gözleri görmeyen iki adam

Cemil Meriç
Jorge Luis Borges

SEFA KAPLAN

DENEME

§

SEFA KAPLAN

Annesi ve babası, yıllar ve mevsimler konusunda hiçbir zaman aynı kanaati paylaşmasa bile, 'kafa kâğıdı'nda yazdığına göre, 1 Şubat 1956'da Çorum'da doğdu. Nüfus kaydını İstanbul'a getirerek hayli geç sayılabilecek bir dönemde İstanbullu oldu. İlk ve orta öğrenimini Samsun, Urfa, Konya ve Ankara'da tamamladı. Gazi Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü'nü bitirdikten sonra, aynı yıl, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın hocalık yaptığı kürsüde asistan kalabilmek amacıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girdi. Arkasından, hem Edebiyat Fakültesi'ni, hem de öğretmenliği bırakarak gazeteciliğe başladı. *Aktüel* dergisinde yazdığı bir yazı yüzünden mahkûm olduğu için 1995-2000 yılları arasında Londra'da yaşadı. Londra'dayken İstanbul'u özledi, İstanbul'a döndükten sonra da Londra düşlerinden düşmedi. Böylece, mültecilerin ve mülteciliğin mahremiyetine dair fikirler geliştirme imkânı buldu. Baudelaire'in, "Sanki bin yaşındayım o kadar hatıram var" mısraını dilinden düşürmeden Boğaz'ın iki kıyısında ve Suadiye – Caddebostan sahilinde gezinerek "yeryüzü sürgünü"nün bitmesini bekliyor.

Eserlerinden bazıları: **Şiir:** *Sürgün Sevdaları*, *İnsan Bir Yalnızlıktır* (1990 Behçet Necatigil Şiir Ödülü), *Seferberlik Şiirleri*, *Disconnectus Erectus* (2+1), *Mecusi Şiirleri*, *Londra Şiirleri*, *Şiirler*; **Hikâye:** *Öyküler Seni Söyler*; **Araştırma:** *Batılı Gezginlerin Gözüyle İstanbul*, *Türk Yazarlarının Gözüyle Dünya Kentleri*, *1915'te Ne Oldu?*; **Nehir Söyleşi:** *Olaylar ve İnsanlarla Dolu Bir Ömür: Hasan Pulur Kitabı*, *Bir Bilim Adamının Hikâyesi: Celâl Şengör Kitabı*; **Anlatı:** *Sevda Sürgünleri*; **Biyografi:** *Geç Kalan Adam: Ahmet Hamdi Tanpınar*, *Geleceği Elinden Alınan Adam: Oğuz Atay*.

gözleri görmeyen iki adam

Cemil Meriç - Jorge Luis Borges

SEFA KAPLAN

§

VERİ SETİ

Yayın No 1506
Deneme 100

Gözleri Görmeyen İki Adam
Cemil Meriç - Jorge Luis Borges
Sefa Kaplan

Editör: Ahmet Ergenç
Dizi tasarımı: Beste Doğan
Kapak tasarımı: Emir Tali
Sayfa tasarımı: Zülal Bakacak

© 2016, Sefa Kaplan
© 2016, bu kitabın tüm yayın hakları
Everest Yayınları'na aittir.

1. Basım: Mart 2016

ISBN: 978 - 605 - 141 - 979 - 4
Sertifika No: 10905

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 12088
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8
Bayrampaşa/İstanbul
Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 513 34 20-21 Faks: (0212) 512 33 76
e-posta: info@everestyayinlari.com
www.everestyayinlari.com
www.twitter.com/everestkitap
www.facebook.com/everestyayinlari
www.instagram.com/everestyayinlari

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

-Körlük bir yana, bakarkörlüğün bile bir statü endişesi ile kullanıldığı bir yeryüzü parçasında, dışarıda gördüklerinin mahcubiyetiyle bakışlarını içeriye çeviren damla kalpler ülkesi Ayşe Teberoğlu için-

For Adel İris, who was born to make the earth a better place for everybody

BİRİNCİ BÖLÜM

YOLLARI ÇATALLANAN BAHÇE

1.

Don Isidro Parodi'yi bile kıskandıracak nitelikler taşıyan 13 Haziran sabahında Buenos Aires Havalimanı'na adım attığımda, asıl büyük sürprizin beni Jorge Luis Borges Vakfı'nda beklediğini nereden bilebilirdim ki?[1] *Don Isidro Parodi* bir yana, Adolfo Bioy Casares'in de buna benzer bir sürprizin varlığından haberdar olması pek mümkün görünmüyordu. Böyle bir durumda, kâinatın muammaya meyilli taraflarını kucaklama fırsatını arayan sezgilerim yardıma koşabilirdi belki. Manzaraya bakılırsa, hem Haziran ayazını katlanılır hale getiremeyen Arjantin güneşinin, hem de on sekiz saat süren yolculuğun tesiriyle sezgilerim de gücünden çok şey yitirmişti. Yoksa, fırsatını bulur bulmaz *Düşsel Varlıklar*

1 *Don Isidro Parodi'ye Altı Bilmece*, Bustes Domecq, Çeviren: Arzu Etensel İldem, Metis, İstanbul 1993.

Kitabı'nın satır aralarına sığınıp bir daha ortaya çıkmamasının gerisinde bambaşka mânâlar aramak icap edecekti.[2]

Bunun için acelem yoktu doğrusu. Farklı mânâlar peşinde koşanlar er ya da geç aradığını bulabilirdi. Hele *Evaristo Carriego*'nun ülkesinde çok kolay olmalıydı bu.[3] Belki de buna benzer nedenler yüzünden İspanyollar, İtalyanlar, İngilizler ve pampalarda çile doldurmaya devam eden yerli halk, el ele verip Arjantin gibi bir ülkeyle çıkmıştı yeryüzünün karşısına. Gümüş rengi dağlar ve ırmaklar kadar, gümüşü eflâtuna yakın uçsuz bucaksız ormanların da yüzyıllardır beslediği bu coğrafyanın insanları, lüzumsuz gerekçeler bulma konusundaki şöhretlerine leke sürdürmeye niyetli değildi. Yapılması icap eden şey, Cangallo Caddesi'ndeki barlardan birine oturup beklemekten ibaretti. Biraz sabrınız, biraz da sabrınıza eşlik edecek birkaç kadeh kırmızı şarabınız varsa eğer, her türlü hakikat, bir futbol topu misali yuvalanarak gelip ayaklarınızın ucuna konaklayabilirdi.

Ne yazık ki benim sabrımın yerinde yeller esiyordu ne zamandır. Somut göstergeler peşinde ömür tüketenleri düşünerek misal vermek gerekirse eğer, havalimanının labirente benzer koridorlarında sürüklenen bezgin adımlarım 'Salida' veya 'Exit' tabelalarını aramaktan bıkmıştı. Zira, İspanyolca ve İngilizcenin garip trafiği, işleri kolaylaştırmak yerine tamamıyla içinden çıkılmaz hale getiriyordu. Otomobillerin sağdan, trenlerin soldan ilerlediği bir ülkede, havalimanındaki uluslararası işaretlerin her ikisinin de dışında kalması, Jorge Luis Borges'e yakışacak

---

2 *Düşsel Varlıklar Kitabı*, Jorge Luis Borges, Çeviren: Bora Komçez, Mitos, İstanbul 1996.

3 *Evaristo Carriego*, Jorge Luis Borges, Çeviren: Peral Bayaz Charum, İletişim, İstanbul 2002.

bir hikâyenin konusu olabilirdi rahatlıkla. Öyle ya, Borges'in yaşadığı kentti Buenos Aires ve beni buraya sürükleyen de onun izini sürme kaygısına eklenen edebî endişelerdi. Sanki Borges, dört bir yanı kuşatan Arjantin yahut Iberia Havayolları'nın son derece şık reklam panolarının arasından başını uzatacakmış gibi dikkatle bakmaya başladım etrafıma. Hayır, ne Borges'in, ne de çıkış kapısının görünmeye niyeti vardı.

Picasso'nun ünlü Don Kişot deseni

Fırsattan istifade, çıkış kapısı bulma umudumu bir süre erteleyip havalimanının geniş koridorlarında, Borges'in de bir zamanlar buralardan gelip geçtiğine dair işaretler aramaya başladım. Deniz, kum, güneş, Barracas'ta biftek, El Caminito'da şarap, Borrio Norte'de alışveriş çağrıları ve bu çağrıları daha cicili bicili hale getiren mobil telefon şirketlerinin ışıklı panoları dışında bir şey göze çarpmıyordu doğrusu. Arjantin hükümetinin, Buenos Aires halkının ve havalimanı yönetiminin edebiyatla münasebetleri konusunda pek de iyimser olmayan düşüncelerimi yüksek sesle dile getirmek üzereyken, bir şekilde yolumun düştüğü diğer havalimanları canlandı gözümün önünde. New York JFK, Londra Heatrow, Paris Charles de Gaulle, Roma Flumicino, Los Angeles Lax, Mexico City Juarez, Seul İncheon, Atina Elefterios, Amsterdam Schiphol, Berlin Tegel, Viyana, Kahire, Erivan, Bakü, Almatı ve nihayet İstanbul Atatürk...

Hayır, benim görebildiğim havalimanlarının hiçbirinde o toprakların diliyle soluk alıp vermiş, o ülkenin kültürünü bulunduğu yerden kaldırıp biraz daha yükseğe çıkarmış ve bu adımını da uluslararası şöhretle pekiştirmiş edebiyatçılara dair minik bir işaret dahi yer almıyordu. Sadece Madrid Barajas'ta yabana atılamayacak bir Don Kişot heykeli gördüğümü hatırlıyordum hayal meyal. (Yoksa Pablo Picasso'nun o güzelim eskizi miydi gözüme çarpan?) Kültür kelimesiyle ifade edilen her neyse artık, belli ki edebiyat onun yanına bile yaklaşamıyordu. Deniz, kum güneş, iki cami, üç katedral yetip de artıyordu bir ülkeyi özetlemeye. Arjantin ahalisi, buna birkaç görkemli stadyumu eklemeyi de ihmal etmemişti. Laf aramızda, bu tercihi hayli haklı çıkartacak mazaretler sıralamak hiç de zor sayılmazdı. Deniz, kum, güneş ve futbol deyince insanların aklına, her tarafından sağlık fışkıran bronz tenli, diri bedenli insanlar geliyordu. Edebiyat ülkesinde

ise en sağlıklı yazarların sağlam kalan parçalarının akıl hastanelerinden toplandığı bir sır değildi artık.

Resmî ismi Ezeiza olan havalimanında Borges portresi aramaktan vazgeçip yeniden 'Salida' ve 'Exit' işaretlerinin peşine düşerken, *Alçaklığın Evrensel Tarihi* yazarının da aynı koridorlarda gezindiği gerçeği geldi aklıma birden. Ezeiza, 1949 yılında hizmete açıldığına göre, Borges de buradan sık sık uçağa binmiş veya bitmez tükenmez yolculuk dönüşlerinde buraya inmiş olmalıydı. (O seyahatlerin neredeyse hepsini görmeyen gözlerle yapması, tebessümü eksik bir şaka gibiydi ne yazık ki.) Aramızdaki temel fark, onun bir gün kör olacağına dair bilgiyi erken yaşta edinmesi ve bu nedenle ayaklarını yere sağlam basmayı alışkanlık haline getirmesiydi. Oysa benim telâştan nereye bastığımı gördüğüm bile söylenemezdi. Nitekim, yürüyüp yürümediği bir türlü anlaşılamayan merdivenlerde yere yuvarlanmaktan, gözbebeklerinin kıyısına yıldızlar yerleştirmiş sevimli bir rahibe sayesinde son anda kurtulabilmiştim.

Beni bu ölçüde şaşırtan, kendiliğinden açılan bir kapının arkasında birdenbire karşıma çıkan yüzlerce kişiden mürekkep kalabalık olmalıydı. Türkçe hariç, yeryüzünde mevcut dillerin hemen hepsinden derlenmiş birkaç kelime ile uğuldayan insan topluluğu, Vatikan'daki San Pietro Meydanı'nda Papa Hazretleri'nin balkonda görünmesini bekleyenlerin heyecanını kuşanmış gibi hareketliydi. Bazılarının kucağında şimdiden solmaya yüz tutmuş çiçeklere, bazılarının ellerinde gelişigüzel salladıkları isim levhalarına bakılırsa eğer, sabırsızlık yangını çoktan sarmıştı Ezeiza'yı. Teknolojinin nimetleriyle erken yaşta tanışma imkânı yakalayanlar ise ellerindeki Ipad'lerden faydalanarak bu işi son derece pratik hale getiriyorlardı. Sabırsızlığın sirayet etme biçiminin ses tonlarında yol açtığı kırılmalardan anlaşıldığı kadarıy-

la, herkes varoluşu için vazgeçilmez önem taşıyan hayli değerli birisini bekliyordu. Çok kısa bir an ümitlendiysem de çarçabuk zihnimden uzaklaştırdım bu yıpratıcı ihtimali. Kâinattaki hiçbir alanda, limanda veya garda beni bekleyen birisinin bulunmadığını gayet iyi biliyordum artık. Boğaz'daki küçük iskeleler ve otobüs durakları da dahildi üstelik buna.

Yine de, Çin Seddi'nin kalın surları ölçüsünde aşılmaz görünen kalabalığın arasından sıyrılarak kendimi dışarı atabildim. Sezgilerim *Düşsel Varlıklar Kitabı*'nın sayfalarının arasından dönüp gelmese de, yeteneklerimin bir bölümü, aşkların ayak uçlarına gölgelikler armağan etme hususundaki kararlılığını koruyordu anlaşılan. Nihayet yeniden gökyüzünü görebilmiştim. Bir yeryüzü sürgünü sıfatıyla gökyüzünü tekrar görmekten ve görmekle yetinmeyip uzun uzun bakmaktan daha güzel ne olabilirdi ki? Hiçbir böbürlenme belirtisine gönül indirmeden orada öylece duruyordu işte. Bir zamanlar Borges'in de aynı gökyüzüne baktığını düşünmek ise hem gurur verici, hem de –nedense– bir miktar tedirgin ediciydi. Bu tedirginliğin kaynağı, onun yeryüzünü yeteri kadar gördüğüne karar verip gözlerini sarı dışında her türlü renge kapatması mıydı acaba?

Haziran'ın Buenos Aires'in en soğuk aylarından biri olduğuna dair bilgileri, Borges biyografilerinde veya giderek onun çok sevdiği ansiklopedileri aratmayan bir bilgi kaynağı haline gelen Google'da okumuştum okumasına, ancak başını kaldırıp da gökyüzüne bakmanın sağladığı malumat bir başkaydı doğrusu. Buna mukabil, çıkış kapısının önündeki insanlar gökyüzüyle değil yeryüzüyle ilgileniyordu ve büyük çoğunluğu da nihayet kavuştukları sigara paketleriyle hasret gidermekle meşguldü. Biraz önce kolumdan tutarak merdivenlerden yuvarlanmamı engelleyen güzel gülüşlü rahibenin de keyifle sigara tüttürenler

arasında bulunduğunu görünce hayretimi gizleyemedim. Zaten o da hayretini gizlemeden, sanki yeni fark etmiş gibi İstanbul'daki bezdirici sıcakların doğal yansımasından izler taşıyan kısa kollu kırmızı gömleğime ve en az o ölçüde kırmızı olan bez pabuçlarıma bakıyordu. Ben ise peşimi bırakmaya niyetli görünmeyen şaşkınlığımla birlikte, zaman zaman önümde uzayıp giden taksi kuyruğuna, zaman zaman da yeni geldikleri kenti işgale hazırlanan insanların yaptığı lüzumsuz gürültüye çeviriyordum gözlerimi. Meteoroloji, astroloji ve arkeoloji konusunda *Bustos Domecq* kadar tecrübeli görünme kaygısıyla, sevimli gülüşünü arkada bırakarak yanımdan geçip giden rahibeye seslenmekten alamadım kendimi: Yarın yağmur yağacak galiba...[4]

Rahibenin birdenbire ürkekleşen bakışlarının peşine düşmek yerine, kulaklarımda sürüp giden uğultuya çevirdim dikkatlerimi. Yadırgatıcı gelen ilk şey, şiir dolu ciddiyetinden asla taviz vermeyen İspanyolcanın da en az İtalyanca ölçüsünde gürültü çıkardığı gerçeğiydi. Birtakım ağızlardan yola çıkan İngilizce, Fransızca, İbranice, Ermenice ve Arapça kelimeler, daha kulak çeperime ulaşmadan İspanyolcanın yoğun baskısı altında kayboluyor ve sigara dumanları arasında eriyip gidiyordu. Dillerin ahengi, onu konuşan insanların karakterini de belirliyorsa eğer, Francisco Pizarro'nun Peru'da, Hernán Cortés'in Meksika'da yaptıklarını yadırgamak anlamsızdı. Kim bilir, Borges belki de bu gürültüden uzak kalabilmek gayesiyle başka dillerin peşine düşmüş, hatta ülkesinde ölmeyi reddederek, toprağın hukukunun Cenevre'de sağladığı ebedî bir barışın kollarına bırakmıştı bedenini.

---

4 Bustos Domecq: Jorge Luis Borges ile Adolfo Bioy Casares'in kullandıkları takma isim. *Don Isidro Parodi'ye Altı Bilmece*, 7.

İnsan zihninin karanlık bölgelerinin faaliyet sahası sınırlandırılmadığı takdirde, nereye doğru gideceğini yahut nerede duracağını kim bilebilirdi ki? Benimki de, Buenos Aires göklerindeki ışıltıyı fırsat bilip savrulmuştu işte tarihin kuşkularla keşkelerden ibaret muharebe meydanlarına. Azteklerin ve İnkaların kanlarından kınalar yakan Pizarro ve Cortés'i makul bir ufka sürükleme çabası bunun basit bir göstergesiydi aslında. Kaldı ki, zihnimin karanlık bölgeleri bu kadarıyla yetinmek yerine, İspanyolca ile nefes alıp veren bütün insanları yargılayıp bir köşeye koymuş, hemen arkasından da mahkûm etmekten çekinmemişti. Bu adımla birlikte, Miguel de Cervantes'ten Gabriel Garcia Márquez'e, Octavia Paz'dan, Federico García Lorca'ya, Pablo Neruda'dan José Ortega Y Gasset'e uzanan sahil şeridinde yer alan herkes sahnenin dışına itilmiş oluyordu. Paris'te bir ara sokakta cesedi bulunan eski sevgilisi Jean Seberg'e reva gördüğü alçaklıklar dolayısıyla bir türlü sevemediğim Carlos Fuantes denklemin dışında kalsa dahi netice değişmiyordu aslında.[5] Böylesine utanç verici bir ayrımcılığı yaparken Borges'i tanık olarak yanı başından ayırmaması meselenin en vahim tarafıydı zaten.

İspanyolca'nın tumturaklı ahengini kavramak için gölgede gizlenecek hiçbir şey bulunmasa bile, Borges'in o güzelim, 'Yaşlılık en büyük yalnızlıktır' cümlesi yetmez miydi Allah aşkına? Üstelik, Türkçenin anlamı giderek daralan ufku karşısında dahi yitirmiyordu hüznünü.

---

5 Carlos Fuantes'in arsız bir âşık kimliğinin gerisine gizlenerek Jean Seberg'e yaptığı haksızlıkları merak edenler, *Diana / Yalnız Avlanan Tanrıça* isimli kitabına bakabilirler. (Çeviren: Pınar Kür, Can, İstanbul 2004)

2.

Oysa, Yeşilköy'de İstanbul-Buenos Aires seferine hazırlanan uçağın merdivenlerine doğru yürürken, zihnimin fikre ve faciaya meftun karanlık sokak aralarından kanatlanan yirmi yedi yaşındaki bir delikanlı, zerre tereddüt göstermeden Göztepe yollarına düşmüştü bile. Yirmi yedi yaşındaki bir insanın "delikanlı" gibi iyimser bir sıfatla tanımlanıp tanımlanamayacağı hayli tartışmalı olsa da, bu kritik mesele en azından şimdilik bu metnin faaliyet sahasında yer almıyor. Uçağa binen insanla, uçağa binmek yerine Göztepe'deki iki katlı bir eve doğru yola koyulan insan arasındaki otuz yıllık yaş uçurumu da çok fazla ilgilendirmiyor aslında yeryüzü ahalisini. *Eski Ahit* ve *Yeni Ahit*'in modern versiyonları, bu konulara yönelik mantıklı önerileri, İsa Peygamber'in çetrefilli durumu yüzünden daha baştan reddediyor zaten.

Dev bir uzay gemisini andıran Boeing 777'nin merdivenlerini tırmanan yaşlı ve yorgun adamın gençliğine benzediğini hafif bir dikkat neticesinde ilk bakışta fark ettiğimiz yirmi yedi yaşındaki delikanlı, omuzuna astığı çantanın pejmürdeliğine aldırmadan Eminönü İskelesi'nin nispeten kuytu bir köşesinde Kadıköy vapurunu beklemeye başlamıştı. İskele, Buenos Aires Havalimanı'nın gelen yolcu salonunu aratmayacak ölçüde kalabalık ve uğultuluydu. Vapur iskelesinin hemen önünde közlenmiş mısır, gevrek simit ve *buz gibi* limonata satan müteşebbis Kürtlerle, dalgaların üzerinde oynaşan teknelerde balık ekmek pazarlayan iş bilir Lazların çığlıkları da bu uğultuya bıçak misali saplanıyordu. Muhtemelen bu yüzden, kimsenin başını çevirip de, iskelenin arkasında ikindi ezanına hazırlanan Yeni Cami'ye veya ona kol kanat germek istermişçesine bütün bir ufku dolduran Süleymaniye'ye baktığı yoktu. Pejmürde çantalı genç arkadaşın dikkatinden

kaçmıştı besbelli ki, önlerinde sonsuz bir imkânlar manzumesi halinde uzanan Boğaz'la ilgilendikleri de söylenemezdi.

Bizimkisi ise Çukurcuma'da birtakım dükkânlarda sergilenen eski zaman mücevherlerine benzettiği bu manzarayı ne zaman gözlerinin hizasına yakın tutsa, mimarlık okumadığı için hayıflanacak birkaç bahane birden icat etmenin bir yolunu bulurdu mutlaka. Mimarlık okuyup da, kentin muhtelif yörelerine, Selâtin camilerini gölgede bırakacak ucuz binalar eklemek niyetinde değildi elbette. Mermerin ve taşın sırrına sadece bu yolla vakıf olabileceğine dair saf ama samimi bir inancın havarisiydi hâlâ. Halbuki, kendisi bunca yıl edebiyat okuyarak kelimelerin sırrına ne kadar erişebilmişse, üniversitelerin mimarlık bölümlerinden aldıkları diplomaları çerçeveletip ofislerinin duvarlarına asanlar da mermerin ve taşın sırrına işte ancak o kadar erişebilmişti. Aksini düşünmesine yol açacak hiçbir makul mazeret aklına gelmiyordu doğrusu. Edebiyatçı olarak ortalıkta gezinenler, dille birlikte aşındırdıkları hayal ve hakikat eşiklerini de, bir kapısından girilip diğerinden çıkılan lunapark aynalarına dönüştürmüştü. İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Taşkışla'daki o güzelim Mimarlık Fakültesi'nden mezun olduktan sonra isimlerini tabelalara itina ile yazdıranlar ise sokak ve caddelerle yetinmeyip şehrin meydanlarını da Sinan'ı eksik seferberlik faaliyetine benzetmişti netice itibariyle.

Kadıköy vapuru, Galata Köprüsü'nün altındaki birahanelerde hafif tertip demlenenleri ıslatmak pahasına geniş bir yay çizerek iskeleye doğru dümen kırarken, zihnini mimarlık düşlerinden, gözlerini balık ekmek satanların yılışık gülüşlerinden kopartıp daha şimdiden tüllenen Üsküdar kıyılarına çevirdi. Üsküdar kıyılarının tüllenmesinin sebebi, Haziran ikindisini sarıp sarmalayan bulutlar değil, iskeleyi dolduranların içtiği sigaraların dumanıydı.

Tarihin içinden dörtnala geçenlere masal gibi gelecekti belki ama o yıllarda iskelelerde, vapurlarda, trenlerde, uçaklarda ve otobüslerde sigara içenler yerine içmeyenler yadırganıyordu. Bu bakımdan, lüzumsuz bir mahrumiyet endişesiyle sigaralarını uç uca ekleyenlerin, bizim pejmürde çantalıyı küçümseyen nazarlarla süzmelerinde anlaşılabilir bir taraf vardı.

Anlaşılmayan, edebiyatçıların ve mimarların, yanlarına mühendisleri ve mütercimleri de alarak sergilediği o büyük parçalanmaydı. Sahaflarda rahatlıkla bulunan muhtelif kitaplarda şizofreni ismiyle tanımlanan bu parçalanma, bir köşeye sıkıştırdığı zihinlerle ve ruhlarla çelik çomak oynuyordu yüzyıllardır. Böyle bir durumda, tabutların üzerinde zar atmayı kolaylaştırmak, tanım itibariyle nevrozla bipolariteye düşüyordu. Memleket şizofrenleri ise Sirkeci'de veya İstiklâl Caddesi'nde sıralanan fotoğrafçılara mesut insan adacıkları pozları verdikten sonra, meyhanelerin yahut ibadethanelerin yolunu tutuyordu fener alayları eşliğinde. Sıralamanın farklı bir seyir izlediği söylenebilirdi, lakin şizofrenik dağılım zihinden başlayıp bünyeye yayılan meydan savaşlarıyla şekilleniyordu işte. Benzer bir şizofreniyi, Buenos Aires uçağının merdivenlerini tırmanan insanla, neredeyse üzerine çullanarak vapura binmeye çalışanlardan sakınmak isterken çantasını yere düşüren bizim bezgin delikanlı da yaşıyordu hiç kuşkusuz. Memleketin bitmek tükenmek bilmeyen yangın yerlerinde serpilip de şizofreniden uzak kalmak nasıl mümkün olabilirdi ki?

Kafasının karışıklığı dalgın bakışlarına da yansıyan arkadaşımız, pejmürde çantasını denize düşmekten son anda kurtarmıştı kurtarmasına, fakat çevresini kuşatan küçümseyici bakışlardan yakasını sıyırması bir hayli zor görünüyordu. Doğrusu bu ya, çok fazla aldıracak hali de yoktu aslında. Bunun yegâne sebebi,

metal çerçevelerin arkasına gizlediği kısık gözlerini daha da kısık gösteren altı buçuk numara miyopi değildi. Yeryüzünün bütün sıkıntılarını çantasına ve çantasını zorlukla tutan zayıf omuzlarına yüklemiş insanlara özgü geniş bir umursamazlık içerisinde bocalamasının payını da yabana atmamakta yarar vardı. Henüz Susan Sontag-ı okumamış olabilirdi ancak miyoplukla melankoli arasında derin bir bağlantı bulunduğunu kavrama kapasitesinin *Son Bakışta Aşk*'la sınırlandığı da savunulamazdı.[6] Trajik ölümlerin filozofu Walter Benjamin'i, Bibliotèque Nationale'de kitapların üzerine eğilmişken gösteren o ünlü fotoğrafı hatırlamak yetip de artardı herhalde.

Bibliotèque Nationale'de kitapların üzerine eğilen bir başka adam: Walter Benjamin

6 *Son Bakışta Aşk, Walter Benjamin*, Metis, Hazırlayan: Nurdan Gürbilek, İstanbul 1993.

Arka taraftaki sahanlığa geçmek gayesiyle vapurun merdivenlerini üçer beşer tırmanırken, bir yandan kitapların üzerine fazla eğilen insanların trajedisini düşünüyor, diğer yandan da kitaplarla kurulan hastalıklı ilişkinin arkasında yatan sebepleri merak ediyordu. Eski kenti bütünüyle görebilecek boş bir koltuğu gözüne kestirip oturduktan sonra doğal bir refleksle çantasından kitap çıkartmak üzereyken vazgeçti. Hem vapur hareket etmişti, hem de biraz önce zihninde yaşanan mücadeleyle birlikte kitaplar anlamını bir miktar yitirmişti sanki. En fazla bir saat içerisinde Göztepe'de kapısını çalacağı Cemil Meriç'in de, tıpkı Walter Benjamin gibi, kitapların üzerine fazla eğildiği için ziyadesiyle ıstırap çektiği nedense tam da o esnada gelivermişti aklına. Kitaplar yüzünden gözlerini kaybetmiş bir insan söz konusu olduğunda, ıstırap kelimesi yüzyılların üzerine yüklediği anlam zenginliğini birdenbire yitiriyor ve Mahmutpaşa esnafının hayatı ve hayali hafifleten tezgâhlarına düşüveriyordu.

Vapur iskeleden ayrılırken önce Yeni Camii, arkasından da Süleymaniye, yapılış planına uygun bir mimarî hevesle kubbe kubbe büyümeye başladı gözlerinin önünde. Mısır Çarşısı ile birlikte Rüstem Paşa da perspektife dahil olunca, eski kentin Haliç'in girişine yansıyan görüntüsü bir miktar tamamlandı. Manzaranın sihrine daldığı anda peş peşe patlayan ikindi ezanları, kurşun kubbelerde ve şerefelerde konaklayan güvercinlerin ve martıların kanat şakırtılarını bir hayli yakınlaştırmaktan başka hiçbir işe yaramadı. Martıları ve güvercinleri tedirgin eden, müezzinlerle mimarların aynı fakültelerden mezun olduğunu düşündüren kayıtsızlıktı. Nasıl ki mimarlar, ahşap konakların yerine apartman projesi çizerken vicdanî bir rahatsızlık duymuyorsa, müezzinler de mermere nakışlanmış şerefeleri ihmal ettiklerini düşünerek kaygılanmayı aklına getirmiyordu. Cangılı

civeleği eksik düşmeyen gürültüler ortasında seslerini terbiye etmeye yahut makam öğrenmeye yüz vermemeleri şaşırtıcı mıydı hakikaten de?

Hayatın hemen her sahasının çözülmesi lâzım gelen binlerce sorunla yüklü olduğunu fark edince dehşete kapılmaktan kendini alamadı. İdeoloji, din ve devlet, büyük kelimelerin gölgesinde gezindiğinden, böyle küçük sahalara dair tahayyül geliştirmeye hiç kimse tenezzül etmiyordu. Kaldı ki, mesele, müezzinlerle mimarları, mühendislerle edebiyatçıları ortadan kaldırınca çözülebilecek yalınlıkta olsa bir yolu bulunurdu mutlaka. Belki de gözleriyle birlikte aklını kaybetmek pahasına, daha fazla eğilmek gerekiyordu kitapların üzerine. Halbuki, kitapların üzerine fazla eğilmekle yetinmeyip bunu mütebessim bir çehre ve saadet duygusu ışıltısıyla etrafıyla paylaşan bir kişi bile gelmiyordu aklına. Gazi Eğitim'deki yahut Edebiyat Fakültesi'ndeki hocaları, kitapların kutsiyetine dair öyle irili ufaklı laflar etmişlerdi ki, sonunda bütün inandırıcılıklarını yitirmekten kurtulamamışlardı. Aynı hastalık, Beyaz Saray'da, Küllük'te veya Sahaflar'da sohbetlerini büyük bir merakla dinlediği tespihli dualı hasret ehli için de, meyhanelerde yahut kokteyllerde karşısına çıkan rakılı biralı hayret ehli için de geçerliydi.

Zihni kıvrak bir manevrayla uçurumun kıyısına sıçrayınca, kendini suçlamasını kolaylaştırmak amacıyla önüne çıkan imkânı değerlendirme fırsatını kaçırmadı tabii ki: Yirmi yedi yaşındaydı ve bu yirmi yedi yılı tamamıyla boş geçirmiş, bu yüzden neredeyse her şeye geç kalmıştı. Günler, haftalar ve aylar gizli bir anlaşma yapıp geleceğini elinden almak gayesiyle çırpındığından, şimdiden sonra bir şey yapması da mümkün görünmüyordu zaten. Birisi omuzuna dokunup da, "Nedir bu telâş böyle güzel kardeşim, bu kadar yıla iki fakülte, üç çocuk, altı buçuk numara

bozuk bir çift göz, birkaç arkadaş ölümü, hatta bir de şiir kitabı sıkıştırmış olmak yetmiyor mu sana" diye sorsa verecek cevabı yoktu aslında. Hadi o bir yana, koca vapurda boş yer kalmamış gibi gelip karşısına oturarak manzaranın bir bölümünü elinden alan münasebetsiz genç kız, sanki dünyanın en doğal şeyiymiş gibi söze davranıp, otuz yıl sonra bir başka gözleri görmeyen adamın peşinde Buenos Aires yollarına düşeceğini söylese, giderek zenginleşen Türkçenin gölgesine sığınarak ifade etmek lâzım gelirse, "kafayı yediğini" düşünürdü herhalde.

Vapur, Sarayburnu'ndan Kız Kulesi'ne doğru dümen kırdığı için bütün bunlara gerek kalmamıştı. Zira, İstanbul'a gelen hemen herkesi büyüleyen siluet denen sihirli manzara tamamlanmak üzereydi. Sultanahmet kubbe kubbe büyüyen ihtişamıyla görüntüye dahil olunca, iki kule ve yirmi iki minareden meydana gelen yüzyılların ilham kaynağı; Buenos Aires'e gitmek varken Kadıköy yollarına düşmesini bir parça anlamlı hale getirecekti galiba. Sultanahmet ile Ayasofya'dan başlayıp Fatih Camii'ne uzanan bir şenlikti bu. Vapurun manevra alanına veya havanın durumuna göre Edirnekapı'daki Mihrimâh da eklenebilirdi elbette tarihin tabiatla uyumunun doğal bir yansıması halinde tekrarlanan bu şenliğe. Bu durumda, minare sayısını yirmi dörde çıkarmak yeterliydi. İstanbul sevdalısı görüntüsü altında gergefe boncuk dizen nice taşralı beyzâde, ismi henüz *The* Marmara olarak kayıtlara geçmemiş olan Etap Marmara'yı, Dolmabahçe Sarayı'nı ya da Boğaz Köprüsü'nü siluete ahil etmek gayesiyle çırpınsa da faydasızdı. Hakikat orada öylece duruyordu işte.

Gelip karşısına oturan genç kız ise siluetle yahut martılarla ilgilenmek yerine, kitabının üzerine eğilmiş, muhtemelen hayatı çözmesine yardım edeceğini düşündüğü satırların altını çiziyordu büyük bir itina ile. Onun çantasında da altı benzer bir özenle

çizilmiş birkaç kitap vardı ve bunların hepsi de bir süre sonra kapısını çalacağı gözleri görmeyen insan tarafından yazılmıştı. Buenos Aires uçağında pencere kenarındaki yerine yerleşmiş olan otuz yıl sonraki hali de, en az onunki kadar pejmürde çantasından bir başka kör yazarın kitabını çıkarıp okumaya başlamıştı bile. Bir an genç kıza dönüp, kitapların üzerine lüzumundan fazla eğilmenin neticelerine dair dokunaklı bir konuşma yapmanın işe yarayıp yaramayacağını düşündü. Ancak bu arzu, hayran hayran izlediği görüntü ile birlikte çabucak gözden kayboldu. Yıllar önce herhangi birisi omuzuna dokunup da kendine böyle bir şey söylese, kitapların üzerine fazla eğildiği için gözlerini kaybeden iki mühim yazarın peşine düşmekten vazgeçer miydi acaba?

3.

Kızım İren Özlem, "Baba saçmalıyorsun, Google'daki bilgi kırıntılarından yola çıkarak Buenos Aires hakkında yazı yazıldığı nerede görülmüş Allah aşkına; kalkıp Arjantin'e gitmeli ve Borges'in yaşadığı yerlerde nefes alıp vermelisin" diyerek duruma el koymasaydı eğer, Ezeiza Havalimanı'nın gelen yolculara ayrılmış çıkış kapısının önünde böylesine asık bir suratla bekleyen insan ben olmayacaktım büyük ihtimalle. İrenciğim Özlem, gerek *Geç Kalan Adam: Ahmet Hamdi Tanpınar*, gerekse *Geleceği Elinden Alınan Adam: Oğuz Atay* serüvenleri esnasında maruz kaldığı kültürel taarruzun bir yenisinden yakasını sıyırmak amacıyla buna benzer bir formül bulmuştu belki de. Ki haksız olduğunu, italik harflerin gölgesine sığınan hiçbir yayınevi yönetmeni veya editörü iddia edemezdi herhalde. Memleketin kültür kabzımallarının babasının yazdığı kitapları umursamadığına tanık olmak

kızımı da üzüyordu galiba. Onların gemilerini karadan yüzdürmek, raspalı saçlarına mavi boncuk dizdirmek gibi daha ciddi sosyal sorunlarla boğuştuğunu nereden bilebilirdi ki?

Buna rağmen, suratımdaki kalın, sert ve ekvatora paralel çizgiler, edebiyat dünyasının içler acısı halini hatırlayarak hayıflanmaktan kaynaklanmıyordu. Herkesin *Molla Kasım*larıyla birlikte gezindiğini görecek kadar büyümüştüm artık! Hayır, kızımın kararlı tutumuna yenik düşmek ya da baba otoritesinin son kıvılcımlarının gözlerimin önünde toprağa gömülmesini izlemek de surat asmak için yeterli bir mazeret sayılmazdı. Kaldı ki, bu anlamda, İrenciğim Özlem veya oğullarım üzerinde klasik, modern ya da postmodern bir otorite figürüne dönüştüğüm de asla söylenemezdi. Hayatımın hiçbir döneminde otoritenin kendisiyle de, kavramıyla da aram iyi olmamıştı zaten. Otorite kelimesinin kuşkulu karanlığı, ben neyi sevmiyorsam onların hepsini birden temsil etmek gibi sağlam ve kullanışlı bir meziyete sahipti.

Bu durumda, Buenos Aires'i sarıp sarmalayan kış güneşinin parlaklığına karşılık, suratımın neden ekvatora paralel çizgilerden müteşekkil bir Afrika haritasına dönüştüğünü yorucu olmayan birtakım kelimelerle izah edecek makul bir mazeret bulmam gerekiyordu. Aksi takdirde, kırmızı kısa kollu gömlek ve kırmızı bez ayakkabılar yüzünden zatürreye değilse bile Arjantin gribine yakalanabilirdim. Zira, parlak güneşin keskinleştirdiği ayaz, İstanbul'un Aralık gecelerine eşlik eden bozacılara rahmet okutacak türdendi. Laf aramızda, kelimelerin üzerinde gezinen gözbebeklerinizin sinirlendiğini ta buradan görebiliyorum. Öyle ki, daha fazla dayanamayıp, "Tipik bir Nişantaşı veya Bağdat Caddesi mensubu gibi mızıldanıp duracağına, atla bir vasıtaya da çek git be kardeşim" diyeceksiniz sinirli bir sesle. Mesele de buydu esasen, kent merkezine nasıl gideceğime karar veremiyordum bir türlü.

Galapagos Adaları'nda genç araştırmacı Charles Darwin'in karşısına çıkan suratsız heykellere taş çıkartacak bir biçimde orada öylece dikilmemin sebebi, tabii ki Jorge Luis Borges'in omuzlarımdan eksilmeyen gölgesiydi. Onun yazdıkları dahil okuduğum hiçbir kitapta, üstadın havalimanından evine nasıl gittiğine dair en ufak bir ayrıntı yer almıyordu çünkü. Benim de ısrarlı bir biyograf tavrıyla bu bilgiye erişip ona uygun hareket edeceğim tutmuştu işte. İçimden bir ses, "Saçmalama necip Türk şairi, Borges'i hizmetçileri, uşakları, şoförleri, kâhyaları, kaptanları karşılayıp evine götürüyordu herhalde" diye alay etse de benimle; onunla münazarayı bırakıp münakaşaya başlayan bir diğer ses, aradaki boşluklardan faydalanarak, Borges'in şöhretle yaralanmadan önce de bu havalimanını kullandığını hatırlatıyordu.

Hiç şüphesiz, bizim Nasreddin Hoca'yı da pek seven Borges mezarından şöyle bir doğrulup, "Ben o zamanlar Palermo'daki evimize ulaşmak gayesiyle şu vasıtayı ve bu yolu tercih ederdim biyograf bey evladım" deyiverse sorun kendiliğinden çözülecekti fakat teknik açıdan imkânsızdı bu. Zira Borges, Buenos Aires'in o ünlü Recoleta Mezarlığı yerine Cenevre'de Plainpalais'de konuk olmayı tercih etmişti bilinçli bir biçimde. Kolay anlaşılır bir Türkçe ile ifade etmek gerekirse, Borges, hastalık ihtimaliyle boğuşan biyografına acıyıp, "Ben gençliğimde havalimanından kente şu şekilde giderdim şair bey kardeşim" dese bile sesini duyacağım bir hayli şüpheliydi. Eva Perón'la aynı mezarlığı paylaşmamak uğruna sergilediği çaba göz yaşartıcı olsa da, neticede zararı bana dokunmuştu. Taksiler, otobüsler, trenler ve hatta nereden çıktığını asla anlayamadığım birkaç fayton yolcu beklerken, ben yerimden kımıldayamıyordum.

Sizden gizleyecek halim yok ya, bir diğer mühim mesele daha içten içe kemiriyordu bez pabuçların içinde soğukla boğuşan

ayak parmaklarımın tırnaklarını. Ayıptır söylemesi, Buenos Aires ihtimali haritada bir noktadan ibaretken, *yine böyle mi olurdum acaba, mesela arjantin'de doğmuş olsaydım* mısralarıyla biten bir şiir yazmışım ben.[7] Ezeiza Havalimanı'nın gelen yolculara ayrılmış bol sigara dumanlı çıkış kapısının önünde beni durduran bir başka şey de buydu işte. Sanki yıllar önce sorduğum soruya sağlam bir cevap verecek kişi, birazdan karşıma çıkacakmış gibi meraklı ve endişeli gözlerle etrafa bakınıyordum. Hayır, edebiyat esnafını heyecanlandıracak türden basit bir kimlik, aidiyet yahut damarları bir türlü terk etmeyen asil kan meselesinden ibaret bir soru değildi bu. Öyle olsa, pejmürde sırt çantamın ön gözüne yerleştirdiğim *Republic of Turkey* damgası taşıyan ay yıldızlı pasaport veya Borges Vakfı'na armağan etmek amacıyla yanıma aldığım birkaç kitap her şeyi açıklamaya yetip de artardı.

Şiirin finaline sıkışan soru, kimlikten ziyade kişilik denen kapalı faaliyet alanının tarih ve coğrafyasına ait bir çığlıktan ibaretti. Akademinin koridorlarında gazoz eşliğinde çekirdek çitleyen bilim neferleri hayli mühim meselelerle meşgul bulunduğundan, kimlikle kişilik arasındaki karanlık uçurum pek kimseyi ilgilendirmiyordu maalesef. Yahya Kemal merhum, Paris'te Jules Michelet'den öğrendiği, "Fransız toprağı bin senede Fransız milletini

---

7 aşklara âşinâydım, çocukluk olsa bile
bağlandığım her kızdan bir masal yaratırdım
anlaşılmazdı gerçi, o da ayrı fasıldır
kusulduğum rahimdi çağıran belki beni
belki ben koşuyordum rahmin ağzına doğru
ölümü tattım rahimlerin koyu kıvrımlarında
rahim kıvrımlarında varlığımı yoksaydım
yine böyle mi olurdum acaba
meselâ arjantin'de doğmuş olsaydım.-

yarattı" cümlesinin peşine düşüp yeni bir Türklük inşa ve icat etmeye çalışmaktan, mesaisinin bir kısmını kişiliğin teşekkülüne ayırabilecek fırsatı bulamamıştı maalesef. Ziya Gökalp, sosyoloji ile uğraştığını zannettiği halde esasen antropolojide zaman harcadığından, cemiyet ve şahsiyet bahsine temas bile etmemişti. Sakallarını sürükleyerek Londra kaldırımlarını çiğneyen Karl Marx ise üretim araçlarının mülkiyeti bahsinde tıkanıp kalmış ve muhtemelen bu yüzden şahsiyetin mülkiyeti bağlamında dişe dokunur bir fikir geliştirmemişti. Sigmund Freud'dan umudumuz vardı biraz ama o da Oedipus ile Elektra kompleksinin belirleyici olduğunu söylediği *fallik* dönemden öteye gidememişti pek fazla.

Meselenin faaliyet sahası sabitlendiği takdirde, sorulacak her sorunun masumiyetin mahcubiyetiyle sınırlı bir boşlukta kanat çırpması kaçınılmazdı. Hayır efendim, ben önemli değildim; *yine böyle mi olurdum acaba / mesela arjantin'de doğmuş olsaydım* sorusunun cevabını hemen orada almasam da çok fazla kan kaybetmezdim aslında. Kişisel tarihlerimiz, cevabı verilemeyen soruların üst üste birikmesinden meydana gelmiyor muydu zaten? Birinin eksik, diğerinin fazla olması genel umutsuzluğu değiştirmezdi büyük ihtimalle. Kaldı ki, cefakâr ve çilekeş memleket şairlerini temsilen Buenos Aires Ezeiza Havalimanı'nın önünde zatürreyi göze alıp biraz daha beklemekten şikâyetçi olduğum da kayıtlara geçmemişti henüz. Beni derin derin düşündüren, bu bekleyişin hikâyemize yeni bir unsur, faydalı bir muamma, örnek bir vatandaş eklemeye yardımı dokunup dokunmayacağı meselesinde göze çarpan kördüğümün mahremiyetiydi.

Hakikaten, şu güzelim yeryüzünün Türkiye denen bölümünde dünyaya gelen bir insanla, aynı yeryüzünün Arjantin diye tanımlanan diğer yakasında doğan bir başkasını birbirinden ayıran neydi acaba? Meselenin mahiyetine vakıf olma ümidiyle

Naziler'e yakışacak bir deney yapsak ve Londra'da yaşayan İrlandalı bir ailenin altı aylık eş yumurta ikizlerinden birini Buenos Aires'e, diğerini İstanbul'a bıraksak, yirmi yıl, otuz yıl, kırk yıl sonra nasıl bir manzarayla karşılaşırdık mesela? Dünyanın değişik köşelerinde birbirine benzeyen şahsiyet adacıklarına mı dönüşürdü bu iki bedbaht insan, yoksa tamamen yoldan çıkmış bir yabancılaşmanın kucağında mı bulurlardı kendilerini?

Cemil Meriç: Kitapların üstüne biraz fazla eğilen adam

Bilim insanlarını ve eş yumurta ikizi sahibi hassas aileleri güç durumda bırakmamak için, aralarındaki on yedi yaş farka rağmen ikiz kardeşi andıran Cemil Meriç ve Jorge Luis Borges

örneğinden yola çıkarak da bir yerlere ulaşabilirdik belki. Bu metnin ilerleyen bölümlerinde daha yakından tanık olacağımız gibi, ilkokuldan itibaren diğer çocukların zalimliklerine maruz kalmaktan tutun da, öfkelerine ve ironilerine kadar sahiden de birbirine çok benziyordu Meriç ile Borges. İkisinin de edebiyata şiirle başlaması, ikisinin de neredeyse aynı dönemde şiiri bırakması, ikisinin de kitapların üzerine benzer bir ihtirasla fakat biraz fazla eğilmesi, ikisinin de neredeyse aynı yılda körlükle tanışması ve nihayet ikisinin de birer yıl ve birer gün arayla ölmesi bu benzerliklerin sadece bir kısmıydı üstelik.

Hal böyleyken, neden birisi Cemil Meriç olmanın imkânlarıyla sınırlı kalırken, diğeri bildiğimiz Jurge Luis Borges sıradağlarına tespih taşıyabilmişti acaba?[8] Şiirin finalinde yer alan soru, peş peşe açılan buna benzer pencerelerle birlikte son derece meşru, bir hayli makul, aynı ölçüde şaşırtıcı ve bir o kadar da tehlikeli uçurumların kıyısına sürükleyecekti ister istemez bizi. İspanyolca yazan Borges sesini dünyaya duyurabilirken, Türkçe yazan Cemil Meriç neden Misak-ı Millî sınırlarının dışındaki herhangi bir insan için zerre anlam ifade etmiyordu? (İçinde de çok fazla anlam ifade ettiği söylenemezdi gerçi ama o ayrı bahisti.) Borges, büyük bir tevekkülle beklediği körlükle nihayet karşı karşıya kaldığında, bunu Tanrı'nın kaçınılmaz bir ironisi kabul edip şikâyeti aklına getirmezken; tevekkül bir yana, tahammül kelimesini de unutan Cemil Meriç, Paris'te neden hemen Neme-

8 Cemil Meriç'in 12 Aralık 1966'da, yani doğumunun 50. yıldönümünde günlüğüne düştüğü şu satırlar, hareket noktası açısından açıklayıcı olabilir mi acaba? "Mahdumum Hüseyin Cemil, tarih-i veladeti 1916, 12 Kanunevvel, pazartesi, saat 12. Eski bir Kur'an kapağında mürekkebi solan bir satır. Doğum haberinden çok mezartaşı kitabesini hatırlatan bir ifade." (*Jurnal*, Cilt 2, 1966, 83, İletişim, İstanbul, 1992, s.121)

sis'le kavgaya tutuşuyordu ki? Dil miydi belirleyici olan, din mi, yoksa coğrafya mı? Belki de bunların dışında ya da üstünde bir başka unsur söz konusuydu, insan labirentini aydınlık sabahlara yahut karanlık uçurumlara taşıyan.

Ezezia Havalimanı'nın gelen yolculara ayrılmış çıkış kapısının önünde böylesine umutsuz bir şekilde çırpınmak yerine, oturup bütün bunları allayıp pullayan bir roman yazmalı, beni şaşırtmayı asla ihmal etmeyen hayal gücümü kullanarak şu sefil insanlığa faydalı olmalıydım. İhtimal, o zaman sorularımın tamamına değilse bile bir kısmına cevap bulabilirdim. Hatta, hazır elim değmişken, "Buenos Aires'te kitapların üzerine fazla eğildiği için kör olan bir adamla, İstanbul'da kitapların üzerine fazla eğildiği için kör olan bir diğer adamın kaderini farklılaştıran yirmi yedi nokta" konulu bir akademik araştırmanın peşine düşmeliydim. Aksi takdirde, kimse bilime hizmet aşkıyla harekete filan geçmiyordu. Modern devirlerde insanlar, eş yumurta ikizlerini bilimin hizmetine sunmakta pek de gönüllü davranmıyordu doğrusu.

Orada her türlü hastalık riskini göze alarak sürdürdüğüm zihni faaliyetin küçük de olsa bir faydası dokunmuştu bana: Arjantin'de, Paraguay'da, San Salvador'da yahut Moğolistan'da da doğsam hiçbir şey değişmeyecekti. Türkiye bir kenarda dursun, yeryüzünün neredeyse her köşesini bir yabancı sıfatıyla adımladığımın bilincindeydim artık. Nereye gidersem gideyim, bu yabancılığı da bir kader ya da ağır bir pranga gibi sürükleyecektim peşimden. Nihayet bir taksiye atlayıp, "*Buenos dias, Nuevo Imparcial Hotel, por favor*" diyecek cesareti bulabildiğimde, Cemil Meriç ile Jorge Luis Borges'in hizasına bir başka kör adamı yerleştirmekle meşguldüm galiba.

4.

Vapur iskeleye yaklaşırken, karşısında oturan genç kızı dünyayı açıklayacağından kuşku duymadığı satırlarla baş başa bırakıp kalktı yerinden. O da birtakım akreplere yelkovan taşımakla geçirmişti yıllarını ve pejmürde çantasını ağırlaştıran kitaplar da bundan bir hayli nasiplenmişti aslında. Dışarıdan bakan bir çift göz sayfaların halini görse, kitabı okumak yerine mahiyeti belirsiz bir mücadeleye giriştiğine yemin edebilirdi rahatlıkla. Her sayfa, kimi zaman özenle, kimi zaman da alelacele altı çizilmiş satırlarla doluydu. İşin acıklı tarafı, altı çizili satırlar da, sayfaların kıyısına düşülen notlar da hayatı kolaylaştırmak yerine, tamamen içinden çıkılmaz bir hale getirmişti bir süre sonra. Bunları anlatarak genç kızın kalbini kırıp hayallerini örselemenin anlamı yoktu. Behçet Necatigil'in dediği gibi, asıl şiirler, asıl hayatlar, asıl soru işaretleri ve asıl gözyaşları belli yaşları bekliyordu.[9] O da zamanı gelince öğrenecekti nasıl olsa beyhudeliklerin adresini. Mesafeleri kısaltmanın kime ne yararı dokunmuştu ki bugüne kadar?

Oysa, Buenos Aires'tekine hiç de benzemeyen bir Ankara ayazında *Hisar* dergisini eline alıp da *Fildişi Kule'den* başlığıyla karşılaşınca, bazı mesafelerin kendiliğinden kısalabileceğine dair bir umut ışığı yanıp sönüvermişti ölüm ilânlarına aşina gözbebeklerinde. Kirpiklerini üst üste getirmeden kör bir kuyunun çıkrığına çarpa çarpa çabalamış, fakat neticesiz kaldığını görünce bir kez daha derginin sayfalarına çevirmişti yüzünü. Üniversite-

9 *Aşınmış tahtaları kim yeniler gelince / Döner azdan başımız, sonra uzar ıssız kır / Bir bizdik san sen, oysa gelir hep biri / Kurar yeni barınak kullanıp aynı taşları / Yani ne mi diyorum, çok kurak tarla / Çünkü asıl şiirler bekler bazı yaşları* (*Divançe*, De Yayınları, İstanbul 1964).

lerde, sokaklarda insanlar birbirini kurşunlarken fildişi kulede susamlı simit eşliğinde kahvesini yudumlamak da nereden çıkmıştı Allah aşkına? Yazarın ismine dikkat etmek o sırada aklına gelmişti zaten. Doğrusu bu ya, Cemil Meriç imzası hiçbir şey ifade etmemişti on sekiz yaşın imkânlarıyla sınırlı ufkuna. Nasıl edebilirdi ki, lise son sınıftaydı henüz ve yaşıtları silah kuşanıp annelerin akşam umutlarını söndürürken, onun yapabildiği tek şey eline ne geçerse okumaktan ibaretti. Cemil Meriç diye bir isim görse, onu okumayı da ihmal etmezdi büyük ihtimalle. Biraz önce vapurda andacına oturan genç kız gibi, kitaplardan bir şeyler öğrenilebileceğine kalbinin her bir parçasıyla inandığı masumiyet yıllarıydı. Bunun da bir başka fildişi kule olduğunu anlaması için, birtakım baharların arkada hiçbir iz bırakmadan ortadan çekilmesi gerekecekti ne yazık ki.

Birkaç yıl sonra nüfus kütüğünü bile taşıyarak tamamıyla yerlisi olacağı Kadıköy'e yabancıydı aslında. Öteden beri, ana caddelerini, çıkmaz sokaklarını, parklarını, bahçelerini, kaldırımlarını, kısaca coğrafyasını zihnine nakışlamadığı bir semte ya da kente gittiğinde, elinde olmadan tuhaf bir tedirginlik duyuyordu. Ancak bu seferki biraz daha farklıydı. Zira, tedirginliğin büyük bir bölümü, Cemil Meriç'i ilk gördüğü günden itibaren önce zihnini, arkasından da bedenini kuşatan suçluluk duygusundan kaynaklanıyordu. Biri tamamıyla kapalı, diğeri geniş salonun tavanına çevrili görmeyen bir çift göz, gören herkese yönelik ağır bir itham endişesiyle orada öylece durduğu sürece kurtuluş da yoktu bundan. Sadece kendisini değil, gözlerinin kıymetini bilmeyenlerin dünyasını hedef alan bir suçlamaydı sanki bu. Her seferinde, görme kabiliyetlerinin mevcudiyeti yüzünden görmenin ne büyük bir nimet olduğunu anlamamakta ayak direyenlere, "Görmek tabiata tahakküm etmektir. Gören,

hangi hakla yalnızlıktan şikayet edebilir? Mevsimler bütün işveleriyle emrinde, renkler bütün cilveleriyle hizmetindedir" diye haykırıyor ve giderek gücünü yitiren bezgin bir sesle ekliyordu: "Görmeyen insan, bozuk bir ampul gibi mânâsız; bıraktığınız yerde kalan bir paket; içinde eski hatıralar olduğu için arada bir karıştırılmaya layık..."[10]

Yalnızlığın bu kadar ele ayağa düşürülüp eskitilmediği masumiyet yıllarıydı hakikaten de. Birkaç kitap okuyup birkaç cümle ezberleyerek memleketle birlikte yeryüzünü de güzelleştirebileceklerine inandıkları masumiyet yılları. Buna karşılık, avuçları bir kez olsun bir genç kız elinin sıcaklığını hissedip hülyalara savrulmamış insanların, büyük bir ihtirasla silahların kabzasına uzanmasında, bu masumiyeti zedeleyen birkaç harita birden şekilleniyordu. Kirpiklerinin üzerindeki yorgun bir endişeyi özenle gergefe işleyenlerin, birbirlerini kentin kaldırımlarına düşürürken de benzer bir itinayı esirgememesi şaşırtmıyordu hiç kimseyi. Neredeyse her alanda birbiriyle çatışan devlet, din ve ideoloji ise mesele masumiyetin ihlâli olunca örnek bir işbirliği sergiliyordu. Sanki bütün bunlar Arjantin'de yaşanıyormuş gibi, Cemil Meriç de bir kenara çekilmiş, fildişi kuleden sesleniyordu memleketin yangın yerlerine.

10 *Jurnal*, Cilt 1, 1955-65, Cemil Meriç, İletişim, İstanbul, 1992, 38-39.

Hem kalabalığa kalmamak, hem de ilk olmanın benzersiz keyfini kaçırmamak gayesiyle iskele verilmesini beklemeden atlamıştı vapurdan. Yıllar içinde pek çok şey değişse bile, bu alışkanlığını besleyip büyüten çocuksu yanı hiç değişmeyecek, vapurdan inen ilk yolcu hep o olacaktı. Hatta bir ara buna mistik anlamlar yükleme gayretiyle sahaflarda bir hayli hayal eskitmiş, kendini dahi ikna edemediğini görünce de, hayallerinin kalan kısmını ceplerine tıkıştırıp uzaklaşmıştı hemen oradan. Ama asıl mistik bir masala benzeyen mekân Kadıköy Çarşısı sıfatıyla tam karşısında onu bekliyordu işte. Önce saatine, arkasından iskelenin alınlığına eski harflerle kaydedilmiş Kadıköy yazısına baktıktan sonra geçivermişti caddenin diğer tarafına. Nasıl olsa biraz vakti vardı ve bu vakti Kadıköy Çarşısı'nda gezinerek geçirmesine Cemil Meriç de itiraz etmezdi herhalde.

Hakikati söylemek gerekirse, *Hisar* dergisini de bir çarşıda bulmuştu, fakat mistik olmaya mütemayil masalını atının terkisine atıp Çankaya sırtlarına doğru kanatlandırmış değişik bir çarşıydı bu. Zaten oraya neden Zafer Çarşısı dendiğini asla anlayamamıştı. Yan yana dizili kitapçılardan birinde gözüne kestirdiği dergiyi karıştırırken, o yıllarda zihnine yerleşen garip bir öncelikler sıralamasıyla ilkin şiirlere göz atmış, *Saçlar ağardı sanma ki yaşlanmışız gülüm, Vallahi neyse sendeki hoşlanmışız gülüm* mısralarını okuyunca gülümsemekten alamamıştı kendisini.[11] Cemil Meriç imzası ile yeniden yüzleşmesi içinse Kuğulu Park'a gidip dergiyi kimselere göstermeden ilkinden farklı bir dikkatle okuması icap edecekti. O yıllarda, insanlar okudukları dergilere, kitaplara ve gazetelere göre yargılanıp mahkûm edildiğinden, hatta bununla yetinilmeyip öldürüldüğünden derginin kapağını

11 *Bir Yeni Dünya Kurmuşum*, Mehmet Çınarlı, *Hisar*, Ankara 1975.

gizlemek mecburiyetinde kalmıştı. Hiçbir yere sığmayan *Varlık* dergisini saklamayı beceremediğinden ötürü sırtına inen sopanın acısı henüz dinmemişken, bir de *Hisar* yüzünden dayak yemek istemiyordu doğrusu.

Kadıköy Çarşısı'nı ilk gördüğü günden itibaren sevdiğini gayet iyi hatırlıyordu. Beşiktaş Çarşısı'na yahut Galatasaray'daki Balık Pazarı'na benzer yanları da olmakla birlikte, sokak aralarında bambaşka bir masalı büyüten Anadolu yakasına özgü bir sakinliği vardı. Çocukluk yıllarında oynamaya kıyamadığı için cebine doldurduğu renkli misketler, görünmez bir el tarafından bu çarşının dört bir yanına serpiştirilmişti sanki. Postaneyi geçer geçmez karşısına çıkan Baylan ve Hacı Muhiddin Ali Bekir tabelaları, sadece masalın değil, misketlerin de nerelere dağıldığını haber veriyordu bir bakıma. Bu sefer de aynı şey olmuş ve kendi kendine, "Attilâ İlhan'ın şiirlerinde anlatılan Baylan bu Baylan mıydı yoksa" diye sormadan edememişti. Baylan'ı bir kenara bırakıp Hacı Bekir'in üç kanadı da aynalarla kaplı kapısından içeri girse, en dipteki korunaklı masada İskender Fikret, Salih Zeki ve Emin Ali Çavlı ile birlikte kara gözlüklerini kuşanmış Cemil Meriç'i hayli mutantan bir sohbetin ortasında yakalayabilir miydi acaba?[12]

Kuğulu Park'ta Cemil Meriç'in yazısını bir kez daha okumuş fakat ilkinde olduğu gibi yine bir şey anlamamıştı. Muhayyel bir Batı'dan söz ediyordu Cemil Meriç. "Bütün Kur'anları yaksak, bütün camileri yıksak Avrupalının gözünde Osmanlıyız; Osmanlı yani İslam. Karanlık, tehlikeli, düşman bir yığın" diyordu mesela.[13] O nasıl bir Batı'ysa artık, bizi biz yapan ne kadar değer varsa hepsine birden karşıydı ve üstelik bundan vazgeçmeye de

12 *Babam Cemil Meriç*, Ümit Meriç Yazan, İletişim, İstanbul 1992, 94.

13 *Jurnal* 1, 384.

niyeti yoktu. Buna mukabil, Cemil Meriç'in öfkeli bir ses tonuyla azarlamaktan usanmadığı isimlerin neredeyse hepsi ya Doğu'luydu ya da âraftaydı. Kimi zaman rüzgârında durulmaz hale gelen bu öfkenin, bile isteye ihmal edilmiş bir kompleksin Caddebostan kıyılarında yankılanmasından başka bir anlam taşımadığını görmesi için yılların geçmesi gerekecekti. Temel fikirlerini ve iddialarını, Batı'nın sinesinde kalarak dile getirdiğini fark ettiğinde ise garip bir aldatılmışlık duygusuyla bir hayli şaşıracaktı elinde olmadan. Batı'dan kopartılma biçimine dair bir hayıflanma gizliydi sanki satır aralarında Cemil Meriç'in. Belki de, o dönemde hemen herkesin Batı algısını şekillendiren Paris'le kucaklaşabilme hasretiyle yakılan ağıtlardan ibaretti atılan o çığlıklar. "Böyle bir belirsizlik uğruna dayak yemeye değer mi" diye düşünerek dergiyi çantasına tıkıştırıp doğrulmuştu yerinden.[14]

Kırmızı kabartma harflerle yazılmış Muvakkithane kelimesini okur okumaz, İstanbulluluğa yeni heveslenen bütün acemilerde rastlanan tuhaf bir telâşla muvakkithaneyi aramaya başlamıştı

14 Cemil Meriç, hemen her konuda birbiriyle çelişen fikirler geliştirmekten çekinmeyen bir isimdi. Osmanlı meselesi de bunların başında geliyordu: "Eslaf sade suya tasavvuf çorbasıyla beslenmiş asırlarca. Tatsız tuzsuz, iliksiz ve usaresiz bir tasavvuf. Çile yaşandığı zaman nağmeleşir, nurlaşır. Tefekkürün kabuğunu kıramamış bir türlü. Hindistan cevizine benzeyen o acayip nesneye korku ile, itimatsızlıkla bakmış. Kolaya vermiş kendini. Mücahitlerin kanı Âl-i Osman ülkesine bir altın ırmağı gibi akarken, atlas örtülü şiltelerde alev tenli cariyelerle binbir gece masalı yaşayan bendegân-ı saltanatın, hayat muammalarını çözmeye harcayacak vakti mi vardı? Onlar bütün gordiyonları kılıçla kesmeye alışmışlardı. Kılıç ve satır. Hayat çok defa kılıçla başlayan, satırla biten rengarenk bir rüyaydı. Apayrı bir dünya idi Osmanoğullarının ülkesi. Nal sesleri, tekbir sesleri, tekbire benzeyen nal sesleri... sonra kan kokusu ile, güneşin sert şarabı ile azgınlaşan iştihalar. Farabi'yi kim okuyacak, İbni Sina'yla kim uğraşacaktı?" (*Jurnal* 1, 125-126.)

etrafta. Sokağa ismini veren muvakkithaneden küçücük bir duvar dahi kalmadığını görünce de hayıflanmak dışında hiçbir şey yapamamıştı. Bir süre, muvakkithanenin sağdaki küçük Ermeni Kilisesi'ne mi, yoksa iskeledeki Sultan Mustafa Camii'ne mi ait olabileceğini kestirmeye çalışmış lakin bir neticeye varamamıştı. Emirgân'daki Doğru Muvakkithane Caddesi'ni hatırlayınca, "Demek ki o devirdeki muvakkithaneler de, tıpkı bu devirdeki saatler gibi ne zaman neyi göstereceğini şaşırıyordu herhalde" diye düşünerek bir miktar gülümsemişti. Sokağın ortasında durup yerli yersiz gülümseyen pejmürde çantalı genç bir insanın, çarşıyı kuşatan balıkçılar, manavlar, turşucular ve kuruyemişçiler tarafından yadırganacağını akıl edebildiğinde ise bir hayli geç kalmıştı. Herkes hükmünü çoktan vermiş ve dedikodu aşamasına geçmişti bile.

Sisli bir Boğaz manzarasını andıran fikirler bir kenara bırakılacak olursa şayet, *Hisar*'da okuduğu o ilk Cemil Meriç yazısından aklında kalan asıl şey, inanılmaz bir ahenkti. Şiire meraklı olduğu için, aslında birer zavallılık göstergesi halinde dillerde gezinen kelimelerin tanzimiyle ortaya çıkan o gümbür gümbür ses tonu zihninde yer etmişti hemen. O seste, Nihat Sami Banarlı tarafından yazılan edebiyat kitabında okudukları Baki'nin *Kanuni Sultan Süleyman Mersiyesi*'ne benzer bir ahenk söz konusuydu. Gerçi Baki'nin mersiyesinden de bir şey anlamamıştı ama o ahenk, o gümbürtü, o ritim insanı etkilemeye yetiyordu. Cemil Meriç'in dili de oralardan kopup geliyordu sanki. Yıllar sonra, fildişi kule bir yana, bütün hayatını teneke bir kulübeye çevirdiği zaman dilimlerinde de o ses asla bırakmayacaktı peşini.

Kadıköy Çarşısı'nın her zaman ıslak olan sokaklarında dolanırken, halk denen karanlık kar yağışına karşı şüphe duymaya ilk ne zaman başladığını hatırlamaya çalıştıysa da başaramadı.

Ancak, okuduğu her kitabın zihnini ve hayal dünyasını o karanlık kar yağışından biraz daha uzaklaştırdığını, başta ailesi olmak üzere herkese yabancılaştırdığını gayet iyi biliyordu. Hele Ahmet Hamdi Tanpınar ve Fyodor Mihailoviç Dostoyevski, elinden tutup bambaşka iklimlere sürüklemişti onu. Hayalî bir Batı'yla neticesi belirsiz bir meydan savaşına giren Cemil Meriç ise bu yabancılaşmayı derinleştirmişti. Gözleri görmeyen adamın dizinin hizasındaki koltuğa oturur oturmaz, eksik bırakılmış cesaretlerinin bir bölümünü toplayarak bunları dile getirse, "Şimdi evladım, meseleye bir de şöyle bakmak lâzım" diyerek şakirdini uçurumun kıyısından alabilir miydi acaba?

5.

Taksi şoförü önce yüzüme, arkasından uzun parmaklarına emanet etmek amacıyla uzattığım adrese baktıktan sonra, benim yedi kelimeden ibaret şahane İspanyolcama inat, inci gibi bir İngilizce ve bütün ayrıntıları özellikle çalışılmış izlenimi veren hayranlık uyandırıcı bir küçümseme ile Buenos Aires'te hiçbir zaman *Nuevo Imparcial* isminde bir otel bulunmadığını tekrarladı. Jorge Luis Borges'in Cenevre'deki manevi varlığını asla rencide etmeyecek bir şekilde s harflerini uzatarak konuşuyordu. Elini kolunu sallarken çizdiği usta işi yarım daireler ise tekmil bodur terzileri kıskandıracak derecede üstün nitelikler taşıyordu. Dikiz aynasını tamamıyla dolduran gözlerinden kirpiklerine doğru genişleyen kararlılık, ne yalan söylemeli, fena halde şaşırtmıştı beni. Zira Borges, Buenos Aires halkı ile kendine güven kelimelerinin aynı cümlede çok fazla yan yana gelmediğini, kazara denk düştüğünde ise genellikle pek bir şey ifade etmediğini hatırlatıyordu sık sık.

Benim oturduğum arka koltuk, böylesine içler acısı durumlardan kurtulmak gayesiyle üretilmiş parlak fikirlerin, hafızadan bilince doğru sağlam bir ara geçit bulmasını engelleyecek şekilde yatay bir vaziyetteydi. Bu da, insanın avuntular icat etme potansiyelini örseliyordu ister istemez. Hadi muhtelif kitapların sayfaları arasında gezinirken birtakım teselliler bulmakta zorlanmadık diyelim, aynı teselliler, hayat söz konusu olduğunda ne işe yarayacaktı ki? Yine aynı şeyle yüz yüzeydi işte. Hayatı kitaplardan öğrenenler ile hayatları kitaplara konu olanlar bir defa daha karşı karşıya gelmiş ve her zamanki gibi ikinciler yazdırmıştı zaferin üzerine isimlerini. Gerçi henüz ortalıkta galibiyet veya mağlubiyet kelimelerinin faaliyet sahasına dahil edilebilecek bir durum göze çarpmıyordu, ancak meselenin Amphisbaenalar'dan Hippogriff'lere doğru savrulacağını kavramak için mutlaka Katoblepas zarafetine sahip çıkmak da şart değildi.[15] Sıradan bir cümleye bile külliyetli miktarda düşsel varlık sığdıran bir biyografın, *criollo* karakteri belirgin bir taksi şoförünün ilk hamlesine direnemeyip tökezlemesini yadırgayan biri çıkar mıydı sahiden de?

Dikiz aynasından hâlâ beni süzmekte olan şoför, muhatabının asabını yeterince bozduğuna nihayet kanaat getirmiş insanların rahatlığı içinde, bir süre radyoyla, bir süre de otomobilin ön paneline sigara, çakmak ve cep telefonu ile birlikte yerleştirdiği çarmıha gerilmiş Nasıralı İsa ile oyalanmıştı. İsa'nın çileler çekeceği o zamandan belli olan mübarek başını dizine yaslamış Mecdelli Meryem ile kimlikleri meçhul iki farklı melek biblosu da, *criollo* inceliğinden paylarına düşeni ikiye taksim ediyordu. Bunları yaparken, aynanın fırsat verdiği ölçüde benimle ilgilenmeyi de sürdüren Arjantinli arkadaş, gök mavisi gözbebeklerinde

15 *Düşsel Varlıklar Kitabı*, 24, 97, 110.

yer değiştiren gölgeleri dikkate almak gerekirse eğer, bildiği yöntemler eşliğinde eğlenmeye devam ediyordu.

Yahudilerin ve Romalıların zulmüyle birlikte havarilerinin ihanetini de gördüğü halde kimseyi yargılamayan İsa Peygamber figürü, oraya süs olarak konulmuştu besbelli ki. Aksi takdirde, birisi bir yanağına tokat attığında diğer yanağını uzatmakta zerre tereddüt etmeyen *Jesus Christ*'ın biblosuna yakın duran şoför kardeşimiz, terbiyesine bu ölçüde uzak düşmekten kaçınırdı herhalde. Anlayabildiğim kadarıyla, minik bir şapel izlenimi uyandıran bibloların en önemli görevi, direksiyondaki arkadaşın isminin Ramirez Eduardo Martinez olduğunu duyurmaktan ibaretti. Zira, bibloların hemen altına yerleştirdiği sürücü sertifikasında bıyıklarıyla birlikte gülen fotoğrafın yanında yazılı isim buydu. İsmini de öğrendiğime göre, yaşadığı şehrin en büyük yazarını tanımayan bu Borges cahiline, sağlam bir ders verebilirdim artık.

Sadece Buenos Aires'i değil, bütün bir Arjantin'i dehşete düşürecek bir sakinlik içinde pejmürde çantamın ön gözünü açıp *Don Isidro Parodi'ye Altı Bilmece* isimli kitabı çıkardım. Ramirez Eduardo Martinez kardeşimin dikiz aynasının tamamını doldurmayı sürdüren gözlerindeki kuşkulara aldırmadan kitabın 92. sayfasını buldum ve altını yıllar önce çizdiğim satırları ayna

ile aynı hizaya getirdim. Bir yandan da, "Doğrusunu isterseniz, büyük kentin kendine özgü semtlerinden birinde bulunan, Cangallo Caddesi 3400 numaradaki Nuevo Impercial Oteli'ndeydim" cümlesini onun İngilizcesinden aşağı kalmayan Türkçemle okuyordum. Türkçe kelimeleri anlamasa bile, İspanyolcanın güzelliğiyle ışıldayan *Cangallo* ve *Nuevo Impercial* direnişinin aklını başına getireceğini ve böylece cahilliğinden utanacağını umuyordum.

İsminin bir bölümünü Brezilya dizilerinden ödünç almış gibi davranan Eduardo Bey, utanmak bir tarafa, yankısı Buenos Aires'in doğu yakasından duyulabilecek flamenko ritminde bir kahkaha ile havalimanının gelen yolculara ayrılan kapısını şenlendirmekte gecikmedi. Sigara içenlerin tuhaflaşan bakışlarına aldırmadan, "Ah bu Borges turistleri" diye hayıflandı bir süre. Hemen arkasından da, "Borges'e bir çeşit E.T. muamelesi yaptığınız yetmedi mi?[16] Kitaplarda yazılan her şeyi doğru kabul etmekten ne zaman vazgeçeceksiniz Tanrı aşkına? Bu bir hikâye kitabı, Buenos Aires Şehir Rehberi değil. Bir hikâye kitabının şehir rehberi yerine konduğu başka bir kent var mıdır acaba? Hadi adamın gözleri görmüyordu, sizin nereniz kör anlamak imkânsız vallahi" küçümsemesiyle meseleyi kökünden çözümledi. Hayır, söylediklerine duyduğu hayranlığı gizlemek gibi bir niyeti yoktu. Tersine, kelimeleri telâffuz ederken ayrı bir şehvet duygusuyla serinlediği öylesine ortadaydı ki, insan kesmeye kıyamıyordu.

İtiraf etmek gerekirse, Señor Martinez son derece haklı görünüyordu, ancak bunu yüksek sesle dile getirerek Buenos Aires

16 Arjantinli eleştirmen Rodrigo Fresán yabancıların Borges'e böyle baktığı kanaatinde. (*Jorge Luis Borges*, Biyografi, Jason Wilson, Çeviren: Tonguç Çulhaöz, YKY, İstanbul 2011, 8.)

seyahatini başlangıcından itibaren içinden çıkılmaz bir muammaya dönüştürmek istemiyordum. Kaldı ki, şoförlüğü bir kenara bırakıp edebiyat eleştirmenliğine soyunan Ramirez kardeşimizin hak verilmeye filan ihtiyaç duymadığı da her halinden anlaşılıyordu. Kitabı elimden almış, "Bu tuhaf dil de neymiş böyle" diyen gözlerine bıyıklarını da ekleyerek Metis Yayınları'nın karga motifiyle eğlenmeye başlamıştı. "Courve courve"[17] diye kıkırdadığına bakılırsa, arka kapakta "Yorum yok!" diye bağıran detektif kılıklı karga çok hoşuna gitmiş olmalıydı.

Ne var ki, Ramirez Eduardo Martinez'in bu kadarla yetinecek insanlarla herhangi bir akrabalığı söz konusu değildi. Borges'i benden mi, yoksa beni Borges'ten mi esirgemeye çalıştığı tam mânâsıyla anlaşılamasa da kitabı geri uzatmıştı. "Şimdi birkaç cümle ile *Bu Ülke*'den başlayıp *Kırk Ambar*'dan çıkarak Cemil Meriç'i de özetlemeye kalkışırsa asla şaşırmayacağım" umutsuzluğuna kapılıp kendime sözler verdiğimi sezmiş olmalı ki, o konuyla ilgilenmedi bile. Bunun yerine, azarlama edasını esirgemeden, "İyi okurlar iyi yazarlardan çok daha az" demekle yetindi gayet ciddi bir ses tonuyla. Benim bu cümleyi nerede okuduğumu hatırlama çabasıyla kıvrandığımı fark edince de, ciddiyetini zerre bozmadan, "*Alçaklığın Evrensel Tarihi*, sayfa 11" diyerek bastı kahkahayı. Bir de hafızası kuvvetli adam olarak bilinirdim şehrin Anadolu yakasında. Martinez, yanaklarımla birlikte kulak memelerimin de gömleğimin rengine dönüşmesine aldırmadan, bütün bıyıklarıyla "courve courve" diye kıkırdıyordu dikiz aynasında.

Peş peşe uğradığım saldırıların sevimsizliğine rağmen, Arjantin bozkırlarının tabiatına iliştirdiği hırçınlığı büyük kent koşullarına kapılıp bir kenara itmeyen Ramirez Eduardo Martinez'in,

17 Curve (İspanyolca): Karga

İstanbul'un taksi şoförleriyle kıyaslanmayacak ölçüde sevimli olduğu ortadaydı. Üstelik, ben İstanbul'da bindiğim taksilerin bıçkın şoförlerinden herhangi birisiyle Yahya Kemal veya Ahmet Hamdi Tanpınar üzerine küçük bir sohbet imkânı bulamadığım gibi, böyle bir zenginliğe tanıklık eden başka birisine de rastlamamıştım. Edebî sohbet bir yana, gazetecilik yaptığım yıllarda, taksilerden canlarını zor kurtaran insanlara dair bir hayli haber geçmişti elimden avucumdan. Dolayısıyla, İstanbul'un taksi şoförleriyle Buenos Aires'in taksi şoförlerini mukayeseye kalkışmak anlamsızdı. Kimin kaybedeceği, spor istatistiklerine ihtiyaç bırakmayacak ölçüde ortada bir maçtı esasen bu.

İyi de, hayatımın Buenos Aires'e adanmış saatlerini, Ramirez Eduardo Martinez Bey'in taksisinde edebî sohbetler eşliğinde geçirecek değildim herhalde. İşin garip tarafı, ilk kez o da benimle aynı kanaatteydi. Demek ki, mesele edebiyat sahasının dışına çıkınca, insanlar anlaşabilecek makul bir zemin bulabiliyordu. Bu ayrıntıdan hareketle, edebiyatın her türlü kötülüğün esas kaynağı haline geldiğini ifade etmek, aşırı yorum kategorisine mi girerdi acaba? Señor Martinez, böyle bir sorunun gereksizliğini lise yıllarında kavramış insanların sakinliği içinde son derece anlayışlı bir sesle meseleyi noktaladı: "Arzu ederseniz ben sizi Calle Florida bölgesinde doğru dürüst bir otele bırakayım. Biyograflara inanmaktan yanaysanız eğer, sağlığında Borges de çok gezinmiş oralarda, fakat sizin yerinizde olsam bu tür bilgilere kuşkuyla yaklaşırdım. Zira biyograflar, esasen kendilerini yazan hakikat âşıklarıdır!"

Bu küçük ve faydalı diyalogdan sonra Martinez bir daha ağzını açmaya tenezzül etmediği gibi, dikiz aynasındaki gözlerini de uzaklaştırdı gözlerimden. Doğrusu, bundan pek de şikâyetçi olduğum söylenemezdi. İsa Peygamber'in hemen yanındaki sigarasını alıp Mecdelli Meryem'in ayakucundaki çakmakla yakmasa,

ziyadesiyle memnuniyet duyardım hiç şüphesiz. Buna rağmen, sigaraya itiraz ederek, sigara içmeyenlerin sahip çıkması lâzım gelen özgürlükler manifestosu hakkında yeni bir tartışmanın ortasında bulmak istemiyordum yorgun zihnimi. Kaldı ki, Ramirez kardeşim o ünlü Buenos Aires misafirperverliğini unutmuş ve bana sigara ikram etme gereği duymamıştı.

Onun yerine, kapanmaya meyleden gözlerimi açık tutmaya çalışarak pencereden dışarı bakmaya başladım. Havalimanından uzaklaştıktan sonra otoyolun iki tarafında sıralanan teneke gecekondular, Mexico City'yi hatırlatmıştı bana. Orada da, ihtişam ve sefalet birbiriyle yarışıyor gibiydi. Belki de Martinez dostumuz ait olduğu kenti çepeçevre kuşatan teneke gecekondulardan rahatsızlık duyduğu için kesmişti sesini. Böyleleri bir hayli fazlaydı hayatta aslında, kenarında yaşarken en küçük bir rahatsızlık duymadıkları manzaraları, dışarıdan gelen birileri görmesin diye çırpınırlardı. Seul sokaklarında dolaşırken karşıma çıkan bir dilencinin fotoğrafını çekmemi engelleyen Nan a Lee gelmişti aklıma artık nedense. Oysa, beni ilgilendiren, dilencinin yüzündeki olağanüstü çizgilerdi sadece.[18]

Entelektüel kapasitesi yüksek sürücü kardeşim, Nan a Lee'yi tanıyabilir endişesiyle yüksek sesle dile getirmedim düşüncelerimi. Bunun yerine, neredeyse şimşek çakımına benzeyen bir *aydınlanma* felsefesi eşliğinde, şiirde sorduğum sorunun cevabını aldığımı fark ettim. Arjantin'de doğsaydım, Martinez biraderimize benzeyen birisi olur çıkardım herhalde. Onun tabiatından kaynaklanan kabalıkları, benim tabiatımdan kaynaklanan zarafetlerle beslerdim en fazla. Uzun yol şoförlüğü türünden bir imkânı değerlendirip mola yerlerinde yazdıklarımla "şoför şairler" ya da "direksiyondaki

18 Nan a Lee: Türkçeden Koreceye, Koreceden Türkçeye çeviriler yapan Güney Koreli bir Türkolog.

ozanlar" kategorisinde yer alamayacağıma göre, yeryüzü sakinleri kendi çaplarında küçük bir şenlik düzenleyebilirdi.

Ramirez Eduardo Martinez'in yok dediği Hotel Nuevo Impercial...

Ramirez Eduardo Martinez'in kıvrak bir manevrayla otomobili kaldırıma yanaştırması, bu sevimli yolculuğun nihayete erdiğinin somut bir göstergesiydi. Parasını ödeyip vedalaşırken, uzattığı kartı almamak gibi bir terbiyesizlik yapamazdım tabii ki. Taksi, bir başka kıvrak manevrayla kentin İstanbul'u asla aratmayan trafiğine karıştıktan sonra, Martinez'in beni önünde bıraktığı binaya çevirdim gözlerimi. Binanın giriş kapısının üzerinde, günün o saatinde bile ışıldayan bombeli harflerle *Hotel Nuevo Imparcial* yazıyordu...

6.

Kapıyı açan Ümit (Meriç) Hanım'ın önce saçları görünmüş, hemen arkasından da, yüzünün neredeyse üçte ikisini tamamen kapatan gözlükleri dahil olmuştu manzaraya. O yıllarda pek fazla ilgi çekmeyen bol kıvırcık saçlar, Madagaskar hükümetine ait bir devlet dairesinde maiyet memuru sıfatıyla çalışan birisinin yanlışlıkla Cemil Meriç'in evine konuk geldiği izlenimi uyandırıyordu. Anlaşılan bu da yetmemiş, Ümit Hanım'ın neredeyse kaşlarının hizasına kadar inen kabarık saçlarından arta kalan kısmı gün ışığından esirgeme görevini de gözlerinden birkaç misli büyük gözlükler üstlenmişti. Bir benzerine Cem Karaca'da yahut 80'lerin TRT spikerlerinde rastlanan kalın çerçeveli gözlüklerin büyüklüğü ile kıvırcık saçların gürlüğü birleşince, durum iyiden iyiye içinden çıkılmaz bir hal alıyordu. Bu tür saçlarla kendilerine özgü bir moda yaratan Jimmy Hendrix veya Bob Marley filan bir tarafa, insanın aklına doğrudan, şimdi adı bile hatırlanmayan Baader-Meinhof üyelerinden Ulrike Marie geliyordu. Ümit Hanım'ın direniş kabiliyetinin Ulrike Marie'den daha sağlam olduğunu keşfetmesi için aradan birkaç yılın geçmesi gerekecekti ne yazık ki.

Bir sene önce yine aynı zili çaldığında, evin kapısıyla birlikte gönlünü de cömertçe açan Ümit Hanım'ın karşısında hissettiği eziklik ve çaresizlik öylesine belirgindi ki, ne olup bittiğini bir süre ikisi de anlayamamıştı. Anlaşılacak gibi de değildi zaten. Bir yanda, babasının gözleriyle birlikte çocukluğunun mühim bir bölümünü de yitirmiş genç bir kadın, diğer yanda ise o kör insanın yazdıklarına tutunarak hayatta kalma kabiliyetini yenileyen bir şair duruyordu. Muhtemelen bu nedenle, omuzlarından eksik etmediği pejmürde çantadan önce, gözbebeklerindeki cam kırıkları çekmişti dikkatini Ümit Hanım'ın. Orada ne yapacağını bilemez

halde sabitkadem dikilen tedirgin ziyaretçinin büyüttüğü cam kırıklarını bir yerlerden hatırlıyordu sanki. "Babacığımın körlüğünün suçunu gören gözlerinde arayanlardan bir diğeri işte" diye zihnine bir şeyler takıldıysa dahi belli etmeme nezaketini esirgememişti. Esirgemediği bir başka şey de, dervişlik terbiyesinden erken geçmiş insanların sesine sinen o harikulâde tebessümdü.

Ümit Hanım, tıpkı ilk seferde olduğu gibi, onun adım atacak cesareti bulmakta zorlandığını görünce, "Safalar getirdiniz Sefa Beyciğim" cümlesini kapının önüne bırakmış ve arkasında kalan büyük boşluğa aldırmadan geri çekilmişti. Böyle bir durumda dönüp gitmek veya içeri girmek dışında yapacak bir şey kalmıyordu. O da tökezlenip yuvarlanarak ilerlemiş ve birdenbire kendini geniş salonun ortasında buluvermişti. Her gelişinde Cemil Meriç'i görmeye alıştığı tahtaları oymalı gülkurusu berjer koltuk boştu. Ümit Hanım, "Babacığım şimdi teşrif edecekler" cümlesini pencere pervazlarına emanet edip gözden kaybolur kaybolmaz, bütün duvarları kaplayan ürpertici kütüphaneye dikmişti çekingen gözlerini. Bir yaz öğleden sonrasında Cemil Meriç'le tanışmaya gelen genç bir Fransız romancının, "Fakat üstadım, bu mükemmel bir Fransız kütüphanesi, siz Türk değil misiniz, sizin kütüphaneniz nerede?" diye sormadan edemediği ünlü kütüphane buydu işte.[19]

Ümit Hanım'ı tanıdığı ilk günden itibaren şakaklarını seyreltен sorunun mahiyeti değişmemişti aslında: Küçük bir kız çocu-

19 Ümit Meriç'in verdiği bilgiye göre, Fransız romancıyı eve getiren Nadir Demirel'di. Genç Fransız romancı, rafları dolduran kitapların kalitesi karşısında dehşete düşmüş, mağrur ve mütebessim bir eda ile iltifat bekleyen Cemil Meriç'in yüzünde kırbaç gibi şaklayan, "Sizin kütüphaneniz nerede?" sorusunu indirerek sahneyi terk etmişti. (*Babam Cemil Meriç*, 108.)

ğunun penceresi birkaç parmak aralandığında, gözleri görmeyen bir baba hangi ufuklarda kanat çırpıyor ve geride nasıl boşluklar bırakıyordu? Hadi bu neyse ne de, belli bir yaşın ardından, görmeyen bir babanın gören gözleri görevini üstlenmek, üstü kapalı veya açık ne türden travmalara yol açıyor ve bu travmaların hangileri incitici bir zenginlik halinde geri dönüyordu? Cevap bekleyen sualler kadar çözülmesi unutulan kördüğümler de benzer çıkmaz sokaklara çekecekti adımlarını: Aynı sıraları paylaştığı kız arkadaşları, babalarının ağır ellerinden tutup hayata karşı güven duygularını geliştirirken, bu küçük kızı bekleyen mesuliyetler çok farklıydı. Babasının avuçlarına kenetlenen minik parmakları, hem onu körlük yüzünden içine yuvarlandığı uçurumlardan kurtarmalı, hem de çarptığı her eşya ile sürdürdüğü bitip tükenmez kavgaları önlemeliydi. Bu nedenle, büyümesi iradesi dışında çabuklaştırılmış bütün kız çocukları gibi, hayli kırılgan bir reçine bulutunun kıyısından bakıyordu memleketin kaldırımlarına. Serçe ürpertisiyle çırpınan yüreğine kaç bozgunun, kaç hayal kırıklığının, kaç ertelenmişliğin birden yerleştiğini bir kendisi biliyordu, bir de annesi Menteşoğlu Fevziye Hanım.

Kütüphanenin önünde gezinirken duyduğu tedirginliğinin esas sebebi, oyuncağı elinden alınmış kırılgan oğlan çocuğu gülüşlerinden ziyade, kitapları gözden geçirirken Cemil Meriç ile Ümit Hanım'a yakalanma korkusuydu. Hemen her seferinde, Cemil Meriç'in gözlerinin görmediğini unutmaktan kaynaklanan şaşkınlığa eklenen suçluluk duygusu yüzünden ellerini kollarını nereye koyacağını bilemiyordu. Buna rağmen, kitapların üzerine gereğinden fazla eğilen herkes gibi, kendini en güvende hissettiği yer, çoktan bel vermiş rafların önündeki dar alandı. Özel olarak ciltlendiği ilk bakışta anlaşılan kitapların sırt yazılarını okuma gayreti, Fransızcanın sağlam direnişi karşısında

birkaç kez püskürtülse de geri adım atmaya niyeti yoktu. Bu ürkek kararlılıktan çekinen birkaç Honoré de Balzac cildi hızla geçiverdi gözlerinin önünden, Victor Hugo merhum ile birlikte André Gide, Sigmund Freud, Friedrich Engels ve Karl Marx da onları takip etmeye niyetlenmişti ki kapı açılıverdi.

Cemil Meriç gözlerini kaybettiğinde Ümit Hanım, yedi yaşındaki kız çocuklarına mahsus kıpırtılı delişmenliğin kolay aşınan naif ufuklarının peşinden koşuyordu. İlk günlerde babasının başına gelen felâketin büyüklüğünü kavraması imkânsızdı tabii ki. Ancak, evin içinde esen sert rüzgârlara, gözyaşlarına ve hıçkırıklara bakarak bir şeylerin ters gittiğini hissedebiliyordu. 1954 yılının yaz aylarında Cerrahpaşa Hastanesi'nin göz kliniğinde ameliyat üzerine ameliyat geçiren babasının yanından ayrılmamak uğruna her çareye başvurmasının gerisinde, biraz da neler olup bittiğini anlama merakı yatıyordu zaten. Doktorlar konsültasyona, hemşireler kontrole geldiğinde tuvalete veya balkona saklanarak onları atlatıyor ve heyecanı bir miktar örselenmiş adımlarla gözlerinde beyaz bantlar bulunan babasının odasına koşuyordu. Sonraki yıllarda, gözleri görmeyen bir babanın "nur-u ayn / göz nuru" haline gelebilmek amacıyla çırpınacağını o yaşta fark etmiş olabilir miydi acaba?[20]

Açılan kapıdan salona giren Ümit Hanım yalnızdı ve gözbebeklerine belli belirsiz bir bulut yerleşmişti sanki. "Babacığım istirahat buyuruyorlar muhterem efendim, on dakika içinde teşrif edecekler. Siz de lütfen rahatınıza bakın" dedikten sonra bir kez daha kapının arkasında kaybolmuştu. Bu durumda, ağır ciltlerin önündeki yolculuğunu bir miktar uzatabilir, en azından fazladan birkaç ismi zihninin kuytularında soluklanan mağaralara yerleş-

20 *Babam Cemil Meriç*, 70..

tirebilirdi. Ellerini usulca kitapların sırtında gezdirmeye başladı yeniden, birinden diğerine geçerken parmak uçlarını serinleten duyguyu seviyordu. Tam o sırada, ağır ve kalın ciltlerin arasında ne aradığını anlayamadığı incecik birkaç kitap çekiverdi dikkatini. Muhtemelen yanlışlıkla yahut alelacele raflardan ilkine iliştirilmiş, gündelik telâşlar yüzünden de orada unutulmuştu. Gözlüklerini burnunun gerisine iterek küçük kitapların üzerindeki yazıları okumaya çalıştıysa da başaramadı. Tam otuz yıl sonra onu Buenos Aires yollarına düşürecek Jorge Luis Borges'le tanışma fırsatını kaçırdığının farkında değildi maalesef.

Ümit Hanım'ın Cemil Meriç'in gören gözlerine dönüşme denemeleri, ailenin hiçbir zaman vazgeçemediği sinema akşamlarında başlayacaktı. Üsküdar Ahmediye'deki Bizim Sinema yahut Doğancılar'daki Aypark Sineması bu türden tecrübeler için en uygun mekânlardı. Sinemaya bile kara gözlüklerle giren geniş alınlı adam ve ellerini sımsıkı tutan çifte kurdeleli küçük kız çocuğu herkesin dikkatini çekiyordu çekmesine ama fazla aldıran da çıkmıyordu doğrusu. Kıyametin bir bölümü, küçük aile yerine yerleşmeye çalışırken gösteriyordu kendisini. Sağa sola çarparak ilerleyen kara gözlüklü adam, yardım tekliflerini öfkeyle reddediyor, yerini bulup oturana kadar da sakinleşmiyordu. Fakat film başlar başlamaz roller değişiyordu. Sık sık geriye kayan kadife koltuktan doğrulmaya çalışan çifte kurdeleli küçük kız çocuğu, perdede olup bitenleri babasının gözünde canlandırmak amacıyla çırpınıyordu. Ön sıralardaki bazı başlar geriye çevrilince sussa da, babasının sabırsızlığı karşısında sesini iyice alçaltarak sürdürüyordu üstlendiği görevi. Bütün bu kargaşa esnasında, Üsküdar meydanındaki kuruyemişçiden alınan 'fıstık-ı labid' paketinin nasıl bittiğini ise hiç kimse anlayamıyordu.[21]

21 *Babam Cemil Meriç*, 81.

Fakat asıl kıyamet Tepebaşı Tiyatrosu'nda kopacaktı. Edebî hayatına çevirilerle başlayan Cemil Meriç, Edmond Rostand'ın *Cyrano de Bergerac* oyununu seyretmek istemiş, tabiatıyla babasına refakat etme görevi de gene kızına düşmüştü. Allah biliyor ya, oyun öncesinde her şey yolundaydı. Hukuk Fakültesi'nden babasının talebesi olan Fikret Kılıçkaya onları bıldırcın kebabı yemeye götürmüş, arkasından da güle oynaya Tepebaşı Tiyatrosu'nun yolunu tutmuşlardı. Koyu kadife perdeli, ahşap duvarlarına ve tavanına sarı yıldızlar ilişti-

Cemil Meriç eşi Fevziye Hanım'la.

rilmiş görkemli tiyatro, Sabri Esat Siyavuşgil tarafından çevrilen *Cyrano de Bergerac* için çoktan hazırdı. Zaten ne yaşandıysa piyes esnasında değil, oyun bittikten sonra yaşanmıştı. Koca salon boşalırken, seyircilerin bir kısmı, arka sıralardan kalkan kara gözlüklü bir adamın yanındaki küçük kız çocuğunun omuzlarına tutunarak hıçkırıklarını zor bastırdığını, yanaklarından süzülen yaşları kimseye göstermeden silmeye çalıştığını fark etmişti. *Cyrano* ile Cemil Meriç'i birbirine bu ölçüde yakınlaştıran şeyin ne

olduğunu, o gece de, ondan sonra da pek az insan anlayacaktı. Hakikaten, Cemil Meriç, kendisi ile *Cyrano de Bergerac*'ın kaderi arasında ne türden paralellikler kurmuştu acaba?[22]

Hemen o an, evin arka kısmına doğru uzandığını artık öğrendiği koridorun kapısı açılacak, üzerinde pijaması ve bordo robdöşambrı ile içeriye girecek olan Cemil Meriç sorduğu sorunun cevabını verecekmiş gibi bir korkuya kapılmıştı. Zira, daha önceki gelişlerinde hep aynı ritüel tekrarlanmıştı: Çilekeş yüzüne yerleştirdiği uysal bir tebessümle yürüyen Cemil Meriç, eli ile soldaki masayı yokladıktan sonra sağdaki camlı vitrinin yerini hesaplamış, nerede olduğunu kestirir kestirmez de kararlı adımlarla salona doğru ilerlemişti. Kuğulu Park'taki günlerini asla unutmayan şakirdi ise gülkurusu koltukta yerinden kımıldamaya cesaret dahi edemiyordu. Cemil Meriç'in sağ eli, "Hoş geldiniz evladım" sözleriyle boşluğa uzandığında yerinden nasıl fırladığını ise ilk günkü gibi gayet net hatırlıyordu. İşte, yine yüzü kızarmış, kulak memelerinden başlayarak bütün bedenini bir alev dalgası kaplamıştı. Oysa, bir ayağını altına alıp koltuğuna kurulan Cemil Meriç, önce sigarasını yakmış, arkasından da iri taşlı tespihini şakırdatmaya başlamıştı bile.

Ne var ki, bu sefer durum farklıydı. Körlüğün ele avuca sığmaz hâkimiyetini ilan ettiği dönemden başlayarak evle birlikte Cemil Meriç'in de ayakta durmasını sağlayan en temel varlık haline gelen Fevziye Hanım, bir yıl önce Kadıköy'deki Osman Ağa Camii'nden Karacaahmet'e yolcu edilmişti. Fevziye Hanım'ın kaybının ardından, içeriden çürüyen çınar ağacının diğer ana dalı da sallanmaya başlamıştı gözle görülür bir biçimde. Tevekkül sıradağlarından edindiği sabrıyla her türlü güçlüğe göğüs geren

22 *Babam Cemil Meriç*, 81-82.

Ümit Hanım, annesinin ölümünün acısı dinmeden babasının geçirdiği beyin kanaması ile sarsılacaktı. Beyin kanaması kısmî felce yol açtığı için bedeninin mühim bir bölümünü kullanma iradesini yitirmiş bir Cemil Meriç söz konusuydu artık. Bu ise genç kadının sadece akademik mecburiyetlerini değil, mevcut önceliklerini de bir kenara itmesi anlamına geliyordu. Erken dervişlik terbiyesi, bütün bunların hem sebebi hem de sonucuydu aslında.

Belki de bu nedenle, kitapların önündeki seyahatini sürdürürken, siyah beyazın haysiyetini koruduğu yıllarda çekilen iki fotoğrafın kıyısında uzun süre konaklamaktan alamamıştı kendisini. İlki, Cemil Meriç'in gençliğine aitti ve en dikkat çekici unsur gözlerinin güzelliğiydi. Diğeri ise Kuzguncuk'ta Fethi Paşa Korusu'ndaki evde çekilmiş bir fotoğraftı. Güneşli bir sonbahar günüydü ve küçük Ümit, mermer merdivenlerin en alttaki basamağında oturuyordu. İki basamak üstte de babası, dalgaların uğultusuna kulak kesilmiş gibi görmeyen gözlerini Boğaz'ın ışıltılı sularına çevirmişti. Çifte kurdelesinin eflâtunu siyah beyaz fotoğrafta bile belli olan küçük çocuğun elindeki derginin adı *Büyük Doğu*'ydu ve tek kelimesini anlamadığı halde okumaya devam ediyordu.

7.

"Welcome to labyrinths of Borges."

Biraz geç de olsa, Ramirez Eduardo Martinez'in elime tutuşturduğu karta bakmayı akıl edebilmiştim. Hotel Nuevo Imparcial'in önünde durup gökyüzünde güvercin ve yelkovankuşu aramak yerine, elimdeki kartla ilgilenmek anlaşılır ve kayda değer bir çabaydı. Uzatır uzatmaz baksam daha iyiydi hiç kuşkusuz, fakat insan zihni değişik faaliyet alanlarına kolayca intibak

edemiyordu işte. Halbuki, öyle bir çeviklik sergilemiş olsaydım, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeryüzünün her köşesinde bilinçli davranan uygarlık eşiğindeki yurttaşlarına uygun bir kavrayış modeli geliştirmekle övünebilirdim. Damarlarımda ne yapacağını bilemez halde dolaşan asil kan da bu durumdan etkilenip homurdanmayı keserdi belki. Yazık ki, özenle geliştirilen faydalı alışkanlıkları kullanma fırsatı pek sık çıkmıyordu insanın karşısına. Gene geç kalmıştım maalesef.

Jorge Luis Borges, Ulusal Kütüphane'de

Bu gecikmişliğe rağmen, "Welcome to labyrinths of Borges" cümlesini görür görmez, Woody Allen'ın geç dönem (*Paris'te Geceyarısı*) yahut Cohen Biraderlerin erken dönem (*Fargo*) filmlerinden birinin sondan bir önceki sahnesine yanlışlıkla dahil

edilmişim gibi bir fikre kapılmadım desem yalan olurdu doğrusu. İhtimal, fazla film izlediğim için mahiyet ve marifetiyle gurur duyduğum hayal gücüm plan plan ilerlemek türünden bir yöntem edinmişti kendisine. Üstelik durup dururken bir de ürperti sarmıştı kaşlarımla kirpiklerim arasındaki belirsiz bir bölgeyi. Sezgilerim beni yanıltmıyorsa eğer, ürpertinin mühim bir bölümü, Buenos Aires'te beni sevindirme nezaketini esirgemeyen Haziran güneşinin hiçbir şeyi ısıtamayışından kaynaklanıyordu. Yoksa labirent türünden yeşilimtrak bir kelime kapıyı çalınca, paniğe kapılıp sinemayı veya semti terk edecek göz yoktu bende. Olsa niye söylemeyeyim, etrafta yabancı mı var?

Hayır, karttaki yazı, canım kardeşim Martinez'in usta sürücülüğünün salkım saçak kıvraklığından ya da düzeyini henüz ölçemediğim zekâsından hiçbir eser taşımıyordu. Göründüğü kadarıyla, ya Buenos Aires'in kenar mahallelerindeki matbaalarının birinde düğün davetiyeleriyle birlikte basılmıştı ya da Ramirezliği giderek Eduardo'suna yakışan Señor Martinez, ucuz bir bilgisayarın yetenekleriyle yaratıcılığının bir bölümünü kaynaştırıp böyle bir netice elde etmişti. İster düğün davetiyelerinin arasına karışsın, isterse Buenos Aires yaratıcı hamleler olimpiyatlarında ön sıralarda yarışsın, kartın üzerinde bir miktar çalışıldığı belliydi. Zira, gölgeli harflerin puntoları büyütülüp küçültülerek uzaktan da olsa bir labirent efekti sağlanmıştı. Bu durumda, başkasının günahını almanın anlamı yoktu. Bizim Eduardo'nun Borges'i okuduğunu, hatta hayli dikkatle okuduğunu kabul etmek dışında hiçbir seçenek kalmıyordu geriye. Labirentlerden haberdar olan kaç hakiki Borges okuru, ete kemiğe bürünüp Ramirez Eduardo Martinez diye görünüyordu ki şunun şurasında?

"Oyun kabiliyeti gelişmiş Ramirez kardeşim, harf labirentleri arasında bir yere adresini veya telefon numarası sıkıştırmıştır bel-

ki" diye uykusuzluktan içe kaçmış mahzun gözlerle cümleye bakınırken, kartın bir de arka yüzünün bulunduğu aklıma geliverdi birden. "Öyle ya, postmodern devirde ikiyüzlülük en fazla itibar gören kurumsal yetenekti" cümlesiyle hayata çekidüzen verme görevini yerine getirdikten sonra ifade etmeliyim ki, asıl sürpriz kartın diğer cephesinde ayakta durmuş beni bekliyordu: Siyah beyazın keten helva şenliklerine yetişmeye çalıştığı günlerden kalma bir Jorge Luis Borges fotoğrafıydı bu. İnsana bitmez tükenmez bir derinlik fikri ilham eden fotoğrafta, bastonuna zarifçe yaslanan Borges kadar, ciltleri göz kamaştıran kitaplar da etkileyiciydi. Borges'in yaslanıp yaslanmamakta tereddüt ettiği dev sütun ise binanın mimarisi hakkında sağlam ipuçları taşıyordu. Besbelli ki fotoğraf, Borges'in bir zamanlar müdür sıfatıyla görev yaptığı Arjantin Ulusal Kütüphanesi'nin üst katında çekilmişti. Hani, gözlerinin sarı ışık dışında hiçbir şeyi ayırt edemediği bir dönemde müdürlüğüne atandığı Ulusal Kütüphane vardı ya, işte orada. **Borges haklıydı, Tanrı, ironi yeteneğini sergilemekten büyük bir zevk alıyor olmalıydı.**

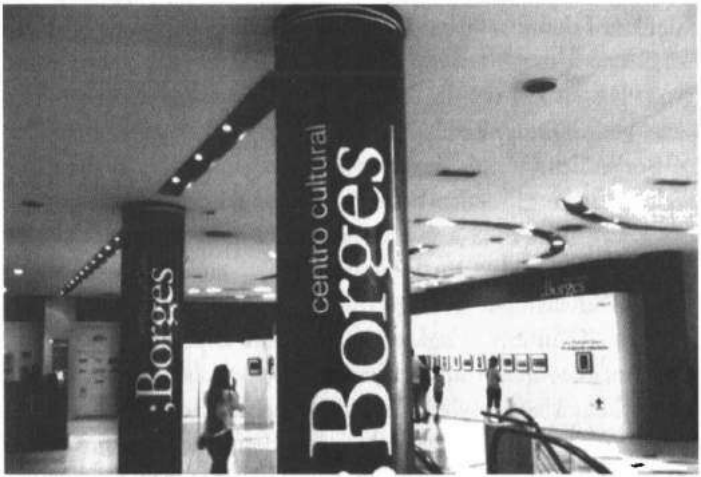
Görülen oydu ki, Tanrı'yla yarışmaya niyetlenmese bile, bizim Ramirez de düşkündü ironiye. Şaşkın şaşkın bir önüne, bir arkasına baktığım kart, Buenos Aires Şoförler Cemiyeti'nin kente gelen yabancı konuklara yönelik kültürel bir hizmeti değilse eğer, tamamıyla onun fikri ve eseri olmalıydı. Takdir dolu hislerle elimdeki kartı Hotel Nuevo Imparcial'in bombeli ışıklarına doğru sallayarak akıp giden trafiğe baktım bir süre. Eduardo oralarda bir yerlerde benimle eğlenmeye devam ediyordu muhtemelen. Bütün hayal gücü zenginliğime ve film izleme kapasiteme rağmen benim onu bulmam imkânsızdı. Belki de iki sokak ötede, yeniden karşıma çıkmak için incelikli planlar yapıp İsa Efendimizle birlikte halime gülüyordu. Anlaşıldığı kadarıyla,

hem "Welcome to Borges's labyrinths" cümlesiyle, hem de Borges fotoğrafıyla beni de planlarının bir parçası haline getirmeyi amaçlıyordu. Aptal tartışma programlarına bakıp eğlenmek yerine film izlemek, tehlikeli sularda dümensiz bir tekneyle yelken basmayı andıran zararlı bir alışkanlıktı hakikaten de.

Karta daha fazla bakmanın anlamı yoktu, zira, Borges labirentlerinin kart yerine kentte aranması gerektiğini ben bile fark etmiştim. Otele girip güzel bir duş alma fikrini belirsiz bir zaman dilimine erteleyerek yürümeye başladım. İstanbul kenti bana hiçbir şey kazandırmadıysa eğer, yürürken düşünme alışkanlığı kazandırmıştı. Uçaktan ineli iki saat olmadığı halde Yeniköy ile Tarabya arasındaki güzelim kıyı şeridini ve Boğaz dalgalarının serpintilerini özlemle hatırladım. Boğaz'la birlikte Beykoz tepeleri ve İrenciğim Özlem'in her ihtimale karşı sırt çantamın ön cebine tıkıştırdığı Buenos Aires Şehir Rehberi'nin ışıltısı da düşüverdi zihnimin bulanık sularına. Yürümek, nadir faydalı alışkanlıklardan biri sıfatıyla görevini yerine getirmişti, bir kahveye girip biraz turistik çalışma yapmak da bana düşüyordu artık.

Yolumun üstündeki Starbucks'lara aldırmadan, sırf amblemi hoşuma gittiği için Cachafaz Café oklarını takip edişimdeki kararlılıkta dahi oyunun bir parçası haline geldiğime dair kuvvetli ipuçları mevcuttu. Üzerimdeki gömleğin rengine benzeyen oklar, Galerias Pacifico isimli bir cam kapının arkasında kayboluyordu. Bu durumda, benim de o kapıdan içeri girip galeriler arasında kıvranmadan önce Cachafaz Café'yi bulmam icap ediyordu herhalde. Nitekim öyle de yaptım. Fakat birkaç adım atınca, Galerias Pacifico'nun İstanbul'un dört bir yanını pıtrak gibi kuşatan modern alışveriş merkezlerinden biri olduğunu kafama vuran binlerce yıldız üşüştü avuçlarıma. Ne var ki, geriye dönme çabasında çok geç kalmıştım. Zira, tam burnumun hizasına düşen bir tabelada, gayet zarif bir biçimde *Centro Cultural; Borges*

yazıyordu. Noktalı virgülün orada ne aradığını anlamasam da, Ramirez biraderimin koca Buenos Aires'te neden beni bu alışveriş merkezinin köşesine bıraktığını nihayet anlamıştım.

Galerias Pasifico'nun en üst katı

Bu durumda, fazla heyecana kapılmadan sakinleşmek ve durup düşünmek en sağlıklı faaliyet sahasıydı. En azından, Kim Ki Duk'un filmlerindeki çekik gözlü kahramanlar böyle davranıyordu. Sanki biraz önce fazla film izlemenin zararları konulu bir doktora tezine omuz veren insan ben değilmişim gibi, gayet sakin bir biçimde, insanı yormayacağı uzaktan belli olan Cachafaz Café'ye geçip oturdum. Zaman zaman elimdeki karta, zaman zaman da *Centro Cultural; Borges* yazısına bakıyordum. Geniş ve dalgalı tebessümünü kuşanıp yanıma gelerek ne yaptığımı anlamaya çalışan güzel gözlü garson kıza bir Kolombiya kahvesi

söyledikten sonra çantamdan gerekli malzemeleri çıkarmaya başladım. Buenos Aires Şehir Rehberi'ni ve Martinez'in giderek derin bir esrara bürünen kartını sağa, biri kırmızı diğeri mavi iki kalemle birlikte üzerinde nefis bir Kandilli kabartması bulunan küçük not defterimi de sola yerleştirdim.

Göğsüne astığı samimiyet etiketinde Esmeralda yazan güzel gözlü garson kız, dalgalı tebessümünü de yanına iliştirdiği kahvemi getirdiğinde, kartın ön yüzündeki "Welcome to labyrinths of Borges" cümlesinin mahiyetini çözmüştüm tabii ki. Ben bile fazla zahmete girmeden becerebildiğime göre, Kanada'nın veya Ukrayna'nın karanlık kriptoloji koridorlarında fazla emeklemeye lüzum yoktu galiba. Bu başarının verdiği gururla, gözbebeklerimdeki kıvılcımları ortalığa döküp saçmadan, gayet sakin bir biçimde Kolombiya dağlarının esintisini köpüklerinde taşıyan kahvemi ince ince yudumladım. Hemen arkasından da, kartın diğer yüzünü bütünüyle kaplayan Jorge Luis Borges fotoğrafıyla yakından ilgilenmek amacıyla gözlüklerimi çıkardım. Victor Hugo merhumun ünlü kitabının sayfalarının arasından biraz önce ayrılmış bir edayla gülümseyen Esmeralda da benimle birlikte fotoğrafa dikmişti gözlerini. Bir süre hiç ses çıkarmadan, Susan Sontag'a özenen iki acemi Güzel Sanatlar öğrencisi gibi gözlerimizle gezindik fotoğrafın üzerinde.[23]

Esmeralda, Ramirez'i aratmayan bir İngilizce ile, "Señor Borges Ulusal Kütüphane'de müdürlük yaparken çekilmiş herhalde" diyerek benim tahminlerimi doğrulamakta gecikmedi. Esmeralda'nın yüzündcn yansıyan ışıltılar, zihnimin yosunlarla kaplı yörelerine çabucak nüfuz edip aydınlatmış olmalı ki, birden,

23 *Fotoğraf Üzerine*, Susan Sontag, Çeviren: Osman Akınhay, Agora, İstanbul 2008.

"Buldum" diye bağırdım. Bağırır bağırmaz da, güzel ve yalnız ülkemin yüzünü yerden kaldırmamaya mütemayil ses tonumdan utanarak Esmeralda'ya çevirdim kirpiklerimi. Hayır, durumda bir tuhaflık yoktu. Zira, o da bana bakıyordu ve bakışlarına, giyotindeki Quasimodo'ya su verdiği günlerdekine benzer bir iyimserlik eşlik ediyordu. Yapılması gereken şey son derece basitti: Önce kahvenin parasını ödeyecek, *Centro Cultural; Borges*'te küçük bir tur attıktan sonra da Ulusal Kütüphane'nin yolunu tutacaktım. Esmeralda kendi başının çaresine bakardı nasıl olsa!

Centro Cultural; Borges, Galerias Pacifico'nun en üst katındaydı. Binanın çatısını tamamen kaplayan renkli camlardan süzülen ışık, koridorlarla ve galerilerle birleşince tam anlamıyla bir labirent atmosferi çıkıyordu ortaya. İşin güzel tarafı, artık hangi iç mimar üzerinde titizlikle çalışmışsa, renkli camlardan yaprak yaprak dökülen ışığın yansımaları, bir müddet sonra kaplan derisini andıran bir sarıda karar kılıyordu. Borges'in hayatını anlatan fotoğrafların ve kitap kapaklarının sergilendiği vitrinler bu ışık seliyle sık sık yıkanıyor, böylece onun, "Görme gücümü kaybettikten sonra sezebildiğim tek renk" diye tanımladığı sarışın adacıklar kültür merkezinin tamamını kaplamış oluyordu. Bir sonraki odanın duvarlarını ise Borges'in muhtelif kitaplarından alınmış cümlelerle birlikte *Alef*'in orijinal sayfalarından birkaçı süslüyordu. Geniş bir panoya da *Alçaklığın Evrensel Tarihi* yazarının Buenos Aires'te yaşadığı yerleri, uğradığı kahveleri gösteren bir liste ile ***La Nacion*** **gazetesinin birinci sayfası çerçevelenip asılmıştı. Gazetenin, 14 Haziran 1986 tarihli nüshasını bütünüyle Borges'in ölümüne ayırdığını görmek çarpıcıydı.**[24]

---

24 **Borges, Cenevre'de 14 Haziran 1986'da veda etmişti yeryüzüne. Saat dilimi itibariyle Buenos Aires Cenevre'den geride olduğu için Arjantin gaze-**

Kültür merkezinin doğrudan Borges'le ilgili faaliyet sahası bu kadarla sınırlıydı ne yazık ki. Kalan kısımda resim ve fotoğraf galerileri ile birlikte küçük bir kütüphane ve tango stüdyosu yer alıyordu. Fernando Solanas'ın o güzelim *Tangolar* filminden itibaren yüreğime yerleşen bu içli müzik ve ona eşlik eden hırçın dans gösterisi için biraz fazla vaktimin olmasını isterdim doğrusu. İstanbul'u ıssız bırakıp Buenos Aires'e gelmenin zahmetine karşılık, insanın yüreğini delik deşik eden birkaç figür öğrenirdim belki de. Fakat görev her şeyden önemliydi ve Borges bir yana, Ramirez Eduardo Martinez'in tehlikeli oyunlara düşkün çehresini kara çıkarmaya hiç niyetim yoktu.

Yeteneklerinin mühim bir bölümünü ironi uğruna harcarken yeryüzünün hallerini sık sık unutan yüce Tanrı is, *Tangolar*'a ruhunu veren Astor Piazzolla'nın, Borges şiirleri üzerine *El Tango* diye bir albüm yaptığını hatırlamamı sağlayacak ufak bir desteği dahi esirgemişti benden maalesef...

8.

O yıllarda veya daha sonra, herhangi biri karşısına geçip de, dudakların üzerinde biriktirilen birkaç tüy demetinin insanın varoluş kabiliyetini tepeden topuğa değiştireceğini söylese, onu Şaşkınbakkal'daki aptal bir berbere çırak çıkartmakla meselenin üstesinden gelirdi herhalde. Hatta, gördüğü ilk kuaförün koltuğuna oturtup Hicaz faslında bir şakırtıya şarapnel kılmaya da heveslenirdi. Halbuki Cemil Meriç, Ümit Hanım'ın özenle ittiği tekerlekli sandalye ile geniş salona girdiği zaman ilk dikkatini çe-

teleri aynı gün verebilmişti Borges'in ölüm haberini.

ken şey, mütemadiyen titreyen sol eli yerine, bütün çehreyi anlamsız bir yangın yerine çeviren bıyıkları olmuştu. Diğer gelişlerinde görmeye alıştığı insan sanki uzun bir yolculuğa çıkmış, giderken de geride kendisine hayli benzeyen bir başkasını bırakmıştı. Öylesine şaşırmıştı ki, kıyısına iliştiği gülkurusu renklerle bezenmiş koltuktan kalkmayı dahi akıl edememişti bir türlü. O güne kadar çok fazla tanımadığı bir telâşla yerinden fırladığında ise otuz yıl sonra Buenos Aires sokaklarında yakasına yapışacak olan tedirginlik, çoktan Acemkürdî tadında bir türküye doğru kanatlanmıştı.

Tedirginliğinin tek sebebi, Cemil Meriç'i Kadıköy Çarşısı'ndaki tezgâhında enginar ve ebegümeci satan Elazığlı manava veya iskelenin iki sokak ötesindeki derme çatma kulübesinde ömür eskiten Çorumlu ayakkabı tamircisine benzeten bıyığın mevcudiyeti değildi sadece. Evet, inkâr etmenin pek fazla anlamı yoktu. Yapıştırma gibi duran bıyık, o ileriye çıkık ışıltılı alnın gergin çeneyle sağladığı simetriyi yerle bir ederek sıradanlaştırmıştı bir parça. Üstelik, bununla da yetinmemiş, bir mabet bekçisinin ertelenmiş ihtişam ve sefaletini aksettiren çehreyi bir miktar aşağıya da çekmişti. Çehrenin çekildiği yerde uğuldayan ırmaklara düşen yıldızlar bile eski anlam ve ışıltısından bir hayli uzaktı artık. Bıyıklarla birlikte yüzdeki çizgilerin kalınlaşıp sertleşmesi ise o ırmağın diplerinde bir yerde yatan trajediyi getirip odanın ortasına bırakıyordu.

Fakat ırmağını yolcudan esirgeyen asıl trajedi, Cemil Meriç'in ayrılmaz parçası haline gelen kara gözlüklerin yokluğuyla göstermişti kendisini. Tedirginliğinin temel sebebi de buydu işte. Bir taraftan orada bulunduğunu gayet iyi bildiği gözlerle karşılaşmamak için bakışlarını kütüphanedeki kalın ciltli kitaplara emanet ediyor, bir taraftan da dayanılmaz bir cazibe merkeziymiş gibi otuz yıldır dünyayla bütün bağlantısını koparmış o bir çift göze

odaklanıyordu. İradesini zihninin çıkmaz sokaklarına kilitleyen saydam düğümler birden çözülmüştü sanki. Katarakt yüzünden puslu bir aynaya dönüşen sol gözden de, ürpertici bir mağara ağzı misali kıpırdayıp duran sağ gözden de kopamıyordu. Bu merak, Freud'un dahi izahta zorlanacağı katlanılmaz bir suçluluk duygusunu da beraberinde getirdiğinden, bakışları o gözlere dokunur dokunmaz ayaklarının altındaki zemin dört yöne birden yalpalıyor ve dizginlemeyi beceremediği garip bir utançla içine eğiliyordu.

Oftalmoloji veya cinayetlere meyilli edebiyat bezirgânları ne derse desin, görmeyen bir çift göze bakmak, gören bir çift göze kıyasla ihmal edilmesi imkânsız bir cesaret istiyordu. Zira, hayatı ve hayali örselemekle kalmayıp akide şekerlerinin kıvrımlarında neşesi eksik şenlikler düzenleyen bir cephesi vardı yaşananların. Buna rağmen, daha yakından bakarsa eğer, daha dikkatli bakarsa eğer, gözlerini kırpmadan bakarsa eğer, otuz yıl boyunca aynı mihverin üstüne kapanarak geçirilen günlerin sırrına erişebileceğini sanıyordu. Hayır, teselli amacıyla icat edilmiş hiçbir kelimenin havadaki ağırlığı hafifletmesine yol açacak bir metanet biçimi söz konusu olamazdı. Öyle bir dayanma kabiliyeti mevcutsa bile, çoktan uzun boyunlu atlara atlayıp başka diyarlara gitmişti

Kendini ne ölçüde zorlarsa zorlasın, Tanrı'nın Cemil Meriç'e körlüğü bağışladığına dair efsaneyi kabule yanaşamıyordu. Zaten bu efsane, bedeli ödeyenin değil, ödenmiş bedeli küçük ve kaygısız hesaplarına dayanak kılmak isteyenlerin eseriydi. Onlar da, hayatın herhangi bir dönemecinde ayaklarına çakıltaşı değse, ortalığı velveleye vermekle meşhurdu. Hakikatin çehresine temas ihtimali karşısında dahi panikleyen bu türden hamakat uzantıları, sinirleriyle birlikte ıstırabını da katlanılmaz hale getiriyordu. Buna bir de suçluluk duygusu eklenince, akrebin yörüngesini şaşırması kaçınılmazdı. Quinze-Vingts gecelerinde hastane du-

varlarını yumruklayan Cemil Meriç kadar çaresizdi artık. Paris'ten döndüğü günlerde, Üsküdar'daki Yeni Valide Camii'nin avlusunda eşi Fevziye Hanım'ın göğsüne kapanıp hüngür hüngür ağlayan Cemil Meriç kadar çaresiz...

Islak bakışlarını yerden kaldırıp bütün yenilmişliğiyle orada öylece oturan insana çevirecek cesareti bulabilmişti nihayet. Buna benzer bir yenilgi, kaç kitaplık alkışla kapatılırdı acaba, acıların adresinden ibaret bu çehreye kaç kuşkulu cinayet sığdırılırdı? Olanca dikkatiyle üzerine eğildiği o bir çift göz ile bıyıklar arasındaki dağlar ve ovalar, yüzyıllardır insan eli değmemiş yaralı topraklara benziyordu. O yaralı topraklara sinmiş acı, önceki yıllara kıyasla tam anlamıyla derinleşmiş, ifade yerindeyse eğer, çehrenin tamamını içerden teslim almıştı. Kara gözlüklerin gerisinde gizlenen uğultu, görünürlük kazanır kazanmaz hemen bir yangına dönüşüyordu anlaşılan. Yangın sadece Cemil Meriç'in çehresiyle sınırlı kalsa katlanmak kolay olurdu belki, fakat sürekli sirayet eden bir yangındı bu ve en fazla da karşıdaki insanı tesiri altına alıyordu. Her gün o bitip tükenmeyen yangınlarda yıkanmak mecburiyetine rağmen asla yüksünmeyen, asla müşteki olmayan Ümit Hanım'a duyduğu minnet ve saygı dalgalar halinde genişlemişti.

Oysa Ümit Hanım, ayaklarının ucunda sürüp giden bu yıpratıcı mücadeleden habersiz, günü gülümseyerek selamlamasını kolaylaştıran alelâde işlerle meşguldü. Bir taraftan sesindeki şefkati zerre esirgemeden babasının dizinin üzerindeki kareli battaniyeyi düzeltiyor, diğer taraftan da tekerlekli sandalyenin sol yanından aşağı kayan kolunu yerine yerleştirmeye çalışıyordu. "Birazdan çayınızı da getireceğim babacığım" diyen sesin sahibesi, tevekkülün bütün asaletiyle ışıl ışıldı hakikaten. Ümit Hanım'ın kirpiklerine sinmiş tevekkülün bir bölümü, Cemil

Meriç'in öfkeden kısılıp kalmış çehresine de yansıyabilse, her şey farklı olabilirdi. Hiç şüphesiz, o öfkenin, bir şımarıklığın ertelenebilir izdüşümünden izler taşıdığını bir kişi dahi iddia edemezdi. Zira, doğuştan şekillenen körlük kendi tesellisini de beraberinde getirirken, eşyanın bilgisini edindikten sonra ona uzak düşmenin acısı katlanılmaz olmalıydı. Böyle bir zekâ için bundan büyük bir işkence tasavvur edilebilir miydi acaba?

Belki de bıyık bırakmasının gerisinde, bunu sezmekten kaynaklanan bir büyük tereddüt yatıyordu. Çehresindeki öfkeyi simetriden kurtarmak, acının görünürlük katmanlarını muhatabın göz hizasından eksiltmeyi amaçlayan basit bir formül de olabilirdi. Nitekim, işe yaramadığı da söylenemezdi. Karşıdaki insanın algısı doğrudan doğruya bıyıklara yöneldiğinden, asıl görülmesi gereken manzara bir hayli geç giriyordu devreye. Giriyor ve bir daha çıkmamak kaydıyla kesintisiz bir biçimde sürdürüyordu fonksiyonunu. Sığınakların tamamını parçalayıp teselli imkânlarını geçersiz kılması biraz da bundandı işte. İçinden yaralı bir insanın hakikati orada öylece dururken, dudakların üzerinde uçuşan birkaç tüy demeti, neyi hangi ölçüde görünmez hale getirebilirdi ki?

Biraz önce kütüphanenin önünde gezinirken, Cemil Meriç'in birkaç gençlik fotoğrafı da çarpmıştı gözüne. Onu derinden sarsan fotoğraf, arka plandaki manzaradan anlaşıldığı kadarıyla, gene Fethi Paşa Korusu'ndaki evde çekilmiş olmalıydı. Dört veya beş yaşındaki Ümit, babasının omuzlarına tırmanmış, kaygısız gözlerle bakıyordu hayata. Lakin bütün dikkatleri üzerine çeken, Cemil Meriç'in geniş ve aydınlık gülüşünü bir ışık çağlayanına çeviren gözleriydi. Hani Can Yücel babasını anlattığı o dokunaklı şiirde, "Çağın en güzel gözlü maarif müfettişi" diyordu ya, Cemil Meriç'in gözlerini görse muhtemelen fikrini değiştirir

ya da Hasan-Âli Yücel'in yanına onu da yerleştirirdi. Bütün o fotoğraflarda öylesine güzel gözlü bir insan vardı ki, yeryüzü o güzellikten mahrum kaldığı için ne denli hayıflansa azdı.

Cemil Meriç, kızı Ümit Meriç'le Fethi Paşa Korusu'nda

Babasına yeterince çekidüzen veren Ümit Hanım, çay getirmek gayesiyle mutfağın yolunu tutunca Cemil Meriç ile baş başa kalmış, bu da tedirginliğini artırmak dışında hiçbir işe yaramamıştı. Yıllar geçtikçe Cemil Meriç'in ayrılmaz parçası haline gelen tespih ve sigara gibi iki vazgeçilmez aksesuarın yerinde yeller estiğini de ancak o zaman fark edecekti zaten. Onlar olsa, sessizlik daha tahammül edilir bir mahiyet kazanmakla kalmaz, hatta birkaç espri tecrübesine dahi girişilebilirdi. Yerinde yeller esen bir başka şey ise "Şimdi bak evladım" diye başlayan, arkasından da öfkesiyle birlikte beyhudeliklerin uçurumlarına çarpa

çarpa yavaşlayan sesiydi. Kullandığı her kelimeyi değişik bir çehreye büründüren Cemil Meriç gitmiş, onun boş bıraktığı mekânı, çehresini kelimelerin gölgesinden uzaklaştıran bir diğer Cemil Meriç doldurmuştu sanki.

"Çok yalnızım evladım" cümlesi de işte o anda dökülüverdi dudaklarından Cemil Meriç'in. Bir an, sadece kısacık bir an, konuşanın Cemil Meriç olup olmadığını kavramakta zorlandığını hissetti. Bir süre endişeli gözlerle etrafına bakındı, hatta kütüphanedeki kalın ciltlerin birtakım fısıltılar yardımıyla dile gelebileceğini bile düşündü. Ama Cemil Meriç, hayatiyetini kaybetmeye yüz tutmuş adalelerinin fırsat tanıdığı ölçüde öne doğru eğilip de, görmeyen gözlerini tavanın ücra bir köşesindeki muhayyel örümcek ağına dikerek aynı cümleyi tekrarlayınca ne yapacağını şaşırdı. Bu cümle de nereden çıkmıştı şimdi? Çevresini saran sevgi ve şefkat çemberine rağmen yalnızlıktan şikâyet etmek ne mânâya geliyordu Allah aşkına? "İnşallah Ümit Hanım işitmemiştir" diyerek tedirgin tedirgin salonda gezdirdi bakışlarını. Hayır, gelen sesler, Ümit Hanım'ın mutfakta hazırlıklarla meşgul bulunduğunu gösteriyordu. Bir hemşire titizliğiyle babasının bütün mesuliyetini üstlenen Ümit Hanım'a karşı haksızlık yapan ondan başkası değilmiş gibi ter içinde kalmıştı.

O yıllardaki bilgisinin sığlığı, bu cümlenin gerisinde yatan hakikati idrak etmesinin önündeki en büyük engeldi ne yazık ki. Kendisiyle bu ölçüde baş başa kalmak, farklı bir ifadeyle, mütemadiyen köpürüp akan bir zihnin tutsağı durumuna düşmek, bir edebiyatçı açısından çoğu zaman vazgeçilmez bir nimet olan yalnızlığı katlanılması güç bir işkenceye dönüştürüyordu demek ki. Eşyayla, tabiatla ve öteki insanlarla temas imkânı, bu büyük yalnızlıkta gedikler açmanın tek yoluydu. Bu imkândan mahrum kalmak, insanın ruhundaki uçurumu sürekli zihniyle beslemesini

getiriyordu beraberinde. Gözleri gören bir insan bile varlığına tahammül etmekte zorlanırken, gözleri görmeyen birisi nereye kadar sürükleyebilirdi ki yaralı bilincini? Hele söz konusu temas alışkanlıklarını otuz sekiz yıl tecrübe ettikten sonra yitirmek, yalnızlığı asıl çehresiyle birlikte bambaşka bir muhtevaya sürükleyen bir diğer temel unsurdu belki de.

Muhtemelen beyin kanamasının tesiriyle Cemil Meriç'in fısıldayarak tekrarladığı cümle, bir büyük yenilmişlik duygusunu daha getirip yerleştirmişti omuzlarına. Buna rağmen, Göztepe'deki o geniş salonda önüne düşen, "Çok yalnızım evladım" cümlesinin gerisinde yatan imkânsız çırpınışı kavradığı söylenemezdi. Cemil Meriç'in bu cümleyle ne kast ettiğini anlaması için aradan birkaç yıl geçmesi gerekecekti. 1990 yılında yayımlanan şiir kitabına, *İnsan Bir Yalnızlıktır* ismini vermesinin gerisinde, bütün var olma kabiliyetini yenilgilere ve yangınlara savuran bu içli cümle yatıyordu işte. Cemil Meriç'in en dokunaklı ve en yaralayıcı armağanıydı bu.

9.

Centro Cultural; Borges'teki kısa ve fakat hayli öğretici turu tamamlayıp yorgun bedenimi yeniden Galerias Pacifico'nun cam kapısının önünde bulduğumda, devreye girmek için sabırsızlanan cep telefonum nihayet elimdeydi. Bu can yoldaşından sıradan bir nesne tarzında söz ettiğime bakmayın, birazdan Buenos Aires sakinleriyle birlikte göreceğiniz gibi, aklı fikri yerinde, endamı makul, bataryası dolu, muhtevası sağlam, markası makbul bir telefondu. Şifahî kültüre doğrudan yahut dolaylı katkısını esirgememesi bir yana, yazılı kültür konusunda da pek çok yazardan yetenekliydi. Üzücü olan, Borges üstadımızın bu birbirinden

marifetli telefonların sebilhane bardakları misali uç uca eklendiği mağazaları göremeden aramızdan ayrılmasıydı. Bu, sadece onun açısından değil, edebiyat cephesinden de mühim bir kayıptı. Yoksa, şimdi sayfalarını çevirmekten yüksünmeyeceğimiz birkaç *Düşsel Varlıklar Kitabı* daha olurdu elimizde.

Gallerias Pasifico

Zihnimde kendi halinde devam eden entelektüel muhabbete ara verip çevreme baktığımda, girdiğim kapıdan çıkmadığımı anlamam çok da uzun sürmedi. "Cachafaz Café bir tarafa, Esmeralda'yı da yeniden göremememin sebebi buymuş demek ki" diyerek geçici bir süre kaygılandım. Sürenin bittiğine karar verince de, yurtdışında beklenmedik bir karmaşayla karşılaşan her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının yapacağı gibi, kafamı kaldırıp Galerias Pacifico'yu tepeden tırnağa süzdüm. Gözbebeklerimde,

alışveriş merkezini ve ona birden fazla kapı koymaya üşenmeyen mimarları suçlamaya meyilli bir ifade vardı elbette. Fakat alışveriş merkezi kategorisine yerleştirip küçümsediğim binanın, mimarî bakımdan tam anlamıyla bir şaheser olduğunu fark edince, göz-bebeklerimle birlikte iki adım geriye çekilip bir daha bakmadan edemedim. Galerias Pacifico, yılların yorgunluğundan habersiz, tarihî bir eser gururuyla orada öylece dikiliyordu.

Sarı kesme taşlardan yapılmış bina, yuvarlak pencereleri, Fransız stili balkonları, oymalı kemerleri ve her biri bir sanat eseri olan alınlıklarıyla, 19. yüzyıl Paris'inden veya yine aynı asrın Madrid'inden ödünç alınıp hiçbir parçasına kıyılamadığı için gemilerle Buenos Aires'e taşınmışçasına mağrur bir edayla gülümsüyordu. İçeride görünce pek bir anlam veremediğim fresklerin sırrı da şimdi çözülmüştü işte. Kabul etmek gerekir ki, Sistine Şapeli'nin tavanına Michelangelo tarafından resmedilenleri aratmayacak nitelikteki freskler, alışveriş merkezinde tuhaf kaçıyordu biraz. Bir de dev giriş kapısının iki yanını süsleyen Korint tarzı başlıklarla bezeli sütunlar vardı ki, Akropol'den ya da Efes'ten dün getirilmiş, yarın da götürülecekmiş gibi yerini yadırgadığını belli ediyordu. Böylesine büyük ve ihtişamlı bir binanın birden fazla giriş kapısına sahip bulunması lâzım geldiğini akıl edemeyen ilk Türk ben miydim acaba?

Cep telefonuma biraz erken davransam sorun çok önceden çözülecekti büyük ihtimalle. Bolivyalı yaşlı bir bilgenin usulca kulağıma fısıldadığı sözlere bakılırsa, bazı şeylerin geç olması, güç olmasından iyiydi. Ruhumun tesellilere hasret yanlarını, Galerias Pacifico'nun köşesinde ayakkabı boyayan bilgeden kopartıp cep telefonunun ekranına taşıdım. Bir yandan da, hâlâ hayran hayran baktığım binanın sol yanını boydan boya kat eden yolu bir kenara bırakıp diğer caddeye doğru yürümem icap ediyordu.

Yayalara ayrılmış yolun yayalara ayrılmamış yolla kesiştiği köşede karşıma çıkan San Martin Caddesi üzerinden ilerlemeye başladım. Bu sırada, aklıyla fikrini derleyip toplayıp hizmetime sunan cep telefonuyla yaptığım istişare de sona ermişti. Söylediğine göre, Ulusal Kütüphane ile aramda sadece kırk beş dakikalık bir mesafe vardı. Benim gibi, Boğaz'daki her kaldırım taşına ayak izlerini armağan etmiş; Londra, Paris, New York, Roma, Floransa, Venedik ve Viyana sokaklarına ibrişim salıncaklar kurmuş birisi için lafı mı olurdu?

Cep telefonumun uysal ama ısrarlı bir sesle tekrarladığı buyruklara bakılırsa, San Martin'den Viamonte'ye dönmem gerekiyordu. İtiraz edecek halim yoktu ya, döndüm ve bunun mükâfatını da nefis bir park şeklinde hemen önümde buldum. Kendi halinde bir ara sokakta bile böyle büyük bir park görmek, benim dışımda hiç kimseyi şaşırtmıyordu nedense. Londra'dan gelsem ben de şaşırmazdım doğal olarak, ne var ki İstanbul'dan çıkmıştım yola. Zihnimdeki mukayeselere aldırmadan ilerleyen ayaklarım ise Cordoba Bulvarı'na geldiğimi haber veriyordu sessiz sedasız. Cordoba üzerinden de hedefe ulaşmam mümkündü, fakat Bolivyalı bilgenin de belirttiği gibi, kentlerin asıl haritası ara sokaklarda çiziliyordu. Ayrıca, şimdi Endülüs'ü hatırlayıp yeni bir kavga daha başlatmanın kimseye bir faydasının dokunacağını sanmıyordum.

Paraguay, Marcelo T de Alvear'ı geçtikten sonra, nedendir bilinmez, adımlarım kendiliğinden Esmeralda Sokağı'na yöneliverdi. Cachafaz Café'de orman uğultusu halinde gezinen gözleri doğuştan sürmeli garson kız, isminin çoktan bir sokağa iliştirildiğini biliyor muydu acaba? Buenos Aires'in sokak isimleriyle ilgilenen birimlerinin, nefes alıp vermeyi sürdüren birisinin adını bu sokağa uygun görürken zorlandığına dair hiçbir işaret

yoktu etrafta. Bir başka ifadeyle, Esmeralda tabelasının üzerini sprey boyalarla çizip de General Pinochet yazmamıştı hiç kimse. İstanbul'da olsa, önce insanın ölmesi beklenir, ölmek tek başına bir anlam ifade etmediği için yaşarken ne miktarda acı çektiği de araştırılırdı zabıta ekipleri aracılığıyla. Laf aramızda, merhumun belediye görevlilerini ikna kabiliyetine bağlıydı aslında her şey. Prensipler, uzaktan göründüğü kadar kolay elde edilmiyordu doğrusu.

Aklına fikrine hayran olduğum cep telefonundan gelen uyarı sesiyle birlikte ekrana çevirdim yüzümü. Hayır, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sokaklara isim verme kriterlerine aykırı beyanda bulunmaktan başımın belaya gireceğini veya Ramirez Eduardo Martinez tarafından takip edildiğimi söylemiyordu. Genel kültürüyle bir yana, edebiyat merakıyla da beni büyüleyen can yoldaşım, birazdan, Borges'in Buenos Aires'te oturduğu evlerden birinin yakınlarından geçeceğimizi müjdeliyordu. Herkesin "benlik" davası güttüğü bir yeryüzünde, cep telefonunun "biz" diye konuşması, zekâsının da, karakterinin de somut göstergesiydi bence. Ne var ki, yaptığı uyarıya teşekkür etmek dışında bir şey gelmiyordu elimden. Ulusal Kütüphane'ye giden yoldan saparsam, yaptığım plan dahil her şey aksayabilirdi. Ayrıca vakit diye mühim bir mesele mevcuttu.

Santa Fe Bulvarı'nı geçer geçmez önüme düşen Juncal Sokağı, doğru yolda olduğumu ve hedeften şaşmadığımı gösteriyordu. Hafiften Rumeli Caddesi'ni andıran bu sokakta birkaç blok yürüyeceğimi hesaplayıp neşelenmiştim bir miktar. Hayır efendim, buram buram Anadolu kokan birkaç türküye omuz vermek ya da ıslıkla eşlik etmek gibi bir niyetim yoktu. Olsa neden gizleyeyim ki? Ayrıca, ihtiyatı elden bırakmama ilkesi yüzünden akıllı arkadaşımın ekranına sık sık göz atma mecburiyeti söz konusuydu.

Bakar bakmaz da yeni bir uyarı ışığıyla karşılaştım: sadece Buenos Aires'in değil, Arjantin'in en büyük ve ünlü mezarlığı Recoleta yolun sağında beni bekliyordu. Borges'i kızdırma pahasına, Eva Perón'un fotoğraflardan âşinâ olduğum mezarına şöyle bir uğrasam mıydı acaba? "Don't cry for me Argentina"yı dinlemek için değerdi hakikaten de.

Birden, Ramirez Eduardo Martinez biraderimin beni bile isteye mezarlığa doğru sürüklediğine dair bir kuşku gelip yerleşiverdi zihnime. İstanbul mezarlıklarına düşkünlüğümü tahmin edecek hali bulunmadığına göre, besbelli ki bir başka gizemin peşinde koşmamı istiyordu. Gömleğimin cebindeki kartı çıkarıp bomboş gözlerle ipucu aradım bir müddet, lakin üstadın kâinata kapalı bakışlarının dışında bir şey göremedim. Borges labirenti diye insanı alışveriş merkezinin köşesine bırakan parlak zekâ, Recoleta Mezarlığı'na kütüphane muamelesi yapıyor olabilir miydi acaba? Şayet öyleyse, vakit yitirmeden Martinez kardeşimi bulup münasip bir yerinden öpmem şarttı. Zira, mezarlıkların yeryüzünün en anlamlı evrensel kütüphanelerini teşkil ettiğini bilen kaç kişi kalmıştı ki şunun şurasında?

Mezarlık düşüncesinden hızla uzaklaşıp sokaklardan akan çılgın kalabalıkla ilgilenmek ruh sağlığı açısından daha faydalıydı. Dikkatlerim beni yanıltmıyorsa eğer, sık sık yaşlılığın erdeminden söz eden Borges'in memleketinde gençlikten geçilmiyordu. Yürüdüğüm sokaklarda, adımladığım bulvarlarda ve hatta Galerias Pasifico'da neredeyse hiç yaşlı insan çarpmamıştı gözüme. Haziran soğuğuna rağmen sere serpe gezinen Buenos Aires'in güzel kızları, mezarlık ve ölüm kültürünün kanatlarının altına sığınmaya pek de niyetli gibi görünmüyordu. Balkanlar'daki Slav güzelliği neyse, Arjantin'de melez Latinlik de oydu galiba.

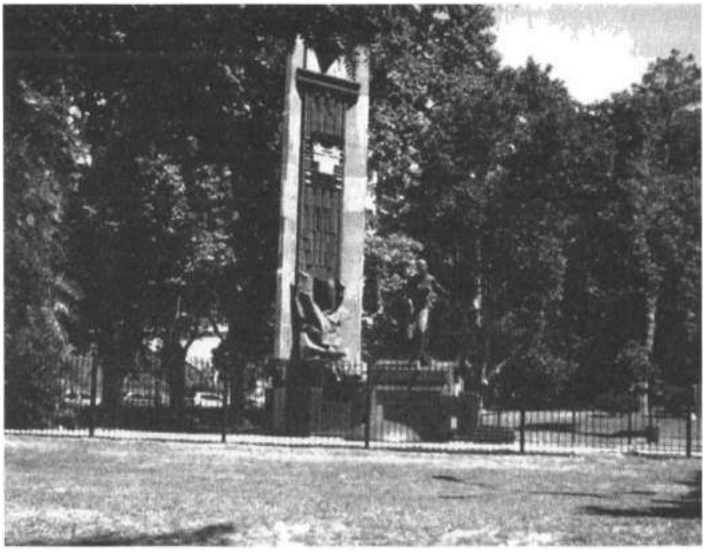

Recoleta Mezarlığı

Bu arada, zihnimin yoğun antropolojik faaliyetine aldırmayan ayaklarım, gönülsüz bir şekilde de olsa beni Plaza Vicente López y Planes'e getirmişti. Palmiyeler, çınarlar, dişbudaklar, fıstık çamları ve ardıçlar, geniş parkı kuşatmış durumdaydı. Ancak beni onlardan ziyade, görmeye can attığım iri gövdeli jakaranda ağaçları ilgilendiriyordu ve hâlâ dallarında tüten eflâtun çiçekleriyle tam karşımda duruyorlardı işte. Borges'in, bilhassa mevsim dönümlerinde Buenos Aires sokaklarını ve bulvarlarını yakıcı kokusuyla kapladığını söylediği bu ağaçlar, Arjantin'le birlikte bütün Güney Amerika'nın insana huzur veren güzellikleri arasında yer alıyordu.

General Las Heras Bulvarı'nda birkaç blok sonra karşıma çıkan Recoleta Mezarlığı, dağarcığından eksik etmediği ihtişamıyla hayatı perdeleyen jakaranda ağaçları kadar büyüleyici bir görünüme sahipti. Muhtemelen bahar aylarında yani Ocak ve Şubat'ta, jakarandalar beyaz mermerleri sararmaya yüz tutmuş lahitlerin, pembe taşlardan yontulmuş kanatlı meleklerin, demir parmaklıklarla ve demir kapılarla muhafaza altına alınmış şapel tarzındaki anıtların arasında açılıp çiçeklerini parke taşlarla kaplı yollara döktüğünde, ölüm ülkesi bambaşka bir cazibe kazanıyordu. Belki de bu nedenle, Recoleta'nın bembeyaz sütunlarla ve yine büyük beyaz kesme taşlarla kaplı devasa girişi hayli davetkâr görünüyordu. Tıpkı Paris'teki Père Lachaise'de olduğu gibi, mezarlıktan öte koca bir mahalle, hatta semtti burası.

Katolikler hakikaten ilginç insanlardı. Recoleta içerisinde koskoca bir kültür merkezinin yer alması değildi bu ilginçliğin kaynağı. Bir halk kültürlüyse veya kültüre düşkünse, mezarlıkları bile kültür merkezi haline getirebilirdi. Bunun benim açımdan hiçbir sakıncası yoktu. Beni asıl şaşırtan, her bir mezarın bir sanat eserine dönüştürülmesiydi. Ölümü terbiye mi ediyorlardı, yoksa ölüm tarafından terbiye mi ediliyorlardı, bir türlü anlaşılmıyordu. Rahmetli kızar mı, gücenir mi, küser mi diye düşünmeden yapıyorlardı üstelik bunu. Bütün o özenilmiş anıt mezarların arkasında nasıl bir tahayyül dünyası yatıyordu acaba? Eski Mısırlılar gibi, ölülerin geceleri çıkıp etrafta dolaştıklarını düşünüyor olabilirler miydi? Belki de, ölülerin dışarı çıkmasını engellemek amacıyla tasarlanıyordu mermer kapakların ağırlığıyla ayrıca kilitlenen lahitler. Doğruydu, bazı inanç sistemleri, hayattan ziyade ölüm sonrasına ilişkin son derece çarpıcı detaylarla yüklü tasavvurlar geliştirmişti. Fakat anlaşılan oydu ki, hiçbiri, Katolikler'den daha ileri gidemiyordu.

Mariano Moreno Ulusal Kütüphanesi'nin bahçesinde Eva Perón Anıtı

En az Katolikler kadar kültüre düşkün olan cep telefonum, görmeyi istediğim Eva Perón Anıtı'nın mezarlıkta değil, Ulusal Kütüphane'nin hemen karşısında yer aldığını haber veriyordu uslu bir ses tonuyla. Görüntüye bakılırsa, Eva Perón'un getirilip oraya yerleştirilmesi, Arjantin halkının ironiye düşkünlüğünün anlamlı parçalarından sadece birisiydi. Aksi takdirde, Borges'in asla sevmediği Evita'nın, Ulusal Kütüphane'nin bahçesinde ne işi vardı ki? Bereket Borges bu günleri görmemişti ve muhtemelen asıl amaç, ölmek için Cenevre'yi tercih ettiğini her fırsatta tekrarladığım *Kum Kitabı* yazarından küçük bir intikam almaktı. Neden öyle kuşkulu gözlerle baktığınızı anlayamadım,

olamaz mıydı yani? Taksi şoförü Ramirez kardeşim, kısa bir seyahat esnasında üşenmeyip birtakım yeteneklerini sergileyebildiğine göre, Arjantinlilerden neden bu tür incelikler beklenmesindi ki?

Zihnim Arjantin halkının karakteri ile meşgulken, yetenekleriyle beni şaşırtmaya devam eden cep telefonum, yüksek diyebileceğim bir ses tonuyla, Ulusal Kütüphane'nin sol tarafımda durduğunu müjdeliyordu bu sefer de. Fakat durumda bir tuhaflık vardı. Yol boyunca kendimi dev gibi sütunları bulunan tarihî bir bina hayaliyle avutmuştum. Oysa gözlerimin hizasındaki boşlukta yükselen son derece modern bir binaydı ve yeni yapıldığını anlamak maksadıyla uğraşıp didinmek de lüzumsuzdu. Eva Perón Anıtı da bu modernliği destekler nitelikteydi zaten. Kısa bir an, Martinez Eduardo Ramirez'in oyunlarının yeni bir perdesinin açıldığına dair bir ürperti geçiverdi içimden. Ancak çabucak arka odalardaki bir yere ittim bu fikri. Eduardo, oyun oynamayı sevse de, konuğunu yanlış yönlere sevk edecek bir insana benzemiyordu.

Kapıdaki koca tabelada yazılı bulunan Maríano Moreno Ulusal Kütüphanesi ibaresini fark etmem çok fazla zamanımı almadı. Kabahat, Ramirez'de veya aklı iki karış havada gezinen cep telefonumda değil, Borges'in görev yaptığı kütüphanenin San Telmo'da olduğunu ve çoktan Ulusal Müzik Merkezi'ne dönüştürüldüğünü bilmeyen Google'daydı tabii ki. En küçük bir mahcubiyet duymadan tutup Maríano Moreno Ulusal Kütüphanesi'ne göndermişti beni. Orada, bana bile garip gelen nazarlarla etrafıma bakınırken, kıvrak bir manevrayla ayaklarımın ucunda duran taksinin direksiyonunda Martinez Eduardo Ramirez'i görmek, neden hiç şaşırtmamıştı beni acaba?

10.

Dostoyevski

1974 yılının Ankara'sında, oturup Cemil Meriç konuşabileceği birkaç arkadaş bulabilseydi, bugün yine çıkmaz sokakların çilesini omuzlamaktan yüksünmeyen gönül medreselerine kuru ve budaksız odunlar taşıyıp fitili kayıp kandillerin gölgesinde acemi bir tereddütle yanıp tutuşur muydu acaba? Onun lüzumsuz bir gayretle kitapların üzerine eğildiği gecelerde, yaşıtları, taşımayı beceremedikleri silahları kuşanıp kentin sokaklarına dağılıyorlardı kafileler halinde. Kenti kumar masasına yatırma cesaretinden ziyade, silahları nereden bulduklarına şaşırıyordu en fazla. Yoksa, o yangın yıllarında, gömlek düğmelerini iliklemekten aciz hemen herkesin bir şeyleri kurtarmak gibi tuhaf bir gayesi, o gayeye bir an önce ulaşmalarını sağlayacağından asla kuşku duymadığı üç beş cümlesi vardı. Her sokak, her cadde, her mahalle, her semt kurtarıldığında birkaç kelime daha eksiliyordu Mamak'tan Cebeci'ye doğru uzanan hayatlardan.

Şairler denklemin diğer tarafında tutulacak olursa şayet, bu büyük yangından kurtarabildiği üç yazarla avutuyordu Demirlibahçe akşamlarında parçalanan gençliğini. Zaman zaman Panait Istrati, Kemal Tahir, André Gide, Adalet Ağaoğlu, Emile Zola, Peyami Safa, Honoré de Balzac benzeri isimler de bozgunun bir parçası haline gelse bile, aslında Ahmet Hamdi Tanpınar, Fyodor Mihayloviç Dostoyevski ve Cemil Meriç'ten ödünç alınmış derme çatma bir kulübesi mevcuttu. Okuduğu her kitapla birlikte, hem kendisinden hem de çevresinden koptuğunu gayet

iyi bildiği halde, idrakine varamadığı bir inatla gergefe düşen kan izlerini görmezden geliyordu. Sağlam bir aile terbiyesinin eşiğinde emeklemekten vazgeçtiği yetmiyormuş gibi, baba mesleği olan polisliğe göstermesi icap eden saygıyı da elinin tersiyle bir kenara itmişti ne yazık ki. Oysa, bir parça çabayla bu iki ipucunu birleştirebilse, silahlara yakın, kitaplara uzak durması gerektiğini çok önceden kavrayacaktı. Ama olmamıştı işte, neden olmadığını kalkıp da şimdi sorgulamanın kime ne yararı dokunacaktı ki?

Ahmet Hamdi Tanpınar

Aziz İstanbul'un sokaklarında veya Saint Petersburg'un kaldırımlarında yüz yüze gelseler, birbirlerine selam verecekleri hayli şüpheli bu üç ismi hangi uçurumların kıyısından toparladığını o da bilmiyordu aslında. Can yakıcı hakikatler kadar, günübirlik teselliilerin de el yordamıyla aranıp bulunduğu tesadüfler ülkesinde, karşısına çıkanlarla yetinmişti büyük ihtimalle. Tanpınar'ın

Huzur'unu, mânâsından çoktan uzak düştüğü bir gün, Başkent Lisesi'ndeki o garip sınıfın orta yerinde yahut bir sıranın üzerinde buluvermişti mesela. Nasıl gelmişti oraya bu roman, kim koymuştu, yoksa kan lekelerini zihninden silmeye çalıştığı günlerin birinde kendisi mi unutmuştu? Cildi hemen dağılan kitabı şöyle bir karıştırmış, rastgele açtığı bir sayfada suratına çarpan intihar sahnesiyle ilgili birkaç satırı okuyunca da elinin yüzünün dağıldığını hissetmişti. O günlerde intihar, beyninin kıvrımlarında kekelemeden ilerleyen en gösterişli hayatta kalma çabasının adıydı zira. Üstelik teşebbüs etmiş, lüzumsuz doktorların lüzumsuz gayretleriyle alıkonulmuştu yolundan.

Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza* isimli romanını ise Sus Sineması ile Sümer Sineması'nı birleştiren uzun ve enli merdivenin Sus Sineması'nın girişine doğru bir sahanlık meydana getirmek üzere genişlediği düzlükte açılan bir kitap sergisinde görmüştü ilkin. Oradaki yüzlerce kitap arasında neden diğerlerinin değil de, aptal bir kapak kompozisyonuna sahip *Suç ve Ceza*'nın ilgisini çektiğini asla düşünmemişti. Bir süre koridorda dolaşıp film afişleriyle oyalanmış, arkasından da söz geçiremediği adımlarına uyarak serginin başında almıştı soluğu. Asık suratlı seyyar kitapçı, yılların tecrübesinin verdiği bir umursamazlık içinde ciğerlerini nikotinle beslemekle meşguldü. Nihayet dayanamamış, elindeki parayı uzatıp kitabı kucaklamış ve oradaki duvarın dibine çökmüştü saniye sektirmeden. Rastgele göz attığı sayfalarda karşısına çıkan tefeci kadının katledilmesiyle ilgili satırlar, tuhaf bir biçimde, bir başka intiharın uçurumuna düştüğünü sanarak paniğe kapılmasına yol açacaktı.[25]

---

25 Tecessüsüne sahip çıkan dikkatli bir okur kaldıysa eğer, Sus ve Sümer Sinemaları ile ilgili detayın *Geleceği Elinden Alınan Adam: Oğuz Atay* kitabında mevcut olduğunu hemen hatırlayacaktır. Yıllar sonra, Oğuz Atay'ın

Şimdi tekerlekli sandalyesinde sessizce oturan ve görmeyen gözleriyle tavanla duvarın birleştiği kirişli köşede örümcek ağları arayan Cemil Meriç ise *Hisar* dergisinin bir armağanıydı işte. Türkiye'nin bitmez tükenmez gecelerine *Fildişi Kule*'sinden neşideler dağıtan bu insanın kör olabileceği bir gün bile geçmemişti aklının ucundan. Nasıl geçecekti ki? Ne buna ilişkin bir imâ vardı yazılarda, ne de dedikodu erbabının bugünkü kadar edebiyat camiasıyla düşüp kalkmışlığı. Fakat bir büyük münzevinin ve müştekinin kimliğine dair son derece mühim ipuçları yerleştiriyordu satırlarının arasına. Belki de bu nedenle, asıl kıyamet *Bu Ülke* yayımlanınca kopacaktı. Herkes pencereyi bir kıyısından aralayıp kendisinden arta kalanları yerleştirmeye gayret ediyordu *Bu Ülke*'ye. Sadece üslup değil, üsluba eşlik eden çığlık da bir yerinden yakalamıştı bazı insanları.

Hayatın birbirinden dayanaksız kaldırımlarında gezinmekten yorulmadığı yıllarda, hem Tanpınar, hem de Cemil Meriç için Dostoyevski'nin, en azından azabıyla bir büyük deniz fenerine dönüştüğünü fark edince sevinecekti bir miktar. Tanpınar onu Rus toplumunu en iyi anlatan muharrir sıfatıyla nitelendirmekle yetinmiyor, Batı düşüncesinin istilasına rağmen, Rus kalma cereyanının birkaç temsilcisinden biri olduğunu da hatırlatıyordu sık sık.[26] Cemil Meriç ise ihtiyatı elden bırakacak ölçüde heye-

da aynı sergiden, üstelik *Suç ve Ceza*'yı aldığını okuduğumda, tesadüfler ülkesinin bir başka muamması ile karşı karşıya bulunduğumu düşünmüştüm. *Geleceği Elinden Alınan Adam: Oğuz Atay*, Sefa Kaplan, Doğan, İstanbul 2014, 156-157.

26 *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, 48-49 (Tanpınar'ın Dostoyevski ile olan münasebetine dair daha geniş bilgi için, *Geç Kalan Adam: Ahmet Hamdi Tanpınar*, Sefa Kaplan, Doğan, İstanbul 2013.)

canlıydı: "*Suç ve Ceza* baştan sonuna kadar okuduğum, büyük bir kısmını çevirdiğimi sandığım ilk yabancı kitap. Bu bir keşifti. Kristof Kolomb'un önüne Amerika'yı çıkaran keder, ben m karşıma da Dosto'yu çıkarmıştı. Dosto'yu yani sonsuzu. Bu girdaplar ve zirveler dünyasında, tek başıma dolaşacak yaşta değildim. Kıyıdan seyrettim ummanı. Aylarca Raskolnikof'u yaşadım. Sonya'yı sayıkladım aylarca (...) Kitapta havsalamın almadığı tek taraf, kahramanların, daha doğrusu kahramanın Hıristiyanca nedameti olmuştu."[27]

Gençlik yıllarının alfabesini oluşturan bu üç yazar, değişik hassasiyetlerden derleyip topladıkları taban tabana zıt kelimeler ve terkipler kullanmakla birlikte, aynı derdin etrafında dolanıp duruyorlardı aslında. Sezgilerine kulak vermek gerekirse, üçünün de başı *Batı* denen nazenin bir atmaca ile fena halde beladaydı ve bütün fikrî mesailerini uçsuz bucaksız gibi görünen bu meselenin mahiyetini kavramaya ayırmışlardı. Cemil Meriç ve Dostoyevski'nin sürekli suçlayan, sürekli kavga eden öfke dolu ses tonuna karşılık, Tanpınar'ın sakin ve yumuşak üslubu, daha ziyade anlamaya meyilliydi. Buna mukabil, yumruklarını kullanma biçimleri birbirini andırıyordu bir süre sonra. Cemil Meriç, aynanın önünde durup bir Don Kişot kararlılığıyla duvarları yumruklarken, Dostoyevski aynı aynanın bir başka kıyısında duvar yerine göğsünü kullanıyordu sanki. Tanpınar ise biraz geriye çekilmiş, hem diğer ikisini izliyor, hem de kendisini yumrukların şiddetinden esirgemeye çalışıyordu. Uygun bir serap bulsa, onun da yumruklarını denemekten kaçınmayacağı öylesine ortadaydı ki...

Aklı o ölçüde ermese de, birbirinden yaralı bu üç yazarın *Batı* ile olan kavgalarını sürdürürken sergiledikleri umutsuzluk

27 *Mağaradakiler*, Cemil Meriç, İletişim, 24. baskı, İstanbul 2014, 271-272.

ve kısırdöngüde, insan talihini örseleyen bir mukavemet hissinin bulunduğunu görebiliyordu. Zira, Cebeci'den Kızılay'a veya Sıhhiye'ye doğru yaptığı uzun yürüyüşlerde onu asla yalnız bırakmayan yoldaşlarının üçü de, esasen *Batı*'nın içinden konuşan insanlardı. Olanca güçleriyle kaçınmaya gayret etseler de, eleştirdikleri kültürden yahut dilden kurtaramıyorlardı yakalarını. Hayatı anlamalarına yardım edeceğini umdukları değer yargıları, o hayatı güzelleştireceğine inandıkları estetik ölçüleri, hatta en tabii zevkleri ve alışkanlıkları da *Batı*'dan ödünç alınmıştı. Hem *Batı*'yı, hem de bir parçasını teşkil ettikleri toplumu, bu değer yargılarının ışığında sürüklüyorlardı bir cepheden diğerine. Bu çelişkiyi gayet iyi bildikleri şüphe götürmezdi ve muhtemelen bu nedenle, yazdıkları her satır büyük yangınları getiriyordu beraberinde. Rastgele bir kıvılcım yetip de artıyordu yüreklerindeki sancılı meydan savaşlarını kitapların sayfalarına taşımaya.

Sadece hayalhâneleri ve devlethâneleri değil, teselli imkân ve tasavvurları da birbirinden tamamen farklı olan bu insanları, *Batı* karşıtlığı ekseninde birleştiren temel düşünce ya da hareket noktası neydi acaba? Rus toplumu Dostoyevski'yi, Türk toplumu Tanpınar ve Cemil Meriç'i rahatsız edecek ölçüde Batılılaşmadığına göre, esas huzursuzluk kaynağını nerede aramak icap ediyordu? Yoksa tedirginliği ruhlarına adres kılan bu üç isim, kendi zihinlerinin herkesten evvel Batılılaşmasından mı müştekiydi? Öyle ya, Dostoyevski Saint Petersburg'da, Tanpınar Antalya'da, Cemil Meriç Antakya'da Batılı nazarla bakıyorlardı hayata ve hakikate. Aksi takdirde, Dostoyevski'nin Askerî Mühendislik Mektebi'nde, Tanpınar'ın Edebiyat Fakültesi'nde, Cemil Meriç'in Yabancı Diller Yüksek Okulu'nda ne işleri vardı ki? İlki, sıvası çoktan dökülmüş ve mihrabı yağmalanmış saydam bir katedrale, diğer ikisi ise penceresinin kıvrımlarında incir ağaçları

filizlenen kayıp bir medreseye kapanarak geçici bir zafere çevirebilirlerdi bütün mağlubiyetlerini.

Asıl kavrayış kıvraklığını, nihilizmle kurulan dolaylı ve dolaysız bağlantıda aramak gerekiyordu belki de. Üçü de, birer mensubu sıfatıyla doğdukları imparatorlukların tarih sahnesinden trajik bir biçimde çekilme dönemlerinde gelmişlerdi dünyaya. Moskova kadar Saint Petersburg, İstanbul kadar Selanik, bir büyük krize düğümlenmiş Rus ve Osmanlı İmparatorluklarını, mümkün olan en az hasarla sahile çıkarma çabasının diğer adıydı. Böyle bir durumda, nihilizmle temas tehlikesini sürekli ertelemek tek çıkar yol gibi görünüyordu. Dostoyevski Hıristiyanlığın kollarında avutacaktı acılarını, Tanpınar tarihin, Cemil Meriç ise Marksizm'in. Buna rağmen, hiçbiri nihilizmle arasına kâfi miktarda mesafe koyamamıştı bir türlü. Dostoyevski'de Raskolnikov ismiyle uç veriyordu nihilizm, Tanpınar'da Suat suretinde çıkıyordu sahneye; Cemil Meriç ise ayaklı bir nihilist manifesto halinde dolanıyordu zaten Antakya sokaklarında.

Kendisini, mukaddesleri çoktan yitirilmiş bir kavganın kapısını tekmelemekten kurtarıp esintisinde yabancılık barındırmayan serin vadilere taşıyacağını umduğu yazarları, yolun çatallandığı ilk dönemeçte bırakıvermişti elini. Ayağını yere sağlam basmasını sağlayacak birkaç kelime bulabilse, kentin duvarlarını çepeçevre kuşatan sloganlardan hiç değilse birinin peşine takılabilse, yeryüzünün ve gökyüzünün göze çarpan bütün meselelerini çözdüğünü zanneden beli silahlı yaşıtlarının iç huzuruna kavuşabilirdi çoktan. Oysa, okuduğu her kitabın, yolundaki yıldızları hiç üşenmeden teker teker kopartıp attığı bir cehennemdeydi artık. Buna rağmen, nihilizmin bir parçası haline gelmemek için gücünün yettiğince direniyor, arkasından da gidip Diazem kutularına emanet ediyordu jiletlerden usanmış bileklerini.

Hayır, kabahatin tamamını Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Cemil Meriç'e yükleyerek işin içinden sıyrılmak gibi bir niyeti yoktu. Bu üç yazar, ateşten denizleri mumdan kayıklarla geçmeye meyilli ruhunu delik deşik ederek, İkinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmış bir Berlin manzarası ile karşı karşıya bırakmaktan çekinmemişti. Bütün bunların yanında, bir de onun *Batı*sı vardı, öyle ya. Ezberindeki bazı mısraları, kötü baskılı birtakım kitaplarda önüne düşen birkaç puslu Paris bulvarına yakıştırma çabasından ibaretti hepsi. O da, edebiyata Fransız kültürü üzerinden sirayet etmekten kaynaklanan ateşli bir hastalığın ismi gibiydi. Yoksa ne Paris'i görmüştü, ne de görebileceğine dair herhangi bir umut vardı ufukta.

Ümit Hanım, "İşte çaylarımız da geldi babacığım" diyerek hem kendisini bocalayıp durduğu kuyulardan çıkarmış, hem de Cemil Meriç'in bir kez daha, "Çok yalnızım evladım" cümlesiyle ortalığı çöle çevirmesini engellemişti. Üstelik, çay bardaklarının çıkardığı sesin gerisine gizlenerek, dilinin ucuna kadar gelen, "Mütemadiyen vicdanla hesaplaşan neden sadece Dostoyevski'ydi?" sorusunu geriye itecek vakti de bulabilmişti...

11.

"Borges Vakfı'na mı gidiyoruz?"

Cep telefonunu tutmaktan yorulan sol elim, taksinin kapısına uzanmak üzereyken, Ramirez Eduardo Martinez'in tebessümlerle desteklediği soru karşısında ne yapacağını şaşırmış ve yarı yolda kalakalmıştı. Hayır, henüz taksiye binmeye karar vermiş değildim ve doğrusunu söylemek gerekirse, içinde dönüp durduğum garip labirent dolayısıyla bineceğim de şüpheliydi. Elimi taksinin kapısına doğru uzatmamın sebebi, Buenos Aires'te

nihayet tanıdık bir yüz görmenin yarattığı gizli memnuniyetti. Aksi takdirde, dörderden sekiz şeritli bulvarlarda, mimari maharetiyle asıl kimliğini gizleyen dev alışveriş merkezlerinde yahut her köşe başında kollarını iki yana açıp bekleyen parklarda kaybolup gidecektim. Bir de, bütün cazibesiyle birkaç blok öteden insanı çeken Recoleta Mezarlığı vardı ki, tek başına, "Don't cry for me Argentina" şarkısı bile ölümü özleten güzel bir mazeret olabilirdi.

Hayli üzüntülü bir ifadeyle kabul etmek zorundayım ki, Ramirez'in sorduğu sorunun taşıdığı eda da, gündeme getiriliş biçimi de daha evvelkilerle kıyaslandığında hayli içtendi. Memleket mensuplarının telaffuzunda fazla güçlük çekmeyeceği kelimelerle tekrarlamak icap ederse eğer, son derece makul, noktalama işaretleri özenli ve zamanlama bakımından yerinde bir soruydu. Zira, Boğaz kıyılarında gezinmek varken Buenos Aires ufuklarına sürüklenmeme sebebiyet veren şey, Borges Vakfı'nda beni beklediğine inandığım sürprizin ta kendisiydi. Geceler boyu uğraşıp hayallerimde her birini yeniden yazdığım mektupları orada bulabilirsem, edebiyat tarihinin tozlu sokaklarını aydınlatacak birkaç kandil tutuşturup zihin zafiyetleri ülkesine menteşesi sağlam üç beş pencere birden açabileceğime inanıyordum. Hatta oftalmoloji kadar filoloji de yararlanacaktı bu keşiften. Ramirez kardeşimin hiç duraksamadan ekibin bir parçası aşamasına terfi etmesi ise küçük bir pürüzdü sadece. Görüşmediğimiz bir saat kırk beş dakikalık sürede samimiyeti bir hayli ilerletmiştik anlaşılan.

Aslında yurttaş hukukunu gözeten medeni kuralların yürürlükte olduğu, mantığın önlenebilir itişkenlikler karşısında çok fazla yerini yadırgamadığı, felsefenin günübirlik meseleleri içinden çıkılmaz hale getirmek amacıyla fırsat kollamadığı ve

nihayet sosyolojinin kılcal damar kolaylıklarının yapışkan seyrine gönül indirmediği bir yeryüzünde ilk soruyu benim sormam icap ederdi. Birkaç fakülte diplomasına ve iki filoloji doktorasîna bedel bu zengin muhtevalı cümleyi İngilizceye çevirerek, Eduardo'nun otomobilinin paneline yerleştirdiği meleklerin ya da ruh sağlığı uzmanlarının kapısını aşındırmasını kolaylaştırmak pekâlâ mümkündü. Brezilya dizilerinin letafetini yansıtan ödünç bir psikoloji, Türkçenin masumiyetinden cesaret alan muazzam bir kültürel kuşatma söz konusu iken ne ölçüde direnebilirdi ki?

Ne var ki, otuz yıl önce tam da bugün, yani 13 Haziran'da, Cemil Meriç'in karşısında elimi ayağımı nereye koyacağımı bilemeden oturduğum o kısa ve keskin zaman dilimi çok şey öğretmişti bana. En azından, körlüğün önlenebilir tesadüflerini tecrübe ettiğim andan itibaren, hayata ve insanlara bir vicdan imbiğinden bakmayı zaruri kılan birtakım formüller geliştirmiştim. "Vicdan imbiği" gibi yol ile yolcuyu barıştırıp derviş çığlıklarını Yesevî medresesine iletecek çağrışımlar taşıyan bu yüklü kavramın gerisinde, kâinatla kurmaya çalıştığım münasebetin mahiyeti gizleniyordu. Hayli engebeli bir memlekette yaşama mecburiyeti dolayısıyla geliştirdiğim formülleri her zaman başarıyla uygulayabildiğim söylenemezse de, Bolivyalı bir bilgenin asırlar evvel altını itina ile çizdiği sözlerin sırrı buradaydı zaten: Yeryüzüne ve insanlara büyük bir dikkatle bakmaya gayret ediyordum hiç değilse.

Bu bakımdan, "Asıl soruyu benim sormam gerekirdi" gibi basit bir mantık zarureti yüzünden Ramirez Eduardo Martinez'in hassasiyeti uzaktan dahi göze çarpan kalbini örselemeye, çakmak karası kaşlarının altındaki gök mavisi gözbebeklerine bulutlar indirmeye hiç niyetim yoktu. Kaldı ki, "Yurtta barış, dünyada

barış" ilkesinin sınıfları, koridorları ve nihayet karneleri süslediği okulların tozlu bahçelerinde boş yere mi birdirbir, saklambaç, eleğimsağma, aç kapıyı bezirganbaşı ve *SimCity* oynamıştık biz? Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerin derin bir takdir duygusuyla kıyıdan köşeden izlediği ilkenin "yurtta barış" kısmı, maalesef yedi yerden yaralıydı çoktandır. Hatta, Mustafa Kemal Paşamızın Atatürk sıfatıyla Çankaya ve Dolmabahçe'de geçirdiği eğlenceli yıllar dahil, muhtelif aksilikler yüzünden hiçbir zaman yürürlüğe konulamamıştı da denebilirdi. Fakat yeniden inşa sürecini henüz tamamlamamış tarihi ilgilendiren buna benzer bir aksaklığın Buenos Aires'teki kış güneşini gölgelemesine zemin hazırlamak bana düşmezdi.[28]

Üstelik, meselenin "dünyada barış" bölümünü Arjantin'in kadir kıymet bilen halkının gözüne sokmak için sağlam bir fırsat çıkmıştı karşıma. Belki bu sayede, sadece sinema festivallerinde alnını dik tutabilen kuruntusu kırılgan bir memleketin millî gururunu süründüğü zeminden kaldırmak da mümkün olacaktı. Böyle bir fırsatı aptal bir mantık oyunu uğruna harcayıp, üzerinde *Republic of Turkey* yazan ay yıldızlı pasaportumun zeminine eflâtun bir çizgi çekecek değildim herhalde. Dolayısıyla, Martinez'in bir Krzysztof Kieslowski filmi ciddiyetine bürünerek dile getirdiği, "Siz şimdi olup bitenlere dair mantıklı bir açıklama da beklersiniz" cümlesini hiç tereddüt belirtisi göstermeden hemen geriye itmem gayet normaldi. Nitekim, "Aman efendim estağfurullah, bunu de nereden çıkartıyorsunuz" diyen ses tonumu takdir etmekte gecikmedim.

---

28 Tarih konusundaki bu şık tanımı nitelikli bir tarihçi yapıyor: "Halbuki tarih bu anlamda bir bilim değil bir 'inşa faaliyeti' olduğu için tartışmasız ve herkes tarafından kabul edilecek bir yorumun tarihçiler tarafından üretilmesi mümkün değildir." Şükrü Hanioğlu, *Sabah*, 1 Şubat 2015.

Buenos Aires'in en civcivli bölgesi: El Caminito

Ramirez iyi çocuktu, duygusaldı, inançlıydı, henüz tanıklık etmesem de muhtemelen üçkâğıtçıydı; tahminimce, otomobilin panelindeki meleklerin kalbini kırdığını düşünmeden belli periyotlarla karısını da dövüyordu. Bunlar yetmiyormuş gibi, Türkiye'de olsa inatçılık kelimesiyle tanımlanabilecek bir başka niteliğe sahipti. Bunun Arjantin halkının genel karakterinin bir parçasını teşkil eden meziyetler arasında sayılıp sayılmadığını bilmiyordum ama sevimli bir tarafı yoktu. Zira, meydanı boş bulmuştu ve El Caminito bülbüllerini kıskandıracak bir edayla şakımaktan vazgeçmiyordu. Tango ile rebetiko arasında gidip gelen bir ses tonu ısrarla direniyor, "Hiç olur mu, size bir değil birkaç açıklama birden borçluyum" diyerek aklı sıra gönlümü kazanmaya çalışıyordu. Hiç şüphesiz, bütün Latin Amerika'yı yakından ilgilendiren bu dokunaklı diyaloğu Maríano Moreno Ulusal Kütüphanesi'nin Eva Perón Anıtı'yla kesişen duvarına sırtımızı

vererek devam ettirsek çok daha sağlıklı sahillere sürüklenebilirdik. Halbuki inceliklerin insanı Martinez, konuşma boyunca direksiyonla sürdürdüğü samimi münasebeti bir saniyeliğine bile kesintiye uğratmamıştı. Bir miktar garibime gitse de, Arjantin geleneklerinin bir parçası zannederek sesimi çıkartmadan izlemekle yetinmiştim ben de. Hoş, çıkartsam ne yapacaktım ki?

Ne var ki, hem Martinez'in telaffuzuyla güzelleştirdiği berrak cümleleri işitmek, hem de aynı berraklıkta olmasa da cevaplarımı Beyefendi'ye duyurmak için her seferinde taksinin penceresine doğru eğilmek rencide ediciydi. "Rencide" yerine farklı bir kelime de kullanabilirdim hiç kuşkusuz, ancak uçaktaki sabah kahvaltısından sonra hiçbir şey yemediğimi hatırlayınca "rencide" kelimesinin insanı sarıp sarmalayan sıcaklığına sığınmak son derece isabetli bir fikir gibi görünmüştü gözüme. Cachafaz Café'de Esmeralda Hanımefendi'nin zarif bir jestle getirip masama iliştirdiği Kolombiya kahvesi de, mide çeperlerimde sürüp giden mücadeleye müdahil olmuştu anlaşılan. Bu bakımdan, "rencide" kelimesindeki ısrarım, akademinin incelikli nalbantları ve riyakâr okur tarafından yadırganmayı hiç de hak etmiyordu.

Hayır efendim, Ramirez'in beni kolumdan tutup yemeğe götürmesini, Buenos Aires'in ünlü yemeklerinden *parrilla* veya *empanada* ikram etmesini beklediğimden rencideliklere gönül indirmiyordum. Laf aramızda, böyle kanlı biftekleri pek fazla sevdiğim de söylenemezdi. Bu nedenle, parrilla ya da empanadan ziyade, bedenimin muhtelif yörelerinden yükselen itirazlar ilgilendiriyordu beni. Taksinin penceresine doğru her eğildiğimde bel ağrısı, fıtık, lumbago, romatizma, apandisit, lösemi, kolera, tifüs ve ismini saymaya üşendiğim pek çok hastalık büyük bir hevesle harekete geçiyordu. Bereket, hastalık ihtimallerini bu açıklıkla dile getirmenin, Eduardo'nun Buenos Aires göklerini

andıran gözbebeklerini bulutlandıracağını akıl edecek ölçüde Türk terbiyesinin sokak aralarında serpilmişliğim vardı.

Bütün bunlar olup biterken iki yetişkin insan arasındaki medeni münasebetin nasıl neticeleneceğini merakla bekleyen zavallı sol elim, havada öylece asılı durmaktan yorgun düşmüştü. Üstelik, giderek anlamını yitiren Türkiye-Arjantin zarafet müsabakasının hangi ufuklara uzanabileceğini Plaza de Mayo civarından bakanlar bile tahmin edebilirdi. Böyle bir durumda, benim de, "Señor Ramirez Eduardo Martinez'in zihninden neler geçtiğini algılama ve sonuçlarına katlanma" konulu doçentlik teziyle daha fazla vakit kaybetmemin anlamı yoktu. Birkaç dakika önce yarı yolda kalarak Buenos Aires'teki tek arkadaşımı üzmeye niyetlenen sol elimi havada asılı kalmaktan kurtarıp taksiye bindim. O sırada, hemen önündeki İsa Peygamber'le ve Mecdelli Meryem'le ilgilenen Eduardo, benim geçip arka koltuğa oturmamda herhangi bir fevkalâdelik görmemiş olmalı ki, "Borges Vakfı'na mı" diye sormaya tenezzül etmeden kontağı çevirip marşa basıverdi.

Sanki otomobilin hareket etmesi beklenen işaret fişeğiymiş gibi, Ramirez Eduardo Martinez'in çenesi açıldı. Açılan çenenin tam ortasında yer alan gergin dudaklarının sol kıyısına bir sigara yerleştirdikten sonra, bana uzattığı kartın arkasında yatan esrarlı düğümü bir ucundan çözmeye başladı. Beni şaşırtan, anlattıklarından ziyade, dikiz aynasında bir kez olsun yüzüme bakmamasıydı. Utanmış mıydı, yoksa mahcubiyetten mi gözlerini esirgiyordu, anlamak bir hayli zordu. Fakat hikâye, aslında o kadar da karmaşık sayılmazdı, hatta kurbanla tırpan arasında kimi ortak noktalar bulmak dahi mümkündü. Anlattıklarına inanmak gerekirse eğer, bizim Ramirez, tahsilli çocuktu ve her tahsilli çocuk gibi, boş vakitlerini siyasi kitaplar okuyup politik filmler izleyerek bilinçlenme seanslarına ayırmıştı. Muhtemelen

Motorsiklet Günlükleri'ni de kitap olarak sayfa sayfa, film olarak sahne sahne ezberlemişti. Yoksa, *Colegio Nacional de Buenos Aires*'i bitirdikten sonra neden sırf Ernesto Che Guavera da oradan mezun diye Buenos Aires Üniversitesi'ne gitsindi ki?

Araya girip, "Ben de Ahmet Hamdi Tanpınar yüzünden Edebiyat Fakültesi'ne girmiştim. O da, bir bakıma Türk edebiyatının Ernesto'sudur" diyecekken vazgeçtim. Durup dururken yahut hareket halindeyken pek fazla samimiyet kurmanın lüzumu yoktu! Zaten o da Ernesto gibi Buenos Aires Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne gidip gerillalara şifa dağıtmak yerine, Felsefe ve Edebiyat Fakültesi'nde zihinsel hastalıklarla uğraşmak mecburiyetinde kalmıştı. ("Allah akıl fikir versin!" dedim içimden.) Zihnimin karanlık koridorlarından gelip geçenleri tahmin edemezdi, ancak birdenbire üzerine sinen alçakgönüllülük görülmeye değerdi doğrusu. Felsefede pek de parlak olmadığını kabul etmekte hiç zorlanmamıştı zira. Lakin edebiyat başkaydı, olup biten her şeyin gerisinde de edebiyat aşkı yatıyordu. "İnanmayacaksınız belki ama edebiyatta sağladığım başarıyı Señor Borges'e borçluyum. Fakültede Borges üzerine çalışmasaydım, edebiyat bahsinde yaya kalabilirdim" cümlesiyle bu aşkın mezarına birkaç kürek toprak taşımayı ihmal etmeyecekti.

Anlattıklarında şaşırmamı gerektirecek herhangi bir olağanüstü durum söz konusu değildi ama Ramirez kardeşimin her şeyi normal karşıladığını görerek kendi oyununun gölgesinde küçülmesini asla istemezdim. Bu nedenle, Pueyyredon Bulvarı'ndan Borges Vakfı'nın bulunduğu Ancherona Bulvarı'na doğru yaptığı manevrayı kaygısız gözlerle izlemekten vazgeçip yüzümle birlikte kulağımı da Eduardo'ya çevirdim. O ise bu nazik jestin farkına bile varmamış, bitirmeye yarım dönem kalmışken fakülteyi neden terk ettiğine dair trajik cümleler kurmaya başla-

mıştı. Bana açıklamayı şimdilik doğru bulmadığı Arjantin'e özgü birtakım mecburiyetler yüzünden böyle bir karar almak zorunda kalmıştı. Fakülteyi bırakmıştı fakat fakülte onu bırakmıyordu anlaşılan. Borges'le ilgisini hiç kesmemiş, Borges Vakfı'nın kuruluş aşamasında da, ismini meleklerle eş tuttuğu María Kodama tarafından işe alınmıştı. Esas görevi, Buenos Aires'e Borges üzerine çalışmaya gelen gazetecilere, üniversite mensuplarına ya da benim gibi amatör biyograflara rehberlik yapmaktan ibaretti.

Beni Ezeiza Havalimanı'nın önünde kısa kollu kırmızı gömlek, kırmızı bez ayakkabılar ve küçük bir sırt çantasıyla görünce, Buenos Aires'e *parrilla* ya da *empanada* aşkıyla koşan turistlerden olmadığımı bir çırpıda anlamıştı. Edebiyat Fakültesi hiçbir işe yaramamışsa bile buna benzer bir yetenek geliştirmesini kolaylaştırmıştı işte! Taksi sandığım otomobiline biner binmez öylesine havalı bir şekilde, "*Buenos dias, Hotel Nuevo Imparcial, por favor*" deyişim varmış ki, kalan kuşkuları da orada kayıplara karışmış ve yanılmadığını anlamıştı. Kusura bakmamalıymışım, bunu bir anlamda meslek sırrı saydığından daha fazla detaya girmeyecekmiş. Böyle şeyler çok ender de olsa geliyormuş başına. Ama bir konuyu açıklığa kavuşturmak mecburiyetindeymiş. Karısını dövdüğüne dair iftirayı bana hiç yakıştıramamış, zira, insanın karısını dövebilmesi için önce evlenmesi gerekirmiş. Oysa Martinez kardeşim, Galerias Pacifico'da ya da Cachafaz Café'de kısmetini aramaktaymış bir süredir. Sigarasını söndürürken arka koltuğa bıraktığı son cümle, bu konudaki umutlarını da açıklığa kavuşturuyordu zaten: "Ne yalan söyleyeyim, Galerias Pacifico'nun bir başka kapısından çıkabileceğiniz ihtimali hiç hesapta yoktu. Esmeralda nereye gittiğinizi akıl etmese kaybedecektim izinizi."

Borges Vakfı

Anlaşılan, bizim Ramirez Eduardo Martinez, mensup bulunduğu memleketin geleneklerine uygun bir biçimde usul usul eğleniyordu hayatla ve hakikatle. Görebildiğim kadarıyla, benim bu oyundan zevk alıp almadığımı düşünerek kaygılanmak gibi bir niyeti de yoktu. Soldaki nefis binayı göstererek, "İşte Borges Vakfı" deyişindeki kıvraklığa bakılırsa eğer, vazgeçmek arzusunda da değildi.

12.

Ümit Hanım'ın uzattığı tepsiden çayı alırken, yirmi yedi yaşında olmanın nimetlerinden faydalanan zihni, vicdan meselesinin sancılı kıvrımlarında gezinmeye devam ediyordu. Bilhassa o yaşlarda, insanın karşısına çıkan dağları yahut tepeleri aşmak uğruna sarp patikalar aramasına gerek yoktu. "Kim koymuş bu

tepeyi buraya" diye çemkirmek veya o tepeyle birlikte arkasındaki dağları da görmezlikten gelmek çok daha umut vericiydi. Çetrefil çözümler çağının çirkinliklerini gizleyen bir tarafı da mevcuttu bu türden çemkirmelerin. Fakat onun hâlâ, "Yorganlar pire uğruna da yakılmayacaksa başka ne uğruna yakılacak ki, köprüden geçmeme ihtimali mevcutken, neden sefil yaratıkları dayımla karındaş yapayım ki" diyen hassas bir bünyesi vardı. Zaten vicdan meselesini diri tutan da, her ürkek hamlede aşınmaya mütemayil Ridaniye Meydan Muharebesi'ydi.

Çayını yudumlarken, Ümit Hanım'a sezdirmeden Cemil Meriç'e dikmişti gözlerini yine. Bir yandan kızının dudaklarına yaklaştırdığı bardaktan bir yudum çay alıyor, bir yandan da yüzündeki çizgilere sinen acıyı denetleyemediğini bildiğinden durup dururken öfkeleniyordu. Göztepe'deki eve gelip gidişlerinde dikkatini çekmekle kalmayıp her defasında tedirginliğini artıran da bu muazzam öfkeydi. Hiçbir alkışın, hiçbir başarının yatıştırıp geriye itemediği o büyük öfke, belki de hayata direnmek amacıyla oluşturulmuş küçük bir sığınaktı Cemil Meriç için. O sığınağa çekilip kendini gizledikçe, körlükle yaralanan gururunu onarıyordu muhtemelen. Aksi takdirde, kırılganlığı da şiddeti ölçüsünde muazzam olan bu öfke, seçtiği kelimelerle dalga dalga yayılarak tahrip edici bir anafora ya da girdaba nasıl dönüşebilirdi ki?

Öfkesini üsluplaştırabilmek, bir meziyet olduğu kadar bir kaçıştı da hiç kuşkusuz. Belki de bu yüzden, fikrî vicdan sahillerinde sere serpe gezindiği halde ferdî vicdan meselesine hiçbir zaman temas etmiyordu Cemil Meriç. Halbuki, Dostoyevski'de, meyhaneyi daha da kasvetli hale getiren alışkanlıkların, her detayı Hıristiyan terbiyesinden titizce geçirilmiş davranışların, nihilizmi hayata karşı bir tavır alıştan çıkartıp şahsî bir yüzleş-

me sahasına çeken serzenişlerin gerisinde vicdanla sürdürdüğü derin ve yürek yakıcı mücadele yatıyordu. Cemil Meriç, vicdanı alabildiğince genişletip toplumla ilgili temel bir kaygı haline getirirken, Dostoyevski onu kişisel tarihinin aynasına yansıyan biçimiyle çarmıha geriyordu bulduğu her fırsatta.

Tarih ve toplum, bir yanlışlıklar demetinden ibaret değilse eğer, insan denen saz parçası, o merdivene tırmanarak uzviyet aşamasından şahsiyete doğru kanatlanabiliyordu. Uzviyetin imkânlarıyla yetinenler, büyük savaşlardan evlerine dönen yaralı ve yorgun askerlere benziyordu. Yerini yadırgayan umutsuzlukları küçük akarsu yataklarıyla sevindirme telâşı, uzviyete tutunmanın acıklı bir bahanesiydi sadece. Kumar, kadın, alkol, din, devlet, ideoloji, şiddet ve öfke tarafından denetlenen bir uzviyetin şahsiyetle imtihanı, ikincisinin durup dururken tetiği çekmesiyle neticeleniyordu genellikle. Dostoyevski, bunun için dindiremiyordu azabını bir türlü, Cemil Meriç bunun için yüksek kayalıklardan süzülen çağlayanlara benziyordu, Tanpınar bunun için kendisiyle sürdürdüğü savaştan yenik çıktıkça zafer çığlıkları atıyordu.

Ümit Hanım çayları tazelemek amacıyla mutfağa gittiğinde bir kez daha Cemil Meriç'le baş başa kalmıştı. Önceki gelişlerinde bu anları dört gözle bekler, esirgenmiş zaman dilimlerini kollayarak, günlerce zihninde taşıdığı soruları Cemil Meriç'in avuçlarına bırakıverirdi. Oysa şimdi, suskunluğun bozulabileceği endişesiyle kıpırdamaya bile cesaret edemiyordu. Buna rağmen, garip bir saplantıyla görmeyen iki göze dikkat kesilmişti. Olanca ürperticiliğine rağmen bakışlarını bir saniye olsun onlardan kopartamıyor, suçluluk duygusunun büyüttüğü bir kör dövüşünün gölgesinde, ne gördüğünü düşünmeden sadece bakıyordu. Öylesine yıpratıcı bir süreçti ki bu, bir süre kitapların kalın ciltleri üzerinde dinlenen gözleri, ağır bir mıknatıs tarafından çekiliyormuş

gibi dönüp tekrar o çehreye kilitleniyordu. Beyin kanamasının kelimelerden kıskandığı öfkenin oralarda bir yerde gizlendiğini o kadar iyi biliyordu ki, odanın ortasına dağılan misketlerden birkaçını avucuna alsa nehir birdenbire boşanacaktı sanki.

Birkaç ay önce, her okuyuşunda onu bambaşka ufuklara götüren, "Bir çağın vicdanı olmak isterdim, bir çağın, daha doğrusu bir ülkenin. İdrakimize vurulan zincirleri kırmak, yalanları yok etmek, Türk insanını Türk insanından ayıran bütün duvarları yıkmak isterdim. Muhteşem bir maziyi, daha muhteşem bir istikbale bağlayacak köprü olmak isterdim; kelimeden, sevgiden bir köprü" cümlelerinin üzerine eğilmişti durup dururken.[29] Öğretmenlikten istifa edip gazeteciliğe geçtiği ilk günlerdi galiba. Önce yine üslûbun ahengine kapılmış, arkasından da ifadenin anlamını sorgulamanın zihnini nerelere taşıyabileceğini merak etmişti. Üslûptan mahrum bir fikir, fırtınaya direnebilecek miydi bakalım?

Soru basitti aslında: Bir insan, çağının ya da ülkesinin vicdanı haline gelebilir miydi sahiden de? Yeryüzü tarihinde, üzerinde herkesin fikir birliğine vardığı böyle bir isim var mıydı? Nietzsche mesela, hangi toplum uğruna çekmişti Zerdüşt'ü dahi canından bezdiren acıları, hangi ülkenin ya da hangi çağın vicdanıydı? Yahut General De Gaulle'ün, "Sartre Fransa'dır" diyerek başına defne dalı iliştirdiği filozof, Fransa'nın vicdanı kabul edilebilir miydi hakikaten? Bir an bunun olabileceğini düşünsek bile, bir sonraki soru, "Pekâlâ, fakat hangi Fransa'nın" kördüğümüne dönüşmeyecek miydi hemen? Buna benzer iddialı ve karşı çıkılması güç tezlerin tanzimi için, öncelikle şahsî vicdanın kilitlendiği bakır ve kalay karışımı kafesten kurtarılması gerekmiyor muydu?

Ümit Hanım'ın içeri girmesi üzerine zihninde sürdürdüğü kavgaya ara verip çay bardağına uzanmıştı doğal bir içgüdüyle.

---

29 *Mağaradakiler*, Cemil Meriç, İletişim, İstanbul, 1997. s. 284.

Şekeri karıştırmak amacıyla çay bardağını yan taraftaki sehpaya koymaya çalışırken, biraz önce kütüphanede gözüne çarpan Jorge Luis Borges imzalı pestil inceliğindeki birkaç kitabın da orada durduğunu o sırada görmüştü. Bir an boş bulunup en üsttekini alarak karıştıracağı tutmuş, kapağında *Alef* yazan kitabın sayfaları arasında bulunduğunu geç fark ettiği bir zarfı yere düşürünce de kıpkırmızı kesilmişti. Ümit Hanım farkına varmamıştı, ancak Cemil Meriç'in kâğıt parçasının yere düşerken çıkardığı hışırtıyı işittiğinden zerre kuşkusu yoktu. Eğilip zarfı yerden alırken, ister istemez üzerindeki yazıyı da okumak mecburiyetinde kalmıştı. Zarfın üst kısmında, güzel bir kaligrafi ile Cemil Meriç yazılması şaşırtıcı değildi, şaşırtıcı olan, gönderici kısmında sehpanın üzerindeki kitapların yazarının yani Jorge Luis Borges isminin bulunmasıydı. Nasıl, niçin türünden faydalı soruların faaliyet sahasına girmeye teşebbüs etmeden, "Demek ki mektuplaşıyorlar" diye düşünmüştü. Herhangi birisi, tam otuz yıl sonra o mektupların peşinden Buenos Aires yollarına düşeceğini söylese, yüzünden eksik etmediği plastik ciddiyetin parçalanmasını engellemek için kaç takla birden atardı acaba?

Fikrî vicdanla ferdî vicdanın köşegenleri arasında gezinen zihninin esirgenmiş bir yöresine batan kıymık, "Ben bir mizaç yorgunuyum" diyen Ahmet Hamdi Tanpınar'ın meseleye dahil olduğu kavşağa getirmişti onu. Tanpınar'ın vicdanla ilgisi, aynı bezginliğin çocukları olsalar da, Cemil Meriç'ten değişikti. Hayır, onun çağının veya toplumun vicdanı olmak gibi en ufak bir kaygısı yoktu. O, vicdanın şahsî bir aynaya akseden görüntüye hayatiyet kazandırma gayreti çerçevesinde tahayyül edilmesinden yanaydı ve bu tasarruf hususunda neredeyse Dostoyevski ile aynı kanaatteydi. Aralarında temel bir ayrım vardı ama: Dostoyevski roman kahramanlarına temsil kabiliyeti bağışlarken, Tanpınar bunu aynanın gerisinden idare ediyordu. Farklı bir ifadeyle, *Suç*

ve Ceza'da Raskolnikov mesela, kendi içinde küçülmek uğruna her türlü çabayı harcadığı halde, *Huzur*'da Suat, bu şarkıyı bile ötekilerin dudaklarından dinlemek istiyordu.

Bu açıdan bakıldığında, mesele açıklığa kavuşmak yerine daha da karmaşık hale geliyordu aslında. Zira, gerek Cemil Meriç, gerekse Tanpınar, fikrî saadet duygusunun o kadar tesiri altındaydı ki, ferdî vicdan, bir perspektiften ziyade, bir temenniden ibaret kalıyordu. Vicdan, temenni sahasına terk edildiğinde ise tıpkı ahlâkta olduğu gibi, herkes çabucak, talihin peşine düştüğüne dair bir savunma mekanizması geliştirmekte gecikmiyordu. Perspektiften mahrum bir vicdan, çocuk çabalarıyla sınırlı çavdar tarlalarında vakit kaybından başka neydi ki? Halbuki Dostoyevski, topluma da, dünyaya da, inanca da böyle bir perspektiften bakıyordu. Yoksa insan *Suç ve Ceza*'yı, *Yeraltından Notlar*'ı, *Budala*'yı ya da *Karamazof Kardeşler*'i her okuyuşunda neden sıtmaya tutulmuş Sibirya sürgünü edasıyla titresindi ki? Hele *Kumarbaz*, temenni ile tatbikat arasındaki bütün handikapları seriyordu gözler önüne.

Çok değil, altı ay önce bu düşüncelerini Cemil Meriç'in karşısında dile getirecek cesareti bulsa neler olabileceğini tahmin edebiliyordu. Üstad, buna benzer bir tezi duyduğunda önce derin bir sessizliğe gömülecek, elinden eksik etmediği iri tespihin şakırtılarına kulak kesilerek, zihnindeki kütüphanenin raflarında gezinecekti bir süre. Arkasından da sigarasını tazeleyip, "Bak şimdi evladım" diye söze davrandıktan sonra, ses tonundaki inişlerin ve çıkışların ahengine göre düşüncesine yön verecekti. Meselenin herhangi bir noktasında özenle gizlediği bir diğer Cemil Meriç'le kavgaya tutuşup öfkelenmeyi ihmal ettiği ise o güne dek görülmemişti. Fakat bir kez bile, ne kendisine, ne de bir diğer misafire, "Böyle garip fikirler de nereden geliyor aklınıza" dediğini duyan vardı.

Ümit Hanım'ın salondan çıkmasından istifade ederek, bakışlarını yeniden Cemil Meriç'in gözbebeklerine sabitledi. Otuz sekiz yaşından itibaren ışıkların ve renklerin dünyasıyla bütün irtibatı kesilmiş bir insan, en çok neyi görmeyi arzu ederdi sahiden? Aklına, "Keşke doğuştan kör olsaydım, böylece Fethi Paşa Korusu'nda üzerine uzandığım çimenlerin arasında boy atan papatyaların ve mavi mine çiçeklerinin, Fevziye Hanım'ın getirdiği sabah kahvesinin üzerinde belli belirsiz gezinen dumanın, Ümit'in gözbebeklerinin kıyısındaki küçük çizginin, Mahmut Ali'nin saçlarına düşen ilk akın hasretini çekmezdim" türünden bir fikir geliyor muydu acaba? Yoksa, dünya nimetleriyle âşinalık kurduktan sonra kapıyı çalan körlüğün bağışlayıcı tarafı daha mı baskındı?

Fikrî vicdan yanında ferdî vicdanı da varoluşunun bir parçası haline getirmiş bir insan, körlük hakkında insanı ürpertip çileden çıkartacak pek çok bilgi verebilirdi aslında. Cemil Meriç bunu yapmak yerine, acısını üslûbunun bir parçası kılan birkaç fırça darbesiyle, birkaç küçük dokunuşla geçiştirmişti durumu. Yalnız bir keresinde, "Acıların dev aynasında büyüyen rezil bir hassasiyetim var. Aczime tahammül ediyorum" dedikten hemen sonra, intiharın sol yamacında bir hayli gezindiğini, fakat korkak olduğu için cesaret edemediğini söyleyecekti. Ne yazık ki, orada bile üslûp kaygısı önplandaydı.[30]

Şu dünyada en çok görmek istediği ayrıntı tam da o köşede bir yerde gizleniyormuş gibi, Cemil Meriç'in gözbebekleri yine yukarı doğru kaymış ve yüzündeki çizgiler birbirine geçmeye başlamıştı. Onun gözlerinin muhayyel seyir çizgisini izleyerek, duvarla tavanın kesiştiği noktada neler tasavvur ettiğini anlamaya çalıştı. Eski günlerden kalma bir tecrübeyle o köşede gözüne çar-

30 *Bu Ülke*, Cemil Meriç, İletişim, İstanbul 2014, 46.

pan bir örümcek ağını hayal etmesi mümkün değildi. Zira bu eve kör olduktan çok sonra taşınmışlardı. Belki de gözbebeklerinin o köşeye kaymasının sebebi sadece alışkanlıktı. Tespih, sigara ve gözlük yerli yerinde dursa, dikkatlerini bunlar üzerinde yoğunlaştıracağından böyle bir kayma meydana gelmeyecek, gelse de kimse fark etmeyecekti.

"Belki inananlar uzviyetin çığlıklarını dualaştırabilirler" dediğinde, körlüğün yol açtığı cinnetin hangi dönemecinde cinayetlere hazırlanıyordu acaba?[31] Himalaya eteklerine koşup Hint düşüncesinin kapısını çalmasının gerisinde, cinnetini takdisten ziyade, tevekkül arayışı gizliydi büyük ihtimalle. Uzviyetinin ve zihniyetinin çığlıklarını ne ölçüde dualaştırabildiği meçhuldü, fakat Hintli bilgelerin dizlerinin dibindeki tevekkül ırmaklarıyla boğuşurken tahammülü bulduğu söylenebilirdi. Zira, Zeus öldüğü halde Upanişadlar, Vedalar, Krişnalar ve Ahuramazda yaşamaya devam ediyordu. Hal böyleyse hakikaten, kitabın takdim sayfalarında yer alan, "Hind'i göklere çıkarışımız Batı'yı yermek için değildir. Himalaya'nın keşfi Olemp'e karşı beslediğimiz sevgiyi azaltmadı" sözlerindeki özür tonu da neyin nesiydi o zaman?[32]

13.

İspanyolcası *Fundacion Internacional Jorge Luis Borges*, İngilizcesi *Jorge Luis Borges International Foundation* olan Jorge Luis Borges Vakfı'nın Genel Sekreteri Dr. Mariosa Orlando, masanın üzerinde duran kalın zarfı uzattığında, ne yalan söylemeli, varlığımı tepeden tırnağa zorladığım halde heyecanlanmayı

31 *Jurnal* 1, 94.

32 *Bir Dünyanın Eşiğinde*, Cemil Meriç, İletişim, İstanbul 1994, 20.

başaramadım. Cemil Meriç ile Jorge Luis Borges'in mektuplaşma ihtimalinin gerçeğe dönüşmesi karşısında sergilediğim soğukkanlı tavır ya asil bir milletin ferdi olduğumu ya da bende Çamlıhemşin yaylalarını sarıp sarmalayan peteklerden süzme bir salaklık bulunduğunu gösteriyordu. Sanki bu kadar yolu, Buenos Aires'in doğal güzelliklerinden nasiplenmek ve Ramirez Eduardo Martinez'le tanışıp gök mavisi gözbebeklerinin kıyısında gizlediği hakikati aramak için gelmişim gibi, Dr. Orlando'nun uzattığı zarfı sırt çantama tıkıştırıp anlamsız nazarlarla yüzüne bakmakla yetindim.

Hayatın dikenlerle ve çakıllarla bezeli patikalarında bir hayli yürüdükten sonra kendisini kenara çekip yeryüzünün hallerine bir de uzaktan bakma arzusuna kapılan babacan bir insan izlenimi uyandıran Dr. Orlando, María Kodama'nın direktifleriyle Borges'in arşivinde nasıl titiz bir araştırma yaptıklarını anlatıyordu bir yandan da. Benim *Düşsel Varlıklar Kitabı*'nın tavan arasından yeni çıkmış bir *Kraken*[33] umursamazlığıyla mumyalaşan yüzüme rağmen esirgemediği sempati takdire şayandı doğrusu. Anlaşılan, María Kodama, gönderdiğim elektronik mektubu Dr. Orlando'ya iletmiş, o da toz toprak demeden haftalarca arşiv raflarında gezinerek Cemil Meriç ve Jorge Luis Borges imzalı bir tomar zarfla geri dönmüştü. Buenos Aires yollarına düşmemin sebebi, Dr. Orlando'nun beni Borges Vakfı'na davet eden zarif mektubuydu zaten. Tahminimde yanılmıyorsam eğer, seyahat tarihlerimi bildiren mesajımı alınca da mektupların fotokopilerini çektirip bir zarfa koymak inceliğini esirgememişti.

---

33 Kraken: *Düşsel Varlıklar Kitabı*'nda yer alan bilgilere göre, Araplar'ın deniz ejderine verdikleri ismin İskandinav dillerindeki karşılığı (118). Kraken umursamazlığı ise İstanbul'un Kadıköy semtine özgü bir davranış modeli olduğundan, Borges'in sözlüğüne henüz dahil edilmemiştir.

Buna rağmen, beni bile sinirlendiren bir kayıtsızlıkla orada öylece oturuyordum. Ceketinin yakalarını kapatan Arjantin beyazı saçları ve metal çerçeveli gözlükleriyle koltuğunu güzelleştiren Dr. Orlando'nun akademik titizliği bilimsel haysiyetle birleştirerek yaptığı açıklamaları da, sol kulağımın meşguliyetini bahane edip sağ kulağıma havale ederek dinliyormuş gibi yapıyordum. Vakfın mimari bütünlüğüyle insanı etkileyen kapısından girerken kapıldığım beyhudelik duygusu, üzerinde Genel Sekreter yazan kapının önüne gelene kadar peşimi bırakmamış, Dr. Orlando'nun Akdeniz insanlarının lüzumsuz sıcakkanlılığını yansıtan samimiyeti karşısında dahi inadından vazgeçmemişti. Daha ilk buluşmada sevdiği kadına yabancılaşıp sıkılan ve üstelik bunu gizlemeyi beceremeyen acemi sevdalıların bezginliği bir türlü bırakmıyordu peşimi.

Oysa, birkaç sene önce İstanbul'dan New York'a giden bir uçakta yeniden okuduğum ***Kitabın Aynasındaki Adam***'da **rastladığım bazı ayrıntılar, dünyanın birbirine hayli uzak köşelerinde körlükle tanışan iki farklı insanın hayatını anlatan bir kitap yazabileceğim konusunda cesaretlendirmişti beni.** Biyograf meslektaşım James Woodall'ın dikkat çektiği öyle detaylar vardı ki, ipuçlarını birleştirince çarpıcı bir manzara çıkıyordu ortaya: **Değişik yıllarda da olsa Borges'in geçtiği çemberlerden, içine yuvarlandığı uçurumlardan Cemil Meriç de almıştı payına düşeni.**[34] **Bu da, Cemil Meriç ile Borges'in biyografisini körlük ekseninde bambaşka bir çerçeveye oturtmamı kolaylaştırabilirdi.** Ancak, beni *Gözleri Görmeyen İki Adam*'ı yazmaya yönelten asıl husus, tam otuz yıl önce Göztepe'de Cemil Meriç'in evinde

34 *Kitabın Aynasındaki Adam, Jorge Luis Borges: Bir Hayat*, James Woodall, Çeviren: Armağan Anar, İletişim, İstanbul 1997.

yere düşürdüğüm zarfın taşıdığı esrardı. Vakti muhafaza etmek amacıyla okuduğum cinayet romanları, zihnime değilse bile zihnimin çalışma tarzına birtakım yeni yörüngeler eklemiş gibiydi. Aksi takdirde, "Ortada böyle bir zarf bulunduğuna göre, değişik zarflar ve onların içini dolduran mektuplar da olmalı" diye düşünecek kıvraklığa nasıl erişecektim ki? Akacak kan damarda, çekilecek tuğla duvarda, gizlenecek kelâm civarda durmaz türünden Orta Anadolu deyişlerini bir araya getirip, çoktandır Borges Vakfı Başkanı sıfatını taşıyan María Kodama'ya gönderdiğim elektronik mektup bu kıvraklığın eseriydi zaten.

Cemil Meriç meraklılarını olmasa da, Borges hayranlarını oturdukları yerden üç kez zıplatacak mektuplar beni neden memnun etmemişti o halde? Biraz önce sırt çantama tıkıştırmakla yetindiğim olağanüstü edebî hazine karşısındaki umursamazlığım, Dr. Orlando bir yana, en çok beni şaşırtıyordu aslında. Belki de, dünyanın öbür ucundan kalkıp Arjantin'e gelme mecburiyeti yeterince mahcubiyet unsuru taşımıyormuş gibi, bir de Ramirez Eduardo Martinez'e maruz kalmak karıştırmıştı aklımı fikrimi. Recoleta Mezarlığı'nda bir kez olsun "Don't cry for me Argentina" şarkısını dinleyebilsem farklılaşacaktı belki de her şey. Bir an, "İyi ki María Kodama Hanımefendi yaşı dolayısıyla meşguliyetini yardımcıları arasında paylaştırmış. O da burada olsaydı, mesele büsbütün karışır, hatta İskender'ini arayan bir kördüğüme dönüşürdü" avuntusunun peşinde koşarken yakaladım kendimi.

Hiç şüphesiz, gözleri görmeyen iki insanın birbirine anlattığı şeyler, hem benim için hem de başkaları için büyük bir merak unsuruydu. Söz konusu iki insanın edebiyatçı sıfatı taşıması, değerlendirme tarzları kadar, yıllar boyunca edindikleri perspektifin kıymetini de katbekat artırıyordu. Kimselerin görmediği detayları en hassas yanlarıyla sezdiklerine, en yakınlarının bir gün

olsun farkına varmadıkları ıstıraplar çektiklerine, körlükleriyle bir arada yaşamak uğruna pek çok şeyden vazgeçtiklerine emindim. Bunları düşünüp hayal etmek bir kenara, ihtimaller üzerinde kırlangıç gezdirmek dahi hem esrar sıradağlarına yönelik ilgiyi besliyor, hem de heyecan düzeyini sürekli artırıyordu. Sadece bir biyograf veya bir araştırmacı değil, böyle bir malzemeyle karşı karşıya kalan sıradan bir edebiyat okuru bile, Ramirez'in otomobilinin ön panelindeki meleklere özenip çoktan Buenos Aires semalarına doğru kanatlanmaz mıydı Tanrı aşkına?

Bu çetrefil soru, Dr. Orlando'nun zarif bir el hareketiyle birlikte zihnimi ziyaret edince, beyhudelikler ülkesine sürüklenmeme yol açan asıl mesele bir anda aydınlığa kavuşuverdi. Borges Vakfı'nın Galerias Pasifico'yu andıran kesme taşlarla süslü kapısından içeri girerken, muhtemelen azgelişmiş bir hassasiyete sahip bulunduğumdan, insanların mahremiyetini örseleme ihtimali yüzünden lüzumsuz, fakat hayli güçlü bir endişeye kapılmıştım. Daha mektupları okumadan buna benzer duygulara kapılıp savrulduğuma göre, mektupları okuduktan sonra benliğimi saracak manevi boyutu ağır işkenceler, intiharın eşiğine doğru sürükleyebilirdi beni. Buenos Aires'te intiharın zorluklarından haberim olmasa da, Recoleta'ya defnedilmenin imkânsızlığını işitmişliğim vardı. Doğrusu bu ya, ben de yeryüzü konukluğumun kalan yıllarını bu kadar gösterişli bir mezarlıkta geçirmek istemezdim. Öyle ki, yakılma fikrinin ışıltılı cazibesi de mahremiyet düşüncesini bir kenara bırakmamı sağlayamıyordu.

Zihnimin mantıktan nasiplenmiş bölümleri, "Saçmalama biyograf bey evladım, bir insanı yazmaya kalkışmak, yeterince mahremiyet ihlâlidir zaten; buna üç beş mektubun eklenmesi facianın niteliğini değiştirmez" türünden olguları Türkleştirme faaliyetleri sürdürmekle birlikte, mahiyeti belirsiz birkaç bölüm

direniyor ve görünür gelecekteki tesellileri elinin tersiyle karşı tarafa itiyordu. İşin garibi, o tarafta oturan Dr. Orlando da, zihnimde yaşanan meydan savaşlarından habersiz, geldiği andan itibaren yüzüne bakmadığım kahve fincanını, bana sezdirmeden önüme doğru itmeye çalışıyordu. Kahve fincanının etrafında dönüyormuş gibi görünen ama esasen hayli derinlerdeki bir şizofreniye işaret eden mücadelenin Borges Vakfı'nda yaşanması ironinin ta kendisiydi aslında. Borges bu sahneye tanık olsa, eminim ki, zarafeti bir kenara bırakıp bastonunun gümüş sapını sallaya sallaya Plaza Palermo Viejo'a doğru kovalardı beni.

Mahremiyet hususunda Borges'e kıyasla biraz daha fazla titizleneceğini umut ettiğim Cemil Meriç ise İbni Haldun'dan başlayıp Saint Simon'a uzanan bir çizgide "Asaletini kaybeden irfan"dan "Kapitol eksikliği"ne tırmanır ve neticede ortalığa bir avuç sis serperek kavramların arkasındaki korunaklı konağına geri çekilirdi. İnsanın gözlerinin görmemesi bir başka tecessüs kaynağı ise şayet, buna da diyecek pek fazla şey bulunamazdı esasen. Bir an, çok kısa bir an, Jorge Luis Borges ve Cemil Meriç imzalı mektuplarda acemi biyograf adaylarıyla eğlenen satırların üzerinden geçiyormuşum gibi bir duyguya kapıldım. Tuhaf bir biçimde yabancılaştığım mektupların yıllardır zihnimde taşıdığım birtakım sorulara cevap verebileceğini düşündüm hemen arkasından da. Tersi de mümkündü elbette: Cemil Meriç'le Borges'in mektuplaşmaları, içinden çıkılması mümkün olmayan bir o kadar yeni soruyu da getirebilirdi beraberinde. Öyle ya da böyle, her durumda son derece çarpıcı bir yanardağ ağzını andıran mektupların çantamda çitilenmesi, neden sevinç çığlıklarına yol açmamıştı acaba?

Tabii ki hiç sevinmediğim söylenemezdi. O mektupları okurken üzüleceğimi, şaşıracağımı, hayal kırıklığına uğrayacağımı, birkaç kutu Diazem'in peşinde eczaneler eskiteceğimi ve

en önemlisi, iki insanın mahremiyetinin sınırlarını ihlâl edeceğimi bilsem de, elbette sevinmiştim. Üstelik mektuplar, eski mesleğim gazetecilik, yeni mesleğim biyografluk ve gelecekteki muhtemel mesleğim post-endrüstriyel metinler için muhtelif dizayn teknikleri açısından da önemliydi. Benim anlaşılmaz bir inat uğruna yazmayı sürdürdüğüm kitaba sağlayacağı katkı ise her türlü tartışmanın ve beklentinin ötesinde somut bir olguydu. Yine de, iki insanın zihin yapısının mahrem yanlarıyla tanışmaya kalkışmanın dehşet verici bir ağırlığı vardı. Bir yandan, sarsılmaz bir kararlılıkla buna hakkım olmadığını düşünüyor, diğer yandan da, akademisyenlerin ve gazetecilerin her fırsatta sığındığı limana koşarak, "Bunları bilmeye herkesin hakkı var" riyakârlığıyla menekşesi mora yakın küçük teselliler icat ediyordum.

Tavizsiz sakinliğiyle Borges'in geç dönem fotoğraflarını andıran Dr. Orlando'nun şaşkınlığını gizleme gereğini duymadan beni süzdüğünü algılayınca tereddütlerimi yüksek sesle dile getirdiğimi düşünmeden edemedim. Yaşamaya mecbur kaldığım memleketin sefaleti karşısında çok sık içlendiğim halde pek yapmadığım bir şeydi, lakin Misak-ı Millî sınırları dışına çıkınca insanın zihni karışıyordu işte. Fakat dikkatimi millî meselelerden ve kahve fincanından uzaklaştırıp diğer tarafa yöneltince, asıl konuşanın Dr. Orlando olduğunu anlamam çok da fazla zaman almadı. Yanıldığım ortadaydı, Dr. Orlando kendi kendine değil, aklı sıra benimle konuşuyor, daha doğrusu konuştuğunu sanıyordu. Benim mektupların esrarına kapılıp Karadeniz Ereğlisi sahilinde demirli bulunan yelkeni yırtık gemilerimi, Buenos Aires kıyılarına kadar sürüklediğimin farkına bile varmamıştı.

Dr. Mariosa Orlando, lüzumsuz Akdeniz kibarlığını bir kenara bırakıp vakfı gezdirme önerisini üçüncü kez tekrarladığını söyleyince, yanaklarım ve kulak memelerim, gömleğimle ve

bez ayakkabılarımla aynı renge dönüştüğünden bir süre hiçbir şey yapamadım. Gözlüklerinin arkasında çırpınan mavi gözbebeklerinin olanca iyi niyetiyle akıl fikir sağlığımı merak eden adamcağızı beyhude yere üzmenin anlamı yoktu. Onun İngilizce ve İspanyolcaya, benimse hiçbir şeye benzetemediğim birtakım kelimeleri, akide şekeri misali dilimle dudağımın arasında gezdirerek ayağa kalktım. Dr. Orlando, bu kalkışın bütün dünya dillerinde "evet" anlamına geldiğini anlayacak ölçüde ilim ve irfan sahibiydi. En azından, oturduğu rahat koltuktan bir çırpıda fırlaması bunun somut göstergesiydi.

María Kodama, Borges'e kitap okuyor.

Vakıf, Borges'in ölmeden kısa bir süre önce evlendiği María Kodama tarafından kurulmuştu ama bu süreç birkaç kelimenin

egemenlik alanıyla sınırlı kalacak denli kolay bir seyir izlememişti. Bir defa, aile bireyleri dahil kendini Borges üzerinde söz sahibi gören hemen herkesle mücadele etmek zorunda kalmıştı Señora María Kodama. Borges adına bir vakıf kuracağını 1989 yılında açıkladığı halde, üstünden aşması gereken engeller yüzünden ancak 1994'te satın alabilmişti bu binayı. Bina, Borges'in ailesiyle birlikte bir müddet yaşadığı evin yanı başında bulunduğu için önem taşıyordu. Dr. Orlando'nun verdiği bilgilere göre, bina vakfın mülkiyetine geçtiğinde böyle değildi elbette. Japon baba ve Alman anne bileşiminin cevvaliyet kazandırdığı bir kadın olan Señora Kodama, hem Amerika ve Avrupa'daki Borges editörleriyle mücadelesini sürdürmüş, hem de binayı tepeden tırnağa yenilemişti.

María Kodama, Virgina Woolf ve Sylvia Plath kadar olmasa bile, edebiyat dünyasının en tanınmış kadınlarından birisiydi. Gerçi, Elsa veya Milena düzeyinde herkesin hayranlık duyduğu bir sevgili konumuna hiçbir zaman yükselememişti ama sevdiği insana, muhtemelen her ikisinden de çok daha fazla sahip çıkmıştı. Elsa, Luis Aragon'a ya da Milena, Franz Kafka'ya çektirdiği muhtelif çilelerle edebiyat tarihine geçtiği halde, María Kodama, gazetelerde ve televizyonlarda dedikodu eşliğinde sergilenen seferberlik türkülerine aldırmadan Borges için didinmişti. Sonuçta, kimsenin ummadığı bir anda, 1995 yılında, jakaranda ağaçlarının ortalığı kasıp kavurduğu bir bahar gününde, hiç yoktan kurduğu Borges Vakfı'nın kapısını açarak, onun yanındaki günlerini boşuna geçirmediğini kanıtlamıştı bütün dünyaya. Buna rağmen, başta Borges biyografları, yayıncılar, gazeteciler, eleştirmenler ve onların peşine düşmekten Mecusi bir zevk duyan Borges hayranları asla beğenmemişti yaptıklarını. Zira, bunların mühim

bir kısmı, María Kodama'nın yaşlı Borges'i kandırıp evlenmeye zorladığı ve böylelikle mirasına el koyduğu kanaatindeydi.[35]

Ne tuhaf, Cemil Meriç adına bir vakıf kurmak, kültürle ilişkisi bir hayli kuşkulu merkezlere ismini verip, eğitim kalitesi dünyanın dilinde dolanan okullara tabela asan hiç kimsenin aklına gelmemişti.

35 María Kodama'nın kurduğu vakfı küçümseyenlerden birisi de James Woodall maalesef. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 393-395.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR DÜNYANIN EŞİĞİNDE

1.

Saygıdeğer Cemil Meriç Beyefendi,

Muhtemelen ismini bile işitmediğiniz Arjantinli kör bir yazardan gelen böyle teklifsiz bir mektup, bir hayli şaşırtacaktır sizi. Doğrusu bu ya, ben sizin yerinizde olsam, şaşırmakla kalmaz, muhatabımın sergilediği cüret ve cesaret karşısında duyduğum rahatsızlığı bütün açıklığıyla iletirdim kendisine. Bendeniz, mizaç ve yetişme tarzı itibariyle, buna benzer meselelerin nezaket veya zarafet kavramlarının gölgesinde dinlendirilmesini doğru bulmayanlardanım. Hele, varlığını haber alan mahalle sakinlerinin iki sokak öteden dolaşıp yanına yaklaşmak istemediği *kör* kelimesini bu ölçüde pervasız kullanan birisi, değil Arjantin'de, dünyanın herhangi bir yöresinde önüme çıksa, hak ettiği cevabı alnının ortasına iliştirmekte zerre tereddüt göstermezdim. İnsan denen canlı türünün, başkalarını rencide edecek kelimeleri arayıp bulma konusunda sergilediği göz yaşartıcı ve elbette alçakça çaba, her zaman tuhaf gelmiştir zaten bana.

Böyle bir durumda, mektubun giriş cümlelerinde neden körlükten söz ettiğimi sorabilirsiniz rahatlıkla. Bu eksen doğrultu-

sunda şekillenecek sorularınızın tamamını son derece makul ve meşru karşılayacağımı bütün samimiyetimle ifade etmek isterim. Buna rağmen, pek çok zahmete katlanıp kalemimin ucuna kadar teşrif eden bu kelimeyi geriye itmek, yokmuş gibi davranmak içimden gelmedi bir türlü. Biliyorum ki, en azından şimdilik, aramızdaki tek ortak nokta, körlük kelimesi ile ifade etmek mecburiyetinde kaldığımız bir ihtimaller zinciri. Size yazma cesaret ve cüretini, biraz da körlerin birbirini daha iyi anlayabileceğine ilişkin sarsılmaz inancıma borçluyum. Tecrübe ve ispat imkânı bulunmayan bir sezgiden söz ettiğimin bilincindeyim tabii ki. Bu bakımdan, yanılıyor olabilirim, yanıldığımı sizden işitmek, inanın çok fazla rahatsız etmeyecektir beni.

İçinde yaşadığımız modern devrin temel özelliklerinden biri haline gelen riyakârlıktan sizin de rahatsızlık duyduğunuzdan şüphem yok. Sözünü ettiğim ikiyüzlülük, başta körlük olmak üzere, insanları vicdanî açıdan tedirgin edici nitelikler taşıyan hastalıklarda daha çok batıyor göze. Sokakta yahut otobüste bastonuyla sağa sola çarpa çarpa yürüyen ürkek birisini, kör yerine âmâ veya *görme özürlü* diye tanımlamak, anladığım kadarıyla, insanların vicdanlarındaki muhtelif sızıları dindirmeye yarıyor. *Görme özürlü* kavramındaki gizli küçümseme, kâinatın kendisini gözbebeklerimden esirgemediği eşsiz zaman dilimlerinde dahi ziyadesiyle rahatsız etmiştir beni. Belki de bu yüzden, kör olduktan sonra *görme özürlü* gibi yolu yolcuya yaban kılan ucuzluklarla tanımlanmaya şiddetle itiraz ettim. Çünkü ben *görme özürlü* filan değil, düpedüz kördüm.

Tarihe olan düşkünlüğüme rağmen, takvimin itina ile işaretlenmiş bir sayfasını önünüze düşürebilmem bir hayli zor görünüyor. Yine de, elli yaşına erişebilme saadetini örseleyen kimi görüntüler, zihnimin bir köşesine raptiyelenmiş küçük bir fenere

özenip aydınlatıyor önümü. O yıllardan başlayarak renklerin ve ışıkların dünyası neredeyse her gün biraz daha kapattı kapılarını bana. Pencereden doğan günü selamlama ihtiyacının ortadan çekilişini ihtiyatı elden bırakmadan izlemenin ne kadar yıpratıcı olabileceğini takdirlerinize bırakıyorum. Kimi zaman, dünyanın ışığının eksildiğini, renklerin giderek solduğunu düşünerek avutmaya çalıştım kendimi. Oysa, ışığın yeryüzüne yaşama gücü veren ve ayrıntıları mucizeye çeviren esrarının benden adım adım uzaklaştığını gayet iyi biliyordum.

Bir seferinde, Doğu'nun bilgeliğine dair hikmetler anlatan bir kitapta, Pers prensleriyle Altınordu şamanlarının mahrumiyet cezası üzerine titizlikle çalıştıklarını ve insanda hayranlık uyandıracak teknikler geliştirdiklerini okumuştum. Tahmin edebileceğiniz gibi, körlük, prangayı gereksiz kılan en ağır mahrumiyetti ve bu cezanın muhataplarından da sadece okuryazar insanlardı. Okuduklarım doğruysa şayet, ateşte gezdirilmiş şişlerle retina tabakası üzerinde minik delikler açıyor ve gözlere yansıyan ışığı, minyatürü andıran damlalar halinde eksiltiyorlarmış. Körlüğe hazırlanan biri için, ışığın ne büyük bir işkence kaynağına dönüşebileceğini tasavvur edebiliyor musunuz? Eminim ki, Pers ve Altınordu saraylarında, hükümdarları ayrıntılar hususunda aydınlatan büyük vezirlerden bazıları sahiden de kördü. Aksi takdirde, böylesine incelikli bir bilgiye erişmeleri nasıl mümkün olabilirdi ki?

Benim sezebildiğim kadarıyla, körlük, çocukluğumdan itibaren peşimden koşmayı bir kenara bırakmayan bir kaderdi aslında. Önce dedem, arkasından babam, ışığın ve rengin kendilerini nasıl terk ettiğini hüzünlü gözlerle izleme mecburiyeti ile yüz yüze gelmişlerdi. Aynı kaderin beni de beklediği gerçeği, fısıltılar halinde geziniyordu taşındığımız bütün evlerin bahçelerinde ve

koridorlarında. Buna rağmen, siyahın birdenbire kesinleşen yokluğunu hakiki mânâda tecrübe ettiğim an, kaderin umursamaz çehresiyle karşı karşıya kaldığımı söyleyebilirim. Uzunca bir süre, kaplan sarısının sağladığı teselli ile avuttum eşyanın bilgisine uzak düşen gözlerimi. Nihayet bir akşamüstü, kitapların solgun ciltleriyle sürdürdüğüm serüveni bir kenara bırakıp yeryüzünde benimle aynı kaderi paylaşan insanların var olup olmadığını araştırmaya karar verdim.

Tahmin edersiniz ki, çok da kolay değildi bu. Aklımın giderek kararan köşelerini işgal eden ilk fikir, Arjantin, İngiltere, Birleşik Devletler, Fransa, Uruguay, Brezilya, Bolivya, Şili, İsviçre, İtalya ve İspanya gibi nispeten bildiğim ülkelerde yayımlanan bazı gazetelere ilan vermekti. Hem muhtevasıyla, hem de Jorge Luis Borges imzasıyla bazılarının dikkatini çekebilecek bir ilan olacaktı. Fakat gazetelere ve gazetelerdeki ilanlar yoluyla temin edilecek bilgiye ne ölçüde güvenebilirsiniz ki? Tereddütlerimi doğrulamak türünden bir temayüle hayatiyet kazandırmak hakkaniyetle bağdaşmazdı. Bu nedenle, tecrübe bile etmedim. Bunun yerine, yazdığım kitapların kahramanlarından pek de farklı davranmayan insanlara, edebiyat dünyasındaki körlerle ilgili bir araştırma yaptığıma dair küçük bir yalan söyledim.

İnandırıcı bulacak mısınız bilmiyorum ama samimiyetime itimat edin lütfen. Dünyanın muhtelif yerlerindeki dostlarımdan kısa sürede çeşitli cevaplar aldım aslında. Ancak, bunların neredeyse tamamı, ülkelerindeki popüler edebiyatçıların körlüğünden şikâyet etmek üzere kaleme sarılmış insanlardı. Başlangıçta, bunun mecazî bir değerlendirme çabasından ibaret bulunduğunu anlamakta güçlük çektiğimi itiraf etmek isterim. Hiç arzu etmediğim halde, o popüler yazarlar arasında yer aldığım için, hakiki körlükle mecazî körlük arasında yapılamayan ayrımın

esasen benim hatamdan kaynaklandığını dahi düşündüm. Zira hem kördüm, hem de popüler bir yazardım. Tanrı'yı gücendirmek istemem, lakin insanın kendi kaderiyle kurabildiği ironik münasebet, başkalarının dilinde eğlencesi noksan bir bilmeceye dönüşüyor maalesef.

Metaforik veya ironik eğlence çabalarının önünü kesmek maksadıyla somut körlükten söz etme ihtiyacı duyduğumda, bu konudaki bilgimin ne kadar sınırlı olduğunu görerek dehşete kapıldım diyebilirim. Bu mektubun yazılış tarihi itibariyle yirmi yedi yıldır körlüğün nimet ve eziyetlerine katlandığım halde, görememenin hakiki trajedisi üzerine kafa yormamıştım çok fazla. Öyle ki, *Mesnevi*'de anlatıldığı biçimiyle, körlerin fili tarifindeki bilgelik bile uçup gitmişti zihnimden. Bu durumun beni ne ölçüde utandırıp yaraladığını tahmin etmekte güçlük çekeceğinizi zannetmiyorum. Benim ciddiye almadığım körlüğü diğerleri neden ciddiye alsındı ki?

Zihinsel mesaimin mühim bir bölümünü körlüğe ayırmaya karar verdiğimde, iki çetin mesele çıktı önüme: Kör doğanları da dahil edecek miydim yaptığım çalışmaya, yoksa sadece sonradan körlükle tanışanlarla mı sınırlı tutacaktım ufkumu? Yolunu yitirmiş bir küstahlık olarak kabul etmeyin lütfen, körlüğü doğumla birlikte yaşayanlar her zaman daha şanslı görünmüştür gözüme benim. Görme yeteneğim ışıltısını usulca kaybetmeye başladığında da bu fikrimde herhangi bir sarsıntı meydana gelmedi doğrusu. Biliyorum, annesinden kör doğan birisi, böyle bir cümle ile değerlendirildiğini öğrense, bir saniye tereddüt etmeden kelimeleri yüzüme fırlatarak çıkıp giderdi bu mektuptan.

Bu tehlikeye rağmen, eğer izin verirseniz sürdüreceğim ısrarımı: **Bizim durumumuzla kıyaslandığında, kör doğmak bir imkânlar manzumesi biçiminde değerlendirilebilir kanaatindeyim.**

Oysa sonradan körlüğü kabullenmek mecburiyetinde kalanların yaşadığı serüven, her türlü teselliden mahrummuş gibi geliyor bana. Görmenin mahiyetini *gördükten* sonra körlükle tanışmak, tahammül kapılarını en baştan kapatıyor insanın üstüne. Siz, bir gün kör olacağınız bilgisine sahip miydiniz bilmiyorum, fakat benim bu bilgiyle büyümemin hiçbir şeyi değiştirmediğini gayet iyi biliyorum. Belki de bu nedenle, annemin itirazlarına aldırmadan, zaman zaman, "Keşke kör doğsaydım ve görmenin bilgisinden mahrum bulunsaydım" diye yakardığımı hatırlıyorum.

Affınıza sığınarak söylemek isterim ki, en çok hayıflandığım hususlardan birisi, körlüğü, körleşmeden önce tecrübedeki ihmalimdir. Bir tür nobranlığın gerisinde gizlenen bu ihmal, her geçen gün daha fazla rahatsız ediyor beni. Hayır, şimdilerde pek moda olan ışıksız lokantalardan, kandili tam mânâsıyla kısılmış nargile evlerinden yahut soyutluğa kurban verilmiş, yaratıcılığı yaralı sanat çalışmalarından söz etmiyorum. Doğrudan körlerle kurulacak teması engelleyen bir ihmal beni tedirgin eden. Üstelik böyle bir imkâna sahiptim; Buenos Aires'in en eski semtlerinden biri sıfatını hiç yitirmeyen Palermo'daki evimizden iki sokak ötede, körlerin eğitildiği bir okul vardı. Önünden gelip geçtikçe, muhtelif yaşlardaki çocukların, başlarındaki eğitmenleriyle birlikte –ki o da kördü– eşyanın sesini duymak için nasıl çırpındıklarını görür ama buna bir anlam vermekte zorlanırdım. Hele, "Gökyüzünü duyabiliyorum, duvarı duyabiliyorum, bisikleti duyabiliyorum" türünden cümleler, sık sık çocuk zalimliğine maruz kaldığım halde hayli komik gelirdi bana.[36]

---

36 Konuyla hakikaten ilgilenenler, Polonyalı yönetmen Andrzej Jakimowski'nin bol ödüllü filmi *Imagine / Hayallerin Ötesinde*'yi izleyerek körlükle ilgili bilgi edinebilirler.

Yıllar sonra körlük üzerine yeniden düşünürken, oradan edindiğim en önemli bilgiyle ünsiyet tazeleyebilme fırsatı çıktı önüme: Dünyaya kör gelenlerin sese yönelik hassasiyetleri, sonradan körlükle tanışanlarla kıyaslanamayacak kadar derindi. Körler, görenlerin duymadığı ses aralıklarında gezinebildikleri gibi, bir müddet sonra eşyanın sesine de âşinalık kazanıyorlardı ister istemez. Kaygısız yıllarımla mukayese edilirse eğer, bir ses duyduğumda daha duyarlı bir hale geldiğimi gizleyecek değilim. Muhtemelen siz de sese yönelerek tayin ediyorsunuzdur ışığın ve eşyanın mahiyetini. Kabalığımı bağışlayın lütfen, ışığın ve eşyanın mahiyetine ilişkin bilgiye sahip bulunmasaydık, labirentin ortasına yönelik her adımda böylesine yapayalnız kalır mıydık acaba? Bir cephesiyle edebiyat ve muhakkak ki müzik, bu açmazın asıl adresleri aslında.

Zaten bu konuları sizinle konuşmak istememin bir sebebi de bu. Zira, yaptığım araştırmalardan yıllarca bir netice elde edemedim. Neredeyse yeryüzünde edebiyatla uğraşan tek kör insan olduğuma inanacaktım ki, birkaç ay önce İstanbul'dan dönen Ermeni bir dostum sizin isminizi fısıldadı kulağıma. Arsen Pamukciyan adı, sizin hafıza kayıtlarınız bakımından herhangi bir mânâ taşıyor mu, kestiremiyorum. Dostumun ataları, asrın başında Anadolu'da yaşanan *Med Yeghern*'den canlarını kurtarabilen birkaç şanslı aile arasında yer alıyormuş. Lübnan'dan bindikleri bir Fransız gemisiyle bin bir badire atlattıktan sonra, Tanrı'ya şükür ki sağ salim gelebilmişler Arjantin'e.

Buenos Aires'te doğan Arsen, kendisine anlatılan vahşet ve felâketlerin caydırıcılığına rağmen, anayurduyla kurduğu zihinsel bağlarını kopartamamış orta yaşlarda bir insan. Zengin bir işadamı sıfatıyla bulduğu her fırsatta Türkiye'ye gidip gelmesi bunun göstergesi olsa gerek. İspanyolca veya İngilizcede karşılığını bir

türlü bulamadığım "bakarkör" kelimesini ve "kör ölür badem gözlü olur" mucizesini ondan öğrendim zaten. Arsen, birkaç ay önce İstanbul'dan döndüğünde gelip müjdeyi verdi bana. Harbiye'de kaldığı bir otelin barında tanıştığı Attilâ İlhan isimli bir şair, konu körlüğe gelince sizi anlatmış bir miktar bizimkine. Arsen'in heyecanlandığını görünce de, çantasını açıp bir zarfın üzerinde bulunan adresinizi lütfetmiş.[37]

Buenos Aires ahalisini canından bezdiren gevezeliğimin sizi de sıkmasından endişe etmekle birlikte, cevabınızı sabırsızlıkla bekleyeceğim efendim.

En derin saygılarımla.

Jorge Luis Borges
Buenos Aires, 27 Mart 1982

---

37 Borges'in sözünü ettiği otel, Attilâ İlhan'ın o yıllarda her sabah gelip kurulduğu ve bir anlamda ofis gibi kullandığı Elmadağ'daki Divan olsa gerek. Zarf ise, Cemil Meriç'in Attilâ İlhan'a imzalayıp gönderdiği kitaplardan birine aitti muhtemelen. Zira, günlüğünde yer alan ithaflardan, Cemil Meriç'in yayımlanan her yeni kitabını, birbirinden ilginç ithaflarla Attilâ İlhan'a gönderdiğini öğreniyoruz. Şu satırlar, *Bu Ülke*'nin ithafından: "Aziz İlhan, Her kitap, meçhule yollanan bir mektup, meçhule yani adresi olmayana. Bazan bir S.O.S., bazan bir aşk mektubu, bazan yıldızlardan atılan kement, fakat daima bir çoğalmak, bir yalnızlıktan kurtulmak arzusu. Sanat, bu manada yeni bir dünya yaratmak cehdidir, daha doğrusu, Tanrı'nın murdar, rezil, pespaye dünyasını dostlarla doldurma cehdi (...) Bu mustarip, bu bedbaht, bu kasvetli yazıları ganglarından sıyıracak ve ihtiyar Rabelais'nin dediği gibi kemiği kırıp iliği bulacak üç-beş dost zekâdan birisiniz." *Jurnal* 2, 189-190.

2.

Muhterem Jorge Luis Borges,

Önceki gün kapıyı çalan postacı, "Yurtdışından mektubunuz var" dediğinde nasıl heyecanlandığımı asla tahmin edemezsiniz. Zira, 1954 yılından itibaren neredeyse her gün, baldıran hasretindeki ruhumu, Paris'ten gelebilecek ışıltılı bir mektubun hayaliyle avuttum ben. İsmini kalbime gümüş hançerlerle kazıdığım o müstesna şehirdeki Quinze-Vingts Hastanesi'nde geçirdiğim birkaç ameliyatın ardından, gözlerimin yeryüzünün muazzam bilgisiyle bir daha buluşamayacağı anlaşıldığı halde, hiçbir zaman yitirmedim umudumu. Bir zaaf mı, hiç şüphesiz, fakat ne çıkar, hepimiz zaaflarımızdan ibaret değil miyiz?

Bilhassa ilk yıllarda, karanlığın solgun yüreğine doğru yaptığım hemen her yolculuktan, bir gün yeniden görebileceğim tahayyülünü destekleyecek tesellilerle döndüm geriye. Bir dârülaceze olmak dışında bir anlam taşımadığına ta o zamandan inandığım tıp dünyası, kapı ve pencerelerini kapatmıştı yüzüme oysa. Ne bir Prometheus vardı imdadıma koşacak, ne de kemiklerimden bir Prometheus yaratacak gücüm. Buna rağmen, zihnimin ücra köşelerinde gizlediğim aczi mütemadiyen suratıma çarpan bu ihtimali esirgemedim kendimden. Ancak sorarım size, uçurumdan yuvarlanırken kim dikene sarılmaz ki? Bununla mukayese edildiğinde, denize düşenin yılandan medet umması, inanın bana, *Kelile ile Dimme*'deki Mehapur hükümdarının tembel şehzadeleri kadar masum görünecektir gören gözlere.

Bütün bu yıllar boyunca beklentilerime ve hayal kırıklıklarıma eşlik eden eşim Fevziye Hanım, "Cemil Bey, mektup Paris'ten değil, Buenos Aires'ten" diye rüyamı bölene dek, ben gidip Quinze-Vingts'deki ameliyat masasına uzanmıştım bile. Öyle ki,

Buenos Aires'in Paris banliyölerinde Cezayirli göçmenler tarafından kurulmuş yeni bir semt veya Kuzey Avrupa haritalarına sonradan eklenmiş garip bir kent olabileceğini düşündüm bir an. Hakikatin çirkin çehresine temas eder etmez sırça fanus dağıldı, minik cam parçacıkları hayatiyetini çoktan yitirmiş gözbebeklerime batmaya başladı yeniden. Her hayal kırıklığında yaptığım gibi, tespihimin iri tanelerinin şakırtısına sığındım bir süre.

Bu satırlardan da anlamışsınızdır zaten, hayatımın hiçbir devresinde körlüğün fikrine de, kendisine de alışamadım ben. Aradan tam yirmi yedi yıl geçtiği halde, bu kelime telaffuz edildikçe büyük bir kabahat işlediğimi düşünüyorum hâlâ, yüzüm kızarıyor, nefesim daralıyor. İnsanlar her türlü ışıktan mahrum kalan gözlerimin sefaletini görmesin diye çaba harcamaktan yorgun düşüyorum çok zaman. Eskiden fazla dikkatimi çekmeyen detaylar da körlükle birlikte ufkumu kanatmaya başlamakta gecikmedi tabii ki. Bir süre sonra, körlerin esasen bütün devirlerde ve bütün ülkelerde parya muamelesine layık görüldüğünü fark ettim. "Kör müsün, kör olasıca, hay kör şeytan" benzeri deyimlerin hepsi onları aşağılamak gayesiyle gerilmişti çelik ağlara. Zarif bir yürek taşıdığı uzaktan dahi anlaşılan hemşehrim Arsen Pamukciyan Beyefendi'den öğrendiğiniz, "bakarkör" veya "kör ölür badem gözlü olur" ifadeleri de bunun bir parçası değil mi aslında?[38]

Bu rezil hassasiyetin gerisinde, Freud'un çerçevesini gayet net bir biçimde çizdiği, kötü geçmiş bir çocukluğun ayak izlerine sığınan birtakım anlam kaymaları yatıyordur belki de. Çokların yaptığı tarzda, maziye, beni doğrulaması gereken bir zahire ambarı gözüyle bakıyorum artık. Lakin sorarım size, bir insanın daha dört-beş yaşındayken ilk mektep bahçesinde yaşadığı büyük

38 *Journal 1*, 107-108.

bozgun nasıl çıkabilir ki aklından? Yalnız ve yabancıydım, bu yetmiyormuş gibi, kısa pantolonluydum ve gözlüklerim vardı. Önce mektepteki çocuklar, arkasından mahallenin veletleri "kör" diye alay etmeye başladılar benimle. Arkamdan koşuyorlar, yakaladıkları zaman da, sebebini asla anlayamadığım bir öfke ile yere yatırıp hırpalıyorlardı. Kör kelimesinin kuduz köpek dişlerine benzeyen temasını işte o gün ruhumda duydum ben. İtiraf etmek lâzım gelirse, hakiki mânâda kör olana kadar, körlere yaşatılan her türlü eziyete katlanmak mecburiyetinde kalmıştım zaten.[39]

Bütün bunların da tesiriyle, mektubunuzu okuduğumda bir hayli şaşırdım. Hatta şaşırmakla kalmayıp dünyanın diğer ucunda yaşayan ve sonradan körlükle tanışan bir yazarı bulmak amacıyla gösterdiğiniz gayrete hayret etmekten alamadım kendimi. Fakat beni asıl dehşete düşüren, bu gayretinizden ziyade, körlüğünüzü dile getiriş biçiminizdeki harikulâde mahcubiyet oldu. Yirmi yedi yıldır kör olduğunuzu söylediğinize göre, demek ki aynı yıllarda uzanmış Nemesis'in parmakları gözlerimize. Yirmi yedi yıldır siz de, ben de, kitapların üzerine eğilmemiz gereken zaman parçalarını ışığın hasretiyle geçiriyoruz maalesef. Hal böyleyken, körlükle aramda en ufak bir barış sağlayabildiğim kanaatinde değilim. Satırlarınızı derin bir hayranlıkla okumakla birlikte, sizin nasıl bu şekilde rahat davrandığınızı anlamakta güçlük çektiğimi de bilmenizi isterim. Bu tavrınızla, kellesini giyotine uzatmadan evvel şehrin en sefil meyhanesinde, cellâdıyla oturup iki kadeh şarap içmekten yüksünmeyen Ortaçağ şövalyelerini andırıyorsunuz hakikaten.

Benim kıyısına konaklamayı mütemadiyen istediğim halde bir türlü başaramadığım derin bir bilgeliğin izleri geziniyor

39 *Jurnal 1*, 343.

satırlarınızda. Körlüğü usul usul gelen bir kader olarak kabul edip benimseme biçiminiz kadar, onu tuhaf bir ironinin penceresinden görebilmeniz de, ne yalan söylemeli, bir hayli etkiledi beni. Halbuki, dünya bilgisinin beynimize nakışladığı teorik çerçeveden bakıldığında, tevekkülün bana, isyanın size giydirilmiş bir kıyafete dönüşmesi gerekirdi. Tam tersine, ömrünü, insanı yeryüzüyle tanış kılan Doğu tekkelerinde yahut Ganj kıyısına serpiştirilmiş tapınaklarda geçirmiş bir insanın saadeti ışıldıyor kelimelerinizin kıvrımlarında. Buna benzer bir bilgeliğin hiç değilse arada bir beni de yoklamasını isterdim doğrusu. Ne var ki, içimde büyümeyi kesintisiz sürdüren isyan ve öfke bunu engelliyor. Himalaya eteklerinde alnımı kıblesine yasladığım dervişler bile bu huzuru esirgedi benden.

Belki de hakiki mânâsında kaderimi tayin edip beni yapan, bu öfke ve isyan duygusunun kesintisizliğidir. Körlük gelmeden önce yazdığım üç beş parça şiir, tenkit ve tercüme ile kör olduktan sonra dikte ettirdiğim metinler arasındaki mahiyet farkı, bunun sayısız misalleriyle dolu. Çoğu defa kulaklarıma çarpan sesten ürksem dahi, monotonluğu kırmak isteyen bir ritmin peşinde koştuğumu daha keskin bir biçimde görebiliyorum artık. Görebiliyorum mu dedim, haklısınız, duyabiliyorum demem gerekirdi aslında. Zira, kelimelerin gözlerden gizlediği sesleri arayarak döktüm fikrimi kâğıtlara. Kelimelerin bir araya gelişinde, cümlelerin birbirini takip edişinde yalın kılıç bir ses arayıp durdum hep. Sonunda buldum da aradığım sesi; o ses, öfkenin, isyanın ve acının aynaya yansıyan mahrem görüntüsünden başka bir şey değildi.

Bilir misiniz ki, bütün eserlerimi gözlerimin yeryüzüyle münasebet kurmasını sağlayan altın zincirin ebediyen kopuşunun ardından yazdım ben. Mektubun başında sözünü ettiğim yürek

yakıcı umudun da payı vardı bu seferberlikte. Bir kör açısından bunun ne ölçüde güç ve yıpratıcı bir serüven olduğunu en iyi anlayacak kişi, muhakkak ki sizsiniz. Şayet sizin gibi, tevekkülün eflâtun penceresinin pervazına dirseklerimi yaslayıp bakabilseydim hayata, bu eserlerin hiçbirisini yazamazdım herhalde. Yazmak bir kenara, böyle bir ifade ihtiyacını duymazdım bile. Öfke ve isyan kadar, bu ikisini besleyen endişenin ürpertisi de, beni ayakta tutan en temel itiraz noktasını teşkil etti hep. Seçtiğim kelimeler, bu ürpertiden derin izler taşıyor hâlâ. Bendeki bitmeyen isyanla sizdeki sabrı kıyasladığımda, sizin bu taraflarda, benim o taraflarda doğmuş olabileceğime dair birtakım tuhaf görüntüler geçiyor zihnimden. Zira siz meseleye Doğu'nun hasretini çektiği bir hikmet burcundan bakıyorsunuz. O burç, vaktin bu yöresinde çoktan teneke bir korkuluk hüviyetine büründü maalesef.

Körlük hakikaten bir muamma benim için. Kendimi birdenbire kenarında bulduğum bir uçurum. Körlüğüyle mütemadiyen kavga eden bir insan, bir diğer körle anlaşabilir mi acaba, sahiden bilmiyorum. Hayır, sizin kadar iyimser sayılmam bu hususta. "Kör olmak ve sevilmek, hiçbir şeyin tamam olmadığı bu dünyada garip bir saadet" diyor ya Victor Hugo *Sefiller*'de, ben işte o saadet duygusundan mahrumum. Bu saadetin hiç değilse bir parçasını elde edebilmek amacıyla beynimi kelimelere döktüm. Başkalarında yaşadım, başkaları için yaşadım. Her aydınlığı boğmaya kalkışan meczupların yemliğine, yekpare mücevherler serptim yıllar boyunca. Buna bile kıymet verilmedi. Körlüğün nasıl gelip beni bulduğunu ve nasıl ısrarla yerine yerleştiğini anlatabilirsem, öfke ve isyanını gizlemeyi beceremeyen sesim, öyle umut ediyorum ki, sizin nazarınızda makul bir anlam kazanacaktır.

1954 yılının ilkbahar aylarıydı. İstanbul nasıl da güzeldir ilkbaharda bir bilseniz ve ben nasıl da severim çimenlerin üzerine

uzanıp papatyaları parmaklarımla iki yana ayırarak otların arasında mavi mine çiçekleri aramayı. Sadece otuz sekiz yaşındaydım ve 12,5 derece miyopinin ağırlaştırdığı merceklerin arkasından bakıyordum hayata. Gözlerimin gücünün büyük bir kısmını kitaplara, kalan kısmını da o kitapları anlamayı mümkün hale getiren *Grand Dictionnaire*'e feda etmiştim. Bir büyüteç yardımıyla eğilebiliyordum ağır ciltlerin üzerine artık, büyüteç yetmeyince de, sandalyeyi masanın üstüne koyuyor, böylece tavandaki ampule daha fazla yaklaşma imkânı buluyordum.[40]

Fakat o gün unutulmayacak bir şey oldu. İki çocuğum ve eşimle birlikte İstanbul yakınlarındaki Çatalca'da bir aile ziyaretindeydik. Yemek yiyip sohbet ettikten sonra müsaade isteyip kalktık biz. Merdiven boşluğundaki lâmba bozuk olduğundan eşimin kollarına bırakmıştım bütün ağırlığımı. Bilmiyorum neden ama son basamak diğerlerinden yüksekti sanki. Birden kendimi boşlukta buldum ve dizlerimin üstüne düşüverdim. Eşim ve çocuklarımın yardımıyla doğrulup da dışarı çıktığımda durumda bir tuhaflık olduğunu fark etmem uzun sürmedi. Son bir umutla eşime, "Fevziye elektrikler mi kesik, hiçbir şey göremiyorum" diye seslendim. Mesele hemen anlaşıldı: Artık zavallı bir kördüm.[41]

---

40 Anekdotu Salâh Birsel anlatıyor: "Elit'e gelenlerin en kültürlüsü, en bilgilisi Cemil Meriç'ti. Fransızcanın elenikasını bilir, gece gündüz de okurdu. Bu yüzden gözlerinin gücünü her gün biraz daha yitirirdi. Ne var ki o buna hiç aldırmaz, odasında masanın üstüne sandalyesini koyar, kendi de sandalyeye çıkarak kitabını, ampule otuz santim uzaklıkta okurdu. Bunu elektrik ampulünü aşağı kadar indirecek kordona verecek parası olmadığı için yapardı. Bunca parasız oluşunun nedeni ise eline geçen paranın tümünü kitaba yatırması idi." (*Kahveler Kitabı*, Koza, İstanbul 1975, 275.)

41 *Babam Cemil Meriç*, 68.

Bir diğer büyük felâket de Paris'teki Quinze-Vingts Hastanesi'nde bekliyordu beni. Bir elimde baston, diğerinde bavulla yapayalnız çıkmıştım yola. Önce gemiyle Marsilya, arkasından trenle Paris. Yaralı ve yenik yürekleriyle Batı'yı fethe koşan Osmanlı münevverleri de aynı yoldan geçmişti. Lakin ben onlar kadar şanslı değildim, görmeyen gözlerime çare bulacağım inancıyla gelmiştim Batı'ya. Üstelik, hastanede aylarca sıra beklemek gerekiyordu, tuhaf bir biçimde Fransızcam yetişti imdadıma. Başhekim, Fransızcayı fevkalâde konuştuğumu duyunca öncelik tanıdı bana. Muayenenin ardından da derhal ameliyata aldı. Belki de başarılı geçmişti ameliyat, belki de yeniden görebilecektim, bilmiyordum. Nekahet dönemiydi, odadan dışarı çıkmak istedim nedense. Acemi bir körün tedirginliğiyle iki elimi hafifçe ileri doğru uzatmıştım. Oda kapısının yarı açık olabileceğine dair bir ihtimal aklıma nereden gelebilirdi ki? Sargılar içindeki başım, iki kolumun arasında kalan kapıya gömüldüğünde artık çok geçti. Gözlerim yeniden kanamaya başladı. Muhtemelen asıl o zaman bütünüyle kaybettim görme kabiliyetimi.[42] Her zaman söylemişimdir, Paris okuduğum romanların en tatsızı, en namussuzu, en kahpesi.[43]

Gördüğünüz gibi, kör doğmak konusunda herhangi bir tecrübem bulunmasa da, kör kalmak hususunda bir hayli usta sayılırım. Düşünün ki, yazmayı tasavvur ettiğim hiçbir kitabı yazmamıştım henüz, görmeyi umduğum hiçbir rüyayı görmemiştim. İşsizdim, parasızdım ve kördüm. Bir baba ve eş sıfatıyla geçim mükellefiyetini üstlendiğim insanlar vardı. Hayır, yoluma ışık tutan, mesafeleri beni düşünerek kolaylaştıran herhangi

42 *Babam Cemil Meriç*, 71-72.

43 *Jurnal 2*, 165.

birisiyle karşılaşmadım hiç. Küçük bir el feneriyle önüm aydınlatılsa, talihim farklı bir seyir izler miydi acaba, bakın bunu da bilmiyorum.[44] Nasıl bir açlıksa bu, sevilmek en temel hedefimdi hep. Anlaşılmak için değil, sevilmek için yazdım. Hiç şüphesiz, biraz da alkışlanmak ihtiyacı mevcuttu. Sevgi ve alkış, öfkemi dindirmese de, sakin bir limana taşıyabilirdi beni. "Alkışa ve sevgiye kimin ihtiyacı yok ki" diyeceksiniz ve hiç şüphesiz ki haklı çıkacaksınız. Fakat yeryüzünün meselelerini Türkiye isimli bir ülkede göğüslemek mecburiyetindeyseniz eğer, bu ihtiyaç ziyadesiyle hissettirecektir kendisini, inanın bana. Takdiri eksik bir ülke, nereye taşıyabilir ki fertlerini?[45]

Bu mektubun eşliğinde size kitaplarımdan birkaçını göndermeyi çok isterdim doğrusu. Ne yazık ki imkânsız bu, zira, yazdığım satırlar, İspanyolcayı bir kenara bırakın, İngilizce veya Fransızcaya bile çevrilmedi. Sizin bu konuda benden çok daha talihli olduğunuzu tahmin ediyorum.

Beni körlükle yeniden yüzleşmeye yönelten mektubunuza dair şükran ve hürmetlerimi kabul edin lütfen.

Cemil Meriç
İstanbul, 11 Nisan 1982

44 *Jurnal 1*, 120.

45 *Cemil Meriç ile Sohbetler*, Halil Açıkgöz, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2013, 270.

3.

Saygıdeğer Cemil Meriç,

Körlüğün bir akşamın uzaktan hazırlanışı gibi yavaş yavaş gelişiyle, birdenbire oluşu arasında öylesine muazzam bir fark var ki, satırlarınızı okurken, kelimenin bütün dillerdeki anlamıyla dehşete kapıldım. Dehşet kelimesi kâfi değil aslında, bir büyük çaresizlikten, tevekkül kadar sabrı da çileden çıkarması mukadder bir kesinlikten söz etmeye çalışıyorum. Şu kâinatta, zihnen körlüğe hazırlanmamış bir insanın dudaklarından dökülen, "Işıklar mı kesildi" sorusundan daha yaralayıcı bir başka şey bulunabilir mi Tanrı aşkına? Tabii meseleye bir de böylesine kahredici bir soruya cevap vermek mecburiyetinde kalan muhterem eşinizin cephesinden bakmak gerekiyor. Hâlâ merak ediyorum, Fevziye Hanım sorunuzu cevaplayacak cesareti nereden buldu acaba?

Sizinkiyle kıyaslayınca benim durumumu acıklı diye nitelemek, en azından size karşı büyük bir küstahlık olur kanaatindeyim. Nasıl bir kibirse bu, hiç dikkat etmemişim, insanın kendisini körlüğe hazırlayabilme imkânı bir büyük nimetmiş meğerse. Karanlığın gölgesinde gizlenen ayak sesleri günün birinde kapınıza dayandığında, bütün zihinsel ve ruhsal faaliyetleriniz vaktin o tarafına yoğunlaştığı için, "Demek ki dem bu demmiş" diye kestirip atabiliyorsunuz. Hiç şüphesiz, realite burada ifade ettiğim ölçüde şen şakrak bir sakinlikte gelip çarpmıyor duvarlara. Ancak, körlük tarihine kayıtlı hiçbir üzüntünün sizinkinin yanına yaklaşabileceğini sanmıyorum. Doğrusu bu ya, Şehrazat bu kadarını tasavvur edemezdi herhalde.

Tabii bir de eserlerinizi gözlerinizi kaybettikten sonra yazdığınıza dair büyüleyici bir armağan duruyor önümüzde. O gücü, zirveleriyle bize sürekli küçüklüğümüzü hatırlatan Hima-

layalar'dan mı yoksa Ganj kıyısındaki tapınaklardan mı aldınız bilmiyorum ama ne büyük bir irade sergilediğinizi tahmin edebiliyorum. Düşünün ki, ben kör olduktan sonra üç beş parça şiirin, birkaç kısa hikâyenin bile içinden çıkamamışımdır kolay kolay. Bu yüzden, akşamın alacası üzerime çökmeden önce, hayalimde gezinen gariplikleri kareli bir defterin sayfalarına dökebildiğim için hep bahtiyar hissetmişimdir kendimi. Sizin durumunuzda olsam hiçbir şey yazamazdım herhalde. Kim bilir, belki de bu sayede yeryüzü bir parça nefes alma imkânına kavuşurdu!

Bu iki keskin dönemeci bir kenara bırakırsak şayet, kâğıdın ön yüzüne düşen ışık itibariyle çocukluklarımız nasıl da benziyor birbirine. 24 Ağustos 1899 yılında soğuk bir kış günü doğan bir çocuk sıfatıyla, farklı bir cepheden de olsa, sizinkileri hatırlatan sıkıntılara katlanmak zorunda kaldım ben de. Hayır, kastım körlük meselesinden ziyade, çocukların bitip tükenmeyen zalimlikleriyle sınırlı şimdilik. Hiç şüphesiz, yaşadığı süre boyunca büyüdüğüme hiçbir zaman inanmayan babamın ve bilhassa annem Leonor'un da büyük payı vardı bunda. Beni okula İngiltere Kraliçesi'nin torunları tarzında giydirip de yollamasalardı, muhtemelen bütün o alaylara maruz kalmayacaktım. Zira okul İngiltere'de değil Buenos Aires'teydi ve sizinkiler gibi kısa pantolonla yetinmeyip bir de kravat takmışlardı boynuma. Fakat en fenası, gözlüklü ve hafif kekemeydim. Bu kadar sağlam malzeme, meseleye diğer çocukların penceresinden bakıldığında bulunmaz bir nimetti. Derhal fırsatı değerlendirip, nasıl akıl ettiklerini asla anlayamadığım zalim deneylerini büyük bir hevesle üzerimde tatbik etmeye başladılar.[46]

Ailemin asalet düşkünlüğünden de anlaşılacağı üzere, damarlarımda hayli yoğun miktarda İngilizler'e ait alyuvar ve akyuvar

46 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 62.

dolaşıyor. Babamın annesi İngiliz'di, bu nedenle, İspanyolca ve İngilizceyi neredeyse aynı anda öğrendim. Benim bir başka dilin kelimelerini tekrarlayarak etrafta gezinmem de okuldaki çocukların hoşuna gitmedi tabii ki. Aksine, onların nezdindeki yabancılığımı bir kat daha artırmaya yaradı sadece. Ayrıca, iki dili birden konuşabiliyor olmam, evdeki kadınlar saltanatını yerinden kımıldatmaya da asla kâfi gelmedi. Bırakın kımıldatmayı, bir ucundan sarsamadım bile. Büyükannem, annem, hatta hizmetçiler, bu saltanatın ayrılmaz parçaları halinde evin muhtelif odalarında otonom bölgeler oluşturmuşlardı. Annemin 99 yaşına kadar ölüme direndiğini hatırlatırsam, bu otoritenin en çok benim üzerimde çalıştığını tahmin etmekte zorlanmazsınız kanaatindeyim.

Birtakım badirelerden geçecekleri daha baştan bilinen insanların kitaplarla erken tanışması bir kader midir acaba? **Ben de, tıpkı sizin gibi, bulduğum ilk fırsatta kitapların kollarına attım kendimi. İnanmayacaksınız ama ailede hemen herkes kitaplarla kurduğum yakınlığı yürekten destekliyordu. Onları hayal kırıklığına uğratmamak için yazar kimliğini çabucak benimsemekte mühim zorluklar yaşamadım.** Romancı, avukat, anarşist ve körlük adayı türünden muhtelif sıfatlar taşıyan babamın zengin kütüphanesi iki adım önümdeydi çünkü. Kütüphane kâfi gelmezse eğer babam Ömer Hayyam'dan, annem D. H. Lawrence, Herbert Read, Franz Kafka veya William Faulkner'dan çeviriler yaparak kapatırdı aradaki boşluğu. **İnanın bana, her kelimenin ayrı bir müzikalite taşıdığını Paul Verlaine'den önce babamdan işittim ben.**[47]

Buenos Aires'in ancak İstanbul, New York veya Londra gibi şehirlerle kıyaslanabilecek kozmopolit kimliği, okuduklarıma da

47 *Jorge Luis Borges*, Jason Wilson, Çeviren: Tonguç Çulhaöz, YKY, İstanbul 2011, 22.

yansıyordu hiç kuşkusuz. Mary Shelley, John Keats ve Algemon Charles Swinburne'e tapan babam, *Chamber's Encylopaedia* ve *Britannica*'yı eksik etmezdi kucağından. Annem de Charles Dickens, Edgar Allan Poe, Grimm Kardeşler ve Lewis Carroll'la erken tanışmamı sağlayarak yolları kısaltmıştı. Fakat asıl büyük keşfim *Binbir Gece Masalları*'ydı ve şimdi hatırlamadığım bir şekilde kolayca karşımda bulmuştum kitabı. Richard Francis Burton'ın tercüme ettiği kalın ciltler, o zamanlar müstehcen sayılan ayrıntılarla dolu olduğu için yasaktı aslında. Ben de kitabı tavan arasına çıkıp gizli gizli okumak mecburiyetinde kalmıştım. Hayır, bu gizliliğin sebebi, bizimkilerin kızma ihtimalinden ziyade, elimde öyle bir kitapla görünme endişesiydi. Müstehcen kabul edilen bazı sayfaları herkesin ortasında karıştırmak, büyük bir saygısızlık gösterisi gibi geliyordu bana. Zaten kendimi kitaptaki büyüye öylesine kaptırmıştım ki, müstehcen denen yerlerin farkına bile varmamıştım. *Binbir Gece Masalları*'nın hemen arkasından *Don Kişot*'un İngilizcesi ile tanışmam ise ayrı bir talihtir bana göre. Düşsel yaratıklara düşkün hayal gücümü, bu iki klasiğe borçlu olduğumu söyleyebilirim gönül rahatlığıyla.[48]

Avukatlık dışında bir okulda psikoloji dersleri de veren babamın felsefe merakı, bir satranç tahtası üstünde Zenon Paradoksu'yla yüzleşmemi sağladı. Hareketin bir yanılsamadan ibaret bulunduğu gerçeğiyle yetinmeyip Berkeley'in adını anmadan idealizmin temellerini öğreten de yine babamdı. Bir gün de hafızanın ve hatırlamanın insanı hiçbir yere götürmeyeceğine dair itiraz edemeyeceğim argümanları seriverdi önüme. Donanımsız eleştirmenlerin ve acemi biyografların yerinde olsam, bendeki

48 *Borges ve Ben*, Jorge Luis Borges, Çeviren: Celâl Üster, Afa, İstanbul 1988, 24.

epistemolojik şüpheciliğin izlerini oralarda aramayı düşünürdüm. Tam da o günlerde aynada yüzümle karşılaşmak ise keşkelerle kuşkuların bitip tükenmeyen mücadelesinin başlangıç tarihini teşkil etti diyebilirim. Yüzümün aynaya bu şekilde yansıması derin bir rahatsızlık yarattı bende. Hatta bir süre sonra bunu fobi haline getirdim. Pek belli etmesem de, ömrüm boyunca aynalarla sorunlu bir ilişkim oldu hep.[49]

Tıpkı körlük gibi, yazarlık da kaderimdi benim ve her ikisinden de yakayı sıyırmam pek kolay görünmüyordu. Hem aile gelenekleri, hem de yetiştirilme tarzı itibariyle, yeryüzünde başka ufukların da mümkün olabileceği ihtimalini kabul etmem imkânsızdı. Anneme inanmak gerekirse eğer, daha altı yaşında babama gidip meslek itibariyle yazarlığı seçtiğimi söylemişim. Mümkündür, dışarıda son derece sessiz ve içe kapanık bir çocuk izlenimi yaratmakla birlikte, aile bireyleri yanında müthiş gevezeydim. Bu bakımdan, boşboğazlık edip söylemişimdir de. Ama ilk eserimi 1909 yılında henüz on yaşındayken yayımladığım doğrudur. Bu, Oscar Wilde'ın *Mutlu Prens* hikâyesinin İspanyolcaya çevirisinden ibaret basit bir deneme niteliği taşısa da, benim açımdan fevkalâde öğreticiydi. Büyükannem çeviriyi o kadar beğenmişti ki, Buenos Aires'in ünlü gazetelerinden *El Pais*'te yayımlanmasını bile sağlamıştı. Altındaki Jorge Borges imzası yüzünden herkes tercümeyi babamın yaptığını zannetti tabii ki.[50]

Binbir Gece Masalları'nın kırkıncı kapısından az önce çıkmış, birazdan da oraya geri dönecekmiş gibi davranıp gizli bir kahraman edasıyla Buenos Aires sokaklarını şereflendiren Avaristo Carriego ile de o günlerde tanıştım zaten. Kapı komşumuz

49 *Borges ve Ben*, 57-63.

50 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 65-66.

olan bu Arjantinli şair hakkında ileri geri konuşarak Tanrı'yı gücendirmek istemem ama, sohbeti şairliğinden çok daha iyiydi bence. Sık sık evimize gelir, babamla birkaç kadeh şarap içerek derin sohbetlere dalardı. Palermo'nun hakiki çehresini, İtalyan göçmenlerin acımasızlığını, *compatridos* denen bıçaklı kavgaları filan hep Avaristo Carriego anlattı bana. Bugün şefkatle üzerine eğildiğimiz tangoların, genelevlerde icra edilen ve şefkatten ziyade şehvet yanı ağır basan bir müzik olduğunu da yine ondan öğrendim. Bütün bunların ışığında bakıldığında, Carriego'nun 1912 yılında yani henüz otuz yaşındayken veremden ölmesi hayatımdaki ilk büyük travmadır. Bu ölüm beni o kadar etkilemişti ki, hemen oturup onun hayatını yazmaya kalkıştım. Bu tecrübe, tek başına hevesin edebî metin bağlamında hiçbir anlam ifade etmediğini görmemi sağladı sadece.[51]

Siz bütün kitaplarınızı anlaşılmak değil sevilmek yahut ilgi görmek amacıyla yazdığınızı söylüyorsunuz ya, ne tuhaf, ben de bana yöneltilen sevgiyi hiçbir zaman hak etmediğime inanmışımdır hep. Ailemin asker geçmişi açısından gözlüklü, kısa pantolonlu ve mızmız halimle tam bir yüz karasıydım aslında. Hayır, bunu bana hiç kimse hissettirmiyordu, fakat gerçeği kavramak uğruna Harun Reşit hüviyeti taşımaya da gerek yoktu. Bu yüzden, çocukluğum boyunca beni kem gözlerden esirgemeye çalışan sevgi gösterilerine bir anlam verememişimdir. Doğum günlerimde odamı armağanlarla doldurduklarında, onları hak edecek bir şey yapmadığımı, sahtekârın teki olduğumu düşünüp müthiş utanırdım.[52] Bu bakımdan, "Ne benim için hiçbir anlam taşımayan seçkin bir azınlık için yazıyorum, ne de 'kitleler' diye tapınılan o platonik varlık için. Demagogun gözünde çok değerli olan bu iki

51 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 63-64.

52 *Borges ve Ben*, 23.

soyutlamaya da hiç inanmıyorum. Ben kendim ve dostlarım için yazıyorum, bir de zamanın geçmesini kolaylaştırmak için."[53]

Ne tuhaf, gerçek hayatta olup biten herhangi bir şey, ben onu kitaplardan okuduğum zaman hakiki bir anlam kazanıyordu. Avrupa seyahati hususunda da aynı şeyi yaşamıştım. On beş yaşında Avrupa turuna çıkmak, bırakın Arjantin'i, koca dünyada kaç kişiye nasip olmuştur ki? Hayır, inkâr etmiyorum elbette, turistik beklentilerden ziyade mecburiyet söz konusuydu. Zira, kırkına yaklaşan babamın gözleri her gün biraz daha yitiriyordu görme gücünü. Öyle ki, imzalaması gereken kâğıtları okuyamadığı için otuz yedi yaşında emekliye ayrılmak zorunda kalmıştı. İsviçre'de oftalmoloji sahasında şöhret sahibi bir doktorun bulunduğunu haber almıştı galiba. Ayrıca benim ve kız kardeşim Norah'nın Buenos Aires'te okuması, sadece babama değil, kadınlar saltanatı mensuplarına da yeterli görünmüyordu. Avrupa'daki eğitimle Arjantin eğitim sistemi kıyaslanır mıydı hiç? Laf aramızda, benim okuldaki başarısızlığım da büyük ihtimalle bu kararda etkiliydi.[54]

Canınızı sıkmayacaksam eğer, hayatımı bütünüyle değiştiren bu Avrupa seyahatini bir başka mektupta anlatmak isterim. Bu vesile ile bir diğer hususa daha değinmek mecburiyetindeyim: Yayıncı-

---

53 *Borges ve Ben*, 7. (Aslında bu cümleler *Kum Kitabı*'nda yer alıyor. [(İletişim, 1988, 7)] Fakat Münir H. Göle'nin çevirisi, nasıl söylemeli, çok fazla kitabî geldi bana. Bu yüzden, Celâl Üster'in yaptığı tercümeyi tercih ettim. Göle'ye haksızlık yapmamak için onun çevirisini de buraya alıyorum. Merakını muhafaza eden herhangi bir okur varsa hakikaten, mukayese edebilir: "Ne bana gereksiz gelen seçkin bir azınlık için, ne de 'Yığınlar' diye bilinen şu göklere çıkarılan ideal Platoncu kendilik için yazıyorum. Demagogların sevdiği her iki soyutlamaya da inanmıyorum. Kendim ve dostlarım için ve zamanın akışını yumuşatmak için yazıyorum."

54 *Borges ve Ben*, 30.

larımla yaptığım konuşmalardan öğrendiğim kadarıyla, kitaplarım henüz Türkçe'ye çevrilmemiş. "Henüz" kelimesindeki böbürlenme kokusunu bağışlayın lütfen. Bu mektupla birlikte göndereceğim kitapları kabul etmek lütfunu esirgemezseniz onur duyarım.

En samimi saygılarımla.

Jorge Luis Borges
Buenos Aires, 27 Nisan 1982

4.

Azizim Borges,

Ne mutlu size ki, sınırları birbirinden neredeyse kesin çizgilerle ayrılmış Doğu-Batı çatışması isimli bir düşünce cehenneminin ortasında bulmadınız kendinizi. Bizim memleketimizde buna benzer zedelenme tecrübeleri, her türden ciddiyeti varoluşundan utandıran bir vodvil havasında sahnelendiği için ne yapacağınızı şaşırırdınız büyük ihtimalle. Üstelik, siz henüz ilkine alışamadan bir başka travma kapının önünde sırasını bekliyor olurdu mutlaka. Böylesine çetrefil bir mağaranın kovuklarında konakladığınız takdirde, satırlarınıza yansıyan saadet duygusu kaç yerden birden yaralanırdı, merak ediyorum doğrusu.

Kesinlikten söz edişime bakmayın, orada da rol dağılımı hayli tutarsız bir orta oyunu görüntüsü halinde yansıyor perdeye. Çoğu zaman bu iki dünyanın sınırlarına ait işaretler öylesine belirsiz hale geliyor ki, birinin hangi çıkmaz sokaktan başladığını, diğerinin hangi ana caddede nihayete erdiğini kestirmeniz mümkün olmuyor bir türlü. Anlayabildiğim kadarıyla, fikrin cenaze namazına hazırlanan birileri, bilhassa silikleştiriyor sınırları. Buna mu-

kabil, iki ayrı kâinat, iki ayrı hayat tarzı, iki ayrı perspektif, hatta iki ayrı metafizik ve bütün bunlara kol kanat geren iki ayrı zihin yapısı bugün bile sürdürüyor varlığını. Eski şiddet ve iddialardan eser kalmasa da, söz konusu devamlılık tasnifi kolaylaştırdığı için makbul kabul ediliyor besbelli ki.

Sizin Buenos Aires'te Doğu-Batı çatışması gibi bir meseleyle boğuştuğunuzu sanmamakla birlikte, en azından Dostoyevski dolayısıyla konudan haberdar bulunduğunuzu tahmin ediyorum. Zaten bu Doğu-Batı çatışması, hem Türk, hem de Rus toplumunda, kendi halinde akıp giden tarihin yörüngesini bir diğer kanala aktarma gayesiyle icat edilmiş bir oyuncak muamelesi görüyor. En ciddi durumlarda dahi, insanların zihinlerini rahatlatabileceği farklı metafizikler bir köşede hazır beklediğinden, birkaç sancılı beyin dışında herkes halinden memnun aslında. Zira, büyük kavramların gerisine gizlenip günlük hayatın hakiki çehresini tanınmaz hale getirmek, Doğu'nun giderek kutsallaştırdığı alışkanlıkların küçük bir parçası yalnızca.

Ömrünüzün en kayda değer yıllarını, hiçbir değirmene su taşımayan buna benzer tuhaf ve verimsiz münakaşalar arasında geçirmek mecburiyetinde kalmadığınız için sizi kıskandığımı bütün samimiyetimle itiraf etmek isterim. En basit ifadesiyle, herhangi bir kentte veya herhangi bir sokakta "Asrî Mezarlık" türünden irkiltici bir tabela muhtemelen hiçbir zaman karşınıza çıkmamıştır sizin. Oysa sadece benim değil, Anadolu insanının hayatını bıçak gibi ortadan ikiye bölen bir ayrımdı bu ve hemen her şehirde bir tane vardı kendisinden. "Kör olmadan önce 'Asrî Turşucu' tabelasını bile gördü bu gözler" diyeyim de gerisini varın siz düşünün artık! Diyalektik düşünce metodunu kavradıktan sonra, gözüm asrî olmayan mezarlıklar ve turşucular aramaya başladıysa da işin içinden çıkamadığımdan vazgeçtim bir süre sonra.

Sizin son derece zarif ve inceliklerle dolu mektubunuza cevaben böyle acıklı ve tedirgin edici bir girizgâhla söze başladığım için özür dilerim. Bana son derece melodik gelen satırlarınızı dinlerken, büyük bir lezzet aldığımı gizleyecek değilim tabii ki. Serüvenlerimizin Buenos Aires'i ilgilendiren tarafıyla, Antakya'da aynaya yansıyan cephesi arasında büyük bir mahiyet farkı göremedim ben. Öyle ki, sizinle birlikte sayfaların arasında gezinen çocuk benmişim gibi heyecanlandığımı söyleyebilirim gönül rahatlığıyla. Netice itibariyle, yeryüzünün neresinde olursa olsun, insanlar benzer kaygılarla veya umutlarla eğiliyor kitapların üzerine.

Fakat birden, siz kitaplardan söz ederken, kendimi derin bir yabancılaşma duygusu ile baş başa buluverdim. Buna benzer bir kırılmayı daha önce de birkaç defa yaşamıştım aslında. Mütevazı çekingenliklerle başlayıp, çok geçmeden ufuklardan ufuklara kanatlanmaya müsait hale gelen dostlukları örseleme tehlikesini bağrında barındıran bir duygu bu. Mesele şu: Ben sözünü ettiğiniz bütün kitapları biliyorum ve neredeyse hemen hepsiyle nefes alıp verdiğim şahane günler geçirdim. Dickens kadar Cervantes'in, Kafka kadar Faulkner'ın sokak aralarında gezindiğim günleri çoğu zaman hasretle hatırlarım hâlâ. O isimlerden herhangi biri olmasa, eksik kalırdım inanın bana. Belki bir tek Avaristo Carriego'dan haberdar değildim ama o da büyük bir kusur sayılmaz herhalde.

Oysa, sizin dünyayı kucakladığınız ufuklardan bakıldığında, bu satırların yazarının benzer bir beklentiyle alnını ıslak havlularla serinletmesi pek mümkün görülmüyor. Daha açık bir ifadeyle söylemem gerekirse, benim birazdan sözünü edeceğim kitapların ismini duymuş olabileceğinizi hiç mi hiç zannetmiyorum. Bu kesişmenin imkânsızlığı, aramızdaki bütün benzerlikleri götürüp bir uçurumun kıyısına bırakıyor ne yazık ki. Bu konuda

sizin en küçük bir kabahatinizin bulunmadığını bilmekle birlikte, zihnimdeki yabancılaşmaya söz geçiremiyorum bir türlü. Hayır, "Ben neden sizin okuduklarınızı biliyorum da, siz benim okuduklarıma yüz vermiyorsunuz" tarzında bir kenar mahalle çekişmesine savrulma hevesi taşımıyorum. Böyle bir sorgulama akla da, ahlâka da aykırı düşerdi zaten. Kaldı ki, çoğu zaman size hak vermediğim de söylenemez, Bhagavad-Gita'nın tercüme edilmediği tek dil Türkçe çünkü.[55]

Kabalığımı bağışlarsanız eğer, Doğu'nun tapınaklarında beyhude emeklediğini ispatlamak istercesine lafı buraya kadar getirmiş bir endişe abidesi sıfatıyla bir diğer farklılığın altını daha çizmek istiyorum. Bu ayrıntıda bir miktar kıskançlık bulunduğunu gizleyecek değilim. Maalesef kütüphaneli bir evde açmadım dünyaya gözlerimi ben. Bunu neden mi hatırlatıyorum? Haklı bir gurur eşliğinde birer birer elden geçirdiğiniz kitapların neredeyse hiçbirini, hazırlanmış bir şölen sofrası halinde önümde bulmadım da ondan. Babanızın sahip olduğuna benzer bir kütüphane meydana getirmek için tam elli yıl uğraşmam icap etti benim. Halbuki, siz doğmadan çok önce önünüzü aydınlatacak ışıltılı bir yol hazırlanmıştı. Tırnaklarınızla duvarlarda tren yolları kalıntısı bırakmanız, parmaklarınızla pencere pervazlarında kandil aramanız hiç gerekmemiş demek istiyorum.

Doğu-Batı mücadelesinin tabii bir yansıması halinde sitemlere kapı aralayan bu bahsi kapatırken, tıpkı sizin gibi, her şeyden evvel iyi bir okur olmaya gayret ettiğimi söyleyebilirim. Gözlerimi kaybedince intihar eşiklerini aşındıracak ölçüde alçalmamın sebebi, artık kitap okuma imkânının ebediyen elimden alındığı gerçeğiyle yüzleşme zaruretiydi. Oysa, dört yaşında alfabeyi sö-

55 *Jurnal 1*, 148.

ken zeki bir çocuk sıfatıyla en iyi yaptığım işlerden biri okumaktı. Sizin Avaristo Carriego mizacında, sohbeti yazdıklarından daha sağlam bir çerçeve çizen Mehmet Emin Bey'in *Türk Sazı* isimli kitabını heceleyerek başarmıştım üstelik bunu.[56] Balkan Savaşlarından sonra Yunanistan sınırları dahilinde kalan topraklarını terk edip Türkiye'ye göçen bir ailenin tek erkek çocuğunun, hassasiyetlerini bu türden milliyetçi şiirlerle dindirmeye çalışmasının anlaşılır bir tarafı vardı. Hatay'daki Fransız işgali de bu milliyetçi damarı güçlendiriyordu kaçınılmaz bir biçimde. Her ne kadar Fransız kültürüne hayranlık duysam da, Fransız işgaline sempati besleyecek değildim herhalde. Bununla birlikte, ideolojilerin yarım hakikatler olmak dışında bir anlam taşımadığını öğrenmem için biraz zaman geçmesi gerekecekti.[57]

Ne garip tesadüf, benim babam da hukukçuydu ve ben de sizin gibi kışın ortasında 12 Aralık 1916 tarihinde doğdum. Aramızdaki on yedi yıllık mesafe, sizin tecrübelerinizi çok daha önemli kılıyor hiç şüphesiz. Hatta, bu tecrübeleri öğrenecek talihli insanlar arasına sokuyor beni. Neyse, babam diyordum, doğduğu toprakları terk etme mecburiyeti, zamanla şizofren hale getirmişti bu hassas adamcağızı. Ben Hatay'da dünyaya geldiğimde, babam çoktan hayata küsmüş eski bir yargıç sıfatıyla adımlıyordu kaldırımları. Benimle veya ablamla ilgilendiğini, bir defa olsun başımızı okşadığını hatırlamam. Bizim buraların terbiyesinde, babaların çocuklarıyla alakadar olup sevgi göstermesi yakışık almazdı zaten. Buna rağmen, akşamları bizi etrafına toplar, gaz lambasının solgun ışığına sığınarak, nereden bulduğunu hâlâ merak ettiğim kitaplar okurdu.[58]

---

56 *Jurnal 1*, 35.

57 *Babam Cemil Meriç*, 10.

58 *Jurnal 1*, 35.

Annem ise bırakın tercüme yapmayı, kendisine hayrı dokunmayan hasta bir kadıncağızdı. Arkadaşı bile bulunmayan yalnız bir çocuk, böyle bir durumda teselliyi nerede arayabilirdi ki? Sorgusuz sualsiz sizi kucaklamaya hazır tek bir dost vardı: kitaplar. Ben de onlara meylettim ve kitapların dünyasına sığındım. Bu bakımdan, düşünceye ve edebiyata sizinki gibi hür bir irade ile yöneldiğimi söyleyemem. Bir zaruretti benimkisi, yaşamak için yörüngesini yitirmemiş farklı bir dünya inşa etmek mecburiyetindeydim. Bereket tam da o günlerde, salondaki bir konsolun gözünde birtakım kitaplar bulunduğunu fark ettim. Nabi, Fuzuli ve Nedim divanları ile Namık Kemal'in eserleri ilgimi çekmişti hemen. Hepsi bu kadardı, fakat kabul edersiniz ki, o yaştaki Cemil açısından kilitlenmesi unutulmuş büyülü bir hazine değeri taşıyordu.[59]

Yazma tecrübelerine ise her sıkılgan Türk genci gibi şiirle başladım. On bir yaşımdayken yazdığım ilk manzumeyi öğretmenime okumak tam bir gafletti elbette. Zira, tam yarım saat boyunca bana şiirin nasıl fenalıklarla yüklü olduğunu anlatmaya çalıştı. Üstelik, Kur'an'dan birtakım ayetleri şahitliğe çağırarak babamı uyarmayı da ihmal etmedi. Bu arada ben, büyük bir hevesle Mösyö Nikola'dan Fransızca meşk ediyordum. İşgalin tek iyi yanı, işgalcinin dilini öğrenme zaruretiydi galiba. Fransızcayı öğrenir öğrenmez de Alexandre Dumas ile Xavier de Montépin girdi hayatıma. Sonra bir gün, öğretmenlik yapan ablamın evinde *Suç ve Ceza*'nın tiyatro haline getirilmiş bir versiyonu geçti elime. Fransızca öğrenmenin verdiği hevesle, Halep'te bir kitapçıya Victor Hugo'nun *Sefiller*'ini ısmarladımsa da, param çıkışmadığı için alamadım maalesef.

59 *Jurnal 1*, 13.

Biz tam mânâsıyla farkına varmasak da işgal hemen her şeyi belirliyordu. Okuma ve düşünme gibi daha şahsî diyebileceğimiz alanlar da etkileniyordu üstelik bundan. Orta mektepteyken, üst sınıflardan birisi, "Artık sosyal meselelerle ilgilenmenin zamanı geldi" diyerek Mehmet Âkif'in *Safahat*'ını tutuşturdu elime. Sosyal mesele ilc neyin kast edildiğini bilmiyordum ama muhtemelen *Seyfi Baba*'nın sefil ancak haysiyetli hayatı sosyal meselemiz olsa gerekti. *Safahat*'ı baştan sona okudumsa da, bu sosyal mesele bahsini çözemedim. Sosyal meselenin tehlikeli çağrışımlarla yüklü bulunduğunu öğrendiğimde ise bir hayli geç kalmıştım.

Laf aramızda, bütün bu kitapları okumak ve bunun neticesinde, gözlüklü çocuklara hayli yakışan çokbilmiş bir çehre kuşanarak ortalıkta gezinmek, mekteptekilerden dayak yememi engellemiyordu. İstikrarlı bir biçimde ilgileniyorlardı benimle. Bir gün yediğim dayaklar öylesine canıma tak etti ki, bundan kurtulmak amacıyla çareler aramaya başladım. Ancak spor yaparak bu sorunun üstesinden gelebileceğimi anlayınca, güreş öğrenmek gayesiyle hiç tereddüt etmeden sıvadım paçalarımı. Ertesi sene güreşte mektep şampiyonuydum. İlgimi çeken bir başka branş da yüzmeydi. Onda da en az güreş kadar başarılıydım üstelik. Güreş, dayakçıları uzak tuttu benden, yüzme ise yıllar sonra Boğaz'da hayatımı kurtardı.

Gönderdiğiniz kitaplar fevkalâde bir armağan benim için, bilhassa Fransızca ve İngilizce tercümeleri tercih etmeniz büyük isabet. Zira İspanyolca bilmiyorum. Oysa eskiden ne güzeldi. Batı'da ilim dili Latince, Doğu'da Arapçaydı. Bilginler ve edebiyatçılar, eserlerini bu iki dilden birinde yazıyor, bu da birbirlerinden haberdar olmalarını kolaylaştırıyordu. Tabii o devirlerde tercümelerin sıhhati gibi meseleler de yoktu gündemde. Ben ancak Fransızca öğrendikten sonra Fransızcadan Türkçeye ya-

pılan çevirilerin sefaletini görebildim. Ne yazık ki, tercümelere mahkûmuz. Bir insan, hayatında en fazla kaç dil öğrenebilir ki?[60]

Bu topraklarda doğup da birkaç kitap okuyan hemen herkes tarafından ışığın ve aydınlığın kaynağı olarak görülen Avrupa seyahatinize dair ayrıntıları dinlemek için sabırsızlandığımı bilmenizi isterim.

Hürmetlerimi kabul buyurun lütfen.

Cemil Meriç
İstanbul, 3 Mayıs 1982

5.

Sevgili Cemil Meriç,

Sizinki kadar yakıcı ve yaralayıcı olmamakla birlikte, bizim de birkaç asırdır kendimize eziyet amacıyla besleyip büyüttüğümüz bir Doğu-Batı sorunumuz var aslında. Bunu Arjantin'e özgü kelime ve kavramlarla ifade mecburiyeti dolayısıyla, Doğu-Batı gibi iddialı ufuklarda gezinmek yerine, "İspanya meselesi" diyerek çıkıyoruz işin içinden. Bu bakımdan, sergilediğiniz hassasiyeti bir parça anladığımı zannediyorum. Siz nasıl ilkokul çağından itibaren Fransız işgaline karşı tepki gösterdiyseniz, bizim o uzun 18. yüzyılımız da hayatın her alanında İspanyollar'a duyduğumuz öfke ekseninde şekillendi. Günah defterime birkaç sayfa daha eklemesi için Tanrı'ya aradığı fırsatı vermek istemem ama İspanyollar, Buenos Aires'te bugün bile pek makbul görülmezler ve küçümsenmekten kolay kurtaramazlar yakalarını.

60 *Cemil Meriç ile Sohbetler*, 29.

Doğrusunu söylemek gerekirse, 1816 yılında Arjantin'in bağımsızlığının ilanıyla neticelenen mücadele, sadece İspanya'dan değil, İspanyol görüntüsünden de kurtulmayı amaçlıyordu. Bir başka ifadeyle, biz o tarihe kadar buram buram İspanyolluk tüten teşrifattan vazgeçmiştik zaten. Hatta bütün bir İspanyol kültürünü, o korkunç İspanya İç Savaşı'nda otuz sekiz yaşındayken General Franco taraftarlarınca öldürülen Federico Garcia Lorca'nın şiirlerinde geçen üç beş kelimeye indirgeyip rahatlamıştık. Onlar da, gayet iyi bildiğiniz gibi, Çingeneler, boğa güreşleri ve Mağrip mimarisinden ibaretti. İspanyollar'ın bunu kavraması için bir hayli beklememiz gerekecekti ne yazık ki.[61]

Dedikodu yapmış gibi olmayayım, lakin İspanyollar'ın da kendilerinden memnuniyet duyduğunu söylemek bir hayli zor. Nasıl unuturum ki, Madrid'de her cumartesi Cafe Colonial'e giderdim. Orada gece yarısı toplanır ve gün ışıkları kirpiklerimizin gölgesine düşene kadar edebiyat konuşurduk. Masalara bıldırcın misali tüneyen yirmi ya da otuz kişinin temel özelliği, flamenko, zil, şal ve gül türünden İspanya'ya özgü temel nitelikleri küçümsemekti. Hadi ben Arjantinli'ydim fakat İspanyollar neden varlıklarını anlamlı hale getiren değerleri küçümsüyorlardı ki? Bir yandan Amerikan cazına hayrandılar, bir yandan da tuhaf bir inatla Avrupalı olmak istiyorlardı. İyi ama İspanya da Avrupa değilse şayet, Avrupa neresiydi ki?[62] Sonradan kız kardeşim Norah'la evlenen Guillermo de Torregi tarzında tuhaf tekliflerle ortaya çıkan insanlar da vardı. Müstakbel eniştem, Madrid'in İspanyolca konuşan halklar için doğal bir kültür merkezi kabul edilmesi gerektiğini yüksek sesle dile getirdiğinde, ona ilk itiraz

61 *Borges ve Ben*, 37.

62 *Borges ve Ben*, 41.

bayrağını açan bendim. Dediğim gibi, Arjantinliler arasında İspanya'ya yakınlık hissi duyan pek yoktu, hele öyle ağabeylik filan aman Tanrı korusun![63]

Bugün de durum böyle aslında. Kimlik ve aidiyet konularında zihnini zahmete sokmamış sıradan bir Arjantinli dahi, İspanyol kavramıyla tanımlanmayı hakaret kabul edip hayli yüksek bir ses tonuyla homurdanmaya başlayacaktır hemen. Burnunuzun üstüne sağlam bir yumruk yemeden tartışmayı sürdürme fırsatı bulursanız eğer, itirazını temellendirdiğini de görebilirsiniz rahatlıkla. Zira onun hayatında uğursuz ve kötü bildiği ne varsa, bir tarafıyla gidip İspanya ve İspanyollar'a dayanmaktaydı. Bu tepki zamanla öylesine akıl almaz bir biçime bürünecekti ki, Leopoldo Lugones ve Ricardo Guiraldes'in de aralarında bulunduğu pek çok seçkin yazar, Avrupa seyahatine çıktıklarında İspanya'ya uğramamak için bilhassa gayret gösterecekti.[64]

Ama biz öyle yapmadık ve Avrupa seyahatinden dönmeden önce İspanya'ya uğradık. Her ne kadar bazı biyografilarım, doğduğum günden itibaren ailemden Avrupa özlemini miras aldığımı söylüyorlarsa da, benim açımdan hakikat bunun tam tersiydi.[65] Ailem birkaç kuşaktır ciddi anlamda İspanyol kanı taşımasına rağmen, "İşte üç yüz yıl sonra atalarımızın nefes alıp verdiği topraklara döndük" türünden şatafatlı kavramlara itibar etmedi hiçbir zaman.[66] Neden itiraf etmeyeyim, Buenos Aires ufukta göründüğünde beni en çok sevindiren, Cenevre'deki dört yıllık Fransızca konuşma mecburiyetinin nihayet ortadan kalkmış ol-

63 *Jorge Luis Borges*, 49.
64 *Borges ve Ben*, 36.
65 *Jorge Luis Borges*, 21.
66 *Borges ve Ben*, 37.

ması gerçeğiydi. Artık gönlümün dilediği gibi İspanyolca konuşabilecektim. Bundan daha güzel hürriyet mi vardı Tanrı aşkına?[67]

. Diyeceğim o ki, sizin Doğu-Batı çatışmasına bir ucundan tutunarak harcadığınız zihinsel mesai, İspanya meselesi karşısında benim de ayaklarıma dolanabilirdi. Bereket, bir neticeye ulaşmayacağı çok önceden anlaşılan bu türden tartışmaları uzaktan izleyen bir mizaca sahibim. Doğrusu bu ya, hiç de farkına varmadan beni bu vakit kaybından koruyan babamdı. Onun satranç öğretirken anarşizm eşliğinde verdiği felsefe dersleri veya anarşizm eşliğinde felsefe dersleri verirken öğrettiği satranç, bazı hamleleri lüzumundan fazla ciddiye almamamı kolaylaştırdı. Netice itibariyle, insanı ilgilendiren her şey bir devamlılıktan ibaretti ve bu devamlılık içerisinde batı yahut doğu, kuzey veya güney çok da önem taşımıyordu. Kaldı ki, Batı'da hiçbir dönemde kesintiye uğramamış bir Doğu bilinci söz konusuydu. Bu uçsuz bucaksız ve görkemli Doğu bilinci içinde yer alan zirveler her zaman şaşırtmıştı beni. Çocukluğumdan beri düşlerimi besleyen *Binbir Gece Masalları* veya o kötü İngilizce ismiyle *Arabistan Geceleri* mesela. Siz buna hemen Heredotos'un Mısır'ı aydınlığa kavuşturan dokuz kitabını da dahil edebilirsiniz. İskender mi, haklısınız, "Doğu'nun fatihi" diye bilinen İskender gördüklerinden o kadar etkilenmişti ki, sonunda İranlı gibi davranmaya başlamıştı.[68]

Durun, ben en iyisi şu Avrupa seyahatini söz verdiğim gibi en başından anlatayım. 1914 yılının Şubat ayında büyük Avrupa turu için Buenos Aires'ten ayrıldık. Titanik faciası, bütün

---

67 *Jorge Luis Borges*, 51. (Borges'in doğduğu günden itibaren bir Avrupa özlemini miras aldığını savunan Wilson, Avrupa dönüşüne eşlik eden sevinci anlamlandırmakta zorlanıyor.)

68 *Yedi Gece*, Jorge Luis Borges, Çeviren: Celâl Üster, İletişim, İstanbul 1999, 47-48.

canlılığıyla hafızalardaki yerini muhafaza etse de, uçaklar henüz Atlantik'in iki yakası arasında kanat çırpmıyordu. Dolayısıyla, gemi seyahati bir mecburiyetti. Düşünün ki, henüz on beş yaşındaydım. Gemide kimse yadırgamasa da benim tuhafıma giden, bazı Arjantinli ailelerin kendi elleriyle yetiştirdikleri inekleri de yanlarına almalarıydı. Her hakiki Arjantinli gibi, Avrupa'daki etlerin işe yaramayacağını düşünüyorlardı ki hiç de haksız sayılmazlardı. Arjantin'in uçsuz bucaksız pampalarında beslenen ineklerin benzerini başka bir yerde bulmak mümkün değildi.[69]

Geminin tabii rotasında yer aldığı için önce Londra'ya uğradık. Bu güzel kent ve kırmızı tuğlalardan örülmüş evlerle çevrili Cambridge sokaklarında geçirdiğim birkaç gün, ilk kez labirent kavramıyla yüz yüze getirdi beni. Ancak bunun derinliğini düşünemeyecek kadar çocuktum. Büyük bir hayranlıkla *British Museum*'un koridorlarında dolandığımız bir günün ardından Paris'e doğru yola düştük. Sizin Paris'e ilişkin tahayyüllerinizi bir miktar biliyorum ama özür dileyerek de olsa söylemek zorundayım ki, Paris tam bir hayal kırıklığıydı benim açımdan. Aklı başındaki Arjantinliler'in neredeyse tamamına cazip gelen bu şehir, o günlerde de, daha sonraları da farklı ufuklara sürüklemedi beni.[70]

Yolculuğun başından beri asıl hedefimiz Cenevre'ydi. Bu kent bizim açımızdan önemliydi, zira hem babam gözlerinden

---

69 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 79.

70 *Borges ve Ben*, 30 (Borges, *Bir Özyaşamöyküsü Denemesi*'nde, muhtemelen hafızasının kurbanı olduğu için İngiltere yolculuğundan hiç söz etmiyor. James Woodall ise bu ayrıntıyı bilhassa belirtiyor. Zira, Borges'in hiçbir zaman vazgeçemeyeceği labirent fikrinin kaynağı esasen Londra'dır. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 70. "Londra, gerçekten saklanmak isteyen biri için, bütün koridorları bir gözetleme kulesine çıkan bir yapıdan daha iyi bir labirenttir."*Alef*, 115.)

ameliyat olacak, hem de kız kardeşim Norah ile ben okula gidecektik. Fakat küçük bir pürüz bekliyordu bizi: okula kaydolabilmek için Fransızca bilmek gerekiyordu. Biz iki kardeş, iyi bir hocadan Fransızca dersleri almaya başladık hemen. Norah, çok geçmeden beni hayli geride bırakarak tek başına devam etti yoluna. Öyle ki, rüyalarını bile Fransızca görecek ölçüde kabiliyetliydi artık. Sonuçta o kız mektebinin yolunu tuttu, ben de Cenevre Koleji'nin. Laf aramızda, Cenevre Koleji, Buenos Aires'tekilerle kıyaslanmayacak kadar kaliteli bir okuldu. Belki de bu kalitenin gerisinde, öğrencilerin yarıdan fazlasının farklı ülkelerden gelmesi yatıyordu. O okulda düşünme alışkanlığıyla birlikte Latinceyi öğrendim.

O yaşlardaki bir yeniyetmenin Avrupa'nın en medeni şehirlerinden biri olan Cenevre'den etkilenmemesi mümkün müydü? Ben de fena halde etkilendiğimi gizleyecek değilim. Hatta bir ara, insan ölünce buna benzer bir kente gömülmeli diye düşündüğümü de hatırlıyorum. Bugün hâlâ Cenevre'yi Buenos Aires'ten çok daha iyi bildiğimi söyleyebilirim. Sebebi de çok basittir aslında: Cenevre'de hiçbir köşebaşı birbirine benzemez, bu da onları çabucak öğrenmenizi kolaylaştırır. Ayrıca, sabahları Cenevre Koleji'ne giderken, yeşil ve buzlu sularıyla köpürerek akan Rhône Nehri boyunca yürümenin ve her biri diğerinden farklı bir mimari nitelik taşıyan yedi köprüden geçmenin kayda değer bir lezzeti vardı.[71]

Biz böyle kaygısız günler geçirirken, Avrupa, bizim ailenin tarih şuurundan ne kadar mahrum yaşadığını göstermek için aradığı fırsatı nihayet bulmuş gibiydi, çünkü 1914 yılının Ağustos ayında Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verebileceğine dair bir ih-

71 *Borges ve Ben*, 32.

timal hiçbirimizin aklının ucundan geçmiyordu. Bütün bir Avrupa'nın seferberlik türküleri eşliğinde savaşa hazırlandığını bir tek biz görememiştik galiba. Bu yüzden, savaş başladığında bir hayli şaşırdık. Anne ve babamın savaşa Almanya'dayken yakalanması da gözlerimizdeki bozukluğun bir başka göstergesiydi muhtemelen. Bereket, her ikisi de sağ salim Cenevre'ye dönmeyi başardı.[72]

Kolejde zamanla Latincede ustalaşmıştım, buna rağmen ders dışında okuduğum kitapların çoğu İngilizceydi. Evde ise doğal olarak İspanyolca konuşuluyordu. Bunlar yetmemiş, nereden aklıma estiyse, kendi kendime Almanca öğrenmeye kalkışmıştım bir de. Önce, boyumdan büyük bir işe heveslenerek, Kant'ın *Mutlak Aklın Eleştirisi*'ni sözlük yardımıyla okumaya gayret ettim. Fakat Almanlar'ın çoğu dahil, birçok insan gibi bozguna uğradım. Sonra, kısa ve özlü olduğu için şiir daha kolay gelebilir diye düşündüm. Gittim, Heine'nin ilk şiirlerini, *Lyrisches Intermezzo*'yu aldım. Tanrı'ya binlerce şükür, Heine'nin kılavuzluğu, Alman dilinin güzelliğine giden yolların bir hayli kısalmasını sağladı.[73]

Cenevre'deki asıl büyük keşfim, hiç şüphesiz, Schopenhauer'di. Bugün bana, "İşte sana imkân, gönlüne uygun bir düşünür seç" deseler, hiç tereddütsüz Schopenhauer'i seçerim. Schopenhauer ile birlikte zihnimi Almancanın güzelliğine ziyadesiyle yakın hissetmekle kalmadım, bu dilin, yarattığı edebiyattan çok incelikli olduğunu da kavradım. Oysa, kaba ve çirkin Fransızcanın hak etmediği ölçüde güzel bir edebiyatı mevcuttu. Aslında İspanyolcadaki kelimelerin uzunluklarından ve hantallıklarından ben de şikâyetçiyim, lakin Fransızcayı hasetten çatlatacak kadar cazip bir ses tonuyla nefes alıp verebildiğini de görebiliyorum.

72 *Borges ve Ben*, 30.

73 *Borges ve Ben*, 33.

Her şey bir yana, Arjantinli bir yazar sıfatıyla İspanyolcayla cebelleşmek zorundayım, bu yüzden de İspanyolcanın eksikliklerinin fazlasıyla farkındayım. Tabii Geothe'nin Almancayı dünyanın en kötü dili diye suçladığını da unutmamak lazım. Sanırım birçok yazar, uğraşmak zorunda kaldığı dil konusunda benzer şeyler düşünüyor.[74]

Arthur Schopenhauer, o güne dek neredeyse hiç dikkat etmediğim bambaşka bir dünyanın kapılarını aralamamı da sağladı. Budizm, o yaştaki bir insan için tam anlamıyla bir yasak meyve cennetiydi. Egosunun peşinden koşan ve hemen her şeyi benlik meselesi haline getiren insanlar kadar, yaygaracı bir birey ütopyasının ardından emekleyenlerden de bıkmıştım. Belki de bu yüzden kendimi Budizm'in kollarına bırakmakta pek müşkülpesent davranmadım. Nasıl ki bütün düşünürler Platon ve Aristoteles'i tekrarlamaktan kaçınamazsa, nasıl ki bütün yazarlar Homeros ya da Shakespeare'i atının terkisine almaya mecbursa, aklıyla huzur arasında bocalayan insanlar da günün birinde Budizm'in eşiğini aşındırmak zorundadır. Öyle ki, 1976 yılında *Budizm Nedir?* başlıklı küçük bir risale dahi yayımladım. Bugün bile kâinatı açıklama çabalarında çürüğe çıkmayan en sağlam metodun Budizm olduğuna inanırım.[75]

1919-20 kışını Sevilla'da geçirdik. İlk şiirim de Sevilla'da, *Grecia* adlı bir dergide yayımlandı. *Denize Övgü* ismini taşıyan bu şiirde Walt Whitman'a benzemek uğruna çabalayıp çırpındığım öylesine ortadaydı ki, hangi akla hizmet gayesiyle yayımladıklarına bugün hâlâ şaşarım. Üstelik, sizi bilmem ama deniz artık aklıma dahi gelmiyor benim, yüreğimin sesini yıldızların

74 *Borges ve Ben*, 34.

75 *Jorge Luis Borges*, 16-17.

özlemine kapatalı da uzun zaman geçti. Yine de, bu küçük manzume, Madrid'de 'deniz şairi' olarak tanınmama yetmişti.[76] Whitman'dan aslında "iç isyan" denebilecek bir terbiye yöntemi öğrenmiştim, ancak bunu o zamanlar anlayacak kapasiteye sahip değildim.[77] Anlayamadığım bir diğer şey de, Sevilla'daki edebiyat çevrelerinin Fransız ve İngiliz edebiyatından haberdar olmadıkları gerçeğiydi. Bu durum benim Arjantinli kafamı allak bullak etmeye yetmişti.[78]

İspanya'da iki kitap yazdım. İlki bir deneme kitabı, diğeri ise şiirdi. Denemeler, babamdan dinlediğim anarşizmin etkisindeydi, buna karşılık zararsızdı. *Kızıl Mezmurlar* ismini taşıyan şiirlerim ise 1917 Ekim Devrimi'ni ve insanların kardeşliğini öven şeylerdi. Bu iki kitabı da İspanya'dan ayrılmadan hemen önce yok ettim. Buenos Aires'e dönmeye hazırdım artık. Arjantinliler'in Avrupa'da olup bitenleri kafaya takmadan "anavatana uyumlu" şiirler yazması gerektiğini nihayet kavramıştım.[79]

Fazla gevezelik ederek sabrınızı zorladığımın farkındayım. Fakat sorarım size, yaşlı bir kör konuşmak dışında ne yapabilir ki?

En derin saygılarımla.

Jorge Luis Borges
Buenos Aires, 28 Mayıs 1982

76 *Borges ve Ben*, 39.
77 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 79-80.
78 *Borges ve Ben*, 39.
79 *Jorge Luis Borges*, 49.

6.

Muhterem Borges,

Nazik mektubunuzu, ruhumun nezakete susamış taraflarını da yanıma alıp derin bir hasret içinde dinledim. Çeyrek asırdır ışığını aşklardan esirgeyen gözlerime rağmen, umutlarımın buğday tarlalarında sararıp solan heveslerime rağmen, Avrupa sokaklarında gezinme hayalini hiç yitirmemişim meğerse. Londra'yı labirentler cennetine dönüştüren satırlarınız kadar, Paris'i işte öylesine fırlatıp bir kenara atan dokunuşlarınız da küçük kıpırtılar eşliğinde usulca yokladı yüreğimi. Cenevre'yi esirgeme çabalarınız ise doğrusu bu ya- zarftan taşan birkaç buruk kahkaha armağanıyla şenlendirdi evimizin salonunu. Bu zarif bağış dolayısıyla en samimi şükranlarımı kabul edin lütfen.

Söylemek gerekli mi, sahiden de bilmiyorum ama tabii ki kıskandım, hem de bedenimin birbirine çelme takmak için yarışan bütün hücrelerini seferber edecek şekilde derin bir kıskançlıktı bu. Sadece sizi değil, böyle imkânlara hiçbir zaman sahip olamayacak hevesimi de kıskandım. Arkasından da, nereden geldiğini bilmediğim bir savunma refleksine kapılarak, teselli yönü ağır basan birtakım benzerlikler arayıp buldum. Latincenin yerine Arapçayı, Almancanın yerine Farsçayı koydum mesela. Fransızcam ilk mektepten itibaren zaten vardı. İngilizceyi de kendi çabalarımla okuyacak ölçüde öğrendiğime göre, geriye bir tek İspanyolca kalıyordu. Eh, sizin de Türkçenin inceliklerinden yeterince nasiplendiğinizi söylemek zordur herhalde!

Cenevre Koleji ve dersler hakkında detaylı bilgi verdiğiniz halde, hocalarınızdan birkaç satırla olsun söz etmeyişiniz dikkatimi çekti. Basit bir unutkanlıktan mı ibaret bu durum, yoksa üzerinde düşünülüp taşınılmış bir ihmal mi mevcut, bilemedim doğrusu. Belki de zihniniz algılardan ziyade olgularla meşgul bu-

lunduğundan, olağan şartlarda ortaya çıkan farklı bir perspektife pencere açmak icap ediyor. Sezgilerim beni yanıltmıyorsa eğer, olguların kavranış biçimi, algılara yönelik kaygıları lüzumsuz kılıyor. Anlayabildiğim kadarıyla, sizin de mensubu olduğunuz kültür çevresinde tesir yerine eser önplanda. Halbuki, benim talebelik hayatım, hocalarımın duvara bıraktığı gölgelerle boğuşa boğuşa kendimi yapma gayretiyle birlikte yürüdü hep. "Peygamberler Asya'nın çocuğu, yorumcular Avrupa'nın" diyen Edgar Quinet bunu mu kastediyordu acaba?[80]

Şiirin fenalıklarına dair faydalı bilgilerle kulağımı büken Ömer Hilmi Bey'den bir önceki mektupta söz ettiğimi hatırlıyorum. Fakat asıl kırılma, Antakya Sultanisi'nde Antuan Efendi ve Lâmi Bey'le başladı. Antuan Efendi, birkaç tercümesi basılmış bir Ermeni, Lâmi Bey de Avrupa'daki emsalleri temel alınarak açılan Yüksek Muallim Mektebi'nin ilk mezunlarındandı. Prometheus efsanesini ondan dinlemiş, arkasından da yarı manzum, yarı mensur on beş sayfalık bir şeyler karalamıştım. Orta sonda ise Ali İlmî girdi hayatıma. Kalender bir Osmanlı münevveri portresi çizen şair Ali İlmî, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce üniversitede Şerh-i Mütûn müderrisi imiş. Rıza Tevfik ve Refik Halit gibi Yüzellilikler listesine dahil edilmiş o da. "Yüzellilikler de nedir" diyeceksiniz haklı olarak.[81] Hemen belirteyim ki, edebî bir akım değil! Bizim devletimiz de diğer devletleri taklit ediyor elbette. Bu bakımdan, fikirlerini sevmediği insanlardan kurtul-

80 *Bir Dünyanın Eşiğinde*, 27.

81 Yüzellilikler: Lozan Anlaşması, Türk hükümetine istediği yüz elli kişiyi ülkeden sürme hakkı tanıyordu. Meclis tutanaklarına yansıyan konuşmalar, listenin hazırlanışı kadar, isimlerin tespit edilişinin de nasıl keyfî olduğunu koymaktadır ortaya. Tutanaklar için, *Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları* (Hazırlayanlar: Taha Akyol – Sefa Kaplan, Doğan, İstanbul 2013, 813-824) kitabına bakılabilir.

mak için birtakım metotlar bulma konusunda mahirdir. Yüz elli kişilik liste hazırlayıp o insanları sınırdışı etmek bu yaratıcılığın küçük bir bölümü sadece.[82]

Bu iki hoca, gözbebekleri kirpiklerinin ilerisinde yürüyen ateşli talebenin heyecanını belli bir çerçeveye yerleştirmek yerine, tamamıyla dizginsiz bırakıverdi. Bu da, okuduğu üç beş kitabın gölgesine sığınarak kabiliyetini mağrur bir gösterişe dönüştüren genç ukâlanın kendine hayranlığını pekiştirip beslemek dışında pek bir işe yaramadı. Kitapların kapağını erken bir fetih duygusuyla açıyor, kaleminden dökülen kelimelere geç kalmış bir hikmet gözüyle bakıyordu artık. Oysa kılavuzsuz bir tecessüs, ya uçurum boylarına taşırdı insanı ya da intihar kıyılarına. Benim payıma ilkinin düştüğünü, ikincisinin ise kapının dışında beklediğini bilmiyordum henüz. Birinin omuzlarımdan tutup adamakıllı sarsması, kolay zaferlerin sağladığı sevinçlere çekidüzen vermesi gerekiyordu.

Hiç şüphesiz, arkadaş çevresindeki beyhudeliklerin de bu mağrur gösterişin gelişmesinde inkâr kabul etmeyen bir payı vardı. Eflâtun'un *La République*'sini okuyup tartışmayı teklif ettiğimde, "Bırak bunları da çarşıya inip bir tur atalım" önerisine muhatap oluyordum mesela. Zihnimin ücra köşelerini Dostoyevski ve bilhassa *Suç ve Ceza*'daki yaralayıcı vicdan azabı ile terbiyeye yeltendiğimde, *Akşam* gazetesindeki mânâsız bir makale sürülüyordu önüme hemen. Fakat en güzeli Bergson bahsiydi ve nasıl bir boşlukta kanat çırpmaya kalkıştığımı olanca sefaletiyle sergiliyordu. Bergson'da çok hoşuma giden bir fikre tesadüf ettiğimi söylemiş, "Kim bu Bergson, bizim köşedeki kasap mı?" cevabını alınca da ne yapacağımı şaşırmıştım. Bütün bunlar bir

82 *Jurnal 2*, 250-251.

araya geldiğinde, burnuyla birlikte aklı da birkaç karış havada yaylar çizen bir insan portresiyle karşılaşmak kaçınılmazdı.[83]

Lâmi Bey'le İlmî Bey'in bir hayli şımarttığı genç talebeyi yeniden yörüngesine oturtacak bir isme ihtiyaç vardı. O da Memduh Selim sıfatıyla sınıfın kapısında boy gösterecekti bir gün. Bereket çok geç kalmamıştı. Zevklerinden başka program ve metodu bulunmayan Ali İlmî Bey'in ziyadesiyle gevşettiği dizginleri kısarak başlamıştı işe. Ali İlmî, bütün zilletleri ve meziyetleriyle şarktı, Memduh Selim ise İkinci Meşrutiyet'in Avrupalılaşmış bir mekteplisi hüviyetini taşıyordu. Fransızca, Ermenice ve galiba biraz Kürtçe bilen bir Mülkiyeli'ydi. Üstelik, Abdullah Cevdet'in rahle-i tedrisinden geçmişti ve muhtemelen bu yüzden bazı taraflarıyla lüzumundan fazla ciddiydi. İlk kompozisyon dersinde kâğıda mürekkep damlattığım için numaramı kırması bunun göstergesiydi mesela. Yazı yazmanın işçilik diyebileceğim titizliklerine dikkatimi çeken ilk isim de oydu. Daha sonra tercüme hocamız da oldu. Chateaubriand'ın *Son İbn-i Saraç'ın Maceraları* isimli eserini onunla birlikte Türkçeye çevirdik.[84]

Şahsiyetimi kevgire döndüren bir diğer hoca da Mahmut Ali'ydi. İsmini oğluma koyacak kadar etkilenmiştim ondan. Geniş tecessüsüyle hastalık derecesindeki vakarı yan yana yürüyen bir tarihçiydi. Yanlış hatırlamıyorsam, Ahmet Refik'in *Umumi Tarih*'inden yola çıkarak konuşuyordu derslerde ama güzel konuşuyordu. Tam bir söz virtüözünü andıran nitelikleriyle bazen Don Kişot'a benzetirdim kendisini, bazen Cyrano de Bergerac'a. Lisede ufkumu aydınlatan kandilleri birbiri ardına tutuşturan Mesut Fâni ise Sorbonne'dan yeni gelmiş bir hukuk doktoruydu. Köprülüzâde Fuat Bey'in *Edebiyat Tarihi*'ni ondan meşk ettik.

83 *Babam Cemil Meriç*, 27-28.

84 *Jurnal 2*, 347.

Yazdıklarımı hayranlık derecesinde beğenen bir hocaydı Mesut Bey. Öyle ki, okul müdürü Mösyö Bazantay'ı da yanına alarak sınıfa geldi bir gün. İnşallahlarla maşallahlarla süslü bir konuşmadan sonra *Nouveau Petit Larousse*'u bendenize takdim etti. Kalem marifetiyle kazandığım ilk armağandı bu.[85]

Tabii bu arada Fransız işgali devam ediyordu. Bu yüzden, Antakya Sultanisi'nin ismini değiştirerek *Lycée d'Antioche* yapmakta gecikmediler. Türkçe, Arapça ve tarih dışında bütün dersler Fransızca okutuluyordu artık. Memleketin kayıtsız şartsız efendisi Fransızlar'dı ve birkaç kelime Fransızca bilmek, önünüzdeki kapalı kapıların açılması için yetip de artıyordu. Fakat akılları fikirlerinden fersah fersah ileride gezen Fransızlar'ın maarif sahasında nasıl bir program takip ettiklerini asla anlayamamışımdır. Lise birinci sınıfta Hugo'nun *Légende des Siècles*'ini okuduk. Lise ikide Chateabraiand'ın *Atala, René* ve *Le Dernier des Abincérages*'ını. Lise üçte ise Lanson'un *Edebiyat Tarihi* ders kitabımız oldu. Yalnız Lanson mu? Zaman zaman Desgranges'ın *Seçme Yazıları* da. Ayrıca klasikler: Molière'den, Corneille'den, Racine'den üç dört kitap okumak zorundaydık.[86]

Artık itiraf edebilirim: Sizi çileden çıkarma ihtimali bulunan bir yanlış anlamaya meydan vermemek gayesiyle mektubunuzun beni en fazla heyecanlandıran bölümünden söz etmeyi buraya kadar erteledim. Schopenhauer vasıtasıyla Himalayalar'a doğru uzanan meşakkatli bir yolculuğa çıkmışsınız ya, orada ne vakit buluşacağımızı merak ediyordum hakikaten. Heyecanlandım, zira fiilen dört yılımı gömdüm Hint düşüncesine ben. Ak saçlı rişîlerden ilahiler dinleyerek senelerce Himalaya eteklerinde sabahladım. Hint, her inanca söz hakkı tanıyan bir ülke olarak çıktı

85 *Jurnal 2*, 253.
86 *Jurnal 2*, 249.

karşıma benim, bu yüzden çabucak benimsemekte fazla zorluk çekmedim.[87] Siz körlük vakti erişmeden evvel yüzünüzü Hint'e dönebildiğiniz için benden çok daha talihlisiniz elbette. Oysa ben, ancak gözlerimi kaybettikten sonra farkına vardım Hint'in. Gözlerimi kaybetmenin sancısı yakıp kavurmasaydı yüreğimi, Hint'e döner miydim yüzümü, doğrusu bilmiyorum. Fakat bütün samimiyetimi kuşanarak, görmeyen gözlerimi Ganj'ın bulanık sularında takdis ettim diyebilirim.[88]

Türkiye türünden fikrî kapasitesi bezik ve briç oynamakla sınırlı bir memlekette Hint düşüncesinin kara sularında gezinmek, yıldırımların gökyüzünü dilimlediği fırtınalı bir gecede paratonersiz dolaşmaya benziyordu. Bir tarih hocasının Hint'le meşgul bulunduğumu duyunca beni nasıl azarlayıp ayıpladığını asla unutmayacağım. Ne var ki, şaşırmak anlamsızdı. Benzer isimler, daha evvel Batı düşüncesini aforoz ederek temizliyorlardı vicdanlarındaki kurumu. Devir değişmişti ve şimdi de Doğu payına düşeni alıyordu aforoz sisteminden. Yarın başka bir fikir ortaya çıktığında, onun da buna benzer inceliklerden nasipleneceğine şüphe yoktu. Daima aforoz, daima duvar, daima husumet. Bu lânet çemberini nasıl kıracağız bilmiyorum.

Diyeceksiniz ki, Hint düşüncesiyle bu kadar düşüp kalkmanın belirgin bir faydası dokundu mu yüreğinize ve beyninize? Diyeceğim ki, Ganj kıyısındaki tapınaklarda ruhumu ve bedenimi günahlardan arındırmak için çırpınırken ilk öğrendiğim şey müsamahaydı. Kendi halinde bir gezgin sıfatıyla zihinlerden zihinlere seken herhangi bir fikir, kime ne zarar verebilirdi ki? Düşüncenin gökkuşağını bütün renkleriyle birlikte sevmeyi, peşin hükümlerin cenderesinden kaçıp kurtulmayı, hakikatin dört

87 *Jurnal 1*, 371.

88 *Jurnal 1*, 164-165.

bir tarafına birden eğilmeyi, hayatın karşımıza çıkan her türlü tecellisine saygı beslemeyi de orada öğrendim ben. Hint bir çağrıydı; güzele, sonsuza, hoşgörüye çağrı. Ben o çağrıya uymakta zerre tereddüt etmedim.[89]

Diyorlar ki, "İyi ama Hindistan'da birbirine sırtını dönmüş kastlar var. Birinden diğerine değil geçmek, geçmeyi düşünmek bile imkânsız." Diyorum ki, "Britanya sömürgelerinde İngiliz'le yerliyi birbirinden ayıran duvar çok daha sarp değil mi? Amerikan zencisinin durumu paryanınkinden daha mı imrendirici? Batılı nasıl uzun veya kısa boylu, sarışın veya esmer, Danimarkalı veya İspanyol kimliğiyle doğarsa; Hintli de dokumacı veya balıkçı, Brahman veya Kşatriya olarak doğuyor. Bu bakımdan, kast bir ana kucağı Hintli için. Leyleğin yuvadan attığı yavru yok bu ülkede. Hangi kastta doğmuşsanız o kastta ölürsünüz. İnsanı insandan ayıran duvarlar yıkılmadıkça, ferdin bir sınıftan ötekine atlaması neye yarar? İhanete benzeyen bir yükseliş değil mi bu?"[90]

Aman Allah'ım, Hint yine aklımı başımdan aldı. Babanızın göz ameliyatını soracaktım halbuki. Ben de neler diyorum, başarılı bir operasyon geçirseydi, siz de ben de körlüğün faziletleriyle bu kadar erken tanışmazdık muhtemelen. Bir de tabii onca yıl sonra Buenos Aires'i nasıl bulduğunuzu fena halde merak ediyorum. Ben Paris dönüşünde İstanbul'u yerinde bulamamıştım da...

Dostluk duygularımı kabul buyurun lütfen.

Cemil Meriç
İstanbul, 15 Haziran 1982

---

89 *Bir Dünyanın Eşiğinde*, Cemil Meriç, İletişim, İstanbul 1999, 25.
90 *Bir Dünyanın Eşiğinde*, 20.

7.

Aziz dostum,

Evet, Ganj kıyılarından daha önce söz etmiştiniz ama sizin için bu ölçüde derin ve yakıcı bir anlam taşıdığını hatırıma getirmemiştim doğrusu. Hele körlüğün böyle bir teselliye imkân hazırlaması, aynaya hangi tarafından bakarsanız bakın, birkaç yerinden birden yaralıyor insanı. Ne yazık ki, her seferinde mürit sıfatıyla çalıyoruz kapısını Hint'in ve bir kile buğdaya yüz süren ham dervişin hikmet anlayışından sıyıramıyoruz yakamızı. Bu ise asırlardır müritlerden ziyade fatihlerini bekleyen bir dünyanın eşiğinde emeklemek dışında hiçbir işe yaramıyor. Gönül pencerelerini kâinata kilitlemekle yetinmeyip bir de kendi üstüne kapanmış hattatları andırıyoruz bir başka ifadeyle. Buna rağmen, ben de tıpkı sizin gibi, Himalaya eteklerine yaptığım bütün yolculuklardan ziyadesiyle zenginleşmiş bir insan halinde dönmüşümdür geriye.

Görebildiğim kadarıyla, aramızdaki temel ayrım şu: Siz gözlerinizi kaybettikten sonra çalmışsınız Ganj'ın iki yakasında ışıldayan saydam tapınakların kapısını. Dilinizi paslandıran kireç mahşerine, gözlerinizi uslandıran gökkuşağı rahmetine mukabil, mutlaka belli belirsiz bir mucize beklentisi de eşlik etmiştir esrarlı düşlerinize. Ben ise körlük bana bağışlanmadan çok önce gezindimdi ırmağın deltasında. Muhtemelen bu nedenle, körlüğün bir akşamüstü usulca gelişinde de, benim körlüğün bereketine doğru gönüllü gidişimde de yadırganacak bir labirent yoktu. Başta Tagore olmak üzere büyük Hint bilgeleri, gözle görülenin, görülmesi gerekenin sadece küçük bir parçasından ibaret bulunduğunu çoktan fısıldamıştı kulağıma. Kendini sonsuzluğun

bir parçası kabul edenlerin, hayatı dilimlere ayıran takvimlerde şekillenen kıyamete kıymet vermesi nasıl beklenebilirdi ki?[91]

Ne tuhaf, yeryüzünün iki değişik köşesinde de olsa, kitapların üzerine biraz fazla eğilen insanlar, birbirine hayli benzeyen yollar izliyor. Bazıları biraz daha dolambaçlı patikaları tercih edip çabalama biçimlerini inadına uzatırken, bazıları da kestirme sokakların kesafetine yakın tutuyor yüreğini. Hedefin gölgesinde gizlenen bir salkımsöğüdün altında buluşup bilişmeleri, gözleme yiyip gülüşmeleri çok da şaşırtıcı gelmiyor bana. Gerçi, benim sizin okuduğunuz kitaplardan habersiz olduğumu düşünüyorsunuz ama netice itibariyle bütün iyi yazarlar, aynı hakikatin değişik çehrelerini anlatmıyor mu? Tanrı'yı gücendirmek pahasına *Kutsal Kitapları* da dahil edeceğim ekibe üstelik; mesele hakikatse eğer, *Kur'an, Tevrat* ve *İncil*'in birbirinden farkı ne? Kelimelerin gayretine güvenerek Nirvana'ya ulaşmanın imkânsızlığını ikimiz de biliyoruz, öyle değil mi?[92]

Tabii soruyu değişik kanallardan geçirerek de getirebiliriz günümüze. Bir kitap, kendisinden önce yazılmış olanların dışında ne anlatabilir ki? Dünyanın dört bir yöresinde, aralarında büyük benzerlik bulunan kelimeler eşliğinde, birbirini kırıp dökmeyecek barınaklar kuruyoruz bütün hevesimizle. Bizi heyecanlandıran, söylediğimiz hakikatin yeniliğinden ziyade, söyleyiş biçimimiz aslında. Buenos Aires'te, İstanbul'da, Moskova'da, Londra'da, Cenevre'de, Edinburgh'ta, Glasgow'da veya Newfoundland'de birbiriyle çelişen hakikatler olabilir mi sahiden de? Belki de bu yüzden, kâinatı bir büyük kitap gibi kucaklayan eski zaman dervişlerine imrenmişimdir hep. Onlar derleyip toplamak

91 *Jorge Luis Borges*, 17-18.

92 *Jorge Luis Borges*, 17.

için bunca didinmişken, bizim dağıtıp ayrıştırmak konusunda her gün biraz daha ustalaşmamız yaralıyor esasen beni.

Dünyayı anlamlandırma çabalarının gelip bir yerde tıkanması kaçınılmaz oysa. Zira, zihnimizin tefekkür kapasitesinin seyrine saygı adına hayatın sırtına yüklediğimiz değerler manzumesi, bütün cazibesiyle büyük beklentilere eşlik etse dahi netice çok fazla değişmiyor. Herhangi bir inanç sisteminin müridi veya mürşidi sıfatıyla vaaz kürsüsüne tırmananların, paslı kilitlerin hiçbirine yaklaşmaması tuhaf gelmiyor mu size de? Çocukluğumun mühim bir kısmını geçirdiğim Palermo, Buenos Aires'in dillere destan mezarlığı Recoleta'ya çok yakındı. Bazı günler, evden gizlice çıkar ve her biri ürpertici bir sükût abidesi halinde gözlerimin içine bakan mezarların arasından yürürdüm tuhaf bir heves eşliğinde. Kılıç şakırtılarını mermerlere nakışlamış generallerden tutun da, asaleti serçe parmağına gümüş haç yüzüğü takmaktan ibaret sanan serserilere kadar herkes oradaydı.

Mezarların sadece mimarisi değil, büyük mermer blokların üzerindeki yazılar da daima ilgimi çekmiştir benim. Hatta onları okurken, muhayyel mezar taşıma dair hayaller kurduğumu da hatırlarım. Çocuk olsam da, mezar taşlarında yazılanların hakikat yerine temenniler üzerinden temellendirildiğini fark etmem fazla zaman almadı aslında. Yıllar sonra, ölüm terbiyesinin bazı insanlar üzerinde asla çalışmadığını görünce, galiba bu yüzden pek şaşırmamıştım. Mezarlıklar, ölüm terbiyesinden mahrum insanlarla doluydu çünkü. Bilmiyorum neden, erken yaşlardan başlayarak sade bir hayatın peşinden koştum ben. Dünyanın ünlü yazarlarından biri olduğumu söylediklerinde bile, küçük bir kitaplık ve demir bir karyoladan müteşekkil minik odamdan vazgeçmedim. Kitaplığımda Jorge Luis Borges tarafından yazılan hiçbir kitap yoktu zaten. Belki aptalca gelecek size ama, insanın

kendi yazdıklarını elinin altında bulundurmasında, Fransız asilzâdelerinin mücevher sergileme şehvetine benzer bir primitiflik bulmuşumdur hep.[93]

"Bizim Avrupa'da bulunduğumuz yıllarda Buenos Aires hem enine, hem de boyuna doğru biraz fazla büyümüş, fakat bilhassa pampalar istikametinde modern binalarla süslü bir şehir haline gelmişti. Benzer bir genişleme, neredeyse gemiden iner inmez kendimi tam ortasında bulduğum edebiyat dünyası için de geçerliydi. Artık talih mi dersiniz, yoksa talihsizlik mi, bilemeyeceğim; Avrupa'da muhtelif çevrelerin başarısızlığını gölgeleyen Ultraizm akımı, hem koltuğumun altında, hem de ceketimin ceplerindeydi benim. Bu konudaki ukâlalıklarım, daha ilk akşamdan hepsini yerinden yekindirmeye yetmişti. Hayır, hiçbirimiz Ultraizm'in muhtevasını doldurabilecek kabiliyete sahip değildik, ancak bunun çok da önemi yoktu. Kelime hem yeniydi, hem de Avrupa esintileri taşıyordu, ki bu kadarı yeterliydi. Bu ikisi, o devirde hemen her kapıyı açan büyülü anahtarlardı. Buna karşılık, benim dağınıklığı toparlamam fazla uzun sürmedi. O dönemde kaleme aldığım metinlerin, Avrupa'da yazdıklarımı andırdığını, yani yazının hakikatinden uzaklaşmak dışında bir mânâ taşımadığını gördüm birkaç yıl içinde. "O ilk Ultraist denemelerime bugün

---

93 *Jorge Luis Borges*, 19-20 (Borges, dünya nimetleriyle olan bağlantısını erken yaşlardan itibaren kesmiş gibidir hakikaten de. Radyo ve gazeteleri mütemadiyen küçümsemiş, entelektüelliği dillere destan Arjantinliler'in bile yakasını kurtaramadığı futbol tutkusunun sebeplerini merak bile etmemiştir. Fakat en güzeli, 1980 yılında Cervantes Ödülü'nü kazandığında sergilediği tutumdur. İspanya Kraliçesi, ödülü kazandığını bildiren bir telgraf göndermiştir kendisine. Borges telgrafı dinlemiş, sonradan biyografisini de yazacak olan Alicia Jurado'ya, "Bu Sofia da kim" diye sormuştur bütün içtenliğiyle.)

artık yazıklanmak dışında bir şey gelmiyor elimden. Aradan neredeyse yarım yüzyıl geçti, bugün bakıyorum da, hayatımın o zor dönemini hâlâ unutmaya çalıştığımı görüyorum."[94]

Neredeyse aklımdan çıkıyordu, Buenos Aires'te gemiden indiğimizde, siyah melon şapkalı, ufak tefek bir adam bekliyordu bizi. Rıhtımda bütün zarafetiyle dikilen bu olağanüstü insanın adı Macedonio Fernández'di. Fernández, tıpkı Evaristo Carriego gibi, aile dostumuzdu ve tıpkı onun gibi yazardı. Bunlar bir yana, kısa sürede hayatımın en önemli unsuru haline gelmekte gecikmedi. Cumartesi akşamları Plaza del Once'deki Café Perla'da buluşup sabahlara kadar konuşmaya başladık. Aslında bize yakın oturuyordu ama nedense hafta içi onu görme ayrıcalığını hak etmediğimi düşünüyordum. Cumartesi gecelerinin büyüsünü bozmamak için böyle bir yolu tercih ettiğimi yıllar sonra fark ettim. Cumartesi geceleri tam bir edebiyat şöleniydi zira. Külrengi saçları ve bıyığıyla Mark Twain'i andıran Fernández masanın mutlak hâkimiydi. Zayıf ve yaşlı çehresinin Mark Twain'e benzetilmesi hoşuna giderdi, lakin aynı zamanda Paul Valéry'yi de andırdığı hatırlatılırsa hemen içerlerdi. Fransızlar'la arasında çözmekte zorlandığım bir büyük mesele vardı sanki.

Macedonio'nun siyah melon şapkasını bir kez bile başından çıkardığına tanık olmadım ben. Diş ağrısı korkusu yüzünden yatarken kafasına havlu sardığını da laf arasında söylemişti zaten. Ne var ki, tuhaflıkları bu kadarla sınırlı değildi. Aynı zamanda, yadırgatıcı bir milliyetçiliğin garipsenen gönüllüsüydü Fernández. Seçimle göreve gelen her Arjantin devlet başkanına hayrandı mesela ve Arjantinli seçmenin asla yanılmayacağına inanıyordu. İnandığı bir diğer şey de, hepimizin rüyalarla aynı kumaştan

94 *Borges ve Ben*, 48.

dokunmuş olduğumuz fikriydi. Öyle ki, gerçekte herkesin düşler dünyasında yaşadığından asla kuşku duymuyordu. Bu inanç, ister istemez hakikatin tasavvur edilmesindeki imkânsızlığa doğru götürüyordu onu. Dünyayı ve kendi serüvenini unutarak pampalara uzanabilirse eğer, gerçeğin ansızın karşısına çıkabileceğini söylemişti bir keresinde bana. Bir şimşek yalazlanması tarzında birdenbire vücut bulacak böyle bir bilgeliği kelimelere dökmenin imkânsızlığını dile getirmekten de geri kalmamıştı.

İtiraf etmeliyim ki, Macedonio'yla tanışana kadar saflıklarını zafer nişanı gibi omuzlarında taşıyan maceraperest bir okurdum sadece. Fernández'in bana verdiği en değerli armağan, okuduklarımdan kuşku duymayı öğretmesiydi. Doğrusu, ilk başta ne demek istediğini anlamakta bir hayli zorlandım. Zamanla, hem kendi yazdıklarını, hem de benim yazdıklarımı masanın üzerine sere serpe yayarak boşluklarını gösterdi. Sözün israfının, esasen söylenenleri zedeleyeceğine dair okuduğum bütün Budist metinlerine rağmen, kelimenin gerçek mânâsıyla saçmalamaktan geri kalmamıştım. Bizim kalemimizden çıkan cümlelerde bile kuşkulanacak bu denli çok ayrıntı varken, başkalarına nasıl güvenebileceğimizi sordu olanca masumiyetiyle. Cevap vermekte nasıl zorlandığımı tahmin edeceğinizi umuyorum.

İnanın utanarak söylüyorum, kırk yedi yaşıma gelene dek fiilen çalışma mecburiyetinde kalmadım ben. Yaptığım işler, para kazanma keyfiyetinin ötesinde zevk alacağımı düşündüğüm şeylerdi. Bu konularda ailemden ihmal edilmesi imkânsız bir hoşgörü ve sağlam bir destek gördüm. Asla pratik biri olmadığım için giysilerimi annem alırdı mesela. Dolayısıyla, kendi başımın çaresine bakmak gibi bir derdim de yoktu. Annem ve babam yalnızca bakıcım değil, aynı zamanda destekçimdi.[95] Bu yüzden

95 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 103.

canımın istediği kadar yazıp çizebiliyordum. Fernández'in bütün uyarılarına rağmen, o dönemde tam yedi kitap yayımladım. Bunlardan dördü deneme, üçü şiir kitabıydı. Ayrıca üç dergi çıkardım. Aralarında *La Prensa*, *Nosotros*, *Inicial*, *Criterio* ve *Sintesis*'in de bulunduğu bir düzine süreli yayından edebî katkılarımı esirgemedim. Bugün o yıllardaki üretkenliğimi düşünmek derinden ürpertiyor beni. Üstelik, o dönemde yazdıklarımın hiçbirine zerre yakınlık duymuyorum.[96]

Bugün dönüp baktığımda, o yılların elle tutulabilir heyecanını hissedebiliyorum hâlâ. Öyle ki, matbaaya paramız yetmediğinden duvar gazetelerinden ilham alarak duvar dergisi bile çıkarmıştık. *Prisma* isimli derginin yayın yönetmeni bendim ve aslında dergi hepi-topu tek bir yapraktan ibaretti. Geceleri annemden aldığımız kola kabı ve fırçayla yollara dökülüyor ve kilometrelerce yürüyerek Buenos Aires sokaklarını dergimizle donatıyorduk. Duvarlara yapıştırdığımız dergiyi okuyan var mıydı bilmiyorum, ama bizim o kadar özenerek hazırladığımız sayfanın arkamızı döner dönmez yırtıldığını gayet iyi hatırlıyorum. Bu da bize mutsuz olmak için yepyeni fırsatlar hazırlıyordu. Zaten edebiyatla uğraşan bütün genç insanların temel derdi, mutsuzluğunu bir bayrak gibi elinde ve tabii ki dilinde gezdirmekti. Yine de, kimsenin mutsuzluğuyla yetindiğini görmedim. Ben de onlardan biriydim ve her seferinde mutsuzluğumu birkaç kademe daha ileri götürebilmek gayesiyle çırpınıyordum. Hamlet ile Raskolnikov arasında gidip gelen bir kişilik yaratmak hevesiyle ciddi biçimde uğraşıyordum sizin anlayacağınız. Gururla söylemeliyim ki, ortaya koyduğumuz metinler değilse de dostluklarımız dayanıklı çıktı.[97]

---

96 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 48-53.

97 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 59-60.

Hamlet ile Raskolnikov arasında gezinen bir insanın aşkın kapısında kâinatı kucaklayıp başını birtakım duvarlara vurmaması düşünülemezdi elbette. Concepcion Guerrero, kara gözlerinin derinliklerinden fışkıran kıvılcımları avuçlarında gezdiren, kömür karası saçlarına çehresinin iki yanında hilâller çizdiren Endülüslü bir güzeldi. Şimdi adını hatırlamadığım Doğulu bir şair, "Aşk gelicek cümle eksikler biter" diyordu ya, bizimkisi de biraz öyleydi. Concepcion Guerrero'yla yaptığımız en güzel şey, Buenos Aires'i saatler boyunca kuzeyden güneye, doğudan batıya adımlamaktı. Şehirler, kadınlarla birlikte keşfedilince insanın aklından bir daha çıkmıyor galiba. Kim bilir, belki de bunun arkasında, kadınların ve şehirlerin esasen çıkmaz sokaklardan ibaret bulunduğu hakikati yatıyordur. Ne var ki, babamın yeni bir göz ameliyatı için Avrupa yollarına düşme mecburiyeti, aşkımızın boynuna ilmeği geçirmekte gecikmedi. Döndüğümüzde, Concepcion ilgimi çekmiyordu artık.[98]

Ameliyat demişken, tahmininiz doğru maalesef; babamın geçirdiği ameliyatlar, gözlerinin durumunu kötüleştirmek dışında hiçbir işe yaramadı. Buna rağmen babamı yolundan döndürmek mümkün değildi. Bizi Buenos Aires'e getirdikten birkaç ay sonra hiç üşenmeden üçüncü kez Atlantik'i aşıp İsviçre'ye ulaştı. Her seferinde, gözleri kadar umutları da köreldiği halde asla vazgeçmedi. Bereket, bütün bunlar olup biterken romanını tamamlamıştı. Bana ise o netameli yıllardan birkaç bilgelik kırıntısı kaldı sadece: Borges ismiyle esip kükreyen o genç adamı bugün kendime hiç de yakın bulmuyorum. Fakat onun sayesinde nasıl bir yazar olmamam gerektiğini keşfettiğimi gönül rahatlığıyla söyleyebilirim.[99]

---

98 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 113-114.

99 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 10.

Yazdıklarım, sizin mektuplarınızdaki gönül zenginliğinin yanına bir parça yaklaşabilirse eğer, körlüğün bahtiyarlığını bir firketeyle iliştireceğim mektupların kıyısına...

En derin saygılarımla.

Jorge Luis Borges
Buenos Aires, 6 Temmuz 1982

8.

Sevgili Borges,

Söylemiş miydim daha önce size, babam bütün kâinatla ilgisini kesmiş bir insandı. Pencerenin önündeki sedirde oturup mütemadiyen dışarı bakar, duvardaki petrol lâmbası, sokaktan yansıyan ışıkları kırıp dökse bile tek kelime konuşmazdı. Dünyanın en küskün insanı oydu sanki. Kime küsmüştü, niye küsmüştü, neden ölmeden önce dış dünyaya tamamıyla kapatmıştı gündüzlerini? Anlamak mümkün değildi. Annem de hep bir gurbet psikozu atmosferinde yaşadı gerçi, fakat o en azından komşularıyla dindiriyordu sızısını. Asıl garibi, babamı pek az seviyordu galiba, "Ölseydi de kurtulsaydık" diye söyleniyordu gözlerimin önünde. Halbuki, kimseye bir zahmeti yoktu rahmetlinin; yemeğe kalkardı, yıkanmaya kalkardı. Ardından da geçip otururdu pencerenin önüne. Reyhaniye'de başka muhacirler de vardı, ancak hiçbiri babam gibi erken yaşta mezarını kazmaya karar vermemişti.

Yıllar sonra üzerinde düşündüğümde, babamın muhacirliğin mahcubiyetinden yakasını kurtaramadığı için büyük bir boşluğa düştüğünü hissettim. Mahcubiyet mi dedim, mağlubiyet demeliydim belki de. Muhacirlik hakikaten bir mağlubiyetti çünkü.

Kendi topraklarını, kendi alışkanlıklarını, kendi dostluklarını arkasında bırakıp yabancı bir ülkede tutunmaya çalışmak, bir anlamda kör olmaktı. Babam da, Dimetoka'da doğup büyüdüğü yerleri yazıya yabana terk edip Anadolu'ya göçmek mecburiyetinde kalınca körleşmiş ve görevini tamamladığına karar verince de pencerenin önüne oturup ölümü beklemeye başlamıştı. İlk günlerin telâşıyla bunu bize belli etmemeyi bir ölçüde başarmıştı da üstelik. Her şey yolundaydı, yeni bir ülkenin mensubuyduk artık, yeni arkadaşlıklar kuracak, yeni akrabalar edinecektik. Ama bu hayallerin hiçbiri gerçekleşmemişti işte. Tevekkülün kâğıt helvalar misali dağıldığı bir akşamüstü, denge denen pamuk ipliği birdenbire kopuvermişti.

Bana öyle geliyor ki, önünden arkasından söylenen "muhacir" kelimesinin bütün harflerine sinen o küçümseyici eda çileden çıkarmıştı babamı. Hukukçu sıfatıyla mahcubiyetin de, mağduriyetin de, mağlubiyetin de insanın sınırlarını nasıl örseleyebileceğini gayet iyi biliyordu. Bu bakımdan, babamın körlüğü bizimkilere asla benzemiyordu. Hatta mukayese etmeye kalkışmak, Homeros'tan Milton'a yahut Ebu'l-a'la el-Ma'arri'ye uzanan geleneğe haksızlık anlamına gelebilirdi. Onunki seçilmiş bir körlüktü. Yenilginin kaçınılmazlığını gören eski zaman şövalyelerinin, kabzasında mücevherler ışıldayan gümüş saplı bir hançerle gözbebeklerini oymasına benziyordu biraz da. Karısının, kızının, oğlunun varlığı kadar, mesleğinin sağladığı itibar da yetmemişti anlaşılan. O da gözlerini kendi üzerine kapatarak çekilmişti pencerenin önüne.

Mülteci, muhacir veya göçmen kelimelerinin etimolojisi üzerinde hiç düşündünüz mü bilmiyorum? Ben de neler soruyorum, neden düşünesiniz ki? Kelimeler, ancak hayatımıza dahil veya müdahil olduklarında hakiki çehresiyle giriyor ilgi alanımıza. Aksi

takdirde, soyut yaratıkların saydamlığına özenerek asırlık kamusların köşelerinde tüketiyorlar ömürlerini. Muhacirlik de öyle bir şey işte. Göstermelik zarafetlerin aksine, hiçbir dil ana sıcaklığıyla bağrına basmıyor bir mülteciyi. Her vesileyle dışarıdan geldiğini, o ülkenin, o toplumun, o coğrafyanın yabancısı olduğunu çarpıyor yüzüne. Vahşet söz konusu ise eğer, Türkçe İngilizceyi, Fransızca İspanyolcayı, Arapça Almancayı aratmıyor inanın bana. Tabii ki Reyhaniye'de başka muhacirler de vardı fakat onlar gruplar halindeydiler. Yalnız babam yalnızdı, yalnız biz yalnızdık.[100]

Hiçbir zaman silinmeyecek muhacir sıfatını sırtında taşıyan bir çocuğun kendini kabul ettirmek gayesiyle çırpınmak dışında yapabileceği çok fazla bir şey yoktu ne yazık ki. Nitekim ben de öyle davranıyordum. Türkçülük fikrinin merdivenlerinden büyük bir hızla tırmanmamın bir sebebi de buydu muhtemelen. Bu konudaki rehberim Tarık Mümtaz isminde bir gazeteciydi. Huzursuzluğun beslediği bir gönül rahatlığıyla, onun yüzünden hayatımın seyri tamamen değişmiştir diyebilirim. Tarık Mümtaz, Şam'da yayımlanan *Musavver Sahra* isimli derginin başyazarlığını yapıyordu fakat çok geçmeden Antakya'daki *Antakya* gazetesinin umum müdürlüğüne getirildi. (Rıza Tevfık de arada *Musavver Sahra*'da yazıyordu galiba.) Ancak bu macera da fazla uzun sürmedi, Fransız mandasının fikirlerini nakleden *Antakya*'yı bırakıp Türk milliyetçiğini savunan *Karagöz* isimli yeni bir gazete çıkarmaya başladı. Ben de orada "Fırsat Yoksulu" mahlasıyla birkaç ay şiir yazdım. *Yenigün* gazetesindeki "Geç Kalmış bir Musahabe" başlıklı makalem dışarıda tutulursa eğer, yazı hayatına ilk adımı *Karagöz*'de attığım söylenebilir.[101]

---

100 *Jurnal 1*, 259-260.

101 *Jurnal 2*, 253.

Tarık Mümtaz, bir miktar Saint Joseph'de okumuş, arkasından Harbiye'ye geçmiş, Yüzellilikler listesine dahil edildikten sonra da Avrupa'da dolaşmış ve neticede postu Şam'a sermişti. İyi giyinen, enerjik ve hayat dolu bir Çerkes'ti ama Çerkesçe bilmezdi. Türkçeye âşıktı, ideali de Süleyman Nazif gibi yazabilmekti. Bıyıkları terlememiş bir taşra delikanlısı açısından bu kadarı kâfiydi aslında. Tarık Mümtaz, Fransızlar'la arası bozulduğu için Türkçülüğe iltica etmişti. Oysa benim bütün dostlarım Fransız yanlısıydı. Bizimki bir gün, "Türk Antakya'da Dört Baykuş Ötüyor" başlıklı bir makale yayımladı. Dört baykuş dediği, Ali İlmî, Mesut Fâni, Memduh Selim ve Radi Azmi idi. Ben de Tarık Mümtaz'ın gözüne girmek gayesiyle, "Unutma ve Affetme Türk Genci" başlıklı yarı manzum, yarı mensur bir hicviye döşendim. Muharrirliğe özenen genç muhacir takdire muhtaç, iltifata açtı zira.

Henüz talebeydim. Sövüp saydığım adamlar da beni en çok seven, en çok koruyan hocalarımdı. Güya kabadayılık yapıyor, sömürgeciliğe ve sömürgecilere çatıyordum. Mesut Fâni yazıyı okumuştu, beni sınıftan dışarı çıkartıp, "Biz sana ne yaptık yavrucuğum" diye sordu olanca samimiyetiyle. Ben de, yaşıma yakışan bir şımarıklıkla, "Bana dostluk yaptınız lakin ülkeme düşmansınız" türünden bir şeyler geveledim. Mektepten kovabilirlerdi beni, buna rağmen hiçbir şey olmamış gibi davrandılar. Ne var ki, mektebin idarecileri de görecekti yazıyı ve beni dikkatle izlenmesi gerekenler listesine dahil etmekte gecikmeyeceklerdi. Artık her yerde takip ediliyordum. Perişan, sefil ve hiç de övünülemeyecek bir yıldı benim açımdan.

Tarık Mümtaz'la münasebetim başkalarının da gözünden kaçmıyordu elbette. Hatta, okul idaresine yansıyandan daha ciddi bir rahatsızlık da uyandırıyordu anladığım kadarıyla. Halep

Konsolosu İdris Salih Bey beni makamına çağırdı bir gün. Gayet babacan ve anlayışlı bir tavırla, Tarık Mümtaz'la arkadaşlığımı kesmemi, bu adamın Mustafa Kemal Atatürk'e suikast yapan bir gruba mensup olduğunu, kendisiyle dolaşmaya devam edersem beni koruyamayacağını söyledi. Ben de, şımarıklığımı ve anlayışsızlığımı asla ihmal etmeden, "Tarık hakkında ifade buyurduklarınız tamamen yanlıştır, iyi günlerinde yanında bulunduğum bir insanı, iftiraya uğradığı zaman bırakamam" filan diyerek kestirip attım. Hiç düşünmeden sarf ettiğim bu sözlerle, farkına varmadan hem halimi, hem de istikbalimi tepelemiştim. Zira, bunlar yaşanmasaydı, mektep biter bitmez Mülkiye'ye göndereceklerdi beni. Aynı Tarık Mümtaz, fırtına geçtikten sonra aleyhimde yazan ilk insan oldu. İkincisi de Kemal Sülker'di.[102]

On sekiz yaş, tecessüsün yıldızlara yelken açtığı çağdır, fetih ve macera çağı. O sıralarda Rıza Tevfik'in *Kamus-u Felsefe*, Selim Sırrı'nın *Terbiye-i Bedeniye Nazariyatı* ve İbrahim Edhem'in *Terbiye-i İrade* isimli eserleri başucu kitaplarımdı. Alessandro Cagliostro, Nostradamus ve Sir William Crookes da hazinenin bekçileriydi benim için. Onların izini sürerken Max Nordau çıktı karşıma. Nordau, Ernst Haeckel ve Ludwic Büchner her türlü mistisizmin birer şarlatanlık, birer ilkellik olduğunu haykırıyordu. Tecessüsümü yaramaz bir çocuk gibi susturdum ve harfî ilimlere kapadım kapılarımı. Sonra Marx ve şakirtleri girdi devreye. Çöken bir sınıfın mistifikasyonu olarak mahkûm edilen okültizm. Yani okültizm ruh haritamdaki insansız bölgelerden biri. Maddecilikle gerdeğe girmeden çok kısa bir flört.[103]

Hangi aklı başında insan gençliğinde sosyalizme ilgi duymaz ki? Lisede Engels'in üç ciltlik *Anti Dühring*'i geçti elime. Sos-

102 *Jurnal 2*, 254-255.
103 *Jurnal 1*, 397.

yalizmle ilgili bütün meseleler vardı bu kitapta. Halep'ten satın aldığım kitabı çok dikkatle inceledim, hatta yüz sayfa kadar da özet çıkardım. Marx'ın *Kapital*'ini de o sırada okudum ama yalnız birinci cildini. Zaten Marx'ı okudum diyenlerin hemen hepsi sadece *Kapital*'in birinci cildini okumuşlardır. Bir de Moskova'da basılmış bir *Kapital* hülasası vardı kitaplarımın arasında. *Kapital*, Büchner'in *Madde ve Kuvvet*'iyle birleşmiş ve mütemadiyen ezilen göçmen çocuğun önüne yepyeni ufukların açılmasına vesile teşkil etmişti.[104]

Sosyalizm gündeme gelince Türkçülük birdenbire yitirmişti anlamını. Zira hem hayli kapsamlıydı, hem de vaatleri daha zengindi. Tabii bu nitelikleriyle yalnızca benim değil, devletin ilgi alanına da girmiş bulunuyordu. İskenderun Tercüme Odası'nda çalışıyordum o sıralarda. İşimi seviyordum, çünkü birkaç yıl içinde Paris'e gönderilme ihtimalim vardı. Paris'e gidebilirsem, muhacirliğin bütün kirinden pasından arınabileceğime, talihimin önüme çıkardığı engelleri yenebileceğime inanıyordum. Fakat olmadı. Milletler Cemiyeti adına Hatay görüşmelerini izlemeye gelen bazı üyeler, Nahiye Müdürlüğü yaptığım Aktepe'ye de teşrif ettiler. Evimde Freud ve Marx'ın kitaplarını görünce yüzlerinin aldığı şekli asla unutmayacağım. Gerisi çorap söküğü gibi gelmekte gecikmedi. Önce işime son verildi. Ardından bir Nisan sabahı polis üniformaları belirdi evimin kapısında. O kadar özenerek aldığım kitapları iki çarşafa doldurup götürdüler.[105]

---

104 *Babam Cemil Meriç*, 23.

105 Cemil Meriç'in Marksistliği ilk başlarda işe yarar bir mahiyete sahipti aslında. Zira, Fransız hükümetinin sosyalist karakteri ile uyumluydu. Unutmamak gerekir ki, Fransız hükümetinin Hatay'daki temsilcisi, Léon Blum'un sekreterlerinden Roger Garreau'dur. "İdeolojik dayanışma" sonucu, Cemil Meriç'i Tercüme Bürosu'nda başkan yardımcısı olarak görü-

Komünistlikle suçlanıyordum, mahkemede Marksist olduğumu haykırdım. Ümitsizlikten doğan bir isyandı bu, bir nevi meydan okuyuş, yalnızlık içinde bir şeye tutunma ihtiyacı. Yılları zilletler arasında geçen, kâh Türk, kâh şehirli sıfatı yüzünden horlanan göçmen çocuğu bir yere sığınmak, bir camiaya bağlanmak istiyordu. Sınıfı yoktu. Dünyada başka milletlerin varlığından dahi haberdar sayılmazdı aslında. Üstelik, kucağında yaşadığı topluma yabancıydı. Açlık; midenin, etin ve ruhun açlığı. Hayalindeki dünyalar birer birer yıkıldı. Önce, öbür dünya. Bu haksızlıklar şuurlu bir Tanrı'nın eseri olamazdı. İmandan şüpheye, şüpheden inkâra, inkârdan maddeciliğe kaçış. Ruhunda fırtınalar koparan her devrim, onu çevresinden bir kat daha koparıyordu.

"Marksist'im" dediğim zaman tek işçinin elini sıkmış değildim. Sadece namuslu davranmak, korktuğu için sustu dedirtmemek istiyordum. Bir sığınaktı Marksizm, bir kaçıştı, bir yaşama gerekçesiydi. Belki de inanıyordum Marksizm'e. Eziliyordum ve ezilenlerin yanındaydım. İyi de kimdi bu ezilenler? Bilmiyordum. Kitaplardan tanımıştım Marksizm'i. Ne kadar anlamıştım, anlayabilir miydim? Sınıf kavgası yoktu Hatay'da. Çünkü sınıf şuuru yoktu. Marksizm gerçekten meçhule, yani rüyaya kaçıştı benim açımdan. Beraat ettim. Bu kadarı bile, bütün dostlarımın, bütün tanıdıklarımın hiç tereddüt etmeden selamı sabahı kesmesine yetmişti. Yirmi yıl peşimi bırakmadı polis. Yirmi yıl bir Jan Valjan hayatı yaşattılar bana. Sıradan bir Batı ülkesinde

---

rüz bir süreliğine. Paralı ve itibarlı bir iştir bu. Ancak, Türk hükümetinin Hatay'daki idarî noktalarda Türkler'in çalıştırılmasına ilişkin talebi, bu saadeti örseleyecektir. Fransızlar'ın Hatay'dan çekilmesi ise kâbusların başlangıcıdır Cemil Meriç için. Önce Aktepe Nahiye Müdürlüğü görevinden alınacak, arkasından da Hatay hükümetini devirmek suçundan idam talebiyle yargılanacaktır. *Bu Ülke*, 16.

büyük bir fikir adamı, bir teorisyen haline gelebilirdim. Ezdiler. Her aydınlığı yangın sanıp söndürmeye koşan zavallı insanlarım. Düşüncenin kuduz köpek gibi kovalandığı bir ülkede, düşünce adamı nasıl çıkardı ki?[106]

Okumak istediğim kitaplar vardı, tanışmak istediğim kadınlar. Okumak istediğim kitapların pek azını okuyabildim. Tanışmak istediğim kadınların hiçbirini tanıyamadım. Görmek istediğim şehirlerden yalnızca İstanbul'u görebildim. Ama bu benim bildiğim İstanbul değildi. İstanbul'a geldikten sonra İstanbul'la pek az ilgilendim. Aç karnına dolaştığım sokakları bu şehrin, bir zindan avlusu kadar asık çehreliydi. Koca kent, milyonlarca kadınından hiçbirini vermiyordu bana.[107] Taşrada yetişen bu göçmen çocuğunu İstanbul bile basmamıştı bağrına. O da Türkçülükten Marksizm'e, oradan başka bir yere sıçrayarak dindirmeye çalışacaktı gönlündeki susuzluğu.

Bir an, Viyana'da Freud'un koltuğunda psikanaliz seansına katılmış gibi hissettim kendimi. Bu mektubu sarıp sarmalayan umutsuzluktan dolayı özür dilemeli miyim acaba sizden?

Saygılarımla.

Cemil Meriç
İstanbul, 28 Temmuz 1982

106 *Mağaradakiler*, Cemil Meriç, İletişim, İstanbul 1997.
107 *Jurnal 1*, 257-258.

9.

Aziz Cemil Meriç,

Özür mü? Bu da nereden çıktı Tanrı aşkına? O hayatı yaşatanlar dururken, yazanların özür dilemesi hakkaniyetle bağdaşır mı hiç? Meselenin hassasiyeti dolayısıyla haddini aşmak olarak algılamazsanız eğer, böyle inişli çıkışlı bir ömür imbiğinin ayrıntılarını benimle paylaştığınız için fevkalâde duygulandığımı bilhassa ifade etmek isterim. Sizin nereye varacağı belirsiz netameli yolculuklara yakışan cesaretinizle kıyaslandığında, benim temel koordinatları neredeyse çok önceden belirlenmiş hayatım her geçen gün biraz daha zavallı görünüyor gözüme. Yazdığım bütün hikâyelerin pabucunun çoktan dama atıldığını söyleyeyim de varın siz hesaplayın artık ötesini.

Bir keresinde Bolivyalı bir bilge, hayatın bazı insanlara hiçbir zaman cömert davranmadığını söylemişti bana. Hıristiyan, Yahudi, Müslüman, Budist ya da agnostik olmak, yeryüzünün orasında veya burasında doğmak çok da önem taşımıyordu. Hatta bu açıdan bakıldığında, Tanrı'nın kendisinden beklenmeyen bir adalet duygusuyla davrandığı bile söylenebilirdi. İnsanların talihiyle birlikte ana rahmine düştüklerine inananlardansanız şayet, bunu kabul etmekte güçlük çekmezsiniz zaten. Hikmetine akıl erdiremediğimiz bir irade, yeryüzünün en yetenekli yaratığı sıfatını da taşısanız, dar bir dörtgenle sınırlandırıyor hareket kabiliyetinizi. Ne kadar çırpınırsanız çırpının, sizi o dar dörtgenin dışına çıkartacak gizli geçidi asla bulamıyorsunuz.

Buna rağmen, tanıklık etmeme izin verdiğiniz hayatınıza imrendiğimi gizleyecek değilim. Öyle ki, sinemadan sinemaya koştuğum o eski zamanlara savrulan zihnimin serüvene hevesli taraflarını dizginleyemedim bir türlü. Doğrusu bu ya, Arjantin,

Paraguay, Kolombiya, El Salvador ve Nikaragua kaldırımlarında aylak aylak gezinip kurduğu hayallerle gururlanan edebiyatçıları çileden çıkartacak ölçüde çarpıcı detaylar, o filmlerin hiçbirinde yoktu. Tam anlamıyla bir cehennem kurgusuyla ilerleyen böylesine parlak ve yaralayıcı heyecanları art arda sıralamak, hiçbir senaristin aklına gelmezdi herhalde.

İşin garip yanı, ben burada anlatmak nezaketini esirgemediğiniz serüvenlerin peşine düşmek için yanıp tutuşurken, siz de orada benim istikrarlı, planlı ve programlı hayatıma özeniyorsunuz büyük ihtimalle. Hatta, "Kütüphaneli bir evde açsaydım dünyaya gözlerimi, ergenliğimin mühim bir bölümü Avrupa şehirlerinin birbirinden cazip sokaklarını adımlayarak geçseydi, hayatın bazı nimetlerini çok önceden hazırlanmış bir halde önümde bulsaydım, bir değil birkaç Borges yaratırdım kendimden" diye düşünüyor da olabilirsiniz. Galiba meselenin mühim bir cephesi bu çelişkinin girdaplarında düğümleniyor. Lüzumsuzlukları bir gün mutlaka anlaşılacak serpantinlere gıpta etmekten, avucumuzdaki yorgun çizgileri göremiyoruz gibi geliyor bana.

Benim *Kızıl Mezmurlar*'la mukayese edildiğinde sizin Marksizm tecrübeniz çok ciddi ve itiraf etmeliyim ki çok daha trajik. Buna mukabil, mektubunuzu dinlerken aklıma takılan kimi sualleri engelleyemedim: Hint felsefesi ile erken, Marksizm'le biraz geç tanışsaydınız, hayata yine aynı demir parmaklıkların gerisinden bakar mıydınız mesela? Belki de benim asıl talihimi, Ganj kıyılarında bir hayli gezindikten sonra Marksizm'in mahiyeti meçhul kavga ve mütareke şenliklerinde boy göstermemde aramak gerekir. Zira, edinmeye çalıştığım Hint terbiyesi, yeryüzü nimetlerini elinin tersiyle bir kenara itmekle yetinmiyor, çoklarını çileden çıkaran olağanüstü barışçılığıyla mücadele mantığını da anlamsız kılıyordu. Aslında aynı perspektif, yer-

yüzüne çekidüzen vermeyi amaçlayan bütün inanç sistemlerinde mevcuttu. Nereden mi biliyorum, sizin gözbebeklerinizdeki sarı sabır çiçeklerini *Das Kapital* üzerine serptiğiniz gece yarılarında, Feridüddin Attar ile hasbıhal ediyordum çünkü ben.

Babanızı anlattığınız satırlar, ister istemez babamın son günlerini hatırlattı bana. Benim babam da tıpkı sizinki gibi saatlerce hiç kımıldamadan oturup boşluğa bakıyordu. Ömrümün bir bölümünü, babamın o boşluğa bakarken neler tahayyül ettiğini düşünerek geçirdiğimi söyleyebilirim. Hayattan beklediği hiçbir şeyi elde edememiş bir insanın hüznü gelip çökmüştü üzerine. Hemen her umudu küçülten bir yanı vardı bu hüznün. Üstelik benim babam, mecazî anlamda değil, hakikaten kördü. Muhtemelen o hüznün gerisinde, yıllardır körlükle birlikte yaşamanın getirdiği hayal kırıklıkları gizliydi. Bir gün gelip kör olacağını bilse de alışmakta zorlanmıştı işte. Altmış dört yaşındaydı ve annem bütün zamanını ona bakmakla geçiriyordu. Buna rağmen, bir gün dahi, "Ölse de kurtulsak" dediğini duymadım. Bunu sık sık dile getiren babamdı tabii ki. Fakat bizde geç ölmek, maalesef bir aile geleneğiydi.[108]

Darılmayın ama en azından bana yansıttığınız kadarıyla, şikâyet kültürünün içine doğmuş gibisiniz. Gerçi dünyanın muhtelif yörelerinde, varoluşunu şikâyetle anlamlandıran insanlarla çok sık karşılaştım, lakin sizinki biraz ihmal edilmiş sanki. Yeryüzünde bir sürgün kaderiyle baş başa bulunduğumuzu mütemadiyen

108 Borges'in babaannesi Fanny Haslam, doksan yaşındayken çocuklarını ve torunlarını etrafına toplayıp, "Ben çok ama çok ağır ölen ihtiyar bir kadınım. Üstelik bunda hiçbir fevkalâdelik yok" diyerek ölümü çok uzun sürdüğü için özür dilemişti. (*Borges ve Ben*, 20 / *Kitabın Aynasındaki Adam*, 175-176.)

mırıldanan bilgelere aldırmadan, muhacirlik mağlubiyetinden acıklı bir destan yaratabiliyorsunuz. Hiç şüphesiz, söylediklerinizde son derece haklısınız, muhacirlik, göçmenlik, *imigration, immigrate, imigrant, migrant, immigrante* kelimelerinin kıvrımlarında bir küçümseme, elinin tersiyle diğer tarafa itme çabası kol geziyor. Anlayamadığım şu: Siz bunun bilgisine sahip çıktığınız halde, olup bitenleri büyük bir mesele haline getirmekten çekinmiyorsunuz. Öyle ki, babanızı bile fersah fersah geride bıraktığınızı ta Buenos Aires'ten *görebiliyorum*! Gurbeti yüreğimizin kuytularında bir yerde mütemadiyen hissetmesek, kitapların üzerine bu kadar tutkuyla eğilir miydik acaba? Her kitap bir büyük gurbetten başka nedir ki Tanrı aşkına?

Dedim ya, körleşmeden önce düzenli bir sinema seyircisi ve eleştirmeniydim ben. Sinemanın melodram ve epik ihtiyacına cevap verdiğini düşünmüşümdür hep. Bilhassa, sinema tekniğiyle sağlanan zamandaki sonsuz geri dönüşler büyüleyicidir benim için. Kitaplarımda, mesela *Sonsuzluğun Tarihi*'nde sinemanın izlerini bulmak mümkündür. Buna karşılık, milongalar, bazı eski tangolar ve biraz da Brahms dışında müzikle hiç ilgilenmediğimi söyleyebilirim.[109] Asıl çelişki şurada ki, hayatım boyunca kendimi neredeyse bütünüyle kitaplara vermeme rağmen, pek az roman okumuşumdur. Buenos Aires'e Meksika Büyükelçisi sıfatıyla tayin edilen sevgili dostum Alfonso Reyes bile değiştirememiştir

109 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 174-175. (Alberto Manguel, Borges'in dünyasının tamamen sözel bir nitelik taşıdığı kanısındaydı. Sadece müzik değil, resim de çok fazla ilgilendirmiyordu onu. Kız kardeşinin ressamlığına rağmen, "resim konusunda kör olduğunu defalarca itiraf etmişti." Manguel'e göre, müzik meselesinde de sağırdı zaten. Brahms'ı sevdiğini söylediği halde, dinlediğini gören olmamıştı. *Borges'in Evinde*, 16.)

bu durumu.[110] Eğer son sayfaya dek gelebilmişsem, bunda çoğu vakit meraktan ziyade görev duygusu etkilidir. Kınamayın beni lütfen, iyi bir kısa öykü okuru sıfatıyla telafi etmeye çalıştım bu durumu. Birçok öyküyü tekrar tekrar okuyacak kadar sabırlıyımdır üstelik.[111]

Ne var ki, 1934 yılında Buenos Aires'e gelen Federico Garcia Lorca ve Pablo Neruda, asla Reyes ölçüsünde ilgilendirmedi beni. Buenos Aires'te bir süre Şili Büyükelçiliği de yapan Neruda ile önceden tanışmıştık ve sanırım pek hoşlanmamıştık birbirimizden. Trajik ölümüyle hepimizi yasa boğan Lorca ondan biraz daha samimiydi. Hem "profesyonel bir Endülüslü" esmerliğiyle ortalıkta geziniyor, hem de erken gelen şöhretin ağırlığı altında ezildiğini gizleyemiyordu. Farkına varmasa da, asıl büyük kusuru İspanyol pasaportu taşımasıydı. Kız kardeşim Norah bile, İspanyolluğu yetmemiş gibi, bir de aptallığıyla öne çıkan Guillermo de Torre ile evlenerek birkaç seviye birden kaybetmişti benim nazarımda. Burada küçük bir sır vereyim size, İspanyollar'ın,

110 Nobel Edebiyat Ödülü'ne de aday gösterilen Alfonso Reyes, o devirde, İspanyolca yazan yazarların neredeyse en ünlüsüydü. Sadece şair değil, eleştirmen, kısa öykücü, çevirmen, gazeteci, araştırmacı, estet ve üstüne üstlük diplomattı. Adolfo Bioy Casares'le evlenecek olan Victoria Ocampo, ona 'Aztek Çiçeği' adını takmıştı. Büyükelçi, şakacılığıyla ve kadınlara düşkünlüğüyle de tanınıyordu. Eşi Manuela, onun ölümünden sonra sevgililerin resimlerini bir albümde toplayacak ve onları konuklarına gösterip gururlanacaktı. Daha önce Paris'te görev yapan Reyes'in 1927 yılında Buenos Aires'e büyükelçi sıfatıyla atanması, Borges'in talihinin bir parçasıydı. Her pazar öğle yemeği için Meksika Sefareti'nin yolunu tutuyor ve ikisi baş başa verip saatlerce edebiyat konuşuyorlardı. Yıllar sonra, "Yazılarımdaki sadelik ve açıklık konusunda ondan çok şey öğrendim" diyecekti Borges bütün samimiyetiyle.

111 *Borges ve Ben*, 63.

İspanyolcayı bizden iyi konuştukları kocaman bir yalandır. Fazla bağırdıkları için aradaki ayrım anlaşılmıyor, hepsi o kadar![112]

Gerçek öykücülüğüm, 1933 ve 1934 yıllarında *Alçaklığın Evrensel Tarihi* adlı diziyle başladı. Aslında bu kitaptaki metinler birer deneme, hatta oyundan ibaretti. Önümde sağlam bir örnek olarak Marcel Schwob'un *Düşsel Hayatlar* kitabı duruyordu. Ancak ben onun yaptığını tekrarlamak istemedim. Kendileriyle ilgili yazılı kaynak bulunmayan ya da çok az şey bulunan gerçek insanlara dair hayat hikâyeleri uydurmuştu Schwob. Bense, bilinen kişilerin hayatlarına ilişkin yazılanları okuduktan sonra, derlediğim bilgileri kafama göre değiştirip başka bir şekle büründürüyordum. Edebiyat biraz da, kimi zaman herkesin gözünün önünde olup bitenleri çarpıtma serüveni değil midir?[113]

El-Mu'tasım'a Yaklaşım isimli öyküm ise düpedüz tehlikeli bir oyundan ibaretti. Hikâye, ilk bakışta, üç yıl önce Bombay'da yayımlanmış bir kitabın eleştirisi gibi görünüyordu. Kitap, sözümona ikinci baskısını yapmıştı ve bu ikinci baskıya gerçek bir yayıncı ismi ile yine gerçek bir yazarın önsözü yakıştırılmıştı. Lakin kitabın muhtevası ve yazarı tamamıyla uydurmaydı. Rudyard Kipling'den yola çıkıp on ikinci yüzyılda yaşamış İranlı mutasavvıf Feridüddin Attar'ı da araya katarak bazı bölümlerin konusunu

112 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 167-168. (Borges, hafıza rekaketi dolayısıyla mektupta söz etmeyi unutsa da, 1928 yılında tanıştığı Néstor Ibarra'nın edebî hayatında büyük yeri vardı. Felsefe ve edebiyat tahsili için Paris'ten kalkıp Buenos Aires'e gelen bu genç Basklı, 1940'tan itibaren arkadaşının kitaplarını Fransızcaya çevirecek ve böylece dünya Borges'in varlığından haberdar olacaktı. Biyograf James Woodall'ın ifadesiyle, "Ibarra kendini adayarak çalışmasaydı, Borges'in çalışmaları çok daha uzun süre yalnız İspanyolcada kalacaktı." 154.)

113 *Borges ve Ben*, 64-65.

ve ayrıntılarını vermiş, arkasından da enine boyuna eksikliklerini sıralamıştım. Buna mukabil, *El Mutasım'a Yaklaşım*'ı okuyanlar beni fena halde ciddiye almakta gecikmediler. O kadar ki, sevgili dostum Adolfo Bioy Casares, kitabı getirtmek için Londra'daki yayınevine sipariş verdiğini müjdeledi büyük bir sevinçle.[114]

Yazarken yanaklarım kızarıyor ama hakikat bu, 1937 yılında ilk kez tam gün çalışacağım bir işe girdim. Daha önce birtakım dergilerde edebiyat veya sinema sayfaları hazırlamış, hatta sözümona bilimsel bir derginin yayın yönetmenliğini dahi yapmıştım. Ne var ki, bunların hepsi az paralı işlerdi. Oysa evimizin masraflarına katkıda bulunmam gereken yaşı çoktan gerilerde bırakmıştım. Bazı dostların araya girmesiyle bulduğum iş ise kentin iç karartıcı yörelerinden birindeki Belediye Kütüphanesi'nin Miguel Cané Bölümü'nde başkan yardımcılığıydı. Elime de ayda 210 peso geçecekti.[115] 1929 yılında üçüncü deneme kitabımla üç bin pesoluk bir ödül kazandığımı söylemeyi az kalsın unutuyordum. Maaşımla mukayeseden de anlaşılacağı üzere, o günler için hayli iyi bir paraydı bu. Hemen gidip *Encyclopaedia Britannica*'nın on birinci baskısının elden düşme bir takımını edinmiştim. Evdekileri saymazsak eğer, tıpkı sizinki gibi, yazının yardımıyla sahip olduğum ilk ansiklopediydi bu.[116]

Neredeyse dokuz yıl, hiçbir şey yapmadan o kütüphanenin yollarını adımladım bir uçtan bir uca. Düşünsenize, tam dokuz uzun ve mutsuz yıl! Arkadaşlarım at yarışı oynayıp futbol tar-

114 Adolfo Bioy Casares, olmayan yayıncıyı gerçek sanıp tuzağa düşse de, daha sonra Borges ile birlikte hayalî yazarlar yaratmaktan geri durmayacaktır. İkilinin bulduğu ortak yazarın ismi H. Bustos Domecq olacaktır.

115 *Borges ve Ben*, 67.

116 *Borges ve Ben*, 57.

tışıyordu ve ben ikisinden de anlamıyordum. Kolayca tahmin edebileceğinizi zannediyorum, bu cehaletim durumu daha da zorlaştırıyordu. Bir keresinde kütüphaneye kitap okumaya gelen bir kadının tuvalete giderken ırzına bile geçildi. Çok bilmiş bir edayla, "Böyle şeyler olağandır" dediler. İşin tuhafı, o sıralarda hayli tanınmış bir yazardım ben. Kütüphane dışında tabii ki! Kütüphane çalışanlarından birinin bana bir gün bir ansiklopedide yer alan Jorge Luis Borges maddesini gösterdiğini hatırlıyorum. Hem adımızın, hem de doğum tarihimizin aynı oluşundaki tesadüf fena halde şaşırtmıştı kendisini.

Kütüphanenin tek faydası, kitap okuma, yazma ve çeviri gibi konularda bana geniş bir vakit bırakmasıydı. Tramvayla işe gidip gelirken John Aitken'ın düzyazıya aktardığı *İlahi Komedya*'ya dalıyor, tramvaydan inince de kalan sayfalara zihnimle bizzat iştirak ediyordum. Edward Gibbon'ın altı ciltlik *Roman İmparatorluğu'nun Gerileme ve Çöküş*ü'nü ve Vincente Fidel López'in *Arjantin Cumhuriyeti Tarihi*'ni de yine orada okudum. Diğer taraftan da, tatil günlerinde William Faulkner ve Virginia Woolf çeviriyordum. Bir sabah annemin büyük bir telâşla telefon ettiğini ve derhal eve gelmemi istediğini haber verdiler. Babamın ölümüne tam vaktinde yetiştim. Uzun süre acı çeken sevgili babamın ölmek için sabırsızlandığını görebiliyordum.

Kafka esintileri taşıyan *Babil Kitaplığı* adlı öykümü de o Belediye Kütüphanesi'nin kâbuslu bir yorumu şeklinde düşünmüştüm.[117] Bu bakımdan, metinde geçen bazı ayrıntıların özel bir anlam taşıdığı filan yoktu. Hikâyede sözünü ettiğim kitap ve raf numaraları, o anda elimin altında yahut hemen karşımda bulunuyordu. Ülkemizin pek zeki eleştirmenleri, o şifreler üzerinde

117 *Babil Kitaplığı*, Jorge Luis Borges, Dost Kitabevi, Ankara 2004.

kafa patlattılar ve cömertliklerini esirgemeden onlara muhtelif sihirli anlamlar yakıştırdılar. Belki de bu yüzden, eleştirmenleri hiçbir zaman ciddiye almamışımdır ben. Yine de, bu büyük bilgiçlik gösterisi her zaman neşe kaynağıydı benim açımdan.[118]

Lakin 1938 yılının Noel arifesinde, yani babamın öldüğü yıl geçirdiğim ağır kaza için aynı şeyi iddia edemeyeceğim. Bu kaza, sadece gözlerimin bozulma hızının arttığını değil, aklımın yavaşladığını da gösteriyordu. Asansör çalışmadığından büyük bir hız ve hevesle merdivenleri tırmanıyordum. Birden kafa derimin tamamıyla sıyrılıverdiğini hissettim. Başımı, yeni boyandığından açık duran pencerenin kanadına çarpmıştım. Çarpışma öylesine şiddetliydi ki, camlar kırıldı ve bir kısmı da kafama saplandı. Derhal pansuman yaptılarsa da yaralar çabucak iltihaplandı. Bir hafta uyuyamadım, sabahlara kadar ateşler içinde yanarak karabasanlar gördüm. Bir akşam bir de baktılar ki konuşamıyorum. Hep biraz kekemeydim fakat bu da nereden çıkmıştı şimdi? Aceleyle hastaneye koşturup yeni bir ameliyata daha aldılar beni. Doktorların dediğine göre, kanım zehirlenmişti. Bir ay kendimi bilmeksizin hayatla ölüm arasına patiska perdeler geren kundakta sallanıp durdum.[119] Sahi, siz de Paris'te kafanızı kapıya çarp-

---

118 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 181 (Borges'in bu ifadeleri, Susan Sontag'ın, "Yorum, zekânın sanattan aldığı öce dönüşüyor" ve "Yorumlamak–yalancı bir 'anlamlar' dünyası kurmak adına– dünyayı yoksullaştırmaktır, eksiltmektir" cümlelerini daha da anlamlı kılıyor. *Sanatçı: Örnek Bir Çilekeş*, Çevirenler: Yurdanur Salman – Müge Gürsoy Sökmen, Metis, İstanbul 1991, 13.)

119 *Borges ve Ben*, 69. (James Woodall, söz konusu kazanın pek de Borges'in anlattığı gibi meydana gelmediği kanaatindedir. Bu kanaatini de, Borges'in annesi Leonor'un 1964 yılında yaptığı açıklamalara dayandırmaktadır. Buna göre, Borges Şilili bir arkadaşını, muhtemelen, tatlı duygular

mıştınız öyle ya? Tanrı aşkına, bütün bu tesadüfler ne söylemeye çalışıyor acaba bize?[120]

Gördüğünüz gibi, Freud'un koltuğundan kalkmanızı fırsat bilerek yerleştim oraya. Bu durumda, benim de sizden özür dilemem gerekecek herhalde...

Hürmetlerimi kabul etme nezaketini esirgemeyeceğinizi umuyorum.

Jorge Luis Borges,
Buenos Aires, 13 Ağustos 1982

10.

Aziz Borges,

Ben burada beynimin ve ruhumun bütün kıvrımlarını Batı'dan esecek rüzgârlara veyahut fırtınalara yelken kılmışken, oralarda

---

ve umutlar beslediği Susan Bombal'ı öğle yemeğine götürmek için dışarı çıkmış ama geri dönmemiştir. Kaza, polisin telefonu neticesinde öğrenilecek ve büyük bir paniğe yol açacaktır. Üstelik, yara dikilmeden önce gereği gibi dezenfekte bile edilmemiştir. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 182-184.)

120 Kazanın yol açtığı komplikasyonlar dolayısıyla bir ay kendini bilmeksizin hastanede yatan Borges, bir ara akıl sağlığından da kuşkuya düşecektir. Annesinin okuduğu C. S. Lewis'in *Sessiz Gezegenin Dışında* isimli kitabını anladığını görünce de hüngür hüngür ağlayarak belli edecektir mutluluğunu. (*Borges ve Ben*, 69-70.) Jason Wilson, kazanın Borges'in edebî yeteneklerini olumlu yönde etkilediği kanaatindedir. *Don Quijote Yazarı Pierre Menard* öyküsüyle başlayan sürecin bunun somut örnekleriyle dolu olduğunu hatırlatan Wilson, "1938'in Noel arifesinde geçirdiği kaza, Borges'in on yıl boyunca sürecek en verimli ve sıradışı dönemini başlatacaktı" demekten alamayacaktır kendisini. (*Jorge Luis Borges*, 106.)

doğup büyümüş birisinin kalkıp da Feridüddin Attar'dan söz etmesi, otuz kuşun otuzunu birden kanatlarının ucundan tutuşturacak bir bahtiyarlık olsa gerek. Zihnimde bugüne kadar büyük bir itina ile kurduğum paradigmanın mühim bir bölümünün çatlayıp çatırdamasına zemin hazırlayan bu kesafetin, Simurg efsanelerinin tamamını bir başka gözle görmeme yol açtığını da söyleyebilirim gönül rahatlığıyla. Kadir-nâ-şinaslığı yakalarına plastik bir rozet gibi iliştirenlerin nidalarıyla yeryüzünü kirletmeyi vazife edindiklerini düşünürsek, sizin yüksek kadirşinaslığınız karşısında kelimelerim kifayetsiz kalıyor inanın bana.

Bu toprakların tedirginliğini bir tecrit tespihi misali kendi tarihlerine, kendi coğrafyalarına yönelten zavallılar, siyah beyaz aile fotoğraflarına bile oryantalist bir prizmanın gerisinden baktığı halde, sizin asla o kıyılarda nefes alıp vermediğinizi görmek ayrıca şaşırtıyor beni. Ne bir küçümseme edası gizli sesinizin sokak aralarında, ne de hazır gardını düşürmüşken iki yumruk da ben indireyim kepazeliği. Sakinliğinizin gerisinde nasıl bir tevekkül tecrübesinin dallanıp budaklandığını bilememekle birlikte, satırlarınızdan serpilen meltemin bana da sirayet ettiğini hiç yüksünmeden müjdeleyebilirim. Felsefe tarihi kadar sosyoloji, antropoloji kadar ilahiyat bize tersini dikte ettirse dahi, laboratuvar şüphelerin şekillendiği bir sınama yanılma merkezi değil midir zaten?

Halbuki, 1940 yılında, bir daha arkama dönüp bakmama kararlılığını koltuğumun altına sıkıştırıp da İstanbul'a geldiğimde, önüme çıkan herkes, oryantalistleri hasetten çatlatmak istermiş gibi burun kıvırarak geziniyordu memleket haritasının üzerinde. Bu küçümseme, ilk planda İslam'a yönelik bir tepki biçiminde değerlendirilse bile, o kelimenin anlam alanına bütün bir Doğu coğrafyası dahildi aslında. İki kitap okuyan cahil de, kitaplara burun kıvıran âlim de, bulduğu ilk fırsatta Doğu'suna düşman kesiliyor-

du. Bu durumun minare gölgelerini nasıl tükettiğini görebilmek için, İstanbul'un iki dirhemle üç çekirdeği eksik münevverlerinin pek fazla rağbet ettiği Nisvaz yahut Elit tarzında pastanelerin kapısından içeri şöyle bir başınızı uzatmanız yeterliydi. Anlaşılması güç birtakım sebeplerle, cemiyetin dedikodu ihtiyacını karşılamak pastane ahalisinin temel görevlerinden biri kabul ediliyordu mesela. "Bu memleket adam olmaz" nakaratının bolca tekrarlandığı Acemaşiran peşrevler de elbirliğiyle yine orada besteleniyordu.

Elit de öyleydi elbette ama bilhassa Nisvaz, tımarhanenin Beyoğlu şubesi şeklinde çalışıyordu. Zekâyla fuhuş, ciddiyetle bohem, en parlak ümitlerle en karanlık ıstıraplar yan yanaydı. O yıllarda, Hitler'in faziletlerinden faydalanan Avrupa ile birlikte Türkiye de geniş bir tımarhane görünümüne sahip bulunduğundan, çok da şaşırtıcı değildi tabii ki bu. Beni asıl dehşete düşüren, "münevver" kavramını ilkel bulup "entelektüel" kelimesinin gölgesine sığınanların sefilliğiydi. Batılı mütefekkirlerin ve sanatçıların uğruna ağır bedeller ödemekten kaçınmadığı kavramların, Nisvaz'da böylesine pespayeleştiğini gördükçe, kendimden utanmak dışında pek bir şey yapamıyordum. Her gün birkaç dünyanın birden kurulduğu, birkaçının da hiç umursanmadan yıkıldığı bu mekân, hayalet halinde ortalıkta dolaşan Batı efsanesine açılan pencere muamelesi görüyordu bir taraftan da.[121]

Yirminci Asır diye bir dergi kuruldu. Elit'te toplanıyorduk. Salâh Birsel'i, Oktay Akbal'ı, Behçet Necatigil'i orada tanıdım. Necatigil, Sedat Simavi'lerden birinin oğlunu okutuyormuş. *Yedigün* çıkacak dergi ile ilgilendi. Bizimle mülakat yapmak üzere Sait Faik'i yolladı. Bu genç ediplerden hiç hoşlanmadım. Onlar da bana ısınamadılar. Salâh, *Baragan'ın Deve Dikenleri*'ni çevir-

121 *Jurnal 1*, 245.

miş, *Tercüme Dergisi*'nde nefis bir zılgıt yemişti.[122] Fransızcası zayıftı, Türkçesi ondan da zayıf. Halk Partisi'ne yamanmaya çalışıyordu. Kaynaşamadık Salâhlarla. Onlar İstanbul çocuğu idiler. Ben taşradan geliyordum. Hitap ettikleri zümre arkadaş çevreleri idi. Daha sonra tanıdığım Orhan Veli'den de hiç hoşlanmadım. Hepsinin de ayırıcı vasfı bayağılıktı. Yine de Orhan içlerinde en az sevimsiz olanıydı. Necatigil'i hiçbir vakit ciddiye almadım. Oktay hep kendisi kaldı. Taşralı bir tecessüsle sürüklendiğim o gürültülü dünyadan, kitapların asude inzivasına iltica ettim.[123]

İstanbul'daki asıl akademinin meyhane olduğunu öğrenmem fazla uzun sürmedi. Büyük ressamların, büyük romancıların, büyük şairlerin, büyük hikâyecilerin, büyük gazetecilerin, büyük makale muharrirlerinin, büyük sinemacıların ve büyük tiyatrocuların hayranlık uyandırıcı bir titizlikle hep aynı saatte şereflendirdiği meyhaneler, Türk düşünce dünyasındaki alkol ihtiyacının aynasıydı aslında. Hemen her gece, hemen her masada birkaç devrim birden yapılıyor, Marx'a, Lenin'e, Stalin'e, Churchill'e, zaman zaman Hitler'e ve elbette Milli Şef İsmet İnönü'ye akıllar fikirler verildikten sonra, sıra memleketin nasıl kurtarılabileceği mesele-

---

122 *Baragan'ın Dikenleri*, Balkanlar'ın Maksim Gorki'si olarak tanımlanan Romen yazar Panait Istrati'nin (1884-1935) romanı. Istrati'nin kitaplarının büyük bir bölümü Varlık Yayınları tarafından Yaşar Nabi Nayır çevirisiyle basılmıştı.

123 *Jurnal 2, 256-257* (Cemil Meriç'in Orhan Veli ile ilgili itirazları bir hayli serttir aslında: "Orhan'da yeni yok. Yenilik küçüklüğünde şiirin. 'Bir elinde cımbız, bir elinde ayna. Umurunda mı dünya.' Herhangi bir hizmetçi kızın idrakine seslenen bir nükte. Orhan'ın nesli şiirin kanatlarını kesti; toprakta sürünen sevimli bir hayvan haline getirdi. Sevimli ama gülünç ve zavallı. Kartaldan çok, bir kümes hayvanına benziyor bu şiir. Yumurtası olmayan garip bir kümes hayvanı. Orhan nesli yeni fetihlere koşmadı. Göz boyacılığını, jonglörlüğü, ucuzu erişilemeyene tercih etti." *Jurnal 1*, 138.)

sine geliyordu. Ne yazık ki, bu konuda bir fikir birliği yoktu, fikir birliği olabilmesi için fikir gerekiyordu, o da yoktu. Büyüklük hırkasını omuzlarından düşürmeyen bütün o insanlar, alkolün izlediği güzergâha paralel bir biçimde küçüldükçe küçülüyor, hele masada bir de kadın varsa, gece muhakkak kavga ile bitiyordu.[124]

Şayet bir gün İstanbul'a teşrif ederseniz, o meyhanelerden birine götürmek isterim sizi. Kendi gözlerinizle görürsünüz diyeceğim, fakat ikimiz de kör olduğumuz için imkânsız artık bu. Yine de kulaklarımıza eşlik eden sezgilerimizin yardımıyla yaşananları idrakte güçlük çekmezdik gibi geliyor bana. Ben yıllardır böyle yerlere uğramıyorum ama çok fazla değiştiğini de zannetmiyorum. Türkiye'nin entelektüelleri, hiçbir konuda değilse bile meyhane ve alkol hususunda son derece istikrarlı çocuklardır. Ancak, siz o masalardan birinde kazara Feridüddin Attar'dan filan söz etmeyin derim ben. İnanın bana, misafir filan dinlemezler, hiç tereddüt etmeden kapının önüne koyarlar sizi.

Tarlabaşı'nda Ermeni bir madamın pansiyonunda küçük bir oda kiralamış, (ihtimal, Arsen Bey'in sağ kalabilmiş uzak akrabalarından birisidir.) ardından da, Fransızca bahsinde hayli iyi durumda olduğumdan Yabancı Diller Yüksek Okulu'na kayıt yaptırmıştım. Tabii bunda, ilk iki yıldan sonra talebeleri Avrupa'ya staja gönderme vaadi de son derece etkiliydi. Benim neslimin hayallerini süsleyen Avrupa, insan zekâsının zirveye ulaştığı ülke demekti. Türk aydını Tanzimat'tan beri Batı'yı heceliyordu lakin zirveleri tanımıyordu.[125] Maalesef parasızdım, yalnızdım, elimden tutup Kenya'yla Konya'yı birbirinden ayırt etmemi kolaylaştıracak bir çevreye mensubiyetim yoktu. Arjantin'de durum

124 *Jurnal 1*, 251.

125 *Kırk Ambar 2*, 348.

nedir bilmiyorum fakat bizim memlekette belli bir aidiyet zırhı kuşanmayanların, yeryüzünün ortasında nasıl yapayalnız bırakıldıklarını asla tasavvur edemezsiniz.

Yıllarca koca şehrin sokaklarında aç dolaştım. Ama beni açlıktan fazla isyana sürükleyen tek oluşumdu. Bu şehrin kaldırımlarında bir başka aç Cemil Meriç hiçbir zaman dolaşmamıştır diyebilirim. Ben düşünen, okuyan bir insandım. Bu yüzden, temsil ettiğimi sandığım beşerî kıymetleri lekelememek uğruna aç kalmaya da, açlıktan kıvranmaya da razıydım. Kaldı ki, bu açlık yalnızca midenin sefaletiyle sınırlı değildi. Tenin açlığı, çoğu vakit midedeki açlığı bastırıyordu. Mahkemede "Marksist"im diye attığım çığlık da İstanbul'da çok fazla işitilmemişti anlaşılan. Nâzım Hikmet ve Kerim Sadi ile filan tanışmıştım, lakin kâinata aykırı ufuklardan baktığımız çok geçmeden çıkacaktı ortaya.[126]

Bulabildiğim hal çarelerinden biri, burs imkânlarını sonuna kadar zorlamaktı. Üniversite bursu için imtihana girmem gerekiyordu, girdim. İmtihanı, Naziler'in zulmünden kaçarak İstanbul Üniversitesi'ne sığınan Yahudi profesörlerden filolog Erich Auerbach yapıyordu. Auerbach'ı tanımıyordum, bizim bölümü kurup yönettiğini bile çok sonra öğrenecektim. Dolayısıyla, Walter Benjamin'i kurtarmak gayesiyle nasıl uğraşıp didindiğini bilmem de imkânsızdı. Bildiğim tek şey, onun da benim gibi göçmen olduğu gerçeğiydi. Bursu kazanmaya mecburdum, kazandım da. Fakat çok geçmeden üniversitenin bana burs dahil hiçbir şey veremeyeceği çıkıverdi ortaya. Bunun bir sebebi İkinci Dünya Savaşı ise, diğer sebebi de benim ukalalığımdı. Öyle ki, rahmetli hocam Sabri Esat Siyavuşgil bir gün bana, "Evladım senin bu derslere ihtiyacın yok, okula gelme istersen" demekten kendini

126 *Jurnal 1*, 151.

alamadı. Ben de vaktimi üniversitenin zengin kütüphanesinde, ağır ciltlerin üzerine eğilerek geçirmeye başladım.[127]

Daha önce söylemiş miydim bilmiyorum, hayattaki en büyük keşfim Balzac'tır. Fransız ve İngiliz edebiyatını Balzac'la beraber dolaştım ben. *İnsanlığın Komedyası*'nı otuz yıldan beri tavaf ederim. Doğrusu bu ya, Balzac'ı tanımasam roman yazmak isterdim. Yıllarca *İnsanlığın Komedyası* ile uğraştıktan sonra roman yazmaya kalkışmanın küstahlık kabul edileceğini düşünerek vazgeçtim bu hayalden. *Vadideki Zambak*'ı ve *Goriot Baba*'yı okurken dikkatimi çeken mühim bir detay sizi de ilgilendirecektir kanaatindeyim: Görebildiğim kadarıyla, felsefi incelemeler *İnsanlık Komedyası*'nın vazgeçilmez bir parçası, adeta Akropol'u halinde yükseliyor satırların arasından. Büyük romancılar içinde, eseri pozitif bir felsefeden, bir dünya görüşünden doğan tek yazardır Balzac. *İnsanlığın Komedyası*'nı kimin yazdığını bilmesek, birkaç Homeros aramaya kalkardık arkasında. "Tek Homeros yaratamaz böyle bir kâinatı" derdik herhalde. *İnsanlığın Komedyası*, Batı'nın *Binbir Gece Masalları* benim nazarımda.[128] Düşünce hayatıma yön veren öteki ustalar: Rousseau ile İbn Haldun. Rousseau'dan Nietzsche'ye, Nietzsche'den Hegel'e ve şakirtlerine geçiş. İbn Haldun, İslam dünyasındaki kılavuzum.[129]

Belki de bu coğrafyada dünyaya gelmenin garip bir tecellisidir bu: 60'lara kadar tecessüslerimin yöneldiği kutup Avrupa, coğrafyamda Asya yok. Sadece coğrafyamda değil, zihnimde de yok öyle bir kavram. Yalnız dilimle Türk'üm. Bu bakımdan, İstanbul'da çıkan yazılarımdan birinin Heine üzerine olması, bugün

127 *Babam Cemil Meriç*, 33.

128 *Bu Ülke*, Cemil Meriç, İletişim, İstanbul 2014 (43. Baskı). 237-238.

129 *Mağaradakiler*, 283.

dönüp geriye baktığımda çok da şaşırtıcı gelmiyor bana.[130] Şairi çok mu seviyordum? İtiraf etmek gerekirse, tanımıyordum bile! Fransız solu, Hitler Almanyası'nın adını anmadığı Yahudi yazarı göklere çıkarıyordu. Eh, onlar böyle yaptığına göre bir bildikleri vardı mutlaka! Heine'nin bizi ne kadar alâkadar edebileceğine dair bir sual gelmiyordu aklıma nedense. Belki de çekindiğim için, Silezyalı dokumacılardan bize ne diye soramıyordum yüksek sesle. Sonra Balzac. Türk irfanı 30'lara kadar *İnsanlığın Komedyası*'ndan habersiz yaşamış. Hangi insanlığın? Kültürümüze kazandırmak istediğim Balzac bir yabancıydı. Önyargılarıyla, inançlarıyla, kahramanlarıyla yabancı. Sonra Hugo: *Asırların Efsanesi, Hernani, Marion Delorme*. Yarım kalmış bir *Kral Eğleniyor*. Ve başlanıp bırakılmış bir *Sefiller* çevirisi.[131]

İstanbul'da çıkan ilk yazım *Honoré de Balzac* başlığını taşıyordu. Balzac'ta bütün bir asrı yaşadım. Zaman zaman Vautrin oldum, zaman zaman Rastinyak oldum. Dört bin kahramanda dört bin kere yaşamak nasıl bir kaderdir, tasavvur edebilir misiniz? Buna rağmen Stendhal'ı geç tanıdım, daha doğrusu erken. Stendhal kırkından sonra okunmalıydı, Halbuki ben *Kırmızı ve Siyah*'ı yirmi dört yaşında okudum. Stendhal'da Balzac'ın büyüklüğü, genişliği yoktu ne yazık ki. Balzac'ta kafa, kalp, hayal ve hakikat, Stendhal'da çiğ tahlil söz konusuydu. Balzac'ta hem Stendhal vardı, hem Hugo. *Ayın Bibliyografyası* isimli bir dergide bir yıl boyunca tercüme tenkitleri yazdım. Oradan *Yücel*'e geçtim. Tanrıkut'un *Gün* dergisi. *Emek, Amaç, Yirminci Asır* vs. Fran-

130 Cemil Meriç, Jorge Luis Borges'in önceki mektuplarının birinde Heinrich Heine'nin şiirlerinin yardımıyla Almancayı söktüğünü söylediğini unutmuşa benziyor.

131 *Bu Ülke*, 39.

sızcadan Türkçeye bir lügat hazırlamak istemiştim. A harfinin başında kaldı. Buna mukabil *Emile*'in dörtte birini kazandırdım Türkçeye. Dilini öğrenerek içinde eridiğim Fransız kültürünü Türkiye'ye taşımak istiyordum. [132]

Meyhane akademisinde, "Bizde neden mütefekkir yetişmiyor" sorusu o kadar sık sürülürdü ki masaya, duysanız şaşardınız. Halbuki, kimse sorduğu sorunun cevabını merak etmezdi. Bu da bir başka istikrar sahasıydı doğrusunu isterseniz. Tefekkür denen zirve tek bir kişiyle fethedilebilir miydi ki? Hayır, benim bir Descartes, bir Spinoza seviyesine gelebilmem imkânsızdı. Neden imkânsızdı? Hotantolar içinde büyüdüm çünkü ben. Okumak istediğim zaman dövdüler, kitaplarımı yırttılar. Nihayet kütüphanem yağma edildi, hapse atıldım. Düşünebiliyor musunuz, dostlarım kitaplarını sakladılar benden. Ellerimde demir asa, ayaklarımda çarık, Hint'i keşfe çıkarken hiç kimse bir teşvik sadakası lütfetmedi bana. Aradığım kitaplar elime geçmesin diye kütüphanelerden toplayıp evlerinde gizlediklerini gayet iyi bilirim.[133]

Stuart Mill, sekizine basmadan bitirmiş Plutarkhos'u, hem de Yunanca aslından. Ne Yunanca bilen tek aydın var yurdumuzda, ne Plutarkhos tercümesi. Rousseau'nun babası sokaktaki adam. Ama sabaha kadar Plutarkhos okuyan bir sokaktaki adam. Ben Plutarkhos'ı okumadan öleceğim. Plutarkhos'a kütüphanemin kapılarına açtım, çok geç geldi ve somurtarak oturdu tahtına, birçokları gibi. Spinoza olmak isterdim. Bir izbede ciğerini cam tozları tırmalarken yeni dünyalar yaratan Spinoza. Spinoza da konuşmuyor benimle. Hayır, ben putperest değilim. Kitaba tapmıyorum. İçindeki ses, içindeki ışık, içindeki sevgi, içindeki

132 *Jurnal 2*, 54-55.
133 *Jurnal 1*, 128.

ruh, içindeki çile, içindeki gözyaşı, içindeki aşk, içindeki tecrübe, içindeki Tanrı çekiyor beni.[134]

Yine gevezeliğim tuttu, bağışlayın lütfen.

Saygılarımla.

Cemil Meriç
İstanbul, 28 Ağustos 1982

11.

Saygıdeğer Cemil Meriç Beyefendi,

Mektubumu bir hayli geciktirdim, özür dilerim. Ancak, bu gecikmeyi mazur gösterecek birkaç mazerete birden sahip olduğumu ifade edebilirim. Öncelikle, ufak bir seyahat yüzünden bir süre Buenos Aires'ten ayrılmak mecburiyetinde kaldım. Genel sıkıntılar açısından bakıldığında, fena fırsat değildi doğrusu. Gözleri görmeyen bir adamın bu kadar sık seyahate çıkmasının gerisinde, bazı muziplikler ve ironik yanılsamalar gizlendiğini benden daha iyi bildiğinizden şüphem yok aslında. Hele bedenimin kusurlu yanlarını çocuksu bir çarmıha gererek, nasıl büyük bir dikkatle çevreyi izlediğimi görseniz, benimle birlikte siz de içten içe gülerdiniz büyük ihtimalle. Buna rağmen, yol arkadaşlarım, anlattıklarım karşısında şaşırmayı hiçbir şekilde ihmal etmiyorlar ve bu incelik nedense istisnasız her seferinde sevindiriyor beni. İnsan, körlük sayesinde, zarafetin solgun sokak aralarına serpilmiş böyle nimetlerle de karşı karşıya kalabiliyor işte.

134 *Jurnal 1*, 233-235.

Takdir edersiniz ki, bu yaşlarda sağlık sorunları da, bilhassa eklem yerlerinde ve omuz başlarında nazenin bir atmaca kıvraklığıyla geziniyor mütemadiyen. Hayır, çok fazla ciddiye alınıp telâşa yol açacak şeyler değil, fakat altmışından ya da yetmişinden sonra, kitaplardan ziyade kendi üzerime eğilmeye başladım ben. Dile getirmek bile gereksiz, bedeninden gelen seslere biraz fazla kulak kesilen bir insan, bir süre sonra arıza çıkarmaya meyillidir zaten: Dizlerinizde başlayan mendebur bir romatizma ağrısının bir bölümünün, başka yer kalmamış gibi neden sol kulağınıza doğru tırmanmaya çalıştığına anlam veremiyorsunuz bir türlü. Kimi zaman da tersine durumlar yaşanıyor tabii ki. Orta kulakta varlığını hissettiren hafif bir sancı, aşağıya doğru inerken siyatikte karar kılıyor ve bir hafta boyunca oturup kalkmakta yahut adım atmakta zorlanıyorsunuz. Benden duyduğunuzu kimselere söylemeyin ama, tıp da belli bir noktadan itibaren –teselli dışında– çaresiz kalıyor galiba.

Her neyse, satırlarımı yaşlıların şikâyet dışında hiçbir şey barındırmayan sızlanma bültenine çevirmeden kaldığım yerden devam edeyim ben. Hani önceki mektuplarımdan birinde, Belediye Kütüphanesi'nin Miguel Cané Bölümü'nde güya başkan yardımcılığı görevi yaptığımı anlatmıştım ya, o iş birdenbire kayıp gidiverdi avuçlarımın arasından. Beni oradan alıp pazar yerlerindeki kümes hayvanlarından ve tavşanlardan sorumlu müfettişliğe "terfi" ettirdiklerini öğrendim bir sabah. Tavukları da, kazları da severim sevmesine ancak –nasıl demeli bilmem ki– bu "tavşan müfettişliği" canımı sıktı bir miktar.[135] Neler döndüğünü

135 Bu müfettişlik konusunda çevirmenlerden kaynaklanan bir farklılık söz konusu. Celâl Üster Borges'in yeni görevinin "tavşan müfettişliği" olduğunu söylerken, (*Borges ve Ben*, 71), Armağan Anar, "tavuk müfettişliği"nde

anlamak için belediye konağına gittim. Kütüphanede o kadar boş adam varken benim tavşan müfettişliğine atanmamda herhangi bir olağandışılık görüp görmediklerini sordum. Bankonun arkasında oturan ve ses tonunun parçalanma biçiminden gür bıyıklı olduğu anlaşılan bir zat, gayet zarif bir biçimde tavşan müfettişliğinin arkasında yatan sırrı açıkladı bana: "Niye tuhaf olsun, sen Müttefikler'den yana değil miydin, ne bekliyordun ki?"[136]

Sizden gizlemeye hiç de niyetim yok, siyasetten pek anlamam ben. O yıllarda da anlamazdım, bugün de anladığımı iddia edemem. Aziz dostum Macedonio Fernández'in yoğun çabalarına rağmen, sırf seçimle göreve geldi diye bütün Arjantin cumhurbaşkanlarına hayranlık duymayı da hiçbir devirde öğrenemedim zaten. Buna rağmen, bir parça siyasi yorum yapmama izin verirseniz eğer, bıyıkları dudaklarını ve burnunu beğenmeyen belediye konağındaki görevli arkadaşın samimiyet sınırlarını zorlayan pervasızlığının gerisinde, yeni cumhurbaşkanından aldığı cesaretin yattığını söyleyebilirim. Zira, ismini bir daha anmak

---

ısrarlıdır. (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 237.) Emir Rodriguez Monegal, hem tavuk, hem de tavşanların İngilizcedeki gibi İspanyolcada da korkaklıkla eşanlamlı olduğunu hatırlatarak, bu atamanın gerisinde apaçık bir aşağılamanın yattığını söylüyor. Estela Canto ise Juan Domingo Perón'un Borges bir kenara, herhangi bir Arjantinli yazarın ismini bilmediği gerçeğinden hareketle, tavşan müfettişliği fikrinin Evita'nın bir adamının marifeti olduğunu iddia ediyor. (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 236.)

136 *Borges ve Ben*, 71. (Nazi hayranlığının filizlendiği ülkelerden biri olan Arjantin, tıpkı Türkiye gibi, savaşta Almanlar'ın yenileceği kesinlik kazanınca sembolik bir biçimde İkinci Dünya Savaşı'na katıldı. Bunun üzerine Amerika, Arjantin yönetimini tanıdı. ABD'nin tavrı, savaş dolayısıyla İngiltere'nin Latin Amerika'daki siyasi faaliyetlerini en alt düzeye indirmesi ile birleşince Juan Domingo Perón'un iktidara doğru yürüdüğü yola çiçekler serpilmiş oldu. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 213-215.)

istemediğim Juan Domingo Perón, Arjantin halkının beni hayrete düşüren aymazlığı neticesinde, tam da o günlerde, yani 1946 Şubatı'nda Cumhurbaşkanlığı Sarayı La Casa Rosada'ya (Pembe Ev) yerleşmişti bile.[137]

Bu adamın briyantinli saçlarla çerçevelenmiş ablak yüzünü görür görmez kararımı vermiştim aslında. Bu yetmiyormuş gibi, o ablak çehreden eksik etmediği kocaman bir gülümsemesi mevcuttu ki, iki metre öteden anlaşılırdı sahteliği. Bu iki unsur, tek başına yeterince iticiyken, nasıl oluyordu da bu kesintisiz demagog, benim dışımda neredeyse bütün Arjantinliler'in kalbinde özel bir mevki işgal edebiliyordu? Hiç şüphesiz, kuşku duymayı

137 Jorge Luis Borges'in siyasetten anlamadığı meselesinde bütün biyografların hemfikir olduğunu söylemek mümkün. Jason Wilson'a göre, pasifist anarşist babasının yolunu izleyerek Perónizmi, "köleliği, işkenceyi ve ahmaklığı" teşvik eden bir diktatörlük olarak suçlamış ve devletin fertlerin eylemlerine müdahalesini en alt düzeyde tutmasını istemiştir. Wilson, María Esther Vázquez'in bir adım daha ileri giderek Borges'i, "Nostaljik ve kuramsal bir anarşist" sıfatlarıyla tanımladığını da hatırlatıyor. (*Jorge Luis Borges*, 122.) James Woodall ise Borges'in Perónizmi "yakında uyanacakları bir karabasan" şeklinde gördüğünü aktarıyor. (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 219.) Borges'in, Richard Burgin'in 1967 yılında kendisiyle yaptığı uzun söyleşide Hiroşima konusundaki söyledikleri de siyasi bilinç eksikliğinin göstergesi olarak okunabilir aslında: "[Hiroşima'ya atılan atom bombası] savaşı bir günde sona erdirtti. Birçok insanın ölmesiyle, bir insanın ölmesi aslında aynı şey. Her insan kendi ölümünü ölür ve ne olursa olsun, kaçınılmaz olarak o ölümü ölecektir. Ne de olsa Japonya şiddetin, emperyalizmin, savaşın, zulmün yanındaydı; ilk Hıristiyanlara benzer bir yanları yoktu. Bomba onlarda olsaydı, aynı şeyi onlar Amerikalılar'a yapardı." (*Borges ile Söyleşi*, Türkçesi: Alber Sabanoğlu, Mitos, İstanbul 1994, 135.) Yine aynı kitapta, Hitler'le Perón'u kıyaslarken, "Hitler cesur bir adamdı. Perón bir korkaktı. Ayrıca, bence Hitler kendine inanıyordu. Perón ise inanmıyordu. Perón, bir korkak olduğunun farkındaydı (...) Karısı da adi bir orospuydu" diyen de zarafetiyle ünlü Borges'ten başkası değildir. 122.)

bir türlü öğrenemeyen Arjantinliler'in "Evita" diyerek bağrına bastığı Eva Duarte'nin de büyük payı vardı bunda. Bu ikilinin Mayo Meydanı'nda yaptığı konuşmayı görseydiniz, ("Görmek" fiilini böylesine rahat kullanmam sizi rahatsız ediyor mu acaba?) Perón'u sevmeyenler safına katılmak için can atardınız büyük ihtimalle. Ne var ki, Buenos Aires halkı benimle aynı kanaati paylaşmıyordu. Alkışların ve çığlıkların yol açtığı uğultunun dalga dalga yayılarak kulağıma kadar geldiğini hatırlatayım da varın siz düşünün ötesini. Avrupa'nın Hitler çılgınlığından yakasını sıyırmasına inat, Arjantin yeni bir çılgınlığın kapısını aralamakta ısrarlıydı maalesef.[138]

Bilmiyorum bana katılacak mısınız ama Perón'un temsil ettiği türden kibirli milliyetçilikleri sevmiyorum ben. Doğrusunu dile getirmek gerekirse, kibir sıfatının yanına yakışma ihtimali bulunan hiçbir şeyi sevmiyorum. Bu adamın koluna giren Arjantin halkının mühim bir bölümü, dağ tepe demeyip bütün ülkeyi sarsan ve nerede duracağı asla kestirilemeyen, koordinatları belirsiz bir milliyetçiliğin gölgesine atmıştı kendisini. Düşünün ki, sosyalizmle milliyetçilik arasındaki temel farkları göremeyen işçi sendikaları bile Perón'un yanında hizalanmaktan çekinmiyordu. Köylülerle birlikte işçileri de büyüleyen Perón'un briyantinli

138 Jorge Luis Borges, aradaki mesafeye aldırmadan Avrupa'da yaşanan savaşa ve Yahudi soykırımına tepki göstermekte gecikmemiştir. James Woodall'ın ifadesiyle, "Borges'in Avrupa'daki gaddarlığa tepkisi olağanüstü hızlıdır. Kitaplarda ve filmlerde bu tür senaryoların yazılması yıllar sürebilirdi: Borges'in uzakları bu denli çabuk hayal edebilme yeteneği, kendisinin de, zamanın önemli anlarını yakalayabilmek için, sanki zaman dışında çalıştığı izlenimini yaratır." *Kitabın Aynasındaki Adam*, 210. (Ne yazık ki, benzer bir tepkiyi, aradaki mesafe Arjantin'le kıyaslanamayacak kadar yakın olduğu halde Cemil Meriç'te göremiyoruz.)

saçları mıydı, yoksa Eva Duarte'nin sarışınlığı mıydı, karar vermekte zorlanıyorum sahiden de. Arjantinliler'in sarışın kadınlara düşkünlüğünün gerisinde ne tür Freudyen zaafların yattığını da kestiremiyorum doğrusu.

Tavşan müfettişliğinden istifa ettiğim için artık işsizdim. Fakat gönlüm rahattı, zira aylar önce yaşlı bir İngiliz kadın çay falıma bakmış, pek yakında yolculuğa çıkarak peş peşe konferanslar vereceğimi ve bu işten epey para kazanacağımı iddia etmişti. (Sizin oralarda nasıl kahve falı yaygınsa, İngilizler arasında da çay falı aynı işi görüyor sanıyorum!) Falcı kadının kehanetlerinden anneme de söz etmiştim ve ikimiz de bu fırsatı değerlendirerek, bir öğleden sonramızı kahkahalarla şenlendirmiştik. Benim gibi sıkılgan bir adamın insanların önüne çıkıp konuşma yapması olacak iş miydi Tanrı aşkına? Bizim kahkahalarımıza inat, falcı kadın haklı çıkmakta gecikmedi. Henüz Perón'un hışmına uğramamış dostlarımdan birinin yardım ve desteğiyle Arjantin-İngiliz Kültür Derneği'nde İngiliz edebiyatı öğretmenliği görevine getirildim. Üstelik, *Colegio Libre de Estudios Superiores*'de de Amerikan edebiyatı okutmamı istiyorlardı. İki öneri de derslerin başlama tarihinden üç ay önce geldiğinden, fazla tereddüt göstermeden kabul ediverdim.[139]

Gelgelelim, derslerin başlama günü yaklaştıkça nasıl bir panik duygusuyla boğuşmak mecburiyetinde kaldığımı tahmin bile edemezsiniz. Kırk yedi yaşındaydım, gözlerim giderek benden uzaklaşıyordu ve annemle beraber yaşıyordum. Derken bir mucize gerçekleşti ve panik duygusu çabucak geçiverdi. Bu öğretmenlik işinin karşıma çıkan önemli bir fırsat olduğunu, asıl Arjantin ve Uruguay'ı köşe bucak dolaşırken fark ettiğimi söyleyebilirim. Hiç

139 *Borges ve Ben*, 72.

görmediğim kentlere gidiyor, bir daha hiç uğramayacağım otellerde kalıyordum. Kimi zaman annem ya da bir arkadaşım eşlik ediyordu bana. Bir müddet sonra, falcı kadının da isabetle beyan buyurduğu üzere, kütüphanede kendimi paraladığım dönemle kıyaslanmayacak ölçüde çok para kazanmaya başladım. Para bir yana, yaptığım iş, beni düşünen birileri tarafından tasarlanmıştı sanki ve bundan fena halde hoşlanıyordum.[140] Benim gibi bir adam açısından öğretmenlik, mutedil yeryüzü cennetine ulaşmak için fildişinden oyulmuş ışıltılı bir anahtara eşdeğerdi. Bir başka ifadeyle, yaptığım işin varlığımı haklı kıldığını hissediyordum.[141]

Yazarken bir miktar mahcubiyet duyuyorum gerçi fakat o günlerde ışıltılı Latin Amerika aksanıyla gülüşlerimi besleyen bir de gönül fırtınası dalgalandırıyordu zihnimi. Paris'in Alman işgalinden kurtulduğu günlerde tanıştığım yirmi sekiz yaşındaki zarif bir hanımefendi, hedefinden habersiz bir halde mihverinde dönüp duran hayatımı farklı bir yörüngeye taşımakta gecikmemişti. Daha önce ufak tefek gönül maceraları yaşamıştım, ancak hiçbiri bu ölçüde tesiri altına almamıştı beni. Estela Canto'nun sinema oyunculuğuna duyduğu saplantılı ilgiyi bir kenara bırakırsak eğer, yazarlığa da kabiliyeti vardı aslında. Esmerliğine ve ince endamına yakışan iri kahverengi gözleriyle Bolivyalı bilgeler gibi bakan bu güzel kadın, sokakları tanıyordu ve siyasî bakımdan da çoktan

140 *Borges ve Ben*, 73.

141 Borges'in derslerini yakından gözlemleyen Emir Rodriguez Monegal, onun nasıl ders verdiğini şu sözlerle anlatıyor: "Borges dinleyicilerine doğrudan bakmaz, yarı kör gözlerini uzak bir noktaya diker, çok sakin otururdu. Konuşmasını yaparken ellerini küçük hareketlerle dua ediyormuş gibi birleştirir ya da ihtiyatlı bir biçimde sağa sola sallardı; bir papaz ya da haham gibi alçak, monoton bir sesle konuşurdu. Kıpırtısızlığı, kesik jestleri, sesinin monotonluğu, neredeyse büyü etkisi yapardı."

solculukta karar kılmıştı. Ama asıl önemlisi, Juan Domingo'dan ve onun sarışın sevgilisinden hiç hoşlanmıyordu. Benim açımdan bu kadarı bile Estela'nın zekâsını kanıtlamaya yeterliydi. İlk kez dışarı çıktığımızda ona, "Mona Lisa'nın tebessümüne ve satranç atının kıvraklığına sahip olduğunu" ifade ettim. Hiçbir şey anlamadığı öylesine belliydi ki, yine de memnuniyet duygusunu aynalara iliştiren bir gülümsemeyi esirgemedi benden.[142]

Bir yaz gecesi, sevgili dostum Adolfo Bioy Casares'in evinden birlikte çıktık. Estela bana, bir blok ötedeki Santa Fé metrosundan trene bineceğini söyledi. İlk düşüncemiz, istasyona dek yürümek ve orada ayrılmaktı. Plan çabucak bozuldu, zira ikimizin adımları da bu kısa yürüyüşle yetinmeye niyetli görünmüyordu. Üstelik, jakarandalar yeni çiçek açmıştı ve nehirden esen hafif bir rüzgâr, parklardan ve bahçelerden yükselen yakıcı kokuyu dört bir yana dağıtıyordu. Kentin güney mahallelerine ulaştığımızı fark etmemiz mümkün değildi, edebiyat ve siyaset bulduğu her boşluğu kolayca doldurmuştu.

İnanır mısınız bana bilmem, hayatımda ilk kez Bernard Shaw'dan hoşlanan bir kadınla karşılaşıyordum ve hiç de az şey sayılmazdı bu. Benim çok sevdiğim Joseph Conrad, Herbert George Wells, Herman Melville gibi yazarları "fazla erkeksi" bulduğunu dile getirdiğinde de, doğrusu itiraz etmek gelmedi içimden. Nihayet konu, Henry James'in kitaplarına uzandı. Estela'ya göre, bu adamın benim bayıldığım öyküleri en fazla kadın dergilerine yakışırdı. Bu sözler, beni yerimden yekindirip deli etmeye yeterliydi esasen ama delirmeyi unutan olgun adam

142 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 217-218. (Estela Canto, Borges'in ölümünden çok sonra verdiği bir söyleşide, hayranlık duyduğu tek Arjantinli'nin Che Guevara olduğunu söyleyecektir.)

rolünü gayet iyi oynadığım kanaatindeyim. İtiraf ederim ki, duygusal yönden baskı altına alındığımı hissettiğimde veya endişelendiğimde İngilizce konuşmaya başladığıma dikkat çeken ilk kadın da Estela'ydı.[143]

İşte *El Aleph*, bu uzun yürüyüşlerin beslediği duygusal serüvenin neticesinde gelip kuruldu çalışma masamın ortasına. Bu kitapta yer alan hikâyelerin hemen göze çarpan ön yüzünde veya bir miktar arkeolojik çalışma gerektiren arka planında Estela Canto'dan izler bulunduğu için pek severim kendilerini. Şüphesiz acıklı şeyler, lakin sorarım size, edebiyatın esas kaynağı acılar değil midir zaten? Belki de asıl marifet, edebî anlamda aşklardan geriye nelerin kaldığına bakmaktır. En azından, buna benzer belaları başıma saran sevgili dostum Adolfo Bioy Casares böyle düşünüyordu. Gönlünü yoklayan aşkların tamamını, yeni bir romana veya hikâyeye başlar gibi tereddütsüz sahiplenmesi, biraz da bunun yansımasıyla ilgiliydi galiba.

Ona karşı çıkmak, "Biz de burada buğday aşı çorbası eşliğinde Paraguay horonu çekmiyoruz herhalde" tarzında yorumlanab - leceğinden sustum bir miktar. Ne var ki, Bioy haklıydı aslında. Netice itibariyle, aşklar da, kadınlar da anlaşılır veya anlaşılmaz sebeplerle, belli bir noktaya geldiklerini düşündükleri zaman arkada bırakıyordu bütün yaşanmışlıkları. Bırakılmışlık hissinin kadınlardan ziyade erkeklerin üzerinde yıpratıcı bir faaliyet sergilemesi de bunun göstergesiydi muhtemelen. Dolayısıyla, o yıpranmışlık en azından birkaç şiire, birkaç öyküye ilham versin

143 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 219-222. (Adolfo Bioy Casares'e göre, neredeyse kör olan Estela Canto ile gerçekten kör olan Borges'in beraberlikleri karikatür gibiydi. Çünkü iki körün sokağa çıkıp sabaha kadar bilikte dolaşmaları görülmeye değer bir gösteriydi.)

değil mi? Aksi takdirde, insanın varlığını esirgememesinin hiçbir anlamı kalmıyor ki...

Sözü uzattım galiba, devamını bir sonraki mektupta anlatmak üzere burada kesiyorum.

Saygılarımı kabul buyurun lütfen.

Jorge Luis Borges,
Buenos Aires, 20 Kasım 1982

12.

Kadirşinas Borges,

İlk gençlik yıllarımdan itibaren tarih ve sosyoloji kadar, edebiyat ve antropolojiyle de bir hayli yakından ilgilendiğim halde, toplumların birbirinden tuhaf davranış modelleri geliştirmesine yol açan sebepleri kavrayabildiğimi asla söyleyemem. Gözlerimi kör etme pahasına ansiklopedilerle düşüp kalkmam da pek fazla işe yaramadı aslında. Zira, akıl ve ruh sağlığını örseleme ihtimali birkaç metre öteden apaçık göze çarpan bu modellerin nasıl bir ihtiyaca cevap verdiğini hâlâ yeterince analiz edebilmiş değilim. Toplumların kanatlarını kırma pahasına gönüllü davranması ise bir başka muamma.

Birtakım görünmez eller, nispeten makul bir seyir izleyen kolektif hafızayı yörüngesinden çıkartıp uçurumun kıyısına sürüklüyor sanki. Üstelik, kolektif hafızayı meydana getiren unsurların neredeyse hiçbiri, şirazesini çoktan yitirmiş bir cemiyet karşısında tespihine davranarak tevekkülle tefekkürü yakın tutmuyor birbirine. Tersine, bir lunaparka ya da panayıra koşarcasına, derin bir heyecan dalgasının eşliğinde dalgaların kollarına bırakıyor bütün benliğini. Geçici bir sarhoşluğa veya körlüğe benzeyen bu

seferberliğin kesintisiz bir biçimde yılları, kimi zaman da asırları hâkimiyeti altına alması ise şaşkınlığımın bir başka sebebi.

1789'da Avrupa'yı bir uçtan diğerine kasıp kavuran Fransız İhtilâli, malzemeden metanet ve merhamet çıkartmasını bilen tarihçiler ve sosyologlar açısından en büyük sosyal laboratuvar olarak görülegeldi hep. Osmanlı'yı buruşturup bir köşeye atan 1839 Tanzimat Fermanı kadar, Çarlık Rusyası'nı Sibirya'ya süren Ekim Devrimi de, Fransız İhtilâli'nin estirdiği fırtınanın gayrimeşru çocuğu sıfatıyla çoktandır onun nüfus kütüğüne kayıtlı. Buna rağmen, fazla ümit beslemenin anlamı yok. Çünkü, ferdin kahramanlaşabilmesi, cemiyetin üvey ana rolünü üstlenmesiyle mümkün ki masumiyeti yaralı bir cemiyetin oğullarını emzirdiği hiçbir dönemde görülmemiştir zaten.

Tarihi yaratan, fertle kalabalık arasındaki anlaşmazlık, yani dram, daima bir çelişmenin yahut çekişmenin eseri. Fertle cemiyet kaynaştığı vakit terakki yerine beraber otlayan, beraber geviş getiren adsız bir sürü çıkıyor karşımıza. Belki bu yüzden, cemiyet, kendine benzemeyen bir çocuk doğduğunda, onu beşiğinde boğmaya kalkıyor ilkin. Fransız İhtilâli de aldı bu vahşetten payına düşeni, Bolşevik İhtilâli de. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin mühim bir tarafı da benzer kaynaklardan besleniyor elbette. Tanzimat Fermanı'nı hazırlayan Osmanlı münevverlerine bu pencereden baktığınızda, bütünüyle Fransız İhtilâli'nin dizinin dibinde emeklediklerini görebilirsiniz. Temel hataları, Fransızcalarının eksikliğine aldırmadan koca bir ihtilâli tercüme etmeye kalkışmalarıydı. Prensipleri, İstanbul ve Moskova'da bu ölçüde yanlış anlaşılmış bir başka ihtilâl daha var mıdır acaba?[144]

144 *Jurnal 1*, 224. (Cemil Meriç, neslinin diğer mensupları gibi, fertlerin değil, cemiyetin bir değerler manzumesi teşkil ettiği kanaatindedir. Buna rağmen, "cemiyet çok defa gübre" diyen de Cemil Meriç'in ta kendisidir.

1946 yılı itibariyle Türkiye, Millî Şef'ten kurtulmak amacıyla tarihin elverdiği imkânlar ölçüsünde çırpınırken, Arjantinliler'in *Milli Şef*icat etmek için kolları ve paçaları sıvayıp Mayo Meydanı'na doluşmasını anlamak bir hayli zor. Mesele, toplumların talepleri ekseninde şekillendiğinde, akıl ve ahlâk geriye çekilip gelişmeleri izlemekle yetiniyor galiba. Kaldı ki, Türkiye'de ve Arjantin'de neredeyse aynı tarih diliminde yaşananları aklın ve ahlâkın yardımıyla izaha yeltenmek, iki toplumun karakteri hakkında bir hayli hazin neticeler verebilir kanaatindeyim. Kalpazanlıkların, kepazeliklerin, endazesizliklerin toplamı haline gelen Türk toplumu neyse ne de, durup dururken Arjantinliler'i de rencide etmek istemem doğrusu. Demiştim ya, belki de bütün bunların arkasında, Fransız veya Rus İhtilâllerinin zaten bir hayli sisli bir manzara sergileyen prensiplerinin yanlış tercüme edilmesinin yol açtığı zihniyet savrulmalarını aramak gerekiyor.

Bu mânâsız bahsi fazla uzatmanın kimseye en ufak bir fayda temin edeceğini sanmıyorum. Çabalamak veya direnmek beyhude. Büyücü birtakım esrarengiz homurtularla tabiat kuvvetlerini susta durdurmak sevdasından vazgeçip tabiatı harf harf, satır satır hecelemeye başladıktan sonradır ki *homo faber* mucize üzerine mucize yarattı. Tabiat da kadın gibi. Hercailikleri de, düzensiz-

---

Hatta, birbirini izleyen satırlarda çelişkiden çelişkiye savrulmasına rağmen üslubunu muhafaza edebilmektedir: "Her büyük adam kucağında yaşadığı cemiyetin üvey evladıdır. Zira o yarınki veya dünkü veya ötelerdeki bir cemiyetin çocuğu, kendi cemiyetinin değil. Marx, avukat Marx'ın oğlu olmaktan çok, Saint-Simon'un, Rousseau'nun, Hegel'in çocuğu. Rousseau'yu Rousseau yapan, yüzünü görmediği annesiyle ayyaş babası mı?" (*Jurnal 1*, 224.) Belki de çelişkinin gerisinde yatan biricik neden, Dücane Cündioğlu'nun da sık sık vurguladığı gibi, üslup kaygısından ibarettir. (*Bir Mabed İşçisi Cemil Meriç*, Etkileşim, İstanbul 2006, 203.)

likleri de, "spontanéité"leri de kanuna bağlı.[145] Madem ki Estela Canto Hanımefendi dolayısıyla kadınlardan söz açıldı, ben de bu nazik konuda fikirlerimin bir kısmını dile getirmek isterim. Hatta bu vesile ile birkaç yıl önceye giderek nasıl evlendiğimi de anlatabilirim size. Belki böylece, hayatımın "eğer"lerden ve "keşke"lerden meydana gelen bir bölümünü daha serebilirim gözlerinizin önüne.

İtiraf etmekte hiçbir sakınca görmüyorum, benim hayatım "eğer"lerle dolu acıklı bir kitap şeklinde de okunabilir. Eğer isteseydim. İstemedim. Değmezdi. Neye değmezdi? Küçülmeye, yalvarmaya, yalan söylemeye. Değmeyen neydi? İkbal, servet veya haz. Evlenme kararı aldığım günlerde, bu "eğer"lerin bir süre sonra "kuşku"larla birlikte "keşke"lere dönüşeceğini bilemezdim elbette. Zira, evlenme teklif ettiğim iki ilkokul öğretmeni de, parasızlığı üzerindeki giysilerin sefaletinden anlaşılan bu taşra delikanlısında herhangi bir istikbal bulunmadığını kavramakta hemen hiç zorlanmamıştı. Devrin şartları açısından düşünüldüğünde haksız da sayılmazlardı tabii ki. Zihnimde taşıdığım birbirinden parlak yıldızlardan haberdar olmalarını nasıl bekleyebilirdim ki?[146] İsmini bir dua gibi tekrarladığım sınıf arkadaşım Rayegân ise beyaz tenine, kara gözlerine, kara kaşlarına rağmen beni fark etmemişti bile.[147]

Büyük bilgeliklerle küçük beyhudelikler arasında ipeksi salıncaklar kuran sevgili dostum Kerim Sadi, bir gün laf arasında Fevziye Hanım'dan söz etmeseydi eğer, eksik kalırdım inanın bana. Bir lisede coğrafya öğretmenliği yapan Fevziye Hanım, orta yaşlarda, kibar ve sakin bir kadındı. Yaşı benden biraz büyüktü

145 *Jurnal 1*, 81.

146 *Jurnal 2*, 56.

147 *Babam Cemil Meriç*, 33.

ama ne fark ederdi ki? İstanbul'un ortasında peş parasızdım ve hayatımı şeytanla birleştirecek kadar yalnızdım. Bu yalnızlığın çıldırtıcı tarafları, sabah akşam tenimi acıtıyor ve kırık cam parçaları halinde beynimde geziniyordu. Oysa, hayatını benimle birleştirmeyi kabul eden kadının benim dışımda bir şeye ihtiyacı yoktu. Benimle sefalet de güzeldi, açlık da. İkbale, beni kendisinden uzaklaştırabileceği endişesiyle düşmandı.[148]

"13 İkinci Kânun (Ocak) 1942. Genç bir adam bir kapıyı çalıyor. Şefkate susuz, hayata susuz. Hapishane, dostların ihaneti, kopuşlar, yuvarlanışlar. Tenin açlığı, ruhun açlığı ve anlaşılmayan bir kalp ve anlaşılmayan bir kafa ve anlaşılmayan bir vücut. Bir pansiyon odasındadır. Koca şehirde yapayalnız. Dehasıyla yalnız, kültürüyle yalnız, ıstıraplarıyla yalnız. 13 İkinci Kânun (Ocak) 1942. Ve tahta kapıyı, bir mezarın kapısını çalar gibi yumruklayan eller. Soğuk bir kış günü. Sırtında paltosu var mıydı hatırlamıyor. Belki bir dosta iki kadeh rakı ısmarlamak için satmıştır. Hayatının tamamı vermekle geçti. Bilgisini, zamanını, kalbini. Başkalarında yaşadı, başkaları için yaşadı. Kendisinin olmayan bir dava yüzünden damgalandı. Ve uğrunda çarmıha gerildikleri onu taşladılar. Hayatı bir delinin yazdığı hikâye. O çakalların bile içmediği bir kaynak."[149]

"Karşısına çıkan kadından hoşlanmıyor, evden hoşlanmıyor. Dekordan hoşlanmıyor. Ama öylesine yalnız ki. Sonra minnetle dolu yıllar. Minnetle ve mihnetle. İki kutbun karşılaşması. Ben

148 Cemil Meriç, evlilik ve kadınlar konusunda kendisiyle sürekli çelişen fakat kibri de asla bir kenara bırakmayan nobran bir portre sergiliyor ne yazık ki. Aksi takdirde, eşine ya da çocuklarına saygı duyan hangi aklı başında insan, "Mefisto'ya satar gibi bir izdivaca sattım kendimi. Bir parça et ve bir parça şefkat" diyebilecek kadar küçülebilirdi ki? (*Jurnal 2*, 84.)

149 *Jurnal 2*, 47.

heyecandım, spontanéité idim, şiirdim, bohemdim. Karım, sakin bir yaz akşamı. Fırtınasız bir liman. İki insan birbirinden bu kadar farklı olabilirdi. Önceleri bir manastıra giriş gibiydi bu izdivaç. Uzun süren bir ıstıraptan başka bir ıstıraba, bir zilletten bir zillete geçiş gibiydi. Bütün kadınları seviyordum ve bütün kadınlara düşmandım. Karım benimle evlenmeye nasıl cesaret etti, hâlâ anlamıyorum. Ya çok zekiydi, ya çok ahmak. Kültürüm, karımda takdir uyandırıyordu şüphesiz. Ama bu, Tanrı'ya karşı hayranlık gibi müphem bir takdirdi. Bir teslimiyet, bir seziş. Kuvvetli bir erkektim, karım düşünüldüğünde lüzumundan fazla kuvvetli bir erkek. Yani meziyetlerim, kimseye benzemeyen taraflarım, bütün çağdaşlarımdan üstün taraflarım onun nazarında bir lüks bile değildi. O bunlar olmadan da mükemmel bir zevce olabilirdi. Hatta belki rahatsız da oluyordu bu lüksten."[150]

Hayır, yanlış anlamayın lütfen, ne o gün, ne de bugün kadını birkaç nefes çekilip atılan bir sigara keyfiyetine indirdim. Dudaklarımızdaki susuzluğu serinleten şarap damlaları tükenince fırlatılan bir kadeh de olmadı asla. Belli bir mesafenin gerisinde kalmak şartıyla, kadın, trajedisiyle de, stratejisiyle de hep ilgimi çekti benim. Kadın, yani anne, yani insanlığa en fazla lazım olan varlık, neden yaratılış itibariyle, hatta ahlâk ve zekâ bakımından kendinden daha aşağı kademelerde sürüklenen erkeğe itaat etmek zorunda kalsın ki? Bir amaca ulaşması için iki güç vermiş tabiat insanların emrine: Aşk ve ihtiras. Vücudumuzdan başka bir vücut yaratmak, istikbale taşımak, adımızı yaşatmak gayesiyle aşk. Kafamızdan bir dünya yaratmak, sonsuza damgamızı vurmak uğruna da ihtiras.[151]

---

150 *Jurnal 2*, 48.

151 Cemil Meriç'in kadın meselesine yaklaşımı, çoğu kez, belediye otobüsünde, vapurda veya trende kulağımıza çarpan sıradanlıklarla yarışacak ni-

Birkaç ay içinde evlendik Fevziye Hanım'la. Benim Fevziye Hanım'la evlenmem değil ama onun benimle evlenmesi büyük bir şaşkınlık yarattı çevrede. Zira, Fevziye Menteşoğlu aklı başında, mal mülk sahibi bir hanımefendiydi. Oysa ben yirmi beşini yeni bitirmiş, yüksekokul talebesi, toy, üstelik solcu bir gençtim. Solculuk, kıyısında yaşadığımız cemiyet ve o cemiyetin benimsediği devlet açısından ezilmesi lâzım gelen bir tehlikeydi. Sadece düşünceyle de kalmıyordu mesele, yakasına bir kez solculuk damgası yapıştırılanlar da kuduz bir köpek gibi takip ediliyordu bu ülkede. Hayır, yanlış söyledim, kuduz köpekler umursanmaz pek fazla, ama solculuğu fena halde ciddiye alıyordu bizim cömert devletimiz.

Çevrenin bütün acımasızlığına rağmen, gerek Fevziye Hanım, gerekse ben bu evlilik fikrinden vazgeçmedik. Bu arada, yani 1942 yazında Yabancı Diller Yüksek Okulu'nu bitirdim. Savaş dolayısıyla yurtdışına gidemiyordum, fakat memleketin muhtelif köşelerine gidebilirdim pekâlâ. Zaten mecburi hizmetim vardı, tayinim Elazığ'a çıktı, lakin kadro bulunduğu halde eşimin atamasını yapmadılar. Anladığım kadarıyla, benim solculuğum yüzünden onu da cezalandırıyorlardı. Biz yine de trenle Elazığ yollarına düştük. Tasavvur edebiliyor musunuz, evde masa bile yoktu. *Grand Dictionnaire*'leri yan yana dizerek masa haline

---

telikte maalesef. 12 Ekim 1966 tarihini taşıyan bir önceki paragraftaki satırların, Lamia Hanım'a yazılan bir mektupta yer alması yeterli aslında. Ancak, meselenin daha vahim tarafı, bu mektubu, eşi Fevziye Hanım'ın yanında dikte ettirdiği yetmezmiş gibi, arada ona dönüp "Haksız mıyım?" diye sorarak onay aramasıdır. Kadın konusunda yazmayı tasarladığı ancak sadece ilk bölümünü tamamlayabildiği kitabın muhtevası ise yeterince hayal kırıklığı yaratacak satırlarla dolu. *Kırk Ambar, Cilt 2, Lehçe-t-ül Hakayık*, 519-538.

getiriyor, eşimin yaptığı nefis yemekleri, bir örtü sererek kitapların üzerinde yiyorduk.[152]

Esasen bundan bir şikâyetimiz de yoktu, ancak çok geçmeden kaderle birlikte polis ve hükümet de tırnaklarını göstermeye başladı. "Yağmurlu bir kış akşamı. Karım sancılanıyor. kimseyi tanımıyorum henüz. Param yok. At hırsızına benzeyen sarhoş bir doktor karıma kürtaj yapıyor. Kan revan içinde sedire bırakılan kadınla aynı yatağa uzanıyorum. Sonra ikinci bir çocuk daha kaybediyoruz. Haksızlıklar birbirini kovalıyor. Solculuğumuza dair rivayetler dolaşıyor. İçimde iki büyük korku: Polis korkusu, frengi korkusu. Polisin beni neden ısrarla takip ettiğini hâlâ anlamış değilim. Halbuki bütün zamanımı, bütün enerjimi mektebe veriyordum. İki yıl böyle geçti. Karıma Elazığ Lisesi'nde açık bulunan coğrafya hocalığını vermediler. Neden vermediler? Hâlâ bilmiyorum. Karım yeniden gebe kaldı. Doktor, bu sefer hayatı tehlikede dedi. İstanbul'a döndük. Gözlerim hayli yorgundu, rapor aldım. İkinci raporum tıp fakültesindendi, kabul etmediler. Meğer hâlâ stajyermişim. Gelmezsen malulen mütekait sayılırsın dediler. Koştuk. Müdür, geç kaldınız dedi. Karım İstanbul'daydı, yalnızdım ve elli lira geçiyordu elime. Otele altmış lira veriyordum. Anadolu'da bekârlık bir kâbustur. Kitap yok, arkadaş yok. Mektep, meyhane, otel. Donmamak için içmek. Düşünmemek için içmek. Delirmemek için içmek."[153]

Dedim ya, **hayatım eğerlerle, keşkelerle** ve **kuşkularla** örülü **bir trajedidir.** Birinci perde, evleninceye kadar geçen dönem. Yıldızsız, allahsız, cıvıltısız, katran gibi bir gece. Vıcık vıcık ıstırap. Birkaç şehri fethe yeten bir enerji yel değirmenlerine saldırmakla harcanıyordu. İkinci perde izdivaçla başladı, daha büyük, daha de-

152 *Babam Cemil Meriç*, 41.

153 *Jurnal 1*, 230-231.

rin, daha uzun acılar söz konusuydu artık. Fakat vahaları olan bir çöldü bu. Ve göğü yıldızlarla doluydu: çocuklarım, kitaplarım.[154]

Hevesimin bir kısmını da diğer mektuba saklayayım bari. Mektup yerine yurduna ulaşmadan siz de Estela Canto Hanımefendi ile evlenirsiniz belki! Hayat bu, bilinir mi...

En derin hürmetlerimle.

Cemil Meriç,
İstanbul, 15 Aralık 1982

13.

Aziz dostum,

Hayır, Estela Canto ile evlenemedim. Söylediğim sözleri, mucizeler okyanusundan getirilmiş mücevherlerle yüklü büyülü bir yelkenliymiş gibi kabullenmesine rağmen, durup dururken şapkadan tavşan çıkardığımı düşünmesine yol açacak maharetlerimi incecik parmaklarından beklenmeyecek bir titizlikle alkışlamasına rağmen, maalesef bir türlü ikna edemedim kendisini. Estela, sabırsız ırmaklara doğru savrulan hayatın genel geçer

154 *Jurnal 2*, 47-49. (Cemil Meriç'in iyimserliği hem şaşırtıcı, hem de yanıltıcıdır. Zira, Elazığ'dan İstanbul'a döner dönmez, oradaki hayatını aramaya başlayacaktır. Bunun bir sebebi, doğum yapmak için Zeynep Kâmil'e yatan Fevziye Hanım'ı ziyaret amacıyla Caddebostan'dan hastaneye kadar yürümek mecburiyetinde kalışıysa, diğeri de, "her gün yeni bir hakaretle şahsiyetini ezmeye çalışan" kayınbiraderidir. Bunlar yetmezmiş gibi, evlilik öncesi yaşantısındaki düşkünlükler dolayısıyla doğacak çocuğunun sağlığından da endişelidir. Ancak endişesini yine üslubun arkasına gizlenerek getirecektir dile: "Bu kadına frengi aşılamış olmaktan korkuyordum. Bir Davalaciro mu doğacaktı?" *Jurnal 1*, 332.)

hükümlerine boyun eğip de yürüdüğü yoldan geri dönecek kadınlardan değildi. Halbuki, arkadaşlarının ve ailemin Georgie, sizin Borges diye bildiğiniz adamın arkasında saklı duran fakat utangaç bir biçimde dışarı çıkmaya çabalayan yaşama arzusunu ilk keşfeden de Estela'ydı.[155]

İnanmakta zorluk çekeceksiniz belki ama görünüş itibariyle her şey yolundaydı aslında. Neredeyse haftanın yedi günü Estela'yı ziyaret ediyor, onu evde bulsam da, bulmasam da, okumaktan hoşlanacağını tahayyül ettiğim birkaç kitap bırakarak geriye dönüyordum. Kimi zaman, Estela'nın yokluğunu fırsat bilerek, oturup uzun uzun annesiyle konuştuğum da oluyordu. Geceleri de genellikle sinemaya gidiyor, Constitucion Meydanı'nın çevresindeki lokantalardan birinde güle oynaya yemek yiyorduk. Pirinç çorbası, iyi pişmiş bonfile, peynir ve ayva reçeli yetiyordu bana. Estela şarap içiyordu, bense bol miktarda su.[156]

Fakat bizi ufuklardan ufuklara sürükleyen asıl belirleyici faaliyet alanı, tıpkı tanıştığımız ilk gün yaptığımıza benzeyen uzun ve kesintisiz yürüyüşlerdi. Otomobile binmek türünden alışkanlıklarımızdan çabucak vazgeçmiş, hemen her yere yürüye-

155 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 222. (James Woodall, Estela Canto'nun, kibar ve garip görünüşlü Borges'in yol açtığı entelektüel heyecandan etkilendiği kanaatindeydi. Bu nedenle, Borges'in cömert iltifatlarına ancak bir miktar cilve ile karşılık verebiliyordu. Bu da, ilişkiyi daha fazla duygusallaştırmak dışında bir işe yaramıyordu. Woodall'a göre, Estela'nın sözünü ettiği ayrıntılar, Borges'in en dürüstçe çizilmiş portrelerinden biriydi ve onun aşk hayatını ateşli bir anlatımla renklendirmişti. "Tereddütlü, tedirgin ve duygusal açıdan iktidarsız bir adamın, küstah, cinsel bakımdan aktif, siyasi bakımdan kararlı kadına 'âşık olması', Borges'in anlatılmamasını yeğleyeceği bir öyküydü.")

156 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 230.

rek gitmeye başlamıştık. Çok geçmeden bütün bir Barracas, La Boca ve Palermo, adımlarımıza aşina semtler arasına katılmıştı. Estela'nın doğduğu sokaklarda dolaşmak ayrıca hoşuma gidiyordu benim. Yürüyüşlerimizi zorlaştıran tek unsur, anneme telefon etme mecburiyetiydi. Yürüyüşün uzunluğuna paralel bir biçimde sık sık telefon ediyor ve mutlaka o sırada nerede bulunduğumuzu haber veriyordum. Annemden fırsat buldukça sarılıp öpüştüğümüz de oluyordu tabii ki. Ancak daha ileri gitme fikri, nedense dehşete düşürüyordu beni.

1945 yazının son günlerinde nihayet kararımı vermiştim. Estela Canto'yu, Adrogué'de *Hotel Las Delicias*'a akşam yemeğine davet ettim. Otel, savaş öncesi rengini çoktan yitirmişti ne yazık ki. Kırmızı ve mavi vitraylar, alelâde, renksiz bir camla değiştirilmişti; saksı bitkileri, palmiyeler ve eğreltiotları da gitmişti. Kötü aydınlatılmış yemek salonu hemen hemen boştu. Yemekten sonra, adımlarımızı kaldırımlara emanet ettik bir kez daha. Sımsıkı tuttuğum kolunu bırakmadan, Dante'nin Beatrice'in güzelliğini övdüğü mısraları okuyordum büyük bir şevkle. Nihayet beton bir bankın ucuna iliştik. Hava karanlıktı ve bankın hemen yanındaki bir lâmbadan üzerimize ışıklar dökülüyordu. Solgun ışık, gözlerimin görüş kabiliyetini tamamen zayıflatmıştı. Buna rağmen, Estela'ya dikkatle baktım ve benimle evlenip evlenmeyeceğini sordum. Estela'nın cevabı, hem sevecen, hem de şiddeti eksilmeyen bir tokat misali iniverdi yüzüme: "Olabilir Georgie, fakat unutma ki ben Bernard Shaw'un tilmiziyim. Hâlâ beraber yatmadıysak evlenemeyiz."[157]

Doğrusunu isterseniz bu tuhaf açıklama kafamı karıştırmıştı. Beraber yürümüş, birbirimize sarılmış ve uzun uzun öpüşmüş-

157 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 231.

tük. Anlaşılan bunlar kâfi gelmiyordu. Ben Estela'ya âşıktım ama o beni evlenecek kadar sevmediğini söylüyordu. Arkadaş olabilirdik filan. Buna rağmen, o geceden sonra sanki benim "novia"mmış (sözlü) gibi davranmaya başladı. Gelgelelim, annemle karşı karşıya kaldıklarında, bu işin yürümeyeceği bütün çıplaklığıyla çıkıverdi ortaya. Estela ne zaman beni görmeye gelse, Leonor derhal yanımıza koşuyor ve şanlı ataları hakkında sonu gelmez konferanslar veriyordu. Bu lüzumsuz konuşmalar benim değilse de Estela'nın sinirlerini bozmak dışında bir şeye yaramıyordu ne yazık ki. Şu yeryüzünde, iki kadın arasında kalmaktan daha korkunç bir şey tasavvur edebiliyor musunuz?[158]

Durum öylesine içinden çıkılmaz bir hale geldi ki, bir arkadaşımın evinin beşinci kattaki balkonundan aşağı atlamayı bile düşündüm. Ancak buna gerek kalmadı. Juan Perón –işin aslına bakarsanız Perón'un adamları– devreye girerek bizi birbirimizden koparmayı başardı. Bir gece yarısı Lezama Parkı'nda oturmuş konuşuyorduk. İki polis yanımıza gelerek kimliklerimizi sordu. Buenos Aires'te kimlik taşımak, o güne dek kimsenin aklına gelmemişti. Polisler, beni tanıdıkları halde –ya da bu yüzden– kimliklerimizin yokluğunu ve yakışıksız vaziyette oturduğumuzu iddia ederek gözaltına aldı bizi. "Yakışıksız" kelimesi aklınıza sahiden yakışıksız şeyler getirmesin lütfen. Sadece el eleydik! Bizi sabaha karşı serbest bıraktılar fakat Estela çoktan kararını vermişti. Kulağıma eğilip, hatırdan çıkarılması imkânsız

158 Jason Wilson'a göre, Estela Canto'nun zaman zaman küstahlığa varan davranışlarının gerisinde, "bedenini sunmasına rağmen Borges'in onu reddetmesi" yatıyordu. Bardağı taşıran son damla ise annesi Leonor'un, kendilerine misafirliğe gelen Estela'yı evin içinde adım adım takip etmesiydi. Borges, annesinin uğrunda büyük emek harcadığı himayecilik güdüsünü asla sorgulamamış, bu durumun ilişkisini yıktığını fark edememişti. (*Borges*, 25.)

bir ses tonuyla, "İkinci kez geç saatlere kaldık ama üçüncüsü asla olmayacak" deyiverdi.[159]

Hadi bu neyse ne de, annem Leonor ile kız kardeşim Norah ve arkadaşı Adela Grandona da, bir grup kadınla birlikte Evita ile Perón'u bir güzel aşağılayıp arkasından da Millî Marşı okudukları için Florida Sokağı'nda tutuklandılar bir gün. Laf aramızda, o sırada bizimkilerin yanında, Perón'un yol açtığı değişimlere neden direndiklerini anlatan çok sayıda broşür de varmış. Üçü de önce birer ay hapis cezasına çarptırıldı. Hâkimler, cezayı verdikten

159 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 232. (James Woodall, annesiyle Borges arasındaki ilişkiyi analiz ederken şunları söylemekten alamıyor kendisini: "Leonor'un uygun bir eş bulma konusunda Borges'i ne cesaretlendirdiğine, ne de engel olduğuna inanmak için bir neden yoktur. Borges'i ev yaşamında çekip çevirebilecek, giderek bozulan görme yeteneğiyle baş edebilecek, sağlam Arjantin soyundan gelen iyi bir Katolik kız –tercihan paralı– iyi olurdu (...) Borges'in cinsel yaşamı üzerinde Leonor'un zararlı bir etkisi olduğu söylenemez. Leonor oğlunu nasıl yönlendireceğini bilmiyordu. Kendine doğru dürüst bakamayacağı belliydi; anne olarak, oğlunun mutlu bir evlilik yapmasındansa başarılı bir yazar olmasında daha kararlı olmuş olabilir: bu özel umudun yerine gelmesi için oğlunun yanında olması, onun yapısına uygun olmadığı aşikâr olan evlilik kurumuna sosyal açıdan duyulan bir gereksinim adına yöneltmekten daha iyidir, diye düşünmüş olabilir (...) Leonor'un zihninin gerisinde Jorge vardı. Kocasının yaşamdaki düş kırıklıkları ve erken ölümü onu oğlu için yaşamaya iten nedenlerden biriydi. Gerek Leonor'un gerekse Borges'in, özellikle başka kadınlarla ilgili olarak Jorge'nin zaaflarına dair anıları olmalıydı. Babasının kaçamakları ve onun hatırı için Cenevre'de cinsellikle tanışması, olgunluk çağında cinsel açıdan kendine güven duymasını kolaylaştırmamıştı. Cenevre'deki o günden sonra Borges geleneksel erkeklik beklentilerini asla karşılayamayacağını biliyordu, bütün olgunluk çağında bu konu kafasını karıştırmaya devam etti. Kırklı yaşlarına geldiği zaman, ne yapması gerektiğini hâlâ kendine soruyordu, ama yanıtı boş çabalardan öteye gitmiyordu. Ten güçlüydü, ama ruh şaşkındı. 227.)"

sonra Leonor'un yaşını merak etmişler anlaşılan ve yetmiş yaşında olduğunu duyunca, büyük bir incelik göstererek cezasını ev hapsine çevirmişler. Norah ve Adela ise San Miguel Hapishanesi'nde geçirecekti bu bir aylık süreyi. Norah halinden memnundu, orada karşılaştığı kadınların resimlerini çiziyor ve yerde uyurken dinlendiğini söylüyordu. O sırada yazılarımla desteklediğim *Sur* dergisi de Perón'un hışmından payına düşeni kucaklamakta gecikmeyecekti. Birkaç yıl içinde, Norah'nın hapishanedeki yerini *Sur*'un sahibesi Victoria Ocampo alacaktı zaten.[160]

Tabii olup bitenler Estela kadar beni de yaralamıştı. Sevdiğim kadın benimle evlenmek istemiyordu. Perón'un baskısı her geçen gün artıyordu ve zihnimde cevaplanması gereken binlerce soru birikmişti. Bunlar öylesine canımdan bezdirdi ki beni, gidip Kohan Miller'in Plaza de Mayo'da bulunan muayenehanesinin kapısını çalmaktan başka çıkar yol bulamadım. Miller, Adli Tıp'tan tanıdığım Yahudi bir psikiyatrdı. Aslında beni Miller'a gitmeye ikna eden arkadaşlarımdı. Böylece sorunlarımdan ve sorunlarımın kaynağı haline gelen sıkılganlığımdan kurtulabileceğimi umuyorlardı. Kohan Miller, psikanaliz konusunda pek yetenekli değildi, buna karşılık akıllı ve açıksözlüydü. Tuhaf bir biçimde, benim entelektüel çevrelerdeki şöhretimin de farkındaydı. Beni iyileştirme çabasının gerisinde, muhtemelen Arjantin edebiyatına hizmet aşkı da yatıyordu.[161]

---

160 *Jorge Luis Borges*, 123. (Jason Wilson, Borges'in 1960'da yayımlanan *El Simulacro / Kuruntu* isimli öyküsünde Kızılderili görünümlü bir Perón karakteri yaratarak, eline Evita isimli sarışın bir bez bebek verdiğini hatırlatıyor. Hemen arkasından da, Borges'in Evita'yı her zaman yapmacık tavırlar sergileyen, güzel ama aptal bir kadın olarak gördüğünü ekliyor sözlerine.)

161 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 239. (James Woodall, Kohan Miller'in 1990 yılında İspanyol *El Pais*'te yayımlanan bir röportajında, bu seanslar hak-

Hazır bu bahsi kapatmamışken, Estela Canto'yla tanışmama yol açan Adolfo Bioy Casares hakkında da bir parantez açmak zorundaymışım gibi geliyor bana. Bioy'dan hiç söz etmedim size değil mi? Halbuki hayatımın en önemli hadiselerinden birisi, Adolfo Bioy Casares'le yollarımızın kesişmesiydi. 1930'ların hemen başında tanışmıştık galiba. O on yedisinde falandı, bense otuzumu geride bırakmıştım. Böyle durumlarda hep yaşlı yazarın ustalık, genç yazarın çıraklık yaptığı düşünülür, öyle ya! Belki başlangıçta buna benzer günlerimiz de oldu, fakat yıllar sonra beraber çalışmaya başladığımızda, Bioy gerçekten ustaydı artık. Birlikte birçok edebiyat serüvenine atıldık. Antolojiler hazırlamakla kalmayıp makaleler ve önsözler yazdık. Bioy, benim o serazat üslubumu yavaş yavaş klasisizme yöneltmeyi başaran insandır.

İki yazarın ortaklaşa yazma tecrübesi ilginizi çekecektir kanaatindeyim. Kırkların başlarıydı. O güne kadar çift imzalı metinlerin mümkün olabileceği aklımın ucundan bile geçmemişti. Polisiye bir öyküye çok iyi gideceğini sandığımız bir konu bulmuştuk. Yağmurlu bir sabah, Bioy, "Hadi bakalım, bir deneyelim, ne çıkacak karşımıza" dedi. Önce bir hayli gönülsüzdüm, ama çok geçmeden mucizeler birbirini takip etmeye başladı. Zira, ortaya Honorio Bustos Domecq isminde bir adam çıkmış

---

kında şunları söylediğini aktarıyor: "Borges 1946'dan 1949'a kadar hemen hemen üç yıl tedavi gördü. Haftada iki kez gelirdi. Bu seanslar benim çok hoşuma gidiyordu, çünkü çalışmalarımız psikoterapiyle sınırlı değildi. Bazen bir nörotik olarak çektiği ıstırap üzerinde duruyorduk. Borges çok anlayışlı bir adamdı. Birkaç kelimeden her şeyi anlamak ve tıbbi açıklamanın bırakabileceği boşlukları dolduran kesin ve gerekli soruları sormak gibi olağanüstü bir yeteneği vardı. Her şeyin üzerinde çok çekingendi. Bu durumdaki bir hasta sadece sözlü ifadesinin bastırılmasından ıstırap çekmez. Genel olarak birçok şeyi bastırmaktadır, Borges'e olan da buydu."

ve her şeyi çekip çevirme vazifesini üstlenmişti. Kısa bir süre sonra Honorio Bustos Domecq, elinde bir kırbaçla adamakıllı yönetmeye başladı bizi. Başlangıçta hoşumuza gitse de aslında ürkütücüydü. Çünkü, Domecq kendine özgü nükteleri, kendine özgü kelime oyunları, kendine özgü kılı kırk yaran üslubuyla ikimizden de tamamen farklı birisiydi. Honorio Bustos Domecq'in ilk kitabının adı *Don Isidro Parodi için Altı Bilmece* adını taşıyordu ve nedense bilinen isimlerimizle yazdığımız kitaplardan daha fazla ilgi çekmişti.[162]

Tahmin ediyorum ki aklınızın bir köşesine, "Çift imzalı bir metin, edebî anlamda bir değer ifade edebilir mi; iki insan nasıl ortak bir metin yazabilir?" türünden haklı sorular gelip takılacaktır. Aradan geçen yıllarda bunu bana öylesine çok sordular ki, üzerinde yeterince düşündüğüm kanaatindeyim. Doğrusunu ifade etmek gerekirse, yazının yalnızlığını paylaşmak hep ilginç bir fikir gibi görünmüştü gözüme. Birlikte yazabilmek, iki insanın benliklerinden, gururlarından ve kibarlık gösterisinden vazgeçmelerini icap ettiriyordu. Hakiki şahsiyet sandığımız şeyi bir kenara bırakıp sadece kitabı düşünmekle yetinmek şarttı. Şimdi birisi kalkıp da hangi esprinin benden, hangi kavramın Bioy'dan çıktığını sorsa, kolay kolay cevap veremem bu suale. İtirafta hiçbir sakınca yok, başka arkadaşlarla da denedim yazmayı. Üstelik bazıları çok yakın dostlarımdı. Ama hem açıkyürekli olamadıklarından, hem de vurdumduymaz davrandıklarından beceremedik bir türlü.[163]

---

162 *Borges ve Ben*, 74. (Borges'in verdiği bilgiye göre, Domecq, Adolfo-Bioy Casares'in, Bustos da kendisinin büyük dedelerinden birinin adıydı. Bu iki ismin bir araya getirilmesi, oyunun ve eğlencenin bir parçasıydı zaten. Muhtemelen bu nedenle, Emir Rodriquez Monegal, onlara 'Biorges' ismini takmıştı.)

163 *Jorge Luis Borges*, 50.

Sizin de gayet iyi bildiğiniz üzere, gözlerim görme gücünü tamamen yitirince, birlikte yazmak eğlenceli bir oyun olmaktan çıkıp mecburiyet halini aldı. Adolfo Bioy Casares ile birbirimizi fazla şımartmıştık anlaşılan. Zira, yeni duruma uyum sağlamakta en azından başlangıçta bir hayli güçlük çektiğimi söyleyebilirim. Gönüllülük saflarından çıkıp zorunluluk sıfatı kazanan hemen her şey kısa sürede tuhaf bir işkenceye dönüşür ya, benim açımdan tamamıyla öyleydi işte. Kördüm, dudaklarımdan çıkan kelimelerin ve cümlelerin sorumluluğunu idrak edebilsem bile, onların kâğıt üzerinde yan yana geldiklerinde nasıl bir netice vereceklerini bilmiyordum. Bir kelimeyi gözden kaçırma, bir virgülü veya noktayı yanlış yere koyma ihtimalinin mevcudiyeti yeterince rahatsız ediciydi.

Şüphesiz, bir de karşıdaki insan vardı. Hane halkından birinin bu işi üstlenmesi veya yardıma meraklı bir edebiyatseverin kapıyı çalması o ölçüde önemli değildi. Önemli olan, bir sandalyenin ucunda endişeyle kıvranan insanın körlüğünüzden nasıl ve ne şekilde etkilendiğiydi. Gözleri görmeyen bu zavallıya acıyor muydu, yoksa hâlâ yazmaya çabaladığı için kızıp öfkeleniyor muydu? Bu iki duygunun birbirini örselemekle kalmayıp tekrarlaması da mümkündü elbette. Lakin sezgilerim ne kadar güçlenirse güçlensin, aradaki farkı ayırt etmem giderek zorlaşıyordu. Kaldı ki, kırılıp gücenmeye de hakkım yoktu aslında. Zira, hiçbir zaman dile getirilmese de, meselenin sadakaya benzeyen incitici bir tarafı mevcuttu.

Muhtemelen bütün bu nedenler yüzünden körleştikten sonra bir şeyler yazma konusunda daha çekimser bir insan haline geldim. Ya uzun uzun konuşuyor ya da uzun uzun susuyordum artık. Bir cümle ya da bir mısra yazdırmak en büyük azaptı. Hele o cümle veya mısra üzerinde değişiklik yapıp yeniden dikte ettir-

me zarureti, adamakıllı utandırıyordu beni. Biliyorum, bunların mühim bir kısmı benim alınganlığımın eseriydi, ancak görme gücünü yitirmiş bir insanın alınganlık dışında sığınabileceği hangi liman kalmıştır ki geriye?

Kasvetli konularla canınızı sıktıysam eğer bağışlayın beni lütfen. Sizin de benzer patikalardan geçtiğinizi tahmin ettiğim için bunları yazmaktan alamadım kendimi. Bu şikâyet ve serzenişleri dile getirirken bile bir başkasının merhametine mecbur kalmak, yeterince yaralayıcı değil mi Tanrı aşkına?

İyi bir yıl dileklerimle.

Jorge Luis Borges
Buenos Aires, 12 Ocak 1983

14.

Aziz Georgie

Bir an ama sadece bir an, "Sondan başlarsam başa çıkabilirim belki" diye geçirdim aklımın karanlık bir köşesinden; hemen arkasından da, kâfiye kolaylıklarına sığınıp, "Başa çıkmakla boşa çıkmak arasında esasen anlamlı bir fark yok ki" mantığıyla Heraklit'i ırmağın en derin yerinde yalnız bırakarak, ruhumda beyhude yere gezdirdiğim birtakım aynaları araladım. Gözlerim birdenbire yeniden görmeye başlasa, görüntü bu kadar net olamazdı herhalde. "Hayalhanemin duvarlarına büyük bir itina ile astığım şu muazzam manzarayı size borçluyum" diyeceğim sevineceksiniz büyük ihtimalle. Halbuki, uçurumu tersinden tırmanmak pahasına, "Keşke Estela Conta Hanımefendi ile mürüvvet bahçelerinde bir müddet kılıç kuşansaymışsınız" makamında bir türküye omuz versem, Buenos Aires damgalı zarflar

kapıma konaklamayacak bir daha. Uzak ve yakın tehlikeleri bir arada göğüslemek adına, iyisi mi kader bahsini öne çekeyim ben, bakarsınız kısmet de onu takip etmek inceliği göstererek semtimizi ziyarete katlanır artık!

Aramızdaki kayda değer yaş farkına rağmen, kader çizgilerimizi belirleyen garip tesadüfler son derece ilginç geliyor bana. Bunu 1946'daki Millî Şef değiş tokuşu veya görme kabiliyetlerimizi kaybediş tarihlerimizdeki benzerlikler için söylemiyorum sadece. Onlar da var elbette, fakat asıl çarpıcı olan, Türkçede "kahır yüzünden lütuf" denen bir denklemin iki kutbuna görünmez eller aracılığıyla yerleştirilmişiz gibi, birbirini destekleme ihtimali güçlü mahcubiyetlerin zincirleme trafik kazalarına benzer bir biçimde sıralanması: İkimizin de hemen hemen aynı yıllarda evlenmeye kalkışması –siz beceremediniz o başka!–, polis tarafından aynı şekilde takip edilip gözaltına alınması filan çoğu zaman derin derin düşündürüyor beni. Pekâlâ, bunların hepsini rastlantı bahçelerinin esrarına dahil edelim, lakin gözlerimiz az biraz görüyorken neredeyse aynı yıllarda üniversitede ders vermeye başlamamıza ne buyuracaksınız? Unutmayın aziz dostum, siz Perón'a borçlusunuz bunu, bense Elazığ'daki kabzımaldan bozma müdüre ve tabii peşimi hiçbir vakit bırakmayan siyasi polise.

Hiçbir şey, bir önceki paragrafta titizlikle seçtiğim kelimelere yansıdığı ölçüde kolay olmadı ne yazık ki. Aradan geçen yıllarda, espri ve ironi, kalın bir perde çekiyor acıların üzerine gerçi ama bazı ayrıntılar kolay unutulmuyor işte. Elazığ'dan İstanbul'a dönmek, mevcut sorunlarımızın hiçbirini çözmüyordu mesela. Düşünün ki, başımızı sokacak basit bir evimiz bile yoktu. Çaresiz bir biçimde kayınbiraderin Caddebostan plajındaki odalarından ikisine sığınmak mecburiyetinde kaldık. Teorik açıdan plajın yarısı karıma aitti, fakat bunu dile getirerek teselli peşinde koşmamız

mümkün görünmüyordu pek fazla. Birdenbire dört bir yandan sıradan kötülüklerle kuşatılmıştık sanki; sebebini asla anlayamadığım kıskançlıklar ve dedikodular da peşimizi bırakmıyordu.[164]

İşim yoktu, param yoktu, dostum yoktu. Karım doğum için Zeynep Kâmil Hastanesi'ne yattığında, birkaç defa Caddebostan'dan Karacaahmet'e yürüyerek gitmek zorunda kaldım. O kadar düşükten sonra nihayet sağlıklı bir bebeğe sahip olabilmiştik. Cesaretimi bağışlar mısınız bilmem, fakat gözlerinizin içine bakan bir çocuğun babası sıfatını taşımanın, harikulâde bir kitabın lezzetinden daha güçlü bir haz sağladığını söyleyebilirim gönül rahatlığıyla. 1 Nisan 1945 tarihinde yeryüzünü şereflendirerek bu lezzeti bize armağan eden oğluma Mahmut Ali ismini koyduk. Hikâyesi biraz sizin Honorio Bustos Domecq'i andırıyor aslında. Çünkü, dedeleri Mahmut Niyazi ve Ali Haydar Bey'in ilk isimlerini birleştirerek Mahmut Ali'de karar kılmıştık. Hatırlarsanız, lisede çok sevdiğim hocalarımdan birinin adı da Mahmut Ali'ydi zaten.

Zihnimin loş ışıklarla bezeli taraflarını allak bullak eden Balzac tercümelerine de bu yıllarda başladım işte. Ekmek parası uğruna günde on iki saat çalışıyordum, ancak bu da yetmiyordu. Kitap bitmeden para vermiyorlardı, buna rağmen kitap bir türlü bitmiyordu. Körlüğü saymazsak eğer, hayatımın en acıklı yıllarıdır bunlar. Pek çok gece aç yattığımız halde, sırrımızı paylaşabileceğimiz hiç kimse yoktu etrafta. Nihayet dayanamadık ve Mahmut Ali üç aylıkken plajdan kaçtık. Yayınevinden elli lira avans almıştım. Duvarlardaki tahtaların aralıklarından yıldızların göründüğü soğuk bir odaya atabildik kendimizi. Gece yarılarına kadar tercüme yapıyordum, lakin hiç değilse bir miktar bahtiyardım. Aylarca evden çıkmasam da umurumda değildi artık. Zira, Bağlarbaşı'ndaki bu ev, Caddebostan plajından sonra cennet gibi

164 *Babam Cemil Meriç*, 45.

gelmişti bize. Hele bazı akşamlar çeviriye ara verip, Mahmut Ali'yi küçük bir bebek arabasına oturtarak Yakartepe'ye güneşin batışını seyretmeye gitmek bütün yorgunluğumu alıyordu.[165]

Gelgelelim, o çevirilerin hiçbiri huzur içinde yapılmadı. Soğuk bir oda, o soğuk odada hayatını kalemiyle kazanmak zorunda kalan ve sigara dumanıyla parmaklarını ısıtmaya çalışan genç bir adam. Gözlerimi kapadığım gün mezar taşıma yazılacak hakikat birkaç kelimenin etrafında dönüp duruyor zaten: Bu adam aç kaldı ama insanlık haysiyetinin bir zerresini feda etmedi.[166] İnanabiliyor musunuz buna, yıllarca yaşamak ve yaşatmak gayesiyle Balzac çevirdim. Kütüphanem yoktu, dostum yoktu ve sevgili zevcemin yarısına sahip olduğu milyonluk bir plajdan zerre fayda yoktu. Balzac tercümeleri, yayıncının para vermediği Balzac etütleri. On altı sayfalık bir forma karşılığında yirmi beş, bazen yirmi lira. Haftada en çok bir forma çevirebilirdim. *Altın Gözlü Kız*'dan yüz lira aldım. Halbuki diğerleri, günde bir forma çevirir, vekâlete seksen liradan satarlardı. Bu ülkede benden başka deli yoktur. Harcadığım emekleri ne okuyucu fark etti, ne münekkit.[167] Üstelik, tam dört kitabım yayıncının kayıtsızlığına

---

165 *Jurnal 2*, 48.

166 Cemil Meriç'in mezar metaforu etrafında geliştirdiği düşünceler ilginçtir aslında: "Kırk sene sonra mezarımı tavaf edecek hayvanlardan bana ne? Yaratmak yetmiyor bana. Kimin için yaratacağım? Şöhret, gerçek şöhret mezarların üstünde yükselen güneş. Ben milyonlarca kalpte değil, bir kalpte yaşamak istiyorum. Bütün olarak, rakipsiz ve bir Tanrı gibi, bir Tanrı gibi değil, Tanrı gibi. " (*Jurnal 2*, 56-57.)

167 *Jurnal 2*, 116. (Dücane Cündioğlu, *Bir Mabed İşçisi: Cemil Meriç* isimli kitabında haklı bir uyarıda bulunuyor: "Cemil Meriç hakkında yazılacak ciddi bir monografinin –garip gelecek ama bizzat Cemil Meriç'in şahsî beyanları da dahil olmak kaydıyla– bu tür şablonlara itibar edilmeden kaleme alınması, en azından bir Cumhuriyet aydınının fikir ve duygu dünya-

kurban gitmiştir. Dört kitabım yani iki senem. Yıllarca sustum. Dış dünyayla münasebetim bir fahişeninkine benziyordu. Hissetmeden veriyordum kendimi, yaşamadan veriyordum.[168]

Nihayet 1946 yılında iki büyük değişiklik meydana geldi hayatımda. Önce kızım Ümit şereflendirdi dünyayı. Kısmetini de kundağına sarıp sarmalamış olmalı ki, neredeyse aynı günlerde fakülte yıllarındaki hocam Sabri Esat Siyavuşgil'den bir haber aldım. Sabri Esat Bey, ilk fırsatta ziyaretine beklediğini söylüyordu. Giyecek gömleğim yoktu. Karım, beyaz patiska masa örtüsünü kesip biçerek iğreti bir gömlek yaptı bana. Onu eski ceketimin içine giydim, bir de kravat takarak fakültede aldım soluğu. Yıllar önce bana, "Evladım senin bu derslere ihtiyacın bulunmuyor" diyen Sabri Esat Bey, Yabancı Diller Okulu'nda açılacak olan Fransızca okutmanlığı kadrosuna geçmemi istiyordu. Böyle şeylere inanır mısınız bilmem, ancak Ümit hakikaten kısmetini de beraberinde getirmişti galiba. Babasının yolundan giderek, yıllar sonra aynı fakültede önce öğrenci, sonra hoca olması bunun somut göstergesiydi muhtemelen.[169]

Hani, bir önceki mektupta, "Benim gibi bir adam açısından öğretmenlik, mutedil yeryüzü cennetine ulaşmak bakımından fildişinden oyulmuş ışıltılı bir anahtardı sanki. Bir diğer ifadeyle, yaptığım işin varlığımı haklı kıldığını hissediyordum" diyordunuz ya, Fransızca hocalığı da benim açımdan aynen öyleydi işte. Fakat nasıl demeli, talebe perişandı. Dilini unutan bir nesil, yabancı dili niye sevecekti ki? İçimde, misyonerlerin her aksiliğe meydan okuyan imanı, yarının insanlarına Batı düşüncesini, daha

---

sını hakkıyla anlamak / anlamlandırmak bakımından zorunlu bir şart gibi görünmektedir." 40.)

168 *Jurnal 2*, 120.

169 *Babam Cemil Meriç*, 47.

doğrusu düşünceyi tattırmak amacıyla çırpınıyordum. Kızılderililer arasında bir rahiptim adeta. Zira, yabancı dil, hocalar için de, talebe için de bir arabanın beşinci tekerleğinden farksızdı.[170]

Bir süre sonra, talebeye zihnini ve kalbini açmanın yeterli olmadığı, asıl meselenin kütüphaneyi açmak olduğuna karar verdim. Yeni taşındığımız Paşa Limanı Nacak Sokağı'ndaki ev bu bakımdan müsaitti. Eski ahşap köşk, Boğaz'ı ve tarihî yarımadayı kuşatan manzarası kadar, birbirinden ilginç ağaçları barındıran korusuyla da harikaydı. Jakarandaları kıskandıracak ölçüde yanık mıdır bilemem ama lavanta kokusundan başınız dönerdi. Nihayet baharda erguvanlar, leylaklar ve güller açıldığı zaman, büyülü bir masal bahçesi dört bir yandan başını uzatıverirdi. Bu manzarayı arkada bırakıp da üniversiteye gitmek zor gelirdi çoğu defa, fakat vapur yolculukları bir diğer cazip tarafıydı İstanbul'un.

Eğer fakültede dersim varsa bir koşu yokuştan aşağı iner ve Boğaz'ın kıyısından yürümeye başlardım. Üsküdar İskelesi'nden vapura binip Eminönü'ne gitmek bambaşka bir lezzetti her zaman. Bir gün İstanbul'a teşrif ederseniz şayet, sizinle böyle bir Üsküdar-Eminönü yolculuğu yapmak isterim. Eski kent ise dört bir yanında sakladığı sürprizlerle bu yolculuğu bir anlamda keşfe dönüştürürdü her seferinde. Fakat gayet iyi bilirdim ki, asıl keşif, fakülte çıkışında Sahaflar Çarşısı'nda beklemektedir beni. Sahaf dostum Nizamettin, evimdeki kütüphanenin esas mimarıdır aslında. Elinde mutlaka bana uygun bir şeyler bulundurur, bir köşede saklardı.[171]

Derslerde tanıdığım kabiliyetli öğrencileri evime davet edip ayrıca meşgul olmaya ve kütüphanemi kendilerine açmaya başladım. Evin duvarlarını kaplayan zengin kütüphaneyle birlikte, Fevziye Hanım'ın nefis yemekleri de ilgisini çekerdi gençlerin.

---

170 *Jurnal 2*, 219.

171 *Babam Cemil Meriç*, 61.

Öğle vakti Fevziye Hanım oda kapısını tıkırdatıp yemeğe davet etmese, benim aklıma açlık filan gelmezdi. Ama salonda büfenin önündeki dört köşe büyük masada duran kömür ateşinde pişirilmiş nefis köfteleri görünce çabucak değişirdi kanaatim. Pilav, salata ve üstüne karpuz derken, fakirhanede hakiki bir ziyafet yaşanırdı. Bütün bu dostlukların ve günden güne genişleyen kütüphanenin temelinde, yırtık çorapla gezdiği halde, "Bana şunu al, bunu al" demeyen Fevziye Hanım'ın kanaatkârlığı yatıyordu.[172]

Derste *Kapital* kelimesini kullandı diye hapsedildiği için kalp romatizmasına yakalanıp genç yaşta ölen Ahmet Akat, Ali Özgüven ve İzzet Tanju, sofranın müdavimlerinden sadece birkaçıydı. Bilhassa İzzet Tanju, *Hint Edebiyatı*'nın ve jurnallerin yazılmasında önemli roller üstlendi. Bir gün derste, "Ya Batılı olacağız ya batacağız" diye kürsüyü yumrukladığımı gördükten sonra bir daha bırakmamıştı peşimi. Beni en çok kızdıran ve

172 Söz konusu talebelerden biri olan Ali Özgüven, Cemil Meriç'in bu tavrını şöyle anlatacaktır: "Yeni üniversite talebesi olmuştum, içimde yabancı dile karşı sonsuz bir ilgi vardı. Kendimi Fransızca biliyor sanıyordum. Fakültedeki kurs hocamız da, bu özbeğenimi kuvvetlendirmiş ve kendime olan güvenimi artırmıştı. Ama yine de içimde bir susuzluk vardı. Bir gün bir başka Fransızca hocasının kursundan arkadaşlarım söz etti. Derste yalnız Fransızca değil, edebiyat ve felsefe de anlatıyor dediler. Bir kere de onu dinleyeyim diye saatini ve yerini öğrenip Cemil Meriç'in dersine girdim. Genç, geniş alınlı, enerjik, çok güzel konuşan bir insandı. Dersin sonunda tahtaya Fransızca bir şiir yazarak, bunu bir dahaki derse kadar ezberleyip gelin demişti. Bir dahaki derse, ilk ders ilgimi çok çektiği için tekrar gittim. Şiiri kim ezberledi dedi. Baktım benden başka hiç kimse ezberlememiş. Parmağımı kaldırıp şiiri dilimin döndüğü kadar okudum. Yine çok farklı, çok ilginç bir ders verdi. Dersten çıkarken de bana dönerek, 'Siz biraz dışarı gelin' dedi. Koridorda yanına koştum. 'Dersle ilgili bir öğrencisiniz. Yetişecek bir insana benziyorsunuz. Benim amacım sizin gibi öğrencilere bildiklerimi aktarmaktır. Kafam ve kütüphanem emrinizdedir. Sizi evime bekliyorum' dedi." (*Babam Cemil Meriç*, 53.)

muhakkak ki en çok eğlendiren de İzzet'ti. Keşke zihnindeki *Cemil Meriç en Pantoufles / Terlikli Cemil Meriç* kitabını yazsaydı.[173] Sahaflardan paket paket kitap yüklendiği yetmezmiş gibi, bir kış günü sırtına vurduğu kömür çuvallarını bahçeden eve taşıyan Berke Vardar da son derece parlak bir talebeydi.[174] Keza, Server Tanilli (Server Feridun) da öyleydi. Fakat hukukçu meslektaşı Fikret Kılıçkaya ile yaptığı lüzumsuz bir tartışmadan sonra selamı sabahı kesiverdi ve bir daha da uğramadı bizim fakirhaneye.

Hocalığın işe yarar taraflarından biri de, birlikte çalışma kapılarını aralayabilmesi aslında. Hayır, sizin Adolfo Bioy Casares ile yaptığınıza benzer türden ortak bir kitap sahibi değilim, ama esasen her kitap birtakım çabaların bir araya gelmesiyle çıkmaz mı ortaya?[175] Yazdıklarımda, koca sözlükleri kütüphanenin üst

---

173 *Babam Cemil Meriç*, 53. (Cemil Meriç'in talebeleriyle ilişkisine tanık olan Prof. Nurettin Şazi Kösemihal, bir gün Ümit Meriç'e, "Babanız bir hoca gibi değil, bir tekke şeyhi gibi. Ona bende olan derviş, ömür boyu huzurundan eksik olmuyor" demekten alamayacaktır kendisini. Ümit Meriç de, Prof. Kösemihal'in cümlesinin, en çok İzzet Tanju için geçerli olduğunu özenle kaydedecektir.)

174 Elli altı yaşında akciğer kanserine yenik düşen Berke Vardar, Türkiye'nin parlak beyinlerinden birisiydi. Hocası Cemil Meriç'in ikinci ölüm yıldönümünde Çemberlitaş'taki Basın Müzesi'nde yapılan ve bu satırların yazarının da hazır bulunduğu toplantıda yaptığı konuşmada şunları söyleyecekti: "Cemil Meriç tüm ilişkilerinde ve öğretmenlik öğreticilik ile ilgili ilişkilerinde her zaman hoşgörülüydü. Şakadan bazen kızdığı olurdu ama her zaman engin bir hoşgörüsü vardı. Hoşgörü göstermediği tek kişi, kendisiydi. Özeleştirisi çok güçlü bir kimseydi. Sürekli biçimde kendi kendini eleştirirdi. Bu da bize ders olurdu. Yazdıklarını hiçbir zaman beğenmezdi, hep bir vicdan azabı ile onları matbaaya yollamıştır. Hep yetersiz bulur, baştan alır, yeniden yazardı. Aslına bakarsanız ve Cemil Meriç'e göre doğrusunu isterseniz, hiçbir şey yayımlanamazdı."

175 Hafızası Cemil Meriç'i yanıltıyor. Zira, Borges-Casares ölçüsünde olmasa bile onun da ortak kitapları mevcuttur. 1966'da Mahmut Sait Kılıççı ile

rafından indiren oğlum Mahmut Ali'nin ne kadar payı varsa, onları bıkıp usanmadan bana okuyan ve gözlerimin yokluğunda kalem görevi gören kızım Ümit'in de aynı ölçüde emeği vardır. Meseleye böyle bakıldığında, kitapların neredeyse tamamı, kolektif bir çabanın ürünüymüş gibi görünüyor zaten.

Ben de sizin yeni yılınızı kutluyor ve nice senelere diyorum aziz efendim.

Cemil Meriç
İstanbul, 1 Şubat 1983

15.

Aziz Meriç,

Yıllar önce, kâinatı muazzam bir kütüphane halinde tahayyül ettiğimi söylediğimde, bunu benim lüzumsuz şakalarımdan biri olarak değerlendiren bazı dostlarım ilgi göstermemişti pek fazla. Halbuki, benim konakladığım pencerenin kıyısından bakıldığında, kâinatın her zerresi, olağanüstü bir kütüphane niteliği taşımakla kalmıyor, kucaklar dolusu kitabı getirip bırakıyordu da ayaklarımın ucuna. Bilhassa görme gücümü yitirdikten sonra bunu daha derinden hissettiğimi algılamak, ilkin çok tuhaf gelmişti bana. Aradan yıllar geçtikçe, görünenlerin esasen görülmek dışında hiçbir amaca hizmet etmediğini, oysa asıl görülmesi gerekenlerin bunların ötesinde bir yerde bulunduğunu düşünürken yakaladım kendimi. Ya kütüphanenin rafları arasında hayli erken denebilecek bir yaşta kaybolmuştum ya da çok geç kalmıştım.

Victor Hugo'dan *Marion de Lorme* adlı piyesini, 1967'de ise talebesi Berke Vardar'la Antoin Meillet-Michel Lejune'den *Dillerin Yapısı ve Gelişmesi*'ni Türkçeye kazandırmıştır. *Bir Mabed Savaşçısı*, 74.

Benim *Babil Kitaplığı* öykümü üstünkörü okuyanlar, yeryüzündeki bütün kitapların yer aldığı bir kütüphane tasavvur ettiğimi sanmaktan bir adım ileri gidemediler ne yazık ki. Yeryüzündeki mevcut kitapları bir kütüphane çatısı altında toplasanız da, geride hep bir şeyler kalacaktır hiç şüphesiz. Zihinlerdeki kitapların sayısının, yazılmışlardan çok daha fazla olduğunun gözardı edilmesi, son derece ilginç gelmiştir bana hep. Birbirini takip eden mermer sütunlarla koridorlara ayrılmış, geçişi engellemeyecek biçimde alçak parmaklıklarla çevrili, sayısı belirsiz altıgen dehlizlerden meydana gelen *Babil Kitaplığı*'nı doldurduğunuz zaman bile durum umutsuzdur aslında. Zira, *terra incognita* olanca esrar ve cazibesiyle orada öylece durmuş bizi beklemektedir. Sadece okuduklarımızı değil, yazdıklarımızı gözden geçirdiğimizde dahi keşiflerin şaşkınlığıyla başımızın dönmesi, bunu apaçık göstermiyor mu hepimize?

Aziz meslektaşım Adolfo Bioy Casares'in de sık sık vurguladığı gibi, insan kusurlu bir kütüphanecidir hiç kuşkusuz.[176] Kusurlu bir kütüphanecinin gözetimindeki kitap sıradağlarının, kusursuz bir biçimde tanzim edilmesini bekleyecek kadar saf olabilir miyiz sahiden de? Halbuki, gözle görülebilir her türlü hatadan arındırılmış kâinat karşısında böyle bir endişe, aklımıza gelebilecek en son ihtimaldir. Kâinattaki muazzam kütüphaneyi kavramak hususunda sergilediğimiz vurdumduymazlığın gerisinde, hakikatle yüz yüze gelme ihtimalinin yarattığı tedirginlik

176 Borges bu cümleyi, *Babil Kitaplığı* isimli öyküsünde kullanıyor. Tomris Uyar tarafından çevrilen *Ölüm ve Pusula* kitabında yer alan öyküler, Türkçedeki ilk Borges metinleri olduğu için ayrı bir önem taşıyor. Ne var ki, Tomris Uyar'ın çevirisi için olumlu şeyler söylemek mümkün değil. *Ölüm ve Pusula*, öztürkçe kullanma saplantısının insanı nereye sürükleyebileceğinin acıklı bir örneği biçiminde de okunabilir rahatlıkla.

yatıyor belki de. *Mesnevi*'de anlatılan körlerden farkımız yok esasen. Herkes *Babil Kitaplığı*'nı bir ucundan tutmuş, kendi meşrebince hem yazara hem de okura çekidüzen vermeye çabalıyor. Üstelik kimsenin orada durmaya da niyeti yok. Sırada toplum var çünkü, devlet var, dünya var, kâinat var ve nihayet Tanrı var.

Neden söylemeyeyim ki, zihnini hasılat kaygısına fazla kaptırmamak şartıyla talebeler de sağlam birer kütüphanedir aslında. Hele kâinatı gökyüzüyle birleştirip oradan elde edilenlerle birlikte öğrencinin üzerine eğildiğiniz zaman, yaratıcılığın ve Yaratıcı'nın yörüngesi bir avuç peksimet misali dağılıverir kucağınızda. Dışınızdaki denetim mekanizmaları bir mucizeden diğerine kanatlanırken, ruhunuzdaki sessizlik değirmenlerine sarı sabır çiçekleri taşıyan şelâleler, "İşte size hakiki *Babil Kitaplığı*" diye sabırsız çığlıklar atacaktır hiç şüphesiz. Hayır, bunun yeterince sezilmeyişi beni pek fazla endişelendirmiyor doğrusu. Eski mektuplarınızdan birinde hatırlatmıştınız ya; "Mabetler her devirde boş kalmış. Buda kovalanmış, İsa çarmıha gerilmiş, Muhammed'i zehirlemişler, Lenin öldürülmüş, Gandi öldürülmüş." Her gün biraz daha talan edilen bu bahçede, biz de körlüğümüzün sağladığı zenginlikle yetinmeyi bilelim derim ben.

Sözü nereye getirmeye gayret ettiğimi anlamışsınızdır kanaatindeyim: Sadece zihninizdeki değil, evinizdeki kütüphaneyi de talebelerinize açmakla asıl eşiği aşmışsınız çoktan. Gayet iyi bildiğiniz gibi, eski Atina sokaklarında öğrencileriyle birlikte gezinen filozoflar da, bilgiyi bir şölene dönüştürmek için hiçbir çabayı esirgemiyordu kendilerinden. *Asociación Argentina de Cultura Inglesa*'da (Arjantin İngiliz Kültür Derneği) verdiğim İngiliz edebiyatı dersleri aynı tesiri uyandırmasa da verimli kabul edilebilirdi. Ancak asıl benzerlik konferanslardaydı. Sizinki kadar çarpıcı ayrıntılar barındırmasa bile, kütüphane açmaya benzer bir gayreti, her seferinde kürsünün sol tarafına yerleştiriyordum hemen.

1947'de yine Bioy'la birlikte hazırladığımız *La fiesta del monstruo / Canavarın Eğlencesi* de kürsü faaliyetlerinin bir parçasıydı tabii ki. Kabul ediyorum, temel amacımız metni bir tür Perónizm eleştirisine dönüştürmekti ki bunu da hayli incelikli bir biçimde başarmıştık galiba. Tahminde güçlük çekmeyeceğiniz sebepler yüzünden metni bastırma fikrini aklımızın ucundan dahi geçirmedik. (Geçirsek de basacak yayıncı bulabileceğimiz şüpheliydi ya!) Kopyalar elden ele, önce bütün bir Buenos Aires'i, arkasından da Uruguay başta olmak üzere Latin Amerika'nın belli başlı ülkelerini ziyaret ediverdi. Galiba bu gizlilik daha da artırdı tesirini.[177]

Fakat bence asıl şaşkınlık verici olan, 1950 yılında sessiz sedasız bir biçimde SADE'ın (*Sociedad Argentina de Escritores* / Arjantin Yazarlar Derneği) başkanlığına seçilmemdi. Dernek, Marquis de Sade çağrışımları dolayısıyla pek fazla iştah açıcı bir nitelik taşımasa da, yan yana gelmek gayesiyle çırpınan Perón muhaliflerine bir çatı altında toplanma imkânı sağladığı için önemliydi. Kısa sürede, diktatörlüğe karşı direnen az sayıda kaleden birine dönüşen SADE, México Sokağı'nda, eskiden Victoria Ocampo'nun ailesinin oturduğu evde faaliyet gösteriyordu. Tabii o devirde Perón muhalifi sıfatıyla ortalıkta dolanmak öyle kolay değildi. Bu o kadar açıktı ki, birçok tanınmış edebiyatçı, Perón

177 *La fiesta del monstruo / Canavarın Eğlencesi*, 1955 yılında Perón iktidardan düşünce, Emir Rodriguez Monegal tarafından Uruguay'da sol eğilimli *Marcha* dergisinde yayımlandı. Metnin yayımlanmasına öncülük eden Monegal başta olmak üzere, Ezequiel Martinez Estrada ve Ernesto Sábato da, Borges'in Perón'a ilişkin fikirlerinin hastalıklı bir saplantıya dönüştüğünün farkındaydı. Perón'un, en azından işçi sınıfı açısından farklı bir anlam taşıdığını Borges'e izah etmeye kalkıştılar, ancak büyük bir direnişle karşılaştıkları için başarılı olamadılar. (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 249.)

devrilmeden önce derneğin kapısından içeri adımını atmaya cesaret edememişti. Diktatörlüğün garip özelliklerinden birisi de buydu işte: Yönetimi açıktan savunanlar dahi, aslında hükümeti ciddiye almadıklarını, sadece kişisel çıkarlarını önplanda tuttuklarını söylemekten çekinmiyorlardı. Bu onur kırıcı itiraf geniş bir anlayışla karşılanıyor ve Arjantinliler'e özgü serseri bir umursamazlıkla bağışlanıyordu.[178]

Bilirsiniz, kâinatla ve insanlarla münasebetini tam anlamıyla teşekkül ettirememiş memleketlerde sokakların ahlâkı ve vicdanı, kayda değer gelişmeler konusunda bir hayli kararsız davranmaktan yanadır hep. Fırtınanın ne yandan eseceği, kimleri önüne katarak sürükleyip götüreceği, bir köşeye çekilip ağaç altında bekleyenlerin hangi ziyafet sofralarına davet edileceği ince ince hesaplanır yatak odalarında, meyhanelerde veya kahve köşelerinde. Şeritlere bölünmüş böyle bir muhasebe faaliyetini hangi ahlâk meşru kılar bir hayli kuşkuluyum ama kutsal kitapların incelikli bir kaygıyla üzerine titrediği insan malzemesi de bu işte. Bu ahlâk ve vicdanın, rüzgârların esiş istikametine bakarak geliştirdiği çabucak yön değiştirme kabiliyeti de her zaman ilgimi çekmiştir benim. Düşünün ki, Perón ve karısıyla ilgili bütün açık saçık fıkralar, başkaları ayıplarını yüzlerine vurmasın diye doğrudan Perónculer tarafından uydurulmuştu.

Doğrusunu ifade etmek gerekirse, dernekteki faaliyetlerimiz arada sırada düzenlediğimiz konferanslardan ibaretti. Cesaretini yitirmeyen birkaç insan, her şeyi göze alarak Mexico Sokağı'nın yolunu tutuyor ve kapıdan içeri adım atar atmaz vahasını yanında taşıyan bir sahra savaşçısı tedirginliğinden kurtuluyordu. Kolayca tahmin edebileceğiniz gibi, en iyi dinleyicimiz emniyet teşkilatı bünyesinde görev yapan arkadaşlardı. Vazife aşkıyla yanıp tu-

178 *Borges ve Ben*, 76.

tuştuğu Palermo'dan bile anlaşılan bu fedakâr insanlar, hiçbir toplantımızı kaçırmıyorlardı. Bir keresinde, birtakım örnekler aracılığıyla İran tasavvufunu anlatıyordum. Görevli polisin dinlediklerini hiç de ilginç bulmadığını ve gözlerini açık tutmak uğruna büyük bir mücadele verdiğini bugün dahi gayet iyi hatırlıyorum. Zavallı adamcağız, sonunda uykuya yenik düşmüş ve böylece Acem bilgeliğinden haberdar olma fırsatını kaçırmıştı. Gülmeyin lütfen, bazı akşamlar evde annemle otururken, hangi konuların polisleri sıkmayacağını uzun uzun düşünmekten alamamışımdır kendimi.[179]

Tabii Perón'un ve Perón dolayısıyla bizi asla yalnız bırakmayan emniyet teşkilatının ilgisi bunlarla sınırlı değildi. Nedendir bilmiyorum, bir de hafiye takmışlardı peşime. Esasen buna pek fazla itirazım yoktu, lakin bitmez tükenmez Buenos Aires yürüyüşlerimde beni birkaç adım geriden takip eden bu adamın halini görüp kaygılanmamak bir hayli zordu. Zira, daha ilk bakışta, enine doğru genişleme imkânını sonuna kadar kullanmaya kararlı olduğu hemen anlaşılıyordu. Arjantin yemeklerine düşkünlüğün doğal bir neticesiydi bu ve bizim hafiye bundan pek şikâyetçi gibi de görünmüyordu. Ne var ki, bana yetişmek isterken kan ter içinde kalınca durum değişiyordu biraz. En komik tarafı da gözünden eksik etmediği güneş gözlükleriydi. Varlığını gizlemek uğruna duvardan duvara sıçrarken bu gözlükler sağa sola kayıyor, bu da bizim hafiyeyi acemi sirk palyaçolarına çeviriyordu.

Adamcağızın durumu beni üzdüğü için arkadaşlık etmekten başka çare yoktu. Yaptığı işin anlamsızlığını nihayet fark etmiş olmalı ki, beraber yürüme teklifime karşı çıkmadı. Buenos Aires'i adımlarken bu arkadaşla ahbaplığı bir hayli ilerlettim ben. Söylediğine bakılırsa, kendisi de nefret ediyordu Perón'dan, lakin

179 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 254.

emir kuluydu işte ve evinde çoluğu çocuğu vardı. Hatta bir ara, anlaşılmaz bir ısrarla beni Perón'la tanıştırma arzusuyla yanıp tutuşmaya başladı. Ancak iradesine boyun eğmedim. El sıkışmak bile istemediğim bir adamla neden tanışacaktım ki?[180] Kaldı ki, goşolukta sınır tanımayışıyla tam bir taşralı türediyi andıran, briyantini eksik olmayan saçları ve gereğinden fazla ışıltılı kıyafetleriyle yalnızca sokak serserilerinin hayranlığını kazanan bu adam, o günlerde yabancı yazarların kitaplarının ülkeye girişini yasaklamakla meşguldü. "*Alpargatas si, libros no* / Sandaletlere evet, kitaplara hayır" sloganı eşliğinde sokakları işgal eden Perónistler sadece beni değil, herkesi canından bezdirmişti.[181]

Bereket, tercümeleri engellemeye gücü yetmiyordu henüz. Bu da benim, sebebini asla anlayamadığım bir şekilde, Avrupa'da lüzumsuz bir şöhretle kuşatılmama yol açmakta gecikmedi. Sevgili dostum Néstor Iberra'nın yaptığı, *Babil Piyangosu* ve *Babil Kütüphanesi* çevirileri, 1944'te *Asurlular* adı altında Paris'te yayımlandı. Savaştan kaçarak Buenos Aires'e yerleşen Fransız eleştirmen Roger Caillois'nın *Gallimard* tarafından desteklenen çevirileri de buna eklenince, Paris'te birdenbire bir Jorge Luis Borges rüzgârının esmeye başladığı benim kulağıma kadar geliverdi.[182] Böyle bir şeyi beklemediğim için bir hayli şaşırdığımı

---

180 *Borges ve Ben*, 76.

181 *Jorge Luis Borges*, 124. (Bir grup gösterici, bu slogan eşliğinde Buenos Aires sokaklarında terör estiriyordu. Jason Wilson durumu şöyle özetliyor: "Bir anda patlak veren bu entelektüellik karşıtı akımın, Borges'e göre, Avrupa'yı felaketin içine sürükleyen Nazizm'den farkı yoktu. Neticede SADE 1953'te Perón'un talimatıyla kapatıldı.")

182 "Fransız entelektüelleri ve 'ciddi' edebiyat okurları için Borges, koleksiyonu yapılacak en üst değerde bir parçaydı: yalın, karabasanımsı rasyonel, kendini deşen tarzı Fransız'a yakın ama konu itibariyle tamamen yabancı. Bunu izleyen on yılda, ünü dünyayı sarmadan önce, Borges, Arjantin'den

itiraf etmek isterim. Ayrıca, buna benzer bir şey nasıl beklenir ki? Bana katılır mısınız bilemem ama ben bugün bile bunu hikâyelerimin gücünden ziyade, Fransızlar'ın egzotizm merakıyla izah etme eğilimindeyim.[183]

Benim açımdan önemli olansa, Fransa'da ulaştığım şöhretten ziyade, doğduğum ülkede yaşadığım içler acısı sefaletti. Beni bu sefaletin giderek koyulaşan baskısının dışında tutan, *El Alef*'teki öyküleri tamamlama çabasıydı. Öykülerin arka planında, bir türlü aklımdan çıkmayan Estela Canto yer alıyordu bütün mevcudiyetiyle. Bir gün pazar yerinde çok hoşuma giden bir kaleydeskop bulmuştum. Esasen çocuklar düşünülerek tasarlanmıştı, fakat benim hoşuma gitmesine engel değildi bu. Oyuncağa Alef ismini verip Estela'ya hediye ettim ve hemen arkasından da *Alef* öyküsünü yazmaya başladım. Estela, yazdıklarımı daktiloya çekme görevini gönüllü olarak üstlenmişti. Ben de öyküyü ona ithaf etmekle yetinmemiş, metin bittikten sonra müsveddeleri de eline tutuşturmuştum.[184]

çok Fransa'da hayranlık topladı. Küresel Borges'e doğru giden yol, savaş ertesinin entelektüel huzursuzluğu içinde onu beklediği anlaşılan ülkede açıldı. Arjantin henüz yeterli olgunluğa erişmemişti." (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 258.)

183 James Woodall, önce Avupa'da, daha sonra Kuzey Amerika'da Borges'e gösterilen ilginin arkasında, edebiyattan ziyade sosyolojinin bulunduğunu söylemek zorunda hissediyor kendisini. "Dünyanın kendi yurttaşlarından –hatta kendisinden bile– önce keşfettiği Arjantinli Borges bilinçli olarak moderndi, yine de yaşamının büyük bir bölümünde kendine güveni yoktu. Eserlerine, özellikle öykülerine, pek kıymet vermezdi. Yine de onun iç açıcı parlaklığı, modernizmin tükettiği ve edebiyatlarını kupkuru bıraktığı Fransız, İngiliz ve Birleşik Devletler kültür iklimine ilaç gibi geldi." (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 29.)

184 Borges'in öyküsüne, hem Arap, hem de İbrani alfabesinin ilk harfi olan *Alef / Elif* ismini neden verdiğine dair hiçbir doyurucu bilgi yok. Ancak,

Estela Canto'nun kendisi de, hayali de hayatımın hiçbir evresinde rahat bırakmadı beni maalesef. Hayatımın sonraki dönemlerinde zaman zaman ortaya çıkıp yaşadıklarımızın hepsini aşağılaması neyse ne de, sanki evlilik teklifimi reddetmemiş gibi, "Benimle evlenmeye söz vermiştin" diye tutturması beni canımdan bezdirmişti iyice. Fakat mektubu bu tatsız bahisle bitirmek istemiyorum. Onun için, sizin mektubunuzda yer alan ve vaatleriyle bile mütebessim cömertlikler taşıyan ilginç bir detayı hatırlamak ikimize de iyi gelebilir: Sahi, ne oldu kuzum, İzzet Tanju Bey, *Cemil Meriç en Pantoufles / Terlikli Cemil Meriç* kitabını yazabildi mi bari?

En derin saygılarımla.

Jorge Luis Borges
Buenos Aires, 19 Şubat 1983

Estela Canto'nun Borges'in kendisine armağan ettiği müsveddeleri, Sotheby's'de 27.760 dolara sattığını biliyoruz. Jason Wilson'a göre, *Alef*'in yazımı bir hafta sürmüş ve bu bir hafta boyunca Borges ve Estela Canto bir hayli eğlenmişti. "Açıkça görülüyor ki" diyor Wilson, "Dante için Beatrice neyse, Borges için Estela Canto oydu, yani aşkın ve saadetin vaadiydi." (*Jorge Luis Borges*, 129.) Söylemek bile gereksiz belki ama biz yine de söyleyelim: *Alef*'in kahramanın ismi de Beatriz / Beatrice...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALÇAKLIĞIN EVRENSEL TARİHİ

1.

Kirpiklerimle gözbebeklerimin arasındaki o esrarlı vadide titreşen iki damla yaşı ilk fark eden, uzun masanın diğer köşesinde cep telefonuyla oynayıp duran Ramirez Eduardo Martinez olsaydı, anlamı giderek eksilen hayatlardan kurtulma ihtimaline küçük bir pencere aralayabilirdim. Belki böylece, yazmayı bir kenara bırakarak yaşamaya başladığım hikâyenin Buenos Aires versiyonunun kapısına kilit vurup Kandilli veya Kanlıca kıyılarında da alabilirdim soluğu. Hatta, hazır fırsat çıkmışken, cevaplanması romantizmi yörüngesinden oynatacak muhtelif suallerin saldırısından da sıyırırdım yakamı. Aksi takdirde, "Yaşantılar yazılınca ilgilerini esirgemeyenler, yazılanlar yaşantı dilimlerine dönüşmeye başlar başlamaz neden uzak ülkelere doğru seyahate çıkıyor veya yıllık izinlerinin bir bölümünü kullanıyor acaba" diye ortalıkta eşelenip durmanın kime ne faydası dokunacaktı ki?

Vapurlarda, belediye otobüslerinde, trenlerde, stadyumlarda, ıssız ovalarda, heybetli dağ başlarında, meyhanelerde ya da ibadethanelerde kullanılıp eskitilen kelimelerden bile kayda değer

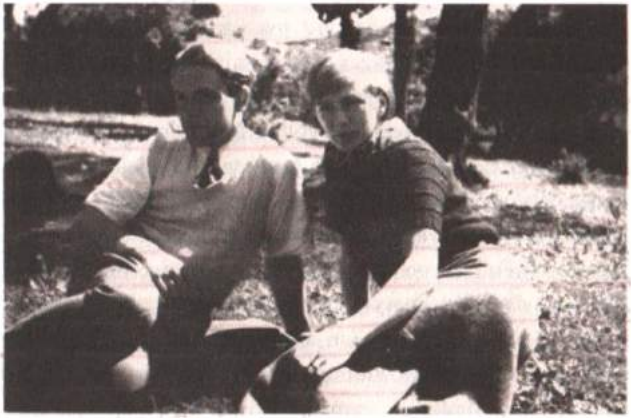
barınaklar kurulabileceğini söyleyen Bolivyalı bilgenin masayı neden erkenden terk ettiğini anlayabilsem, meselenin bir bölümü çözülürdü muhtemelen. Aynaya yansıyan görüntüye bakılırsa eğer, kelimelerin gücü veya kifayetsizliği de bir yere kadardı. Dereyi geçtikten sonra paçaları sıvayanların sayısındaki gözle görülür artış, keşkelere yönelik kuşkuları güçlendirmek dışında bir işe yaramıyordu pek fazla. Arkasından, çorapların sökülmesine, düğmelerin dikilmesine geliyordu sıra. Ancak hiç kimsede terzileri bekleyecek sabır ve cesaret yoktu..

Semiyoloji tartışmaları için ideal isim: Umberto Eco

Beni Cachafaz Café'ye sürükleyen Ramirez Eduardo Martinez kardeşim, Atletico Boca Junior'un pazar günü La Plata'ya üç golle yenilmesinin sarsıntısını üzerinden atamadığı için aynalarla boğuşmak da anlamsızdı. Cep telefonundan gelen tuhaf sesler-

den ve araya karışan öfkeli gürültülerden anlaşıldığı kadarıyla, duyduğu ıstırabı artırmak gayesiyle olsa gerek, takımının yediği golleri yeniden izliyordu. Bu durumda, onunla kelimelerin etimolojisine veya semiyolojisine dair Umberto Eco'yu kıskandıracak bir tartışmaya girişmenin sırası değildi. Bu içli çocuk, otomobilinin ön paneline yerleştirdiği meleklerin tesir sahasından uzaklaşır uzaklaşmaz, bir başka insana dönüşüyordu besbelli ki.

Lawrence Durrell, 1930'larda eşi Nancy ile

Halbuki, Cachafaz Café'yi güzelleştiren geniş ve dalgalı tebessümünü Eduardo ile benim aramda adalet duygusunu zerre örselemeden paylaştıran Esmeralda, tezgâhın arkasında elmalı turta dilimini keserken fark edivermişti kirpiklerimdeki koyu kahverengi mücadeleyi. Buenos Aires Üniversitesi Edebiyat ve Felsefe Fakültesi etiketini yakasından eksik etmeyen Ramirez, Atletico Boca Junior'un mağlubiyetiyle birlikte kayıplara karıştığı

halde, edebiyata ve felsefeye lüzumundan fazla yüz vermeyen Esmeralda, bir anlayış abidesi gibi dikkat kesilmişti hemen. Birkaç metre öteden de olsa, "Hangi yazar, yazdığı kitabın arzularına uygun bir seyir izlediğini görebilmiştir ki fani hayatında" cümlesi eşliğinde, Galerias Pacifico'nun teselli sezonunu açmıştı bile.

Cümle güzel, mânâ derin, fiil çekimi makbul, entelektüel kapasite yerli yerindeydi. Hakikaten, kitabının başlangıcı ile sonu arasındaki üç yüz ya da beş yüz sayfada yaşanan gelişmeleri inceden inceye hesaplayabilen bir tek yazar var mıydı acaba şu koca yeryüzünde? Hadi yazar kardeşimiz üşenmeyip hesapladı diyelim, yazma serüveni devreye girince kaç köşeye birden sıçrıyordu nar taneleri? Mesela, Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, mesela Honoré de Balzac, mesela Lawrence Durrell, o koca koca romanları yazarken nasıl bir yöntem izlemişlerdi? Boş vakitlerini birbirinden kötü cinayet romanları okuyup sırnaşık diziler peşinde değerlendiren bazı postmodern arkadaşlar, neredeyse sahneler halinde tasarladıkları hayatlar avuçlarından kayıp gidince ne yapıyordu sahiden de? Sıradan bir okur sıfatıyla, yazarına yol gösteren pek çok roman kahramanı gördüğümü söyleyebilirim rahatlıkla, buna mukabil, yazarına boyun eğen bir tek roman kahramanı çıkmadı karşıma henüz.

Hiç şüphesiz, "yazarın iradesi" isimli mavi bir boncuk yüzyıllardır efsane halinde geziniyordu kütüphane raflarının arasında. Miguel de Cervantes merhumun yel değirmeni yokluğunu fırsat bilerek icat etme gereğini hissettiği roman türü kadroya dahil edilmeden evvel yazılan metinlerde de, yoldan geçen yolcuyu telâşlandıracak kararlılık gösterileri mevcuttu elbette. Hatta İskenderiye ve Babil kütüphanelerinin, buna benzer vuslat endişelerinin dilsiz tanıklarına dönüştükleri için yakıldıklarına dair yabana atılamayacak bir hayli rivayet de yer alıyordu Alman

arşivlerinde. Zira, kalın ciltlerin arasında gezinen ak saçlı yazarların, ak sakallı roman kahramanlarıyla didişmekten yorgun düştüklerine inananların sayısı her geçen gün artıyordu. Ramirez biraderimin ilgisini çekmese de, Esmeralda yaklaşan tehlikenin farkındaydı.

Anlayabildiğim kadarıyla, Esmeralda bu yüzden yazar iradesini önce Cachafaz Café'nin, arkasından da Galerias Pasifico'nun cam kapılarının dışına kovalayıp "yazının iradesi" başlıklı bir başka sayfa açmıştı hazır fırsat çıkmışken. Gerçekten de, edebiyat tarihinin ana caddeleri ve çıkmaz sokakları, yazarın iradesi ile yazının iradesi arasındaki bitmez tükenmez mücadelenin yansımalarıyla doluydu. Eduardo kardeşim lütfetse de, elimden tutup Maríano Moreno Ulusal Kütüphanesi'ne götürse şimdi beni, bu mücadelede dökülen kanların yol açtığı sonuçların bir bölümünü gözlerimizle görebilirdik büyük ihtimalle. Ne var ki, Arjantin konukseverliğinin turistik timsali gibi telefonun karşısına tüneyen Martinez, ziyadesiyle meşgul bir insandı. Pencereden çıkarken kapıyı açık unutanların dünyasında iş yine başa düşüyordu. Bereket, Esmeralda isminde bir avuntu adacığı vardı Buenos Aires'in ortasında!

Esmeralda'nın da isabetle teşhis buyurduğu gibi, eski devirlerde ismine mektup denen, modern devirlerde e-mail katına terfi eden kısa yazılara bakmak bile, yazar iradesi denen efsaneyi yerle bir etmek için tek başına yeterliydi aslında. Günlük ihtiyaçlara cevap vereceği beklentisiyle bir araya getirilen üç beş kelimenin bir yolunu bularak alıp başını gitmesi bir yana, amaçlanan istikameti umursamadan kendi yörüngesini tayin etmesi de çile yumaklarını dağıtmak açısından olağanüstü örneklerdi. Kalemi yahut klavyeyi tutanın aklının kenarından geçirmediği gürültülerin kaynağı buydu işte. Portakal çiçekleri gibi ortalığı yangınlara

verme ihtimali bulunan binlerce aşk, yazarın iradesiyle yazının iradesi arasındaki kavgaya kurban ediliyor, gözyaşı dökmek ise işbölümü dolayısıyla yine kelimelere düşüyordu.

- Bir mektup bile yazının iradesi ile başa çıkamazken, koca bir metin söz konusu olduğunda neler yaşanabileceğini tasavvur etmek hiç de zor değildi. Yerleşik yazar kültürünün ve iradesinin temsilini üstlenmeye gönüllü herhangi bir aday adayı, birkaç sinopsis birden hazırlayıp büyük film yönetmeni havasında sayfa sayfa plan yapsa da nafileydi. Daha ilk paragrafta, yazının iradesi ismiyle dualarımızın köşelerine yerleşen soyut güç, yazarın iradesi sıfatıyla ortalıkta salınan somut güce uzaktan gülümseyerek meseleye el koyuyordu. Öyle İngiliz saray terbiyesinden ödünç alınmış centilmenlik gösterilerine gönül indirmek yerine, son derece kararlı ve hatta biraz hoyratça davranıyordu üstelik. Böylece, bütün müdahale ihtimallerinin ötesinde, yazara *rağmen* bir metin çıkıyordu ortaya. Ramirez konuyla ilgilenmeyi savsaklasa da, birkaç kez yazının ihanetine uğradığı anlaşılan Esmeralda'nın beni destekleyeceğine kuşkum yoktu.

Hayır, kirpiklerimle gözbebeklerim arasındaki esrarlı vadide titreşen iki damla gözyaşının sebebi, yazının iradesi ile yazarın iradesi arasındaki bitmez tükenmez mücadelenin gelip Buenos Aires'te bile bileğime yapışması değildi sadece. Acemi eleştirmenler zihinlerini bir parça zorlarsa öyle bir taraf da bulabilirdi belki, fakat beni asıl çarpan, masanın sağ tarafında okunmuşları, sol tarafında okunmamışları birer tomar halinde duran mektuplarda buram buram tüten yanardağlardı. Çünkü, gerek Cemil Meriç, gerekse Jorge Luis Borges'in mektuplarının en trajik bölümleri, yazının iradesinin yazarın iradesine baskın çıktığı yerlerde düğümleniyordu. Her ikisinin de bu mektupları başkalarına dikte ettirdiği düşünülürse, bir başka iradenin daha devreye gir-

diğini, gözünü ve kulağını cep telefonundan kaldırmayan bizim Ramirez dahi anlayabilirdi.

Yazının iradesine kurban giderek muhtemel bir yanlış anlamaya fırsat vermeden altını itina ile çizmeliyim ki, devreye giren üçüncü iradenin Cemil Meriç'in ve Jorge Luis Borges'in mektuplarını şirazesinden çıkardığını hiçbir zaman aklıma getirmedim. Biraz tanıdığım Ümit Meriç ile daha az tanıdığım María Kodama, böyle küçültücü şeyler peşinde koşacak insanlar gibi görünmedi gözüme hiçbir zaman. Beni asıl düşündüren, üçüncü bir iradenin varlığına rağmen her iki yazarın da sergilediği samimiyetti. Böyle durumlarda çoğu kişinin yapacağı gibi resmiyetle yetinmemişler, ruhlarının esirgenmiş yörelerini de açmışlardı birbirlerine. Artık yerinde yeller esen bu samimiyet, yazının iradesinin nerelerde aranması gerektiğine dair bir fikir de veriyordu aslında. Cemil Meriç'in yahut Borges'in yazının iradesine direndiklerine dair hiçbir ipucu kırıntısı yer almıyordu mektuplarda.

Sizden ya da Esmeralda'dan gizleyecek değilim ya, benim endişemin kaynağı daha derinlerde bir yerdeydi: Kör gözlerinden yüksünmeyen her iki insan, yazının iradesine boyun eğmekten çekinmediği halde, vazifeleri kelimeleri ve cümleleri kâğıda geçirmekten ibaret bulunan kâtipler, o kritik temas anında, yazar iradesinden yana tavır almış olabilirler miydi acaba? Mektupların henüz yarısını okuduğum halde böyle bir tedirginlik duymamın gerisinde, biyograf iradesini sergileme budalalığı yatmıyordu sadece. Titizlikle incelediğim ve sizin de aynı titizliği gösterdiğinizi umduğum mektuplarda gözüme çarpan bazı detaylar, bende buna benzer bir izlenim yaratmıştı işte. Kâtiplik görevini gönüllü üstlenenlerin böyle bir müdahaleyi yazarların görmeyen gözlerine saygı yüzünden mi, yoksa körlüğün kapalı alan teoremlerine ilişkin kaygı yüzünden mi yaptıkları belirsizdi. Cemil Meriç,

"Kronoloji aptalların tarihidir" dediği halde, mektuplardaki her şey kronolojik bir seyir izliyordu mesela.[185] Yahut, "Körlük bir hapsedilmedir, ama aynı zamanda bir tahliyedir de; yaratmaya elverişli bir yalnızlık"tır cümlesi Borges'in kaleminden çıkmamış gibi, sanki zaman zaman üstü kapalı bir mağduriyet çabası çarpıyordu göze.[186]

Eskiler, kalemin haysiyeti ile kelâmın haysiyetinin birbirini hem beslemesi, hem de desteklemesi gerektiğini beyan buyurduklarında, o günün şartları içinde kimse yadırgamamıştı bunu. Ne var ki, aradan birkaç yüzyıl geçtikten sonra, sadece kalemin ve kelâmın haysiyeti değil, bu kavramın etrafında şekillenen hayatlar da çoktan yitirmişti anlamını. Bu kaybın neticesinde nelerin ortalığa dökülüp saçıldığını, kimlere boyun eğilerek hangi köprülerden geçildiğini, alkolsüz şampanyaların ve susuz rakıların gemi güvertelerinde ne türden beklentiler eşliğinde içildiğini gören görüyordu zaten. Bir adım ötesine uzanıp da muhtelif yansımaları merak edenler, memleketin ve memleketin aynası olması lazım gelen edebiyatın içler acısı haline bakabilirlerdi kısık gözlerle. İki kör insanın yeryüzüne ve ülkelerine yönelik endişeleriyle diğerleri arasındaki çarpıcı fark, cevaba ilişkin kaygıları da tazeleyecekti büyük ihtimalle.

Eduardo'nun meseleyle az da olsa ilgilenmek yerine futbolu tercih etmesi, Esmeralda'nın da bu açığı kapatmak istermişçesine bütün gözleriyle üzerime eğilmesi, Galerias Pasifico'nun da giderek Türkiye'ye benzemeye başladığının somut bir göstergesiydi bir bakıma. Ramirez, büyük ihtimalle birazdan cep telefonundan başını kaldırıp, "Ama ben sizin kız arkadaşınızla hasret giderdi-

185 *Bu Ülke*, 22.

186 *Altın ve Gölge*, Jorge Luis Borges, Türkçesi: Selahattin Özpalabıyıklar, Sel, İstanbul 1992, 11.

ğinizi düşündüğüm için rahatsız etmek istemedim" diyecek, bu yalanı ortalığa döküp saçarken de, Esmeralda'ya göz kırpmayı ihmal etmeyecekti. Yazarın yahut yazının iradesi türünden teorik meselelerin zerre ilgisini çekmediğini de işte öylesine sözlerine eklerdi belki. Buna benzer bir biyografi kitabının kapısından yahut penceresinden içeri girmemesi gereken bu adamı geldiği yere gönderebilsem, kitabın istikbalinin bir bölümünü güvenceye almak mümkün olur muydu acaba? Hiçbir işe yaramasa bile, Esmeralda, tuhaf insanlarla evlenerek harcanan kadınlar kervanına eklenmekten kurtulurdu belki...

2.

Aslında kabahatin mühim bir kısmı, hatta tamamına yakını bendeydi. Mektupları, o güzelim Jorge Luis Borges Vakfı'nın mutena bir köşesine çekilip And Dağları'nın fırtınalarından hevesini almış bir fincan kahveyi yudumlayarak okumak varken, Ramirez Eduardo Martinez'in aklının adımlarına uymuş ve yeteneksizliğine rağmen birkaç hafta içerisinde şairliğe terfi etmesi kuvvetle muhtemel arkadaşımın ısrarıyla Cachafaz Café'de almıştım soluğu. Hadi onun Esmeralda'nın teninin ışıltısına biraz daha yakın durmak, o kadar yakınlaşmışken belki kaçamak bir öpücük kondurmak gibi her türlü edebiyat araştırmasını gereksiz kılacak meşru bir mazereti mevcuttu, fakat bana ne oluyordu ki ha demeden düşüvermiştim peşine?

Dedikodudan başka geçim kaygısı bulunmayan fazilet fukaralarını bu biyografinin faaliyet sahasına dahil etmek kimin fikriydi hakikaten bilmiyorum, lakin orada kendi aralarında konuşmaya başladıklarına göre mesai hayli hızlanmıştı anlaşılan. Türkçenin zorlukları dolayısıyla Ramirez'in maçlarla meşgul kulağına kadar

gideceğini zannetmesem de, gençlerin incitilmemesi gereken zor devirlerden geçiyoruz! İşte itiraf ediyorum, Esmeralda esintisi benim de hoşuma gidiyordu bir miktar. (Pekâlâ, bir miktardan biraz daha fazla, iki miktar!) Hele İngilizceyi, diliyle dudağının arasında akide şekeri gezindirir gibi telaffuz etmesi ve araya İspanyolca kelimeler serpiştirmesi, cazibesini bir kat daha artırıyordu ama bunun konumuzla ilgisi neydi ki şimdi? Üstelik, bütün bu karmaşa esnasında, nereden çıktığı belirsiz birkaç damla gözyaşı da karışıvermişti satırların sol tarafına. Hem Türklüğün gurur ve şuuru, hem de benim onu temsil kabiliyetim, gözle görülür bir şekilde seviye kaybediyordu ne yazık ki.

Halbuki, Dr. Mariosa Orlando'nun önerisine uyup vakfın misafiri olsam, hem mektupları okudukça içine düştüğüm boşluğu gönüllerden uzak tutabilecek, hem de Cachafaz Café'nin karga desenli kâğıt peçeteleriyle gözlerimi kurulamak mecburiyetinde kalmayacaktım. Hayır, kargaların dayanışma adı altında sergilediği bencilliğe karşı çıkabilirdim ama karga deseninin kendine özgü bir sevimliliği bulunduğunu inkâr edecek ölçüde kabalaşmaya da hiç niyetim yoktu. Zaten peçeteyi kirpiklerime yakın tuttuğumu gören Esmeralda, elmalı turtayı bir kenara bırakarak yanıma kadar koşup gelmişti işte. Benim lüzumsuz bir umutla beklediğimi gördüğü halde, yolunu bambaşka bir cepheye düşürmesi ise hayatın hafifliğiyle açıklanabilirdi ancak! Her yetişkin Arjantinli'yi pençesine alan futbol düşkünlüğünü Galerias Pacifico'nun ortasında sergilemekten çekinmeyen Ramirez'i bir güzel payladıktan sonra, gözbebeklerinde biriken kıvılcımların dökülüp saçılmasına aldırmadan dönüvermişti geriye. Sadece bu kadarı bile, mektuplarla yaralı damla kalbimi yedi yerinden birden kırıvermeye yetmişti. Hatasını anlayıp boynuma sarılsa da durumu kurtaramazdı artık...

María Kodama mı Borges'i sürüklüyor, Borges mi Kodama'yı?

Neyse, mektuplar diyordum, mektupları okurken, María Kodama'nın veya Vakıf Genel Sekreteri Dr. Orlando'nun, itinayla esirgenmiş bir tebessümü anoreksiya hastalarının yüzüne yapıştıracak tuhaf bir Buenos Aires şakası yaptıklarını düşünmeden edemedim. Hem de bir değil birkaç defa! Anoreksiya ile Arjantin edebiyat tarihi arasında nasıl bir münasebet bulunduğunu soran gözlerle Eduardo'ya baktımsa da, cep telefonu ile tesis ettiği münasebeti kesintiye uğratmadı. Birkaç futbolcuyu birden pataklamaya hazırlanan Atletico Boca Junior'un kale arkası taraftarları gibi kısa kollu gömleğinin yakasıyla uğraşan Ramirez'i, böyle bir konuda neden rahatsız ettiğimi bilhassa sorgulayan siz kıymetli okurların sabrını zorlamadan derhal söylemeliyim ki, zihnimden geçen suali sadece o veya bir süredir kendisine hayli kırgın olduğum Esmeralda cevaplayabilirdi.

Zira, Jorge Luis Borges imzalı bazı mektuplar Cemil Meriç'in, Cemil Meriç imzalı bazı mektuplar ise Jorge Luis Borges'in yeryüzüyle kurduğu münasebetin doğal bir yansıması gibi

görünmüştü gözüme. Sanki vakıftaki bir görevli –belki de Ramirez Eduardo Martinez–, futboldan arta kalan vakitlerini değerlendirirken eğlenmek amacıyla imzaları değiştirmiş, sonra da eski haline getirmeyi unutarak orada öylece bırakıvermişti. Böyle bir değişiklik hiç kimsenin dikkatini çekmemişti doğal olarak. Zaten çekmesi için herhangi bir sebep de yoktu. Ben zihnimin araştırmacı-gazeteci yanlarını, fazla Iris Murdoch ve Patricia Highsmith okumuş taraflarının hizmetine sunmakta müteredditdavransaydım şayet, üzerinde Jorge Luis Borges ve Cemil Meriç yazan sarı zarfın içindeki mektup tomarı, arşiv raflarında bir yirmi yıl daha beklerdi herhalde.

Vakıf çalışanlarının işlerini güçlerini bir kenara bırakıp Doğu-Batı meselesi üzerine doçentlik tezleri hazırlamalarının zorluğunu teslim etmekle birlikte, aradaki çelişkiyi görmezden gelmem de mümkün değildi. En azından, zihinsel konforumuzu örselememek türünden ulvi bir amaç uğruna önünü arkasını sorgulamadan benimsediğimiz fikir kırıntılarına ters bir şeyler geziniyordu ortalıkta. Gezinmesi o kadar da önem taşımayabilirdi belki, ama o terslik, gençlik hayallerinin de budalalık aynasına yansımasını getiriyordu beraberinde. *Geç Kalan Adam*'ın, *Geleceği Elinden Alınan Adam*'ın ve nihayet *Gözleri Görmeyen İki Adam*'ın temel fikirlerini ve bu fikirler etrafında şekillenen manivelayı belirleyen paradigma yanlışsa eğer, bu yanlışlığın üzerine nasıl doğru bir şey bina edilebilirdi ki?

En temel problem, körlüğe ilişkin değerlendirmelerde gösteriyordu kendisini. Muhteşem bir maziyi, o muhteşem mazinin değerler manzumesini de kucaklayarak muhteşem bir geleceğe kanatlandırmak istediğini her fırsatta dile getiren Cemil Meriç, bütün parmaklarını Olemp'te ikâmet eden tanrı ve tanrıçalara uzatıp "Nemesis Nemesis" diye inlerken; Batı terbiyesinin Katolik köşebentlerinde hayli dirsek çürüten Jorge Luis Borges,

Ahmet Yesevî'nin yahut Mevlânâ'nın dergâhından iki gün önce ayrılmış gibi derin bir tevekkülün penceresinden bakıyordu körlüğe. Borges'i besleyip büyüten ve hayat karşısındaki direniş kabiliyetini sağlayan mahcubiyet, Cemil Meriç'in semtine uğramayı sürekli ihmal etmişti sanki.

Hiç şüphesiz, körlüğün Cemil Meriç'in kapısını otuz sekiz yaşında çaldığını, Borges'in penceresini tıkırdatmak içinse ellilerinin ortalarına kadar beklediğini unutuyor değildim. Borges'in, "Asıl içler acısı olan, görme yetilerini birden yitirenlerin durumu. Benim durumum, 1899'dan bu yana dokunaklı anlar yaşanmadan süregeldi, gecenin ağır ağır inişi yarım yüzyıldan fazla sürdü. 1955'te o acıklı an geldi çattı" cümleleriyle somut biçimde ortaya koyduğu gerçeği de çıkartmıyordum aklımdan.[187] Üstelik, mektuplardaki trajik ifadeyi tekrarlamak gerekirse, Borges o yaşa kadar belli başlı bütün eserlerini vermiş, Cemil Meriç ise henüz herhangi bir kitabın kapağında ismini görme saadetine dahi erişememişti. Dolayısıyla, Cemil Meriç'in durumu kabullenemeyişinin tabii neticesi haline gelen isyanı ve öfkeyi anlayışla karşılamak mümkündü. Ne var ki, aynı isyan ve öfke, artık pek çok eserin üzerine isminin gayet okunaklı harflerle kaydedildiği dönemlerde de şiddetinden bir şey eksiltmiyordu. Freud ile birlikte Lacan'ın özene bezene geliştirdiği teorileri sekteye uğratan da buydu zaten. Muhtemelen bunun gerisinde, gözlerinin bir gün muhakkak açılacağına dair sarsılmaz inat ve inancı yatıyordu. Tasavvur ve tahayyül etmekte zorlansak da, neredeyse altmış yaşına kadar sürüyordu bu bekleyiş...[188]

---

187 *Yedi Gece*, Jorge Luis Borges, Çeviren: Celâl Üster, İletişim, İstanbul 1999, 114.

188 *Türkiye'nin Ruhu Cemil Meriç*, Yönetmen: Şafak Bakkalbaşıoğlu-Soner Sevgili, TRT 2008. Belgeselde konuşan Ümit Meriç, babasının yıllar bo-

Myanmar'daki Popa Taungkalat Budist Manastırı

Nihayet başını cep telefonundan kaldıran Ramirez Eduardo Martinez, takımının yediği üç golü çoktan unutmuş insanların huzuru içinde, Esmeralda'nın getirdiği elmalı turtayı büyük bir keyifle midesinin muhtelif köşelerine indirmeye başlamıştı bile. Lokma aralarında Esmeralda'ya yetiştirdiği cevaplara bakılırsa, hafta sonu için birtakım planlar peşinde koştukları anlaşılıyordu. Bana fikrimi sormalarını beklemiyordum tabii ki ama hiç değilse etrafta birileri duyar da üzülür gibisinden bir inceliğe gönül in-

---

yunca bir gün gözlerinin açılacağına inandığını söylüyor. (İsmini, Oğuz Atay'ın yarım kalan roman projesinden alan bu belgeselin bakış açısı, paradigmanın nasıl yanlış kurulduğunun bir başka göstergesi aslında. Sağlığında Göztepe'deki eve gelenlerden birisi, "Üstadım siz Türkiye'nin ruhusunuz" diye iltifatta bulunmaya kalkışsa, Cemil Meriç o ünlü öfkesiyle konuğunu Caddebostan kıyılarına kadar kovalardı herhalde. Tuhaf bir ısrar ve inatla Cemil Meriç'ten bir başka portre çıkarmaya kalkışanlar, belgeselin başdanışmanı Dücane Cündioğlu'nun yazdığı kitapları okuma zahmetine neden katlanmıyorlar acaba?)

dirip daha alçak sesle konuşabilirlerdi, değil mi? Davet etseler de gitmezdim, o ayrı mesele, fakat insan bu teklifsizlik karşısında direncini yitiriyor ve alınganlığın alnının ortasında kör bir kılcal damar misali kabarmaya başladığını hissediyordu. Hayır efendim, önümde öylece duran elmalı turta dilimine dokunmaya hiç niyetim yoktu.

Beni şaşırtan, iki yazarın körlük karşısındaki tavrı değildi sadece. Genel anlamda hayatla, insanlarla ve edindikleri bilgiyle kurdukları ilişki biçimlerinde de tedirgin edici yabancılaşmalar söz konusuydu. Cemil Meriç, başta kendisi olmak üzere neredeyse hemen herkesle ve hemen her şeyle sebebi kadar sonucu da belirsiz kavgalara girişirken; Borges, Myanmar'daki Taungkalat Manastırı'ndaki Budist dervişleri kıskandıracak kadar sakindi. Üstelik, ikisinin de çocuklukları kötü geçmişti, ikisi de arkadaşlarından dayak yemişti, ikisi de aşağılanmıştı, ikisi de yalnız ve içine kapanıktı, ikisi de ilk fırsatta dış dünyadan kopup kitaplara sığınmıştı. Bütün bu benzerliklere rağmen, hayat karşısındaki tavırları nasıl taban tabana zıttı o halde? Bu derin uçurumu Eduardo'ya veya Esmeralda'ya anlatmaya kalkışsam, büyük ihtimalle, "Yeryüzünün iki ayrı ucunda doğmuş, dinleri, dilleri ve milliyetleri farklı iki ayrı insan var ortada, Tanrı aşkına, ne bekliyordun ki" türünden Freud ya da Gestalt yüzü görmemiş düz bir mantıkla yarı yolda bırakacaklardı belki de beni.

Doğrusu bu ya, Borges hiç de onlar gibi düşünmüyordu. Erken yaşlarda Yunus Emre'yle Eskişehir ovasında at koşturmuş, delikanlılığında Hacı Bektaş'tan el alınış insanların terbiyesi içinde, sadece bir yazarın değil, herhangi bir insanın da başına gelen hemen her türlü felâketten dersler çıkarması gerektiğine inanıyordu. Biz sebebini anlamakta zorlansak da, gece ile gündüzün peş peşe gelişinde derin hikmetler vardı. Bütün o sıkıntı-

lar, üzüntüler, acılar ve talihsizlikler de, hayat yolunda alınması icap eden mesafeleri daha anlamlı hale getiriyordu. Bir sanatçı, bu rahatsız edici malzemeden ölümsüz eserler çıkartabilirdi rahatlıkla. Zira, sanatın en önemli beslenme kaynağı, bütün bu uyumsuzlukların gerisinde bir yerdeydi. Böyle bir durumda temel amaç, hayatlarımızı imkânsız hale getiren acıları, ölümsüz eserler yaratabilmek için kullanmak olmalıydı.[189]

Bizim çifte kumrular aksini düşünse de, zihnime üşüşen sorular son derece meşru, bir o kadar da yürek yakıcıydı. Buna rağmen yanılabilirdim elbette, mektuplardaki her satırı, her detayı, her yakınmayı yanlış yorumlamış da olabilirdim. Türkiye'de sayıları pıtrak misali çoğalan edebiyat fakültelerinde profesör sıfatıyla kürsü dolduranlardan ve müfredatın dışına taşarak çağdaş edebiyata kapı yahut pencere araladıklarını söyleyenlerden yardım almak en doğrusuydu belki de. Elmalı turta ile boğuşan Eduardo'ya rağmen kararımı çoktan vermiştim: Hitap ve imza yerleri kapatılmış iki mektubu, bu saygıdeğer profesörlerin önlerine koyacak ve bunlardan hangisinin Doğulu bir yazara, hangisinin Batılı bir yazara ait olduğunu soracaktım. (İstisnasız hepsinin Borges'i Doğulu, Meriç'i Batılı sıfatıyla tanımlayacağından kuşkum yoktu aslında.)

Martinez'in elmalı turtadan ve Esmeralda'dan başını kaldırıp gözlerini bana diktiğini biraz geç fark etmiştim galiba. Şımarık bir şoför edasıyla parmaklarını şakırdatarak birtakım işaretler yaptığına bakılırsa, bir süredir dikkatimi çekmeye çalışıyordu. Yazının ve yazarın iradesine boyun eğmemiş biyograf kimliğimi Cachafaz Café'nin masalarının arasına sererek Eduardo'ya aldıracak değildim herhalde. Esmeralda ortadan kaybolduğuna

189 *Yedi Gece*, 126-127.

göre, ben de zihnimi dağıtmak için yeniden üst kattaki *Centro Cultural; Borges*'e mi tırmansaydım acaba? Belki mektupları da yanıma alıp Esmeralda ile Eduardo'yu kendi hallerinde bırakmak en iyisiydi. Hazır yukarı kadar çıkmışken, belki birkaç tango figürü de öğrenirdim...

3.

Asıl şaşırtıcı olan, Esmeralda'nın birdenbire ortadan kaybolmasından veya Ramirez'in otomobilin ön panelindeki meleklere rağmen sergilediği vurdumduymazlıktan ziyade, hayatlarının önemli bir bölümünü gözlerinden mahrum geçiren Cemil Meriç ve Jorge Luis Borges'in körlük karşısındaki kayıtsızlığıydı. Her ikisi de, sanki bezgin bir ikindi sonrası güneşinden korunmak gayesiyle körlük isimli bayrağı meçhul bir ülkeye şöyle bir uğramışlar, birazdan da tekrar aydınlık diyarlara doğru yelken açacaklarmış gibi tuhaf bir tutum benimsemişti. Öyle ki, onları okuyan sıradan bir insan, körlüğün kaçınılmaz bir kader halinde bir gün herkesin kapısını çalabileceğine dair yanıltıcı bir yörüngeye girip paniğe bile kapılabilirdi. Bir başka ifadeyle, Borges ve Meriç'in birkaç raf birden dolduran kitaplarından körlüğe ilişkin fazla bir şey öğrenmek mümkün değildi.

Oysa, kelimelere hakimiyeti omuzlarında taşıyan edebî kabiliyet, meselelerin önünü ve arkasında gizlenenleri sezmeyi kolaylaştıran rezil bir hassasiyet, eşe dosta söylenemeyenleri biriktirmeye yarayan şahane bir mahcubiyet mevcuttu her ikisinde de. Öte yandan, körlükle yüz yüze geldikleri yaşlar, konuyu dallandırıp budaklandırmadan tahlil etmelerini çabuklaştıracak bir imkânı da beraberinde getirmişti: Terazinin bir kefesine, görmenin nimetlerini avuçlarında biriktirdikleri yılları, diğer kefesine ise

ışığın ve rengin işlevini pencere pervazlarına çiziktirdiği seneleri koyarak yapacakları mukayeseler, körlüğe ilişkin literatüre büyük katkılarda bulunabilir, yanlışlığını Eduardo'nun bile birkaç metre öteden fark edeceği hatalı yorumların önüne geçebilirdi.

Körlerin talihini değiştiren iki kadın:
Helen Keller ve hocası Anne Mansfield Sullivan

Ramirez Eduardo Martinez'in de kullanmaktan çekinmeyeceği hata payı yüksek değerlendirmelere set çekmek önemliydi hakikaten de. Zira, böyle bir vaziyette öne çıkan veya arkada kalan yeryüzü yurttaşlarının körlük ve körler hakkında rastgele

konuşmalarının en azından bir bölümünü engellemek mümkün olabilecekti. Buna ilişkin bir bilginin, kafası giderek karışan Esmeralda'nın zihninin körleşmeye müsait alacakaranlık yörelerini aydınlatacağı da ortadaydı ayrıca. Zihninin aydınlık taraflarıyla ne yapacağını kestirmek her ne kadar bu ikiz biyografinin faaliyet sahasına dahil değilse de, ihtimal haritasındaki bir yardımı esirgemek genç okurlar nezdinde hayal kırıklığı yaratabilirdi. Bu bakımdan, meseleye en azından bir ucundan dokunmakta sayısız fayda vardı.

Ama yapmamışlardı işte. Bunun yerine, gözleri görmeyen yazar ve şairlerin kaderiyle kendi yazgılarını kıyaslayıp edebî geçitler peşinde koşmayı tercih etmişlerdi. O geçitler aracılığıyla edineceklerini umdukları bilgilerle, kendi körlüklerine ışık tutabileceklerini düşünmüşlerdi belki de. Kim bilir, körlüklerini kara kamunun önünde konuşmaktan çekiniyor, bunda küçültücü bir taraf buluyor da olabilirlerdi. Öyle ya da böyle, körlüğe ilişkin paha biçilmez bir hazine değeri taşıyacak bir malzemeden mahrum bırakmışlardı insanlığı. Üç beş edebiyatçıyı kütüphane raflarındaki yerlerine yerleştirdiğimiz takdirde, ikisinin de körlüğün tarihiyle ya da körlerin talihiyle ilgilendikleri dahi söylenemezdi. Borges'in Cemil Meriç'i bulmasına yol açan entelektüel çaba ise yalnızlığın okunaklı taraflarına ilişkin bir yoldaşlık arayışıydı muhtemelen. Zaten bu nedenle, otuz yıl boyunca mektuplar hiç kimsenin ilgi alanına girmemiş, arşiv raflarını dolduran diğer sarı zarflarla birlikte kaderleriyle baş başa bırakılmıştı.

Durum böyle olunca, Jorge Luis Borges ve Cemil Meriç imzasını taşıyan kitaplarda Anne Mansfield Sullivan yahut Helen Keller isimlerini görmemek son derece doğaldı. Halbuki, körlük üzerine bir miktar düşünen bir insanın ya da körlükle ilgili herhangi bir çalışmanın Helen Keller'ın dizlerinin dibine konaklamaması imkânsızdı. Henüz on dokuz aylıkken geçirdiği ateşli

bir hastalık neticesinde görme, konuşma ve işitme becerilerini bütünüyle kaybeden Keller'ın hayatı, Homeros'un *İliada* ve *Odysseia*'sını aratmayacak bir büyük destan ve zaferdi aslında. Anne Mansfield Sullivan'ın inadı sayesinde, körlerin de diğer insanlar gibi yaşayabileceğini koymuştu ortaya en azından. Sadece koymakla da kalmamış, hayatını bu teorinin uygulama alanı haline getirerek, görmeyenlerin görüş kabiliyetine pratik bir mahiyet de kazandırmıştı. Helen Keller ismi, körlerin tarihi ve talihi açısından tam bir milattı hiç kuşkusuz.

Louis Braille'ın müze haline getirilen evinin önünde bir de büstü yer alıyor

Gözlerindeki ışıltıyı, bozkırlarda dolu dizgin koşan yaban atlarının yelelerini şahlandıran rüzgârdan almışa benzeyen Esmeralda'yı zerre ilgilendirmese de, körlük tarihinin ilk büyük meydan muharebesi, Fransız Louis Braille'ın sabrı dolayısıyla galibiyetle neticelenmişti. Küçük yaşta önce sol, sonra sağ gözünü kaybeden Braille, dünyada ilk kez Paris'te açılan Körler Okulu'na devam ederken, zihinsel mesaisinin mühim bir kısmını görmeyenlere özgü bir yazı sistemi geliştirmeye adamıştı çünkü. İşte altı noktayı temel alan kabartma alfabe, pek çok deneme ve yanılmayı bağrında barındıran bu çabalar sonucunda çıkacaktı gün ışığına. Ne var ki, Braille'ın parlak icadı, Fransız maarif sisteminin tutuculuğu yüzünden Paris Körler Okulu'nun müfredatına giremeyecekti bir türlü. Bunun için Braille'ın ölmesi beklenecekti garip bir biçimde.

Körlük tarihi açısından Braille'ın 1825 yılında son şeklini verdiği körler alfabesi ne kadar önemliyse, Helen Keller'ın 88 yaşına kadar yaşaması da aynı ölçüde önemliydi. Braille alfabesi, körlerin okuyup öğrenme arzularına vurulan zincirleri kırmakla kalmamış, kısa sürede bir büyük kütüphane teşekkülüne de zemin hazırlamıştı. Helen Keller ise, şahane öğretmeni Anne Mansfield Sullivan'ı aratmayan inadıyla, uzun ömrünü gözleri görmeyen insanların varoluşuna adayarak pek çok güçlüğün üstesinden gelebilmişti. Onun olağanüstü hikâyesinde Mark Twain'den Alexander Graham Bell'e, Charlie Chaplin'den İngiltere Kraliçesi'ne, ABD Başkanları Kennedy ve Johnson'dan Japon İmparatoru'na uzanan çizgide pek çok ismin yer alması da harcadığı çabanın büyüklüğünün göstergesiydi aslında.

Ne var ki, Helen Keller, Anne Mansfield Sullivan ya da Louis Braille zerre kadar ilgilendirmemişti Cemil Meriç ve Jorge Luis Borges'i. Hemen her konuda yabana atılamayacak fikirlere sahip

bulunan yazarlarımızın, mesele körlüğe ilişkin birkaç paragraf yazmaya gelince, bir kenara çekilmeleri ve sanki orada öyle bir şey yokmuş gibi davranmaları bir hayli şaşırtıcıydı hakikaten de. Cemil Meriç, Türkiye gibi Batı'ya da, Doğu'ya da hayli uzak bir ülkede yaşadığı için bu isimlerden haberdar olmayabilirdi belki ama benzer bir iyimserliğe Borges'i de dahil etmek biraz zordu. Buenos Aires Ulusal Kütüphanesi'ndeki müdürlük yılları bir yana, sadece dedesinin ve babasının durumunu göz önüne aldığımızda dahi, Borges'in bu isimleri duymaması mümkün görünmüyordu pek fazla.

Tabii yabana atılmaması gereken bir başka ihtimal daha vardı: Her iki kör yazar da, körlük tarihinin kilometre taşları haline gelen bu isimleri gayet iyi biliyor, yaptıklarını takdir ediyor fakat bunun işitilmesini istemiyor olabilirdi. Körlüğü kaderinin bir parçası haline getirmemek için nasıl direndiğine yakından tanıklık ettiğimiz Cemil Meriç, bir tür kabul ya da boyun eğiş anlamına gelecek böyle bir bilgiyi bizden gizlemişti belki de. Borges'in de, babasının kütüphanesinde işte öylesine gördüğü Helen Keller imzalı kitapları, ilgi alanına girmediği için elinin tersiyle bir kenara ittiğini varsayalım bir müddet. 1955 yılını nereye koyacaktık böyle bir durumda? Zira, vaktiyle film eleştirmenliği de yapan Borges'in mutlak anlamda körlükle tanıştığı 1955'te, kör bir kadının yani Helen Keller'ın hayat hikâyesini anlatan belgesel bir film Oscar Ödülü'nü kazanmıştı.[190]

Eduardo'yu da yanına alıp Cachafaz Café sakinlerini kendi hallerine bırakan Esmeralda'nın ortadan kayboluşunun gerisinde hangi türden sıradağların gizlendiğini bilemesem de, Cemil Me-

190 1953 yılında Helen Keller'ın hayatı, "The Unconquered" adıyla filme aktarıldı. Bu film daha sonra, "Helen Keller in Her Story" ismini aldı ve 1955 yılında "En İyi Uzun Metrajlı Film" dalında Oscar Ödülü'nü kazandı.

riç ile Jorge Luis Borges'in ilgisizliğini anlayışla karşılamamızı gerektirecek birkaç ayrıntı daha eklenebilirdi görüntüye. Her ikisinin de körlükle ilerleyen yaşlarda tanışmaları mesela, az şey miydi? Zaten bizimkilerle kıyaslandığında, Keller kör doğanlar sınıfına sokulabilirdi rahatlıkla. Gerçi görme gücünü yitirip sağır ve dilsiz olana dek öğrendiği "su / water" kelimesi, birdenbire ortaya çıkarak ömrünün kalan kısmını kurtarmıştı, fakat benzerlik bununla sınırlıydı işte. Meriç ve Borges, körlükle tanıştıklarında, yeryüzüne ilişkin yeterince ayrıntı biriktirmişlerdi aslında. Bu bakımdan, görmeyen gözlerle birlikte yaşama çabası dışında herhangi bir şeyi yeniden öğrenmeleri gerekmiyordu. Bu bilgi de öyle kitaplardan, Anne Mansfield Sullivan'dan veya Helen Keller'dan öğrenilebilecek bir şey değildi zaten.

Helen Keller'dan otuz yıl sonra Gaziantep'te hayata gözlerini açan Mitat Enç, ilk bakışta varlıklı bir ailenin şenlikli imkânlarına sahip gibi görünse de, hayat bambaşka vadilerden bakıyordu bu yeni doğan bebeğe. Renklerden ve ışıklardan müteşekkil pırıltılı dünyanın bütün cazibesiyle annesinin memesine saldırma biçimini dikkate almak gerekirse eğer, ihtirası da yerli yerinde görünüyordu. Buna karşılık, karnı doyduğu için kundağında tatlı tatlı gülümseyen çocuğu bir Helen Keller kaderinin beklediğini hiç kimse bilmiyordu henüz. Gaziantep çarşısında omuzları daha bir dik, yüreği yerden iki metre on santim yukarıda yürüyen babası Emin Mazlum Bey de bilmiyordu. Birisi çıkıp da, o yukarıda gezinen omuzuna dokunsa ve oğlunun on dokuz yıl sonra körlüğe doğru sağlam ve sancılı bir adım atacağını söylese, gülüp de geçerdi mutlaka.

Hayat denen badireli alanda birinin diğerinin omuzuna iş olsun diye dokunmadığını anlatmaya kalkışsam, Cachafaz Café'nin kumruları ismini çoktan hak eden Esmeralda ve Ramirez'in il-

gisini çekmezdi büyük ihtimalle. Ne zaman geriye döndüklerini fark edemesem de, tezgâhın arkasındaki sıkışık alanda kimseleri ilgilendirmeyen birtakım bilmeceleri çözmeye çalıştıklarını görebiliyordum rahatlıkla. Eh, onlar da bir gün öğrenecekti nasıl olsa asıl şiirlerin bazı yaşları beklediğini, ancak geç bir saatte edinilen bütün bilgiler gibi, pek fazla işe yaramayacaktı bu. Mitat, bu geç kalmışlık yüzünden iki gözünü birden yitirmişti ne yazık ki. İsmi henüz İstanbul Üniversitesi'ne dönüşmemiş Darülfünun'da Hukuk Fakültesi'nin koridorlarında genç cumhuriyete yakışacak umutlarla gezinen Mitat Enç, sol gözünde başlayan bir bulanıklığın sağ gözüne de sıçradığını fark ettiğinde çok geçti zira. On dokuz yaşında maruz kaldığı bu gecikmişliğin, kendisini Türkiye'nin Helen Keller'ı konumuna taşıyacağını aklının ucuna bile getirmemişti elbette.[191]

Hiç şüphe yok ki, bütün engellere rağmen Viyana ve Amerika'da tahsil gören, Helen Keller'ın da adımlarının izlerini taşıyan Boston'daki Perkins Körler Okulu'nda kendine güven tazeleyen Mitat Enç, memleketin körleri kadar bakarkörleri için de bir şanstı. Bütün ayak oyunlarına, bürokratik engellemelere rağmen Türkiye'ye ilk Körler Okulu'nu armağan ederek görmeyenlere birkaç dünya birden bağışlayan bu genç insanın hikâyesi, Borges ve Meriç'i çok daha yakından ilgilendirecek ayrıntılarla yüklüydü üstelik. Zira, Enç de tıpkı onlar gibi görmenin bilgisine sahip olduktan sonra maruz kalmıştı körlüğe. Zaten bu nedenle kabul etmekte bir hayli zorlanmış, kendi ifadesiyle, ancak iki yıl sonra "görme gücünü yeniden kazanıp eskiye dönebilmek düşlerine" kesin bir biçimde elveda diyebilecek aşamaya gelebilmişti.[192]

---

191 *Bitmeyen Gece*, Mitat Enç, Ötüken, İstanbul 2013.

192 *Bitmeyen Gece*, 124.

Mitat Enç'in yaşadıkları, bir başka öncü isim olan Gültekin Yazgan'ın *Kör Uçuş*'u ile birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'ye özgü bir manzara çıkıyordu ortaya.[193] Kendi imkânlarıyla körlükle mücadele etmeye kalkışanlar, önce yakın çevreleri tarafından, arkasından da kademe kademe neredeyse bütün bir toplum tarafından engelleniyordu. Bu engelleme çabasına, acıma, mahcubiyet ve çaresizlik benzeri duyguların eşlik etmesi ise meselenin bir başka vahim tarafıydı. Bu vahamet, 1984 yılında Göztepe'deki evde Cemil Meriç karşısında yaşadığım tedirginliğin de asıl sebebiydi aslında. Sadece körler değil, bedenlerinde en küçük bir arıza baş gösterenler de evlere kapatıldığı için, bir körle, bir sağırla, bir dilsizle, bir topalla nasıl bir arada yaşanabileceğini öğrenemiyorduk bir türlü. Esmeralda ile Eduardo'nun Cachafaz Café'de beni kaderime terk etmesi de bunun bir göstergesi olabilir miydi acaba?

4.

28 Temmuz 2003 tarihli *New Yorker*'da, yaz günlerinin vahşi sıcağını daha da katlanılmaz hale getiren, "The Mind's Eye: What Blind Man See" başlığıyla son derece ilginç ve kışkırtıcı bir makale yayımlandı. Türkiye'de daha ziyade *Karısını Şapka Sanan Adam, Renkkörleri Adası, Dayanacak Bir Bacak* ve sinemaya da uyarlanan *Uyanışlar* isimli kitaplarıyla tanınan Oliver Sacks imzasını taşıyordu bu makale. New York Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde profesör unvanıyla görev yapan İngiliz nörolog Sacks, gözün gördükleri ile beynin gördükleri arasındaki farklılıklardan

193 *Kör Uçuş*, Gültekin Yazgan, Doğan, İstanbul 2011.

yola çıkarak birtakım teoriler geliştiriyordu. Zaten, "Beynin Gözü: Kör İnsan Ne Görür" başlığı da neye hazırlanmamız gerektiğini söylüyordu bir miktar.

Beynin gün ışığına kapalı alanlarında yaşanan karmaşayı gözler önüne sermek amacıyla uğraşıp didinen bir nöroloğun böyle bir meseleyle ilgilenmesi anlaşılır bir şeydi. Anlaşılmayan, Sacks'ın körlüğe Noel veya doğum günü kutlamaları için özenle hazırlanmış bir hediye paketi muamelesi yapmasıydı. Sacks'a bakılırsa, görme gücünü yitirmek, yeni dünyaların ve yeni imkânların keşfine kapı aralayan bir tür mucizeydi aslında. Bu mucizevî dönüşüm, insana yepyeni mücadele kanalları açılmasına zemin hazırladığından ayrıca önemliydi ve körlerin tecrübeleri bilhassa bu açıdan dikkatle incelenmeyi hak ediyordu. Soru yahut sorun da burada düğümleniyordu zaten: Aklımız mı beynimizi yönetiyordu, yoksa beynimiz mi aklımıza çekidüzen veriyordu?

Oliver Sacks'ı bu şekilde düşünmeye sevk eden ve neticede getirip böylesine kritik bir sorunun kıyısına bırakan Prof. John M. Hull'dan başkası değildi. Üç yaşında sol gözünü yitiren, otuz beşinde sağ gözünde sorun çıkan Prof. Hull, kırk sekizinde bütünüyle kör olmuş, *Touching The Rock / An Experience of Blindness* ismini verdiği günlüğünde de bütün bu süreci detaylarıyla anlatmıştı.[194] Meslek itibariyle ilahiyatçı kimliği taşıyan Prof. John M. Hull'un günlüğünde yer alan en çarpıcı detay, kör olduktan kısa bir süre sonra eşinin, çocuklarının ve diğer sevdiklerinin yüzlerinin hafızasından tamamıyla silinmesiydi. Hayır, karısının ya da çocuklarının sesini duyduğunda, eski fotoğraf karelerini andıran

194 *Touching The Rock / An Experience of Blindness*, John M. Hull, Vintage 1992. (Kitabın önsözü de Oliver Sacks'a ait. Buna karşılık, makalede bu hususta herhangi bir bilgi yer almıyor.)

hiçbir görüntü gelmiyordu artık gözlerinin önüne. (Cemil Meriç'te ise sadece birkaç detay canlı kalabilmişti.)[195]

Değişiklik bu kadarla sınırlı değildi ne yazık ki. Prof. Hull'un kayıpları çok geçmeden katlanacak, vaktiyle Tanrı'nın bir bağışı bilip kıyısında veya köşesinde şen şakrak zaman dilimleri geçirdiği mekânlarla birlikte zihnine özenle kaydettiği tabiat parçaları da birer birer sisler ülkesinin yolunu tutacaktı. İki yılın ardından, anadan doğma körlerden hiçbir farkı kalmamıştı Prof. Hull'un. Halbuki, tıp bilimi, sadece beyinde meydana gelecek büyük bir hasarın buna benzer derin boşluklara yol açabileceğini söylüyordu. Fakat Prof. Hull, nörolojinin açıklamalarıyla yahut oftalmolojinin tesellileriyle vakit geçirmek yerine, yeni durumuna uyum sağlamanın peşindeydi.

İlahiyat eğitimi, en çok bu netameli dönemeçte işine yaramıştı Prof. Hull'un. Zira, körlüğü maruz kaldığı bir beladan ziyade, yeni bir zenginlik ve güç kaynağı biçiminde algılamaya başlamıştı. Bu da hafızasının ona oynadığı garip oyunlardan birisi miydi, yoksa gönüllü bir seçim miydi? Bilinmiyordu. Bilinen, yağmurun kendisini ve sesini, iki gözü açıkken değil de, görme gücünü yitirdikten sonra bu kadar derinden fark ettiği gerçeğiydi mesela. Ses, birdenbire bütün görsel unsurların yerine geçmiş ve bu da görenlerin hiçbir zaman algılayamayacağı sürprizlerin kapısını aralamıştı. Günlüğünde sayfalar boyunca bütün ayrıntılarıyla tasvir edilen yağmur sesi, bunun minik bir bölümünden ibaretti sadece.

---

195 Cemil Meriç, görme gücünü yitirdikten birkaç yıl sonra, sadece eşi Fevziye Hanım'ın ve kızı Ümit Meriç'in çehresine dair birkaç çizgiyi hatırladığını söyleyecektir: "Dünyadan hatırladığım sadece iki çehre var; biri annenin profilden bir duruşu, biri de sarı kumral ışıltılı, yeşil elâ gözlerinle senin çocukluk çehren." (*Babam Cemil Meriç*, 82.) Mitat Enç ise, tıpkı Prof. Hull gibi, bütün çizgileri yitirmiştir. (*Bitmeyen Gece*, 139.)

Sabriye Tenberken

Prof. Hull'a göre, görme gücünü yitirmesi paradoksal bir armağandı. (Dikkatli okur hatırlayacaktır, ilahiyat eğitiminin yanına yaklaşmayan Borges de, "armağan" mantığından hareketle, "Tanrı'nın ironisi" diye yorumlamıştı durumunu.) Üstelik körlük, hayatî faaliyetlerini zorlaştırıp önünü kesmek yerine, o güne kadar ihmal ettiği dikkatinin zenginleşmesine zemin hazırlamıştı. Bu da, birbirinden çarpıcı yoğunlaşmalar halinde yansımıştı hemen her alana. Söz gelişi, verdiği derslerin kalitesindeki olağanüstü yükselme, herkesin dikkatini çekmeye başlamıştı. Aynı şey, yazdığı makaleler için de geçerliydi. Kelimelerin yan yana gelişindeki ısrar, şaşırtıcı bir derinlik kazandırmıştı yaz-

dıklarına. Ayıptır söylemesi, hem fiziksel, hem de ruhsal açıdan çok daha güçlü ve güvenli hissediyordu artık kendisini. Yepyeni bir kimlik ve bu kimlikle birlikte yepyeni bir anlamlar dünyası edinmiş gibiydi.

Prof. Sacks'ın makalesinde sözünü ettiği bir diğer örnek Sabriye Tenberken'di. 1970 yılında (Batı) Almanya'nın Köln kentinde dünyaya gelen Sabriye Tenberken, adının vaat ettiği çağrışımlarının aksine, Türk ya da Arap bir ailenin çocuğu değildi. Buna karşılık, kendisine bu ismi koyan annesinin hikâyesi, iki yaşından itibaren gözleri zayıflamaya başlayan bu kızın serüveni kadar ilginçti. Maceraperest bir sanat tarihi öğrencisi kimliğini özenle muhafaza eden annesi, erkek kıyafetiyle Anadolu'daki Selçuklu eserlerini incelerken Sabriye ismini işitmiş, ezgili bir yüreği andıran bu kelimenin anlamını da çevresindekilere sora sora öğrenmişti. Zihninin bir köşesine yerleştirdiği bilgiler hoşuna gitmiş olacak ki, yıllar sonra kızına Sabriye ismini koymakta bir saniye bile tereddüt etmemişti. Ne var ki, Sabriye, isminin anlam zenginliğiyle çabucak tanışması gerekiyormuş gibi, on iki yaşından itibaren tamamıyla yitirecekti görme gücünü.

Sabriye Tenberken'in Tibet'e yönelik ilgisinin kaynağı da ilginçti. Bonn Üniversitesi'nde Orta Asya Çalışmaları bölümünde okurken, Tibet'teki körlerin evlere kapatılıp gündelik hayata asla karıştırılmadıklarını öğrenmiş ve bunun üzerine önce Tibetçe öğrenmeye, arkasından da bu ülkeye gitmeye karar vermişti. Başvurduğu Kızılhaç, kör bir insanın gönüllü çalışmasının sorumluluğunu üstlenemeyeceklerini söyleyince de iş başa düşmüş ve Sabriye Tenberken Tibet'e doğru yola çıkmıştı. *My Path Leads to Tibet / Yolum Tibet'e Düştü* isimli kitabı bu nedenle çarpıcıydı zaten.[196] Tenberken, Tibet'e ulaşıp da orada yaşamaya gayret

196 *My Path Leads to Tibet*, Sabriye Tenberken, Arcade Publishing, 2003.

eden körlerin içler acısı durumunu görünce de (Ah bu Türkçe!), kendini o insanlara adamıştı. Tibet'in başkenti Lhasa'daki Körler Okulu, Tibetçe Braille alfabesi ve Sınır Tanımayan Braille (BWB) bu adanmışlığın çarpıcı sonuçlarından sadece birkaçıydı.

Oliver Sacks'ı bunlar kadar ilgilendiren, Tenberken'in küçük yaşlardan itibaren renklerle kurduğu ilişkiydi aslında. Resme, dolayısıyla renklere olan düşkünlüğü, görme gücünü yitirdikten sonra işine yarayacaktı çünkü. Günlüğünde yer alan bilgilere göre, renkler, objeleri tanıyıp tanımlamasında neredeyse bir alfabe görevi görüyordu artık. Bilhassa rakamları, haftanın günlerini ve ay isimlerini renklerle anlamlandırıyordu. Söz gelişi, dört numara altın rengindeydi, beş açık yeşil, dokuz alev kırmızısı. Sacks, körlüğün Tenberken'in renklerle kurduğu ilişkinin yoğunlaşmasına yol açtığını ve çıkış yolu bulmasını hızlandırdığını düşünüyordu. Bu nedenle, aklının gözüyle yaptığı tasvirlerin çevresindekileri şaşırtması son derece doğaldı.

Prof. John M. Hull ve Sabriye Tenberken örneklerinde somutlaşan farklılıklar, Oliver Sacks'ın kafasını karıştırmaya yetmişti tabii ki. Zira, nörologların üzerinde fikir birliğine varabilecekleri tipik bir körlük algısı yoktu henüz, aksine, son derece tekil örnekler söz konusuydu. Bu tekil örneklerin herhangi birinden hareket ederek teoriler geliştirmek de sanıldığı kadar kolay değildi doğrusu. Hal böyle olunca da, "Aklımız mı beynimizi yönetiyor, yoksa beynimiz mi aklımıza mukayyet oluyor" sorusunun cevabı yine havada kalmıştı. Biraz daha birbirinden farklı körlük tecrübelerinin kara sularında gezinmek fayda sağlayabilir miydi acaba?

Yetişkinlik döneminde görme gücünü yitiren psikanalist ve psikiyatr Dennis Shulman mesela? Elli üç yaşındaki Shulman, Dr. Hull'un aksine, görsel dünyayla bağlarını hiçbir zaman

koparmamıştı ve hâlâ son derece renkli bir dünyada yaşadığını söylüyordu. Anlattıklarına bakılırsa, inanılmaz ölçüde keskin görsel hatıralara ve imgelere sahipti. Öyle ki, insanlar onunla birlikte seyahate çıkabilmek için birbiriyle yarışıyordu. Zira, onların görmedikleri ayrıntıları da görselleştirebilecek bir kabiliyete sahipti. Beyin, yeni durumlara uyması gerektiğinde, muhteşem denebilecek yöntemler bularak yardımına yetişiyordu hemen. Bunun en önemli kanıtı da, yüzünü bir kez bile görmediği eşini ve çocuklarını zihninde bütün detaylarıyla canlandırabilmesiydi. Sadece kendisine dair bir hayal kırıklığı yaşıyordu Dennis Shulman: En son on üç yaşında gördüğü yüzünü bir türlü sakallı bir forma sokamıyordu.

Oliver Sacks'ın tecrübelerine başvurduğu ikinci insan Arlene R. Gordon'du. Makalenin yazıldığı tarihlerde yetmişlerinde bir sosyal hizmetler uzmanı olan ve artık hayatta bulunmayan Gordon, otuz yıldır kördü. Buna rağmen, kollarını gözlerinin önünde ileri geri salladığı zaman görebildiği kanaatindeydi. "Görünüşe göre," diyecekti Sacks, "kolların hareketi beyin tarafından derhal görsel imgeye tercüme ediliyor." Hemen arkasından da, Homeros ve Milton başta olmak üzere gözleri görmeyen şair ve yazarların evrenine doğru kısa bir yolculuğa çıkacaktı. Onlar da, yetişkin yaşlarda görme gücünden mahrum kaldıkları halde görsel zenginliklerini asla yitirmemişlerdi. Daha da çarpıcısı, William Prescott'tı. Onun *Meksika Fethi* ile *Peru Fethi* kitaplarını okuduğu yılları unutamıyordu bir türlü Sacks. Metinler görsel açıdan o kadar canlı ve çarpıcıydı ki, Prescott'ın Peru ve Meksika'yı asla ziyaret etmediğini ve on sekiz yaşından bu yana kör olduğunu öğrenince hayal kırıklığına uğramaktan kendini alamamıştı.

New Yorker'daki makaleye gelen en temel ve sert itiraz Anthony R. Condela imzasını taşıyordu ve *Braille Monitor*'da yayımlanmıştı. Doğduğunda gözleri çok az gören ve nihayet orta yaş-

larda tamamıyla körleşen Condela, Colombia Üniversitesi'nde rehabilitasyon eğitimi aldıktan sonra Amerikan Körler Vakfı ile Uluslararası Ev Işığı Derneği'nin New York şubesinde çalışmıştı. Aynı zamanda güreşçi, dalgıç ve maratoncu da olan Candela, Oliver Sacks'ın birkaç kişiden yola çıkarak yaptığı yorumlarla körleri yanlış yönlendirdiği kanaatindeydi. Hiç şüphesiz, makalenin beynin faaliyet tarzını anlamaya çalışmak bakımından tartışılmaz bir değeri vardı, ancak ileri yaşlarda gözlerini kaybeden insanların dünyayı nasıl gördükleri meselesi üzerine odaklanması hatalıydı. Zira bu, akademik açıdan yanlış yorumlara ve yönlendirmelere yol açabilecek bir bakış açısıydı. Dr. Sacks, hem çok az sayıda insanla çalışmış, hem de bu çalışma esnasında psikolojik ve sosyal faktörleri ihmal etmişti. Bu da, kendisine anlatılanlardan ve okuduklarından eksik sonuçlar çıkarmasına yol açıyordu. Bunun gerisinde de, Batı dünyasında yetişen hemen herkes gibi, esrarını koruyan bazı konuların birtakım teorilerle açıklanabileceğine kayıtsız şartsız inanması yatıyordu. Bu yöntem yanlışları, Oliver Sacks'a inanmaya hazır kör insanları olumsuz yönde etkiliyordu ne yazık ki.[197]

Sacks'a bir başka itiraz ise makalenin yayımlandığı tarihte değil, ondan üç yıl sonra kendi gözlerinden gelecekti. Gözünde baş gösteren *malign melanom* yüzünden 2006 yılında bir gözü görme gücünü yitirecek ve böylece geç dönem körler kervanına bir ucundan o da dahil olacaktı. İşin ilginç tarafı, Oliver Sacks uzun yıllar boyunca kendi tecrübesini işin içine katan hiçbir şey yazmayacaktı. Ta ki 30 Ağustos 2010 yılına kadar. Şaşırtıcı olan şuydu ki, yine *New Yorker*'da yayımlanan makalesinin sadece başlığında yer alıyordu kör kelimesi: *Face-Blind*. Bir de küçük bir

197 *Braille Monitor*, Kasım 2003.

dipnot vardı yazının sonunda: "Yakınlarda yaşadığım göz problemi ve yüz körlüğü dolayısıyla bildiğim insanları bile tanımakta güçlük çekiyorum. Eğer bir yerde karşılaşırsak lütfen kendinizi tanıtarak bana yardımcı olunuz. Çok teşekkürler."[198]

5.

"Aşk mektubu mu yazıyorsunuz?"

Oliver Sacks'ın makalesi nerelere doğru sürüklediyse artık beni, Esmeralda'nın bütün varlığıyla üzerime eğilip endişeli bakışlarla gözbebeklerimi arandığını fark edememiştim bir türlü. Etsem de bir şey değişmezdi büyük ihtimalle, ancak kadınların karanlıkta kalan kararlılıkları konusunda bir neticeye varmam bir parça daha kolaylaşabilirdi belki. Hep birlikte gördük ve görmeye de devam edeceğiz anlaşılan, sadece İstanbul'da değil, Buenos Aires'te de kadınların, öngörüleri zorlayan tuhaflıklarından vazgeçmeye niyetleri yoktu pek fazla. Sanki Ramirez Euardo Martinez isimli bir şahsiyet hiçbir zaman yeryüzünün bir parçası haline gelmemiş, sanki birkaç dakika önce onunla uzun vadeli bir beraberliğe hazırlanan başka birisiymiş gibi içtendi endişesi. Bu içtenlik bile, gözbebeklerime üç beş sayfa önce yerleşen kırgınlığı dağıtmaya yetmemiş olmalı ki, iki adım geriye çekilerek gömleğinin üst düğmesini ilikledi usulca.

Gömleğinin üst düğmesinin gizledikleri kadar, gizleyemedikleri de üç beş sayfa önceki kırgınlıktan payına düşeni almıştı elbette. Bu bakımdan, Aristoteles'ten bu yana uzayıp kısalan yüzyıllarda derinlik kazanan bir tavır benimseyip gözlerimi

198 *Face-Blind*, Oliver Sacks, *New Yorker Magazine*, August 30, 2010, (http://nyr.kr/1CtqZDK)

Galerias Pacifico'nun tavanındaki fresklere çevirdim. Zihnimin benimle kavgayı hiçbir koşulda ertelemeyen tarafı, fresklerden ziyade Esmeralda'nın gömleğinin düğmeleriyle ilgileniyordu ne yazık ki. Yaptığı bilinçsiz hareketin, zenginliklerinin mühim bir bölümünü beynimin kıvrımlarında ışıldayan gözlere emanet edebileceğini aklına getirmemişti elbette. Görsel kahramanlık bakımından mukayese edilecekse eğer, birkaç yerden birden yaralanmış bulunsa da, kafatasımın içindeki şekilsiz yaratığın, Prof. John Hull yahut Dennis Shulman'ın ev sahipliği yaptığı beyinden aşağı kalır tarafı yoktu. Ciddi üniversitelerde görev yapan yardımcı doçentleri ne ölçüde ilgilendirir bilemem ama, gözlüklerini uzun süre gözlerinden çıkarmadığı anlaşılan Prof. Oliver Sacks mühim bir konuda yanılıyordu: Miyop insanın beyninin gözleri de miyopluktan kurtulamıyordu.

"Keşke birisi de bana böyle aşk mektupları yazsa!" Fazla zorlanmadan tahmin edileceği üzere, cümle bana değil, Esmeralda'ya aitti. Sorusunun formunu değiştirerek dilek-şart kiplerinde tekrarlaması, edebiyat tarihi açısından iyi olmuştu aslında. Hiç kuşkusuz, bütün yazdıklarım gibi, bu da bir tür umutsuz ve karşılıksız aşk mektubuydu tabii ki. Böyle bakılınca, Cemil Meriç ya da Jorge Luis Borges, Fyodor Mihayloviç Dostoyevski veya Ahmet Hamdi Tanpınar imzasını taşıyan metinler de öyle değil miydi? Aksi takdirde, bir insan, –hem de hiç kimse onu zorlamadığı halde– neden bu kadar ağır bir yükün altına girecekti ki?

Kitapların üzerine gereğinden fazla eğilenler kadar, böyle bir tehlikeyi bağrında barındıran metinleri karanlık kamuoyuna takdim edenler de tuhaf insanlardı doğrusu. Yüzünü hiç görmedikleri bir insana âşık oldukları yetmiyormuş gibi, muhatabına ulaşıp ulaşmayacağı belirsiz yüzlerce sayfalık aşk mektupları yazmaktan da yüksünmüyorlardı bütün yenilgilere rağmen. Hal-

buki karşılıksız aşkta ısrar, modern cemiyette arsızlıkla, modern psikiyatride ise saplantıyla izah ediliyordu uzunca bir süredir. Doğrusunu söylemek gerekirse, ikisinin de sonucu ve tedavi yöntemleri pek parlak sayılmazdı.

"Literatür çok zayıf!" Dudaklarımla dişlerimin arasında çakıltaşları geziniyormuş da, birisi onları kerpetenle söküp almak istiyormuş gibi dökülüvermiş üç kelimelik kekeme bir cümleydi alt tarafı. İşte tam o esnada, Esmeralda'nın endişesiyle birlikte yeni bir fincan kahveyi de getirip masanın üzerine bıraktığını algılayıverdim. Bir kahve fincanının, döküp saçtığım cümlenin anlamsızlığından mahcubiyet duymama yol açmakla yetinmeyip, "Ben adam olmam" vecizesini yeniden yorumlamak için beklediğim fırsata kapı aralayacağını Oliver Sacks ya da Ramirezliğiyle daha çok tanınan Eduardo Martinez söylese hayatta inanmazdım. Fakat, göğüslerinin gün ışığına âşinâ bölümlerini gözlerimin hizasından uzaklaştırmaya gayret eden Esmeralda fazla üzerinde durmamıştı bu aptallığın.

Kelimelerin arkasındaki sıradağlardan habersiz görünen Esmeralda, bir saniye bile tereddüt etmeden normalleşivermişti işte. "Bu tuhaf cümle de nereden çıktı şimdi" diye çemkireceğine, sanki biraz önce *New Yorker*'ın internet versiyonunu birlikte okumuşuz, Anadolu yaylalarının esintisini isminde taşıyan Sabriye Hanım'ın ardına düşüp Tibet platosuna el ele tırmanmışız gibi, çoktan kıvamını yitirmiş bir kavşağa yerleştirmişti kendini.

Bu kızın zihnindeki periyodik dalgalanmaları göstermesi bakımından örnek teşkil edebilecek, "Mektup almak güzel bir duygu olmalı!" cümlesi de o kavşakta dökülüverdi dudaklarından. Hayatında hiç aşk mektubu almadığını itirafa hazırlanırmışçasına cep telefonunun tuşlarıyla anlamsız bir şekilde oynuyor, bir taraftan da sağ elinin yüzük parmağının ilk boğumunu Japonlar'ı

• • •

çileden çıkaracak şekilde kemiriyordu. Esmeralda, sözünün tesiri Babaeski ile Sarıkamış arasındaki bereketli topraklarla sınırlı Cemil Meriç'in, yüzünü bir kez bile görmediği Lamia Hanım'a dünyanın en güzel aşk mektuplarını yazdığını bilse ne yapardı acaba? Üstelik, o mektupları kendisi kaleme almıyor, oğluna, kızına veya daha fenası eşi Fevziye Hanım'a dikte ettiriyordu. Modern psikiyatri, böyle bir denklemde Cemil Meriç'in üzerinde durmayı tercih ediyordu işin kolayına kaçtığı için. Oysa, asıl büyük meydan savaşı Fevziye Hanım cephesinde yaşanıyordu. Kocasının kör olduğu günden itibaren her türlü desteği veren Fevziye Hanım, o aşk ve ihtiras dolu satırları kâğıdın üzerine kaydederken ya da işitirken ne hissediyordu acaba?[199]

Borges'inki aşk mıydı meçhul ama o da pek fazla görmemişti aslında María Kodama'nın yüzünü. Gördüyse bile çizgileri hayli

199 Cemil Meriç'in oğlu Mahmut Ali Meriç, "Türkiye'nin Ruhu" isimli belgeselde, Lamia Hanım meselesinin nezaketine değinirken, annesinin büyük hoşgörüsünü de dile getirecekti. *Jurnal*'in ikinci cildine yazdığı önsözde de, bu hassas konuda, hem Fevziye Hanım'ı, hem de Lamia Hanım'ı rencide etmeyecek bilgiler vermeyi ihmal etmeyecekti: "İstediği zaman yazamamaktadır, çünkü yazmak için kaçmak mecburiyetindedir, bir başkasına yalvarmak zorundadır, hep bir başkasının aracılığına muhtaçtır." (*Jurnal 2*, 14-18) Cemil Meriç bu çaresizliği son derece çarpıcı bir biçimde ifade etmektedir zaten: "Yazmak bir şehvet. Bir de beni düşün, yazmak için kaçmak mecburiyetindeyim, bir başkasına yalvarmak mecburiyetindeyim. İlhamın en coşkun anında kesilmesi tehlikesine maruz." (*Jurnal 2*, 99) Lamia Hanım'a yazdığı bir başka mektupta ise "Ruhumu Mefisto'ya satar gibi evlenmiştim" dedikten sonra yanı başında oturan eşi Fevziye Hanım'a dönecek ve "Haksız mıyım?" diye soracaktır. Fevziye Hanım'ın eşini rencide etmemeye itina gösteren "Hayır" cevabı üzerine de, insan tarihi ve talihi açısından ürpertici olan bir diğer soruyu getirecektir gündeme: "Seni yaralıyor muyum?" Bir insan daha nasıl yaralanabilir ki? (*Jurnal 2*, 48.)

belirsiz bir fotoğraftan ibaretti hepsi de. Yüzünü görmediği bir kadınla evlenen Mitat Enç ise farklı deneylerden ayrıntılı bir biçimde söz ediyordu ve en faydalı bilgiler de onun satırlarındaydı zaten.[200] Sevilen insanın yüzünü görmeden de sevdalanmak mümkünse eğer; Romeo ve Jüliet'ten Kerem ile Aslı'ya, Leylâ ile Mecnun'dan Ferhat ile Şirin'e uzanan bir çizgide serpilen hikâyelerle uğraşıp didinmenin anlamı neydi o zaman? Kim bilir, aşkın hakiki çehresiyle temas imkânı, sevilenin çizgileri belirginliği yitirdiğinde mümkün olabiliyordu bel de. Böyle bakıldığında, yeryüzünün kayda değer âşıklarının körlerden ya da miyoplardan çıkması tesadüften ibaret değildi muhtemelen. İnanç sistemlerinin kabuğunun altında gizlenen yaraları derinleştiren mutasavvıflar da böyle buyurmuyor muydu? Hayır, Dr. Sacks'ın hastasının karısını şapka sanmasını andırır bir şekilde, Esmeralda'yı kahve fincanıyla özdeşleştirdiğim söylenemezdi. En azından şimdilik!

Hazır Esmeralda orada öylece tırnağıyla birlikte parmağını kemirip ruhundaki ırmaklara renkli çakıltaşları taşırken, bir meselenin daha açığa kavuşturulmasında fayda vardı: Körlerin âşık olduğu insanların da, körlere âşık olan insanların da neredeyse tamamı görüyordu. En azından ben, yaptığım araştırmalarda iki

200 "Gözlerimi kaybettikten sonra gönül işleri kurmaktaki ölçü ve değerlerimde önemli değişiklikler olduğunu fark ettim. Görebildiğim yıllarda karşı evin penceresi ya da caddenin öte başındaki bir kızın saç ve göz rengi, yüz ve yapısının biçimine bakarak ona kanım kaynayabiliyordu. Şimdiyse, içimde herhangi bir duygusal hareketin başlayabilmesi ancak yanı başıma kadar sokulanlarla gerçekleşebiliyordu. Önce sesin tonunu, sonra konuşma üslup ve içeriğini duymam gerekiyordu. Bunlar içimde bir kıvılcım canlandırabilirse elin biçimi, el sıkışı, teninin ısı ve nemi, ya ilk tepkiyi pekiştiriyor ya da köreltebiliyordu." *Bitmeyen Gece*, 184-185.

körün birbirine âşık olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlamadım bugüne kadar. Sinemada veya edebiyatta da böyle ilginç bir konunun üstüne gitmeye gönüllü tek bir isim çıkmamıştı henüz. Fevziye Hanım örneğinden hareket edersek, Cemil Meriç gözlerini kaybettiğinde Fevziye Hanım zaten yanındaydı. Bu durumda cevaplanması gereken, Cemil Meriç'in Lamia Hanım'a, Lamia Hanım'ın Cemil Meriç'e nasıl âşık olduğu sorusuydu herhalde. Ne yazık ki, bu konuda elimizde çok fazla bilgi mevcut değildi. Şahane öfkelerin insanı Cemil Meriç, kör bir insanın nasıl âşık olduğuna dair iki satır yazmaya gönül indirmemişti.[201] (Boşuna heveslenmeyin, diğer kitaplarda da yer almıyor böyle bir bilgi.)

Gözleriyle ve göğüsleriyle yeryüzüne meydan okuyan Esmeralda ise "hayatın anlamı" konulu bir kompozisyon dersinde sınıftan kaçan haylaz öğrenciler gibiydi hâlâ. Gerçi sınıfta oturup öğretmenin kendisinin bile inanmadığı cümleleri dinleyenler de fazla bir şey öğrenememişti ama onların hiç değilse sağlam bir mazeretleri vardı artık. Oysa, Esmeralda, az hasarla atlatabileceği bir trafik kazasında, koluyla birlikte bacağını kaybetmiş insanların kayıtsızlığı içinde bakıyordu Ipad'den kendisine gülümseyen *New Yorker*'a. Üstelik, elini kolunu nereye koyacağını bilemeyen insanlara mahsus bir telâş gelip yerleşmişti sanki birdenbire zihninin kuytu bir köşesine. Ne tür bir derinlikten çıkıp da buralara kadar geldiğini anlamamıştım gerçi, fakat kelimeleri telaffuz ederken gözbebeklerime yaklaştığına göre bir bildiği olmalıydı.

---

201 Cemil Meriç, üslubun ötesinde aşka dair dişe dokunur pek fazla laf etmezken, Lamia Hanım, birkaç cümle ile hem mütefekkir Cemil Meriç'in, hem de sevdiği erkeğin ruhuna ve zihnine ayna tutabilecek bir derinliğe sahiptir: "Balzac bu kadar büyük mü, yoksa onu bu hale siz mi getirdiniz? İkinciyi kabul ettim. Bu hususta maharetiniz büyük. Bir sihirbaz gibi istediğinizi, istediğiniz kılığa sokuyor ve etrafı buna inandırıyorsunuz." *Jurnal 2*, 16.

Orada ne gördüyse artık, tekrar geriye çekilerek Galerias Pasifico'nun döner kapısına doğru uzun uzun bakma gereğini hissetti.

"Körlerin neler gördüğünü merak ediyorum aslında!" Sağırlığı ve dilsizliği kadar kabalaşmaya mütemayil duyarsızlığıyla da dikkat çeken bu cümle, buğulu bir bira bardağının kayıtsızlığıyla masaya dökülmeseydi eğer, Esmeralda'nın Borges'in sözünü ettiği Körler Okulu'nda üç ay boyunca stajyer rehberlik yaptığını asla öğrenemeyecektim. Belki de boş bulunup kaçırmıştı ağzından, belki de –ne ilgisi varsa artık– Eduardo'nun yokluğunu fırsat bilmişti ama körler konusunda benden daha tecrübeli olduğu da ortaya çıkmıştı işte. Recoleta Mezarlığı'nın iki sokak ötesindeki Körler Okulu'nda hayatının en şenlikli ve acıklı günlerini geçirdiğini söylerken, farkına varmadan gömleğinin üst düğmesini açıp kapatıyordu bir taraftan da. Buna rağmen, büyük bir merak ve telâşla çoktan okulun merdivenlerini tırmanmaya başladığını görebiliyordum. "Acele etmeyin, düşüp bir tarafınızı inciteceksiniz" diye seslenmeye gayret ettiysem de umursamadı.

Hemen herkes gibi onun da ilk dikkatini çeken, körlerin sese ve kokuya karşı derinleşen hassasiyetiydi. Tabii ki bunun gerisinde beynin karmaşık yapısından kaynaklanan bir savunma refleksinin yattığının ayırdındaydı. Ne var ki, bu refleks, körlerin de tıpkı diğer insanlar gibi birbirlerine kötülük yapmasını engellemiyordu. Okulun koridorlarında görüp de önlemeye çalıştığı zalimlikler, diğer okullardan farksızdı aslında. Anlaşıldığı kadarıyla, renklere ve görüntülere kapalı hale gelmenin bilinçaltına raptiyelediği öfke, fenalığın türlerini ve şiddetini biraz daha artırıyordu. Nereden mi biliyordu bütün bunları? Buenos Aires Üniversitesi'nde dört yıl boyunca boşuna mı psikoloji okumuştu Tanrı aşkına? Zaten staj da fakültedeki tez mecburiyetinin bir parçasından ibaretti. Çok merak ediyorsam eğer, Eduardo'suy-

la pek güzel eğlendiğim Ramirez'le de orada tanışmıştı. Hayır efendim, Körler Okulu'nda değil, üniversitede!

Kim Ki-Duk'un kriz dönemi öncesi yaptığı filmleri hatırlatan birkaç cümlelik diyalog, bitmeyen bir monoloğun tekrarı gibiydi aslında. Sözün gereksizliğini sık sık hatırlatan yönetmen, belgesel niteliği taşıyan son filmlerinden birinde bir türlü susmuyordu ama makul mazeretleri bulunduğu söylenebilirdi. Görmeyen insanların yaşantılarına ilişkin bilgimizin azlığı, kelimelere fazla anlam yüklemek gibi tuhaf bir mecburiyetle karşı karışı karşıya bırakıyordu bizi. Oysa, Homeros'tan bu yana bilinen bir gerçekti: Diyalog eksikliği, fazlalığından daha iyiydi her zaman!

En azından hayal gücüne makul bir yer bırakıyordu...

6.

Esmeralda'nın Buenos Aires Körler Okulu'nda yaptığı üç aylık stajyer rehberlik, zihnimin hayal kurmalara hevesli taraflarını zenginleştirmişti zenginleştirmesine, lakin literatürün fukaralığında en ufak bir esnemeye yol açmamıştı maalesef. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu kitabı yazmaya başlamadan önce, körler ve körlükle ilgili çalışmaların bu ölçüde cılız olabileceği aklıma gelmemişti. Anlayabildiğim kadarıyla, akademi, sakatlıkları gözle görülebilen insanlarla uğraşmaktansa, sakatlıklarını nispeten gizleyebilen geniş kalabalıklar üzerinde yoğunlaşmayı tercih ediyordu. Bu da anlaşılır bir şeydi herhalde. "Avokado yatağında dinlendirilmiş imambayıldının yol açtığı mide spazmının toplumsal görünürlük kazanmasının sosyal faydaları" konulu bir teze omuz vermek varken, "Sonradan kör olanlarla kör doğanlar arasında dünyayı kavrayış farkları" gibi bir konuyla ilgilenmek

hem yorucu, hem de zahmetliydi. Ayrıca, gözünü anasından doğarken yahut yolda yürürken yitirenler arasındaki derin uçurum kimin umurundaydı ki?

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) pek de sağlıklı olmayan verilerine bakılırsa eğer, kırk milyonu tamamıyla kör olmak üzere yeryüzünde iki yüz seksen beş milyon civarında görme kabiliyeti sorunlu insan mevcuttu. Bunların sekiz yüz bine yakını da üzerinde türküler söyleyip horon teptiğimiz Türkiye topraklarında sağa sola çarparak hayatta kalma mücadelesi veriyordu.[202] Söz konusu rakamları kuşkuyla karşılamamın sebebi, dişe dokunur hemen her konuda hükümetlere öncülük eden Dünya Sağlık Örgütü'nün kendisi değildi tabii ki.[203] Örgüt tarafından yapılan araştırmalara sahip çıkması gereken hükümetler, tabip odaları veya sivil toplum kuruluşları, muhtelif nedenlerle gizliyordu rakamları. Ülkenin parlak imajına zarar gelmemesi de vardı bu gerekçeler arasında, "sakat" sayısını azaltarak daha sağlıklı bir toplum görüntüsü oluşturma gayreti de.

---

202 http://goo.gl/LHOslT

203 Belki milliyetçilik, belki de bu memlekette milliyetçilikten pek de farkı olmayan solculuk yüzünden bu tür örgütlere karşıdır Cemil Meriç: "UNESCO kapitalizmin bin bir mistifikasyonundan biri. UNESCO ideali bir nevi afyon. Milyonları, kudurmuş sürüler halinde birbirine saldırtan yalanları Asya imal etmedi. Irkçılık Fransa'da doğdu, Almanya'da gelişti, Amerika'da uygulanmaktadır. Sevgili Amerika bir yandan sulhun, hürriyetin havarisidir, bir yandan kendi vatandaşlarına kuduz köpek muamelesi yapar. UNESCO açıkgöz düşünce cambazlarının büyük bir iştihayla memelerine sarıldıkları garip bir inek. Türk edebiyatı namına, okuması yazması olmayan bir panayır soytarısının, bir Yaşar Kemal'in hezeyanlarını dünya piyasasına sürer. UNESCO süslü kutularda sunulan bir afyon." *Jurnal 2*, 126-127.

Buna benzer ayrıntıları göz önünde bulundurarak istatistiklere yönelik makul bir şüpheyi ihmal etmemek faydalıydı. Kaldı ki, böyle soruşturma ya da araştırmalara nasıl rastgele cevaplar verildiği de devlet sırrı değildi artık. Buna mukabil, kimsenin hakkını yememek lâzım, Dünya Sağlık Örgütü, 2020 yılına kadar körlerin sayısını yarıya indirmek gayesiyle özel bir program hazırlamış ve trahom salgınına pek çok kurban veren Türkiye de bu kervana katılmakta asla tereddüt etmemişti. Akıldan çıkarılmaması gereken şuydu: Bütün bunlar, toplumu kademe kademe sarıp sarmalayan, "Hele şu normal olanların sorunlarını bir çözelim, sıra sakatlara gelsin" anlayışına rağmen yapılıyordu.[204]

Körlere yardım ve destek amacıyla Türkiye çapında kurulmuş on altı okulun, rehabilitasyon merkezlerinin, vakıfların yahut derneklerin iyi niyetleri hususunda herkes hemfikirdi aslında. Bunların dışında, Millî Kütüphane'den Boğaziçi Üniversitesi'ne kadar pek çok yerde körlerin hizmetine sunulmuş bölümler de mevcuttu. Fakat Oğuz Atay merhumun sağlığında sık sık hatırlattığı gibi, bilhassa bu ülkede, iyi niyetle başlayan teşebbüslerin iyi niyetli sonuçlar verdiği pek fazla söylenemezdi. Adı anılan kurumlar da, çabalarının mühim bir kısmını gözleri görmeyen insanların daha kaliteli şartlara kavuşabilmesi hedefine yöneltmişti. Bunda da şaşırtıcı bir taraf yoktu elbette. Körlüğün felsefesi, psikolojisi, sosyolojisi değil, ekonomisi daha önemliydi ve iktisadî çözüm çoğu kez diğerlerini lüzumsuz kılıyordu. Dolayısıyla, bu tür merkezlerin kütüphanelerinde Albert Camus'den Adalet Ağaoğlu'na kadar ciddiye alınması gereken bütün yazarların kitaplarının –hem Braille alfabesiyle, hem de

204 Bu tür argümanlarla en fazla karşılaşan isimlerin başında hiç şüphesiz Mitat Enç geliyordu. *Bitmeyen Gece*, 234.

dijital halde– bulunması takdire değer bir çabaydı. Yadırganması gereken, Batı'da körlük üzerine yapılan çalışmaların kütüphanelere kazandırılmasındaki genel gevşeklikti.

Durum böyle olunca, İstanbul'da, Ankara'da ya da İzmir'de sadece körlere hizmet vermek amacıyla kurulan ve kitap sayıları göz kamaştıran kütüphanelerde, doğuştan kör olanlarla sonradan gözlerini yitirenler arasındaki farklar üzerine yapılan araştırmaları aramak anlamsızlaşıyordu. Aslında İngilizce literatürde de pek fazla çalışma yoktu bu konuda. Mevcutlar, kişisel tecrübelerin aktarılmasından yani otobiyografilerden ibaretti. Orada da insanlar genel çerçevesi ustalıkla belirlenmiş bir hayıflanmanın gerisine gizlenip şikâyetlerini bir suçlama edasına büründürerek serpiştiriyorlardı satırların arasına. Kolayca tahmin edilebileceği gibi, bu davranış tarzı, yeryüzü bilgisine belli bir ölçüde erişenlerde meydana gelen körleşmenin yol açtığı travmayı kavrayabilme ihtimalini daha da zorlaştırıyordu.

Bu derin ve çetrefil meseleyle doğrudan muhatap olan kişiler de ilgilenmemişti pek fazla. İşte Cemil Meriç, hemen her sahada yazdığı halde, körlük ve körlüğü üzerine neredeyse hiçbir şey söylememişti. Esmeralda'nın varlığının güvenli gölgesine sığınarak birkaç cesur adım daha atmak gerekirse eğer, otuz sekiz yaşından sonra, körlükle mücadele adına parmağını kımıldatmaya tenezzül etmek yerine, kendisine sunulan hizmetleri küçümseyerek geçirmişti ömrünü. Oysa, makalelerini, günlüklerini ve şiirlerini dikte ettirme kolaylığına kaçmasaydı, daktilo kullanmasını öğrenebilirdi mesela. Böylece, çevresindeki insanları pek fazla incitmeden Lamia Hanım'a aşk mektupları yazabileceği gibi, kendini derleyip toparlayabilirdi de. Ne var ki, zihninin bir bölümünü Hint felsefesinin tefekkür zirvelerine çeviren Cemil Meriç, şikâyet hususunda uzmanlaşmaya daha çok önem vermişti. Oğlu

Mahmut Ali Meriç'in ifadesiyle, "çok ender kadirşinaslık örneği" sergilemesinin gerisinde, bunu kendisinden bile esirgeyebilecek bir yaradılışa sahip olması yatıyordu.[205]

Mahmut Ali Meriç'in tedirginliğine hak vermekle birlikte, bu tavrın sadece yaradılış ya da mizaç kavramıyla izah edilebileceğini düşünmek çok da inandırıcı gelmiyordu bana doğrusu. Tam aksine, bütün bunların Cemil Meriç'in bilinçli seçiminin sonucu olduğu ortadaydı. Zira o, çevresinde bulunan herkesin kendisine hizmet etmesi gerektiğine yürekten inanmakla kalmıyor, bunun en doğal hakkı olduğundan da asla şüphe duymuyordu. Oğluna, kızına ya da Fevziye Hanım'a yönelik sitem ve serzenişleri, bizzat onlara dikte ettirmesindeki zalimlik, yoksa başka nasıl açıklanabilirdi ki? Düşünmek lâzım gelir ki, Borges kendi halinde körlüğüyle eğlenebilirken, Cemil Meriç bir kez bile körlüğünü ironi meselesi haline getirmeye gönül indirmemişti. Bu nedenle, anadan doğma körlüğü mü, yoksa yeryüzünü yeteri kadar gördükten sonra yaşanacak bir kaybı mı tercih edeceğine dair tek bir cümlesi yoktu. Hatta çoğu kez, teknik meseleler bir tarafa bırakılırsa eğer, işin kolayına kaçarak kendisine doğarken kör kalmış insan muamelesi yaptığı bile söylenebilirdi. Eh, Cemil Meriç veya Jorge Luis Borges dahi konuya bu kadar uzaktan bakıyorsa, literatürün zayıflığından şikâyete kimin ne hakkı vardı ki?

Alçaklığın Evrensel Tarihi yahut *Mağaradakiler* yazarlarından herhangi biri, görme güçlerini yitirdikten sonra zihinlerinde varlığını sürdüren görüntülerden söz etseydi, tasavvur dünyalarına dair yorum yapmak da bir nebze kolaylaşabilirdi aslında. Borges, körlüğün karanlıktan ibaret olduğuna ilişkin algının yanlışlığını

205 *Jurnal 2*, 19. (İşin ilginç tarafı, Cemil Meriç, neredeyse hayatı boyunca, 'kadir-nâ-şinâşları" bu kadar bol bir ülkede yaşamaktan müştekiydi.)

güçlü bir biçimde ortaya koyarken bile, renkler üzerinden yürütüyordu zihnî faaliyetlerini. Hatta konferanslarında, "Körlerin ya da en azından şu karşınızdaki körün *görmediği* renklerden biri karadır, biri de kızıl" diyerek dinleyicilerinin körlük algısını altüst etmekten de çekinmiyordu.[206] Cemil Meriç ise görünür dünyadan hatırladığı son ayrıntılara değindiği halde, bunları detaylandırmayı hatırına getirmemiş, o görüntüleri ne kadar canlı tutabildiğini de söylememişti. Söylemek bir yana, körlük meselesine zihniyle birlikte yüreğini de kapatmıştı sanki. Üstelik, "Biliyorum ki güzelsiniz. Ama bunu sadece başkaları görüyor" diyen de bir başkası değilken![207]

Her iki yazarın da, gözler sadece okumak denen lüzumsuz işe yarıyormuş gibi davranmaları ise bir başka muammaydı. Kitap fetişizmiyle birlikte entelektüalizm saplantısının yol açtığı bu hastalıklı tutum, gözlerin diğer fonksiyonlarını halının altına süpürerek veya pencere pervazının sol tarafına iterek işin kolayına kaçmaya yarıyordu. Karşılıklı yazılan mektuplarda, şöyle içten gelen bir ifadeyle, "Üstadım, güzel bir kadının alnına dökülen buklelerin gölgelendirdiği gözbebeklerini görmeyi öylesine özledim ki" ya da "Bir kez daha gündoğumuna veya günbatımına tanıklık etmek uğruna neler vermezdim" tarzında bir cümlenin yer almaması düşündürücüydü hakikaten de. Yoksa sahiden de, kitaplardan başka hiçbir şeyin hasretini çekmediklerine inanmamızı mı bekliyorlardı biz riyakâr okurlardan? Kim bilir, belki de entelektüel kapasitelerinin kendilerine yönelik sevgi ve saygımızı artıracağına dair tartışmalı bir önkabul yatıyordu bu ihmalin gerisinde.

206 *Yedi Gece*, 114.
207 *Jurnal 1*, 336.

7.

Aslında kabahat bendeydi. Esmeralda, haftada birkaç film izleyecek kadar sinema meraklısı olduğunu ağzından kaçırınca, nedense boşboğazlık edip körlükle ilgili filmler üzerine yaptığım araştırmalardan söz etmiştim kendisine. Madem boşboğazlık yaptığının farkındasın, orada dur değil mi? Hayır, mümkün mü hiç? Şakağındaki atardamarın varlığını bir parça hissedebilmek umuduyla, Martin Brest'in 1992 yılında dünyayı kasıp kavuran *Scent of A Woman / Kadın Kokusu* filmini görüp görmediğini sormuştum hemen arkasından. Kabahat dediğim de buydu hakikaten. Sorunun tek kelimesini bile anlamamış insanlara yakışacak bir ciddiyetle, bakışlarını yüzümün muhtelif taraflarında gezdirince heveslenmiştim de hatta. Cachafaz Café'ye oturdum oturalı hasretini çektiğim takdir duygusu, dudaklarını aralamasını bekliyordu işte! Ama o, yüzümde ne gördüyse artık, hepsini minik minik parçalara ayırıp rüzgârın esişine bıraktığını asla gizlemeden gelip gözbebeklerimin hizasına yerleşmişti. Büyük yazar ve romancıların çarpıcı ifadesiyle söylemek gerekirse, birkaç asırdır fırtınaya hazırlanmayı unutan sessiz bir limana sığınmış harap bir yelkenliye benziyordu.

Sadece İstanbul'un dar yollarını değil, Buenos Aires'in dörderden sekiz şeritli ana caddelerini de rafadan yumurta şenliklerini onurlandırma telâşıyla tedirgin eden büyük yazar ve romancılar kusura bakmasın ama hiç de öyle bir tarafı yoktu. Tam tersine, "Siz kendinizi ne sanıyorsunuz Tanrı aşkına" diyerek sesini birkaç kademe yükselttikten sonra kahve fincanını ileriye doğru itmiş, "İçinde tango sahnesi bulunan bütün filmleri bilirim ben" cümlesini masanın ortasına bırakmadan önce de tekrar önüne çekmişti. Burun deliklerindeki periyodik kabar-

malarla birlikte dudaklarını üç kez üst üste öpmeyi özleten hafif titremeler de Arjantin kasırgasının henüz dinmediğini gösteriyordu. "Ayrıca o filmin ismi yanlış bir kere, *Kadın Kokusu* yerine *Parfüm Kokusu* denmesi gerekirdi. Al Pacino, kadınlar yerine, marka değeri taşıyan parfümleri koklayarak tayin ediyor yönünü. Hele, 'Tango hayata benzemez, basittir' cümlesi kadar saçma bir şey duymadım ben. Tam tersine, tango hayatın ta kendisidir ve onu basit bulanlar hayattan da, tangodan da anlamayan parfüm budalalarıdır..."

Al Pacino, Kadın Kokusu filmindeki o ünlü tango sahnesinde Gabrielle Anwar ile

Al Pacino, avucundaki Oscar ödülüyle birlikte Galerias Pacifico'nun mermer zemininde kanlar içinde kalsa da, Esmeralda haklıydı. Madrid, Sevilla ve hatta Londra sokaklarında karşıma

çıkan insanların tango yapma tarzlarında, hayatın ihmal edilen taraflarına dair pek çok hatıranın nefes alıp verdiği sezilirdi hemen. Bilhassa, kadınların sert, keskin, kıvrak ve aynı ölçüde kırılgan figürlerinde göze çarpıyordu bu durum. Erkekler, meselenin eksik kalan taraflarını tamamlamak gayesiyle figüran mahcubiyeti içinde topuk aşındırırken, kadınlar, cinsiyetlerinden kaynaklanan bütün çırpınışları kuşanmakta bir an bile tereddüt etmiyordu. Hayat diye bir şey varsa hakikaten, tango, bunun hiç değilse bir bölümünün bütün çıplaklığıyla aynaya yansımasından ibaretti. Al Pacino'nun tango sahnesindeki başarısının sırrı biraz da burada gizliydi aslında. Görmeyen gözlerini ince bir şal gibi üzerine örttüğü kadın figürleriyle delik deşik ediyordu bütün atmosferi.

Esmeralda'nın haklı itirazı üzerine *Parfüm Kokusu* ismiyle anılmayı hak eden filmle ilgili yazılara bakılırsa, Al Pacino, senaryoyu okuduktan sonra New York veya Los Angeles'taki Körler Okulu'nda geçirmişti vaktinin bir bölümünü. Körlükle ilgili temel bilgileri aldığına dair ipuçları filmin muhtelif sahnelerine serpiştirilmişti zaten. Charlie'den, Waldorf Astoria'daki odanın düzenini detaylandırmasını istemesi, tango sahnesindeki dans pistinin koordinatlarını sorması filan bunların sonucuydu. Ne var ki, gözleri görmeyen bir insanın bakışlarını taklit konusunda çok da başarılı olduğu söylenemezdi Al Pacino'nun. Zira, gerçek körler, gözlerinin hizasındaki bir noktaya değil, yukarıda bir noktaya bakarak çekip çeviriyorlardı ömürlerini. Karşıdaki sabit bir noktaya bakmayı körlük sananlar ise sadece oyuncular ve bizim bakarkörlerdi.

Esmeralda'nın suskunluğunun gölgesine sığınarak söylemem gerekirse, Terence Young'un 1967 tarihini taşıyan *Wait Until Dark / Karanlığa Kadar Bekle* filmindeki Audrey Hepburn ya da James Ivory'nin 2005 yapımı *The White Countess / Beyaz Kon-*

tes'teki Ralph Fiennes'le kıyaslandığında Al Pacino'nun kör bir insanı canlandırmakta fevkalâde başarılı olduğu kesindi. Çünkü, her iki filmde de körlük senaryoya birtakım aksiyonları kolaylaştırmak gayesiyle rastgele eklenmişti muhtemelen. Audrey Hepburn'ün körlüğü, diğer oyuncuların evin içinde rahatça dolaşmasını sağlıyordu mesela. *Beyaz Kontes*'in senaryosunu yazan Kazuo İshiguro'nun Ralph Fiennes'e körlüğü neden yakıştırdığı ise meçhuldü. Biri bana fikrimi sorsaydı eğer, gerek Hepburn'e, gerekse Fiennes'e, sinema tarihinin en yeteneksiz körleri ödülünü vermekte zerre tereddüt etmezdim doğrusu.

Benzer bir umutsuzluğu, Portekizli yazar Jose Saramago'nun kitabından hareketle yapılan 2008 tarihli *Blindness / Körlük* filmi için sergilemek de mümkündü. Saramago, romanının telif haklarını satmayı reddederek kendini koruyabileceğini ümit etmişti ama birkaç kıvrak manevrayla bu engel kolayca aşılmış ve belki de bu yüzden mânâsız tarafları ağır basan bir film çıkmıştı ortaya. Brezilyalı yönetmen Fernando Meirelles'in çabaları da, isminin vaat ettiği bütün umutlara rağmen filmi körlüğün parodisi olmaktan kurtaramamıştı bir türlü. Gerçi Saramago'nun amacı, bildiğimiz anlamda körlüğü anlatmak değil, metaforik ipuçlarına ışık tutarak toplumun kayıtsızlığına dikkat çekmekti, ancak yönetmen kitabı doğrudan aktarma kaygısıyla meselenin o tarafını ihmal etmişti anlaşılan.

David Lynch'in *Lost Highway / Kayıp Otoban* (1997) filmi gibi şahane başlayıp yarısından sonra anlaşılmaz bir biçimde kendi içinde kaybolan Norveç yapımı *Blind / Körlük* (2014) de bir başka hayal kırıklığıydı benim açımdan. Eskil Vogt'un Sundance ve Berlin'de ödüller kazanan filminde, başlangıçta körlük ana eksen iken, nedendir bilinmez bir süre sonra başka temalar koltuk değneği haline getirilerek çıkış yolları aranıyordu. Hatta

denebilir ki, yönetmenin ve oyuncuların böyle bir şeyi arzulamadığı kesin olmakla birlikte, bir ara körlüğün trajik tezahürleriyle alay edildiği izlenimini dahi uyandırıyordu film.

Edward Hogg ile Alexandra María Lara Imagine'de...

Hiç kuşkusuz, bütünüyle körlüğü, körlerin dünyasını ve o dünyadan dışarıya bakanların yeryüzünü nasıl kavradığını anlatan tek film, Türkçeye nedense *Hayallerin Ötesinde* ismiyle çevrilen Polonya, İngiltere, Portekiz ve Fransız ortak yapımı *Imagine*'di (2012). Doğrusunu söylemek gerekirse, birkaç kez izlediğim bu film sayesinde körlük ve körler hakkında pek çok şey öğrendim. Polonyalı yönetmen Andrzej Jakimowski'nin emeğinin ışıltılarını taşıyan *Imagine*, sinema tarihi bakımından da, körlüğün tarihi bakımından da son derece önemliydi. Lizbon'daki bir Körler Okulu'nda geçen filmde, körlerin kaderinin hiç değilse bir bölümünü değiştirmek isteyenlerin bile nasıl engellendiği çarpıcı bir biçimde seriliyordu gözler önüne. Edward Hogg ile Alexandra María Lara'nın oyunculuğu ise Varşova Film Festivali'nde veri-

len ödüllerin hak edildiğinin göstergesiydi elbette. Zaman zaman filme dahil edilen Lizbon sokakları ve finali süsleyen gemi ise sinemanın bir imkân olarak nasıl kullanılabileceğinin çarpıcı ipuçlarıyla doluydu.

Beren Saat, Benim Dünyam'da körlük konusunda son derece başarılı

Hint sineması bir tarafa bırakılacak olursa şayet, Türk sineması yerli yersiz körlük sahneleri bakımından zengin bir malzeme kaynağıydı öteden beri. Dünyada körlerle ilgilenen bütün kuruluşlarda örnek ders kategorisinde okutulabilecek nitelikler taşıyan bu filmlerde, kimin neden kör olduğu pek anlaşılmasa da, filmin sonunda o oyuncunun gözlerinin muhakkak açılması ve yeniden görmesi gerekiyordu. Sadece bilimsel gerçekleri değil, senaryo teknolojisini de yerlerde süründüren bu tür sahneler, umulanın aksine, komik bir tesir yaratıyordu ne yazık ki. Öyle ki,

buna benzer sahneleri defalarca kullanan Ertem Eğilmez dayanamamış, Türk sinemasının parodisi biçiminde de okunabilecek o ünlü *Arabesk* filminde meseleyi zirveye taşımıştı (1989). Şener Şen'in, Şile sahillerinde kumlara bata çıka söylediği, "Allah'ım kör et beni" şarkısı eşliğinde gözlerini kaybetmesi, en azından benim zihnimde bütün canlılığını koruyordu hâlâ.

Dolls: Sevdiği pop şarkıcı bir gözünü kaybedince, hayranı hiç düşünmeden iki gözünü birden çıkarmıştı...

Beren Saat'in başrolünü üstlendiği *Benim Dünyam* (2013), meseleyi değerlendirme tarzındaki titizliğiyle Türkiye'de yaşayan körlerin talihi açısından farklı bir yere konulmayı hak ediyordu. Uğur Yücel'in yönetmenliğindeki başarı kadar, oyunculuğundaki tükenişi de gözler önüne seren film, Hint yapımı *Black / Siyah*'tan (2005) yola çıkılarak çekilmişti aslında. Buna dair aydınlatıcı bir not bulunmasa da, hem *Benim Dünyam*, hem de *Black*'in esas kaynağı, Helen Keller'ın körlük tarihinde hakikaten

bir mucize kıymeti taşıyan hayatını anlatan *The Unconquered* (1953) ya da iki Oscarlı *The Miracle Worker / Karanlığın İçinden* (1962) filmleriydi. Öyle ki, Anne Mansfield Sullivan'ın Helen Keller'a yemek terbiyesi vermeye çalıştığı o ünlü boğuşma sahnesi her iki filmde de bütün detaylarıyla aynen tekrarlanıyordu. Yine Keller'ın, varlıklarının isimleri birdenbire söktüğü "Water / Su" sahnesi de iki filmdeki temel dönüşüm noktalarıydı. Nedendir bilinmez, gerçek hayatta kadın olan öğretmen, Türk ve Hint versiyonlarında erkek kılığına sokulmuştu. Buna rağmen, Beren Saat'in *Turkish Helen Keller'ı* bütün yetkinliğiyle canlandırma çabası yabana atılır gibi değildi.

Cümleyi henüz bitirmiştim ki, küskünlüğüne ara veya nihayet vermek istercesine lafa doğrudan müdahil olan Esmeralda, "Sizin iki kör yazarınız körlüklerine rağmen körleri anlatan filmlerle hiçbir zaman ilgilenmemiş ama siz de işte Takeshi Kitano'yu unuttunuz. Bunu size yakıştıramadım doğrusu. Sinema tarihine *Dolls* (2002) isminde müthiş bir şiir armağan etmiş bir insanın, üstelik bir sene sonra *Zatoichi* (2003) gibi körlükle eğlenen bir filmi neden yaptığını, eliniz değmişken bir zahmet soruverin" deyiverdi. "Gördüğüm kadarıyla, uluslararası bestseller listelerini tahrip etmeye aday bir kitap yazıyorsunuz. Bakarsınız, Takeshi Kitano bu satırları okuyup bir şeyleri açıklama gereğini duyar. Sevdiği pop şarkıcı bir gözünü kaybetti diye iki gözünü birden çıkaran o içli çocuğu hatırlatmayı da sakın unutmayın e mi?"[208]

208 Metnin bu bölümünü bitirdikten sonra, Güney Kore yapımı *Always* (2011) ve onun Türkçe versiyonu olduğunu iddia eden *Sadece Sen*'i (2014) izleme imkânını buldum. *Always*'de kör kadını canlandıran Han Hyo-joo'nun, "Ne kadar hatırlarsam o kadar çok görebilirim" sözlerini kaydetmek için bu dipnotu düşmekle birlikte, Türkler'in taklit kabiliyetlerinin bile nasıl yerlerde süründüğünü belirtmeden de geçmek istemedim doğrusu. Ha-

8.

. "Bendeniz düşümde hep labirentler ya da aynalar görürüm. Ayna düşünde başka bir görüntü daha belirir; maske kavramı gecelerimin bir başka korkusudur. Maskeler beni hep korkutmuştur. Çocukluğumda, maske takmış birinin korkunç bir şeyler gizlediği duygusuna kapılmışımdır mutlaka. Bunlar benim en korkunç karabasanlarımdır: Aynadaki yansımı görürüm, ama yansımın yüzünde bir maske vardır. Maskeyi çekip çıkaramam bir türlü, sanki altından iğrenç bir surat, gerçek yüzüm çıkacaktır. Sanki cüzamlı biri çıkacaktır karşıma ya da aklımın alamayacağı kadar büyük bir kötülük, düşüme sığdıramayacağım kadar korkunç bir şey beliriverecektir aynada."[209]

Jorge Luis Borges'in körlük döneminde yaptığı bir konuşmada yer alan bu tür ayrıntılar, bilgelikle beyhudeliğin, birbirinin gölgesinde gizlenen değirmenlere doğru çabalamaktan ibaret bulunduğunu seriyordu gözler önüne. Her bilgeliğin esasen bir beyhudelik sancısı taşıdığı, her beyhudeliğin de bozgun akşamlarına başını vura vura bilgeliğe dönüştüğü bundan daha güzel nasıl anlatılabilirdi ki? Bu satırları okuyunca, "Keşke Cemil Meriç de buna benzer birtakım detayları esirgemeseydi bizden, el yahut yürek yordamıyla onun rüyalarının kuytularına da sokulabilseydik keşke" demekten kendini alamıyordu insan. Zira, yapılan bütün araştırmalar, Cemil Meriç gibi dünya bilgisini biriktirme kabiliyetleri kesintiye uğrayanların rüyalarındaki zenginliği koyuyordu ortaya.

---

kan Yonat'ın yönettiği, Belçim Bilgin ile İbrahim Çelikkol'un başrollerini paylaştıkları film, önlerinde kare kare, plan plan duran örneğe rağmen hiçbir yere gidemiyor ne yazık ki.

209 *Yedi Gece*, 38.

Cemil Meriç'in düşlerinin v ya da kâbuslarının ne ölçüde derinleşebileceğine dair herhangi bir teknik araştırmaya ihtiyaç yoktu aslında. Hem kendine, hem de memlekete bakma alışkanlığına yansıyan mukayeselerin rüyalardan beslendiği o kadar aşikârdı ki, o boşluk algısının köşegenleri arasında dört dönüyordu sanki. Belki de, her köşegene beynini ayrıca raptiyelediği için, her köşegende alnını kanatacak malzeme bulmakta zorluk çekmediği için ve nihayet her köşegende şakaklarını zorlayan basınca direnebilme disiplini biraz daha örselendiği için boşluğu yoklayan rüyalarına kendiliğinden kapatıyordu gözlerini. "Gözlerimi gün ışığından mahrum bırakanlar mağaraya sürükledi beni, ben de rüyalarımı kayıtlara geçirmeyerek *Mağaradakiler*'in bir parçası kılıyorum zihnimi" demek istemiş miydi acaba?

"Benim karabasanlarımın garip bir özelliği de gördüğüm yerlerin açık seçik olmasıdır. Düşümde her zaman Buenos Aires'in belirli sokaklarının köşelerindeyimdir. Ya Laprida ile Arenales'in kesiştiği köşedeyimdir ya da Balcarce ile Chile'yi bitiştiren köşede. Nerede olduğumun farkındayımdır, bir de uzak bir yere gitmem gerekeceğini bilirim. Düşlerimde gördüğüm yerler açık seçik olmakla birlikte, birbirinden çok farklıdır. İster bir dağ yolunda, ister bir bataklıkta, ister bir cangılda olayım hiç fark etmez; bilirim ki, aslında Buenos Aires'in bir köşesindeyimdir. Yolu bulmaya çalışırım."[210]

210 *Yedi Gece*, 39.

Esmeralda'nın yüzü, Laprida ve Arenales isimleri geçince değil de, Balcarce ve Chile kelimelerini duyar duymaz kendiliğinden aydınlanıverdi. Bununla yetinmedi tabii ki, bir yerlerden hayal gücünün hareketine paralel çarpıcı bir Buenos Aires tebessümü bulup aynı hızla yerleştiriverdi dudaklarının kıyısına. Dışarıdaki Haziran ayazına rağmen ortalığın ısınmasının sebebi, Esmeralda'nın haftanın altı günü, Galerias Pasifico'dan birkaç blok ötede yer alan Balcarce ve Chile sokaklarından yürüyerek gelmesiydi işe. Sabahları ve akşamları aslında pek de umursamadan çiğnediği kaldırımlarda bir zamanlar Borges'in de dolaştığını öğrenmek hoşuna gitmişti anlaşılan.

Borges'in rüyalarını süsleyen sokaklarda gezindiği için genç bir Buenos Aires sakininin gözlerinin içi bile ışıldarken, Cemil Meriç'in düşlerine dair pek bir şey bilmeyen Göztepe yolcuları ne yapabilirdi ki? Kendisini batmaya mütemayil bir geminin küçük bir kamarasına kapatmış ve Fevziye Hanım'a rağmen, Ümit Hanım'a rağmen, Mahmut Ali Bey'e rağmen, Lamia Hanım'a rağmen bir daha da çıkmamıştı dışarı Cemil Meriç. Oysa insan, gecenin geç bir vakti, içinde büyüttüğü rüyanın karanlık kaldırımlarından ter içinde uyanınca, gözlerinin açılıp açılmadığını kontrol ederken neler hissettiğini merak ediyordu işte. Sahiden de, evdekilere fark ettirmeden yeniden görüp görmediğini kavramak uğruna nasıl bir işkenceden geçiriyordu zihnini ve ne zaman şüpheye yer bırakmayacak bir biçimde bir kez daha bilincine varıyordu körlüğünün? Cemil Meriç'le kıyaslandığında çok daha tecrübeli gecelerden geçen Borges bile, eşyası küçük bir kitaplıkla sınırlı odasında uyandığında labirentin ortasında buluyorsa kendini, Cemil Meriç neler yaşıyordu acaba? Kolu veya bacağı kopanların, gece yarılarında kolu veya bacağı mevcutmuş gibi yataktan fırlamalarına benzer bir şekilde, gözlerini yitirenler de,

kirpiklerini üst üste getirir getirmez bambaşka bir evrenin yörüngesinden kurtaramıyorlardı aslında yakalarını:

"Serrano Sokağı'ndayım. Sanırım, Serrano'yla Soler'in kesiştiği köşede. Gerçi Serrano ile Soler'i çağıştıran hiçbir şey yoktu ortalıkta, görünüm çok farklıydı, ama Palermo Mahallesi'ndeki Serrano Sokağı'nda olduğumu *biliyordum.* Bir dosta rastlıyordum, kim olduğunu çıkaramadığım bir arkadaşa. Onu görüyordum ama o çok değişmişti. Yüzünü daha önce hiç görmemiştim, ama öyle olamayacağını biliyordum yüzünün. Çok değişmişti ve çok hüzünlüydü. Yüzünde bir sıkıntının, bir hastalığın, belki de bir suçun izleri okunuyordu. Sağ eli ceketinin içindeydi. Kalbinin üzerinde gizlediği elini göremiyordum. Onu kucaklıyor, ona yardım etmek zorunda olduğumu duyumsuyor ve 'Ah zavallı Fulano, sana neler olmuş böyle' diyordum. 'Amma değişmişsin!' Fulano, 'Evet,' diye yanıtlıyordu. 'Çok değiştim.' Sonra elini yavaş yavaş ceketinin içinden çıkarıyordu. Bir de ne göreyim, bir kuş pençesi."[211]

Kör doğanlar da rüya görüyordu hiç şüphesiz, hatta belki iki gözlerini irice açıp karanlığa dalanlardan daha zengindi rüyaları. Ne var ki, onların gecelerine koklayıp dokunarak algılanan eşya yahut yaşantılar egemendi. Aile fertlerini ve yakın akrabaları da ancak sesten ibaret bir görüntü biçiminde tasvir edebiliyorlardı. Buna mukabil, gökyüzünün mavisini, yaprağın yeşilini, Cemil Meriç'in çok sevdiği mine çiçeklerini yahut Borges'in kokusunu ruhundan eksik etmediği okaliptüs ve jakaranda ağaçlarını ayrı ayrı algılamaları mümkün değildi. Çünkü, bunlara ilişkin hiçbir bilgi yerleşmemişti zihinlerinin bir tarafına. Buna benzer bilgileri bütün derinliğiyle biriktiren Borges yazıp konuşurken, Cemil Meriç'in endişesinin gerisinde ne gizleniyordu acaba? Yoksa üstü örtülmesi gereken rüyalar mı işgal ediyordu gecelerini?

---

211 *Yedi Gece*, 40.

"Çok karabasan gördüm, hâlâ da görüyorum. Ama en korkuncunu, beni en çok ürkütenini bir sonede kullandım. Şöyleydi: Odamdaydım, şafak vaktiydi (sanırım düşteki zamandı bu). Yatağımın ayakucunda bir kral, çok eski çağlardan bir kral duruyordu ve ben düşümde onun Kuzey Kralı, Norveç Kralı olduğunu biliyordum. Bana bakmıyordu, gözlerini tavana dikmişti. Varlığıyla ürküntü veriyordu. Kralı görüyordum, kılıcını görüyordum, köpeğini görüyordum. Sonra birden uyandım; ama o denli derinden etkilenmiştim ki, kral daha bir süre gözümün önünden gitmedi. Anlatıldığı zaman pek etkilemiyor insanı ama düşümde gerçekten korkunçtu."[212]

Cemil Meriç ve Jorge Luis Borges gibi gözlerini hayli geç sayılabilecek bir dönemde yitirenlerin rüyaları, hiç şüphesiz, gördükleri mesut devirlerde yaşadıkları veya hayalini kurdukları meseleler etrafında dönüp duruyordu. Muhtemelen bu nedenle, bunların mühim bir bölümü rüyadan ziyade kâbus diye adlandırılmayı hak edecek türden şeylerdi. Danimarka'da on biri doğuştan kör, on dördü sonradan gözlerini kaybetmiş ve yirmi beşi de normal elli kişi üzerinde yapılan bir araştırma, bu bakımdan çarpıcı sonuçlar vermişti. Kör doğanlar veya sonradan gözlerini kaybedenler, gördükleri rüyaları genel itibariyle karabasan kelimesiyle tanımlıyordu ve bunların oranı görenlerden bir hayli fazlaydı. Borges'in anlattığı rüyadaki kralın, kılıcın ve köpeğin neyi temsil ettiğini bilmek mümkün değildi elbette, fakat gece yarısı bu üçünün canlı imgesiyle uyanan ve hakikaten orada bulunup bulunmadıklarını algılayamayan birisi –hele annesi veya María Kodama da yoksa yanında– Dante'nin cehennemine gönüllü atmaz mıydı kendini Tanrı aşkına?

212 *Yedi Gece*, 42.

"Körlerin genellikle kara bir dünyada yaşadıkları sanılır. Örneğin, Shakespeare'in, 'Gözleri, körlerin gördüğü karanlığa dalmış' diye bir dizesi vardır. Karanlık'tan karalığı anlıyorsak, Shakespeare yanılıyor. (...) Körler çok bunaltıcı, ancak bazı renklerin belirdiği silik bir dünyada yaşarlar; sözgelimi, bende beliren renkler sarı, mavi (yeşil de olabilir) ve yeşildir (mavi de olabilir). Beyaz yok oldu ya da griye karıştı. Kızıl ise tümden yitti. Ama şu sıralar bir tedavi görüyorum ve gözlerimin biraz olsun düzeleceğini, şiirlerde ışıl ışıl yanan, birçok dilde çok güzel adları olan o müthiş rengi bir gün görebileceğime inanıyorum."[213]

Mesaisinin mühim bir bölümünü karısını şapka, kocasını kanaviçe, teyzesini de ebegümeci zannedenlere ayıran Dr. Oliver Sacks ne düşünür bilinmez ama tıpkı görenler gibi, körler için de rüyalar bir büyük sırra vakıf olmanın eşiğini aşındıran buğday başaklarıydı aslında. İmkânlarının ötesinde bir varoluşa doğru kararlı adımlarla yürüyenlerin yahut yürüdüğünü tasavvur edenlerin hayalleri, gösterilen bütün özene rağmen birkaç yerden birden yaralanmaktan kurtulamıyordu maalesef. Bu da, insanın kendisini köşeye kıstırmasıyla neticelenen bir kısırdöngü biçiminde tezahür ediyordu daha çok. Jorge Luis Borges, yazarak ya da anlatarak o kısırdöngüyü kırmaya çabalarken, Cemil Meriç susarak üstesinden gelebileceğini düşünmüştü besbelli ki...

Esmeralda ile birlikte Cachafaz Café'de omuz omuza vermiş, insanlığın ufkunu karartma ihtimali bulunan gerçeklerin peşinde koşarken, ciddi meselelerle ilgilenmek yerine havai fişek gösterisi arar gibi ortalıkta gezinen Ramirez Eduardo Martinez de merdivenlerin başında belirivermişti. Ramirez'e kısık gözlerle bakan Esmeralda ise Cemil Meriç'e yahut Borges'e hak verecek bir

213 *Yedi Gece*, 114.

zeminde sürdürmüyordu mücadelesini artık. Akide şekerlerini incitmeden lütfettiği kelimelere ve o kelimelerin bir araya gelerek büyüttüğü cümlelere inanmak gerekirse, asıl mesele, rüyalarla meydan savaşlarına girilerek geçirilen gecelerden ziyade sabahlardı. Gözleri ve kulakları yerinde insanların bile, gece boyu yaşanan badireden sonra aklına mukayyet bir biçimde uyanması asıl mucizeydi galiba. Merdivenle oturduğumuz masa arasındaki mesafeyi nasıl bu kadar kısa sürede aldığını bir türlü anlayamadığım Eduardo, meselenin ne olduğunu öğrenme ihtiyacı duymadan ortalığa atılmış ve "Haklısın hayatım, seninle aynı fikirdeyim" sözleriyle çoktan onaylamıştı Esmeralda'yı...

9.

Seyahati sevdiğim gençlik yıllarımda San Francisco sokaklarında karşıma çıkan Bolivyalı bir bilge, sadece insanların değil, hayallerin de bir gün toprağa karışacağını söylemişti, titizliği kadar bezginliği de her halinden belli bir edayla. Hemen arkasından da, Bolivya'nın kuzeyinde La Paz ile Coroico'yu birbirine bağlayan Yungas Yolu'ndan söz etmiş, birtakım hayat fukaraları tarafından 'Ölüm Yolu' diye adlandırılan bu güzergâhın dirimi sınamak için faydalı bir imkânlar bütünü halinde şekillendiğini hatırlatmıştı. Sakallarının gölgesiyle yüreğini serinlettiği akşamüzerlerinde, bir ırmağın kıyısına oturup suyun dibinde ışıldayan çakıltaşlarına bakan Hint dervişlerini andırıyordu bir yandan da. Varlığın sırrına yokluğa yasladıkları dik merdivenlerle tırmanmayı başaranların nazarında görmenin çok da önem taşımadığını ilk ondan duymuş ve fena halde şaşırmıştım. "Buğday tanesi büyüklüğünde bir çakıltaşını meydana getirmek amacıyla

fırtına, rüzgâr, yağmur ve akarsu ayrı ayrı uğraşıp didiniyor; benzer bir çaba, adına insan denen Paraguay keneviri söz konusu olduğunda da gösterilseydi keşke" demişti yüzünü yerden kaldırmadan.

Bolivya'daki Yungas Yolu: Dirimi sınamak için ideal

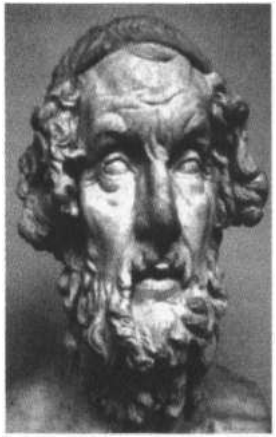
Memleketinde barındırmadıkları için San Francisco kaldırımlarında yeniden çarmıha gerilen talihine mütevekkil tebessümler eşliğinde bakan Bolivyalı bilge, hakiki anlamda görmemenin bilgisine sahip bile değildi oysa. Buna rağmen, gözlerini gün ışığından esirgemeye gayret edenlerin katlandığı karanlık kar yağışı yeterince yormuştu kendisini. Çok değil, birkaç saat önce, Galerias Pasifico'dan iki blok ötede, Viamonte ile Florida sokaklarının kesiştiği köşede önüme düşen bir başka Bolivyalı bilge de, fısıltıyı andıran bir ses tonuyla, Doğu'da isimlerini eserlerindeki ustalığın ardında gizleyen kimi hattatlarla nakkaşların gözlerine bile isteye mil çektiklerini anlatmamış mıydı zaten? Körlük, bir tarafıyla yeryüzünü daha iyi görmeyi kolaylaştıran bir nimete de

dönüşebiliyordu demek ki. Jorge Luis Borges, meseleyi varlığın senkronizasyonu cephesinden ele alıp bir tür şükran duygusuyla birlikte selamladığı halde, Cemil Meriç daha ilk günden, körlükten ziyadesiyle yorulduğunu gizlememişti hiç kimseden.

Gerek Borges, gerekse Meriç, tarihin acıklı sahnesinde kendilerine benzeyen nitelikli isimlerin yer aldığını gayet iyi biliyorlardı. Neden söylemeyelim ki, bunların mühim bir kısmının, şekilsiz kalabalıklarca, korkunun baskın çıktığı bir tür saygı halesiyle kuşatıldığının da farkındaydılar elbette. İkisinin de belli periyotlarla Homeros'u hatırlamakla yetinmeyip pusulanın teselli ibresini o yöne doğru çevirmesi, tam da bu nedenle pek şaşırtıcı değildi. Şaşırtıcı olan, birbirinden bu kadar uzakta serpilip filizlenen iki yazarın da, yaşayıp yaşamadığı dahi kuşkulu bu İzmirli ozanın ismini belirgin bir özenle zikretmesiydi. Cemil Meriç hırçınlığını bir kenara bırakıp *İliada* müellifinin sandaletlerinin ve harmanisinin peşinden sürüklenirken, Jorge Luis Borges, her zamanki sakinliğiyle ders kitaplarına ve ansiklopedilere birkaç karanfil iliştirmekle meşguldü. Körlük kelimesinin telaffuz edildiği herhangi bir atmosferde, büyük bir kabahat işlediğini düşünen Meriç, gözlerini pabuçlarının ucundan uzaklaştıramıyordu ne yazık ki. Buna mukabil Borges, körlüğün kendisini yıldırmasına asla müsaade etmeyeceğine Homeros'un hikâyesini okuduğu günlerde karar vermiş gibiydi.

Kendimi sık sık Notre Dome'ın talihsiz kamburu Quasimodo gibi hissetmeme yol açan Esmeralda'ya inanmak gerekirse eğer, olup biten onca şeye rağmen ortalık günlük güneşlikti. Bozkırlardan esen hırçın güneybatı rüzgârlarının okyanus dalgalarındaki tuz serpintilerini de önüne katarak saçlarımızı serinletip kulaklarımıza orman uğultuları armağan etmesine ne kalmıştı ki şunun şurasında? Dolayısıyla, umutsuzluk duygusunu meşrulaştırmak amacıyla fırsatlar aramamın pek anlamı yoktu. Sık sık sözünü et-

tiğim Bolivyalı bilgenin söylediklerinin arkasında yatan sırra kulak verirsem şayet, endişelerimin incir sapını yahut saman çöpünü doldurmayacak vesveselerden ibaret bulunduğunu ben de görebilirdim. Esmeralda'ya göre, Borges ve Meriç'in ortak niteliklerini birbirinin peşine eklemek konusunda da hiç fena sayılmazdım. Evet, Ramirez Eduardo Martinez zaman zaman onun da canını sıkıyordu fakat böyle bir kitapta bu tür çıkmaz sokaklar da bulunmalıydı mutlaka. Kaldı ki, kitabı ve kendisini buraya kadar sürüklemişken ortalıkta bırakmak yakışmazdı bana; gevezelikle vakit geçirmek yerine, körlerin ışığına yelken taşıma zamanıydı şimdi.

Homeros

İstanbul'a gidip de vişne çürüğü rengindeki edebiyat eleştirmeni koltuğuna kurulmak varken, ömrünün en güzel yıllarını Buenos Aires'teki Cachafaz Café'de biyografi meraklısı turistlere katlanarak geçiren Esmeralda haklıydı aslında. Her iki yazar da, tarihin şu veya bu döneminde muhtelif marifetleriyle ismini tarih şeritlerine iliştirmiş körlere kayıtsız kalamamıştı. Cemil Meriç bunu serzenişlerine ve sitemlerine mazeret kılarken, Borges, tatlı tatlı eğlenmeyi de ihmal etmemişti doğrusu. İkisinin de fikir birliği ettiği isimlerin başında, İsa Efendimizin yeryüzünü şereflendirmesinden sekiz yüz yıl önceye tarihlenen Homeros geliyordu gelmesine ama geldiği gibi de gitmiyordu. Zira, Homeros'un önünü ve arkasını beslemek amacıyla asırlarca besleyip büyütülen rivayetler birbirini çürütme yarışı içindeydi.

Güvenilmesinde hiçbir yarar bulunmayan kaynaklara bakılırsa, destanlarını yazarken yitirmişti gözlerini, lakin British Museum'da yer alan bir büst, kör doğma ihtimalini daha bir kuvvetlendiriyordu sanki. Borges ise onu şiirle körlük arasındaki ayrılmaz münasebetin en muhteşem temsilcilerinden biri sıfatıyla selamlıyordu sık sık. Buna rağmen, kuşkularını bir kenara bırakmadan birden fazla Homeros'un yaşamış olabileceğini de söylüyordu bütün açık yürekliliğiyle. Üstelik, bununla da yetinmiyor ve Homeros'un metinlerindeki tasvirlerin canlılığından yola çıkarak, körlüğün hizasına efsane kelimesini iliştiriyordu kendine yakışan ince bir ironiyle.[214] Amatör arkeolog, profesyonel işadamı Heinrich Schilemann'ın, *İliada*'daki Truva'yla ilgili bilgilerden hareketle bugün herkes tarafından bilinen bölgeyi eliyle koymuş gibi bulduğunu söylemesi de meseleyi büsbütün karmaşık hale getiriyordu ne yazık ki. İtalyan siyaset felsefecisi Giambattista Vico ise bir adım daha ileri giderek, Homeros diye birisinin hiçbir zaman var olmadığını, böyle bir ismin muhayyile vasıtasıyla icat edildiği kanaatindeydi.

1564'te Pisa'da doğan, ölümüne kadar (1642) İtalya'nın muhtelif yerlerinde ama bilhassa Floransa'da yaşayan Galileo Galilei, Cemil Meriç'in, "Sanatkâr, yaralarını göz önüne sererek merhamet dilenen bir çanak yalayıcı değildir" sözlerini doğrulamak istercesine dik durmuştu yıkıntılar arasında. Rivayetlere inanmak gerekirse eğer, eserlerinin mühim bir bölümünü yazıp engizisyondan yakasını kıl payı kurtardıktan bir süre sonra, yani hayli ileri bir yaşta yitirmişti gözlerini. Hayır, sanılanın aksine, teleskobun arkasına geçip güneşin ve yıldızların üzerine fazla eğildiği için gelmemişti bütün bunlar başına. Fizikçi, matema-

214 *Yedi Gece*, 120.

tikçi, gökbilimci ve filozof türünden sıfatlarla tanımlanan Galileo Galilei, doğrusu bu ya, Bertold Brecht'in asırlar sonra sahneye taşıyacağı hem *Marksist*, hem *Makyevelist* karaktere pek fazla benzemiyordu aslında. Buna rağmen, cesedi bir mezardan diğerine nakledilirken kaldırıma düşen sağ elinin orta parmağının Floransa Bilim Müzesi'nde sergilenmesinde herhangi bir sorun yoktu. Sorun, çok fazla şey gördüğü için kendini cezalandırarak gözlerini körleştirip körleştirmediğinin hâlâ bilinememesiydi.

Galileo Galilei'nin öldüğü yıl, yani 1642'de ufukların yavaş yavaş kararmaya başladığının farkına varan İngiliz şair John Milton ise, tıpkı Cemil Meriç gibi, elverişsiz ışıkların gölgesinde okuyup yazma hevesi yüzünden yitirmişti gözlerini. Gerçi Borges, kralın parlamento tarafından darağacına gönderilmesini destekleyen risaleler uğruna gözlerini kör ettiği kanaatindeydi ama netice itibariyle o da okuyup yazmanın bir parçası değil miydi? Hem zaten, değirmenlere arpa taşımaktan yılmayan hangi yaratık, yeryüzünü kaplayan yazıların mühim bir kısmının akla ziyan nitelikler taşıdığını inkâr edebilirdi ki? Kaldı ki, o devrin şartları hesaba katıldığında, Latince, Fransızca, Almanca, İspanyolca, İbranice, İtalyanca ve Yunanca öğrenmek de yeterince göz yorucu bir faaliyetti herhalde. Bütün bunları, 1608-1674 yılları arasına sıkıştırabilmesi, muammanın bitip tükenmeyen sağır kapılarından birisi olsa gerekti. *Kayıp Cennet*'i yazarken gece yarısı kızlarını uyandırıp zihnine takılan mısraları dikte ettirmesi kadar, körlüğünden hiçbir zaman yakınmaması da dikkat çekiciydi ayrıca. Borges'e bakılırsa, hafızasının bu kadar güçlenmesini körlüğüne borçluydu Milton. Kâfiyesi bile bulunmayan kırk elli mısraı aklında tutup eve gelen birisinin yardımıyla kâğıda geçirmesi de bunun göstergesiydi. Bir bakıma, Cemil Meriç kaderi mevcuttu Milton'da da, zira bütün büyük eserlerini gözlerini

kaybettikten sonra sunmuştu yeryüzüne. *Areopagitica* isimli kitabında bir yolunu bulup Galileo Galilei'den söz ettiğini ise ne yazık ki kimse hatırlamıyordu artık.[215]

- Gerek Cemil Meriç'in, gerekse Borges'in körler dünyasında üzerinde durduğu isimlerden birisi de ünlü Arap şair Ebu'l-a'la el-Ma'arri'den başkası değildi. Dillere destan karamsarlığı, henüz dört yaşında iken gözlerini kaybetmesinin mi sonucuydu, yoksa karamsarlığına nispet kabilinden mi çiçek hastalığı belasına uğrayıp yitirmişti gözlerini, pek de bilinmiyor doğrusu. Dinî ilimler sahasındaki tahsilinin mühim bir evresinde Bağdat'ta karşısına çıkan felsefe kitapları, münzevi bir kişilik geliştirmesini kolaylaştırmıştı belki de. Bediüzzaman Said Nursî tarafından "Bedbinlikle maruf" diye nitelenmesinin bir sebebi de buydu herhalde. Cemil Meriç kadar olmasa da, Borges ölçüsünde Hint tecrübe ve terbiyesine de sahipti. On bir bin beyitten meydana gelen *El Luzumiyyat* adlı eseri, lâzım geleceğini düşündüğü bütün meselelere temas ediyordu bir tarafından. Ahiret ve vahiy konularındaki kuşkuları ise *Risalet el-Gufran*'da sahnedeki yerini almış, kitap pek çok yönüyle sık sık Dante'nin *İlahi Komedya*'sı ile kıyaslanmıştı. Dante'nin El-Ma'arri'den haberdar olduğu şüphe götürmüyordu zaten. Şüphe götürmeyen bir başka şey de, –muhtemelen körlüğün yol açtığı küçüklük duygusu yüzünden– evliliği cinayet olarak görmesindeki hakikat payıydı. Mezar

---

215 "Milton hoş adamdı Cromwell'e göre, bilgindi, dürüsttü, mahviyetkârdı. Ama kötü bir huyu vardı Milton'ın: şiirler yazardı abuk sabuk. Bir ülkenin kaderini değiştiren koca Cromwell, Milton'ın karşısında herhangi bir 'tête-ronde'dan farksızdır. Himalaya karışla ölçülmez. Himalaya yakından bakanlar için bir tepedir. 'Kaybolan Cennet' yirmi beş İngiliz lirası kazandırmış Milton'a. Yirmi beş İngiliz lirası ve kemikleri çürüdükten sonra şöhret..." Cemil Meriç, *Jurnal 1*, 79-80.

taşına, "Ben babamın cinayetinin mahsulüyüm, kendim bu cinayeti başkalarında işlemedim" diye yazdırması, bunun doğal bir tezahürü biçiminde kabul edilebilir miydi acaba?

James Joyce

"Körler hayatın da, edebiyatın da dışında. Yahut insanların arasına çıkabilmek için deha ile taçlanmaları, bir Homer, bir Milton, bir Ma'arri olmaları şart" diyen Cemil Meriç, yirmi beş katarakt ameliyatına maruz kalan James Joyce'un hayatının mühim bir bölümünü görmeden geçirdiğinden haberdar değildi muhtemelen.[216] *Ulysses* ve *Finnegans Wake*'in bu ameliyatların

216 *Jurnal 1*, 107.

hem sebebi, hem de neticesi haline gelen görme zayıflığından etkilenmemesi düşünülemezdi tabii ki. Buna rağmen, zaman zaman bir gözünü korsan bandıyla kapatan Joyce'un, "Başıma gelenlerin en önemsizi kör olmamdır" deyişinin gerisinde başka bir şey aramak ve bulmak gerekiyordu. Borges haklıydı elbette: "Onca yapıtın bir bölümünü karanlıkta, tümcecleri kafasında işleyerek, bazen koca bir gününü tek bir deyime ayırarak, sonra da yazıp düzelterek gerçekleştirmişti. Hepsi de körlüğün karanlığında ya da körleşmenin ilerlediği dönemlerde yazılmıştı."[217]

Şüphesiz, önümüzü aydınlatan körlerin listesi bu isimlerle sınırlı değildi. "Gerçekliğin görünümü kendisini ayartmasın" diye bahçede gözlerini oyan Abderalı Demokritos'u, olağanüstü çarpıcılıktaki şiirleriyle, görmenin bir külfet haline gelebileceğini hatırlatan Âşık Veysel'i, çizgilerin arasına notaları nasıl yerleştirdiği bir türlü bilinemeyen Johann Sebastian Bach'ı, tanıklık ettiği bir idam yüzünden hemen oracıkta kör olan Enderunlu Fazıl'ı da eklemek gerekirdi aslında bu kısa tarihçeye. Hatta, Cemil Meriç'in, "Pek kısa bir zaman gözlerini kaybeden Heine öfkeden, hırstan, yeisten çıldırıyordu" notuyla birlikte ünlü Alman şair de payını almalıydı bu yağmadan.[218] Ne var ki, Esmeralda'nın sabırsızlığı elimi kolumu bağlamıştı yine. Fakat, bahsi Borges'le kapatmama da itiraz edecek değildi herhalde:

"Körlüğün beni yıldırmasına izin vermedim. Körlük benim için tepeden tırnağa bir yıkım olmadı. Körlüğün de üstünlükleri vardır... *Karanlığa Övgü* adını verdiğim bir kitap yazmanın mutluluğunu karanlığa borçluyum."[219]

---

217 *Yedi Gece*, 125.
218 *Jurnal 1*, 108.
219 *Yedi Gece*, 120.

10.

Hayır, yanılıyorsunuz elbette, Hannah Arendt isminin biyografi iddiası ile yola çıkan böyle bir kitapta yer almasının sebebi, ilk anda aklınıza gelebilecek ihtimal ya da yakıştırmaların hiçbirisi değil. Ne İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaş suçlusu Almanlar'ın kâfileler halinde Arjantin'e koşması ve Arjantin'in de onlara kucak açması doğrudan âlâkadar ediyor beni şu aşamada; ne de Adolf Eichmann'ın 11 Mayıs 1960'ta Mossad ajanları tarafından Buenos Aires'in kenar mahallelerinden birinde yakalanarak yargılanmak üzere Kudüs'e götürülmesi. Hatta, Arendt'in *New Yorker* adına Eichmann davasını izlerken takındığı ahlâkî tutumun da konumuzla herhangi bir bağlantısı bulunmuyor şimdilik. Ama Kudüs'teki mahkemede dikkatli bir biçimde izlediği SS liderlerinden Yarbay Adolf Eichmann'ın sakin bir ses tonuyla anlattıklarından hareketle geliştirdiği *Kötülüğün Sıradanlığı* kavramı, bütün körlük bahislerine farklı bir nazarla bakmamızı sağlayacak sedef kakmalı pirinç bir anahtar sanki.[220]

"Şayet arzu ederseniz, Adolf Eichmann'ın yakalandığı mahalleye çabucak gidip gelebiliriz" cümlesini fısıldayarak Ramirez

220 *Kötülüğün Sıradanlığı*, Hannah Arendt, Çeviren: Özge Çelik, Metis, İstanbul 2009.

Eduardo Martinez'in kirpiklerine bakan Esmeralda'ya dönüp de, "Siz burada buğday başaklarını kıskandıracak bir dirilik içinde filizlenip serpilirken, iki kurşun atımı mesafede bıldırcın peşinde koşan uzak akrabalarınız neler yapmışlar, görüyor musunuz" diyerek bütün Arjantin tarihini onun göçmen kuşları andıran ürkek omuzlarına yükleyeceğimi sananlar da bir hayli bekleyecek maalesef. *Kötülüğün Sıradanlığı* meselesinde Adolf Eichmann'la yarışmak gibi bir niyetiniz varsa eğer, buna benzer işaret fişekleri peşinde koşabilirsiniz hiç kuşkusuz. Bu sizi Eichmann'dan daha *kötü* veya Esmeralda'dan daha *iyi* bir konuma getirmekten ziyade, ruhunuzu besleyen paçavraların paçanıza dolanmasına yarar en fazla. Kaldı ki, yüzyıllardır Anadolu topraklarında yaşayan kadim halkların, neden can havliyle Arjantin'in de aralarında yer aldığı muhtelif ülkelere kaçmak mecburiyetinde bırakıldığına dair bir soru da çıkabilir ansızın karşınıza. Dediği gibi Arendt'in, "Kötülüğün çoğu, hiçbir zaman iyilik ve kötülük hakkında kafa yormamış insanların işi" ve sadece bu tarafıyla bile yapılan her şeyi meşrulaştırma kabiliyetine sahip.[221]

Stephan Kuusisto'nun kendi hayatını anlattığı *Körler Gezegeni*[222] ile William Golding'in bir grup çocuğun ıssız bir adadaki komünal tecrübelerini aktardığı *Sineklerin Tanrısı*,[223] kötülük ekseninde gelişen sıradan bir hayatın kaynakları hakkında yeterince aydınlatıcı ipuçları taşıyor aslında. İlkinde, "Marslı gözlükleri" ile akranlarının gönüllü benimsediği saldırılarından yarasız beresiz

221 *Kötülüğün Sıradanlığı*, 28.

222 *Körler Gezegeni*, Stephan Kuusisto, Çeviren: Murat Bengisu, Şenocak, İstanbul 2009.

223 *Sineklerin Tanrısı*, William Golding, Çeviren: Mina Urgan, Adam, İstanbul 1990.

kurtulmaya çalışan kör bir çocuğun, nasıl olağan kötülüğün hedefi haline geldiğine dair çarpıcı detaylar mevcut. Bu tür kitaplarda hemen karşımıza çıkabilecek bütün örseleyici ayrıntılar gibi, bir tokat halinde yüzümüze inivermesi şaşırtıcı değil; şaşırtıcı olan, orada yaşanan hayatları kanıksayıp normalleştirme biçimimiz tabii ki. Sinemaya da aktarılan *Sineklerin Tanrısı* ise *Kötülüğün Sıradanlığı*'nın sadece Eichmann'dan ya da Naziler'den ibaret bir çerçeveyle sınırlandırılamayacağını, her toplumun ve her yaştan insanın yaşantıların doğal akışı içinde bunun bir parçası haline gelebileceğini seriyor gözlerimizin önüne.

Biliyorum, Esmeralda itiraz edecek şimdi ama körlüğün gören gözlerden ustaca gizlenen tarihi, bir bakıma *Kötülüğün Sıradanlığı*'nın somutlaşan pratiği biçiminde değerlendirilmeye son derece müsait fener alaylarıyla dolu. Hatırlanacaktır elbette, eski masallarda ve o masallardan yola çıkılarak yapılan filmlerde cadılar ya da büyücüler, çirkinlikleri yetmiyormuş gibi, gözlerinin ışıldaması gereken yerde kocaman bir boşluk taşırlar hiç utanmadan! Bereket, çok geçmeden o cadıların hemen hepsi ya yakılarak ya da işkencelerden geçirilerek öldürülüyor da, yol açabilecekleri kötülükler engelleniyor bir parça. Göz çıkarmanın, göze mil çekmenin, gözleri oymanın, modern devirlerde bile bir cezalandırma yöntemi olarak benimsendiğini unutmadığımız takdirde, tereddütlerimizin bir bölümünü daha metin dışına aktarmak kolaylaşabilir aslında.

Gözleri görmeyenlerin toplumda görünürlük kazanmasının, çocuklar kadar büyükleri de korkutup ürküteceğine dair anlatılan acıklı hikâyeler de internet öncesinin en önemli eğlence konuları arasında değil miydi zaten? Körlerin, kentlerin ve kasabaların sokaklarında dolaşmaları uygun görülmeyen diğerleriyle birlikte evlere, manastırlara, hastanelere ve nihayet hapishanelere kapatıl-

masını bu bağlamda yeniden gözden geçirmek mümkün elbette. Tek başına "kapatılma" kavramı bile takınılan tutumu netleştirmeye yetiyor. Eh, hayatta kalma açısından bakıldığında, kapatılmanın nispeten modern bir hamle haline geldiği bile söylenebilir! Dikkat çekici olan, kapatılma sürecinde dahi körlerin kötülüğün kaynağı haline getirilme biçimindeki yadırgatıcı ısrar.[224]

Doğrusu istenirse, fazla garipsenecek bir tarafı da yok bunun. Zira neredeyse bütün kültürlerde ve o kültürlerin temsilcisi halinde ortalıkta gezinenlerin nazarında körler acıma, küçümseme, utanç, merhamet yahut dışlama türünden zarif kelime ve kavramların gölgesinde geçiriyor ömürlerinin en verimli yıllarını. Bir kör karşısında duyulan korkuyla karışık ürpertinin gerisinde de, öngörülemeyene yönelik bildik kaygılar gizleniyor hiç şüphesiz. Gözlerinden mahrum kalanlarda, bir savunma refleksi halinde ses ve koku hassasiyeti geliştiği için, gelecekten veya gaipten haber veren insanlar kategorisine de dahil ediliyorlar kısa zamanda. Sezgilerinin güçlü olması kadar, kendilerine parya muamelesi yapanlardan intikam alma dürtüsü de besliyor bunu galiba. Cemil Meriç boşuna mı, "Körler bütün devirlerin ve bütün ülkelerin paryası" diye çığlıklar atıyordu?[225]

Tabii meselenin başka hassas tarafları da mevcut. Başta aile, arkasından toplum ve nihayet devlet, en azından belli bir tarihten sonra körlere karşı iyi niyetlerle dolu. Bugün tuhaf karşılasak bile, ne yapıyorlarsa, ne düşünüyorlarsa körlerin iyiliği için adım atıyorlardı hiç kuşkusuz. Çocuğu tek başına dışarı çıkartmıyorlarsa eğer, başına bir kaza gelmesini istemediklerinden böyle bir

224 *Büyük Kapatılma*, Michel Foucault, Çevirenler: Işık Ergüden-Ferda Keskin, Ayrıntı, İstanbul 2007.

225 *Jurnal 1*, 108.

tutum benimsiyorlardı. Yoksa onun "normal" arkadaşları gibi davranmasını engellemek türünden bir davranış modeline sahip çıkmaları söz konusu bile değildi. Okullar, körleri gören çocuklarla aynı sıralara oturtmuyorsa, makul bir pedagojik sebebi vardı tabii ki. Zira, kendileri gibi olmayanlar arasında ezilebilirler, küçümsenebilirler, hatta –Tanrı esirgesin– işkence görebilirlerdi. Körler Okulu'nda birbirinin omuzuna tutunarak yürümek varken, merdivenlerden yuvarlanma tehlikesini göze almanın sırası mıydı şimdi?

Cennetin Rengi'nde Muhammed kız kardeşleriyle

İranlı yönetmen Mecid Macidi'nin 1999 yılında yaptığı *Cennetin Rengi / The Color of Paradise* filminde, her ne kadar yeniden evlenme hayalleri kursa da, Muhammed'in babasının oğlunun kötülüğünü istediğini kim söyleyebilirdi ki? Aynı şey, İtalyan yönetmen Cristiano Bortone'nin *Gökyüzü Kadar Kırmızı / Red Like The Sky* (2006) filmindeki otoriter okul müdürü için

de geçerliydi. Zaten kör olan ve körlüğün zorluklarını bildiğinden kuşku duymayan müdür, Mirco'nun heveslerini, *görünür* belalardan esirgemek amacıyla kırıyordu her seferinde. Böyle bakıldığı zaman, onları ayakları yere sağlam basan insanlar haline getirmek için çırpındıkları bile söylenebilirdi. Zihin bu güzergâhı izlediği takdirde, ölene kadar Jorge Luis Borges'in yanından ayrılmayan annesi Leonor Acevedo ile Cemil Meriç'i neredeyse hiçbir zaman yalnız bırakmayan aile fertlerinin davranışlarının da genel bir meşruiyet çerçevesine alınmasında herhangi bir sakınca yoktu. Tek istedikleri, sevdikleri insanları biraz daha rahat ettirip körlüğünün acısını ve sıkıntılarını unutturabilmekten ibaretti. Bu mantığın doğal sonucu, hem Meriç'in, hem de Borges'in bir tür bağımlıya dönüşmesiydi. Eh, bu kadarcık kusur da, ihmal adacıklarına sürgüne gönderilebilirdi her seferinde...

Ray Charles

Birkaç şarkısıyla bile insan ömründen hayli şeyler götüren Ray Charles'ı, *Halfmoon* isimli barda gece yarısı yapayalnız bırakan orkestra elemanlarının da kötü niyet taşıdıklarını söyleyemezdi hiç kimse. Sadece çevrelerini saran kadınlarla eğlenmek istiyorlardı, onlara katılmaya kalkışan kör bir cazcıya bakıcılık yapacak halleri yoktu ya. Tek başına kalıp piyanosunun tuşlarıyla gidermeliydi yalnızlığını. Durup dururken kadınlar tuvaletine göndermelerinin gerisinde de sıradan bir eroin partisini gizleme çabası mevcuttu, onun orada bir kaşık suda boğulan kardeşine çarpabileceği nasıl gelebilirdi ki akıllarına? Bu kadarına da katlanamayacaksa, körlüğün mantığı nerede kalıyordu Tanrı aşkına? Otobüsün şoförü de bastonsuz ve köpeksiz nasıl idare edebildiğini merak ediyordu işte, ne vardı ki bunda sahiden de?[226] Nasıl Yahudi soykırımının suçunu Eichmann'a yüklemek doğru değilse, kardeşinin gözlerinin önünde boğulmasının suçunu Ray'e yüklemek de akıldışı olurdu. Eichmann'ın yaptığı gibi, sonuçlarını düşünmekte gecikmişti biraz. Anlaşılan, bazı

226 Yeri gelmişken beyaz baston hakkında da biraz bilgi vermek gerekiyor herhalde. Bugün bilinen anlamıyla ilk bastonu, bir kaza sonucu gözlerini kaybeden Amerikalı fotoğrafçı James Biggs kullanıyor. Sürücülerin bastonu görebilmeleri için beyaza boyamaya karar vermesi de pratik bir faydaya yönelik zaten. Yine de 1931 yılına kadar beyaz bastonun toplum tarafından fark edildiğini söylemek o kadar da kolay değil. 1931 yılında Fransa'da Guilly D'herbemont 'ulusal beyaz baston hareketi' ismiyle bir kampanya başlatıyor. Aynı yıl BBC de, beyaz bastonun uluslararası düzeyde körleri temsil etmesi amacıyla kampanyayı destekliyor. İkinci Dünya Savaşı'nda gözlerini kaybeden Amerikalı askerlerin ülkelerine dönmesiyle birlikte baston ayrı bir anlam kazanıyor. Bunun üzerine Dr. Richard Hoover, bağımsız hareket etmeye uygun olan ve kullanım kolaylığı taşıyan bir beyaz baston modeli geliştiriyor. Böylece, körlerin toplum içinde var olma mücadelesi yeni bir merhale kazanmış oluyor.

körlerin, görmedikleri halde neden karanlıktan korktuğuna dair hiçbir bilgi yoktu.[227]

Adolf Eichmann, Kudüs'teki mahkemede kendini savunuyor...

Arendt'in can alıcı cümlesini bir kez daha tekrarlamanın tam zamanıydı işte: Kötülüğün çoğu, hiçbir zaman iyilik ve kötülük hakkında kafa yormamış insanların eseriydi. Eichmann'ın, Almanlar Paris'i işgal ettiğinde en yakın arkadaşlarını zerre utanmadan Naziler'e teslim eden Fransızlar'dan ne farkı vardı ki? Direnişçiler hariç tutulursa şayet, Fransızlar yalnız da değildi bu konuda. Macarlar, Çekler, Polonyalılar, Bulgarlar... kısacası

227 Anlattığım sahneler, Taylor Hackford'ın 2004 yapımı *Ray* filminde yer alıyor. Jamie Fox'un Ray Charles'ı canlandırdığı film, sadece ünlü müzisyenin hayatından anekdotlar aktarmakla kalmıyor, Amerikan müzik endüstrisindeki işleyişi de gözler önüne seriyor.

Avrupa'da yaşayan hemen herkes bir ucundan bulaşmıştı Yahudi katliamına. Benzetme için kusura bakılmazsa eğer, körlük meselesinde de durum çok farklı sayılmazdı. Eichmann verilen emirlere riayet etmişti sadece; evet, sonuçlarını düşünmemişti fakat düşünse bile, emirlere karşı gelmek iyi aile terbiyesi görmüş hiçbir Alman'a yakışmazdı.

Şüphe mi var, aile, toplum ve devlet de elinin erdiği, gücünün yettiği kadar gözleri görmeyen insanları en iyi şartlarda yaşatabilmek için çırpınıyordu. Eichmann'ın görev aşkı birkaç milyon Yahudi'nin ölümüne yol açmakla kalmamış, "Anlamaya çalışmak affetmekle aynı şey değildir" dediği halde Arendt'in de başını belaya sokmuştu. Körlere yapılanlar ise toplumların yahut dünyanın genel nüfusuyla kıyaslandığında ihmal edilebilir bir azınlığı ilgilendiriyordu. Dolayısıyla, bu satırların da gereksiz birtakım tepkilere yol açması kaçınılmazdı. Üzerime doğru eğilip saçlarının bir bölümüyle yüzümü tanıştıran Esmerelda'nın, en basit ve yaralayıcı tepkinin "nankör" olacağını kulağıma fısıldadığını hatırlatayım da, varın siz hesaplayın ötesini.

Kudüs'teki savcının suçlamalarını, içine konduğu cam panelin arkasından gayet sakin bir şekilde izleyen Adolf Eichmann, "Bu iddianame bakımından suçsuzum" diyecekti haklılığından zerre kuşku duymayan bir insanın kendine güvenli edasıyla. Sebebi de basitti: "Hiçbir zaman 'kişisel olarak' Yahudiler'le bir alıp veremediği olmamıştı. Aksine, Yahudiler'den nefret etmemek için bir sürü 'özel nedeni' vardı." (Zira, kendi ailesinde de Yahudiler mevcuttu.)[228] Almanca söylediği cümleler İbraniceye çevrildiğinde şaşırmayan yalnızca Hannah Arendt'ti. Bunun tek sebebi, Arendt'in anadilinin Almanca olması değildi tabii ki,

228 *Kötülüğün Sıradanlığı*, 36.

diğerlerinin Nazi yüzsüzlüğünün ya da acımasızlığının yeni bir kanıtı olarak gördükleri cümleler komik gelmişti ona. Bu gürültü patırtı ortasında, Arendt'in gündeme getirdiği, "Ne bakımdan suçlu görüyordu o zaman?" sorusu da kimsenin dikkatini çekmemişti. Çekmemesi bir yana, iddia makamı, savunma makamı ve mahkemeyi yöneten üç hâkimden hiçbirisi, bu soruyu sorma zahmetine de katlanmamıştı. Kötülük son derece sıradan bir şeydi hakikaten de.[229]

Aynı soruyu körler adına sormak için geç mi kaldık acaba?

229 *Kötülüğün Sıradanlığı*, 31. (Arendt, çok sonra Kölnlü avukat Robert Servatius'un bu soruyu, "Eichmann Tanrı'ya karşı suçluluk duyuyor, hukuka karşı değil" diye cevapladığını belirterek, bu sözleri sanığın ağzından hiç kimsenin duymadığını hatırlatıyor.)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR FACİANIN HİKÂYESİ

1.

Saygıdeğer Borges,

İki hafta önce kırk bir yıllık can yoldaşımı toprağa verdiğim için cevabım bir hayli gecikti, özür dilerim. Sözünü etmiştim galiba, eşim Fevziye Hanım, eski Roma'yı Roma yapan itirazı makul, şahsiyeti sağlam, dargınlığı vakur kadınlardandı. Kişiliğinin ayrılmaz bir parçası haline getirdiği fedakârlığı ise Yaradan'a sığınarak girilen o boz bulanık meydan savaşlarında Meriç Ailesi'nin en büyük teminatıydı. Günübirlik telâşlarda pek de farkına varmadığımız bazı şeylerin kıymeti kaybedilir kaybedilmez anlaşılır ya, Fevziye Hanım işte öyle bir insandı. Arkasında bıraktığı derin uçurum birdenbire bütün dehşetiyle görünürlük kazanınca, inanın bana, yeniden kör olduğumu zannettim. Kim bilir, belki de asıl körlük, onun beni hiçbir zaman yol ortasında bırakmayacağına duyduğum sarsılmaz inancın bir yerlerinde gizliydi.[230]

230 Cemil Meriç'in 9 Şubat 1963 tarihinde yazdığı şu satırlar, evlilik konusunda zihninin hiçbir zaman karışıklıktan kurtulamadığını koyuyor ortaya: "Evlendi, sünnet olur gibi, askere gider gibi, manastıra çekilir gibi. Biraz utanarak, biraz istemeyerek, biraz korkarak... Ufuklara açılmadan

Halbuki, eşyanın tabiatı kadar anatominin tatbikatı da benim karımdan önce ölmem gerektiğini fısıldıyordu kulağıma. Bilir misiniz ki, tek başına bu fısıltı bile, büyük bir teselliydi benim açımdan. Zira buna benzer kestirme bir kadirşinaslık, hayatın hakiki çehresiyle temas mecburiyetini bir süre engelleyebilirdi. Karımın acelesi, hem benim açımdan, hem de çocuklar açısından bir tür mahkûmiyet sancısıydı ve bunu bilmek realiteye katlanmayı güçleştiriyordu. Görme kabiliyetimi yitirdikten sonra, varoluşumun esirgenmiş bir parçası haline gelen Fevziye Hanım, eşten öte bir anlam taşıyordu çünkü. Onu kaybedersem kolum kanadım kırılacak, beni bir arada tutan parçalar tamamıyla kopup dağılacaktı sanki. Nitekim onu kaybedince her şey, imamesi unutulmuş bir tespih misali dağılıverdi cami avlusunun dört bir yanına. Annem gibi, ablam gibi bir şeydi o. Hayatıma nasıl bir cesaretle nüfuz edebilmişti, bilemiyorum doğrusu. Ben ki aynalara yolumu düşürdüğümde bile inanılmaz ölçüde kapalıyımdır. Demek vaktiyle sadece Fevziye'ye açılmışım, demek sadece onu evim, barkım, vatanım, ülkem bilmişim.[231]

---

limana giren zavallı gemi! Bununla beraber, karısı onunla hayatını birleştirmeye razı olan ilk kadındı. İzdivaç teklif ederken onun da reddedeceğinden emindi adeta. Adeta laf olsun diye yaptı bu teklifi. Nihayet her tanıdığı kadın gibi, hatta her tanıdığı kadından çok daha fazla, karısını da sevdi. Otuz beş, kırk yaşlarında olsa ve hayatı bütün mevsimleriyle yaşamış bulunsa, hiç şüphe yok izdivaçların en bahtiyarı olurdu bu." *Jurnal 1*, 102.

231 *Jurnal 2*, 343. (Cemil Meriç bu yazıyı, Fevziye Hanım Haydarpaşa Numune Hastanesi Yoğun Bakım Servisi'nde tedavi görürken dikte ettiriyor. Her ne kadar yazının altına konan dipnotta, "Cemil Meriç [Fevziye Hanım'ın öleceğini] hissetmiş ve bu yazısıyla kırk yılık hayat arkadaşına veda etmiştir" dense de, üstat kadir-nâ-şinaslık hususunda kararlıdır. Bunun tek sebebi, aynı yazıda, "kaçak birtakım zevkler aradığım oluyordu" deyişi veya diğer kadınlardan aldığı evlilik tekliflerinden söz etmesi değildir. Asıl

Ne garip, istemeyerek evlenmiştim oysa. Öylesine yalnızdım ki, hayatımı hiç çekinmeden bir zebani ile birleştirebilirdim. Anlayabildiğim kadarıyla, saadet duygusundan mahrum kalan insanlar, acılarını büyüte büyüte daha fazla bağlanıyor birbirine. Benim körlüğümün getirdiği görünmez düğümler, muhtemelen bizim en sağlam sığınağımızdı. Fevziye günden güne büyüyüp, bütünüyle hayatımın mânâsı haline geliverdi. Çocuklarımı onunla ilgileri var diye seviyordum, mühim olan ağacın meyveleri değil kendisiydi. Yazdığım satırların ilk okuyucusu karımdı. Onun takdir nidalarını duymadan gözüme uyku girmezdi benim. Düşünebiliyor musunuz, 7 Mart'ta grip yüzünden Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin Yoğun Bakım Servisi'ne kaldırıldı ve iki gün sonra da ölüverdi. O şimdi, İstanbul'un mütevazı Rocelata'sı diyebileceğimiz Karacaahmet'in serin servileri altında hakiki bir dervişe dönüştü. Bugünlerde boş bir vakit bulduğumda, "İntihar edemeyecek ölçüde korkak ve pısırık bir insan olmasaydım keşke" diye birtakım alıştırmalar yaparken yakalıyorum zihnimi.[232]

En azından şimdilik, bu acıklı bahsi bir kenara bırakalım derim ben. Bırakalım kâinat alıştığı yörüngede devam etsin yoluna ve biz bunu çoktan unutmuş insanların dalgınlığından ibaret bir aynaya bakalım bir müddet daha. Mektubunuza zamanında cevap verememek yeterince mahcubiyete ve tedirginliğe yol açtı

---

acı olan, Lamia Hanım için sayfalar dolduran Cemil Meriç'in Fevziye Hanım'ın ölümünün ardından tek satır yazmayışıdır.)

232 *Jurnal 2*, 344. (Fevziye Menteşoğlu Meriç hakkındaki kadirşinas bir yazı okumak isteyenler, *Yeni Şafak*'ta Fatma Karabıyık Barbarosoğlu'nun, "Cemil Meriç'e Hayat Veren Kadın" başlıklı yazısına müracaat edebilirler. Cemil Meriç'in yirminci ölüm yıldönümünde 13 Haziran 2006'da yayımlanan bu yazı, bu çilekeş ve fakat mütevekkil bir kadını tanımak açısından önemli ipuçları barındırıyor.)

zaten. Bu bakımdan, satırlarınızı daha dün işitmişim de, eski alışkanlıkla cevaplara sondan başlıyormuşum gibi düşünürseniz sevinirim. İzzet Tanju mesela, bizim İzzet ruhen tembel insanlar sıralamasında birinciliği kimseye kaptırmamak hususundaki kararlılığını koruduğundan terliklerim ayaklarımda, *Cemil Meriç en Pantoufles / Terlikli Cemil Meriç* projesi de zihinlerde hayatiyetini sürdürüyor hâlâ. İlerde bir gün İzzet Tanju Beyefendi'nin dinamizmini engelleyen atalet barajlarını ortadan kaldırmayı başarabilirsek eğer, kalemi eline alıp masanın başına geçecektir umudundayım. Zerre şüphe duymayın lütfen, bunu ilk haber vereceğim insan tabii ki sizsiniz.

Juan Domingo Perón'un faaliyetlerinizi engellemek gayesiyle harcadığı çabalardan anladığım kadarıyla, besbelli ki gözünü bir hayli korkutmuşsunuz adamcağızın! Sadece yazarlığınızdan mı çekiniyor, yoksa ailenizin gölgesi de düşüyor mu üzerine, pek ayırt edilemiyor ama, diktatörlerin adımlarını geriletmek az şey değildir herhalde. Sizi izlemekle görevli polisle kurduğunuz dostluk ise –ne yalan söylemeli– uzunca bir süredir sonbahar rüzgârlarıyla cebelleşen yüzümün bir bölümünü gül bahçesine çevirdi. Benim polis korkumla kıyaslandığında, sizinki bir miktar Bolivyalı bilgelerin düşlerini andırıyor sanki. Keşke aynı şeyi Estela Canto için de dile getirebilseydim!

Arjantin'in ve sizin Perón'un cenderesinde çırpındığınız yıllarda, dünyanın bu tarafında soluk alıp veren bizler, az bulunur bir saadet dairesi içerisinde geçiriyorduk günlerimizi. *Terra incognita* diyorsunuz ya, kelimeler kulaklarıma çarpar çarpmaz Fethi Paşa Korusu'nda yaşadığımız mevsimler üşüşüverdi zihnimin karla kaplı bir köşesine. Nacak Sokağı'ndaki evde otururken bahçe niyetine kullandığımız bu muhteşem koru, Meriç Ailesi mensuplarının nazarında tam mânâsıyla bir *terra incognita* idi.

Sabahın erken saatlerinde koruya inip de iri gövdemi çam dallarının ürpertici gölgelerine emanet ettiğimde, keşif saadetinin korkuyu bile uysallaştıran cazibesi kendiliğinden devreye girerdi. Çamların dibindeki nergislerin Narkissos'u kıskandıracak ölçüde güzel, kocaman, sarı gözleri, ıhlamurların ve leylakların kokularına karışır, defne çiçekleriyle birlikte insanı baştan çıkarmak maksadıyla yapmadıklarını bırakmazlardı.[233]

Terra incognita kelimeleriyle birlikte mazinin ara sokaklarından yakasını kurtarıp salkım saçak ortalığa dökülen çağrışımlar sadece beni değil, bu mektubu kaleme alan kızımı da heyecanlandırdı. Ben gözlerimi kaybettikten sonra korunun mahremiyetine bütünüyle uzak kaldım ama kızımla oğlum, çocukluklarının en güzel yıllarını orada geçirdi. Ruhlarının mutena bir bölümünde sarıp sarmaladıkları mensubiyet duygusunun eskimemesinin sırrı, muhtemelen bu koruya emanet ettikleri zaman dilimlerinde gizlidir. Benim çoktan unuttuğum fakat Ümit'in en ince detaylarına kadar hatırladığı aile piknikleri bakımından da koru sahip olduğu imkânlarla hizmetimizdeydi.[234] Diyebilirim ki, Fethi

---

233 *Babam Cemil Meriç*, 63. (Çocukluğunun en güzel yıllarını Nacak Sokağı'nda geçiren Ümit Meriç, Fethi Paşa Korusu'nu anlatırken babasından çok daha heyecanlıdır: "Doğa, ağaçların arkasına kâh saklanarak, kâh ortaya çıkarak kendisini göstermektedir. Bahar aylarında göğe çılgın kahkahalarla yükselerek mor salkımların, pembe-beyaz elma çiçeklerinin, yusyuvarlak, bembeyaz açan kartoplarının sonsuz saltanatını da unutmamak gerek. Cemil Meriç, zaman zaman evinin arkasındaki Fethi Paşa Korusu'nun küçük taşlı, çimenli patikalarına girip, çalıları elleriyle aralayarak bu esrarlı ormanın derinliklerine dalar. Kış günlerinde ise karların altından kırık dal parçalarını, çamların kozalaklarını toplayarak, sobayı üflemek için nefes tüketen Fevziye Hanım'a malzeme yetiştirir."

234 Ümit Meriç, söz konusu pikniği şöyle anlatıyor: "Bu koru, Meriçler'in evini çeviren muhteşem bir çerçeve gibidir. Sık sık kumanyalarını alırlar,

Paşa Korusu, bizim ırmakları kıskandıracak sadelikteki masalımızın en güçlü tarafını temsil ediyordu.

Güney Amerika'nın atlaslarda bile bir uçtan diğer uca uzanan kesafetiyle kıyaslandığında, kendi halinde bir semt korusu sıfatını taşıyan Fethi Paşa'yı *terra incognita* diye nitelendirmem şaka gibi gelebilir size. Doğrusu bu ya, böyle bir fikre itiraz etmek aklımın kıyılarından yahut köşelerinden dahi geçmez. Yine de, insanın evinin arka bahçesinde masallar büyütmesi çok da kolay olmasa gerek. Bu mütevazı koru, hazırladığı Boğaz manzaralarıyla, her mevsim bir başka hayalin içinden çıkıp gelen akşamlarıyla ve bilhassa gözlerimi kaybettikten sonra daha derin bir anlam kazanan sonbahar sabahlarıyla büyüsünü hiç yitirmedi. Bu evden taşınma mecburiyeti ortaya çıktığında, ailecek üzülmemizin gerisinde, bu masaldan uzaklaşma endişesi yatıyordu zaten.

Biraz önce masaldan söz ettim ya, bu masal Fethi Paşa Korusu ile sınırlı değildi hiç şüphesiz. Evin dışı, korunun sağladığı sürprizlerle birlikte masalın bir cephesini meydana getirirken, evin içi de, minik yokuşu tırmanma çabası yüzünden nefes nefese kalan misafirlerimizin şikâyetleriyle şenlenirdi. Şikâyet dediğime bakmayın siz, hepsi de tatlı bir serzenişten, söze kapı aralama telâşından ibaretti aslında. Zira, hemen arkasından kırlangıç fırtınalarını andıran entelektüel kahkahalar çınlamaya başlardı ahşap evin duvarlarında. Fethi Paşa Korusu'nun asırlık çamları-

---

çocuklar önde, karı koca Meriçler arkada, kollarında yastıklar ve kitaplar korunun sevdikleri bir köşesine giderler. Yakartepe'nin Kuzguncuk üstlerinden Boğaz'ı gören bir yamacında oturup piliç yedikleri, kemiklerini köpekleri Karaburun'a temizlettikleri o sakin İstanbul öğleden sonrasını küçük Ümit hiç unutmamaktadır. *Babam Cemil Meriç*, 64." (Bu satırların yazarı da, Meriç Ailesi'nin gezindikleri yerleri hesaplayarak, Kuzguncuk üzerinden az bakmamıştır Boğaz'ın ışıltılı sularına.)

nın tanıklık ettiği tartışmalar, fikrin haysiyetinin esas mânâsını sık sık hatırlatırdı hepimize.

Bilir misiniz ki, ben esasen *terra incognita* terkibinin bazı insanlara çok yakıştığını düşünmüşümdür hep. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşamış muazzam şairlerden Şeyh Galip, muhtemelen bu yüzden,

Hoşca bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dide-yi ekvân olan âdemsin sen

beytini divitinden düşürürken en küçük bir tereddüdün zihnini lekelemesine izin vermiyordu. Böyle bir bakış açısı, neredeyse bütün fertlerin kâşiflerini bekleyen ıssız adalar halinde gezindiklerini seriyor gözlerimizin önüne. Onların bir kısmının bizim Fethi Paşa Korusu'nun kuytusundaki fakirhaneyi şereflendirmeleri ise ne yalan söylemeli, ziyadesiyle memnun ederdi hepimizi.

Terra incognita kavramıyla tanımlamakta asla güçlük çekmeyeceğiniz insanlardan ilki, Çengeloğlu Tahir Paşa'nın oğlu Sabih Şevket idi. Osmanlı devrinden bugüne yanlışlıkla gönderilmiş gibi her zaman hülyalı bir perdenin gerisinden konuşan Sabih Şevket Bey'le pek ziyade sevişirdik. Meşrutiyet yıllarında Tünel İdaresi'ni yöneten Sabih Şevket, İngilizce ve Fransızcayı fevkalâde konuşmakla birlikte, yaradılış itibariyle şahane bir mahcubiyetten ibaretti. Bu mahcubiyetin gerisinde, ilerlemiş yaşına rağmen evlilik badiresinden geçmemesi yatıyordu galiba.

Rivayet oydu ki, gençlik yıllarında gönlüyle birlikte servetini de önüne serdiği bir hanımefendi fena halde yaralamıştı bizim Sabih Şevket'in gün ışığından esirgediği ruhunu. O da Kızıltoprak'ta Mısırlı bir prense ait bir köşkün müştemilâtına çekilmiş, sığındığı tek kişilik odada, sabah akşam soğuk suyla yıkanarak

sağlığının bir bölümünü muhafaza edebilmişti. Akşam saatlerinde gümüş topuzu uzaktan ışıldayan bastonuyla Kızıltoprak ile Kalamış arasında düzenli yürüyüşler yapan, dönüşte çilingir sofrasının önünde udunu kucağına yatırıp hülyalara dalan da ondan başkası değildi. Doksan dört yaşında öldüğü vakit, arkasından yalnızca Erenköy Hemşirelik Mektebi'ndeki talebeleri gözyaşı dökmüştü.[235]

Şahane mahcubiyetlerine rağmen, Sabih Şevket, dünya nimetlerine ziyadesiyle düşkün bir adamdı. Bu düşkünlüğü sadece kendi omuzlarına yüklese mesele etmeyebilirdim, fakat bütün sevimli taraflarıyla oğlum ve kızım üzerinde de çalışıyordu. Paris kaldırımlarını erken yaşta çiğnemiş adamlarda görülen bir tür kayıtsızlıkla, "hayatın lezzetleri" ismini verdiği hedonizmi Mahmut Ali'nin ve Ümit'in nazarında cazip kılmaya kararlı görünüyordu. Besbelli ki, hazır eli değmişken bizim aileyi de yıllardır debelendiği bataklığa

235 Cemil Meriç'in anlattığına göre, Hukuk Fakültesi'nde Fransızca dersleri verirken, mümeyyiz mi, müfettiş mi olduğu belirsiz bir zat sınıfa girip oturuyor, talebeye birtakım tuhaf sualler soruyor. Tanışıp dostluk yolunda adım atmaları için biraz daha zamana ihtiyaç vardır. Buna mukabil, Cemil Meriç'in kanaatleri her zamanki gibi acımasızdır: "Zavallı Sabih Şevket! Bir devrin son temsilcisiydi. İnkıraz tarihimizin bütün tezatları ile canlı bir kitaptı o (...) İttihat Terakki'nin kurucuları arasında bulunmuş, ama çok geçmeden ayrılmış komiteden. Kıbrıslı Şevket'le, Rıza Tevfik'le, Ali Kemal'le yakın dost. Cemal Paşa tarafından tevkif ettirilmiş. Yüz elliliklerle beraber İstanbul'dan ayrılmış (...) Defalarca Avrupa'ya gitmiş. Mükemmel bir piyanist. Sathî fakat geniş bir kültür. Sağlam bir Fransızca, iyiye yakın bir İngilizce (...) Sabih Şevket'le haftada birkaç gün buluşurduk. Çok defa bana yemeğe gelir, bazan de lokantaya giderdik. Ben de haftada bir ziyaretinde bulunurdum. Saat altıda mutlaka yürüyüşe çıkardı. Umumiyetle Fenerbahçe'de dolaşırdık. Bazan Todori'de mola verir, bir iki kadeh attıktan sonra ayrılırdık." *Jurnal 2*, 220.

sürüklemekti asıl derdi. Bereket bizim çocuklar, bilhassa bu hususlarda ondan da, benden de çok daha dirayetli çıkacaktı.[236]

Terra incognita ifadesine yakışacak bir diğer isim, hiç şüphesiz Salih Zeki Aktay'dı. O yıllarda pek az kişide bulunan uzun kuyruklu Alfa Romeo marka otomobiline atladığı gibi bir çırpıda Moda'dan Fethi Paşa'ya zıplayan beyaz yeleli şair Salih Zeki, Yunan mitolojisinin ara sokaklarından biraz evvel çıkmış ilâhlara benzerdi. Yanında mutlaka İskender Fikret Akdora bulunurdu. Bu iki müstesna şair, edebiyat dünyasında pek sık görülmeyen ve bu yüzden de bir hayli kıskanılan bir dostluğa omuz verirlerdi. Alfa Romeo'nun bizim fakirhaneye çıkan yokuşu göz açıp kapayıncaya kadar tırmanıp kapının önünde sert bir frenle durması, Nacak Sokağı'nın fevkalâde masallarından birisiydi aslında. Her iki şairin yanında da, yeni yayımlanmış ve incelikli kelimelerle imzalanmış incecik şiir kitapları bulunurdu. Salih Zeki, bu

236 Ümit Meriç, babasının Sabih Şevket için *Jurnal*'de, "Bu Ülkeyi Siz Batırdınız" başlıklı bir yazı kaleme aldığını söylüyor (*Babam Cemil Meriç*, 65). Halbuki jurnallerin hiçbir cildinde bu başlıkta bir yazı yok. Cemil Meriç, yazılarında sürekli değişiklik yaptığından son derece doğal bu. Ümit Meriç'in sözünü ettiği yazı, *Jurnal*'in ilk cildindeki 22 Ağustos 1963 tarihli şu satırlar olmalı: "Namuslu olsak önce senin elini sıkmamamız gerekirdi dostum. Seksen yıl bu memleketin dışında yaşadınız (...) Anadolu'yu boğazlayanların kanlı pençelerini muhabbet ve ihtiramla sıkan bir el bu. Belki bir dâvâsı vardı yüz elliliklerin. Dövüşüyorlardı. Ali Kemal hatasını hayatıyla ödedi. Siz Cünye'nin [Sabih Şevket'in sürgün edildiği yer] portakal bahçelerinde kadehinizi Akdeniz meltemleriyle tokuşturarak cezasız kalan hıyanetlerinizin tadını çıkarmaya baktınız." *Jurnal 1*, 229. (Tabii asıl tuhaf olan, bu satırları gönül rahatlığı içinde kaleme alan Cemil Meriç'in, öfkesi sanki başka birine yönelikmiş gibi, birkaç gün sonra Todori'de Sabih Şevket'le kadeh tokuşturmasıdır. Bu da ister istemez inandırıcılık sorunuyla karşı karşıya bırakıyor okuyucuyu.)

topraklarda yaşayan son Yunan sayardı kendini, oysa iliklerine varıncaya dek Türk'tü. Gururu ile, zevkleri ile, zaafları ile Türk. Sorarım size, hangi Yunan, Fevziye Hanım'ın itinayla hazırladığı lâl rengi pancar turşusunun suyunu, cam bardağa doldurup bir çırpıda içecek sabra sahiptir ki?[237]

Tabii listeye Türkçenin zevk abidelerinden, siyasetin fikir cambazlarından Refik Halit Karay ile bir dönem Maarif Vekilliği vazifesini üstlenmiş bulunan Hasan-Âli Yücel'i de eklemek gerekiyor. Refik Halit, Antakya yıllarından itibaren tanıdığım bir isimdi. Yaşadığı sürgün yıllarından sonra içten içe büyüttüğü bir yanardağın kıyısında gezindiğini gizlemezdi hiçbir zaman. Ölmeden ölümünü yaşamış insanlar vardır ya, Refik Halit biraz da onlardandı işte. Halep'te sürgündeyken, memleket gazetelerine, "Refik Halit öldü" diye bir haber gönderdiği ve büyük bir lezzetle hakkında yazılan yazıları okuduğu rivayet edilirdi.

Hasan-Âli ise Mevleviliği kadar, heybetli kalın kaşlarının gerisinde biriktirdiği şefkatiyle de şenlendirdi evimizi. Her ge-

237 Cemil Meriç, tıpkı Sabih Şevket bahsinde olduğu gibi, Salih Zeki hakkında da zamanla perspektif değiştirmiştir. Yoksa, kimi zaman evinde konuk ettiği, kimi zaman Kadıköy'de Hacı Muhittin Ali Bekir'de buluşup şakrak kahkahalarla beraberce aynaları titrettiği bu insan hakkında yazdığı şu satırlar, başka nasıl izah edilebilirdi ki: "Edebiyatımızda Yunanperestlik Yahya Kemal ile başlar, Yahya Kemal ve Yakup Kadri ile. İran'dan Yunan'a geçen iki dost bu yolculuktan altın meyvelerle dönerler. Ama anlarlar ki gurbet tehlikelerle dolu... Bâkileri, Galipleri, Hâmitleri yetiştiren bir şiiri Yunan-ı kadime bağlamak, ummanı ırmağa bağlamaktır. Bu kaybedilmiş dâvânın biricik havarisi, Salih Zeki. Zavallı şair. Ömür boyu bir rüyayı yaşadı, bir fetih rüyası değildi bu, bir kaçış ihtiyacı idi. Acı, rezil bir realiteden muhteşem bir dünyaya kaçış (...) Salih Zeki'nin dramı, bir neslin dramıdır, bir neslin değil, birkaç neslin. Türk aydını Tanzimat'tan beri sığınacak ada arayan bir garip sürgün." *Bu Ülke,* 146.

lişinde ya bir tercüme ya da telif siparişi verir, tenkitlerimi ise dervişliğine çok yakışan bir zarafet ve cömertlikle kucaklardı. Kızım Ümit, ömrünün ilk beş yüz lirasını Hasan-Âli amcasının elinde gördüğü günü çok iyi hatırlıyor ama ben unutup gitmişim ne yazık ki.[238]

Tasavvur dünyamdaki dağınıklığı apaçık ortaya koyan bu mektup için beni bağışlayın lütfen. Mazeretimi makul karşılayacağınızı biliyorum.

Dostlukla.

Cemil Meriç
İstanbul, 21 Mart 1983

2.

Aziz Cemil Meriç,

Uruguay'ın, Guarani dilinde "Boyalı Kuşlar Irmağı" anlamına geldiğini biliyor muydunuz? Doğrusunu isterseniz, Emir Rodriguez Monegal ile tanışana kadar, bir zamanlar atalarımın at koşturduğu bu memleketin etimolojisiyle ilgilenmek aklımın kıyısından bile geçmemişti benim. Kilidi kayıp çekmecelerde unutulmuş bir şiirin olağanüstü mısralarından süzülüp gelmişçesine ışıldayan bu metafor, her seferinde bir başka iklime sürüklüyor zihnimi. Fevziye Hanım'ın ölümünü duyar duymaz, nedense onun *Boyalı Kuşlar Irmağı*'nın bir parçası haline geldiğini düşünmeden edemedim. O ırmağın kıyısında bekleşen bizler mi daha talihliyiz, yoksa ırmağın karşı kıyısından bize gülümseyen Fevziye Hanım mı, ona da siz karar verin artık...

238 *Babam Cemil Meriç*, 66.

Montevideo'da, pastel renklere boyanmış tel kafeslere asılı fenerleriyle ünlü bir lokantada, biraz öne doğru eğilip derin bir sır verircesine, Uruguay isminin yüklendiği anlamı fısıldamıştı kulağıma Rodriguez. Yanlış işittiğimi sanmıştım ilkin, ancak sevgili dostum, "Boyalı Kuşlar Irmağı" diye tekrarlayınca, kulak memelerimden ayak parmaklarıma doğru bir masal şelâlesi dökülüyormuş hissine kapılıp bir hayli şaşırdığımı itiraf etmek isterim. Zira kütüphanede görsek dönüp yüzüne bakmayacağımız yerlilerin, harflerin üzerinde kanat çırpan harikulâde bir tabloyu tek bir kelimeyle ifade kabiliyeti hakikaten sarsmıştı beni.

Tahmin edebileceğiniz gibi, şaşkınlık yerini derin bir hayranlığa bırakmakta gecikmedi. Düşünün ki, bugün sözlükler dolusu kelimeyi büyük bir umursamazlıkla ortalığa döküp saçtığımız halde, derdimizi anlatmakta güçlük çekiyoruz. Bu durum, dertlerimizin giderek içinden çıkılmaz bir hal almasından kaynaklansa gülüp geçebilirdim aslında. Ne yazık ki, böyle bir teselli ihtimali dahi bir hayli uzağımızda bulunuyor artık. Lüzumsuz bir telâş ya da mahiyeti hayli belirsiz bir gecikmişlik duygusu yüzünden, birtakım şeyler hep eksik kalıyormuş izlenimi uyandırıyor bizde. Herhangi bir konuşmanın şiddeti eksilmeden ya da birkaç dakika önce sarf edilmiş üç beş cümlenin ağırlığı üzerimizden silinmeden, "Keşke şunu da söyleyip ağzının payını verseydim" diyerek akrepler ekiyoruz içimize. Basılmış bir kitabımızın birkaç sayfasını okuduktan sonra, "Yine istediğim şekilde ifade edememişim düşüncelerimi" beyhudeliğiyle nedamet sıradağlarının doruklarına tırmanmamızın gerisinde de bu eksiklik yatmıyor mu Tanrı aşkına?

Perón'un nefes almayı giderek imkânsız hale getiren baskısına katlanmayı kolaylaştıran sığınaklarımdan birisi de, *Boyalı Kuşlar Irmağı*'nda doğup büyüyen can yoldaşım Emir Rodriguez Mo-

negal'di. Onunla 1945 yılında Montevideo'da verdiğim ve şimdi konusunu dahi hatırlamadığım bir konferans esnasında tanışmıştık. Yaşıyla kıyaslandığında edebiyat sahasında bir hayli tecrübeli ve olgun bir delikanlıydı. Artık ne gereği varsa, galiba bir miktar hayranlık da duyuyordu bana! Hayır, endişelenmeyin hemen, öyle yazarın üzerine çullanıp, "Geceleri kirpiklerimin gölgesinde kelimeleriniz geziniyor" türünden şaklabanlıklarla insanı yazdığına yazacağına pişman eden okur prototipiyle zerre ilgisi yoktu. Konferans sonrasında kalabalık bir grupla birlikte çaylarımızı yudumlarken, sanki yeryüzüne dün gelmiş, yarın da gitmesi gerekiyormuş gibi masum bir mahcubiyet içerisinde, Guarani dilinden birkaç kelimeyi bırakıvermişti masanın kıyısına.

Muhtemelen aramızda son derece sevimli bir rüzgâr estiği için bir daha birbirimizden kopamadık bir türlü. Her yıl en az bir kez Rodriguez Buenos Aires'e geliyor, ben de bir fırsat yaratıp Montevideo'ya onu ziyarete gidiyordum. Aile bağlarımız dolayısıyla Montevideo'yu öteden beri seviyordum zaten, Monegal'i Buenos Aires'e çeken ise benim kitaplarımda bulduğum sandığı ustalıktı. Bir araya geldiğimiz zaman, Guarani terbiyesinin varlığından haberdar olmamıza rağmen gevezeliğin cazibesi asla bırakmazdı yakamızı. Kelimelerin bizden yorulduğunu hissettiğimiz halde, saatler boyunca edebiyat konuşmaktan bıktığımızı gören de yoktu doğrusu. Yine de, Monegal'in, bütün Latin Amerika'yı yakıp kavuran uçarı heveslerin yanına benim kadar yaklaştığı söylenemezdi. Nitekim, edebiyat profesörü sıfatıyla, o yaştaki eğilimlerinin *Boyalı Kuşlar Irmağı*'nı da besleyen sağlam bir damardan kaynaklandığını gösterdi herkese.[239]

239 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 245.

Rodriguez'in vazgeçilmez dostluğu, onu Yale Üniversitesi Çağdaş Latin Amerika Edebiyatı Kürsüsü'ne doğru sürükleyen akademik disiplinle sınırlı kalmadı tabii ki. Benim bazı hikâyelerimin temelinin atılmasına değilse bile çatısının çatılmasına, duvarlarının örülmesine çok sağlam katkılarda bulunduğunu ifade edebilirim. *Alef*'te yer alan "Öteki Ölüm" isimli öykü, bunlardan biriydi mesela. Üstelik bu yardımı, Pablo Neruda, Carlos Fuantes, María Vargas Llosa, Guillermo Cabrera Infante ya da Manuel Puig gibi Latin Amerika'nın yeni yeni parlamaya başlayan yazarları üzerine sürdürdüğü çalışmaları aksatmadan yapabilecek bir kabiliyete sahipti. Diyeceğim, bizim Emir Rodriguez profesörlüğü çoktan hak etmişti.

Yazmaya çalıştığım fantastik hikâyenin akıbetini de merak edersiniz şimdi siz! Her şey, Uruguay iç savaşı sırasında yaşanan Masoller çarpışmasının önemsiz kahramanlarından Pedro Damian'ın savaşı sayıklayarak öldüğünü duyduğumda başlamıştı. Konunun cazibesi bir kenara, asıl labirentlere uygunluğu ilgimi çekmişti galiba. Masoller cephesine doğrudan dahil olmuş birkaç kişiyle konuşabilirsem, sorunun mühim bir kısmı çözülecekti sanki. İşte aziz dostum Monagel burada yetişmişti imdadıma ve zarif bir mektup eşliğinde cephe komutanlarından Albay Dionisio Taberes'e göndermişti beni. Akşam yemeğinden sonra beni kabul etme nezaketini gösteren Albay'ın yan avludaki sallanan sandalyede yaptığı açıklamalar, hikâyenin bütünüyle içinden çıkılmaz bir hale gelmesine yol açsa da, bir hayli işe yaramıştı aslında.[240]

Öte yandan, Estela Canto'nun yokluğunda Buenos Aires'i Emir Rodriguez Monegal'le dolaşmak da derin bir zevk veri-

240 *Alef*, 65 vd.

yordu bana. Bilhassa, kentin güney semtlerine geldiğimiz vakit, görünmez eller marifetiyle üzerime sihirli bir Oblomov hırkası atılmışçasına, dilim kendiliğinden çözülüyordu. Zira, San Telmo, Barracas yahut La Boca gibi bölgeler, çarpıcı masallara müsait bir film platosu halinde uzanıp gidiyordu önümüzde. Kimi günler, bazı köşe başlarında hâlâ varlığını sürdüren pembe boyalı bistrolardan birine sürüklüyordum onu. Serin iç avluların esrarını, o esrarın mühim bir tarafını yapan hayatları, Rodriguez'in dikkatleri sayesinde yeniden keşfettim diyebilirim.

Bu benzersiz dostluğun başka yararları da vardı hiç kuşkusuz. Geceleyin sığındığımız bir barda, unutulmaya yüz tutmuş eski tangolar çalarken, salonun arkasına serpiştirilmiş bilardo masalarında yuvarlanan topların dinmek bilmeyen uğultusuna inat, kısa bir süre zihnimi Perón'dan uzaklaştırabiliyor, hatta kahkahalarla gülebiliyordum. Benim sevdiğim Buenos Aires, Perón'a rağmen tangoların kıvrımlarında yahut sarhoşların gece yarısı çektiği bıçakların ışıltısında yaşamaya devam ediyordu. Monegal, kısa ve tombul parmaklarımın tangonun ritmine iştirak etme hevesini görünce sevincini gizleyemiyordu.[241]

241 *Borges*, 94. (James Woodall, Borges ile Monegal'in dostluğunu değerlendirirken, biyografiar açısından hayli önemli olan ve fakat nedense pek fazla umursanmayan bir noktaya parmak basmak zorunda hissedecektir kendisini: "Borges'in ileride yaşamöyküsünü yazacak olan Monegal onun peşinden ilk gidenlerden biriydi. Onun gibi birçokları olacaktı, ama hiçbirinde Rodriguez Monegal'in edebi-eleştirel zekâsı yoktu. Bu bakımdan onun çalışması, Borges hakkında bir şeyler anlamak için gösterdiği çabalar, iki önemli şeye hizmet etti: Borges'in yaşamına, kendisinin bile fark etmediği edebî bir biçim vermek ve Borges'i ilk kez İngilizcede anlamlandırma olanağı sağlamak." *Kitabın Aynasındaki Adam*, 245-246.)

Rodriguez zeki bir insandı ve bu nedenle bir Uruguaylı'nın Buenos Aires'te her zaman taşralı izlenimi uyandırdığının bilincindeydi. Ancak, bundan şikâyete yeltenecek nobran bir karakteri yoktu. Anladığım kadarıyla, benimle birlikte kentin güney semtlerini keşfetmek onun da hoşuna gidiyordu. Bütün bu yürüyüşler boyunca, William Blake'den James Joyce'a uzanan geniş bir yelpazede nefes alıp verirken, Latin Amerika edebiyatını da tanzim ettiğimizi bilmiyorduk doğrusu. O günlerde önemli olan, Perón'un duvarlarını günden güne biraz daha sağlamlaştırdığı manevi hapishaneden sıyrılabilmekti ve Monegal'in dostluğu bu açıdan güvenli bir limandı. Perón çılgınlığından uzakta kalmayı başararak, nadiren de olsa kapalı ama o ölçüde sonsuz bir dünya kurabiliyorduk. Rodriguez'le Buenos Aires'te yaşadığımız küçük kaçamaklar, bu açıdan tam anlamıyla bir cömertlik pınarıydı.[242]

Fakat 1952 yılında Eva Perón'un birdenbire ölmesi, memleketin kafasını karıştırdı. Hiç şüphe yok ki, kafası karışanlardan birisi de bendim. Bir tür *Boyalı Kuşlar Irmağı* haline gelen ölümün huzurunda, insanın ta içinden bir yerler susuyordu anlaşılan. Kısa bir süreliğine, Perón ismini taşıyan herkese ve her şeye karşı yürüttüğüm muhalefet anlamını yitirmişti sanki. Düşünün ki, kocasıyla birlikte neredeyse nefretimin öznesine dönüşen bu kadın henüz otuz üç yaşındaydı ve öldüğü günün

242 James Woodall, Monegal'in yazdığı Borges biyografisinin gözden kaçan bir zaafına işaret etmeyi de ihmal etmiyor tabii ki: "Rodriguez Monegal, onun peşinden gidenler arasında bildiklerini basmakalıp bir soru-yanıt formülüne dökmeyenlerden biriydi. İngilizce olarak yazdığı yaşamöyküsünde yazarı anlatırken nadiren başarılıydı. İki şey onu kör etmişti: öznesine duyduğu hayranlık ve onu yapılandırdığı psikolojik çerçeve. Ama özellikle bir noktada Monegal'den vazgeçilemez. Borges'in bunalımlı yıllarının –Perón yönetiminin bunalımı ve büyük mesleki değişimlerle yaşadığı bunalımın– yakın tanığıydı." (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 246.)

sabahı, asla mutlu olmadığını itiraf ettiği söyleniyordu. Bu genç ölüm, sadece sevenleri arasında değil, sevmeyenleri arasında da büyük üzüntüye yol açmıştı. Buenos Aires bir yana, Arjantin'de çiçek ve gözyaşı kalmadı diyeyim de varın siz hesaplayın ötesini. Cenaze töreni ise zannederim dünyanın görüp görebileceği en büyük cenaze töreniydi.[243]

Meselenin Türkler'i ve Türkiye'yi ilgilendiren bir tarafının bulunduğunu, o günlerin gazetelerinde yer alan birkaç küçük haberde gözüme çarpan ilginç ayrıntılar öğretti bana. Meğerse, Eva Perón'un kansere yakalandığı ve tedavi gördüğüne ilişkin haberler İstanbul'da da duyulmuş ve hadi büyük demeyeyim ama orta çapta üzüntülere yol açmış. Öyle ki, konukseverliklerinin

243 "Arjantin halkının ruhanî lideri" unvanını da taşıyan Eva Perón konusunda, başta Borges olmak üzere, pek çok kişinin kafası karışıktı aslında. 1955'te Borges'in de alkışladığı bir askerî darbe sonucunda Perón'u deviren generallerin ilk işi, Evita için yapılan anıtı durdurmak ve cesedini ülke dışına göndermekti. Bu korkunun gerisinde, Arjantin halkının Eva Perón'u benimseme biçiminin yattığı kuşkusuzdu. Muhtemelen bu nedenle, askerî diktatörlük boyunca Juan Perón ile birlikte Eva Perón'un adının anılması ve hatta vesikalık resimlerinin taşınması bile yasaklanmıştı. Evita'nın cesedi, ölümünden on altı yıl sonra Milano'da 'María Maggi' adıyla defnedilmiş bir şekilde bulunmuş ve mezarı açanlar cesedin neredeyse hiç bozulmadığını görünce ne yapacaklarını şaşırmıştı. (Oysa, öldüğünde otuz altı kilo gelen ceset Buenos Aires'te tahnit işleminden geçirilmişti. Zira, Juan Perón'un amacı, eşinin cesedini Lenin'inki gibi sergilemekti.) Juan Perón, Evita'nın cesedini Milano'dan alacak ve Madrid'de yeni eşi Isabel'le birlikte yaşadığı evin yemek salonunda muhafaza edecekti bir süre. (Ceset oradayken yemeklerini afiyetle yiyorlardı elbette!) 1973'te yeniden başkan seçildiğinde ise kendisiyle birlikte Evita'nın cesedini de Buenos Aires'e taşımış ve fakat 1974'te birdenbire ölünce ceset yine sahipsiz kalmıştı. Arjantin tarihinin ilk kadın başkanı seçilen Isabel Perón, vefakâr davranıp eski eşini ve eski eşinin eski eşini yan yana gömdürmüş, ancak daha sonra Evita La Recoleta'daki aile kabristanına taşınmıştı. Rivayetlere göre, Evita'nın La Recoleta'daki mezarı, nükleer saldırılara bile dayanacak güçte yapılmıştı.

yanına hamiyetperverliklerini de ekleyen Türkiye Cumhuriyeti'nin bazı vatandaşları, Arjantinli bu hanımefendi uğruna dinî bir tören bile düzenlemiş. Durun tam tarihini vereyim size: 8 Aralık 1951. Yer Şişli Camii. Gazetelerde yazılanlar doğruysa eğer, Eva Perón, Buenos Aires'te bir cami yaptırmış ve bu jest, İstanbullu hayranlarının kulağına kadar gitmiş artık nasıl gittiyse. Türkler'in gösterdiği göz yaşartıcı ilgi ve şefkatin gerisinde bu yatıyormuş demek ki. Hastalığı için mevlit okutan saygıdeğer Türk halkı, ölümünü duyunca gıyabî cenaze namazı da kılmış mıdır, asıl onu merak ediyorum ben.[244]

Ne var ki, umulanın yahut sanılanın aksine, Eva Perón'un ölümü kocasının yüreğinde herhangi bir yumuşamaya yol açmadı. 1943'te tuhaf bir darbeyle iktidarın bir parçası haline gelmemiş gibi, mevcut durumu sürdürmek adına demokratik güçlerden destek arıyordu mütemadiyen. İşin doğrusu, sendikalar ve sosyalistler de asla yalnız bırakmıyordu Perón'u. Muhtemelen bunda, devlet başkanı seçildikten sonra birbiri ardına yaptığı millileştirmelerin büyük tesiri vardı. Eva Perón'un kadın hakları mücadelesinde sağladığı büyük aşama, Buenos Aires'i kapı kapı dolaşarak yoksul çocuklara yiyecek dağıtması, gecekondu mahallelerinin sağlık şartlarının iyileştirilmesi amacıyla kampanyalar düzenlemesi, halk arasındaki popülerliğinin temel sebeplerinden sadece birkaçıydı. Kimin fikriydi bilmiyorum ama muhtemelen olup bitenler yüzünden kendisine, "Arjantin halkının manevi

244 Jorge Luis Borges, hamiyetperverliklerini bir tür gösteriye dönüştürmekten çekinmeyen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bu konudaki kabiliyetlerinin Evita ile sınırla kaldığını sanıyor anlaşılan. Oysa, Bob Dylan için Kağızman'da, Kim Kardashian için Kars'ta hemşehrilik törenleri düzenlendiğini ve nihayet Michael Jackson için Mardin'in Midyat ilçesinde mevlit okutulduğunu duysa bir miktar şaşırırdı herhalde. Cemil Meriç'in neden bu konuları sosyolojik açıdan yorumlayıp bilgi vermediği ise ayrı bir muamma.

lideri" unvanı verilmişti. Buna karşılık, orta ve üst sınıfların gözünde bir kenar mahalle yosmasından başka bir şey değildi. İtiraf ederim ki, Borges ailesi de bunların arasındaydı ve ölümü dahi fikrimizi değiştirmemişti.

Nicedir beklenen devrim 1955 Eylülü'nde gerçekleşti. General Pedro Aramburu ile Amiral Eduardo Lonardi komutasındaki askerler ve onları destekleyen milliyetçi Katolik gruplar ayaklanmış ve üç gün süren şiddetli çarpışmalardan sonra Başkanlık Sarayı'nı ele geçirmişti.[245] Uykuyu haram eden kaygılı bir gecenin ardından neredeyse hepimiz, "Revolución Libertadora / Özgürlük Devrimi" için sokaklara dökülmüştük. Çığlıklar atarak devrimi kutluyor, 'Cordoba Cordoba' diye haykırıyorduk. Çatışmaların büyük bir bölümü Cordoba'da yaşanmıştı çünkü. Sarhoşluğa benzer bir duyguyla bir uçtan bir uca öylesine sürüklenmiştik ki, yağmurdan iliklerimize kadar ıslandığımızın farkına dahi varmadık. Bir taraftan da fena halde mutluyduk, zannederim bu nedenle devrik diktatöre karşı ağzımızdan tek bir söz bile çıkmıyordu. Perón önceleri bir yerlerde gizlenmiş, daha sonra da ülkeyi terk etmesine izin verilmişti. Bildiğimiz, Paragu-

245 James Woodall'a göre, Juan Perón'un ordu tarafından yapılan bir darbeyle devrilmesinin gerisinde, Evita'nın ölümünden sonra yoksul halktan hızla uzaklaşması ve kendini askerlerin iradesine bırakması yatıyordu. Ancak, asıl büyük hatası, Katolik Kilisesi'ne müdahale olmuştu ve bunu da iktidarını yitirerek ödemişti: "Eğitim, sosyal yardım ve kamu ahlakı kilisenin koruması altındaki alanlardı ve Perón'un devlet işleriyle din işlerini ayırmasının, buna 1954'te boşanmayı da katmasının tutucuları ayağa kaldırması kaçınılmazdı. (Arjantin hukukunda bu konuda herhangi bir düzenleme bulunmadığından, Perón'un boşanması hayli kuşkulu bir nitelik taşıyor.) Kilise Perón'a karşı çıktı ve askerleri de yanına aldı. Uçaklar, bir askerî darbeyi başlatmak amacıyla, 1955 ortalarında Casa Rosada'yı bombaladılar ve Perón için yapılan bir açık hava toplantısında yüzlerce kişinin ölümüne neden oldular." (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 268.)

ay'a sığındığıydı. Yanında ne miktarda para götürdüğü hakkında ise hiç kimsenin fikri yoktu. Paraguay'ın Guarani dilinde "Bu Yakadaki Irmak" anlamına geldiğini de işte bu sayede öğrendim ben. Ne yalan söylemeli, soluğu *Boyalı Kuşlar Irmağı*'nda alsaydı ziyadesiyle üzülürdüm herhalde.[246]

En içten hürmetlerimle.

Jorge Luis Borges
Buenos Aires, 7 Nisan 1983

3.

Kadirşinas Borges,

Fevziye Hanım'ı *Boyalı Kuşlar Irmağı*'na emanet ediş biçiminizdeki zarafet, doğrusu bu ya, ruhumu ele geçirip bir daha bırakmayan ufunetin kapılarını araladı biraz. Bu yaştan sonra ve görmeyen gözlerle Guarani dilini öğrenmem bir hayli zor gerçi ama birkaç kelimeyle çizdiğiniz tablonun tesellisi yetip de arttı yaralı bir yüreğe. İnsan denen zavallı yaratık, büyük kayıplarla imtihana çekildiği zaman, çaresizliğini ve kifayetsizliğini hayli derinden hissediyor galiba. Çaresizlik ve kifayetsizlik yerine hiçlik kelimesini kullanmalıydım belki de. Böyle durumlarda, yeryüzünü yaban bir yaşantıya dönüştüren böbürlenmelerden, aciz varlığını kâinatın merkezine yerleştirme gayretlerinden pek bir şey kalmıyor geriye.

Gülliver'in masumiyeti bir hayli şüpheli komplekslerine kapılmadan kendini ölçüye vurabilmek, kıyısında yaşamaya mahkûm edildiğimiz cemiyetin en netameli mesleği büyük ih-

246 *Borges ve Ben*, 77.

timalle. Bilhassa bizim memlekette, her türlü derde pansuman vazifesi gören mağduriyet bahçelerine tezek taşımadan yahut mazoşizmin bütün kapıları açacağı düşünülen şehvetine yaslanmadan gerçek hüviyetini tespit edebilmek o kadar zor ki. Yine de, bir adamı tanımak için düşüncelerine, acılarına, heyecanlarına nüfuz edebilmemiz lazım. Aksi takdirde, sarp geçitler bir yana, asfalt yollarda bile tökezlemek kaçınılmaz hale gelecektir. Gayet iyi bildiğiniz gibi, hayatın maddî yönleriyle ancak ideoloji ve kronoloji yapılabilir. Kronoloji: Aptalların tarihi.[247]

Bu tanıma rağmen kronolojiye dönmemi makul karşılayacağınızı ümit ediyorum. Zira, zihne belli bir insicam kazandırmak yahut düşünceleri tarihin bükülmez bileğine emanet bırakmak zaruret haline geldiğinde kronolojiye başvurmak gerekiyor. Hayatımın belli dönemlerini, kronoloji kolaylığından kaçıp kurtulabilmek uğruna farklı aynalara, farklı fikirlere, farklı aldanışlara, farklı hayal kırıklıklarına, farklı imkân ve ihtimal adacıklarına armağan kıldığım halde, aptallıklardan uzak kalamadım ne yazık ki. Aptallığın insan haysiyetini örseleyen bir cephesi bulunmasa, buna da katlanılırdı belki. Ne yazık ki, cilveleriyle cıvıldayan umumi manzara yerini yadırgamayı akıl edemiyor bir türlü.

Kimi zaman içine düşmekten kimsenin kurtulamadığı bir kuyuya benziyor hayat. Körlüğü gözlerden uzak, pisliği burun kıran, zehri çoban aldatan pıtraklarla bezeli bir kuyu bu. Kıyısında da dursam, kenarından da geçsem, çevresinden de dolansam bo-

247 *Bu Ülke*, 239. (Cemil Meriç, buna benzer parlak lafları ziyadesiyle seven bir mizaca sahip, ancak mesele tatbikat aşamasına geldiğinde verilen hükümlerin önemi kalmıyor pek fazla. Bu bakımdan, sık sık kronolojiye başvurması hiç de şaşırtıcı değildir. Dücane Cündioğlu'nun da ısrarla vurguladığı gibi, "Cemil Meriç, tezatlarıyla meşhurdur ve bir düşünür için vahamet arz etse bile, bir sanatçı (!) için asla esaslı bir zaaf olarak görülemez." *Bir Mabed İşçisi Cemil Meriç*, 29.

ğuluyorum her seferinde. Nefes alamamaktan, zehir solumaktan kaynaklanmıyor bu boğulma duygusu. Ölüme adanması muhtemel yolların ilerleyişine ayrı ayrı set çeken bir tarafı da mevcut sanki. Öyle ki, mezarlığa koşup servilerin iç ürperten serinliğine konaklayacak mecalim kalmıyor. Görmeyi unutan gözlerim, beslediği karanlığı fark etmiyor bile. Sevdiklerim yabancılaşıyor birdenbire. Kitaplar tuğla oluveriyor önümde. Dostlarımın sesini tanımıyorum. Varlığım incecik bir tele asılıyor.

Elbette bir kâbus bu, ateşli bir hastalığın sayıklamaları hatta. Bereket uzun sürmüyor, uzun sürse delirmek işten bile değil. Acıları dev aynasında büyüten rezil bir hassasiyetim var. Biliyorum, kimsenin hayatı gül bahçesinde simten sakilerle kadeh tokuşturarak geçmiyor. Dünya bir gözyaşı vadisi. Fakat diğer yanda bir pençenin boğazınıza sarılışı, bir akbabanın yüreğinizi kemirişi ve günlerin suratınıza salkım saçak tükürüşü söz konusu. Aczime tahammül edemiyorum. Böyle kritik durumlarda çevremi kırmamak için bütün terbiyemi, bütün insanlığımı –ne kalmışsa– seferber etmem gerekiyor. Bildiğim şu ki, kader beni bu buhranlara biyolojiyi sahneye çıkarmadan mahkûm etmişti. Biyoloji derken patolojiyi kast ediyorum. Yoksa her kriz, biyolojide kopan fırtınanın şuura aksinden başka nedir ki?[248]

Gözlerimi nasıl kaybettiğimin hikâyesini bir miktar anlatmıştım size. Fakat, 21 Ocak 1955 tarihinde, karlı bir İstanbul akşamında Deniz Yolları'nın Tophane Rıhtımı'nda pinekleyen Tarsus isimli vapuruna adım attığımda elime tutuşturulan bastonun iki buçuk lira mukabilinde Mahmutpaşa'dan alındığını söylememiştim zannederim. Bir de bavul vardı yanımda; acılarımı, korkularımı, ümitsizliklerimi rasgele tıkıştırdığım derme çatma bir bavul. Bunların dışında ne koyabilirdim ki içine? Birkaç ki-

248 *Jurnal 1*, 318-319.

tap belki. İyi ama gözlerimden yaralıydım zaten. Mütemadiyen hayalini kurduğum kitapların ülkesine yaralı gözlerle gidişimde, Tanrı'nın münasip gördüğü garip bir ironi vardı herhalde!

Görev yaptığım fakülte, "muhtelif tetkiklerde bulunmak üzere" diye hükümet mensuplarına makul gelecek resmî bir yalan uydurmuştu. Gaye, seyahat ve mümkün olduğu takdirde hastane masraflarının devlet tarafından karşılanmasıydı. Öyle ki, küçük bir bölümünün temin edilmesi bile büyük lütuftu bizim açımızdan. Şimdi orada durun biraz ve gözleri görmeyen bir adamın Paris'e gidebilmek için İstanbul'dan tek başına yola çıkışındaki cesarete bakın siz! Kör bir adamı evin dışına çıkarmayan bir memlekette yaşanıyordu üstelik bu hadise. Tabii ki yapacak bir şey yoktu. Refakatçi kelimesi, seyahat masraflarının durup dururken ikiye katlanması anlamına geliyordu. Böyle bir yükü kaldırmamız mümkün değildi takdir edersiniz ki.[249]

Tarsus vapurunda ise daha tuhaf şeyler bekliyordu beni. Paris'e staja giden iki siyasi polis sarmıştı çevremi hemen. Gözleri sargılı bir insanın büyüttüğü polis korkusu, meğerse görenlerle kıyaslanmayacak ölçüde yıpratıcı imiş. Bereket, beni titreten korkuyu fark etmemişti polisler. Kötü bir niyet taşımıyorlardı zaten. Sadece, hikâyeci Nezihe Meriç'in kocası zannediyorlardı beni.[250] Hadi bu neyse de, onun hikâyelerini benim yazdığıma

249 Ümit Meriç, meçhule giden babasını yolcu edip el sallayamamıştır ne yazık ki. Gerçi el sallasa da babası görmeyecektir ama onun bunu düşünecek hali yoktur. Dayısı, ağlayacağını bildiğinden onu şoförle beraber rıhtımın arka kısmında bekleyen arabada bırakmıştır. Fakat Ümit Meriç, babasının çok istediği halde beyaz bir ipek kaşkol alamadığını hiçbir zaman unutmayacaktır. *Babam Cemil Meriç*, 71.

250 2007 yılında bir Mersin seyahati sırasında yakından tanıdığım Nezihe Meriç, daha ilk bakışta anne şefkatini insanın üzerine serpen ve karşısındaki yeryüzü yorgununun bütün mesuliyetini üzerine alan kadınlardandı.

inanıyorlardı bir yandan da. Doğrusunu ifade etmek gerekirse, seyahat boyunca bu iki çocuğun bir hayli yardımı dokundu bana. Geminin kaptanı da Çengelköylü ahbabım Sakallı Avni'nin yakınıymış meğerse. Kaptanın ve polislerin alâkası, gözleri görmeyen bir adamın İstanbul-Marsilya yolculuğunu bir miktar katlanılır hale getirdi. Bu insanlar, Marsilya'dan trene binerken de yardımlarını esirgemedi benden.

Paris'teki Quinze-Vingts Hastanesi faslını hatırlıyor musunuz? Hani sargılar içindeki başımı açık kapıya çarparak görme ihtimalini ebediyen yitirdiğim hastane. O kaza, damarların zedelenmesine yol açtığından kısa sürede yeni bir ameliyat mümkün görünmüyordu. Tıp ve tıbbın Quinze-Vingts'deki saygıdeğer temsilcileri, damarların ancak dört haftada iyileşebileceği kanaatindeydi. İyi ama bu dört haftalık süreyi nerede geçirecektim ben? Mesele bu nazik noktaya gelince, Fransızcayla birlikte Türkçe de bir köşeye çekiliyordu kendiliğinden. Madem hastanede beklemem mümkün değildi, nereye gidecektim bu halimle, nerede kalacaktım?

İmdadıma yetişen, aynı koğuşu paylaştığımız Mösyö Fouché isminde Fransız bir mühendisti. Beni nazikçe evine davet ederek dört haftalık bekleme süresini orada geçirebileceğimi müjdeledi. Mösyö Fouché, Saint-Michel Bulvarı üzerindeki evinin atmosferinden anlaşıldığı kadarıyla, uysallığının yanı sıra zengin bir insandı. Karısının ses tonundan güzelliğine yahut çirkinliğine dair herhangi bir ipucu elde etmek zordu. Lakin çok da önemli sayılmazdı bu, öyle bir durumda önem kazanan Madam Fouché'nin misafirini rahat ettirmek gayesiyle gece gündüz çırpınmasıydı. Beni iki günde bir hastanedeki kontrollere götüren, dönüşte Luxembourg Parkı'nda gezintiye çıkaran da oydu. Benim nazarımda derinliği eksik bir ablaydı, bununla birlikte, ben onun gözünde kardeşten daha farklı anlamlar taşıyordum galiba.

Beni üzmemek adına yaptığı şeyler hatırıma geldiğinde bugün bile yüzüm kızarıyor.

Madam Fouché seviyor muydu beni acaba? Doğrusu bu ya, pek sanmıyorum. Galiba bir tecessüsten ibarettim onun için. Belki biraz da gençliğimin getirdiği bir cazibe söz konusuydu. Kim bilir, belki de sağlam Hıristiyan terbiyesi dolayısıyla acılarımla ilgilenmiş, bir misyoner hassasiyetiyle gönlünü ve kucağını açmıştı bana. Buna karşılık, kahkahası tam anlamıyla bir cıvıltıydı. Fransız yumuşaklığını taşıyan serin parmakları yanan alnımda dolaştıkça, zindanımda güneşler doğardı. Avuçları avuçlarımdayken nereden çıktığını bilemediğim bir *konkistador*[251] ihtirası sarıp sarmalardı her seferinde beni. Nasıl konuşurdu yarabbi, ne çok konuşurdu![252]

Gelgelelim, romantizmden natüralizme geçiş aşaması ağır gelecekti Madam Fouché'ye. Beni bir hayli çıldırttıktan sonra bir gün kayboluverdi ortalıktan. Çok geçmeden, özür dileyen kısa bir mektup aldım hanımefendiden. Kocasıyla barıştığını ve bu yüzden misyonerlik faaliyetlerine ara verdiğini söylüyordu. Bir de hastanenin balkonunda tanıştığım fakat adını çoktan unuttuğum Sorbonlu bir genç kız vardı. İşte bütün Paris! Bir sokak orospusunun bile suratını göremedim ne yazık ki. Kavurucu bir susuzluk içinde, ruhumun dudakları çatlak, çölde yaşar gibi altı ay yaşadım Paris'te. Luxembourg Bahçesi, Medicis Çeşmesi, kuş sesleri ve bir ucundan kıvrılmış bölük pörçük hatıralar. Hiç

---

251 Konkistador: Amerika kıtasının büyük bir bölümünü İspanyol sömürgesi haline getiren / fetheden asker, kâşif ve maceracılara verilen isim. Cemil Meriç, 'fatih' anlamında kullanıyor.

252 Cemil Meriç, Madam Fouché bahsine sık sık dönmek mecburiyetinde hissedecektir kendini. Yıllar sonra Lamia Hanım'a yazdığı mektuplarda bile karşımıza çıkacaktır bu mesele: "Yabancı bir ülkede ölümü beklerken bir kadın bana, sen kıskanılacak adamsın, dedi, sevilecek adamsın. Bu kadına peki desem, kocasını zehirleyecekti." *Jurnal 1*, 334.

kimse bu şehri hafızasına bir cehennem misali yerleştirmemiştir muhtemelen. Derken koptum Paris'ten. Gönlümün yarısı, rüyalarımın yarısı orada kaldı.[253]

Bir yerlerde okumuşsunuzdur mutlaka, *Faust*'un müsveddeleri, on yedi yaşındaki genç Goethe'nin cebinde imiş aslında. Halbuki Goethe, *Faust*'u ancak seksen yaşındayken bitirdi. O da hepimiz kadar boşlukları ve acıları belirgin bir hayat yaşamış ama herkesten farklı bir biçimde ıstıraplarıyla birlikte hazlarını ebedileştirmesini bilmişti. Bana sorarsanız eğer, bazı edebiyat tarihçilerinin iddialarının aksine, egoist filan da değildi. Yaptığı şey, hislerinden damıttığı balı, edebiyatın altın kadehine doldurup asırlara sunmaktan ibaretti. *Faust*'u Fransızcaya, Paris kaldırımlarında elinde bir ipe bağlı ıstakozla dolaşan Gérard de Nerval tercüme etmişti. Kendini telgraf direğine asarak intihar eden Nerval biraz anormaldi, fakat bugün Fransa'nın en büyük şairleri arasında.[254] Diyeceğim, körlük, o gün de, bugün de kıymetini bir türlü bilemediğimiz bir nimetti büyük ihtimalle.[255]

---

253 *Jurnal 1*, 343-344.

254 Cemil Meriç, Gérard de Nerval konusunda yanılıyor. Nerval, kendini, hayatın anlamı olarak gördüğü sevgilisi Jenny Colon'un tiyatrosunun bulunduğu Vieille Lanterne'deki bir elektrik direğine asmıştı. Nerval'in *Doğu'da Seyahat* isimli eserini Türkçeye çevirip kapsamlı bir inceleme yazan Selahattin Hilav'ın da vurguladığı gibi, "1841'deki ilk sinir krizinden sonra ölümüne kadar, kendisini Nerval yapacak olan eserleri verdiği halde, 'Nerval'in parlak, etkin ve ışık saçan zekâsı' diyen Baudelaire gibi bir şair dışında, onun yaratıcı özgünlüğünü sezen pek az kimse çıkmıştır. Bu durum, 1920'lerde ve özellikle Gerçeküstücülük'le birlikte değişti. Ama yine de, çok sonraları yayımlanan edebiyat tarihlerinde ve ansiklopedilerde, Nerval'in adının geçmediği ve hak ettiği yerin verilmediği görülür." *Doğu'da Seyahat*, YKY, İstanbul 2004, 15.

255 *Jurnal 1*, 358. (Ducane Cündioğlu'nun Cemil Meriç'in zihin dünyasındaki çelişkileri işaret ettiği o önemli ve anlamlı cümleyi yeniden zikretmek gere-

Takvimler, 7 Temmuz 1955 tarihinin üzerini *Boyalı Kuşlar Irmağı*'ndan ödünç alınmış renkli kalemlerle karalarken döndüm İstanbul'a. Çocukluktan kurtulup erişkinliğe adım attığım günlerden itibaren hayallerimin vazgeçilmez cenneti haline gelen Paris bir cehennem olup çıkmıştı işte. Paris'te geçirdiğim yedi ay, akşamdan sabaha büyüsünü yitiren ümitlerden ve birbirini kovalayan düş kırıklıklarından başka bir anlam taşımıyordu artık. Bir şehrin bu ölçüde çabuk tüketilebileceğini, bir şehrin bir insanı bu ölçüde çabuk tüketebileceğini söyleseler inanmazdım doğrusu. İnanmak bir yana, buna benzer kelimeleri dudaklarına yakıştıranı da, o iki buçuk liralık bastonla Mahmutpaşa'ya kadar kovalardım muhakkak.

Yeşilköy'de uçaktan inen insanın penceresinden bakıldığında, kesinleşen tek şey körlüktü. Gözlerimin durumu dolayısıyla en öndeki koltuklardan birine oturtulduğum için, uçağın kapısı açılır açılmaz ben çıkmıştım dışarıya. Gözlerimde kara, ortası küçücük delikli, telden kolları bulunan mika bir gözlük ve dudaklarımda taşlaşmış bir tebessümle orada öylece duruyordum çünkü birinin yardımına ihtiyaç duymadan merdivenlerden nasıl ineceğimi bilmiyordum; adımlarımı nasıl atacağımı, nereye doğru yürüyeceğimi ve nihayet bundan sonraki hayatımı nasıl tanzim edeceğimi bilmiyordum. Oğlunun kör oluşuna dayanamayan annemin kendisini ölüme hazırladığından ise haberim bile yoktu.[256]

---

kiyor: "Cemil Meriç hakkında yazılacak ciddi bir monografinin –garip gelecek ama bizzat Cemil Meriç'in şahsî beyanları da dahil olmak kaydıyla– bu tür şablonlara itibar edilmeden kaleme alınması, en azından bir Cumhuriyet aydınının fikir ve duygu dünyasını hakkıyla anlamak / anlamlandırmak bakımından zorunlu bir şart gibi görünmektedir." *Bir Mabed İşçisi*, 40.)

256 Ümit Meriç'in verdiği bilgiye göre, uçaktan bambaşka bir Cemil Meriç inmiştir. En belirgin değişiklik yürüyüşündedir. Kaçınılmaz bir biçimde,

Buna rağmen, garip bir biçimde gözlerimin bir gün açılacağına duyduğum inancı koruduğumu fark ettim. Göz sinirlerimin ve kılcal damarlarımın iyileşmesinin ardından yapılacak bir ameliyatla karanlıktan kurtulacaktım. Otuz sekiz yaşındaydım. İntihar etmediğime göre, bazı şeyleri birilerinin yüzüne çarpabilecek, yüzüme çarpılacak bazı şeylere de direnebilecek gücüm vardı demek ki. Neredeyse her sabah Fevziye Hanım'la birlikte minderleri yüklenip Fethi Paşa Korusu'nun serin ve tenha çamlarının altında alıyorduk soluğu. Minderlerin üzerine yerleşir yerleşmez de, eşimin büyük bir sabır ve incelikle okuduğu Victor Hugo'nun *Hernani*'sini tercüme serüveni başlıyordu. Fevziye Hanım'ın seslendirdiği mısraları zihnimde evirip çeviriyor, veznini ve kâfiyesini yerine yerleştirip tamamladığıma kanaat getirdikten sonra da dikte ettiriyordum. Manzum bir eseri Türkçeleştirmek bile bağrında yeterince barikat barındırdığı halde, ben bir de vezin ve kafiyede ısrarlıydım. Kime neyi ispatlamak istiyordum acaba? Kim bilir, belki de hem kendime, hem de çevremdekilere yönelik bir çığlıktı bu. "Sevinmeyin serseriler, daha ölmedim" çığlığı...[257]

---

bir körün sarsak yürüyüşünü benimsemiştir çünkü. Yine de, Paris'te yaşadığı cehennem azabına rağmen, Mahmut Ali'ye mızıka, Ümit'e ise 'Bella' isimli saçlı bir bebek almayı ihmal etmemiştir. *Babam Cemil Meriç*, 73.

257 Ümit Meriç, eşi bir manzum şaheserden bir başka manzum şaheser yaratırken boş durmayan Fevziye Hanım'ın, *Hernani* tercümesine paralel bir biçimde, kendisine mavi-beyaz çizgili güzel bir elbise diktiğini de hatırlatıyor. Bu arada, talebeleri de sık sık hocalarını ziyaret etmekte ve Paris'teyken abone olduğu günlük *Le Monde* ile aylık *Le Monde Diplomatique*'i kendisine okumaktadırlar. Fakat Cemil Meriç'in asıl hayali, *Avrasya* isimli bir dergi çıkarmaktır. Bütün hazırlıklar da yapılmış, hangi sayıda hangi yazıların yer alacağı bile belirlenmiştir üstelik. Amaç, Doğu ile Batı'nın medeniyet tasavvurları arasındaki ortak noktaları ortaya koymaktır. Berke Vardar derslerinin yoğunluğunu öne sürüp derginin sekretaryasından

Körlere mahsus bir hayat tarzına doğru ilk adımı böyle atmıştım işte. Bunu sindirmekte ne kadar zorlandığımı, sadece siz tahmin edebilirsiniz kanaatindeyim.

En derin saygılarımla.

Cemil Meriç
İstanbul, 24 Nisan 1983

4.

Aziz dostum,

Büyük çatışma haberleri, darbeler ve devrimler kadar; cinayete doğuştan meyilli insanların hayalhanesini bile zorlayacak günübirlik ölümlerle Arjantin tarihine kaydedilen 1955 yılı, benim küçük ve kişisel maceramı örseleyecek ayrıntılar açısından da bir hayli zengindi. Bütün bir Arjantin, jakaranda ve okaliptus kokuları arasında seyahate başlayan ama fabrika önlerinde, hastane bahçelerinde, üniversite koridorlarında, tren yolu kavşaklarında ve hapishane avlularında bir hayli yavaşlayan kırık dökük bir otobüsün içindeydi sanki. Ve o otobüs, sarı ampullerin loşluğunda kaybedilen çığlıklardan, suyu eksik dağ başlarındaki gözyaşlarından, ırmakları çoktan tüketilmiş bozkırlardan geçerek bir zihniyet sanatoryumuna gidiyor gibiydi. Buna rağmen, otobüsün devrim hevesiyle kanatlanan sevincimizi zedeleyecek bir cephesi yoktu henüz.

Derin bir mahcubiyet duygusu eşliğinde söylemeliyim ki, kişisel tarihimi ilgilendiren gelişmelerin ilki, ismimi onurlandırma

---

vazgeçince, Cemil Meriç'in kolu kanadı kırılır. Ve *Avrasya* hiçbir zaman gerçekleşemeyen bir belde-i hayal olarak, Cemil Meriç'in gönlünde kalır. *Babam Cemil Meriç*, 73-75.

çabalarının bir parçasını teşkil ediyordu. Devrimden hemen sonra, beni çok seven bazı dostlarım, Perón döneminde uğradığım haksızlıkların telafisi amacıyla harekete geçmeye karar vermişti. Kütüphanedeki görevimden alınıp "tavuk/tavşan müfettişliği"ne tayin edilmemiş miydim? Böyle bir durumda, düzeltilmesi icap eden bir başka hata aramaya ne lüzum vardı ki? Hayatımı anlaşılır kılan kadınlardan Esther Zemborain de Torres ile Victoria Ocampo, en makul çözümün Buenos Aires Ulusal Kütüphanesi Müdürlüğü'ne getirilmem olduğu kanaatindeydi.[258]

Tabii ki ben onlar kadar hayalperest davranma imtiyazına sahip biri sayılmazdım. Bu bakımdan, en fazla kentin güneyindeki küçük bir kütüphanede görevlendirirler diye geçiriyordum zihnimden. Fakat öyle olmadı, birdenbire hiç beklemediğim tuhaf bir dayanışma çabası çıkıverdi ortaya. Yeniden açılan Arjantin Yazarlar Derneği, *Sur* dergisi ve Arjantin-İngiliz Kültür Derneği'nin de aralarında bulunduğu birtakım kuruluşlar, her yerde ismimi fısıldamaya başladı. Hazırladıkları ortak dilekçe de, Devlet

258 Esther Zemborain de Torres, Borges'in birlikte kitap yazdığı ve duygusal yönden üzerine düştüğü kadınlar arasındaydı. Victoria Ocampo'yla ise 1930'lardan itibaren profesyonel bir işbirliği içindeydi. Borges'ten dokuz yaş büyük olan Ocampo, ilk tanıştıkları gün onun hakkındaki izlenimlerini, "Yürümesinde, sesinde, el sıkışında ve olacakları görür gibi bakan gözlerinde belli bir utangaçlık vardı" sözleriyle dile getirmişti. Borges'in bu aristokrat kadından ürkmesinin temel sebeplerinden biri, kadınlar hakkında pek de gelişmemiş Victoryen inançlarını kıyasıya eleştirmesiydi. Buna rağmen, 1931'den itibaren çıkartmaya başladığı *Sur* dergisinin en önemli ismi hep Borges olacaktı. Bu iki kadın da, Borges'in hayatında önemli bir yer işgal ediyordu. (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 147-148. (Daha sonra Adolfo Bioy Casares ile evlenecek olan Victorio Ocampo, İkinci Dünya Savaşı ertesinde Nazi savaş suçlularını yargılamak üzere kurulan Nürnberg Mahkemeleri'nde de Latin Amerika'yı temsil etmişti.)

Başkanlığı görevini vekâleten yürüten General Eduardo Lonardi tarafından sürüncemede bırakılmadan imzalandı. İnanılır gibi değildi ama Buenos Aires Ulusal Kütüphanesi Müdürü'ydüm artık.[259]

General Lonardi'nin Ulusal Kütüphane Müdürlüğü'ne atandığını dile getirdiği günün gecesinde annemle birlikte o civarda yürüyüşe çıkmıştık. Börtü böcek taifesini bir kenara bırakırsak eğer, gecenin o saatinde, okaliptus ve jakarandalar dışında sadece biz uyanıktık galiba. Benim asıl amacım, çocukluğuma ilişkin hayallerin bir bölümünü barındıran Calle Mexico'daki binayı yakından görmekti. Doğrusu bu ya, benim de diğerlerini kıskandırmayacak ölçüde bâtıl inancım vardı elbette. Annemin ısrarına rağmen, uğursuzluk getirir endişesiyle içeri girmeye yanaşmamam bunun bir göstergesiydi mesela. "Göreve tayin edildiğim resmen kamuoyuna açıklanana kadar dışarıda durmak en makulü" demiştim içimden. Çok geçmeden, görevi devralmak üzere Ulusal Kütüphane'ye davet edildim. Annem başta olmak üzere bütün dostlarım oradaydı. (Estela Canto bile gelmişti!) Salonda bulunanlara hitaben yaptığım küçük fakat sevimli konuşma, tebessümler eşliğinde dinlendi. Esasen herkes Arjantin halkına ve devrimi üstlenen generallere seslendiğimin bilincindeydi. Birkaç

259 *Borges ve Ben*, 77-78. (Borges'in otobiyografisini yazarken iyimser ifadeyle hatırlamadığı, kötümser ifadeyle gizlemek gereğini hissettiği çarpıcı bir detay var: Borges görevi kabul etmek için, bir zamanlar Juan Perón ve eşinin yaşadığı Casa Rosada'da Arjantin'in devlet başkanlığı görevini vekâleten yürüten General Eduardo Lonardi'nin karşısındadır. "Ne tuhaf" diye düşünecektir kendi kendine, "Diktatör artık Casa Rosada'da değil ve ben, ilk kez Başkan'ın elini sıkacağım. Bütün bunlar bir rüyadan farksız." Borges, karşısındaki generalin de bir diktatör olduğunu asla anlamayacaktır. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 275.)

yıl önce *Emecé*'nin kitaplarımı yayımlamasını sağlayan José Edmundo Clemente'nin müdür yardımcılığı görevine getirilmesi, sesimin işitildiğinin göstergesiydi bence.[260]

Hiç kuşkusuz, en azından itibarımın iadesi açısından, kaydedilen gelişmelerin gönül okşayıcı bir yanı vardı. Perón'un hışmına uğrayan bir yazar, Perón'u iktidardan indiren generaller tarafından el üstünde tutuluyordu. Gölgesi bir hayli netameli bu iltifat, bilhassa Leonar ve Norah'nın çok hoşuna gidiyordu. Sizden gizleyecek değilim ya, ben de bir miktar zafer sarhoşluğuna kapılmıştım galiba. Ne var ki, üç ay boyunca beş kuruş para alamadım. Aslına bakarsanız, benden önceki Peróncu müdürün resmen görevinden uzaklaştırıldığını da hiç sanmıyorum. Ulusal Kütüphane'ye uğramamayı tercih etmişti sadece, hepsi bu! Öyle anlaşılıyordu ki, beni göreve atamışlar, ancak onu görevden alma zahmetine katlanmamışlardı.[261] İtiraf etmeliyim ki, buna benzer aksaklıkları fırsat bilen bazıları, vakit yitirmeden yeni yönetimi eleştirmeye başlamıştı zaten. Oysa, benim bu konudaki prensibim son derece basit bir hakikate dayanıyordu: Hiçbir şey Perón'dan ve Perón döneminden daha kötü olamazdı.[262]

---

260 Buenos Aires'te 1939'dan itibaren faaliyet gösteren Emecé Yayınevi, Borges açısından önemliydi. Bu sadece bir dönem orada editörlük yapıp diziler hazırlamasından kaynaklanmıyordu. Emecé, 1951 yılından başlayarak Borges'in bütün şiirlerini ve düzyazılarını basmayı da üstlenmişti. Bu işbirliği, Borges'in ölümüne kadar sürecek ve İspanyolca konuşulan dünyada Borges'in kitaplarını yayımlayan tek yayınevi Emecé olacaktı. (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 208-209.)

261 *Borges ve Ben*, 78.

262 James Woodall'a göre, Borges'in Perón karşıtlığını akıl veya buna benzer bir şeyle izah etmek mümkün değildi. Zira, Arjantin'in başına ne gelirse gelsin, "Adı Herneyse'nin yaptıklarından daha iyi" olacağına mutlak bir biçimde inanıyordu. Sadece bu nedenle, yirmi yıl boyunca darbecilerin her

Neredeyse eşzamanlı diyebileceğim bir aceleyle Buenos Aires Üniversitesi İngiliz ve Amerikan Edebiyatı profesörlüğüne getirildiğim için hayatımdan pek fazla şikâyetçi olduğum söylenemezdi. Bir süre sonra, bu göreve başka isimlerin de heveslendiğini, hatta bunların seçilmek gayretiyle birtakım çabalar harcadıklarını öğrendim. Kulağıma gelen bilgilere güvenmek gerekirse eğer, öteki adaylar, o güne dek yaptıkları çevirileri, sundukları bildirileri ve verdikleri konferansları tam teşekküllü bir liste halinde göndermişlerdi üniversite yönetimine. Bense yalnızca, "Bütün hayatım boyunca, pek de bilincine varmadan böyle bir göreve hazırladım kendimi" itirafıyla yetinmiştim. Artık açıksözlü davranmam mı işe yaradı, yoksa yine generaller mi devreye girdi bilmiyorum ama görev benim üzerimde kaldı. Üniversitede on yıl boyunca mutlu bir hayat yaşadım.[263]

Siz görmeyen gözlerle hayallerinizin kenti Paris'te geçirdiğiniz yedi ayı ironi kavramıyla tanımlıyorsunuz ya, izninizle ben de aynı yola başvuracağım. Zira, yüce Tanrı, o kıymet biçilmez ironisini devreye sokmak için buna benzer aşamaların geride kalmasını bekliyormuş meğerse. Bilmem hatırlıyor musunuz, 1954 yılına kadar geçirdiğim sekiz ameliyatın hiçbir işe yaramadığını gören Dr. Amado Natale, okumayı yazmayı tamamıyla yasaklamıştı bana. Ellili yaşların ortalarında mühim bir hastalığı bulunmayan bir adam açısından bile önemli bir kayıp sayılabilecek bu durum, bir yazarın penceresinden bakıldığında tam anlamıyla bir

---

şeyi daha da kötüye götürdüğünü, masum insanları öldürdüğünü görmemeyi tercih etmişti. (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 269.)

263 *Borges ve Ben*, 273. (Borges, muhtemelen anlaşılır nedenlerle Perón karşıtlığının generaller tarafından ödüllendirildiğini gizlemeyi veya görmemeyi tercih edecekti. Çünkü, üniversiteye atanmasının gerisinde de General Eduardo Lonardi yer alıyordu. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 273.)

felâket demekti. Lakin kaderimin çok önceden belirlenmiş bir parçasıydı körlük ve günü geldiğinde kapıyı çalması mukadderdi. Dolayısıyla, pek fazla telâşlanmadım. Kaldı ki, Ulusal Kütüphane Müdürlüğü ile körlük arasında saydam bir ilişki söz konusuydu. Benden önceki iki seçkin müdür, José Mármol ve Paul Groussac da aynı kaderi paylaşmıştı. Bir bakıma, geleneğin devamı, benim gözlerimin kabiliyetiyle doğrudan bağlantılı görünüyordu.[264]

Sizin şahane ve aynı ölçüde yaralayıcı ifadenizin gölgesine sığınıp konuşmak gerekirse, "sonra birdenbire elektrikler kesildi." Tam mânâsıyla hatırlamıyorum fakat elektrik kesilmesi metaforunu benimsediğime göre, yüce Tanrı, vazifesini yerine getirmek gayesiyle karanlığın çökmesini beklemiş olmalı. Bir süredir sol gözüm, görmek isimli fiil kendisini zerre ilgilendirmiyormuş gibi köşesine çekilmişti zaten. Sağ gözüm ise beyhude bir gayret içine girdiğini bildiği halde, çırpınıp duruyordu, ki ayırt edebildiği tek renk sarıdan ibaretti yahut bana öyle geliyordu. "Neden yalnızca sarı renk" diye düşündüğümde, Freud'u fazla uğraştırmadan çocukluğumun yolunu tutuvermem kaçınılmazdı. Zira, sarı renk bütünüyle kaplanlardan armağandı bana.

Çocukluk günlerimden itibaren büyük bir heyecanla kaplanların kusursuzluğuna tapındığımı gayet iyi hatırlıyorum. İlk gördüğüm kaplan, Buenos Aires Hayvanat Bahçesi'nde güçlü demir parmaklıklarla çevrili bir kafese kapatılmıştı. Gelgelelim, orada dünyanın en özgür yaratığı edasıyla dolanıp duruyordu. Her seferinde, beni o kafesin önünden kopartabilmek uğruna bizimkilerin büyük bir çaba harcaması icap edecekti. İhtimal bu yüzden, sık sık, kaplan biçiminde doğmamanın ne büyük bir talihsizlik olduğunu düşünmüşümdür. Üstelik bu tutku, Hay-

264 *Borges ve Ben*, 79.

vanat Bahçesi'yle de sınırlı değildi. Sırf kaplan fotoğraflarıyla karşılaşmak uğruna koca ansiklopedileri saatlerce karıştırdığımı gayet iyi bilirim.[265]

Çocukluk dönemi geride kaldıktan sonra, farklı meraklar ortaya çıktığı için kaplanlara yönelik ilgim bir miktar zayıfladı maalesef. Buna rağmen, bu nadide hayvanlar hiçbir zaman düşlerimin yanından yöresinden eksilmedi. Karanlıklara gömülmüş, karmakarışık bir düzlemde bile üste çıkmayı sürdürmeleri bunun somut göstergesiydi: Uykuya dalınca, herhangi bir ayrıntı beni kendine çekiyordu ve ben aniden bunun bir düş olduğunun farkına varıyordum. O vakit hemen düşünmeye koyuluyordum: Bu gördüğüm bir düş, irademin saflığındaki kördüğümler aynaya böyle yansıyor belki de. Bu durumda, düşleri irademin yörüngesine dahil edebilecek bir güce sahip olduğumu söyleyebilirim. Yapmam gereken tek şey, bir kaplanı rüyalarıma davet etmekten ibaretti.[266]

---

265 Palermo'da 1892 yılında açılan Hayvanat Bahçesi, Borges'in düşlerinin en aydınlık tarafıydı. Borges, sonraki yıllarda, "şeker ve kaplan kokuyordu" diye tanımlayacağı bu Hayvanat Bahçesi'ndeki kaplanlara bayılıyor, evde durmadan resimlerini çiziyordu. Annesiyle ve kız kardeşiyle gittiklerinde gözlerini kaplanlara dikiyor, oradan ayrılmak istemiyordu. Annesinin hatırladığına göre, gitmeleri gerektiği söylendiğinde, insanı dehşete düşürecek kadar hırçınlaşıyordu. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 58.

266 *Gölgeye Övgü*, 212. (Alberto Manguel, Borges'in kaplanlarla ilişkisine dair son derece çarpıcı bir anekdot aktarıyor: "Ölümünden birkaç ay önce, Arjantinli zengin bir toprak sahibi Borges'i *estancia*'sına (çiftlik) davet etti ve bir sürpriz sözü verdi. Yaşlı adamı bahçedeki bir banka oturttu ve yalnız bıraktı; birden Borges yanı başında iri ve sıcak bir beden hissetti, ardından da omuzlarına dayanmış iri patiler. *Estanciero*'nun evcil kaplanı, onu düşleyen adama saygılarını sunuyordu. Hiç korkmadı Borges. Yalnızca çiğ et kokan sıcak nefesinden rahatsız oldu." (*Borges'in Evinde*, Çeviren: Cem Akaş, YKY, İstanbul 2013, 42.)

Dedim ya, asıl ironi kaplanlarda değil, Ulusal Kütüphane'deydi. Bir milyona yakın kitabın arasında kör bir adam olarak geziniyor ve rafları dolduran usta işi ciltleri okşamakla yetiniyordum. Binaya girince, okuma masalarının bulunduğu yüksek sütunların arasından geçip mermer merdivenlerle birinci kata tırmanıyordum. Bir köşeye sıkıştırılmış yüksek duvarlı ofisim oradaydı. Üstelik, yarım gün çalışan pek çok sekreterim vardı. Gerçi kimse onların ve benim ne iş yaptığımızı bilmiyordu. Fakat, en azından kalabalık itibarıyla, Ulusal Kütüphane Müdürlüğü manzarasına uygun bir atmosfer teşkil ediyordu. Kuruluş yıllarında 1885'ten 1929'a kadar kırk yıldan fazla müdürlük yapan Paul Groussac'ın özel siparişi olan büyük oval masaya pek fazla oturmadım aslında. Bunun yerine, onun tam karşısında yer alan maun masayı kullandım ben. Hemen yanı başımda, döner kitap rafları ve çekmeceli bir dolap bulunuyordu. O dolapta, yıllar boyunca çeşitli sekreterlere yazdırdığım şiirlerin müsveddelerini saklayacaktım.[267]

Hazır şiir bahsine gelmişken küçük bir parantez açmama izin verin lütfen. Sizdeki tezahürü nasıldı bilmiyorum ama ben tamamen körleşince yeniden şiir yazmaya başladım. Körlüğü-

267 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 277. (Borges, hakikaten sade yaşamayı seven bir insandı ve şöhretin zirvesinde bulunduğu zamanlarda bile bundan asla vazgeçmemişti. Alberto Manguel'in aktardığı şu anekdot, bu bakımdan bir hayli çarpıcıdır: "Ziyaretçiler, kitaplarla kaplanmış bir yer, ek yerlerinden patlamak üzere olan raflar, geçişleri tıkayan ve her delikten fışkıran basılı malzeme yığınları, kâğıt ve mürekkep ormanları görmeyi bekliyordu. Bunun yerine, kitapların göze batmayan birkaç köşede toplandığı bir apartman dairesiyle karşılaşıyorlardı. Genç Mario Vargas Llosa, Borges'i 1950'lerin ortalarında ziyaret ettiğinde, alçakgönüllü dekorasyondan söz açmış ve Büyük Usta'nın neden daha büyük, daha lüks bir yerde yaşamadığını sormuştu. Borges bu sözlerden çok alındı. 'Belki Lima'da öyle yapıyorlardır' dedi patavatsız Perulu'ya, 'ama burada, Buenos Aires'te, gösterişten hoşlanmayız." (*Borges'in Evinde*, 18.)

mün önemli bir sonucu, klasik vezin lehine serbest vezinden vazgeçmemdi. Gözlerimin durumu dolayısıyla müsvedde yapma imkânı benden esirgendiği için hafızama başvurmak zorunda kalıyordum. Hiç şüphe yok ki, şiiri akılda tutmak, düzyazıyı akılda tutmaktan çok daha kolaydı. Tıpkı, klasik kurallara dayalı şiir biçimlerini akılda tutmanın, serbest vezinle yazılmış şiirleri akılda tutmaktan daha kolay olması gibi. Yolda yürürken ya da metroda giderken bir soneyi insanın zihninde oluşturup üstünde oynaması çok da zor değildi. Vezin, kâfiye ve asonans, hafızaya yardımcı unsurlar sıfatıyla hizmete hazırdı zaten. O yıllarda, on bir heceli dörtlüklerden oluşan düzinelerce sone ve uzun şiir yazdım. Ama bunların ne kadarı körlüğün yarattığı paniğin neticesiydi, ne kadarı hakikaten yazma arzusundan kaynaklanıyordu asla bilemeyeceğim.[268]

Sevgili dostum Emir Rodriguez Monegal beni ziyarete geldiğinde, kütüphanedeki odamı yazılarımı dikte ettiğim bir merkeze dönüştürmek üzereydim. Onu asıl şaşırtan, müdürlüğümden ziyade, benim orayı benimseme biçimim olmuştu. Rafları göremediğim halde kitapların arasında büyük bir rahatlıkla gezinmem neyse ne de, hangi rafta hangi kitabın bulunduğunu bilmem fena halde etkilemişti Rodriguez'i. Açıkça dile getirmek gerekirse, çok da zorlanmadan icat ettiğim oyunu sürdürmek tuhaf bir haz veriyordu bana. Ondan üst raftaki bir kitabı alıp okumasını rica ediyor, fakat Monegal sayfayı açar açmaz kirpiklerinin hizasın-

268 *Borges ve Ben*, 80. (Celâl Üster'in yaptığı çeviride, "Körlüğümün ilginç sonuçlarından biri de, yavaş yavaş serbest vezni benimsemem oldu" deniyor. Halbuki mantık, kör bir insanın serbest vezin yerine ölçülü, kâfiyeli klasik vezni tercih edeceğini söylüyor bize. Nitekim, Armağan Anar, doğru çeviriyi veriyor: "Körlüğümün önemli bir sonucu, klasik vezin lehine serbest vezinden vazgeçmemdi." (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 280.)

daki paragrafı ezbere tekrarlamadan duramıyordum. Çarpıcı mimarisiyle hemen dikkat çeken Ulusal Kütüphane binası da, giderek bir lunaparka dönüşen hayalhanemin oyunlarını kolaylaştırıyordu tabii ki. Tavana kadar kitaplarla kaplı koridorlarda gözleri gören insanları kıskandıracak biçimde son derece seri hareket edebilmem, rafların arkasındaki boşluklarda ustaca kaybolup yeniden ortaya çıkmam Rodriguez'i büyülemişti. Durup dururken, kendini benden daha kör ve beceriksiz hissettiğini ifade etmesinin gerisinde yatan temel hareket noktası buydu işte.[269]

Neden gizleyeyim ki, görme yetenekleriyle vedalaşmamış insanların rahatlığı içinde davranmaktan ben de hoşlanıyordum. Hele gözleri gören bir adamın hevesiyle kitapların peşinden koşmak öylesine sevindiriyordu ki beni, zannederim az biraz bir şeyler görürken durum hiç de aynı ölçüde eğlenceli değildi...[270]

Sevgi ve saygılarımı kabul edin lütfen.

Jorge Luis Borges
Buenos Aires, 18 Mayıs 1983

---

269 "Hiç ışık yok ya da hemen hemen hiç yok. Gözüm bağlı onu izliyorum, ondan daha kör ve beceriksizce çünkü ne olursa olsun gözlerimden başka rehberim yok. Kütüphanenin karanlığında Borges, bir ip cambazının keskin kararlılığıyla kendine yol açıyor. Sonuçta bir süre için içinde yer aldığım dünya gerçek değil; bu dünya kelimelerden, işaretlerden ve simgelerden oluşturulmuş bir Babil Kitaplığı." (*Borges*, 96-97.)

270 Jason Wilson, Borges'teki körlük korkusunun en somut biçimde *Bellek Funes* öyküsüne yansıdığı kanaatindedir. Öykünün kahramanı, her geçen gün, yavaş yavaş kaybolan görülebilir dünyanın anılarını tutmaya çalışan ve bir türlü zihnini gereksiz düşüncelerden arındırmayı başaramayan bir şairdir. Tıpkı öykü kahramanı gibi, Borges'in de körlükle başa çıkma yöntemi, karanlık zihnini sınırsız sayıda görsel ayrıntıyla doldurmaktı. Kör olmaktan ölesiye korkan Borges, içine düştüğü girdaptan kurtulmak için dünyayı belleğine sığdırmaya çalışıyordu. (*Borges*, 111.)

5.

Kadirşinas Borges,

Hayattaki belli başlı görevi, yanlış suallere doğru cevaplar aramaktan ibaret olan birtakım adamlar sizin de karşınıza çıkmıştır mutlaka. İsteseniz de kaçamazsınız böylelerinden zaten. Gizlendiğiniz uzlet köşesinde, sükûnet umuduyla sığındığınız mağarada, hatta birkaç ömür birden eskittiğiniz çilehanede bile gelip bulurlar sizi. Ayaklı birer meziyet abidesi halinde gezinmelerine aldanmayın, asıl amaçları, heybelerindeki dedikodu boşluğunu doldurmaktır sadece. Bizim gibilerle yüz yüze gelince bunların aklına hemen, kör birisinin nasıl âşık olabildiğine dair bitmez tükenmez bir merak çöreklenir. Hani biraz tanımasanız, bu değirmen eskilerinin yıllardır bu mesele üzerinde beyin çürütüp ciltler dolusu kitap yazdıklarına inanmanız hiç de zor değildir.[271]

Öyle ya, diğer insanın gözlerini, kirpiklerini, saçlarını, avuçlarını, kulak memelerini, parmak uçlarını veya bileklerini görmedikten sonra sevme kabiliyetimiz nasıl harekete geçebilirdi ki? Niye inkâr edeyim, son derece makul ve anlaşılır bir tarafı da var bu tür soruların. Nihayetinde, bütün dillerde görmek,

271 Doğrusunu söylemek gerekirse, körlerin görmedikleri bir insana nasıl âşık olabildiklerine dair soru, benim de zihnimi meşgul etti uzunca bir süre. Benim ulaşabildiğim yerli ve yabancı kaynaklarda, bu konuda yapılmış herhangi bir çalışma çarpmadı gözüme. Halbuki aşk hakkında hüküm vermek için Bolivya'nın dupduru derelerinden su getirmeye bile üşenmeyenlerin bu ciddi meseleye de eğilmesi beklenirdi. İşin daha da tuhaf tarafı, gözlerini kaybettikten sonra âşık olup evlenenlerden herhangi birisi de temas etmemişti bu konuya. Jorge Luis Borges ve Cemil Meriç gibi edebiyatçı kimlikleriyle öne çıkanların bu bahiste geride kalması, ayrıca incelenmeyi hak ediyor galiba.

sevmek, beğenmek türünden fiiller göz ve gözün hareket alanı etrafında şekillenen bir anlamlar demetini barındırıyor bağrında. Gözlerini kaybetmek, bu dünya ile ebediyen vedalaşıp dışarıda kalmak aslında. Görmek mastarından türeyen kelimeleri en çok körlerin kullanması bile değiştirmiyor durumu. Sahiden de, yüzünü görmediğimiz kadınlara duyduğumuz aşkın gerisinde nasıl bir mekanizma mevcut acaba?

Dedikodu bir kenara bırakılacak olursa şayet, soruyu şekillendiren zihinlerden neler geçtiğini hakikaten bilmiyorum ama körlere yönelik tuhaf meraklardan birisi bu işte. Ben de sizinle aynı kaderi adımladığım için olsa gerek, gözlerimi kaybetmeden evvel buna benzer bir sualin varlığından habersizdim. Gelgelelim, körlük kaçınılmaz bir kader halinde önümü kesince, zaman zaman buna benzer suallerle karşılaştım. Fakat nasıl demeli, ben erken yaşta evlendiğimden, sizinkine kıyasla böylesine budalalıklara hayli seyrek muhatap oldum diyebilirim. Karısının yahut çocuklarının yanında bir insana aşka ilişkin sorular sormanın yakışık almayacağını düşündüklerinden çekiniyorlardı belki de. Fakat siz hem bekâr, hem şair, hem de ünlü gibi birbirinden cazip sıfatları bir arada taşıdığınızdan, muhtemelen daha ziyade maruz kalmışsınızdır bu türden münasebetsizliklere.

Neden itiraf etmeyeyim, gözlerimi kaybetmeden önce ben de aşka gözlerin kapasitesiyle sınırlı bir edebî faaliyet nazarıyla bakıyordum. (Bu mektubu kaleme alan Lamia Hanım, aşkı edebî faaliyet sahasından ibaret bir çerçeveye sokmama şiddetle itiraz ettiğini bilhassa vurgulamamı istedi.) Önce gözler yelken açıyordu aşka, akıl ve irade ise hayli ilerlemiş safhalarda yani iş işten geçtikten sonra, herhangi bir onaya ihtiyaç duyulduğunda giriyordu devreye. Derken, insanın hem gücünü, hem de güçsüzlüğünü temsil eden bütün bir anatomik mevzuat sahnedeki

yerine yakışmak gayesiyle çırpınıyordu kendi çapında. Fizik, hem coğrafyayı, hem de literatürü ele geçirip teslim alıyordu bir başka ifadeyle.

Gözlerin devreden çıkması veya geri plana itilmesi durumunda, galiba kulaklar ve parmaklar üstleniyor esas vazifeyi. Sorarım size, dokunarak, dinleyerek veya koklayarak bir insanı ne kadar tanıyabilirsiniz ki? Başlangıçta bir miktar ilerleme sağlamak mümkün olsa bile, bir şeyler hep eksik kalacaktır muhakkak ki. Gözlerim edebî faaliyetlerine ara vermeden evvel ön saftakilerden birisi karşıma çıkıp da böyle şeyler söyleseydi, şen şakrak kahkahalarımdan birini derhal bırakıverirdim avuçlarına. Hatta mistisizmin ara sokaklarında harcanan günlerime inat, "Gözlerden taşra düşen aşkın akademik sefaletleri" başlıklı bir makale yazmaya dahi kalkışabilirdim.

Hayır, artık öyle düşünmüyorum. İnanın bana, bunun tek sebebi, gözlerimden mahrum kalmak yahut şu anda diğer koltukta oturan Lamia Hanım değil. Hiç şüphesiz, değişimin bir yerinde bu iki unsur da mevcut, ancak meselenin üzerine derinlemesine eğilen bir insan, gözler tarafından koordine edilen bir aşkın koordinatlarının son derece muğlak ve kırılgan bir nitelik taşıdığını fark edecektir hemen. Hayatıma giren ilk kadını hatırlıyorum mesela. İki katlı kerpiçten bir bina. Kapıdan adım atar atmaz sağda bir laterna, solda ziyaretçilere mahsus birkaç sandalye. Ter kokusu, alkol kokusu, kadın kokusu ve sigara dumanı. Bu berbat köy kerhanesine her gidişimde sadece tiksinti ve utanç duymuştum. Kimden utanıyordum ki? Kendimden elbette. Yanımdakiler cihangirane edalarla kollarına taktıkları bir kadınla üst kata çıkıp bir müddet sonra keyifle aşağı inerken, ben oradaki bir sandalyeye ilişip param varsa eğer kahve içiyordum yalnızca.

Oysa, damarlarımdaki kan alev alev yakıp tüketiyordu bütün bedenimi.[272]

Hapishane sefaletinin ardından çevremdekilerin büyük çoğunluğu, bir vebalı görmüşçesine benden kaçtığından birkaç yeni ahbap edinmiştim mecburen. İşim yoktu, param yoktu. İbni Mukaffa'nın kemiklerini kırar gibi birer birer kırmışlardı ümitlerimi. Bununla yetinmeyip bir dolap dolusu kitabımı da alıp götürmüşlerdi. Taşra kerhanesinde yirmisini aşmış adsız sıfatsız bir delikanlıdan ibarettim. Bu cenup kasabasındaki insanlar çok çabuk bulûğa eriyordu. Fakat o güne gelinceye dek, ne tek bir genç kızın bakışlarında sevgiye benzer bir pırıltıya rastlamıştım, ne de yanı başımda bir kadın vücudunun sıcaklığını hissetmiştim. Sadece bu açıdan bakıldığında, bu kasaba kerhanesi bir gurur yarasıydı zaten. Diğerlerinin yanında küçüldüğümü hissediyordum mütemadiyen. Onların kadın karşısındaki cihangirane tavırlarını kıskanıyordum besbelli ki. Bayağılıklarını, kabalıklarını, kötülüklerini kıskanıyordum. Hepsi o toprakların hayvanıydı.

272 Cemil Meriç, günlüklerinin pek çok yerinde kadına olan susuzluğunu apaçık dile getirmekten çekinmiyor. Hatta bir adım daha ileri giderek, kadın etine duyduğu açlığı bütün kabalığıyla döküyor kelimelere. Mesela, kırk yedi yaşında yazdığı şu satırlar bunun küçük bir göstergesi sadece: "Ben susuzum. Sevgiye ve kadına. Bütün etim, bütün varlığım susuz. Hiçbir çöl böylesine alev alev değil." (*Jurnal 1*, 334.) Buna rağmen, Cemil Meriç hakkında yapılan çalışmaların hemen hepsi, bunu bilinçli bir biçimde geri plana itiyor, görmezlikten geliyor. *Bir Mabed İşçisi, Bir Mabed Savaşçısı, Bir Mabed Bekçisi* adıyla üç ciltte Cemil Meriç'i derinlemesine tahlil eden Dücane Cündioğlu bile tek satırla olsun değinmiyor bu meseleye. Halbuki, Cemil Meriç'in düşünce dünyasını ve bu dünyanın sınırlarını belirleyen savruluşlarını, bu açlığın etrafında değerlendirmek çok çarpıcı sonuçlar verebilir.

Hiçbiri iğreti durmuyordu durduğu yerde, hiçbirisinin kafası ile dünyası arasında uçurum yoktu.

Bir akşam kasaba kerhanesinde genç bir kadın çarptı gözüme. İlk defa görüyordum onu, kibar bir havası vardı yahut bana öyle geliyordu. İlk defa bir orospuya karşı farklı bir sevgi büyüyordu içimde. Linda'yla buluşabilmek uğruna hangi eşyamı sattığımı hatırlamıyorum bile. İşin tuhafı, gözlerim sonuna kadar açık olduğu halde Linda'nın yüzünü de hatırlamıyorum. Annem beni yatırır yatırmaz odamı terk edip kasabanın karanlıklarına daldığımı gayet iyi hatırlıyorum ama. Yirmisini çoktan aşan koca bebek, nihayet kadın etinin lezzetini tadacaktı. Aşk hakkında hiçbir fikrim yoktu, kadın nedir bilmiyordum, belki bu yüzden hemen tutuldum Linda'ya. Sonra mı? Sonrası tam bir felâketti. Kerhane kapatılınca Linda'yı alıp babamın evine getirdim. Ancak orada da durmadı ve bir diğer adama kaçtı. Kan ter içinde oraya da koşup yalvardım, izdivaç teklif ettim. Linda benden sekiz on yaş büyüktü. Suriye'nin belli başlı kerhanelerinde dolaştıktan sonra frengiye yakalanmış, gizlice çalışsın diye kasaba kerhanesine gönderilmişti.

Bu esrarkeş kadının nazarında bir izmaritten daha az itibarlıydım. Linda için aşk, hatta "sensualité" diye bir şey yoktu artık. Hâlâ güzeldi şüphesiz. Fransız askerlerine mahsus bir kerhanede çalıştığından Fransızca da konuşuyordu. Argoyla karışık yarım yamalak bir Fransızca. Hatta biraz okuyordu da galiba. Elimde kalan son kitapları, son yemeğimi, tek sandalyemi ona hediye etmiştim zerre tereddüt göstermeden. Kendini başkasına ait sayan bir kadının yanında işim neydi? Onunla beraber olmak, onun kokladığı havayı koklayabilmek uğruna her şeye razıydım. Oysa Linda beni sevmiyordu, Linda kimseyi sevmiyordu. Yalan söylemeye memur bir eşyadan farklı bir tarafı yoktu aslında. Bu

münasebet kaç ay sürmüştü acaba? Hatırlamıyorum. Hayatıma giren ilk kadından sevgiye benzer bir tek kelime dahi işitmemiştim. Derken, bir gün ortadan kayboldu Linda. Onunla birlikte dünyanın bütün kadınları, hayatın şiiriyeti kaybolmuştu sanki. Şehir şehir, karakol karakol onu aradım. Ve bir vehim olarak yıllarca frengi korkusuyla yaşadım.[273]

En acı hatıralar kelimeleşince nasıl da bayağılaşıyor! Linda ile münasebetim hakkında hiçbir zaman ciddi bir tahlile girişmedim halbuki. Neden? Belki ortaya çıkması muhtemel hakikatten çekiniyor, belki de utanıyordum. Ne yapabilirdim ki? Kadına susamıştım, şefkate susamıştım, hayata susamıştım. Yalnızdım ve polis peşimi bırakmıyordu. Hiçbir ümidim kalmamıştı ve yaşadıklarımı unutmak istiyordum. Kitaplarımla birlikte istikbalimi de almışlardı elimden. Sökmen Süer, "Sana bu memlekette iş yok artık, aklın varsa intihar et" diye bağırmıştı arkamdan. Evlenmem de mümkün değildi. Kim bir komüniste kızını verirdi ki? Linda cehennemin ta kendisi olsa tereddüt etmeden kucağına atılırdım. Frengi mi? O vakit bunun ne mânâya geldiğini düşünecek halim yoktu ki...[274]

Hayatıma giren ikinci kadın Emine'ydi. Onu okuduğum romanların herhangi birinin kahramanı kadar bile hatırlamıyo-

---

273 Cemil Meriç için kadın, günümüzün moda tabiriyle söylemek gerekirse, sadece 'cinsel bir obje'den ibaret maalesef. Bu bakış açısı, şairliğinden kaynaklanan dizginlenemez bir ihtirasın tabii bir neticesi mi, yoksa dönemin bütün okumuşlarına egemen olan zihniyet kaymasının somut bir göstergesi mi, bilmek zor. Bildiğimiz, Cemil Meriç'in sadece gençlik yıllarında değil, neredeyse ömrünün her devresinde kadınlara böyle baktığı gerçeği. Büyük bir kısmını kızına, karısına ya da Lamia Hanım'a dikte ettirdiği jurnalleri bunun sayısız örneğiyle dolu.

274 *Jurnal 1*, 89-91.

rum. Şimdi muhtemelen bir ilk mektepte yardımcı öğretmendir. Gayet iyi bilirsiniz ki, uzviyetin imtihanı yamandır; tımarhaneler uzviyetin emirlerine kulaklarını tıkayan gafillerle dolu. Emine, Bursa Öğretmen Okulu'ndan mezundu. Hiç vakit yitirmeden ümitlerimin büyük bir bölümünü ona bağlayıvermiştim. Fakat saçlarını bir kere olsun okşayamadan sona erdi her şey. Halbuki, onun için kırk elli sayfalık bir dünya edebiyatı şeması hazırlamıştım bir seferinde.[275] Bir de İstanbul'da sınıf arkadaşım Rayegân vardı. Bu beyaz tenli, kara gözlü, kara saçlı genç kız varlığımdan haberdar değildi ne yazık ki.[276]

Kadının esir pazarlarında alınıp satıldığı bir ülkede, hassasiyetinden başka hazinesi bulunmayanların kaderi, gözyaşlarını incileştirmek sadece. Aşk hiçbir edebiyatta Şark'takine benzer biçimde karanlık, çileli ve dikenli bir nitelik taşımaz. Türk kadını kafes arkasından sokak ortasına fırlatıldı. Avrupa kadını gibi

275 *Jurnal 1*, 94.

276 *Babam Cemil Meriç*, 33. (Cemil Meriç'in muhtelif vesilelerle sözünü ettiği kadınlar bunlarla sınırlı değil elbette: "Linda, Emine ve sonrakiler. Sonrakiler kim? Abanoz'dan Sevim. Onunla iki gece yaşadı ve âşık oldu. Sonra? Pansiyon komşusu Alis. Kendileri için kıvrandığı bu kadınların şimdi çehrelerini bile hatırlamıyor. Aşk... Ne aşkı? Aşk bir seçiş. Onun karşısına bu kadınlar çıktı. Sevim şuursuz bir orospuydu, belki eski bir hizmetçi. Alis, kültürsüz, iki çocuk doğurmuş, para canlısı bir başka orospu (...) Sevmek zorundaydı. Yirmi iki sene kadınsız yaşamıştı. Kadınla nasıl konuşulur bilmiyordu. Güveni yoktu kendine. Hiç mi hiç güveni yoktu. İzdivaç teklif edebileceği her kadına evlenelim dedi. Ne yapabilirdi başka? Başka şekilde bir kadına sahip olabilmeyi aklından geçiremiyordu ki. Bütün kadınlar reddettiler. Bütün kadınlar. Yani Linda, Emine, Sevim, Alis. Râyegan böyle bir tekliften hiçbir zaman haberdar olamadı. Sonra Cazibe'nin aracılığı ve ismini bile hatırlamadığı iki ilkokul öğretmeninden gelen red cevabı. Dünyası bu kadardı." *Jurnal 1*, 101, 102.)

önce salondan geçmedi. Batı'da kadın Rönesans'tan beri erkeğinin yanı başında duyan, düşünen, düşündüren bir arkadaş. Eski Yunan ve Roma'da da öyleydi. Bizde ise hâlâ esir pazarlarında satılan dişinin bütün ruh komplekslerini yaşamaktadır. Hiçbir zaman kendisi olamaz, olsa da kalamaz! Erkeği eşya sanır, erkeği de, bedenini de. Teninde hâlâ esir bezirgânlarının kamçı izleri mevcut. Asırlarla birlikte ustalaştı ve karşısındaki erkeği nasıl bedbaht edeceğini harikulâde bir biçimde öğrendi.[277]

Fakat 1963 yılında bir mucize meydana geldi. Ablamı ziyaret amacıyla Hatay'a gitmiştim. Bir otelin alt katında yemek yerken Lamia Hanım çıkıp geliverdi. Antakya Lisesi'nde İngilizce öğretmeniydi. Evliydi, eşi Muhittin Sarısözen Sivas Lisesi'nden eşim Fevziye Hanım'ın talebesiydi ve Lamia Hanım'la aynı lisede tarih hocasıydı. Benim gözlerim görmüyordu, Lamia'nın gözleri, benim gözlerimin görmediğini görüyordu. Neyinden etkilenmiştim acaba Lamia'nın? Sesinden, nefesinden, gülüşlerinden, konuşmasından? Bilmiyorum. Fakat etkilenmiştim işte. Peki ama Lamia kör bir adamın neyinden etkilenmişti dersiniz? Yıllarca mektuplaştık. Sonra onlar Feneryolu'na taşındı. Bu ise daha da yakınlaştırdı bizi. O evliydi, ben evliydim. Fevziye Hanım, bir anlayış abidesiydi.[278]

Hayatım bir trajediydi. Birinci perde evleninceye kadar geçen zamanı kapsıyordu. Yıldızsız, Allahsız, cıvıltısız, katran gibi bir gece. Vıcık vıcık ıstırap. Birkaç şehri fethe yetecek bir enerjiyi yel değirmenlerine saldırmakla harcadım. İkinci perde izdivaçla

277 *Jurnal 1*, 338.

278 Mahmut Ali Meriç babasının Lamia Hanım'la 1963 yılında tanıştığını söylerken, (*Bu Ülke*, 687) Ümit Meriç 1965 tarihini vermektedir. *Babam Cemil Meriç*, 130.

başladı. Daha büyük, daha derin, daha uzun acılar vardı. Fakat vahaları da olan bir çöldü bu. Ve göğü yıldızlarla dolu: Çocuklarım. Nihayet trajedinin son perdesi Lamia Hanım'la başladı.[279]

Emma Bovary'yi neden bütün zarafet ve sefaletiyle seviyorum sanıyorsunuz ki?[280]

Dostlukla.

Cemil Meriç
İstanbul, 24 Haziran 1983

---

279 *Jurnal 2*, 49. (Ümit Meriç'in verdiği bilgiye göre, Lamia Hanım'ın Cemil Meriç'in hayatında özel bir yeri vardı: "Bu kendisini saklayan ama maddi manevi hiçbir emeği esirgemeyen büyük-kadın, daha sonraki yıllarda Cemil Meriç felç olup yatağına çivilenince, ona olan dostluğunu bir kere daha ispat edecek ve hiçbir karşılık beklemeden senelerce evine gidip gelip onun hastabakıcılığını da yapacaktır. Lamia Hanım'ın sekreterliği ve yazı arkadaşlığı sayesinde Cemil Meriç, U(riel) Heyd'in *Ziya Gökalp, Türk Milliyetçiliğinin Temelleri* adlı eserini Türkçeye kazandıracak, ayrıca bir kader bilmecesinin hikâyesi olan Thornton Wilder'ın *Köprüden Düşenler* adlı eserini de tercüme edecektir. *Babam Cemil Meriç*, 130.)

280 Hakikaten de Cemil Meriç'in Gustav Flaubert'in roman kahramanı Emma Bovary'ye karşı olan tutkusu inanılmaz boyutlardadır. Lamia Hanım'a yazdığı mektuplarda, sık sık Emma Bovary'den söz etmesi bir yana, ona doğrudan doğruya Emma diye seslenmesi de bunun somut bir göstergesidir: "Emma, Emmam benim! Bir itle evlendi, birkaç itle yattı. Ve bir eczaneden aldığı arsenikle intihar etti. Dünya edebiyatında bir erkek severim: Don Kişot. Bir kadın severim: Emma. Ben ne Don Kişot gibi şerri kollarıyla yenebileceğine inanan bir şairim, ne de Emma gibi hüsnüne rüyasındaki erkeği râm edebileceğini tasavvur edebilecek ölçüde hayalperest. Beni kudurtan aczim my darling! Ben büyüklüğü içinde küçüğüm. Biliyorum ki dâhi dedikleri talihlilerden olabilirdim. Bir kıl eksik bunun için. Kadın ya şehvettir ya şefkattir. Yahut ikisidir. Sen bana ciltlerde ara onu diyorsun. Ben o ciltleri sende bulduğumu sanıyordum." *Jurnal 1*, 340.

6.

Sevgili dostum,

Mektubunuzun beni nasıl şaşırttığını ve nerelere sürüklediğini tahmin bile edemezsiniz. On sekiz yaşındaydım galiba. Cenevre'deydik. Artık *erkek* olduğuma karar veren babam, bir gün bir adres tutuşturuverdi elime. Hemen arkasından da, belirli bir saatte orada bulunmamı tembihledi gayet sıkı bir şekilde. Laf aramızda, hayli memnun kalacağımı sözlerine eklemeyi de ihmal etmedi. Verilen adrese gittiğimde, yabancılara, yalnızlara ve sorunlu delikanlılara hizmet eden o nazik Cenevre kızlarından birkaçı çıkıverdi karşıma. İnanın bana, hayatımda o günkü kadar aşağılandığımı hatırlamıyorum ben. Bu yüzden, bu netameli meseleyi bir kenara bırakıp edebiyatın kara sularında boğulmayı tercih edeceğim önceden de yaptığım gibi. Fakat Fevziye Hanım'a duyduğum hayranlığın her geçen gün arttığını bilmenizi isterim.[281]

*

Fizik dalındaki zekâsı edebiyatçılığından çok daha parlak olan Ernesto Sábato, sözlerini dört bir yöne yuvarlamadan, "*Alçaklığın Evrensel Tarihi* yahut *Yolları Çatallanan Bahçe* Arjantin edebiyatının yüzkarasıdır; hem Borges, hem de yazdığı kitaplar fazla

281 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 82. (James Woodall, bu zoraki cinsel tecrübenin Borges'in bütün hayatını altüst ettiği ve kadının fiziksel varlığına karşı derin bir korku duymasına yol açtığı kanaatindedir. Öyle ki, genç Borges, Cenevre'de yaşanan hayal kırıklığını gizli gizli büyütecek, "hadım eden anne" ile "cinsel bakımdan başarılı baba" figürünün gölgesine konaklamaktan kendini alamayacaktır. Woodall'ın aktardıklarına bakılırsa, Emir Rodriguez Monegal, Cenevre'de yaşananların etkisiyle Borges'in kendi vücuduna yabancılaştığını ve o çıplak varlığın Borges tarafından özenle karanlıkta bırakıldığını düşünüyordu.)

ciddiye alınmaya değmez" deseydi, inanın bana, itiraz etmeyi aklımın ucundan dahi geçirmezdim. Hatta, genç bir yazarın, önüne çıkan hırdavatı ve zerzevatı sağa sola iteleyerek varlığına yer açma çabası nazarıyla bakıp hak da verebilirdim kendisine. Bu çocuğun üzerinde bir hayli emeğim bulunduğu halde, arkamdan çemkirmelerine, körlüğümü diline dolayıp meyhane meyhane çengi kıyamet gezdirmelerine de ses çıkarmazdım aslında. Üstelik, Ernesto, tasavvurunda pek de güçlük çekmeyeceğiniz bahanelerle Perón döneminde üniversiteden uzaklaştırılmıştı. Diktatörün gazabına uğrayanların, benim Perón'a yönelik eleştirilerimden neden rahatsız olduğunu anlayamıyordum bir türlü.

Ernesto Sábato ile 1940'ta aziz dostum Adolfo Bioy Casares'in evindeki bir akşam yemeğinde tanışmıştım. Gözbebeklerindeki kıvılcımları yanardağlardan ödünç aldığını gizleme gereğini hissetmeyen gencecik bir insandı. Mübalağa unsuru ağır basan bir saygının sefaletinden zerre rahatsız değilmiş gibi, göstermelik bir nezaketin etrafında dolanıyordu sürekli. Gelgelelim, ruhunun derinliklerinde ihtilâller gezindiren ve bir cepheden diğerine koşmaktan hiç yüksünmeyen bir direnişçi de, bulduğu her fırsatta, "Ben buradayım ey ahali" diye bağırıyordu sanki. Fizik kariyerini bir kenara bırakıp Paris'i terk ettiğini de o konuşma sırasında öğrendim zaten. Olabilirdi, edebiyat insana kimi zaman buna benzer anlamsız çılgınlıklar yaptırabilirdi. Yazılan eserin kalitesine bakarak bu kararı kutsayıp saygı duymak da mümkündü tabii ki.

Ne var ki, Ernesto edebiyatta fizikteki kadar yetenekli sayılmazdı. Beni asıl şaşırtan, o zeki insanın bu eksikliği görmemek konusunda sergilediği istikrarlı ısrardı. Zira, böyle bir durumda önüne ayna tutmanın hiçbir mânâsı kalmıyordu. Muhtemelen bu yüzden, kendi yazdıklarının, benim kısa öykülerimden çok daha üstün olduğunu belli periyotlarla tekrarlamasını pek fazla umur-

samamıştım doğrusu. Fakat Paris'te tanıştığı sürrealist ressam Oscar Dominguez'i yarı yolda bırakması fena halde canımı sıkmıştı. Bu ikisi, birlikte intihar etmek amacıyla sözleşmişler, ama Ernesto kimsenin bilmediği bir gerekçeyle sözünden caymıştı. Bunu öğrenince nasıl hayal kırıklığına uğradığımı asla tahmin edemezsiniz. Oscar Dominguez sözünü tutmuştu çünkü.[282]

İşin asıl garip tarafı, benim "Ölümsüzlük" isimli kısa öykümün dipnotlarının birinde, Ernesto Sábato da hayalî bir kahraman sıfatıyla yer alıyordu. Bizim fizikçi, tarihin o döneminde Borges'in metinlerinde dipnot olmaya bile itiraz etmemiş, tersine bundan gurur duyduğunu dile getirmişti sık sık. Yıllar sonra yazdığı *Karanlıkların Efendisi* romanındaki karakterlerden birini benden hareketle şekillendirdiğini ise tesadüfen öğrendim. İlerleyen yaşlarında görme gücünü yitiren Sábato'nun, *Kahramanlar ve Mezarlar* kitabında şeytanî bir mezhebe mensubiyetle suçladığı körlerden biri haline geleceğimi kim bilebilirdi ki? Bununla birlikte, itiraf etmek isterim ki, iki ayrı Borges fikrini ilk kez ortaya atan Ernesto Sábato'nun ta kendisiydi. Gerçi o, bu Borgesler'den ikincisini Bizanslı, züppe ve insanlıkdışı gibi gurur verici sıfatlarla tanımlamaktan çekinmemişti, ancak hiç değilse ilk Borges konusunda iyimserdi.[283]

---

282 *Borges*, 126. (Jason Wilson, Ernesto Sábato'nun 1964'te sağ ve sol milliyetçilere karşı Borges'i ısrarla savunduğunu da hatırlatıyor. "Ancak" diyecekti Wilson, "Sábato, onu fazla kitapsever, fazla Bizanslı, fazla soluk tenli bulmakla birlikte, onun Arjantin'in kaderiyle başa çıkacak bir canlılıktan, fedakârlıktan ve hissiyattan yoksun olduğunu düşünüyordu. Ona göre, Borges'in tarz kurcalamaktan ve fikirler üzerinde uçarı oyunlar oynamaktan başka bir marifeti yoktu.")

283 James Wilson'a göre, Sábato'nun ortaya attığı bu görüş, zamanla bütün Arjantin'de yaygınlık kazanacak, Borges'in kitaplara aşırı düşkün, aşırı bilge, aşırı kozmopolit ve sürgündeki bir Avrupalı kadar apolitik biri olarak

Arjantin halkı Perón'dan yakasını kurtarmıştı fakat öyle anlaşılıyordu ki, benim Perónculardan kurtulmam o kadar kolay bir seyir izlemeyecekti. Olur olmaz bir yerde onlardan birisi karşıma çıkıyor ve hiç gerekmediği halde sinirlerimi bozmayı başarıyordu. 1956 yılında Montevideo'daki Arjantin Büyükelçiliği'nde verdiğim bir konferans sırasında yaşadıklarım bunun somut bir yansımasıydı mesela. Basın mensupları da oradaydı ve benimle röportaj yapmak istiyorlardı. Ben de sorularını cevaplandırırken, doğal bir biçimde Perón döneminde yaşanan rezaletleri birer birer sıralıyordum. Kabul ediyorum, siyasetten anlamayan birisi sıfatıyla eleştirilerim biraz sert kaçmış olabilirdi lakin unutmayın ki, ben de ancak yıllar sonra konuşma fırsatı bulabilmiştim. Neden bunun tadını çıkarmayacaktım ki?[284]

Eleştirilerimin hedefinde sadece Perón yönetimi değil, Perónlu yıllarda sesini soluğunu ağır asma kilitlerin gerisine gizleyenler de yer alıyordu hiç şüphesiz. Biz orada, İran tasavvuf kültürüyle polise işkence yapma cesareti gösterirken, Arjantin Yazarlar Derneği'nin (SADE) kapısından içeri adım atmaya çekinen veya SADE kapatıldığı zaman Recoleta Mezarlığı'nın sessizliğine bürünen güzide edebiyatçılar, çoktan deliklerinden

---

değerlendirilmesine yol açacaktı. Öyle ki, bu kanaat, zamanla Borges'in aslında Arjantinli olmadığı iddialarının da hareket noktasını teşkil edecekti. (*Borges*, 127.)

284 *Kitabın Gölgesindeki Adam*, 269. (Her biri ayrı bir Borges portresi çizen biyograflar, sözün şehvetine kapılma bahsi açıldığında, bu bilge insanın başını belaya sokmaktan çekinmediğine dair ortak bir kanaat sergiliyor. İdeolojilerin gölgesine sığınarak, bunu Borges'in siyasal öngörüsüzlüğüyle yahut apolitikliğiyle açıklamak son derece kolay elbette. Nedense kimsenin aklına, Borges'in o yaşta niçin böyle bir ihtiyacın (ihtirasın) pençesinde kıvrandığına ilişkin bir soru gelmiyor.)

başlarını uzatmaya başlamıştı. Gömlek ceplerine ışıltılı ve pahalı dolmakalemler yerleştirip akşam üzerleri Plaza de Mayo'da güvercin adımlarıyla gezinmek kolaydı şimdi. Beni yeni yönetime yardakçılık yapmakla suçlayanların hemen hepsi, birkaç koltuğu birden gözüne kestirmenin rahatlığı içinde rahat rahat yükseltebiliyordu sesini.

Doğrusunu isterseniz, Ernesto Sábato yahut Ezequiel Martinez Estrada'nın durup dururken beni hedef alabileceği aklıma bile gelmemişti. Sábato gençliği dolayısıyla mazur görülebilirdi belki ama Estrada'ya ne oluyordu Tanrı aşkına? Kendisi, Perón'un iktidara gelmesiyle birlikte La Plata Üniversitesi'ndeki görevinden kovulanlar arasında ilk sıradaydı. Hocalık hakkının elinden alınması neyse ne de, o dönemdeki baskılar yüzünden birtakım psikosomatik hastalıklara yakalanması felaketti hakikaten. Düşünün ki, yeniden üniversite koridorlarında dolaşabilmesi için 1955 yılını, yani Özgürlük Devrimi'ni beklemesi gerekecekti. Diyeceğim, tıpkı Ernesto gibi, o da en az benim kadar Perón'un hışmına uğramış bir edebiyatçıydı. Hadi bunlar bir tarafa, Victoria Ocampo'nun *Sur* dergisinde yıllarca birlikte çalışmamış mıydık? Neden birdenbire yabancılaşmıştık ki birbirimize?

Estrada, Montevideo'da dile getirdiğim eleştirileri cevaplandırırken durduk yere celâllenmiş ve bana benzeyen yazarların Perón'a iftira atmak uğruna kişiliklerini alçalttıklarını söyleyivermişti. Neden beni suçlarken diktatörü savunmaya ihtiyaç duyduğunu anlamam mümkün değildi. Ben de bir makale yazarak ironik bir üslupla bu durumu dile getirdim. Estrada birdenbire yazma yeteneğini yitirmiş olmalı ki, bana saldırma görevini Ernesto Sábato üstleniverdi! Hayır, mektubun başında da vurgulamıştım ya, ciddi bir şey anlatsa, saygı bile duyabilirdim bu genç arkadaşa. Nereden çıktıysa artık, yazdıklarım bir kenara,

kişiliğimi de basit ve yüzeysel bulduğunu haykırıyordu. Ben de onun Perónist bir dil kullandığını, zaten yazısının da sloganlardan ibaret olduğunu ortaya koyan bir karşı yazı yazdım. Zira, bu arkadaşların etikten pek fazla haberi yoktu ve popülizm uğruna ayaklar altında örselenmeyi göze alabilecek karakterde görünüyorlardı. "Etik" dedim, "devletten gelmez ve herhangi bir fikri binlerce insanın benimsemesi onu kötü olmaktan çıkarmaz."[285]

Tabi ki bütün bunların arkasında, yıllar önce Héctor Alvarez Murena ile yaptığım tartışmanın onca zaman sonra bile bir türlü dinmeyen sancıları yer alıyordu. Murena, milliyetçi bir eleştirmendi ve bu nedenle, beni seçkincilikle suçlamasında şaşırtıcı bir durum yoktu. Şaşırtıcı olan, önce Arjantin'in millî sembollerinden ustalıkla yararlandığımı söylemesi, hemen arkasından da, biraz önceki tespit bir başkasına aitmiş gibi, beni milliyetimi gizlemekle itham etmesiydi. Meğerse ben, kozmopolitlikle eşdeğer gördüğü çokkültürlülüğe hizmet ediyormuşum ve bu çokkültürlülüğün temel amacı, Arjantin'i dejenere etmekmiş! Doğrusu, o zamanlar Murena'yı ciddiye alırdım, "Arjantinli Yazarlar ve Gelenek" konulu bir konferansla kendisine cevap verdim. Benim

285 *Kitabın Gölgesindeki Adam*, 269. (Genel anlamıyla etik, daha dar anlamıyla ahlâk, Borges'in üzerinde titizlendiği konuların ilk sırasında yer alıyor. İşin güzel ve anlamlı tarafı, bağırıp çağırarak bunu bir tür gösteriş haline getirmemesi. Oysa, Cemil Meriç, ahlâktan söz etmesi gereken durumlarda öylesine çığlıklar atıyor ki, söyledikleri anlamını yitiriveriyor. Mabedin bezirganlardan temizlenmesinden söz ederken bile, mabedi değil kendisini önplana çıkartması bunun küçük bir parçası sadece. Muhtemelen bu yüzden, Dücane Cündioğlu, "Eleştirilerindeki sınır tanımazlığı, ölçüsüzlüğü, kolaylıkla ve sıklıkla duygularına kapılışı, bu âteşin zekânın tasnifi güç tezatlarının en önemli sebeplerinden biridir" demek mecburiyetini hissediyor. *Bir Mabed Bekçisi*, 39.)

açımdan mesele son derece basitti: Yazarın milliyetinden ziyade, evrensel açıdan kabul gören birtakım gerçekleri bünyesinde toplaması önemliydi. Bu bakımdan, telâşa kapılmak anlamsızdı, Arjantin'in geleneksel mirasının evrenselliğini kabul etmek yeterliydi. Sadece Arjantin'i ilgilendiren konuların çevresinde gezinerek nitelikli bir yazar ya da daha vatansever bir Arjantinli olunabilir miydi Tanrı aşkına?[286]

Zira ben başından beri, Latin Amerikalı yazarlar etrafında oluşturulan mite karşı çıkmıştım. Hem Latin Amerikalılar, hem de Latin Amerika'ya dışarıdan bakanlar tarafından allanıp pullanan bu yazar miti, birtakım klişelerin yörüngesinde dönüp duruyordu: Sömürülen yerlilerden, pampalardan, balta girmemiş ormanlardan söz etmek, bunların üstüne de Ant Dağları'nın ışığını düşürmek yeterliydi. Oysa ben, kendimi Latin Amerikalı olarak görmediğim gibi, bu türden klişelere uyarak Arjantin'le sınırlı kalmayı baştan reddetmiş bir insandım. Sizin seveceğinizi umduğum bir kelimeyle ifade etmem gerekirse, son derece oryantalist bir fotoğraftı bu ve o çerçeveye girebilmek amacıyla birbirinin omuzlarına basan yeterince yazar mevcuttu. Unutmayın ki, ilk yazılarımı yayımlamaya başladığım yıllardan itibaren, yazının ve yazarlığın ne olması lazım geldiğine dair neredeyse kesin bir görüşe sahiptim ben. Tuhaf bir milliyetçilik uğruna böl-

286 *Kitabın Gölgesindeki Adam*, 285. (James Woodall, Borges'e yöneltilen suçlamaların mantığını eleştirirken şunları söylüyor: "Büyük çoğunluğu birer akılsızlık örneği olan bu eleştiriler, onun siyasal tutuculuğuna yapılan itirazlarla bağdaştırılıyordu. Borges'i züppe aristokrasiyle özdeşleştiren, fildişi kule estetikçisi olarak tanımlayan ideolojik açıdan saldırgan eleştirmenlerin çoğu, onun sosyal geçmişi (orta sınıf), mali durumu (parlak değil) ya da öykülerinin kendi yaratılışından kaynaklanan niteliği hakkında yanlış bilgilere sahiptiler.")

gesel değerleri her şeyin önüne çıkartmaya çalışan yazarlara garip gelse de benim görüşüm netti: Yazar, öncelikle düşsel bir dünya yaratmalı, bu düşsel dünyada sınırlarını kendisinin tayin edeceği bir şekilde toynak patlatıp kılıç şakırdatmalıydı.[287]

Doğrusunu isterseniz, üç beş klişeye tıkıştırılan Latin Amerikalı yazar efsanesi, esasen Avrupalılar'ın eseriydi. Avrupalı entelektüelin zihninde, bir Güney Amerikalı yazarın ne yazması gerektiği konusunda kemikleşmiş kategorilere itina ile yerleştirilmiş beklentiler vardı. Bu beklenti, muhtelif edebiyat çevrelerinde hayli yüksek sesle dile de getiriliyordu zaten. Düşünebiliyor musunuz, öykülerimin bazıları Fransızcaya çevrildiğinde bana ilk yöneltilen eleştiri, "Yeterince Latin Amerikalı değil" gibi tuhaf bir ifadeye zincirlenmişti. Açıkça dile getirmeseler de, onları memnun edecek şekilde yazmadığımı söylüyorlardı elbette. Avrupa'da bugün dahi geçerliliğini sürdüren bu bakış açısının hiç sorgulanmadan benimsenmesi, her zaman rahatsız etmişti beni. Eminim ki, Türk yazarlarından da benzer şeyler bekliyorlardır ve o beklentilere cevap vermeyenleri çevirmeye değer bile bulmuyorlardır.[288]

---

287 James Woodall'a göre, "Borges dünyaya bir Arjantinli olarak bakmayı 1930'ların başlarında bırakmıştı. Arjantin 1960'lı yıllarda giderek istikrarsızlaşıp özgür dünyaya düşman olurken, Borges'in şöhreti giderek artıyordu; enternasyonalizm –buna çokkültürlülük de diyebilirsiniz– çok farkında olmadan iliklerine işleyen ve asla vazgeçemeyeceği bir şey olmuştu. Yıllar önce uzak ülkelerden bilinmeyen yazarları yutarcasına okurken ekilen tohumlar ürün veriyordu." (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 294.)

288 *Borges*, 7. (Monegal, her ne kadar Avrupalı entelektüelin, zihnini yaralı bir oryantalizmin kucağına bırakan bu bakış açısının kırıldığını söylese de, 1980'lerden itibaren Gabriel Garcia Márquez'in *Yüzyıllık Yalnızlık* romanıyla birlikte başlatılan "büyülü gerçekçilik" efsanesi ve diğer Güney

Sizde de yansımasını aynı şekilde mi gösterdi bilmiyorum ama bir gün zihnimin bir bölümünü, "Gözlerimi bütünüyle kaybettikten sonra kişiliğimde somut bir erozyon meydana geldi mi acaba?" sorusuna cevap ararken yakalayıverdim. Teknik ve teorik açıdan birtakım şeylerin değiştiğinden kuşku duymasam da, bunun pratikte doğrulanması çok da kolay olmuyordu. Tabii ki, bastığım yeri görmediğim için hayat karşısında ziyadesiyle ürkektim artık. Bu ürkeklik, bir savunma refleksiyle birlikte devreye girdiğinden, hareket kabiliyetim her geçen gün biraz daha azalıyordu. Alışkanlıklar dolayısıyla evde veya kütüphanede fazla sorun çıkmasa da, başka yerlerde aynı rahatlığı bulmam imkânsızdı. Calle Florida'daki insan kalabalığı arasında bastonumu sağa sola çarparak kendime güvenimden zerre taviz vermeden yürüdüğüme dair bir görüntü sergilemekle birlikte, trafik ışıklarında yanımda duran kişinin ceketinin eteklerine yapışıyordum hemen. Güven duygusunun sahteliğinin somut kanıtı bu da değilse nedir ki?

Hiç şüphe yok ki, kör olmadan önce yazdıklarımla kör olduktan sonra yazdıklarım arasında da önemli farklar vardı. Körlük, yaratıcılığımla birlikte o dillere destan kurmaca yeteneğimi ve denemelerini de alıp götürmüştü sanki. İnsanın az önce yazdığı satırı göremediği bir durumda mücadeleyi sürdürmesinin çok fazla anlamı yoktu galiba. Muhtemelen bu nedenle, 1970'teki *Brodie Raporu* ve 1975'teki *Kum Kitabı*'na kadar uzanan geniş aralıkta neredeyse tek bir öykü yazmak gelmedi içimden. Sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi, dikte ettirme mecburiyeti, insanı dolaylı anlatımdan kopartıp benim "dolambaçsız anlatım" ismini verdiğim bir çaresizliğin kucağına bırakıyordu. Dolambaçsız

---

Amerikalı yazarların buna eklemlenme biçimi, durumun pek fazla değişmediğini koyuyor ortaya.)

anlatım da, tabiatı gereği, öykülere fazla itina göstermemi engelliyordu. Eleştirmenler pek de farkında değildi, fakat mesela, *Brodie Raporu*'ndaki öykülerden beşinde, "bana anlatıldığına göre, bana dediklerine göre" türünden ifadelerin arkasına gizlenmemin esas sebebi, tam da buydu işte.[289]

Bağışlayın lütfen, sözü uzattım yine. Dostluğunuza sığındığımı bilmenizi isterim.

Jorge Luis Borges
Buenos Aires, 14 Temmuz 1983

7.

Aziz Borges,

Kelimelerle yeryüzünü güzelleştirme iddiasıyla yola çıkan yazarların, aynı kelimeleri kullanarak dünyayı birbirlerine dar etmek için çengi kıyamet çırpınmaları, öteden beri tuhaf gelmiştir bana. Ayağını ötekinin omuzuna yahut sırtına basarak eseri yerine ismine yer açma çabasının tabii bir tezahürü müdür bu, yoksa arka planında dile getirilmesi yürek isteyen küçüklükler mi gizlidir, bilemedim doğrusu. Yine de, bir neslin diğerini zehirlemek amacıyla sergilediği karanlık kar yağışından uzak kaldığımı söyleyemem. İtiraf ederim ki, ben de sözün şehvetine kapıldığım netameli zaman dilimlerinde bu tuzağa düşmekten alıkoyamamışımdır kendimi.

289 James Wilson, Borges'in geç dönem öykülerinin yazmaktan bıkmış usanmış bir yazar izlenimi uyandırdığını belirterek, bu metinlerin edebiyat çevreleri tarafından fazla abartıldığını söylüyor. Arkasından da, John Maxwell Coetzee'nin, "Bu öykülerin hiçbiri Borges'in prestijine katkı sağlamamıştır" dediğini aktarıyor. (*Jorge Luis Borges*, 134.)

Tenkidin esere değil de müessire yöneldiği durumları ele alalım mesela. Satırlarınızı okuyunca muhatabınızın yüzünün gireceği şekli hayal etmek bile başlı başına saadet kaynağıdır hiç kuşkusuz! Halbuki, hükümetlerden ordulara, ideolojilerden dinlere kadar insanı yazdığına yazacağına pişman etmek amacıyla bekleşen yeterince gönüllü teşkilât mevcut dünyamızda. Tehlikenin şuurunda olan edebiyatçılar taze bir hevesle öne atılmak yerine, yazdıkları sayfaların üzerine eğilseler çok daha faydalı neticeler çıkmaz mıydı ortaya acaba? Bana öyle geliyor ki, meseleye sadece kelimelerin mazisi ve ahlâkı açısından bakmak, felâketin niteliği hakkında kapsamlı bir fikir verecektir herkese.[290]

Laf aramızda, ben bunu yalnızca Türkiye türünden düşüncenin sarp yamaçlarında gezinmeyi pek fazla sevmeyen memleket münevverlerine mahsus yaratıcı bir kalkınma modeli zannederdim. Meğerse Buenos Aires ile İstanbul'un çok da farkı yokmuş birbirinden. Tanrı bilir, Londra ile Paris veya Viyana ile Berlin de benzer kumaşlardan dokunmuştur! Aksi takdirde, Fransa'nın *Gallimard* döküntüleri, sizin kitaplarınızı, "Yeterince Latin Amerikalı" değil diye yargılama cesaretini nereden bulacaklardı ki? Ne tuhaf, Avrupa'nın engizisyondan bu yana kategorilere sevdalı zihninde, Avrupa dışında yaşayan halkların sabit bir yeri var: Latin Amerikalı yazar şu konularda ve şöyle yazmalı, Türkiyeli sinemacı egzotik sahalarda biraz fazla gezmeli, Cezayirli ressam yemenisi yırtık bedevileri çizmeli, sosyalizm sorununu Fransız Komünist Partisi yerine, Sovyetler'de yaşayan rejim muhalifleri çözmeli...

Hiç şüphesiz, bu kadarı bile her kronik hastalık gibi belirgin bir seyir izleyen oryantalizmin somut bir göstergesi. Buna

290 *Jurnal 1*, 136.

rağmen, bu kavram, müktesebatı bana benzeyen biri tarafından gündeme getirilince değişik bir pencere açılıyor zihnimin asude köşelerinde. Değişik ve aynı ölçüde rahatsız edici bir pencere. Hatırlar mısınız bilmem, bir önceki mektupta, kasaba kerhanesinin müdavimlerini, "Hepsi o toprakların hayvanı" diye tanımlamıştım. Bildikleri ve tanıdıkları dünyanın alışkanlıklarına kayıtlı yaşayan bu insanları aşağılamak, küçük görmek kolaydı zira. Kaldı ki, bu tanım, muhteva itibariyle sadece oradaki insanlarla da sınırlı değildi. Düşünceye ve düşünce adamına kuduz köpek muamelesini uygun gören diğerleri de dahil edilebilirdi bu kalabalığa.

Zihnimden geçenlerin mabedi bekleyen kazları endişelendirme ihtimalinden utansam da dile getirmek zorundayım: Oryantalizm bu bakış açısından başka nedir ki? Afrika'ya giden misyonerler veya Güney Amerika'yı işgal eden İspanyollar oradaki halkları daha mı farklı gözle görüyorlardı sanki? *Bize* benzemeyeni bir alt kümeye yerleştirip kenara çekilmekte yahut onu da *bize* benzetmek gayesiyle didinmekte düğümleniyor asıl mesele. Vahşi, barbar, ilkel, primitif benzeri kelimeler bu gayeyle icat edilmedi mi zaten? Üç beş kitap okuyan hemen herkesin zihninde farklı oryantalizmler boy veriyor ne yazık ki. Mahiyetini ve meşruiyetini tartışmanın anlamı yok, hepimiz bir ucundan Nemesis'in parmaklarına uzanmaya sevdalıyız belki de.[291]

---

291 Cemil Meriç, "Londra, New York veya Moskova. Bütün uzak beldeler gurbet benim için. Yalnız Paris vatan, kafamın vatanı. Ama gönlümle bu topraklara bağlıyım" diyerek çarpıcı bir ayrım yapmaktan geri durmuyor. Böylece, zihinsel vatan / duygusal vatan ayrımı çıkıyor karşımıza. Modern sosyoloji kadar siyaset bilimi de bize, asıl belirleyici olanın "zihinsel vatan" olduğunu, ikincisinin ise bir alışkanlıktan ibaret olduğunu söylüyor öteden beri. (*Jurnal 1*, 105.) Buna rağmen, "Türk aydını yangından kaçar gibi

Ama hazır yeri gelmişken, körlükle kurduğum münasebeti tahlil etme yanlısıyım ben. Zira, bilhassa ilk aylarda körlüğü hazmedebildiğimi söylemem hayli güç. Nasıl hazmedebilirdim ki, gözlerim benim her şeyimdi, onları yitirince manastırından kovulan bir keşiş yahut tekkesinden taşra düşen keşkülü eksik bir derviş gibi kalakalmıştım orta yerde.[292] Öfkeli, gururu kırık ve ürkek bir insandım artık. Kimi geceler, evdekiler uyuduktan sonra sağa sola çarpa çarpa kütüphaneme giriyor, rastgele seçtiğim bir kitaba başımı gömerek hüngür hüngür ağlıyordum.[293] İçine

---

uzaklaşıyor yurdundan. Hayır, kirlettiği bir odadan kaçar gibi. Unutuyor ki, vatanı kenefe çeviren kendisi. Aydın, Tanzimat'tan beri Batı kapitalizminin şuursuz simsarı. Ve aydın harabe haline getirdiği bu memleketin enkazından bir şeyler yüklenip Batı'ya kaçmak istiyor. O enkazla yeni bir bina kurmak güç şey" diyebilen de Cemil Meriç'ten başkası değil. (*Jurnal 1*, 106.)

292 Sanılanın aksine, Cemil Meriç'in tasavvufla arası hiçbir zaman iyi olmamıştır. İyi olmak bir yana, metafizik derinlik açısından Osmanlı edebiyatını bir kalemde silip atan da Cemil Meriç'ten başkası değildir: "Budizm Türk insanını ne kadar değiştirdi bilmiyorum. Daha doğrusu, Türk insanı Budizm'i ne kadar değiştirdi? Bildiğim şu ki, bütün Osmanlı edebiyatında metafizik ürperti yok. Bizde derviş, Tanrı'yla vuslat halinde yaşadığı için, suretler âleminden tecerrüt etmiş bir gönül adamı değil, aksiyondan kaçan bir meczup, bir hasta, bir yarı deli yani bir sapıktır. Fuzuli'nin tasavvufu bende daima tercüme intibaı yarattı. Tasavvuf kim, istiğrak kim, Osmanlı kim?" *Jurnal 1*, 163. ("İslamiyetin en büyük zaafı, manastır yok" cümlesinin altındaki imza da Cemil Meriç'e ait. *Jurnal 1*, 367.)

293 O günlerin tanığı olan Ümit Meriç, babasının körlükle yaptığı mücadeleyi hayli çarpıcı bir biçimde anlatacaktır: "Gündüzleri eşin-dostun sıcak sesiyle, yakın alâkası ile körlüğünü unutan, kendisini avutan Cemil Meriç için gece ile beraber kesif bir karanlık başlar. Herkes uyumakta, o ise bazen bir iskemleye, bazen büfeye çarparak kütüphanesinin kapısını bulmaktadır. Kapıyı açar, sessizce içeri girip kapar ve kitaplığa yönelerek rafları bulur, kitapları parmaklarıyla okşar, rastgele birini seçerek içini açar

yuvarlandığım uçurumdan kurtulmak için sağlam bir dayanağa muhtaçtım. Bu dayanak ne olabilirdi ki?

Hakikate yakın durma çabası buna benzer mücadeleler neticesinde ortaya çıktı diyebilirim. Bir diğer ifadeyle, gözlerimi kaybettikten sonra hakikati arama ihtiyacını hissettim. Bu cümleyi dinleyince, "Kör olmadan önce hakikat diye bir meseleniz yok muydu sizin kuzum" benzeri sorular ziyaret edebilir zihninizi. Vardı elbette, ancak gözleri gören bir insanın hakikat tarifiyle, gözleri görmeyen bir insanın hakikat tanımı arasında çok derin farklar bulunduğunu benden daha iyi bildiğinize eminim. Körlüğün ardından Hint düşüncesinin peşine düşüp Ganj kıyılarında gezinmem başka nasıl açıklanabilir ki? O güne kadar önümü aydınlattığını sandığım hakikat, hayalden ibaretmiş meğerse...[294]

İnsanı, lüzumsuz yere edindiği bütün tecrübelerden soyunmaya çağıran Hint tapınaklarına sığınmadan evvel, uzunca bir süre tercüme faaliyetleriyle avuttum yangınlarda kavrulan beynimi. 1956 yılıydı galiba, önceki mektupların birinde ifade etmiş-

---

ve başını sayfalara gömerek hüngür hüngür ağlar. Kader onu mağlup etmiştir." *Babam Cemil Meriç*, 75.

294 Cemil Meriç, Hint düşüncesinin Türkiye'de kavranabileceği hususundaki umutsuzluğunu hiçbir zaman gizleme gereğini hissetmemiştir: "(Abdülhak) Hamit'ten yıllarca sonra Yahya Kemal Hint'e gitti. Pakistan sefir-i kebiri, o ülkeden tek kartpostal bile getirmedi. Biz Hint'i anlayamayız (...) Evet, Hint'in kazandırdığı huzur çok ferdî ve muayyen bir dünyada, muayyen bir iklimde gerçekleşebilecek bir mucize (...) Hint'in keşfi gerçekten Batı'da bir Rönesans yaratmış mı, sanmıyorum. Belki birkaç Batılı'da yahut Batı şuurunun mahdut bir bölgesinde. Batı kavga içinde, Hint felsefesi keskin bir kavga silahı olmak vasfından mahrum. Marksizm var, Hıristiyanlık var..." *Jurnal 1*, 164-165. Hint Kültür Cemiyeti'nin davetlisi olarak verdiği konferanslar da, bu hayal kırıklığını azaltmamış, tam tersine, beslemiştir. *Jurnal 1*, 172.

tim ya, Fevziye Hanım'la Fethi Paşa Korusu'na gidip *Hernani* çalışıyorduk saatlerce. Halbuki ben Maarif Vekâleti'ne başvurup, Victor Hugo'nun *Sefiller*'i ile Hippolyte Taine'in *Sanatın Felsefesi* isimli kitaplarına talip olmuştum. Vekâlet'teki âkiller heyeti, Hugo ve Taine'i değil, önce Jean-Jacques Rousseau'nun *Emil*'ini münasip görmüşler, arkasından da *Hernani*'de karar kılmışlardı nedense.[295] *Hernani* tercümesi esnasında Fevziye Hanım kadar talebelerimden Berke Vardar, Ali Özgüven ve Server Tanilli'nin de yardımlarını gördüm.[296]

---

295 *Hernani* tercümesi konusunda genel bir kafa karışıklığı mevcut. Ümit Meriç, babasının annesiyle birlikte Paris dönüşünde Fethi Paşa Korusu'nda *Hernani* tercümesine başladığını söylüyor. Bu durumda, Maarif Vekâleti ile herhangi bir bağlantıya geçmeden çeviriyi üstlendiğini düşünmek gerekiyor. Fakat bir de şöyle bir anekdot var: Bir gün Hachette Kitabevi'nde Oktay Akbal'a rastlıyor Cemil Meriç. Mesele kendiliğinden *Sefiller* çevirisine gelince, öfkeli bir sesle, "Vermedi herifler" diye bağırmaktan kendini alamıyor. Ancak cevap Oktay Akbal'dan değil, yanında bulunan ve Suut Kemal Yetkin olduğu sonradan anlaşılan bir başkasından geliyor: "*Hernani*'yi verdik ya, oturup yapsana." Cemil Meriç'in, "Manzum tercüme ediyorum Beyefendi!" deyişine bakılırsa sipariş çoktan alınmıştır. Buna rağmen, aylar sonra *Tercüme Dergisi*'nde, "İlk otuz sayfası tetkik edildikten sonra devamına karar verilen eserler" listesinde *Hernani*'nin de yer alması mantıksız görünüyor. Çoktan tercümeye başlamış bulunan Cemil Meriç'in buna inanmayarak listeyi bir de oğlu Mahmut Ali'ye okutması ve ancak ondan sonra ikna olması ise çok daha tuhaf. *Babam Cemil Meriç*, 77-78.

296 Server Tanilli, Victor Hugo'nun ölümünün yüzüncü yılı dolayısıyla 1985'te hazırladığı kitapta, Cemil Meriç'ten de, *Hernani* tercümesinden de tek kelimeyle olsun söz etmeyecektir. Oysa, kitapta yer alan tiradların pek çoğunu ezbere bilenlerden birisi de kendisidir. Büyük ihtimalle, o yılların zihniyet iklimine uygun bir biçimde, birdenbire eski hocası Cemil Meriç'in "gerici" bir insan olduğunu keşfetmiştir! *Babam Cemil Meriç*, 79-80.

İnanır mısınız, Victor Hugo'nun iki ayda yazdığı eserin tercümesi tam iki yıl sürdü. İki yıl boyunca hemen her gün birkaç mısraı bozup yeniden yaptım. Neticede tercüme bitirildi ve Berke'nin yeni aldığı daktiloda temize çekilerek Vekâlet'e teslim edildi. Ertesi sene de, Maarif Vekâleti'nin *Klasikler Dizisi*'nde yayımlandı. Satır aralarında bir hayli gözyaşı gizlenen bu kitabın basılması, kör bir insanın da bir şeyler yapabileceğinin göstergesi olduğu için muazzam bir teselliydi benim açımdan.[297] Kitabı imzalayarak kendisine gönderdiğim hocam Sabri Esat Siyavuşgil, *Yeni Sabah* gazetesinde bir makale yazarak hem eseri övecek, hem de lüzumsuz bir marifet gösterisi diyerek –ifade yerindeyse eğer– kınayacaktı beni. Biliyor musunuz, hiç de haksız sayılmazdı.[298]

Fakat asıl kıyamet, *Hernani* 1957 yılında Şehir Tiyatroları repertuarına dahil edilince kopacaktı. Oyunun rejisörü Max Meinecke işini ciddiye alan bir adamdı ve Paris'te *Hernani*

297 *Bu Ülke*, 67.

298 Sabri Esat'ın yazısı, Türkiye'de herkesi canından bezdiren ama kimsenin de değişmesi için çaba harcamadığı atmosfer ve zihniyetten şikâyet ekseninde şekillenmiştir: "*Hernani* tercümeni sayfa sayfa okudukça, bilsen sana ne kadar acıdım, kendimi ne kadar suçlu hissettim. Manzum tercüme, hem de Victor Hugo'dan. Fransız romantizminin ilk meydan muharebesi ve ilk zaferi, cihan edebiyatına şeref veren bir âbide! Kim bilir, ne kadar da göz nuru döktün, kaç gece uykusuz kaldın, bir mısraın inadı, bir kâfiyenin serkeşliği kim bilir sana ne kadar ıstıraba maloldu. Bu sancıları ben de tattım bilirim. Güzel tercümeni okurken, o eski günleri yeniden yaşar gibi oldum ve üzüldüm. Kendimi suçlu buldum. Eğer büyük bir tevazu'yla bana ithafında söylediğin gibi, bu yolda sana örnek olmuşsam, bilmeyerek sana kötülük etmişim, göz nuruna kıymışım, seni bir hülyanın, bir vehmin kurbanı etmişim." *Bir Mabed Bekçisi*, 265. Ümit Meriç'in verdiği bilgiye göre, Cemil Meriç'in Sabri Esat Siyavuşgil'e ithafı, *Hernani*'nin sayfalarına Server Tanilli tarafından yazılmıştır. *Babam Cemil Meriç*, 79.

sahnelenirken kullanılan dekorları getirtmek dahil ayrıntılarla bizzat uğraşıyordu. Hatta, birkaç defa bizim Nacak Sokağı'ndaki fakirhaneyi şereflendirerek eserle ilgili fikirlerimi alma inceliğini de göstermişti. Düşünebiliyor musunuz, rol dağılımı bile yapılmıştı. Hernani'yi Muzaffer Arslan, Dona-Sol'u ise Nedret Güvenç oynayacaktı. Max Meinecke'nin küçük bir ricası vardı yalnızca: Uzun tiradların bazılarını kısaltabilir miydim? Onu da yaptım, zira oyunun sahnelenmesinden elde edeceğim telifle tekrar Paris'e gitmeyi ve ameliyat olmayı hayal ediyordum. Ne var ki, *Hernani* sahnelenmedi. "Mühim bir sebepten dolayı eser daha sonra sahneye konacaktır" denerek her şey iptal edildi. [299]

1960, hem memleketin kaderi, hem de benim talihim açısından trajik yanları ağır basan, diğer taraftan da ironiyle beslenen devrimler yılıydı. Memleket ve millet adına yapılan ihtilâl, bizi Arjantin'e veya İspanya'ya benzetmek dışında pek hayırlı bir netice vermedi doğrusu. Sizin generallere inat, bizde albaylar el koydu duruma. Münasip bir general bulunamaması yüzünden başlangıçta yaşanan karmaşa, ilk mektep temsillerini andırıyordu inanın ki. İhtilâle uzaktan bakan generallerden birinin

---

299 Gerçekten de, 1957 yılında İstanbul Şehir Tiyatroları *Hernani*'yi repertuarına alıp provalara başlamakla kalmamış, gazetelerde de eserin oynanacağını etmiştir. Ne var ki, "Mühim bir sebepten dolayı daha sonra sahneye konacaktır" denerek *Hernani* repertuardan çıkartılmış ve bir daha da yüzünü gören olmamıştır. Ümit Meriç, *Hernani* rolünü üstlenen Muzaffer Arslan'ın askere gitmesini gerekçe gösteriyorsa da (*Babam Cemil Meriç*, 79), muhtemelen mesele daha derindi. Zira o dönemde meydana gelen 6-7 Eylül olayları dolayısıyla memlekette *komünist* diye bilinen hemen herkes tutuklanmıştı. Amaç, yaşanan rezillikleri bu insanların üstüne yıkmaktı. (*Tarih ve Toplum*, c. 6, s. 11) Bir taraftan bu yapılırken, diğer taraftan vaktiyle *komünist* suçlamasıyla hüküm giymiş bir insanın çevirdiği oyunun sahnelenmesi tuhaf kaçardı herhalde.

ikna edilmesiyle emir komuta zincirinin hiç değilse bir bölümü yeniden girebildi devreye. Böylece muhtarlıklar ve belediyeler dahil resmî dairelerdeki asteğmen kaosu bir parça giderildi. Ne yazık ki, memleketin masumiyeti zedelenmişti bir defa, yitirilen masumiyetin yeniden yerine yerleştirilmesi ihtimal dahilinde görülmüyordu üstelik.[300]

Benim başıma gelen ise sizin ikiz tecrübelerinizden farksızdı esasında. Trenle Konya'ya gidiyordum. Umumiyetle hemen hiç kimseyle konuşmayan ben, bu yolculuk esnasında ilk defa başkası ile münasebet kurma imkânı buldum. Başkası kelimesi aldatmasın sizi, neticede üzerinde yaşadığım toprakların insanıydı. Kaderin karşıma çıkardığı genç üniversiteli, çok geçmeden, biraz da öfkeli bir sesle, "Sen bizden değilsin" diye haykıracaktı yüzüme karşı. "Sen bizden değilsin!" Evet, ben onlardan değildim. İyi ama onlar kimdi? Uçurumun kenarında uyanıyordum. Demek boşuna çile çekmiş, boşuna yorulmuştum. Bu hüküm hakikatin ta kendisi idi. Tanzimat'tan bu yana Türk aydınının alın yazısı iki kelimede düğümleniyordu: Aldanmak ve aldatmak. Senaryoyu bizim dışımızda birileri hazırlamıştı. Biz sadece birer oyuncuyduk. Nesiller ütopyaya benzemeyen ütopyalara kurban edilmişti.

---

300 Cemil Meriç, toplumların ve fertlerin hürriyetlerinden gönüllü bir biçimde vazgeçmelerinin gerisinde, güvenlik ihtiyacının bulunduğu kanaatindedir. Bu vazgeçişin anne, hoca veya diktatör lehine olmasından ziyade mantığı dikkat çekicidir: "Hürriyet rahatsız ediyor insanı. Bir güvensizlik duygusu çöküyor içine. Kendi başına karar vermek, yeni yeni durumlar karşısında davranışını tayin edebilmek çok sıkıntılı bir iş. Hür bir dünya tehlikelerle dolu. Ancak tehlikeli bir hayata göğüs gerebilecek insanlar demokrasiye sevgi duyabilirler. Kaç babayiğit vardır buna dayanacak? Çağımızda hüküm süren 'insécurité'nin kaynağı burada. Meçhul ve sayısız tehlikeye göğüs germektense tek tehlikeyi kabullenmek daha akıllıca." *Jurnal 1*, 196.

Fakat şu da mühimdi: Herhangi bir ütopyayı sonuna kadar yaşamadan gerçeği görebilir miydik acaba? Kayaya yapışan bir midye şuursuzluğuyla geleneklerine sıkıca sarılan kalabalık, bildiği patikalardan şaşmıyordu. Arada bir uyanır gibi geniş bir esnemeyle gülümsemekle birlikte, çok geçmeden tekrar dalıyordu derin uykusuna. Avrupa'yı, Avrupa düşüncesini tanımamak gafletlerin en büyüğüydü yine de. Ne var ki, Avrupa'yı tanıyan ülkesinden kopuyordu. Bu lânet çemberinden kurtulmanın bir yolu bulunmalıydı mutlaka. Gerçeği görmek, hatayı bütün boyutlarıyla tecrübe ederek mümkün olabilirdi belki de. Bir başka ifadeyle, yığın Avrupalılaşırken, aydınlar Türkleşmeliydi. Bu hakikatin ışığında yeniden çalışmaya başladım. Spinoza kırk dört yaşında ölmüştü. Nietzsche kırk dört yaşında delirmişti. Ben yolumu kırk dört yaşımdan sonra buldum.[301]

Zihnimin yeniden şekillenmesinde, Spinoza'nın bir sözü belirleyici bir rol oynamakta gecikmedi: Havaya fırlatılan bir taş konuşabilseydi, mutlaka hür iradesiyle ve arzularına uyarak yolculuğa çıktığını ifade ederdi. Fırtınalı bir denizde çalkalanan pusulasız bir gemi, bizden daha hürdü. Riyazet kalesi bir sırça köşkten ibaretti. Hangi limana doğu yönelecektik? Hayyam, kendinden önceki büyüklerin efsaneler söyleyip uykuya daldıklarını haykırmıştı yüzyıllar evvel. Bu yüzden, onun sunduğu kadeh

301 *Mağaradakiler*, 282. (Cemil Meriç'in Konya yolculuğu esnasında rastladığı üniversite talebesinin, sonraları Yeniden Milli Mücadele ya da sadece Mücadele Birliği ismiyle anılacak teşkilâtın kurucusu Necmettin Erişen olduğuna dair rivayetler mevcuttur. Cemil Meriç'in gayet iyi bildiği Hint felsefesinden, Yunan mitolojisinden, Fransız edebiyatından söz etmesine daha fazla dayanamayan Necmettin Erişen, "Sizin kendi kültürünüz, kendi inancınız yok mu?" diye soracak ve bu soru Cemil Meriç'i kırk dört yıllık uykusundan uyandıracaktır.

de köpüklerle doluydu. Doğu, dış dünyayı değiştiremeyeceğini çok çabuk anlamış, muhtemelen bu yüzden, kaderle boğuşmak yerine, esrar dumanlarından ördüğü has bahçede şarkılarla avunmayı tercih etmişti. En yontulmamış sokak adamıyla Eflâtun arasında üslup farkı mevcuttu sadece.[302] Kipling gibi, "Doğu Doğu'dur, Batı da Batı, bu ikisi asla birleşemez" diye kesin hükümler vererek Batı ile Doğu'yu iki ayrı dünya şeklinde göstermeye kalkışanlar büyük gaflet içindeydi. İhtiyarlayan, belleri bükülen, bunayan milletler vardı tarih sahnesinde. Ortaçağ'da Avrupa Doğu'nun, Asya Batı'nın ölçülerine sahipti. Bugünkü mânâsında İbn Haldun Bergson'la kıyas kabul etmeyecek ölçüde Batılı'ydı. Aryalı akıncıların zincire vurduğu siyah derililer, fatihlerinden çok daha medenî idiler.[303]

Sizin asrın başında yaşadığınız tecrübelerin benim zihnime yarım yüzyıl sonra üşüşmesi, coğrafyanın muğlaklığıyla izah edilebilir mi acaba? Tabii aynı ölçüde önemli bir başka soru da, bu savrulmaların nereye kadar süreceği meselesinde düğümleniyor. Hatay'da milliyetçilik ve Marksizm'le tanışan çocuk, hakiki anlamda kendi insanıyla temasın ardından, ana caddeleri mi yoksa patikaları mı tercih edecekti? Hint tecrübesi mi, sürüklüyordu onu bu ıssız kıyılara, yoksa zaten bu kıyılardan hiç ayrılmamış mıydı? Gözlerini yitirmenin bütün bunlardaki payı neydi sahi? Nihayet son soru: Mesela Arjantin'de doğmuş olsaydı yine böyle davranır, yine yaralı sınır boylarında üzengi eskitir miydi sizce?

Dostluğunuzu esirgemeyin lütfen.

Cemil Meriç
İstanbul, 2 Ağustos 1983

---

302 *Bu Ülke*, 287.
303 *Jurnal 1*, 54.

8.

Sevgili Cemil Meriç,

Şöhret denen can sıkıcı ve lüzumsuz felâket, tıpkı körlük gibi, yavaş yavaş iniverdi üzerime. Elli beş yaşından sonra ve görmeyen gözlerle ne ölçüde ünlü olunabilirse, o kadar ünlüydüm artık. Kimilerine göre, mevsimlerin en durusu yahut yağmurların en bulutlusu arkada kalmışken, işaret parmağıyla gösterilen tanınmış bir şahsiyetin budala gururuyla Buenos Aires kaldırımlarını arşınlamanın çok da anlamı yoktu. Şüphesiz haklıydılar. Zira, ün, şöhret, tanınmışlık, popülerlik... artık ne derseniz deyin, içimizdeki en ilkel, en doyurulmamış, en şefkate muhtaç boşluğa sesleniyordu mütemadiyen. O ilkelliği terbiye kabiliyetinden mahrum bulunduğumuz için, karşısına çıkan ilk fırsatta olanca vahşetiyle şahlanıyor ve direnmeye kalkışan hemen her şeyi döküp saçmaktan geri kalmıyordu.

Şöhret denen kepazeliğin kucağına atılmak uğruna, en yakınında yer alan insanların ensesine basmaktan çekinmeyenlerin çoğalma yeteneği, her dönemde kaygılandırdı beni. Atacağı sonraki adımı meşrulaştırma gayretiyle hayatı yaşanır kılan bütün ayrıntıları ayağa düşüren bu tavrın edebiyatçılar arasında yaygınlık kazanması ise utanç vericiydi elbette. Kaldı ki, yazının bu türden alışveriş hesaplarıyla birlikte kullanılmasına ömrümün her dönemecinde şiddetle itiraz etmiş biriyimdir ben. Edebiyat tarihlerinde birkaç sayfa daha fazla yer işgal edinebilme telâşıyla sefaletlerini yaygınlaştıranları hiçbir zaman anlayamadım doğrusu. Bu bakımdan, gönül rahatlığıyla, ne şöhretin peşinden koştum, ne de gelişini saydam dolunay şenlikleriyle karşıladım diyebilirim.[304]

304 Jason Wilson'ın şu tespiti, can yakıcı olmakla birlikte meseleye sağlam bir ışık tutuyor: "Eğer sadece 1950'lerden sonraki öykülerini ve alçakgönüllü,

Gelgelelim, gölgelerin ardına gizlenmeden konuşmak gerekirse, bilinirlik mahcubiyetimi biraz da yayınevinin çabalarına borçluyum. Arjantin'in en tanınmış yayın kuruluşlarından biri olan *Emecé*'nin, 1955 yılından itibaren kitaplarımı teker teker basma kararı alması, esas dönüm noktasını teşkil etti galiba. Bu gayret neticesinde hem okurlarımın sayısı arttı, hem de eserlerim görünürlük kazandı. Ulusal Kütüphane Müdürlüğü ve üniversite hocalığı buna doğrudan veya dolaylı bir destek sağladı mı, bakın onu bilmiyorum. Buenos Aires gazetelerinin kültür ve edebiyat sayfalarında sadece yazar sıfatıyla değil, haber şeklinde de yer aldığım düşünülürse, böyle bir şeyden söz etmek yanlış olmaz herhalde. Buna, Fransızcaya çevrilen birkaç kitabımın Avrupa'da gördüğü ilgi ve nihayet 1961'de Formentor Ödülü'nü Samuel Beckett ile paylaşmam da eklenebilir kanaatindeyim.[305] Dile getirirken utanıyorum ama Formentor Ödülü'nden sonra Batı dünyasını pıtrak gibi sarıverdi kitaplarım.[306]

---

yalın şiirlerini yazmış olsaydı, edebiyat tarihindeki bir dipnot olmaktan öteye gidemeyen bir Pierre Menard'a dönüşecekti. Ancak, körlüğün hükmettiği yıllarda, mantığa ters bir biçimde, ilk baştaki tutkulu okurlarla sınırlı şöhreti hızla yayılmaya başlamış, Borges, sanki ta öteden beri sayısız takipçisi varmış gibi, bir anda Arjantin halkının ilgi odağı haline gelmiş, hatta, farklı ses tonuyla taklit edilmiştir; kısacası, körlük ve şöhret birlikte gelmişti." (*Borges*, 137.)

305 Altı uluslararası yayıncı tarafından oluşturulan Formentor Ödülü'nün amacı, modern edebiyatın gelişmesine katkıda bulunan yazarları teşvik etmekti. Bir bakıma, her yıl biraz daha siyasallaştığına inanılan Nobel'e alternatif olarak düşünülmüştü. O yıllarda hayli yüklü bir miktar olan on bin dolarlık ödül, Beckett'la Borges arasında paylaştırıldı. Paradan daha fazla önem taşıyan ise, kitapların altı yayınevi tarafından yayımlanacak olmasıydı.

306 *Borges ve Ben*, 85. (James Woodall, Fransızca çevirilerin ve Formentor Ödülü'nün uluslararası tanınırlık açısından önemini inkâr etmemekle bir-

Neden itiraf etmeyeyim ki, tam da bu yıllarda kişiliğimde birtakım belirgin kırılmalar kendini göstermeye başladı. Körlük bunun sebebi mi, yoksa neticesi miydi karar vermekte bir hayli zorlandım doğrusu. Gözlerim kapandıktan sonra, akla aykırı bir biçimde gördüklerim berraklaşmıştı. Yıllardır ruhumun derinliklerinde bir yerde pinekleyen ikizim, birdenbire ayaklanmıştı sanki. İkiz dediğime bakmayın siz, bana kalırsa, bir başka ülkenin, bir başka dünyanın, bir başka kâinatın ufuklarından kopup gelmiş uzak bir tanıdıktı sadece. Bu yüzden, bunca yıl nerelerde saklandığına, varlığını nasıl gizlediğine asla akıl erdiremedim. Hayır, Freudyen anlamda bir diğer benlikten söz etmiyorum. Bildiğim, bildiğiniz, bildikleri Borges'ten söz ediyorum. Cümleyi yanlış dikte ettirdim, asıl vurgulamak istediğim şuydu: Bilmediğim, bilmediğiniz, bilmedikleri bir Borges büyütmüşüm meğerse içimdeki ırmaklarda.

Telâşlanmayın hemen, şöhretin getirdiği burnuna mendil beğenmemekle yahut onun ayrılmaz parçası halinde ortalıkta salınan kibir belâsına teslimiyetle ilgili bir tarafı yok bunun. O sıkılgan, tedirgin, içe kapanık adam yerli yerinde duruyor aslın-

---

likte, Borges'in, esas savaş sonrasında Avrupa'nın üzerine çöken umutsuzluğa cevap teşkil ettiğini söylüyor. Woodall'a göre, Borges, dünya edebiyatı için bir çıkış yolu olmuştur olmasına (297) ama körlük ve körlükten sonra yaşanan gelişmeler, ufak tefek metinler ve şiirler dışında edebiyat hayatını bitirmiştir: "Bundan böyle Borges'in yapıtlarının en önemli özelliği kendi eşsiz tarzında, sonsuza dek kendini yinelemesi olacaktır. Şeytanları defedilmiş –Perón'a olan öfkesi de yakında tükenecektir– büyülü masalcı, labirent örücüsü ve kendi üzerinde sonsuz karmaşık oyunlar oynayan öykülerin mucidinin söyleyecek yeni bir şeyi kalmamıştı. Borges'in şimdilik umut ettiği tek şey, yaşamın, kendi yaşamının daha iyiye gitmesiydi." *Kitabın Aynasındaki Adam*, 262.)

da. Fakat nereden çıktıysa artık, daha cüretkâr, daha pervasız, daha geveze bir diğeri de gelip yerleşiverdi sanki onun omuz hizasına. Halbuki, körlüğe hazırlanırken, sonsuz günbatımıyla birlikte hüznü belirgin ve kırılganlığı kirpiklerini hiç durmadan yoklayan bir Borges'le tanışacağımı tahayyül ediyordum. Hatta bu nedenle, yolda beni durdurup, "Siz Borges değil misiniz" diye soranlara, "Evet, arada bir" türünden, dinleyene tuhaf, söyleyene mantıklı gelen cevaplar vermekten de çekinmiyordum. Kim bilir, körlüğün labirentleriyle yaşlılığın aynaları arasında bir derviş tedirginliğiyle gezinen Borges'i bir cam kenarına iliştirmenin vakti çoktan gelmişti.

Hayır, kişilik bölünmesi teşhis ve tespitiyle ömürleri elma sirkesine yatırmanın anlamı yok pek fazla. Sadece, arada o yaşlı ve yorgun adama dışarıdan bakmak hoşuma gidiyordu galiba. Laf aramızda, bakılmayı mazur gösterecek bir hayli zenginliğe sahipti: Şöhret yüzünden etrafını saran kadınların hiçbirinin yüzünü görmediği halde, cıvıltısıyla yetinmeyi bilen bir insan kimin ilgisini çekmezdi ki? Zaman kum gibi akarken, "Evren ne yazık ki gerçek, ben ne yazık ki Borges'im" diye tepindiğine bakılırsa, tevekkülle arasına mesafe koyduğu bile iddia edilebilirdi.[307] Dedim ya, kelimenin bütün anlamlarıyla ikiz bir tecrübeydi bu. Ben arzu etmesem de, şöhretin tahribatından nasibimi alıyordum anlaşılan. Bu yeni Borges'ten memnuniyet duyduğumu zannetmeyin sakın, fakat ikisinin sımsıkı sarıldığı tahterevallide sıkılgan saatler geçirdiğimi gayet iyi biliyorum.

Ne var ki, aramızda derin bir mücadelenin sürdüğünü söylemek, hatta bir adım ileriye gidip kanlı bıçaklı bir muhalefet şerhi

307 *Kum Kitabı*, 21. (Zaman beni sürükleyen bir nehir, ama nehir benim / beni parçalayan bir kaplan, ama kaplan benim / beni tüketen bir ateş, ama ateş benim / evren ne yazık ki gerçek / ben, ne yazık ki Borges'im)

koyduğumu iddia etmek yanıltıcı bir çaba olurdu. Söylemekte zorlanıyorum ama, buna benzer bir tutum, meseleyi gereğinden fazla büyütmek anlamına gelebilirdi. Halbuki, durum sanılanın aksine bir hayli eğlenceliydi: İkizim kitapların loşluğuna gömülmüşken, ondan kalan ayrıntıları hayatın kollarına sere serpe bırakıyordum- mesela ben. Hayır efendim, hiçbir kötü niyetim yoktu; tek amacım, öteki Borges'in masallarını ve şiirlerini rahatça yazabileceği ortamı sağlamaktı. Giderek yalınlaşan o şiirlerle birlikte, her gün biraz daha kısalan masallar da beni doğruluyordu zaten. İkizim kendini ebedî bir hayatın tesellisine adamışken, ben ölümlü bir beden ve zihin taşıdığımın bilincindeydim. O ise yaşananları çarpıtma ve abartma alışkanlığından vazgeçmeye niyetli görünmüyordu maalesef. Yıllar önce ondan kurtulmayı denemiştim aslında, şehri çepeçevre kuşatan gecekonduların efsaneleriyle boğuşmayı bir kenara bırakıp zaman ve sonsuzlukla ilgili oyunlara yönelmemin sebebi tam da buydu işte. Ama o oyunlar da sonunda öteki Borges'in bir parçası olup çıkacaktı.[308]

Nadasa bırakılmış bahçelerden karanfil kurusu, çöllerin ortasından dupduru bir su getirsem de, ikiz tecrübenin dallarına dolanan diğer Borges ortaya yeni çıkmış değildi tabii ki; yıllardır yanı başımda ipeklenen kozanın bir tarafına tutunduğunu sezebiliyordum. Orada öylece dururken bile kimliğinin imkânlarını sonuna kadar gözden geçirmekle kalmıyor, ontolojik sabitliğini de sık sık sorguluyordu. Bilhassa *Ficciones* ve *El Aleph* bunun son derece somut ipuçlarıyla doluydu. Körlük, tereddütlerinde bir hayli ısrarlı davranan bu Borges'i geride bırakmamı kolaylaştırdı. Sıkılgan adam, pılısını pırtısını yüklenip gecekonduların ve pampaların yolunu tutmuş, onun bıraktığı boşluğu da, neredeyse bütün ülkelerde kalabalıkların karşısına geçip saatlerce konuşan

308 *Borges ve Ben*, 55-56.

geveze bir Borges doldurmuştu. Bugün dönüp geriye baktığımda, Amerika seyahati ile *Düşkaplanları* kitabının, ilk Borges'in cenaze törenine hazırlık anlamı taşıdığını daha rahat görebiliyorum.[309]

Düşkaplanları dedim ama kitap esasen *El Hacedor / Yaratan* ismini taşıyordu. *Emecé*'deki editörüm Carlos Frías, eski kitapları yeniden basarken, araya bir de yepyeni bir kitap iliştirmek isteyince, çemberin yarıçapına ilişkin belli başlı hesapların karıştığı kritik bir noktada buluverdim kendimi. Elimde yayınevine verebileceğim hazır bir kitap olmadığını söylediysem de, Carlos, "Her yazarın kıyıda köşede gizlediği bir kitabı vardır, yeter ki aramayı arzu etsin" diyerek bana inanmadığını apaçık bir şekilde koydu ortaya. 1958 yılının son yahut 1959'un ilk günleriydi, bir pazar sabahının tamamını çekmeceleri karıştırarak geçirdiğimi gayet iyi hatırlıyorum. Tabii en büyük yardımcım, son yıllarda ifade ettiklerimi yazma inceliğini gösteren annem Leonor ve onun gölgesi gibi odadan odaya süzülen María Esther Vázquez'di. İnanın bana, o yılı, sevinçli bir telâş içinde kitaplara girmemiş metinler aramakla geçirdik.[310]

---

309 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 286. (İspanyolcası *El Hacedor / Yaratan* olan kitap, yirmi iki düzyazı ile yirmi dört şiirden müteşekkildi ve İngilizceye nedense *Düşkaplanları* ismiyle çevrilmişti. "Kitabın İngilizce edisyonunda, daha egzotik bir hava yakalamak adına, lüzumsuzca, kitaptaki ikinci metnin zaten İngilizce olan orijinal başlığı *Dreamtigers / Rüya Kaplanları* kullanıldı" diyen Jason Wilson, açılış öyküsünün Homeros'un kör olma serüvenini dile getirdiğini de hatırlatıyor. Wilson, "İkiz Borgesler" meselesine ise şu satırlarla farklı bir boyut getiriyor: "Borges, kör olacağını öğrendikten sonra intihar etmedi, ancak, kendisinden farklı bir yazara, daha sıradan ama tesirli dizelerin sahibi bir şaire dönüştü." *Jorge Luis Borges*, 139.)

310 Borges, bu kitapla ilgili olarak son derece çarpıcı şeyler söylüyor: "Gariptir, yazmaktan çok biriktirmiş olduğum bu kitabın bence en kişisel çalışmam ve kendi beğenime göre belki de en iyi yapıtım olduğunu söy-

María Esther Vázquez de kim mi? Estela Canto hikâyesindeki aksaklıklar dolayısıyla mahcubiyetimi meşru göreceğinizden kuşku duymamakla birlikte çekiniyorum doğrusu: Annem Leonor'u bir kenara bırakacak olursak şayet, benimle tam gün çalışan sekreterlerin ilki María Esther Vázquez'di. Sekreter deyişimin çok fazla inandırıcı gelmeyeceğinin bilincindeyim, mânâ itibariyle sekreterliğin ötesindeydi elbette. Solgun saçları ışıltılı omuzlarına yaprak yaprak dökülen bu kızı daha önceden tanıyordum. (Gördüğümden değil, duyduğumdan böyle söyledim!) 1956 yılıydı galiba, Felsefe ve Edebiyat Fakültesi'nden bir grup arkadaşıyla Calle Maipú'da ziyaretime gelmişti. Aralarında genç ve güzel kızlar bulundukça, ziyaretçilere asla itiraz etmezdim ben. Fakat bu kızcağız öylesine çekingendi ki, –annemin anlattığına göre– kendisine ikram edilen bir fincan çayı bile içememişti. Vakit geçtikçe zaaflarını yendi ve Ulusal Kütüphane'de José Edmundo Clemente'nin yardımcısı sıfatıyla ofisimizi şereflendirdi. Fakat esas görevi, benim dile getirdiklerimi dikte etmekten ibaretti. Sonra birkaç yıl kayboldu ortadan. Duyduğuma göre, intihar eden nişanlısı kollarının arasında öldüğü için ailesi tarafından Avrupa'ya gönderilmişti.[311]

---

leyebilirim. *El Hacedor*'un tek bir sayfasında bile şişirme yoktur. Her yazı kendi için ve bir iç gereksinim sonucu yazılmıştır. Bu kitap bütünlenip ortaya çıktığında, iyi yazmanın bir yanılgı, hem de gösterişten doğan bir yanılgı olduğunu kavradım. Gerçekten doğru dürüst yazmak istiyorsanız, iyi yazacağım diye kendinizi zorlamamalısınız." (*Borges ve Ben*, 84.) James Woodall ise Borges'in bu ifadesini "samimiyetsiz" bulacaktır: "Kendi muğlak ve şiirsel yanları üzerinde yoğunlaşması nedeniyle *Düşkaplanları* gerçekten kişiseldir, ama aynı zamanda devrimci Borges'i etkili bir biçimde reddetmektedir." *Kitabın Aynasındaki Adam*, 288.)

311 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 282. (James Woodall, María Esther Vázquez hakkında bilgi verirken, son derece ilginç anekdotlar da aktarıyor. Buna göre, Vázquez, ilk Borges biyograflarından şair José Luis Ríos Patrón ile

Döndüğü zaman kütüphane yerine Belediye Radyosu'nda işe başladıysa da, benim sekreterlik görevini tekrar üstlenmekte gecikmedi. Söylemiş miydim bilmiyorum, ben öteden beri kadınlarla işbirliği yapmaya itiraz etmemiş bir insanım. Nasıl demeli, yanımda yöremde cıvıltılı kahkahalar duymak, çocukluğumdan itibaren hoşuma gitmiştir benim. Hatta, pek çoğuyla ortak kitaplar da hazırladım.[312] Estela Canto ile kıyaslandığında Esther'in asıl başarısı, Leonor ile sağlam bir dostluk kurabilmesinde gizliydi. Üstelik o bununla yetinmemiş, kısa sürede statüsünü Leonor'un sağ ya da sol kolu seviyesine kadar yükseltmişti. İtiraf edeyim ki, María Esther'le ilişkimiz, bir süre sonra yazılarımı dikte ettirmenin bir hayli ötesine geçiverdi. Benim

---

nişanlıdır. Halbuki o sırada müstakbel kocası Horacio Armani ile de gereğinden fazla meşguldür! Durumu fark eden José Luis Ríos Patrón, kendisiyle evlenmediği takdirde intihar edeceğini söyleyecektir Vázquez'e. Birkaç gün sonra da, Buenos Aires'in tenha sokaklarından birinde, genç kadının gözleri önünde tabancayı şakağına dayayıp tetiği çekmekten de çekinmeyecektir. José Luis Ríos Patrón, sözünde durmuş ve sevdiği kadının kollarında gözlerini kapamıştır. Ne var ki, Vázquez, Borges'le ilişkilerini de anlattığı otobiyografisinde bundan bir kelimeyle olsun söz etmeyecektir.)

312 Borges, Adolfo Bioy Casares dışında pek çok isimle ortak kitap hazırlamaktan çekinmemişti. İşin ilginç tarafı, bunların çoğu, şu veya bu şekilde Borges'in çevresinde yer alan kadınlardı. James Woodall, bu kadınların Borges'in körlüğünü istismar ettiği kanaatindedir: "Borges'e yakın olanlar –Bioy ve birkaç kişi daha– yıllar içinde Luisa Mercedes Levinson gibi kadınların Borges'i kendi kariyerleri için kullandıklarını, belki de alçakça onun körlüğünden yararlandıklarını fark ettiler; ama Borges böyle aşağılık niyetlerden kuşkulanmayı reddetti ve her seferinde başkalarının onu yönlendirmesine izin verdi. Bu, yalnızlıktan iyiydi." (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 256.) Jason Wilson ise Borges'in Alicia Jurado, Betina Edelberg, Margarita Guerrero, María Esther Vázquez ve nihayet María Kodama ile birlikte yaptığı çalışmaların 1979'da muazzam bir kitaba dönüştüğünü söyleyecektir. *Jorge Luis Borges*, 140.

çok sevdiğim, "Tanrı bana kitapları ve geceyi birlikte bağışladı" mısrası ile başlayan *Poema de Los dones / Armağanlar Şiiri*'ni ona adamıştım. Evlilik teklifimi reddetmesi, sonraki baskılarda bu ithafı kaldırmamın hakiki sebebiydi ama Vázquez'e yüklediğim anlamı inkâra asla yeltenmedim.[313]

Tahmin edebileceğiniz sebepler yüzünden asıl itirafımı en sona sakladım: Uzun uzun düşündüm üzerinde fakat bu mektupları size hangi Borges'in yazdığına bir türlü karar veremedim. İkizim mi, yoksa ben mi?

En derin hürmetlerimle.

Jorge Luis Borges
Buenos Aires, 11 Eylül 1983

9.

Aziz Borges,

Sizin Buenos Aires'te şöhret denen kepazeliğin sıkıntısını çekerek ikiz tecrübelerin labirentinde sürüklendiğiniz yıllarda, ben İstanbul'da nihayet bitirebildiğim *Hint Edebiyatı* kitabımı bastıracak yayınevi arayarak geçiriyordum günlerimi. Kolay

313 *Jorge Luis Borges*, 137. (Borges'in o yıllarda kendisine kitap okuyup okumayacağını sorduğu isimlerden birisi de Alberto Manguel'di. Buenos Aires'teki Anglo-Alman kitapçı Pygmalion'da çalışan Manguel on altı yaşındaydı. Borges, Ulusal Kütüphane'den çıktıktan sonra her akşam kitapçıya uğruyor, kitaplar hakkında bilgi alıyordu. Bir gün de, sanki dünyanın en doğal şeyiymiş gibi, "Akşamları bana kitap okumak ister misiniz?" diye soruvermişti. Manguel, bu teklifi tereddütsüz kabul edecek ve haftanın üç-dört günü Borges'in annesi ve hizmetçisiyle paylaştığı küçük apartman dairesine giderek ona kitap okuyacaktır. *Borges'in Evinde*, 8.)

değil, ömrümün tam dört koca senesini gömmüştüm bu kitaba. Rüyalarım kadar hicranlarım da, hülyalarım kadar hüsranlarım da o satırların arasında yer alıyordu. "Kolomb Asya'yı ararken Amerika'yı bulmuş, ben Avrupa'yı incelerken Hint'le karşılaştım. Dikkatimi Ganj kıyılarına çeken Schopenhauer ile Schelling oldu. On dokuzuncu yüzyılı anlamak için *Vedalar Çağı*'nı incelemek zorunda kaldım" çığlıklarını dinleyecek birileri çıkacak mıydı acaba?[314]

Aslında Hasan-Âli Yücel, *Hint Edebiyatı*'nın İş Bankası Yayınları tarafından basılmasını arzu etmişti. Ne yazık ki, aradan geçen sürede memleketteki iklim şartları tepeden tırnağa değişmiş ve Hasan-Âli Yücel önce görevinden, arkasından da hayattan ayrılmıştı. Dolayısıyla, o civarlarda serpilen herhangi bir kulağın bu çığlığı işiteceğini ümit etmek pek akıllıca bir davranış sayılmazdı. Ben de, kayasını sırtında taşıyan tedirgin keçi misali, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin pek muhterem Hindiyatçılarının kitaba ilgi gösterebileceğini düşünmek gafletine kapıldım. Kör gözlerime aldırmadan kalkıp gittim de Ankara'ya. Kendileriyle görüştüğümde, akademinin yerlerde sürünen haysiyetinin kalan kısmını da baltadan geçiren bir öneri sürdüler önüme: Profesör, doçent gibi sıfatlar taşıyan hanımefendiler ve beyefendiler, kitabın kapağında isimlerinin yer almasını istiyordu. Fikir hırsızlığı zaten kimsenin umurunda değildi, ama emek hırsızlığının da akademik bir incelik taşıdığını bilmiyordum doğrusu.

Arkasından tuhaf, tuhaf olduğu kadar da anlamlı bir tesadüf, hem *Hint Edebiyatı*'nın, hem de benim kaderimin bir bölümünü değiştirdi. İstanbul kitapçılarının toplaştığı Beyaz Saray'ın alt

314 *Kırk Ambar*, 451.

katındaki Dönem Yayınları'nın sahibi Ertuğrul Bey, çekmecede Upanişadlar'la birlikte gün ışığına çıkma hasretiyle yanıp tutuşan kitabı görmek istediğini söyledi günlerden bir gün. Ertesi sabah da; "Üstadım bu muhteşem eseri derhal basmak şart" iltifatıyla diz çöktü önümde. Üstelik on bin lira telif ücreti teklif ediyordu ki, o dönemin şartlarında muazzam bir rakamdı bu. Yalnız küçük bir ricası vardı: Kitap fazla hacimliydi, acaba *Hint ve Batı Bölümü*'nü çıkartabilir miydim? İstemeye istemeye yayıncının arzusuna boyun eğmek mecburiyetinde kaldım. Ne var ki, kitabı imzalayıp gönderdiğim hiç kimse kapağını kaldırmaya dahi tenezzül etmedi. Sadece talebem Berke Vardar *Yapraklar*'da sevimli bir yazıyla selamladı hocasını. Hepsi buydu işte.[315]

315 Berke Vardar'ın yetişmesinde Cemil Meriç'in büyük emeği vardır. Vardar da hocasını hiçbir zaman ihmal etmemiş, hakiki anlamda sekreterliğini yapmıştır. Ne var ki, hoca ile talebenin yolları siyasi sebeplerle ayrılacak, bir süre sonra da tam bir kopuş yaşanacaktır. Esasen kopuşun ipuçları, 1967 yılında, A. Meillet ile M. Lejene'ün *Encylclopédie Française*'deki bir yazısından birlikte çevirdikleri *Dillerin Yapısı ve Gelişmesi* adlı kitapçıkta mevcuttur. Talebesinin "öztürkçe" sevdasına kapıldığını gören Cemil Meriç, çareyi, herkesin kendi yaptığı çevirinin altına imza koymasında bulacaktır. (*Babam Cemil Meriç*, 106.) Zaten bir süre önce Berke Vardar, hocasının, "Nedir bu uydurca kepazeliği" sorusunu, "Haklısın hoca, benim yükselmem lazım. Senin gibi, hayatta muvaffak olamamış bir adam olmak istemiyorum" diye cevaplayacak, Cemil Meriç de, "Haklı çocuk, ben hayatta muvaffak olamadım" diye hayıflanacaktır. (*Cemil Meriç ile Sohbetler*, 230.) Belki de bu yüzden, Cemil Meriç yıllar sonra şu sözlerle değerlendirecektir eski talebesini: "Berke, Attila'dan (İlhan) çok daha ahmak, çok daha pısırık. Daima sahillerde yüzen, ihtiyatlı bir sporcu. Ömür boyu uslu ve en spontané hareketlerinde bile hesaplı. Attila ile daha yakından tanışmak isterdim. Berke'ye daha çok yaklaşmam mümkün değil. Her zaman ve her konuda haklı olmak, daha doğrusu haklı çıkmak sevdasında." *Jurnal 2*, 289.

Bu kayıtsızlık, pek de beklenmedik bir şey sayılmazdı aslında. Bir dünyaya kulak kesilenlerin diğerine karşı çelik zırhlarıyla birlikte silahlarını da kuşandığı bir ülkede yaşıyorduk çünkü. Fakat gözleri görmeyen adamın dertleri bunlardan ibaret değildi ki. Memleketin yeni yörüngesi dolayısıyla yıllardır omuzlarımda taşıdığım iki büyük korkudan biri olan polis korkusunu bir kenara bırakmıştım, lakin işsizlik korkusu yerli yerinde duruyordu. Yabancı Diller Okulu'ndaki derslerimi üç beş meraklı talebe dışında kimse takip etmediği için gören gözlerin hepsi üzerimdeydi. Derslere devam mecburiyetinin bulunmaması da aleyhte bir unsurdu hiç kuşkusuz. Oysa ben, çocuklara iki kelime fazla öğretebilmek uğruna bütün gece hazırlanıyordum. Buna rağmen, kimi zaman sınıf bulmakta bile zorlanıyorduk. Talebeler koridorda bekleşirken, o iki kelime her seferinde bir tokmak misali iniyordu beynime: Sınıf yok! Nice badireden sonra Fuzuli Amfisi'ne sığındığımızda ise yarım saat geçmeden birisi geliyor ve küstah bir küçümsemeyle elimizden alıyordu sınıfı.[316]

İster *Hint Edebiyatı*'nın varlığına mekân arama endişesi deyin, isterseniz körlüğün fazileti, tam da o günlerde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Başkanı Prof. Nurettin Şazi Kösemihal yetişti imdadıma. Kuleli Askerî Lisesi

316 Cemil Meriç, üniversite konusunda hem tepeden tırnağa umutsuzdur, hem de çocuklarını oraya verdiği için pişmandır: "Burası biletçinin Hollywood dediği yer. Gerçekten de bir 'forêt-sacré.' Sacré yani kenef. Orman, yani kanunun, idrakin ışığın giremediği bir canavarlar yuvası. Hangi canavar? O bataklıkta canavar bile barınmaz. Bir iki timsah, üç beş gergedan ve bir hayli örümcek. Düzeltilemez mi? Hayır. Burası Tanrı'nın lanetine uğramış. Çocuklarımı Edebiyat Fakültesi'ne vereceğimi işitenler yüzüme acıyarak bakmışlardı (...) Memleketin beyni üniversite. Üniversitenin beyni: filoloji. Batı'ya açılan kapı. Batı'ya değil batağa." *Jurnal 1*, 272 vd.

Felsefe öğretmeni Ali Rıza Bey'in Bahariye'deki evinde akşam yemeğine davetliydik. Aynı kürsüde görev yapan Prof. Cahit Tanyol da masanın diğer ucunda, gözlüklerini burnunun ucuna düşüre düşüre beni dinliyordu. (Bu malumatın kaynağını açıklamamı beklemiyorsunuz herhalde!) Muhtelif meseleler konuşulurken, Prof. Kösemihal birden, Sosyoloji Bölümü'nde Fransızca dersleri vermeyi kabul ettiğim takdirde duyacağı memnuniyeti dile getirdi. Bu teklif, sadece benim değil, bütün Meriç ailesinin kurtuluşuydu aslında.[317] Ancak Sosyoloji'nin alfabesinden dahi habersiz talebeye nasıl aktarabilecektim ki zihnimdekileri? Sınıf bir nevi tribün demekti, dinleyiciler de bilmedikleri bir dilde vaaza maruz kalan bir alay bedbaht. Buna rağmen, insan haysiyetine yakışmayan bu talebe-hoca komedyasını kudret ve kabiliyetim nispetinde asilleştirmek hayaline kapıldım. Halbuki, önümde kendimden başka hiçbir örnek bulunmuyordu.[318]

İşin güzel tarafı, ilk dersimi dinleyenlerden birisi de Sosyoloji Bölümü talebelerinden kızım Ümit Meriç'ti. Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden vazgeçip Sosyoloji'ye gelmişti ve iyi de etmişti galiba. Söylediğine göre, ilk dersimde, kanatlarına yeni kavuşan nazenin bir atmaca hevesiyle daldan dala sekip duruyormuşum. "Gelişen bir cemiyet için kanattır din, çöken bir ülke için safradır" diye başlamışım söze mesela, "İktisaden geri kalmış ülkeler tabiri, psikolojik yönden yıldırıcıdır ve Batı'nın

317 *Babam Cemil Meriç*, 95-96.

318 Cemil Meriç, üniversitelerdeki hoca-talebe ilişkisinden her zaman müştekidir zaten. Ona göre, "Hoca, çağdaş Türk cemiyetinde laf olsun diye sahneye çıkarılan bir figürandan başka bir şey değildir: "Parya ve parya olduğunun farkında. Boğaz tokluğuna cambazlık, palyaçoluk, umacılık gibi üç ayrı mesleği aynı zamanda icraya memur bir hilkat garibesi." *Jurnal 1*, 210.

yeni yutturmacasıdır" diye devam etmişim. Hemen arkasından, "Milyarlık bütçelerle müdafaası yapılan iki büyük dünya görüşü var: Kapitalizm ve sosyalizm. Bunları düşünmek lazım. Düşünceye yasak bölge tayin edildiği andan itibaren düşünmek yoktur, bir düşüncenin esareti altına girmek vardır. Batı bütün fetihlerini entelektüel mânâdaki liberalizmine borçludur. Kaderimize birtakım büyülü kelimeler hükmetmektedir, ideolojiler değil" diye gürlemişim. Velhasıl, yıllardır konuşmalarıma aşina olan kızım bile heyecanlanmış beni dinlerken.[319]

Bir süre sonra, derslerde ifade ettiğim fikirlerin birike birike bir kitap perspektifi kazanmaya başladığını gördüm. *Saint-Simon: İlk Sosyolog, İlk Sosyalist* isimli eserim bunun neticesiydi. Övünmek gibi olacak ama Saint-Simon konusunda yazılmış ilk kitaptı bu. (Lamia Hanım'ın notu: İkincisi yazılmadı zaten.) Ne var ki, bu kitabın kaderi de *Hint Edebiyatı*'ndan farklı bir seyir izlemedi. Önce kimse basmak istemedi, arkasından Adnan Cemgil ve benzeri dostların araya girmesiyle Vedat Günyol'un sahibi olduğu Çan Yayınları kitabı basmaya gönül indirdi. Ancak küçük bir mesele vardı: Vedat Günyol kullandığım kelimelerin mazisini ve ahlâkını beğenmiyor, kendi ifadesiyle, "fazla eski" buluyordu. Neticede, kızımla Vedat Bey dikdörtgen bir masanın iki kenarına oturup, biçare kitabımı Çan Yayınları'nın dünya görüşüne ve dil politikasına uygun hale getirdiler! Buna rağmen,

319 Ümit Meriç için sadece dersler değil, derslerden sonrası da önemlidir. Zira, ders bitiminde baba-kız kol kola Bâbıâli yokuşundan Sirkeci'ye yönelecek ve vapura binmeden önce, oradaki dükkânların birinde nar şerbeti içecektir. Kimi gün de, Beyazıt'tan Kumkapı'ya inen yokuşta görülecektir bu tuhaf ikili. Kumkapı'dan Sirkeci'ye uzanan sahil yolunda, ellerinde taze balıkla yürüyenler de onlardan başkası değildir zaten. *Babam Cemil Meriç*, 100.

kitabın kaderi pek fazla değişmedi. *Saint-Simon: İlk Sosyolog, İlk Sosyalist,* tıpkı *Hint Edebiyatı* günlerini andıracak şekilde sağır bir ilgi ve kesif bir dedikodu ile karşılandı. *Hint Edebiyatı* ile *Saint-Simon*'un üzerinde aynı imzanın yer alması, çileden çıkartmıştı bazı insanları.[320]

Sadece bu kadarı bile, memleketin okumuş yazmış kesimlerinin zihinlerinin nasıl bir hamakat ile yüklü bulunduğunu seriyordu gözler önüne. Ben ise hamakat ehlinin bir gün sesimi işitebileceğini umuyordum hâlâ. Muhtemelen asıl hamakat, görmeyen gözlerin görmesini, kapalı kulakların duymasını beklemekti. *Hint* meçhule açılan kapıydı, meçhule, yani insana. Dört yıl Ganj kıyılarında vecdle dolaşmıştım. Ortaya çıkan metne *sağ* dediler. *Saint-Simon*'la uğraştım iki yıl, çağımız onunla başlıyordu, *sol* dediler. *Hint*'i yazarken tek amacım vardı: Asya'nın büyüklüğünü haykırmak, yani bir vehmi devirmek, bir iftirayı yok etmek. *Saint-Simon*'u ise putları yıkmak gayesiyle kaleme almıştım. Her iki kitap da peşin hükümlülerin rahatını kaçırdı, ne solun hoşuna gitti, ne sağın. Anladım ki, bu iki kelime, aynı anlayışsızlığın, aynı kinlerin, aynı cehaletin ifadesinden başka bir şey değildir.[321]

---

320 *Babam Cemil Meriç*, 102. (*Saint-Simon*, entelektüel değeri itibariyle değilse bile slogana uygunluğuyla Türkiye İşçi Partisi (TİP) çevresinde kümelenen bazı isimlerin dikkatini çekecektir. Bunlardan Adnan ve Nazife Cemgil yıllardır aile dostlarıdır zaten. Kaldı ki, Adnan Cemgil getirdiği kitaplarla *Saint-Simon*'un yazılmasına katkıda bulunmakla kalmamış, basılması için de çabalamıştır. Bir gün Cemil Meriç'e, neden TİP'e girmediğini soracak ve şu cevabı alacaktır: "Girmem, çünkü benim yerim kütüphane. Ben ışık arayan, aydınlanmak ve aydınlatmak isteyen insanım. Politikanın kurtarıcılığına inanmıyorum. İşçi sınıfına karşı beslediğim sevgi platoniktir, tanımıyorum onları." *Jurnal 1*, 79.)

321 *Bu Ülke*, 265.

1967 yılıydı galiba, *Hisar* dergisi, uçurumlara doğru süzülmekten tuhaf bir zevk alan kaderimin yönünü Himalayalar istikametine çeviriverdi. Kader ismiyle maruf pranga, mütemadiyen küçümsenip horlanmaktan usandığı için baş kaldırıyordu belki de. Gerçi siz dergicilik hususunda benden çok daha tecrübelisiniz ama benim hayatımda da dergilerin önemli bir yeri olageldi hep. Gözlerimi kaybetmeden önce birtakım dergilerde neşrettiğim zehir zemberek tenkit yazılarıyla bazı örümcekleri ürkütmüş, bazı sansarları da sevindirmiştim! Körlükle birlikte dibine doğru yuvarlandığım derin boşluk yüzünden dergilerden de çektim elimi ayağımı. Yine de, birkaç Fransızca mecmua ile İstanbul'da yayımlanan bazı dergileri takip etmeden duramıyordum. Bütün bu maziye rağmen, bir derginin beni alıp zirvelere taşıyacak bir mucize yaratacağını söyleyen biri çıksaydı karşıma, kuvvetle muhtemeldir ki, hiç vakit yitirmeden, mayın tarlasında ördek fiskeleyen Reyhanlı imamından beter hale getirirdim suratındaki ifadeyi.

Her ne kadar dergi kelimesini sevmesem de, öteden beri genç ve yaratıcı düşüncenin dergilerde soluk alıp verdiğine inandım ben.[322] Dergi benim için hür tefekkürün kelesiydi hep. Yasak bölge tanımayan bir merak, dünyanın kendisiyle başladığından kuşku duymayan bir vehim ve nihayet fikirlerin zihinde serpilmesini vakit kaybı olarak gören bir acelecilik. Dergi bunlarla güzeldi zaten. Gayet iyi bildiğiniz gibi, kitap fazla ciddi, gazete

322 Cemil Meriç, 'dergi' kelimesini neden sevmediğini şöyle açıklıyor: "Derginin vatanı İngiltere. Hangi derginin? Dergi korkak, pısırık bir kelime. Mecmuanın kötü bir tercümesi. Mecmuada bir edep, bir asalet var. Cami ile, camia ile, cemiyet ile akraba. Dergi düşünmez, haykırmaz, dövüşmez; toplar. Neyi? Sorumluluktan kaçanları." *Bu Ülke*, 104.

ise fazla sorumsuzdur. Kaldı ki kitap, çok defa tek insanın eseri, tek düşüncenin yankısı; dergide ise bir zekâlar topluluğu söz konusu. Bu bakımdan, ideolojisi ne olursa olsun, dergiler nesillerin vasiyetnamesi aslında, daha doğrusu mesajı. Kapanan her dergi, kaybedilen bir savaş, hezimet veya intihardan öte nedir ki?[323]

Ne yazık ki, bu ülkede hazin bir kaderi var dergilerin, en talihlisi sadece bir nesle seslenebiliyor ve bunu başarabildiği takdirde görevini tamamlamış sayılıyor. Eski dergiler, ziyaretçisi kalmayan birer mezarlık artık ve bu anlamda bir dergi mezarlığının ortasında nefes alıp veriyoruz biz. O dergilerin sayfalarına hangi hatıralar sinmiş, hangi ümitler, hangi heyecanlar gizlenmiş, umurunda değil hiç kimsenin. Halbuki, asrın başında yani İkinci Meşrutiyet'te dergiler aynı zamanda bir hitabet kürsüsü, dalgalanmak için fırsat arayan birer bayraktı. O altın çağ, yeni harflerin kabulü ile sonra erdi. Cumhuriyet entelijansiyasının en acil vazifesi, maziyi tasfiye ve hali takviyeydi. Takrir-i Sükun Kanunu'ndan 1940'lara kadar, dergilerimiz hiçbir "aşırı düşünce"yle, işin esası düşünceyle ilgilenmedi bu yüzden. Tek parti devrinin kesif ve kasvetli havasını dağıtmaya çalışan bazı çığlıklar duyuldu daha sonra. Bu yeni dönem dergilerine asıl alakayı sağlayan politikaydı. Kavga dergileri vitrinleri doldururken, edebiyatın sesi büsbütün kısılmıştı.[324]

Hisar, sesi giderek kısılan edebiyat dünyasında umutları diri tutmaya çalışan bir vahaydı. Fakat benim adıma bir mucize haline gelip on yıldan az bir sürede her şeyi değiştirebileceğinden haberim yoktu henüz. Elazığ Lisesi'nden talebem olan Ahmet Kabaklı, sevdiğim bir gençti, fakat yıllardır izini kaybetmiştim.

---

323 *Bu Ülke*, 102.

324 *Bu Ülke*, 103.

Bir gün evde ziyaretime geldi. Konuşurken de, Ankara'da yayımlanan *Hisar*'da yazıp yazmayacağımı sorma nezaketini esirgemedi benden. *Hisar*'ın ismini biliyordum elbette, ama çıkartanları hiç mi hiç tanımıyordum. Ahmet'in ricasını kırmamak amacıyla, *Hint Edebiyatı*'ndan artakalan *Hint ve Batı Bölümü*'nü, muhtelif parçalara ayırarak *Hisar*cılara göndermeye başladım. "Fildişi Kule'den" başlığını koyduğum bu yazıların büyük bir ilgi görebileceği doğrusu hiç aklıma gelmemişti.[325]

Hisar, Ankara'da neşredilmesine rağmen durmuş oturmuş aylık bir dergiydi. Mesul Müdürü Mehmet Çınarlı, Sayıştay'da görev yapıyordu. Munis Faik Ozansoy, Tarık Buğra, Mustafa Necati Karaer, Gültekin Sâmanoğlu, Yahya Akengin ve İlhan Geçer'in de aralarında bulunduğu isimler ise derginin esas kadrosunu meydana getiriyordu. Benim yazılarımdaki üslup ve bilgi kesafeti, önce dergiyi çıkaranların dikkatini çekmiş, arkasından da *Hisar* okuyucuları, Cemil Meriç ismiyle yazan meçhul yazarın kim olduğunu merak etmeye başlamıştı. Fakat asıl büyük infilâk, *Hint ve Batı*'yı bir kenara bırakıp memleket müptezellerinin üzerine eğildiğim zaman yaşanacaktı. Bilhassa Cemal Süreya'nın yaptığı bir tercümeye yönelik itirazlarım ile Yaşar Kemal'in *De-*

325 Mehmet Çınarlı, Cemil Meriç'in yazılarının Ahmet Kabaklı tarafından kendilerine gönderildiğini söylüyor. Okuduğu ilk yazı karşısındaki şaşkınlığını ise şu sözlerle dile getiriyor: "Hint ve Batı'daki üslubun değişikliği ilk bakışta dikkatimizi çekti. Söylenen şeyler de, o güne kadar bilmediğimiz, işitmediğimiz şeylerdi. Bununla beraber, her paragrafı birkaç kitaba ve birkaç yazara atıfta bulunan, bu son derece yüklü, son derece yoğun ifadeli yazıları okuyucularımızın anlamakta güçlük çekeceklerinden korkuyorduk." *Sanatçı Dostlarım,* Ötüken, İstanbul 1979, 172.

mirciler Çarşısı Cinayeti'ne ilişkin eleştirim bomba gibi düşüverdi ortalığa. Şöhret nihayet kapımı çalmaya niyetlenmişti galiba.[326]

Heyecanlandım galiba, mazur görün ve hürmetlerimi kabul edin lütfen.

Cemil Meriç
İstanbul, 9 Kasım 1983

10.

Aziz Cemil Meriç,

Yeryüzü nimetlerinin insan ruhunu okşayan taraflarına fazla düşkün biri olmadığım halde, şöhretin bana sağladığı armağanların ilk sırasında yer alan seyahat davetlerini hiçbir zaman geri çevirmedim. Buenos Aires'in giderek boğucu bir nitelik kazanan edebiyat atmosferinden uzaklaşmak mıydı asıl amacım, yoksa zihnimin derinliklerinde gizli gizli bir ilgi hasreti mi büyütmüştüm, bilmiyorum doğrusu. Ancak, on yıl boyunca, küçük yorgunluk molaları dışında neredeyse bütün dünyayı dolaştığımı gayet iyi hatırlıyorum. Gözleri görmeyen bir adamın seyahat düşkünlüğündeki ironi, ilk bakışta akla aykırı bir yörüngeye yıldız taşıma çabası izlenimi verse de, avla avcının, mübaşirle

326 Cemal Süreya'nın çevirdiği kitap, Varlık Yayınları tarafından yayımlanan *Toplumbilimin Tarihi*'dir. Cemil Meriç'in, Fransızca orijinaliyle mukayese ederek gösterdiği yanlışlar, Cemal Süreya'nın kitabı Türkçeye değil kuşa çevirdiğini koymuştur ortaya. (*Sanatçı Dostlarım*, 178.) Yaşar Kemal'in *Demirciler Çarşısı Cinayeti* için yazılan eleştiri ise, ancak Orhan Şaik Gökyay'ın *Destursuz Bağa Girenler*'deki makaleleri ile kıyaslanabilecek ölçüde edebî lezzetler taşımaktadır. (*Kırk Ambar*, Cilt 1, 344-352.)

savcının, katille kurbanın, nevresimle yorganın sık sık yer değiştirdiğini sezen biriyseniz eğer, çehrenizi çok fazla buruşturmadan usulca alışkanlıklar burcuna iliştirebilirsiniz bu durumu.[327]

1961 yılında, –muhtemelen Formentor Ödülü'nün yankılanmasına paralel bir biçimde– Edward Larocque Tinker Vakfı'nın önerisiyle, Austin'deki Teksas Üniversitesi'ne konuk profesör sıfatıyla davet edildim. Bu ülkeyi ilk kez görecektim ama birkaç hikâyemin Amerikan dergilerinde yayımlandığını ve bazı Amerikan üniversitelerinin Latin edebiyatı koridorlarında Jorge Luis Borges isminin fısıldandığını duymuşluğum vardı. Gerçi okuduğum kitaplar ya da dinlediğim öyküler yüzünden zihnimin bir yanı Kuzey Amerika'nın uçsuz bucaksız göklerine bir hayli aşinaydı. Buna karşılık, sizin de gayet iyi bildiğiniz üzre, pratik, tarihin her devrinde yapığı gibi teoriyi ezip geçiyordu. Austin'deki üniversite kampüsünde yol tamiratında çalışan işçilerin, o güne kadar alt sınıftan insanlara hiç yakıştıramadığım bir dille –İngilizce– konuştuklarını duyunca nasıl şaşırdığımı tahmin edemezsiniz. İnanabiliyor musunuz buna, sokaklardaki çocuklar bile pırıl pırıl bir üniversite İngilizcesi konuşuyordu![328]

---

327 Alberto Manguel, Borges'in seyahat düşkünlüğündeki ironiyi şöyle izah ediyor: "Gezmeyi çok seven ama gittiği yerleri göremeyen bir insan olarak Borges, fiziksel dünyayla kesinlikle ilgilenmiyordu, onu yalnızca okumalarının bir temsili olarak görüyordu. İzlanda'nın kıyıları, eski Yunan ve Roma'nın yıkıntıları, coşku ve hayranlıkla dokunduğu bütün bu şeyler yalnızca *Binbir Gece*'den ya da İncil'den, *Njal'ın Sagası*'ndan ya da Homeros'tan ve Vergilius'tan birer sayfanın anısını doğruluyordu, o kadar." *Borges'in Evinde*, 9.

328 Teksas'ta Borges'le ilk röportajı, İspanyolca uzmanı olan James Irby isimli bir öğretim görevlisi yapmıştı. Woodall'a göre Irby, biraz dikkatle Borges'in "ötedünyalığı"nı anlamıştı: "Orta boylu, üzerinden sarkan biraz bol gri giysisiyle olduğundan iri görünen altmış iki yaşında bir adam görüyo-

Tabii ki mesele bununla bitmiyordu. Zihnimde Amerika'yı öylesine steril bir hale getirmiştim ki, beni dinleyen herhangi birisi, bu ülkeyi edebiyattan, teknolojiden ve felsefeden ibaret ütopik bir cennet olarak gördüğüme yemin edebilirdi. Halbuki genel manzaranın bununla ilgisi yoktu. Kaldırımları kaplayan çamurlarıyla, bir körün yürümesini neredeyse imkânsız hale getiren su birikintileriyle, çöplerin gelişigüzel atıldığı ara sokaklarıyla, kendisine Amerikan deniz piyadelerinin minyatürü muamelesi yapan sinek sürüleriyle ve nihayet her köşe başında paçanıza yapışan sırnaşık köpekleriyle Arjantin'den farksızdı. Bu gerçek karşısında, hem ben, hem de annem taşradan ilk kez büyük kente gelen köylülerin şaşkınlığıyla afalladık.[329] Bu manzarayla çok sık muhatap olmamak adına, Arjantin edebiyatı okuttuğum sınıftaki dersim biter bitmez, Dr. Rudolph Willard'ın Sakson şiiri dersinde alıyordum soluğu. Teksas'taki öğrenciler, Buenos Aires'teki öğrencilerin çoğunun aksine, hocanın vereceği notlar yerine derslerdeki konularla

---

rum. Başı vücuduna oranla büyük, çehresi garip bir biçimde büyütülmüş, gerilmiş gibi. Arkaya taranmış beyaz saçları bazen şakaklarının ve kulaklarının üzerine dökülüyor, bu da ona eski moda bir şair ya da iyi çizilmiş karikatürlerdeki Amerikan senatörü görünümü veriyor. Hemen hemen tamamen kör; gür kaşlarının ve yarı uykulu gözkapaklarının altında, bir dizi katarakt ve retina ameliyatından sonra –İngilizler'in gri dedikleri duygusuz mavi gözleri'– karmaşadan başka bir şey görmüyor (...) Ellerinin ve vücudunun ne yaptığını tam olarak bilmiyor." (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 295.)

329 Bu ilk Amerika Birleşik Devletleri seyahatinde Borges'e annesi Leonor eşlik ediyordu. Çünkü o sıralarda Borges'in hayatında bir başkası yoktu ve ne yazık ki yaşlı yazara bakılması, kıyafetlerinin hazırlanması, programının düzenlenmesi gerekiyordu. Leonor da yaşlıydı yaşlı olmasına ancak en azından gözleri görüyordu. ABD'nin o çok bilinen karmaşık pratik hayatında, Borges gibi kitapları kadar beceriksizliğiyle de ünlü birisini çekip çevirmek sadece Leonor'un üstesinden gelebileceği bir işti.

ilgileniyordu. Ben onların merakını diğer Latin Amerikalı yazarlara yöneltmeye çalışsam da, onlar ilk fırsatta benim kitaplarım hakkında soru yağdırmaktan asla vazgeçmiyordu.[330]

Amerika'da kaldığımız o altı ay boyunca bütün belli başlı şehirleri ve üniversiteleri ziyaret ettiğimizi söyleyebilirim gönül rahatlığıyla: New Mexico, San Francisco, New York, New England, Washington... benim için unutulmaz hatıralarla yüklü şehirlere dönüştü kısa sürede. Neden gizleyeyim ki, yolumun düştüğü ülkeler arasında, en dost canlısı ve en cömert insanlar genellikle Birleşik Devletler pasaportu taşıyordu. Güney Amerika'nın rahatına düşkün halklarıyla kıyaslandığında, Amerikalılar'ın hayatın evrelerine ahlâk perspektifinden bakmaları şaşırtıcıydı. *Protestan* sıfatını amatör bir edayla omuzlarında taşıyan biri olarak, böyle bir titizlik hayranlık uyandırdı bende. İşin bu tarafını görmek, ışığı esirgeyen gökdelenleri, kesekâğıtlarını, sürekli gürültü çıkaran televizyonları, her yere yetişen naylonları ve o korkunç otomobil bataklığını pek fazla ciddiye almamamı bile sağladı.[331]

---

330 James Woodall, Borges'in Amerikalı edebiyatseverler için taşıdığı anlamı birkaç fırça darbesiyle somutlaştırıyor: "Borges, Birleşik Devletler'de –tüm dış görünüşüne rağmen– ağırbaşlı bir akademisyen olarak değil, edebiyatın devrimcisi olarak karşılandı. Tutucu giyimi, nazik davranışları, egzotik kökeni ve hiç yenilmeyen zekâsı ile tuhaf bir tablo çiziyordu. Sanki bilinmeyen bir yerden ya da Magritte'in bir tablosundan çıkıp gelmişti. Modern kurgu türünü altüst ettikten sonra, izleyicilerine kelime oyunlarıyla, Milton hakkındaki metafiziksel esprileriyle keyif veren, takım elbiseli kör bir adamdı." (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 298.)

331 Ahlâkî çerçeveden bakıldığında, Borges'in Kuzey Amerika gezisinde birtakım pürüzler de mevcuttu. Söz gelişi, Meksika ile ABD arasındaki savaşa sahne olan Alamo'da büyük bir pot kırmış ve Amerikalılar'ın kahramanlıklarını övmüştü. Önü arkası pek de düşünülmeden sarf edilen bu sözlerin, Borges'i ünlü ve saygıdeğer bir yazar kabul eden Meksika'da

Amerika'da bir pop yıldızı muamelesi gördüğümü gizlersem güveninizi sarsmış olurum. Amerikalılar'ın sevdikleri insanlara bu şekilde davrandığını ve kısa sürede pop yıldızına dönüştürdüğünü çok geçmeden algıladım zaten. Bilhassa, 1962 yılında *Time* dergisinin beni, "Çağımızın İspanyol dilinde eser veren en büyük yazarı" ilan etmesi, bardağı taşıran nihaî damlaydı. Dört bir cephesiyle yorucu nitelikler taşıyan bu sıfatı yaşlı omuzlarıma yakıştıramamakla birlikte, birbirini kovalayan röportaj tekliflerine kayıtsız kalamadığımı itiraf etmek isterim. Gelgelelim, yoğun ilgi kadar, bu ilginin doğal bir tezahürü şeklinde anlaşılması lazım gelen alkışlamaya sürekli hazır parmaklar da bunaltıcıydı. Ne var ki, Amerika'daki atmosferin Avrupa'yı etkilemesi kaçınılmazdı. Arjantin Edebiyat Akademisi'nin beni apar topar üyeliğe seçmesi yahut Fransız hükümetinin lütfettiği "Commandeur de l'ordre des Arts et Lettres" nişanı, bunlardan sadece birkaçıydı.[332]

Amerika'ya ikinci kez 1967 yılında davet edildim. Cömertliklerine duyduğum hayranlığı zihnimin bir köşesinde itina ile taşıdığım Amerikalılar, Harvard'daki Charles Eliot Norton Şiir Kürsüsü'nün başına getirmişti bu kez beni. Gençliğin bağışladığı

---

rahatsızlık yaratması kaçınılmazdı. Borges bununla da yetinmemiş, Küba Devrimi'ni gerçekleştiren Fidel Castro aleyhinde de Amerikalılar'ın seveceği laflar etmişti. Bu nedenle, Borges'i Meksika'ya davet fikrinden son anda vazgeçilecekti. Ne var ki, Borges olup bitenin farkında bile değildi. Emir Rodriguez Monegal ise Meksika'nın önemli dergilerinden *Revista de la Univerdad de Mexico*'nun, yaptığı yayınlarla Borges'in ülkeye girişini fiilen engellediği kanaatindedir. (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 301.)

332 Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'ün inisiyatifiyle düzenlenen ödülün *commandeur*, *officier* ve *chavalier* olmak üzere üç derecesi vardı. Türkiye'den Ajda Pekkan 2013'te *officier*, Elif Shafak (resmî sitede soyadı böyle yazıyor) 2010'da ve Candan Erçetin 2014'te *chavalier* sıfatıyla ödüllendirildiler.

nadide heyecanları yaşamak yerine, amfileri doldurup kürsüdeki kör bir adamı dinlemeye gelen insanlara, "Şu Şiir Sanatı" üstüne nutuklar çekerken yakaladım kendimi. Cambidge'de kaldığım yedi ay boyunca Arjantinli yazarlar üstüne dersler de verdim. Ve karşılaştığım bütün zorluklara göğüs gererek, yalnızca Amerika'ya değil, Batı kültürüne özgü birçok ayrıcalığın anayurdu rolünü benimseyen New England'ı baştan başa gezdim.[333]

1963'te ise neredeyse kırk yıldır adım atmadığım Avrupa kapıları yeniden açıldı önümde. Bu kez, Buenos Aires'teki İngiliz Kültür Heyeti'nden geliyordu davet. Heyetin müdürü Neill MacKay, hayatının kısa sayılamayacak bir dönemini Latin Amerika'da geçirdiğinden ahbabımdı. Bilhassa Perón karşıtlığı ikimizi birleştiren en önemli ilgi sahasıydı. Bu yüzden, İngiltere ziyaretimi Paris gezisiyle birleştirmemi yadırgayan pek kimse çıkmadı. Fakat annemin de benimle birlikte gelme mecburiyeti aksattı programı. Benim masraflarımı, "Kültürel Özgürlük Hareketi" isimli bir kuruluş üstlenmişti, lakin Leonor adına para harcamaya niyetleri yoktu. Sonunda sorun çözüldü ve biz önce Madrid'e gitmeye karar verdik. Oradan birkaç günlüğüne Cenevre'ye geçtik. 1918 yılından bu yana görmediğim sınıf arkadaşlarım Maurice Abramowics ve Simon Jichlinski ile buluştuk. Sonra Paris ve nihayet Londra.[334]

---

333 *Borges ve Ben*, 87.

334 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 302. (İngiltere'de Borges'i en çok heyecanlandıran, yıllardır eserlerini büyük bir hayranlıkla okuduğu edebiyatçıların yaşadığı yerlere yaptığı ziyaretlerdi. Bu yüzden kendisini bir tür hac seyahatinde kabul ediyordu. Buna rağmen, muhtemelen körlüğünün getirdiği beyhudelikle yalnızlığını da yeniden fark ediyordu. Bilhassa, İskoçya'nın insanı şaşırtan coğrafyası, yalnızlığını ve can sıkıntısını büyütmüştü. Can

Avrupa başkentlerini adımlarken, annem Leonor da en az benim kadar mesuttu. Hatta çoğu kez benden çok daha fazla keyif duyduğunu gizlemiyordu bile. Yaşını göz önüne aldığımızda o enerjiyi nereden bulduğunu anlamak hakikaten zordu. Muhtemelen, oğlunun nihayet yazar olarak kabul edilmesinin getirdiği bir gururdu bu ve bana gösterilen ilgi, kendi başarısının somut göstergesiymiş gibi davranmaktan asla vazgeçmiyordu. Benim bezgin bedenimi ise gençlik günlerimin savrulduğu mekânlarda ve ülkelerde yeniden dolaşmak canlandırmıştı bir parça. Kırk yıllık bir zaman diliminin, çevrede ve çehrelerde nasıl acımasızca çalıştığını göremesem de sezebiliyordum. Anlatılandan çıkardığıma göre, hayatından memnuniyet duyan neredeyse hiç kimse yoktu etrafta.

Birkaç yıl sonra, bu kez María Esther Vázquez'le bir Avrupa gezisine çıktım. Leonor doksan yaşındaydı, fakat bıraktığı boşluğun yirmi üç yaşındaki Esther tarafından doldurulmasından hoşlanmadığı da ortadaydı. Laf aramızda, Leonor, Amerika ve Avrupa seyahatlerinde bir hayli yorulmuştu ve bunun gizlenecek bir yanı da kalmamıştı artık. Bu yüzden, 1964 yılında Berlin'de Esther'in zihni ve bedeni eşlik ediyordu bana.[335] Neden itiraf etmeyeyim ki, genç bir kızın yol arkadaşlığı heyecanlanmama yol açıyor, bu heyecan yaptığım konuşmalara da yansıyordu.[336]

---

sıkıntısının yaratıcılığa katkısına inanmakla birlikte, yaş itibariyle zorlandığının farkındaydı. *Borges ve Ben*, 88.

335 Leonor'la María Esther Vázquez'in yer değiştirmesinin bu kadar kolay gerçekleşmediğini düşünenler de var. Esther Zemborian de Torres'e göre, Leonor, Berlin davetini duyar duymaz, her zamanki gibi kendisi ve oğlu için birer çanta hazırlamaya başlamıştı. Bunun üzerine Borges annesine, iki çantaya gerek olmadığını, çünkü yanında Esther'i götüreceğini söylemek mecburiyetinde kalmıştı. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 310.

336 María Esther Vázquez, Borges'in ondan yol arkadaşlığı dışında birtakım beklentiler taşıdığı veya taşıyabileceği yolunda herhangi bir kuşkuya ka-

María Esther Vázquez'in beni piramitler kadar yaşlı bulduğunu bilmiyordum henüz. Zira, hakikaten birlikte gülüp eğleniyorduk.

Bilhassa Berlin'de her şey çok güzeldi. Bir akşam gittiğimiz lokantada sinirlerimi bozmasalar daha iyi olacaktı ama yapacak bir şey yoktu. Ben *tortilla de papas* siparişi vermiştim, buna karşılık gele gele Fransız omleti gelmişti. Esther aradaki farkı Almanca, ben de İspanyolca anlatmaya çalıştık. Bu sefer de patatesli omlette karar kıldılar. İnanın bana, masaya konan şeyin yenmemesi amacıyla külliyetli bir çaba harcanmıştı sanki. Fransız inceliğinin yerinde yeller esiyordu bir başka ifadeyle. Ben de Berlin seyahatini zihnimden silmeyi tercih ettim.[337]

Fakat Stockholm bir başkaydı. İsveç'teki yayıncım Albert Bonnier'in daveti üzerine gittiğimiz Stockholm'de, Arjantin Büyükelçiliği kapılarını ardına dek açmıştı bize. Stockholm ve Kopenhag'ı, tıpkı San Francisco, New York, Edinburgh, Santiago de Compostela ve Cenevre gibi, gördüğüm en unutulmaz kentler arasında kabul ederim.[338] Paris'te ise Fransa'da tanınmamda büyük çaba harcayan dostum Néstor Ibarra, bizi evinde konuk

---

pılmamıştı. Zira, hem arada kırk yıllık bir yaş farkı vardı, hem de Esther, Horacio Armani ile nişanlı gibiydi. Ne var ki, incelikli kitapların yazarı Borges, James Woodall'ın ifadesiyle, "kadınların kalbini okumakta şaşılacak derecede yeteneksizdi." Hatta, bu konuda körlüğünü kullanmaktan da çekinmiyordu. Öyle anlaşılıyordu ki, Estela Canto tecrübesi Borges'e hiçbir şey öğretmemişti. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 310.

337 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 311.

338 James Woodall'a göre, Borges itiraf etmese de María Esther Vázquez'le yaptığı seyahat hem yorucu hem de yıpratıcıydı. Zaten şöhreti büyüdükçe düşleri küçülmüştü. Formentor Ödülü'nden sonra neredeyse hiçbir şey yazmamış, bunun yerine özel hayatını düzene koymak için çırpınmaya başlamıştı. Anneye bağımlı oğul, yetmiş yaşına yaklaşırken, nihayet birtakım şeyleri değiştirme ihtiyacı hissediyordu. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 307.

etme inceliğini esirgemedi. Bu arada, daha önce de patavatsızlığına tanık olduğum Perulu genç gazeteci Mario Vargas Llosa ziyaretime geldi ve bana hemen siyaset hakkında ne düşündüğümü sormaya kalkıştı. (Gençlerin siyaseti hayatın tek hakikati zannetmeleri beni üzüyor.) Ben de, *Es una de las formas del tedio* diyerek bu genç arkadaşı bir hayli şaşırttım.[339]

Arjantin'e döndükten sonra María Esther Vázquez ile bu kez Peru yollarında bulduk kendimizi. Lima'daki konferansın ardından, vaktiyle İnkalar'ın yaşadığı Machu Picchu tepelerine tırmandık. Ne yazık ki, bu seyahat benim açımdan diğerleri kadar memnuniyet verici bir seyir izlemedi. Bunun sebebi de, María Esther Vázquez'in, durup dururken Horatio Armani ile evlenme kararı almasıydı. Üstelik bunu bana Peru'da söyleyeceği tutmuştu. Oysa, annem dahil hemen herkes ortak bir yuva kurmamızı bekliyordu bizden. Estela Canto'nun ardından, María Esther Vázquez de beni oyalayıp bir kenara bırakmıştı işte. Derinden sarsıldığımı gizleyecek değilim tabii ki. Estela yetmemiş olmalı ki bir de Esther tarafından terk edilmiştim.[340]

Bütün bunların tesellisi sadece edebiyatta aranabilirdi. Adolfo Bioy Casares ile Bustos Domecq'i yeniden canlandırmaya karar verdik. Galiba 1967 yılıydı ve biz tekinsiz öyküler yazmak

---

339 *Es una de las formas del tedio* cümlesi tevriyeliydi. Bu bakımdan, hem "Can sıkıntısının bir biçimi," hem de, "Tanrı'ya şükretmenin bir biçimi" şeklinde yorumlamak mümkündü. Mario Vargas Llosa'nın hangi yorumu tercih ettiği ne yazık ki bilinmiyor!

340 James Woodall, Leonor'un, "María Esther, Borges'i limon gibi sıkıyor" dediğini hatırlattıktan sonra, Borges'in evlilik kararını bir tür ihanet olarak kabul ettiğini söylüyor ve ekliyor: "Borges mutluluk olasılığına büyük önem vermeye başlamıştı. Bunu –Leonor'u çok sevmesine karşın– evlilikle, en azından annesi olmayan başka bir kadınla kuracağı evcil bir yaşam ortaklığıyla eşdeğerde görüyordu." *Kitabın Aynasındaki Adam*, 315-316.

amacıyla yeni bir yol bulduğumuz kanaatindeydik. Birtakım hayatların gülünç yönlerini öne çıkarırken, alttan alta korkunç ve dehşetli cephelerini işlemekten de geri kalmıyorduk. Galiba, Alfred Hitchcock ile Marx Kardeşler'i bir araya getiren, dolayısıyla esrarengiz yanı ağır basan maceraların peşindeydik. Bu çaba, daha eğlenceli ve daha samimi bir tür yarattığı gibi, derinlerde yatan korkuyu da gün yüzüne çıkarıyordu. Gelgelelim, yazdıklarımız bu kez biraz fazla saldırgandı. Buenos Aires'teki edebiyat çevrelerinin gösteriş merakıyla enine boyuna alay ettiğimizden, bazıları yanımıza yöremize uğramıyordu bile. Gerçi isim vermemiştik fakat herhalde onlar kimi kast ettiğimizi gayet iyi biliyorlardı. Zeki ve eğlendirici yönleriyle post-modern nitelikler taşıyan *Bustos Domecq'in Güncesi* bu yüzden bir hayli tepki toplamakta gecikmedi.[341]

1969 başlarında yine yollara düşüp İsrail hükümetinin davetlisi olarak Tel Aviv ve Kudüs'te heyecanlarımın peşinde sürüklenerek on gün geçirdim. Arjantin'e döndüğümde, dünyanın hem en yaşlı, hem de en genç ülkesinde yaşadığım on günün beni bir hayli zenginleştirdiğinin farkındaydım. Ortadoğu'nun bu canlı ve dinamik ülkesinden, genellikle vaktini uyuyarak geçiren Arjantin'e dönme mecburiyeti sarsıcıydı bir miktar. Cenevre'deki okul yıllarımdan itibaren Yahudi kültürüyle sağlam bir ünsiyetim mevcuttu. Batı uygarlığının ayrılmaz bir parçası olarak gördüğüm bu kültür her zaman ilgimi çekmişti. Muhtemelen bu yüzden, 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında İsrail'e sarsılmaz bir destek verdiğimi gizleyecek değilim. Ben Gurion'la tanıştığım gün yaşadığım heyecan, başka nasıl açıklanabilirdi ki?[342]

---

341 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 321.

342 James Woodall, Borges'in Yahudi kültürü ile İsrail yönetiminin uzlaşmaz tutumu arasındaki çelişkiyi fark edemediği kanaatindedir. Ona göre, Bor-

Paradoksun farkındayım elbette ama seyahat, gözleri görmeyen bir insana dış dünyayla temas ve monotonluğu kırma imkânı veriyor. Kör gözlerinize rağmen sabahların ve akşamların mucizelere kapı aralayan bir armağan niteliği taşıdığını yeniden algılıyorsunuz. Oysa, evdeki dört duvar arasında buna benzer teselliler edinmeniz bir hayli zor. Bu bakımdan, benim bütün fırsatları değerlendirerek seyyahlık serüvenimi pekiştirmemde çok da şaşılacak bir durum yok. Bana kalırsa, asıl şaşırtıcı olan, sizin dört duvar tarafından kuşatılmaya itiraza bile yeltenmemeniz...

En derin sevgilerimle.

Jorge Luis Borges
Buenos Aires, 2 Aralık 1983

11.

Sevgili Georgie,

Hani siz, "Şöhret denen can sıkıcı ve lüzumsuz felâket, tıpkı körlük gibi, yavaş yavaş iniverdi üzerime" diyordunuz ya bir mektubunuzda, benim başıma gelen de çok farklı değildi doğ-

---

ges hiçbir uluslararası krizde kendinden beklenen sağduyuyu gösterememiştir zaten. Dünya aydınları, Filistinliler'e sempati duyarken, Borges'in İsrail hükümetinden yana tavır alması bunun küçük bir parçasıydı sadece. Benzer bir şey Vietnam konusunda da yaşanmıştı. Harvard'daki bir söyleşi sırasında, Vietnam'daki Amerikan ordusunun çabalarından övgüyle söz edince, çevirmeni di Giovanni neredeyse dehşete kapılmış ve bunu da Borges'e ifade etmişti. Borges, ev sahibi ülkeyi övmeyi görev bildiğini söyleyerek savunmuştu kendisini. Di Giovanni, daha sonra gazetenin muhabirini arayacak ve Borges'in Vietnam'la ilgili sözlerinin söyleşiden çıkarılmasını sağlayacaktı. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 341.

rusu. Üstelik, ne zamandır buna benzer bir hayalin gölgesinde konakladığımı gören yahut duyan da çıkmamıştı. Kendi içime kapanmış, memleketin bereketli topraklarını kasıp kavuran fırıldakların yön verdiği rüzgâra bakıyordum sadece. Bir taraftan da, Türkiye'nin acil ihtiyaçlarından birisi haline gelen "Fırıldaklar Ansiklopedisi"nin kapsamı ve muhtevası üzerinde düşünüyordum belirli periyotlarla. Bu ülkenin entelektüelini başka türlü tanıma ihtimali yoktu çünkü. Önce ne diyorlardı, şimdi ne diyorlar, bir bir tespit edilip önlerine konmalıydı.[343]

Tam da böyle bir dönemde yani her şeyden umudumu bütünüyle kestiğim beyhudelik yıllarında, köşegenlerimi keskinleştiren makalelerin ışıltısıyla tanınmış bir yazar haline geliverdim. Ben mi çok hevesliydim, yoksa açılan kollar mı kucaklayacak birini bulamamıştı uzunca bir süredir, bu da ayrı bir muammaydı aslında. Gelgelelim, şöhretin kapıyı çalma ve gölgesini hissettir-

343 Halil Açıkgöz'le konuşurken ilginç şeyler söyleyen Cemil Meriç, doğal olarak sözü yine kendi yazdıklarına getiriyor ve Ahmet Hamdi Tanpınar'a yönelik yaygın dedikodularını tekrarlamaktan kendini alamıyor: "Tanpınar samimi, dürüst, mütecessis bir müsteşriktir. Maddî sıkıntı çekmedi. Babası kadıydı. Halk Partisi'ne yalvardı, mebus seçilmek için. Ahmet Kutsi'ye çok yalvardı, ihsan için. Zaafları olan bir insandır Tanpınar. Batı'yı bilir. Doğu bilgisi ise dekoratiftir, plastiktir. Renan dahi bir cami karşısında ürperir. Ki Tanpınar'ın Ali Milanî Sultanahmet Camii penceresinden içeri bakarken ağladığını görmüş. Tanpınar içine giremez camiin. Tanpınar'ın üslubunu sevmem. Bir bayın çıkan katarlardan müteşekkil bir trene benzetmiştim üslubunu bir yazımda." *Cemil Meriç ile Sohbetler*, 49-50. [Cemil Meriç yanlış hatırlıyor. Tanpınar'ı Sultanahmet Camii'nde gördüğünü iddia eden kişi Ali Milanî değil, Edebiyat Fakültesi Arapça Bölümü okutmanlarından İhsan Örücü'dür. (Kaplan, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, 16.) Öte yandan, Tanpınar'ı eleştiren Cemil Meriç, gözlerinin gördüğü günlerde, içine girmek şöyle dursun, estetik bir kaygıyla bile dönüp bir kez olsun Sultanahmet'in çinilerine bakmadığını unutmuş görünüyor. (Ümit Meriç'ten aktaran Dücane Cündioğlu, *Bir Mabed Bekçisi*, 145.)]

me biçimini takdir ettiğimi gizleyecek değilim. Anlayabildiğim kadarıyla, ismine şöhret dediğimiz bu nazenin atmaca, asırların verdiği tecrübenin ışığında mutedil bir metot edinmişti kendisine. Küçük bir ipucu kırıntısı sezdirmeden birdenbire ortaya çıkması durumunda insanların paniğe kapılacağını, hatta bunu hazmedemeyeceğini öngörmüştü besbelli ki. Erken ve zamansız şöhretin kimleri ne hale düşürdüğünü benden çok daha iyi bildiğinizden şüphem yok.[344]

Mektubun hemen başında itiraf etmeliyim ki, ben size heveslenerek, "felâket" kelimesiyle karşılamadım durumu. Tam tersine, şöhret, gözlerimi yitirdikten sonra bir köşeye gizlediğim güven duygumu tazelemekle kalmadı, kör kuyulara bağırmadığımı da koyuverdi ortaya. Meğer benim yazdıklarımı okuyup üzerinde düşünenler de varmış bu koca coğrafyada. Hayır canım, "Bunca yıl beklediğime değdi" türünden gereksiz gevezelikleri kolaylaştıracak bir tasavvura pencere açmaya niyetim yok pek fazla. Daima söylemişimdir, ben takdir kadar sevilme ihtiyacından da yakasını asla sıyıramamış bir insanım. Bu açlığın hiç değilse bir bölümü, bir parça da olsa giderilmeye yüz tuttu işte.[345]

---

344 Dücane Cündioğlu, Cemil Meriç'e gösterilen ilginin sathî olduğunu söylerken hiç de haksız değildir aslında. Zira kulaklar duymayı özledikleri kelimelere açıktı sadece. Onun dışında kalanlar kimseyi ilgilendirmiyordu: "1974'ten itibaren Cemil Meriç'in artan şöhreti de, vefatından sonra eserlerine gösterilen yoğun ilgi de Balzac ve Hugo tercümelerinin yeni okurlar kazanmasını bir türlü sağlayamayacaktır (...) Ne garip değil mi? Onca gayretine rağmen, sağ da, sol da Meriç'in çevirilerinden gerekli ve yeterli ilgiyi esirgemiş, deneme yazılarına olan rağbet, hâlâ kendisinin en yetkin olduğu sahaya yönelmeyi becerememiştir." *Bir Mabed Bekçisi Cemil Meriç*, 179.

345 Cemil Meriç'in 'iltifat susuzluğu'na ilişkin ilginç bir anekdotu Rasim Özdenören şöyle aktarıyor: "Ben onun sağlığında, onun kendi ifadesiyle 'iltifata susuz' olduğunu hiç düşünmemiştim. Ben, Cemil Hoca'yı yüz

Ne var ki, ilk günlerdeki keşmekeş bir miktar gözümü korkutmadı diyemem. İnanabiliyor musunuz buna, hemen her gazete veya dergiden yazı teklifi geliyordu artık. Kapımı çalan insanları eli boş göndermek benim karakterime uymazdı. Bu bakımdan, yüzünü bir defa dahi görmediğim dergilere yazı vermekten çekinmiyordum. Üniversite hocalığından emekli oluşum da kolaylaştırıyordu elbette bunu. Bir de sizinkine benzeyen yahut benzemeyen konferanslar dizisi vardı ki, yetişebilmek için koşuşturup duruyordum İstanbul sokaklarında. Bir gün kızımın kolunda Türk Edebiyatı Cemiyeti'nde alıyordum soluğu, ertesi hafta Aydınlar Ocağı'nda veya Kubbealtı'nda. "Tıp Tarihi Enstitüsü'nde ne işiniz vardı Tanrı aşkına" diye soracaksınız belki ama ne yapayım, oradan da çağırdılar. Nasıl reddedebilirdim ki?[346]

Bütün bunların sebebi, *Hisar*'daki yazılarım değildi sadece. 1974 yılında *Bu Ülke* ismiyle neşrettiğim küçük bir kitap, garip bir biçimde birdenbire ellerden dillere ve gönüllere yükseliverdi.[347] Bu hacimsiz risalenin böyle bir kasırgaya yol açabileceğini

---

yüze tanıma fırsatına ve şerefine de erebilmiş değilim, onu hayatımda hiç görmedim. Cemil Meriç'in bu kadar üzüleceğini bilseydim, itiraf edeyim ki roman hakkındaki görüşlerimi yazmaktan sarfınazar eder, fakat onun kitabı hakkında bir yazıyı seve seve yazardım. Fakat böyle bir şey aklıma gelmedi." *Bir Mabed Bekçisi*, 85.

346 Bu satırların yazarı da, Cemil Meriç'in Kubbealtı'nda verdiği konferanslardan birine, genç bir Türkoloji talebesi sıfatıyla büyük bir heyecanla koşmuştu. Cemil Meriç'le yolları *Hisar* yazılarıyla kesiştiği için herkesten daha heyecanlı olduğu bile söylenebilirdi. Ne var ki, Cemil Meriç'in konuşmasından bir şey anlamak çok güçtü. Boğuk bir sesle konuşuyor, sadece öfkesini dizginleyemediği zamanlarda bir parça anlaşılır hale geliyordu. Ama o anlarda da, salonda bulunanların hoşuna gideceğini bildiği hamasi şeyler söylüyordu zaten.

347 *Bu Ülke*, maalesef Cemil Meriç'in istediği yahut hazırladığı gibi yayımlanamamıştır. Kitabın ilk üç baskısını yapan Ötüken, kendi ideolojik tercihlerine

aklımın ucuna bile getirmediğimden, ilk şaşıranlardan biri de bendim aslında. Aradan geçen yıllara rağmen, oradaki kısa ve veciz yazıların, insanların zihnindeki veya ruhundaki hangi boşluğa temas ettiğini çözebildiğimi söyleyemem. Anlaşılan, bir büyük susuzluktu söz konusu olan ve *Bu Ülke* bir pınar haline gelmişti kısa sürede. Gerçi, yıllar sonra kitaptaki erkekçe sesten etkilendiklerini dile getirenler çıktı ama ben hep aynı tonda konuştuğum için çok da inandırıcı bulmadım bunu doğrusu. Bazıları da Osmanlı'yı yeniden diriltme hareketi gibi görüyordu galiba bu kitabı. Halbuki, anlattığım, bizim her gün yaşadığımız acıklı hikâyeydi. İçinde yaşarken, boğazımıza kadar bataklığa gömüldüğümüzden fark etmediğimiz acıklı hikâye. Bu yüzden ismi *Bu Ülke*'ydi zaten.[348]

---

uygun düşmeyen bölümlerin çıkartılmasını talep etmiştir Cemil Meriç'ten, o da istemeye istemeye de olsa sansürü kabullenmiştir: "Tanzimat'tan beri bütün nesiller, birer kaçış nesilleri. Kimi İran'a, kimi Turan'a, kimi Yunan'a kaçmış. *Bu Ülke*'ye 'Turan'a Kaçış'ı almadım. Ankara'dan Galip (Erdem) Bey geldi. Nurhan (Alpay) Bey ile beraber. 'Ziya Gökalp bahsini çıkaralım' dediler. Bir yazar olarak hür değilim." (*Cemil Meriç ile Sohbetler*, 48.) Sansür meselesinin daha geniş bir analizi için Dücane Cündioğlu'nun kapsamlı incelemesine bakılabilir. (*Bir Mabed İşçisi Cemil Meriç*, 53-67.)

348 Dücane Cündioğlu, Cemil Meriç'in, "1964'ten sonra sadece Osmanlı'yım" ifadesinin izini sürerken, durumun hiç de öyle olmadığını bütün çarpıcılığıyla serecektir gözler önüne: "Kafaca Avrupalı olduğunu söyleyen Cemil Meriç'in Osmanlı tasavvuru ve tasavvura istinaden ortaya koyduğu medeniyet tablosu, yeni okurlarının hassasiyetini dikkate alan, onları inciteceğini, kıracağını tahmin ettiği hususları ustalıklı üslup oyunlarıyla örten, dolayısıyla Osmanlı'nın müspet (hamasi) taraflarını öne çıkaran bir keyfiyet arz etmekle birlikte, kanaatleri de, kanaatlerinin dayanakları ve malzemesi de zaman içinde pek değişmiş değildir. Şayet değişen bir yön aramakta ısrar edecek olursak, bulacağımız sadece vurguların yönünün değişmesinden ibaret kalacaktır." *Bir Mabed İşçisi Cemil Meriç*, 205.

Fakat beni asıl sevindiren, kitabın daha ziyade gençler tarafından okunmasıydı. Yıllardır ezilen, hor görülen, muhtelif gerekçe ve sıfatlarla sağa sola itilen, sokaklarda kurşunlanan üniversite talebeleri, berrak bir kaynağın üzerine eğilmenin rahatlığı içinde kitabın sayfalarını ezberliyor ve yüksek sesle birbirlerine tekrarlıyorlardı. İtiraf ederim ki, benimsediğim üslup dolayısıyla ezberlenmesi çok da zor değildi yazdığım satırların. Hissedebildiğime göre, ezberledikleri cümleler, bir köşede biriktirdikleri kompleksleri ortadan kaldırmaya yaramakla kalmıyor, bir parça diriliş fırsatı da sağlıyordu sanki. Bu gecikmiş tesellide, aldatıcı ve örseleyici yönler bulmakla birlikte, bunu onlara söyleyip hayallerini yıkmak istemiyordum.

Eve gelenlerin çeşitliliğini görseniz hakikaten şaşardınız. Bana anlattıklarına bakılırsa, *Bu Ülke,* talebe yurtlarında elden ele dolaşan bir kitap haline gelmişti. İçlerinden cesaretini bir parça toplayanlar eve kadar koşup elimi öpüyorlar, kör olduğumu görünce de efsaneyi dallandırıp budaklandırmaktan geri kalmıyorlardı. Kapıyı çalanlar arasında, o devirde kafası omuzlarının üzerinde gezinen hemen herkes mevcuttu. *Hareket* dergisini çıkaran Ezel Elverdi ve Mustafa Kutlu, *Pınar* dergisini çıkaran Cevat Özkaya ve Mehmet Akif Ak, *Köprü* dergisini çıkaran Nurcular ilk müdavimler arasındaydı. Ayrıca Mustafa Miyasoğlu, Ali Bulaç, Muhsin Demirel, Mehmet Aksu, Halil Açıkgöz, Ahmet Kot, Şadi Çarsancaklı, Dursun Selim Güleryüz ve Murat Yerlikhan gibi isimler de hemen dikkat çekiyordu.[349] Bu insanla-

349 Cemil Meriç'in kapısını çalan isimlerden birisi de İsmet Özel'dir. İsmet Özel'in o dönemdeki ayıncı vasfı, Marksizm yerine İslamiyet'i tercih etmesidir. Gerçi sık sık, böyle bir tercihte bulunmadığını, kendisini Marksizm'e götüren sebeplerle İslamiyet'e götüren sebeplerin aynı olduğunu söyleyecektir, ancak bu açıklama genel algıyı değiştirmeyecektir pek fazla. Cemil Meriç de

rın bazıları bir süre sonra ortadan kayboluyor ve yenilerine bırakıyorlardı yerlerini. Ev, kelimenin gerçek anlamıyla bir tekkeye dönüşmüştü. Halbuki, benim zihnî sermayemden yola çıkarak bir tekke şeyhi tasavvuru geliştirmek uğruna yoğun mesai harcamak gerekirdi. Şüphesiz, size çok yakışırdı şeyhlik, ben ise bu hırçınlığımla derviş dahi olamazdım herhalde.

Sizi hayrete düşürmeyi göze alarak ifade etmek zorundayım ki, yıllardır hayalini kurup beklediğim şeyler çok daha değişikti aslında. Derin bir hayranlık duygusu eşliğinde yazdığım cümleleri okuyup ezberleyen insanlar, esasen beni sevip takdir etmesini istediğim muhitlere mensup değildi mesela. Diyalektiğin ne anlama geldiğini yahut ne işe yaradığını bile bilmeyen ve elinde heyecanından başka malzemesi bulunmayan bu kuru kalabalık, zaman zaman ürkütüyordu beni. Fakat yapacak fazla bir şey yoktu. Türkiye, eğlencesi ve masalı eksik bir ülkeydi öteden beri

---

benzer bir serüveni yaşadığı için karşılaşmaları ilginçtir. İşte Cemil Meriç'in, nedense Eskişehirli zannettiği İsmet Özel'le ilgili satırları: "Sekinetten çok, meskenete benzeyen bir durgunluk. Sönmüş bir yanardağ mı, herhangi bir kaya parçası mı, bilemiyorum. Ayırıcı vasfı: müeddep olmak. Özel, 12 Mart öncesinin şımartılmış bir şairi, eski bir marksist. Marksizm'den İslamiyet'e atlamış. Entelektüel bir tecessüs mü, dar bir dünyadan müphem, hudutları meçhul ufuklara taşmak ihtiyacından mı, bilmiyorum. İbn Haldun konferansımı dinlemek için Ankara'dan İstanbul'a geldi. Kısa sürdü balayımız. Bir miktar sekreterliğimi yaptı (...) Aramızda buzlar vardı. Eski şair hakikati bulmuştu. Ben, arayış içinde idim. Bununla beraber oldukça müsamahakâr davrandı. *Yeni Devir*'de iki yazısına konu oldum. Sonra, geldiği gibi kayboldu. Hayal kırıklığına mı uğramıştı, bilmiyorum (...) Şimdi Devlet Konservatuarı'nda Fransızca hocalığı yapıyormuş. Rimbaud'muzu nasıl bir istikbal bekliyor, kestiremem. Türkçesi cılız, bodur ve musikisiz. Fransızcayı ancak tefeül yolu ile sökmektedir. Sol, Nâzım'a rakip diye alkışladığı Eskişehir'in bu kabiliyetli delikanlısını çoktan unuttu. Sağ, hiçbir zaman benimsemedi. Bu sağır kubbelerde hoş bir seda bırakabilecek mi? Wait and see." *Jurnal 2*, 300-301.

ve bu nedenle herhangi bir sevinci bütün boyutlarıyla yaşamak imkânsızdı. Böyle düşününce, çok da şaşırmam icap etmiyordu belki de. Asıl şaşırtıcı olan, aralarında kendimi pek de rahat hissetmediğim farklı bir çevrenin gözdesi haline gelivermemdi.[350]

Ne tuhaf, bu insanlar, birkaç dil birden bilen, Batı kültürünün zirvelerinde gezinen, felsefe kadar sosyolojiden, edebiyat kadar antropolojiden anlayan birisinin onların *saflarına* geçtiğini düşünmekten derin bir haz almakla kalmıyor, sanki bunları yapan kendileriymişçesine sebepsiz yere gururlanıyorlardı. Ben de bunu anlamakta güçlük çekiyordum işte: Eğer bir kazançsa bu, hiçbir çaba harcanmadan elde edilmiş bir kazançtı ve sadece bu cephesiyle kalsa dahi ahlâka aykırıydı. Bir başkası onlar adına da düşündüğü için sevinç çığlıkları atmanın küçültücü yanlarını görmüyorlardı belli ki. Oysa, benim öteden beri yaptığım şey, Batı'yı değişik bir gözle eleştirmekten ibaretti. Bir de, uçurumun kıyısındaki nesilleri Osmanlı'ya yeniden bakmaya, vicdanlarının sesine kulak vermeye çağırıyordum. İnsanların buna benzer cümleleri, çölün çılgın melikesine kavuşmuş gibi bağırlarına basacağını kim tahmin edebilirdi ki?

Meselenin acıklı bir tarafı daha vardı: Benim ifade ettiklerimin bir benzerini, talebe evlerinde aynı yer sofrasına diz çöküp bulgur pilavı kaşıkladıkları yahut ikindileri Süleymaniye veya

350 Cemil Meriç, Nişantaşı'nda bulunan Akademi Kitabevi'ndeki bir imza gününde Vedat Türkali, Emil Galip Sandalcı gibi "eski tüfek"lerle uzun uzun sohbet imkânı bulacaktır. Hilmi Yavuz'dan, Şerif Mardin'in seminer derslerinde *Saint-Simon*'u okuttuğunu duyunca da sevincini dışa vurmaktan alamayacaktır kendini. Arkasından da bütün açıkyürekliliğiyle içini kanatan yarayı dökecektir satırlara: "Muhakkak olan şu ki, 'Kubbealtı'ndan daha çok kendi dünyamdı burası (...) Bana gerçekten yakın olanlar bu anonim hayranlardan fazla, ilk defa karşılaştığım Vedat Türkali'ler, Sandalcı'lar, Hadi Beyler'di. Acaba neden?" *Jurnal 2*, 316-317.

Mihrimah'da omuz omuza saf tuttukları birisi dile getirmiş olsaydı, muhtemelen aynı ölçüde ciddiye almayacaklardı. Kaldı ki; birtakım adamlar, yıllardır buna benzer şeyleri evire çevire tekrarlayıp duruyordu gazete köşelerinde veya kitaplarda. Tekrarlamak bir yana, bu konular etrafında hayli geniş bir literatür bile meydana gelmişti. Diyeceksiniz ki, bu durumda sizi farklı bir coğrafyaya sürükleyen neydi? Doğrusu, bu soruyu ben de hayli sık aralıklarla sordum kendime. Bana öyle geliyor ki, kelimeleri yan yana getirişimdeki ses tonu ve ses tonunu besleyen öfke, hassas bir yerlerine dokunuyordu bu insanların. Onları aldatıyor muydum acaba? Çoğu defa buna benzer duygulara kapılsam da, genel anlamıyla şikâyetçi olduğum söylenemezdi.

Laf aramızda, benim şöhretim, hiçbir vakit sizinkine kıyasla uluslararası bir mahiyet kazanmadı. (Bu "ulus" kelimesini hiç sevmem, lakin kolaya kaçma imkânı sağladığından bu seferlik kullanıyorum!) Uluslararası camiaya seslenmek bir yana, ulusal ölçülerde bütün Türkiye'ye ulaştığım dahi iddia edilemezdi pek fazla. Sadece belli çevreler alkışlayıp el üstünde tutuyordu beni ve ben de o alkışlara mukabelede bulunuyordum. Zaten Türkiye'de belirli bir çevrenin elitlerinin desteğiyle el üstünde tutulmak, onların muarız ve muhalifleri tarafından kapı dışarı edilmek bakımından yeterli bir gerekçeydi. Öyle önünü arkasını kolaçan etmek, "Yahu bu adam ne diyor acaba?" diye meraklanmak "ulusal gelenekler"imize aykırıydı. (Hakikaten böyle bir kavram var Türkçede üstadım! Ulusal olmayan gelenek nedir acaba?) Muhtemelen, insanların zihnini yorup eskitmesini engellediğinden bilhassa tercih edilen bir tutumdu bu. Bunca yılda bin bir güçlükle geliştirdikleri faydalı bir alışkanlığı benim yüzümden değiştirmelerini nasıl bekleyebilirdim ki?

Bu bakımdan, kitaplarım Avrupa dillerine filan tercüme edilmedi. Tercüme ne kelime, içinden geldiğimi düşündüğüm

çevreler zahmete katlanıp bu kitapların kapağını çevirmedi bile. Kazara görenlerin suratlarını muşmula misali buruşturduklarına da kuşkum yoktu. Tabii bir kitabı okumamak, onun hakkında ileri geri konuşmaya engel teşkil etmiyordu bizim ülkemizde. Şöhret ve ilgi, hedefe konmaya yetip de artıyordu. Cemil Meriç sağa mı kayıyordu yoksa? Eski bir tüfek nasıl olur da sağcı bilinen dergi ve gazetelerde yazılar yazar, Ülkücü yayınevlerinde kitap bastırırdı? "Ötüken"in yayımladığı kitap okunmazmış. Peki siz basın. Cevap yok. Bu çemberi kırmak imkânsızdı. Sol, sağın gösterdiği dostluğu göstermiyordu hiçbir zaman. Fakat, "ihanet" diye bağırmayı da ihmal etmiyordu. İhanet mi, neye ve kime ihanet?[351]

Halbuki, yazılarıma sayfalarını açma nezaketini esirgemeyenler yalnızca *Hisar*, *Türk Edebiyatı* ve *Hareket* gibi dergilerdi. Utanmadan beni ihanetle suçlayan çevrelerin umurunda dahi olmamıştım o güne kadar. Birdenbire kıymetimi anladıkları da söylenemezdi tabii ki. Buna rağmen, hoşlanmadıkları dergilerde yazılarım, sevmedikleri yayınevlerinde kitaplarım yayımlandığı vakit beni kınama hakkını buluyorlardı kendilerinde. Yine de, sağcı dergiler yahut yayınevleri benim tercihim değildi, ben uğraşıp didinerek böyle bir yol seçmemiştim. Solun kadir-nâ-şinas davranışları, ister istemez "gerici"lerin yanına itmişti beni. Bu yakınlığın fikrî iffetim için bir tehlike meydana getirip getirmediğini merak edenler kitaplarıma bakabilirdi. Yalnızdım ve yazdıklarım hiçbir yankı uyandırmıyordu dostlar arasında. Aldanıp aldanmadığımı başka türlü nasıl anlayabilirdim ki?[352]

---

351 *Jurnal 2*, 190.

352 *Jurnal 2*, 192. (Cemil Meriç'in, Attilâ İlhan'a yazdığı samimi mektup, sol çevreler kadar sağ çevrelerden de şikâyetçi olduğunu koymaktadır ortaya. Çok geçmeden, anlayışsızlık ve cahillik bakımından, her iki kesimin de birbirine bir hayli benzediğini anlayacaktır zaten.)

Buna mukabil, delikanlılık çağından bu yana düşüncelerimde hiçbir temel değişiklik yapmadım ben. Yani soldan hareket ettiğim de, sağda karar kıldığım da yanlış bir değerlendirmeden ibaretti aslında. Hiçbir zaman sol da olmadım, sağ da olmadım. Buna benzer bir sınıflandırma, sokaktaki adam söz konusu ise belki bir anlam ifade edebilir. Ömrünü düşünceye adayan, Eflâtun'dan Marx'a uzanan tarih şeridinde her düşünce adamını sevgi ve saygıyla selamlayan, bütün dinlere, bütün mezheplere saygılı bir kimsenin herhangi bir kilisede barınabileceği nasıl düşünülebilir ki?[353]

Sevgi ve hürmetlerimle.

Cemil Meriç
İstanbul, 15 Ocak 1984

12.

Aziz Cemil Meriç,

Bana inanmakta güçlük çekeceksiniz belki ama şöhretin kapınızı çalıp pencerenizi aralamasına sevindim aslında. Zira,

353 Cemil Meriç, neredeyse hayatının her evresinde tekrarladığı derin şizofrenik çelişkiyi somut bir biçimde şöyle özetleyecektir: "Benim trajedim şu birkaç satırda: Sevebileceklerim dilsiz, dilimi konuşanlarla konuşacak lakırdım yok. Yani, dilimle, zevklerimle, heyecanlarımla, yarımla *Büyük Doğu* kadrosundanım. Düşüncelerimle, inançlarımla *Yön*'e yakınım, Bu bir kopuş, bir parçalanış. Bir başka trajedi de şu: Yabancı dil bilenler Türkçe okumuyor, ben yabancı dil bilmeyenlere hitap edemiyorum, daha doğrusu yabancı dil bilmeyenler kendi dillerini de bilmiyorlar. *Hint*'i kim okur? Nesteren okur mu? Hayır! Avcıoğlu? Hayır! Necip Fazıl? Hayır! Her dergi bir tekke. Bir akademi bile değil. Aydın, Osmanlı şairinden daha köksüz, daha dalsız budaksız." *Jurnal 1*, 362.

benim şöhretten kaçan yapıma karşılık, sizin şöhreti çağıran bir tarafınız var. Bu bakımdan isabet olmuş. Gözleri görmeyen bir insanın neler yapabileceğini göstermesi açısından da takdire değer bir çaba elbette. Fakat o kalabalıklarla nasıl baş edebildiğinizi hakikaten merak ediyorum. Siz şöhretin tadını çıkarırken, ben başıma sardığım bir evlilikten kurtulmaya çalışıyordum diyeyim de, varın siz tasavvur edin ötesini...

Bahsi geçmiş miydi hatırlamıyorum, 1967 yılının Şubat ayında Elsa Asteta Millán ile nişanlandım. Artık yaşlandığımı hissettiğim için mi aceleyle böyle bir karar aldım, yoksa yalnızlığın oyuncaklara ihtiyaç duyacağı fikri mi beni yoldan çıkardı, bilmiyorum doğrusu. Bildiğim, bu hanımefendi ile mazinin bir yerlerinde birtakım serüvenler yaşadığımız gerçeğiydi. Neredeyse çeyrek asır önce, şimdi bile kanımı tutuşturan bazı aşk mektupları yazmıştım kendisine. Meselenin üzerine buna benzer dikkatlerle eğildiğinizde, bunca yıl sonra Elsa'nın huzuruna evlenme teklifiyle çıkmam anlaşılır bir mahiyet kazanacaktır, kanaatindeyim. Anlaşılmayan, neden otuz yıl geç kaldığımızdı. Tamam, Elsa'nın kocası Ricardo Albarracín, birkaç yıl önce akciğer kanserinden ölmüştü, fakat bu ancak bugünün mazeretiydi, dünün değil!

Elsa elli yedi, ben ise altmış sekiz yaşındaydım ve ikimizin de büyük üzüntülerin teselli kabul etmez sancılarıyla sınandığımız bir dönemdi. Elsa'nın üzüntüsünün gerisinde Ricardo isminde bir masal kahramanı mevcutken, benim üzüntümün kaynağı, yalnızlığı yargılayarak geçen beyhude yıllardı. Muhtemelen bu yüzden, Bioy'un evindeki bir akşam yemeğinde birdenbire Elsa ile karşılaşınca fena halde heyecanlandım. O heyecanla, "Mevsimlere itiraz etmeyen bir insanın açlıkla beslenmesi de mümkündür herhalde" türünden anlamsız bir cümlenin arkasına sığınıp yürüyüşe davet ettim Elsa'yı. Ne cümlenin tuhaflığını,

ne de önerimin geç kalmış saflığını yadırgayacak durumdaydı. Masada oturanların şaşkın bakışlarına aldırmadan dışarı çıkıp Buenos Aires sokaklarına vurduk yorgun bedenlerimizi.

Tabii kaldırıma adım atar atmaz, körlüğün ender nimetlerinden faydalanıp Elsa'nın koluna girmiştim bile! Tanrı art niyetimi bağışlasın, yeniden bir kadın bedeninin sıcaklığına yaslanmak güzeldi. Bu sıcaklığın sürekli kendini hissettirdiği anaforların ortasında yürümek daha da güzeldi. Maalesef biz de insandık, yarım bıraktığımız yemeği Pedemonte isimli bir lokantada tamamladık. Arkasından ara sokaklarda yürüdük. Sanki bu yürüyüş zihnimizdeki mağaralara parlak ışıklar tutmuş gibi, 4 Ağustos 1967 tarihinde de neredeyse hiç kimseye haber vermeden evlendik. Leonor'un bitip tükenmek bilmeyen itirazlarına direnmenin en kolay yolu buydu belki de. Tuhaftır, annem bütün meşguliyetlerini bir kenara koymuş, Elsa'nın İngilizce bilmemesiyle uğraşıyordu. Fakat bunun için yapılacak pek fazla bir şey yoktu doğrusu.[354]

Evlendikten bir süre sonra annemin yanından ayrılarak Ulusal Kütüphane yakınlarındaki Avenida Belgrano'da bir eve taşındık. Aslında ben Paul Groussac geleneğini benimseyip kütüphanede yaşamak istiyordum ama Elsa yeni bir ev konusunda ısrarlıydı. Küçük dairemiz dördüncü kattaydı. Biri Elsa'ya, biri bana ait iki yatak odası, küçük bir mutfak ve yine küçük bir hizmetçi odası

354 Anlaşıldığı kadarıyla, Borges'in ikna etmesi gerekenler Leonor'dan ibaret değildi: "Elsa, Borges'in sohbet etmekten edebî bir tat aldığını bilen arkadaşlarını ve hayranlarını çileden çıkarıyordu. Bazılarına göre Elsa'nın eğitimsizliği yontulmamışlık kertesindeydi. Rodriguez Monegal sinsice şöyle demişti: 'Zaman onu iyiye götürse bile (o artık Borges olmuştu), körlüğü zihnindeki Elsa'nın hayalini değiştirmesini engelliyordu.'" *Kitabın Aynasındaki Adam*, 326.

mevcuttu. Salonun bir kısmını ise yemek odası olarak kullanıyorduk. Dışarıdan bakan biri, böyle bir evde mutluluğun yakalanabileceğine asla ihtimal vermezdi. Kabul etmeliyim ki, Elsa, kırk yıl evli yaşadığından benden çok daha tecrübeliydi ve ne istediğini biliyordu. Oysa ben, ilerlemiş yaşıma rağmen ne istediğimden hiçbir zaman emin değildim. Bunun çok da önemi yoktu, zira davetler düşünmeye vakit bırakmıyordu. Bu kez Eliot Norton Vakfı, Harvard'da ders vermeye çağırıyordu beni. Harvard'a gider gitmez, Leonor'un İngilizce konusundaki ısrarında ne kadar haklı olduğu çıkıverdi ortaya. İngilizce bir tarafa, Elsa'nın entelektüel kapasitesi öylesine zayıftı ki, kimi yerde ayakkabısını bağlaması dahi büyük bir sorun haline gelebiliyordu![355]

Elsa'nın hatırasına saygısızlık etmeden nasıl dile getirebileceğimi bilmiyorum fakat evliliğin imkânlar demeti şeklinde tanımlanan sınırlarının bana uygun olmadığını ilk haftanın sonunda anlamıştım. Varlığıma saygımı korumak adına, içimdeki Borgesler'in sürdürdüğü mahiyeti belirsiz kavganın buna benzer bir kaygıyı beslediğine inandım bir süre. Ne var ki, gerçeği görmem çok da fazla vaktimi almadı. Siz Fevziye Hanımefendi ile bunca yıl aynı yastığa baş koymaya nasıl tahammül gösterdiniz, sahiden de merak ediyorum, ama evlilik iyi gelmedi bana. Neden derseniz, bir defa konuşamıyorduk, konuşsak bile konular çabucak tükeniyordu. Daha doğru bir ifadeyle, konular değil de Elsa hemen tükeniyor, sıkılıyor, eski İngiliz masallarının ayrılmaz bir parçası halinde ortalıkta gezinen büyükanneler gibi uyuklamaya başlıyordu. Halbuki benim konuşmayı sevdiğimi ve düşüncelerimi böyle seslendirdiğimi bütün Buenos Aires biliyordu.

355 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 327.

O sırada Cambridge'de Harvard'a hayli yakın bir lojmanda oturuyorduk. Şiirlerimi İngilizceye çevirmek isteyen İtalyan asıllı Amerikalı Norman Thomas di Giovanni, evde işlerin yolunda gitmediğini fark eden ilk insandı. Elsa'nın suskunluklarından sıkıldığımdan, fakülte yönetimine başvurup Arjantin Edebiyatı dersleri vermek için onay almıştım. Tam da o günlerde di Giovanni telefon ederek şiirlerimi çevirmek amacıyla benimle görüşmek istediğini söyleyince yeni bir meşgale umuduyla sevindim tabii ki. Di Giovanni zeki adamdı. Bir bakışta, benim ellerimi kollarımı oynatarak debelendiğim evlilik açmazını ve Elsa'yla neredeyse hiçbir ortak noktamız bulunmadığı görüverdi. Ona göre, Elsa ile bunca yıl sonra yeniden buluşmam, kaderin cilvesinden ibaretti. Buna benzer şeylerin ancak edebî eserlerdeki romantizmi besleyeceğini anlatarak, gerçek hayatın mantığının çok farklı çalıştığını hatırlattı bana. Haklıydı, bu yaşta dahi edebiyatın tuzağına düşmekten kurtaramıyordum yakamı.[356]

1969 yılının Ağustos ayı, büyük bezginliklerle birlikte beyhudelikleri derleyip toplayıp yeni yaş günümün kapısına bırakmıştı. Hayatlarındaki hiçbir şeyi değiştiremeyen insanların çaresizliğine boyun eğip Elsa'ya katlanırken, yetmişinci yaş günümü bir edebiyat şölenine dönüştürmeyi akıl eden di Giovanni'den başkası

356 Borges haklıydı, Norman Thomas di Giovanni, evdeki kasvetli havayı hemen fark etmişti. Genç çevirmen, daha sonra şöyle anlatacaktı o günü: "Kapıyı çalmak için doğru zamanı seçmiştim. O sıralarda, Borges mutsuz bir özel hayatın ve içine itildiği garip yalnızlığın acısını çekiyordu. Ben, hiç bilmeden, onun o denli korkuyla beklediği uzun, sıkıcı pazar günlerini doldurmasına yardımcı olacak, kafasını oyalayacak türden bir iş sunmuştum ve umutsuzca gereksinimi olan dostluğu sunmak için çıkagelmiştim. Tuhaftır, üç hafta, bir ay gibi kısa bir zamanda Borges'i keşfeden son ve onunla çalışan ilk Amerikalı oldum." *Kitabın Aynasındaki Adam*, 331.

değildi. Zira, *Elegio la sombra / Gölgeye Övgü* isimli yeni şiir kitabımın çekmecelerden çıkartılması uğruna büyük emek harcamıştı. Tam da o günlerde Oklahoma Üniversitesi'nde görev yapan Lowell Dunham ile Ivar Ivask'tan bir davet aldım. Her zaman büyük iyiliklerini gördüğüm Dunham ile Ivask, 1969 Kasımı'nda birkaç konferans için beni üniversiteye çağırmakla kalmadılar, o yaşa kadar yazdıklarımı yorumlayıp değerlendirecek birtakım uzmanları da aynı salonda topladılar. Toplantının sonunda Ivarsk, çocukluğumun Palermosu'na doğru yapılacak küçük bir yolculuğun hepimize iyi geleceğine inanan insanların rahatlığıyla, balık biçiminde bir Fin kamasıyla onurlandırdı beni.[357]

Elsa'nın insan ruhunu sarıp sarmalamayı çoktandır unutan kollarından kurtulmamı ve edebiyatın heveskâr tesellisine sığınmamı, hiç kuşkusuz, Norman Thomas di Giovanni'ye borçluyum. Evlilik cehenneminde boğulan hayal gücüm, di Giovanni'nin gayretleri neticesinde yeniden bir şair ve yazara ait olduğunu hatırlamıştı. *El Informa de Brodie / Brodi Raporu*, kuvvetle muhtemeldir ki bu hatırlayışın bir neticesiydi. Di Giovanni ortaya çıkmasaydı eğer, evlilikle birlikte uykuya çekilen ifade yeteneğim, benden evvel yeryüzüyle vedalaşacaktı.[358] Üstelik, bütün bunlarla

357 Borges'in Fin kamasıyla birlikte çocukluğunun geçtiği Palermo'yu hatırlaması sebepsiz değildi. Zira, o yıllarda Palermo, insanların orada yaşadığını söylemeye utandığı bir kenar mahalleydi. Mahalleyi öne çıkartan, tango çalınan genelevleri kadar, bıçak dövüşleriyle ün salmış olan *compadrito*'lardı. Borges, bu bıçak dövüşlerine ilişkin anekdotları komşuları Evaristo Carriego'dan dinleyecek ve hayran kalacaktı. *Brodie Raporu*'nda, 1940'ların Buenos Aires'inde bıçaklar ve goşolarla çevrili bir dünyayı dile getirmesinin gerisinde, bu Fin kamasının harekete geçirdiği hayal gücünü aramak gerekiyordu belki de. *Borges ve Ben*, 17.

358 James Woodall'a göre, di Giovanni, Borges açısından gerçek bir talihti ve hem yazarlığı hem de şairliği için bir dönüm noktası teşkil etmişti. Böyle

yetinmemiş, Elsa'dan nasıl kurtulabileceğime dair planlar yapmaya da koyulmuştu. 1970 yılının Mayıs ayıydı. Evdeki düzen tamamıyla bozulduğundan, di Giovanni ile Ulusal Kütüphane'de yaptığımız çeviri faaliyetleri aksamaya başlamıştı. Çevirmenim, Amerikalılara, özgü pratik zekâsını devreye sokup sorunu radikal bir biçimde çözmek gayesiyle kolları sıvadı. Ne var ki, Arjantin'in katı Katolik hukukunda boşanma diye bir kavram yer almıyordu. İnsana tanınan tek özgürlük alanı, ayrı yaşamaktan ibaretti. Bunu da Elsa'ya kabul ettirmek neredeyse imkânsızdı.

Mozart'ın *Saraydan Kız Kaçırma* isimli operası vardır ya, bizim yaptığımız da bir miktar ona benziyordu. Fakat bizim Beunos Aires'te sahneye koyduğumuz versiyon, *Elsa'dan Borges Kaçırma* ismini taşıyordu! Her şeyi planlayan di Giovanni son derece net konuşmuştu: "Madem Elsa gitmiyor, biz gideriz!" Plana uygun bir biçimde, Elsa'ya öğle yemeği için ne pişirmesini istediğimi söyleyip çıkmıştım evden. Di Giovanni, kararlaştırdığımız gibi Ulusal Kütüphane'nin kapısında beni bekliyordu. Vakit yitirmeden bir taksiye atlayıp havaalanında aldık soluğu. İkimize de uygun gelen sığınak Córdoba'ydı. Coronel Pringles kentinde, Kızılderililerin 19. yüzyıl fetihleri konusunda bir konferansa davet edilmem de bu tercihte etkiliydi elbette. Öylesine

---

bakıldığında di Giovanni, takla atmayı unutan tembel bir öğrencisine bir kez daha aynı şeyi öğreten maharetli bir öğretmene benziyordu. Borges'in evli adam psikolojisinden kurtulup yeniden yazar Borges olması gerekiyordu. (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 340.) Jason Wilson da aynı kanaattedir: "Borges'i kör olduktan sonraki yenilmişliğin ve beraberindeki belirsizliğin içinden çekip çıkarmakta önemli bir rol üstlenerek, onu yeniden yazmaya, öykülerini, şiirlerini, anılarını dikte etmeye teşvik eden Amerika doğumlu çevirmen Norman Thomas di Giovanni, onun geç dönemdeki yaratıcılığının en önemli şahitlerindendir." *Jorge Luis Borges*, 144.

yorulmuştum ki, haftalar sonra nihayet rahat bir ortamda üç gün dinlenebilecektim. Buenos Aires'te ise annem Leonor'un müşfik kolları beni bekliyordu. Elsa'yı bir kenara bırakıp eve dönüşüm, sadece beni değil, kendisini ölüme hazırlayan annemi de yeniden canlandıracaktı.[359]

Ertesi yıl Oxford'dan gelen fahrî doktora önerisi ise sıkıntıların önemli bir bölümünün üzerine menevişli tüller sermek bakımından mühim bir fırsattı. Sekiz hafta boyunca Amerika ve Avrupa'da dolaşıp durdum. Bu sekiz haftayı zedeleyen tek şey, Colombia Üniversitesi'ndeki konferansta yaşanan tatsızlıktı. Arjantin edebiyatı hakkında konuşuyordum. İsminin Nicanor Parra olduğunu sonradan öğrendiğim genç bir şair, beni politik sorunlarla yeteri kadar ilgilenmemekle suçladı. Ben de ona, devrime inandığımı ve bugün yarın gerçekleşmesini beklediğimi ifade ettim. "Ama." dedim, "benim beklediğim devrimde siyasal liderler olmayacak, propaganda olmayacak, bandanalar ve bayraklar olmayacak. Bana yeni bir devrimden söz ederlerse, 'Bayrağı var mı' diye soruyorum, 'Evet' derlerse, benim devrimim olmadığını anlıyorum."[360]

Genç şairin duymayı umduğu kelimeleri barındırmayan bu cevap, salondaki diğer Latin Amerikalı konukların da pek fazla hoşuna gitmedi. Porto Rikolu bir grup, hiç gereği yokken bağırıp

---

359 Elsa, Borges'in korkak davranmasına ve sabahleyin sevgili eşinden öğle yemeği için *puchero* (yahni) pişirmesini isterken geri dönmeyeceğini biliyor olmasına içerlemişti sadece. Zira, öğleyin evin kapısını Borges değil, üç hamalla birlikte gelen avukatlar çalmıştı. Borges'in birkaç parça kişisel eşyasını ve kitaplarını götürmek için ellerinde mahkeme kararı bulunuyordu. Elsa, kendisini terk ediş tarzından dolayı Borges'i hiçbir zaman bağışlamadı. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 349.

360 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 353. (Borges'in tepkisi, uzaktan uzağa da olsa Antonis Samarakis'in *Pasaport* isimli kitabında yer alan öyküleri hatırlatıyor.)

çağırmaya ve diğer dinleyicilere saldırmaya başladı. Karışıklık sırasında, öğrencilerden birinin bana, "*Hico de puta* / Orospu çocuğu" diye haykırdığını işittim. Maruz kaldığım öteki hakaretler neyse ne de, annemin siyasal çekişmelere dahil edilmesine dayanamazdım. Elimdeki bastonu öfkeyle kürsüye vurdum, o şaşkınlık anında bütün seslerin kesilmesinden yararlanarak, küfürbaz delikanlıyı salonun dışında düelloya davet ettim. Sakinleşmemi sağlayan, ön sıralarda oturan aziz dostum Emir Rodriguez Monegal'den başkası değildi.[361]

Fakat beni asıl rahatlatan di Giovanni'nin sürpriziydi. Öteden beri hayallerimi süsleyen İzlanda'ya uğrayacak, oradan da Tel Aviv'e geçecektik. Bu fikir beni gerçekten heyecanlandırmıştı. Buenos Aires'te beraberce Eski İskandinavca çalıştığımız yarı Arjantinli, yarı Japon arkadaşım María Kodama da Reykjavik'te bize katıldı.[362] Nisan'ın son haftasında ise nihayet Oxford'daydık.

---

361 Borges'in düello teklifini bir de Emir Rodriguez Monegal'den dinleyelim: "Öğrenci yirmili yaşlarında var yoktu. Borges, titreyen ellerinde tuttuğu bastonuyla çelimsizdi. Ama cesur davetinin her sözcüğünü kastederek söylemişti. Bunu kişisel bir hakaret olarak almaması gerektiğini söylerken beni susturdu ve öğrencinin niyetinin annesine saldırmak olmadığını elbette bildiğini, çünkü öyle olsaydı bastonunu çocuğun kafasına çoktan indirmiş olacağını söyledi. Bunları söylerken titriyor ve bastonun sallanmasına engel olamıyordu." *Kitabın Aynasındaki Adam*, 354.

362 James Woodall'ın verdiği bilgiye göre, María Kodama daha on iki yaşındayken Borges'le tanışmıştı. Sene 1958'di ve Borges hem Ulusal Kütüphane'de müdürlük yapıyor, hem de Buenos Aires Üniversitesi'nde ders veriyordu. Kodama da babasıyla birlikte geldiği bir konferansta Borges'le karşılaşmış ve heyecandan dili tutulmuştu. Yirmi bir yaşındayken Borges'le Eski İskandinavca / Anglosakson dili çalışmaya başlaması, ikiliyi yakınlaştıracaktı. Kodama'nın örnek bir öğrenci olması ve entelektüel hazırlığı Borges'i etkilemişti. Elsa'dan ayrıldıktan ve bilhassa Leonor'un

Sheldonian Kütüphanesi'ndeki tören, geleneklerine bağlılığıyla tanınan Oxford'un şanına yakışacak inceliklerle örülüydü. Londra'da verdiğim konferanslar da son derece başarılıydı, fakat di Giovanni ile María Kodama'nın İngiltere'nin ünlü gazetelerinden *The Guardian*'da aleyhimde çıkan bir makaleyi benden gizlediklerini bilmiyordum tabii ki. Makalede, Arjantin'in yeni diktatörü Alejandro Agustin Lanusse ile işbirliğiyle suçlanıyordum. Makale yazarına göre, Arjantinli öğrenciler, aydınlar ve –bunların dışında kalan farklı bir grupmuş gibi kendilerinden söz edilen– devrimciler beni okumayı çoktan bırakmıştı.

Bir noktada haklıydılar. Arjantin'in durumu hakikaten giderek kötüleşiyordu. 1966'dan itibaren başa geçen askerî yönetimler seçimleri iptal etmiş, hem sendikaların hem de diğer siyasal kuruluşların ülke meseleleriyle ilgilenmelerini yasaklamıştı. Güçlenen tek şey, baskıları olağan hale getiren gizli polisti. Tahmin edebileceğiniz şekilde, bütün bu yaşananlar, benim demokrasiye olan inancımı kökünden sarsmıştı. 1972 yılında Juan Domingo Perón'un yeniden Arjantin'e dönmesi ve ertesi yıl başkan seçilmesi ise bardağı taşırmakla kalmayıp paramparça ediverdi. Anlaşılan oydu ki, bu kısırdöngü hiçbir zaman son bulmayacaktı. Perón başkanlık sarayına yerleşmeden Ulusal Kütüphane'deki görevimden istifa ettim. Yetmiş dört yaşında yeniden tavuk yahut tavşan müfettişliğine sürüklenmeye niyetim yoktu. Verdiğim kararla, beni kovma utancıyla ömür tüketmekten de kurtarmıştım onları.

Tam da o günlerde, Trinidad ve Tobago doğumlu olduğunu sonradan öğrendiğim Vdiadhar Surajpra Naipaul isimli bir yazar çalıverdi kapımı. V. S. Naipaul diyerek de geçiştirebilirdim, an-

---

ölümünden sonra, María Kodama, Borges'in hayatındaki en önemli isim haline gelmekte gecikmedi. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 362.

cak adamın mevcut isimleri, benim *Düşsel Varlıklar Kitabı*'mdan ödünç alınmış gibiydi. Bana söylediğine göre, asıl amacı *New York Review of Books* adına Buenos Aires'in gizemini keşfetmekti. Bu, ismi esrarlı, kendisi asık suratlı arkadaş kitaplarımı okumuş muydu bilmiyorum ama benim sahte ve mübalağalı bir prestije sahip olduğumu düşündüğünü gizleme gereğini hissetmemişti. Onun nazarında ben, "sevimli ve hüzünlü bir şair"den başka bir şey değildim. Hele, dostlarıma beni çekiştirirken, "İlginç bir sömürge edebiyatçısı performansı sergiliyor" sözleriyle Ernesto Sabato'ların yanına savrulması bir hayli yaralamıştı beni.[363]

Vdiadhar Surajpra Naipaul'a katlanmak bir nebze kolaydı, lakin Perón'un her şeyi kontrol altında tuttuğu bir ülkede vakit kaybetmenin anlamı yoktu. 1973 yılından itibaren doğduğum topraklara küçük molalar dışında uğramamak uğruna, karşıma çıkan hiçbir fırsatı kaçırmadım diyebilirim. On yıl boyunca, neredeyse hiç durmadan seyahat ettim. Masrafları muhtelif üniversiteler veya kurumlar karşıladığı için maddî yönden tasalanmam gerekmiyordu. Beni davet edenler, harcadıkları paralara değdiğine inanıyordu anlaşılan. Halbuki ben ihtiyar bir adamdım ve gözlerim görmediğinden herhangi bir işe de yaramıyordum. Onlar ise dünyanın en ünlü yazarlarından biri olduğumu iddia etmekten asla vazgeçmiyordu.[364] Bereket, María Kodama vardı.

---

363 *Jorge Luis Borges*, 144.

364 "Ama bu uzun seyahatlerin, Arjantin'den bu denli sık ayrılmasının bir nedeni daha vardı: Yeni bir millî felaketten kaçmak. 1970'ler, hiç kuşkusuz, modern Arjantin tarihinin en gaddar, en örseleyici yıllarıydı. O on yıl süresince, Borges'in siyasal tavrı hayranlarını öfkelendirse, sevmeyenlerin nefreti doruğuna çıksa da, ülkenin, özellikle de Buenos Aires'in, önce Perón, sonra da generallerin yönetiminde dayanılmaz derecede 'hüzünlü bir ülke' olduğu görüşünde haklıydı. Üstelik, eski arkadaşları ölüyorken

Yaşlılığını yalnız geçirmek zorunda kalan birçok yazarın aksine, yanı başımda María Kodama'nın bulunması rahatlatıcı bir duyguydu. Hem bana rehberlik ediyor, hem de seyahat programlarını hazırlıyordu. Elsa'nın aksine, entelektüel açıdan da son derece donanımlı bir insandı üstelik...[365]

En derin hürmetlerimle.

Jorge Luis Borges
Buenos Aires, 7 Mart 1984

13.

Aziz Borges,

Elsa Asteta Millán ile yaşadığınız kâbus dolayısıyla üzülsem mi, tercümanınız Norman Thomas di Giovanni'nin yardımıyla yakanızı kurtarabildiğiniz için sevinsem mi bilemedim doğrusu! Bizim yaşımızdaki insanların aşk ve evlilik hususunda daha dikkatli davranması gerektiğini hatırlatmak türünden bir kabalığı kulaçlamak istemem ama giderek hırçınlaştığımıza dair kuvvetli bir his mevcut içimde. En azından, benim oturduğum berjer koltuktan böyle görünen, basireti bağlanmış bir dünyanın eşiğin-

---

ve María Kodama ile ilişkisi, inceden inceye, garip de olsa, romantik bir ortaklığa dönüşürken, Borges ülkesindeki korkunç olaylara tanık olmak ya da daha fazla saygısızlığa katlanmak için bir neden görmüyordu." *Kitabın Aynasındaki Adam*, 363.

365 Borges'in María Kodama ile ilişkisi ölümünden sonra da süren tartışmalara neden olacaktır. Adolfo Bioy Casares, bunun Borges'e huzur getirmediği kanaatindedir. Oysa Alicias Jurado, 80'lerinde gezinen Borges'in, María bahsi açılınca tıpkı bir ilkokul çocuğu gibi kızardığını söylemektedir. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 380.

deyim uzunca bir süredir.[366] Bir önceki mektupta sözünü ettiğim şöhretimin yaygınlaşması, birkaç kitabımın birden yayımlanması da pek fazla değiştirmedi durumu.[367]

Tahmin edebileceğiniz gibi, bu mesele üzerinde bir hayli kafa yordum aslında. Görebildiğim kadarıyla, bunun en mühim sebebi, çağdaşlarımdan farklı bir dille konuşmamdan başka bir şey değildi. Bu dil, gönüllerden göklere yükselen esintiler taşısa da, benim çığlıklarımı onlar anlamıyor, onların fısıltılarını da ben işitmiyordum. Besbelli ki, uçsuz bucaksız bir gurbetin içine doğmuştum. Çırpındıkça kuytularına yuvarlandığım yakıcı ve yıkıcı bir gurbetten söz ediyorum. Oysa, benim vatanım Don Kişot'un İspanyası'ydı. Don Kişot'un İspanyası veya Emma Bovary'nin yaşadığı şehir, kasaba. Bunların dışındaki her yer, gurbetimi besleyip büyüten özellikler kazandı zamanla.[368]

Ne tuhaf, şöhret bir tarafıyla teselli sağlasa bile, diğer tarafıyla bezginliğini artırıyor insanın. Hatta yorgun ayaklarımızı kuytularına çeken uçurum, eskisinden daha yıpratıcı bir niteliğe bürünüyor galiba. Aksi takdirde, günlerimi korkular, vehimler ve

---

366 Anlaşıldığı kadarıyla, Cemil Meriç, Borges'in yazdığı *Yolları Çatallanan Bahçe* ile kendi yazdığı *Bir Dünyanın Eşiğinde* kitapları arasında metaforik bir bağlantı kurmaya çalışıyor. Borges'in kitabının ismini yanlış hatırlaması, metaforun gücünü örseliyor ne yazık ki.

367 *Bu Ülke*'nin ardından Cemil Meriç'in kitapları, biraz da aceleye getirilerek peş peşe yayımlanacaktır. *Bu Ülke*'nin ilavelerle birkaç baskı yapmasından sonra, yine Ötüken tarafından *Hint Edebiyatı*, Hint ve Batı Bölümü de eklenerek *Bir Dünyanın Eşiğinde* ismiyle 1976'da yayımlanır. Aynı yıl, *Umrandan Uygarlığa* ikinci baskısını yapar. 1978'de *Mağaradakiler* çıkar gün ışığına. 1980'de ise eski kitapların yeni baskılarıyla birlikte *Kırk Ambar* buluşacaktır okuyucuyla. Aynı yıl, Türkiye Milli Kültür Vakfı Ödülü'ne layık görülmesi de kitaplarına olan ilgiyi artıracaktır.

368 *Jurnal 2*, 54-55.

vesveseler eşliğinde geçirmek zorunda kalmazdım. *Kırk Ambar*'ın on beş bin liralık bir ödülle taltif edilmesi çok da ilgilendirmedi beni mesela. Ruh bahçemde bin bir emek ve itinayla yetiştirdiğim ümit başakları kururken, bununla kıyaslanamayacak maddî tesellilere boğulsam ne anlamı olabilirdi ki? Kendimi bir hayli zorladığım halde, akla da, ilme de inanmıyorum artık. Buna rağmen, tevekkül sıradağlarının gerisinde inzivaya çekilip kalan yıllarımı münzevi bir şekilde geçirmek de hayli güç geliyor bana. İsyan ise Dalai Lama dolaylarında ismini kimsenin anmadığı kör bir anahtar sanki. Hiçbir kapıyı açmaması bir yana, içimize ektiği akreplere aldırmadan durduğu köşede paslanıyor sürekli.

Bilhassa son dönemlerde, istikbale bir şeyler aktarabilme umudunun eşiğinde nasıl çırpındığımı öyle sık fark ediyorum ki, bu durum inanılmaz ölçüde endişe veriyor bana. Söz konusu umudun hayatımın tek tesellisi haline geldiğini kavramakta zorlanmayışım, meselenin en trajik tarafı zaten. Neredeyse otuz yıldır rengini dahi hatırlamadığım gecenin geç bir saatinde, mezar taşı endişesi, bütün silahlarını kuşanıp geliyor üzerime. Apaçık söylemek gerekirse, acılarımı bir büyük romana veya şiire dönüştüremediğimi görmekten mustaribim. Bu şekilde dağılıp parçalanmak yerine, zihnimin tamamını spesifik bir meseleye yöneltmeli ve orada direnmeliydim. Belki de asıl trajedi, Balzac'ı erken yaşta okumaktı.

Monografi, tenkit, edebiyat tarihi... kimse fark etmese de, imzamı taşıyan her yazıda ben yaşıyorum, her kelimenin arkasında nefes alıp veren benim. Bütün bu türler düşüncelerimi anlatmak bakımından bir vesile tabii ki. Bir Balzac'ın, bir İbn Haldun'un, bir Makyavel'in arkasına gizlenmek, onların sesiyle konuşmak rahatlatıyor beni. Öfkelerimi, ümitlerimi, ümitsizliklerimi onların aracılığıyla dile getiriyorum çok defa. Buna mukabil, çağı-

mızın fikrî sefaletlerinden müşteki olanların, kendi tecessüs ve rezaletlerini biricik kıstas kabul eden cüce kabiliyetler arasından çıktığını da bilmez değilim. Esasen bizde hükümler tamamıyla hissî sebeplerden doğuyor; hissî sebepler ortadan kalktığı vakit, verilen hüküm de anlamını ve değerini yitiriyor birdenbire.[369]

Rivayetlere güvenmek gerekirse, Tanrı muhteşem varlığını seyretmek gayesiyle yaratmış dünyayı. Hatta başlangıçta, yarattığı kâinata uzaktan bakıp uzun uzun gülümsemiş de! Anlaşılan, bu yetmemiş ki, önce Şeytan'ı, arkasından da insanı biçimlendirmiş maharetli parmaklarıyla. İhtimal bu yüzden, "création"un yaradılışın mantığına boyun eğip bulduklarıyla yetineceğine hiçbir zaman inanmadım ben. Sanat, yani bir başkası uğruna yaratma gayesiyle çırpınmak bir nevi cihangirlik elbette. Yeni bir ülkeyi fethe koşuyorsun ve üstelik yalnız kendin için de yapmıyorsun bunu. Bergson, "Her emeğin arkasında derin bir acı gizlidir" diyordu. Ben Bergson'u Mustafa Şekip Tunç'un kitabından tanıdım. Galiba onuncu sınıftaydım. Deniz çabucak bitmişti. Lisan bilmiyordum. Ama yine de sarsmıştı beni Bergson. Sonra Marx çıktı karşıma. Ve *Yaratıcı Tekamül* yazarı nazik bir reveransla sahneden çekilmek mecburiyetinde kalıverdi.[370]

---

369 *Ortadoğu* gazetesi ile *Pınar* dergisindeki röportajlardan aktaran Dücane Cündioğlu, *Bir Mabed Bekçisi Cemil Meriç*, 94-99.

370 Türkiye'de üniversite ve bu üniversitelerde zihni yeryüzüne açık birkaç bilim insanı bulunsaydı, bu güne kadar çoktan 'Türk entelektüelinin Henri Bergson'la imtihanı' başlıklı üç beş tez hazırlanmış olurdu. Zira, Hilmi Ziya Ülken'den İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'na, Mustafa Şekip Tunç'tan Ahmet Hamdi Tanpınar'a, Yahya Kemal'den Peyami Safa ve Cemil Meriç'e kadar pek çok önemli isim, hayatlarının bir döneminde Bergson'la yakından ilgilenmiş, hatta bu nedenle Türk düşüncesinde 'Bergsonculuk' diye bir akım teşekkül etmişti. Bu insanları Bergson'a çeken neydi ve bir-

Neden Bergson'u sevdiremedim çocuklarıma? Herhangi bir kedi yavrusu kadar ilgi görmüyor zavallı. Doğum sancısı, elbette ki ürkütücü. Bu sıkıntıya sırf doğurmak adına katlanılır mı sizce? Farklı bir şey beceremediğimiz için mi gidip gidip yazının dizlerine kapanıyoruz acaba? Başımızı ağır ciltlere vurduran çaresizliği, doğum sancılarıyla açıklamak ne ölçüde inandırıcı Allah aşkına? Ben bu soruların cevabını hakikaten bilmiyorum. Beynimi duvarlara vura vura yazdığım o kadar kitap, beyhude bir umutla çağdaşlarımdan iltifat beklerken, bu derme çatma satırların okuyucu peşine düşmesi gülünç. Kaldı ki, çekmecede saklamayı göze alarak yazma masalına da inanmıyorum artık. Zira, aynada suratını seyretmek gibi aptalca bir davranış bu. Üstelik, ben aynada yüzümü seyredebilme imkânından da mahrumum. Kim bilir, karanlık bir odada yalnızlığını unutmak amacıyla şarkı mırıldanan adamın psikolojisine kaptırmışımdır kendimi. Belki de yangından mal kaçırma arzusunun tezahürüdür her şey.[371]

Bir keresinde şahane mahcubiyetlerin insanı Sabih Şevket'ten söz etmiştim size. Hatta, hiç gereği yokken bir hayli hırpalamıştım da galiba adamcağızı. Son yıllarda nedense sık sık Sabih Şevket'i hatırlıyorum. İnanmayacaksınız muhtemelen ama imrenerek hatırlıyorum üstelik! Aynı sıklıkta olmasa bile Salih Zeki

---

birinden bu kadar farklı isim Bergson'da ne buluyordu? Hilmi Ziya Ülken'in yorumu bir parça aydınlatıcı olabilir belki de: "İstanbul'da yıkılan imparatorluğun enkazı üzerinde ancak iki türlü fikir beslenebilirdi. Biri maddî imkânsızlıklar önünde manevî kuvvete ve yarı mistik bir ruh hamlesine dayanmak; ikincisi yenilişin doğurduğu ümitsizliğe karşı, idealist harekete tepki halinde, maddeye dayanan yeni bir hız almak. Bunlardan birincisi Bergson metafiziği, ikincisi diyalektik materyalizmdir." (*Bergson*, Ali Osman Gündoğan, Say, İstanbul 2007, 121-122.)

371 *Jurnal 1*, 240-241.

de düşüyor aklıma. Anlayabildiğim kadarıyla, hepsi de benden güçlü insanlarmış. Benim neslim nesillerin en talihsizi. Ne fert olarak ayakta durabiliyoruz, ne toprak olarak. Celâl Sılay ve Kemâl Tahir efsane söyleyip uykuya daldı. İskender Fikret nerede? Salâh Birsel ne oldu? Oktay Akbal dünyanın en tatsız yazılarını karalamakla meşgul. Kemal Sülker, *Kırk Ambar*'ın ödül kazandığını okumuş, telefonla tebrik etti. Uğramak ihtiyacını dahi duymuyor. *Yazko*'da Refii Cevat Ulunay ve Sabiha Zekeriya Sertel hakkında hatıralarını yayımladı. Beni anılmaya lâyık görmüyor ne yazık ki.

Haklı mı acaba? Dünyaya gelişiyle gelmeyişi arasında hiçbir fark bulunmayan fanilerden biri miyim ben? Çağdaşlarımı taklit eden dünya da umursamıyor mu beni acaba? Geçenlerde, Enver Naci Gökçe'nin şiirlerini okudum.[372] On beş yaşındayken bu ölçüde değersiz manzumeler yazmaktan haya ederdim. Gökçe, belli bir kesimin büyük adamlarından biri. Şöhretinin sırrına akıl erdiremiyorum. Sılay'la Gökçe. Devle cüce. Lakin Sılay çoktan unutuldu.[373] Akbal budalası *Cumhuriyet* gazetesinin en gözde

---

372 *Jurnal 2*, 314. (Cemil Meriç'in, isim benzerliği yüzünden eğitimci Enver Naci Gökçen ile şair Enver Gökçe'yi birbirine karıştırdığı anlaşılıyor. Ancak, Enver Gökçe'nin manzumeleri hakkındaki kanaatinin ne kadar yerinde olduğu o kadar kısa sürede çıktı ki ortaya. Günümüzün medyatik şöhretleri, bu örneğe bakarak titreyip kendilerine dönerler belki!)

373 Celâl Sılay'la ilgili nefis bir anekdotu Ümit Meriç anlatıyor: "Bir akşamüstü Cemil Meriç yine kütüphanesindedir. Güneş yeni batmış, lambalar henüz yanmış, perdeler daha çekilmemiş. Birden kapı çalar. Ümit kapıyı açar. Karşısında kel, kısaya yakın orta boylu, zıpkın bakışlı biri durmaktadır. Bu tanımadığı insana, 'Buyurun' der Ümit, 'kimi arıyorsunuz?' Karşısındaki zat cevap verir: 'Bu ev kimin evi? Dışarıdan kitapları gördüm. Bu kadar çok kitabı olan adamı ya ben tanırım, ya o beni tanır. Ben Celâl Sılay'ım.' Ümit bir çığlık atar. 'Baba' der, 'Celâl Sılay geldi.' Ve uzun yılar

yazarı. Esat Adiller, Cami Baykurtlar dünyaya gelmemiş sanki. Kemal Sülker olmasa, Refik Halit'in, Refii Cevat Ulunay'ın, Sabiha Hanım'ın ismi de unutulacak. İnsanın bütün vehimlerini altüst edecek bir kadirbilmezlik.[374]

Bilmem hatırlar mısınız, Fransızlar'da, "mezar taşları gibi yalan söylemek" türünden garip bir tekerleme vardır. İnsanın hayat hikâyesini anlatması da biraz buna benziyor işte. Hafızamızın aynasında sadık akisler aramak ve onları infiallerimizin, egoizmimizin eklediği çizgilerden ayırt etmek kabil mi? Başka bir deyişle, bir insan, varlığını ne kadar tanıyabilir ki? Belki otobiyografik bir roman kaleme almak gerekli, ama birkaç sayfada yaşanan yılların muhasebesini yapmak hem tehlikeli, hem abes. Netice itibariyle, her hâl tercümesi bir müdafaanamedir. Şüphe mi var, imkânlarını tanımak, irfanın varabileceği en yüksek merhale. Buna mukabil, çağdaşlarımızın şahadeti de emin bir kılavuz olmaktan uzak. Topluma yol göstermek tarzında küstah bir macera içinde yer alan gafiller ister istemez o toplumun belli fertleri tarafından göklere çıkarılırken, menfaatleri zedelenen birçoklarınca yok farz edilmeye mahkûmdurlar. Bu yargıların hangilerini ciddiye alacağız?[375]

Galiba Cemil Meriç'i bir yabancı olarak değerlendirmek ve ondaki gerçek veya hayalî birtakım meziyetlerin nasıl ve niçin oluştuğunu tespit etmeye yeltenmek yapılabilecek en makul davranış. Çağdaşlarım arasında övünebileceğim ilk farikam, sınır tanımaz bir tecessüs, düşünceye karşı beslediğim kayıtsız şart-

---

birbirinden ayrı kalan iki dost sevgi ile kucaklaşır." *Babam Cemil Meriç*, 113-114.

374 *Jurnal 2*, 314.

375 *Jurnal 2*, 344.

sız saygı ve oldukça güçlü bir hafıza. Hem kendi yazdıklarımı, hem de başkalarının fikir ve edebiyat mahsullerini çok ciddiye almışımdır.[376] Benim açımdan kutsal bir iştir yazmak. Edebiyat bütün devirlere ve bütün insanlığa hitap eden bir iletişim yolu. Sanıyorum ki, mizacımın bu yönleriyle vatandaşlarımdan bir parça farklıyım. Mizaçta kalıtımın büyük payı var. Hangi ölçüde belirgin, neleri yolundan çevirecek mahiyette, bilemem. Kaldı ki, kalıtım zincirini sonuna kadar takip etmek de hem çok güç, hem de çok aldatıcı olabilir. Bu itibarla, Cemil Meriç'in hal tercümesini yazmaya çalışırken uzak veya yakın cetlerini sahneye çıkarmak pek aydınlatıcı bir hususiyet taşımayacaktır. En iyisi, yetiştiği sosyal çevreyi tanımaya çalışmak ve kabiliyetlerini bu çevreyle izaha kalkışmak olsa gerek.[377]

Giderek mesafe ve saha kazanan bu bezginliğin gerisinde yaşlanmak mı yatıyor acaba? Büyücü, birtakım esrarengiz homurtularla tabiat kuvvetlerini susta durdurmak sevdasından

376 Ümit Meriç, babasının kendini dinlemeye bayıldığını, yazdıklarının okunmasından hiçbir zaman bıkmadığını söylüyor bütün açıkyürekliliğiyle. Yazıyla yakından ilişkisi olanlar, yazılanların yazan açısından bir tür terapi görevi gördüğünü gayet iyi bileceklerdir zaten. *Babam Cemil Meriç*, 91.

377 *Jurnal 2*, 345. (Cemil Meriç'in hal tercümesini yazmaya kalkışanların önündeki en büyük engel, ne yazık ki Cemil Meriç'in kendisidir. Kitaplarından yahut jurnallerinden hareketle yazılacak bir hal tercümesi, tıpkı Ahmet Hamdi Tanpınar'da veya Oğuz Atay'da olduğu gibi, büyük bir hayal kırıklığını da getirecektir beraberinde. Zira, görmek istenen ya da gösterilen Cemil Meriç'le, kendini sere serpe ortaya koyan Cemil Meriç arasında büyük uçurumlar söz konusudur. Bu bakımdan, Cemil Meriç'in jurnalleri de, kitapları da son derece kullanışlıdır ve kimseyi eli boş çevirmez geriye. Bizzat kendi satırlarından yola çıkarak Marksist, Müslüman, ateist, Osmanlıcı, Osmanlı düşmanı, Batıcı, Batı düşmanı, ırkçı, milliyetçi, liberal, muhafazakâr vb. Cemil Meriç portreleri hazırlamak mümkündür.)

vazgeçip tabiatı harf harf, satır satır hecelemeye başladıktan sonradır ki, *homo faber* mucize üstüne mucize yarattı. Tabiat da kadın gibi. Hercailikleri de, düzensizlikleri de, "spontanéité"leri de kanuna bağlı. Comte'un en büyük keşfi, insanı, daha doğrusu insanlığı ite kaka determinizmin kütüğüne kaydettirişi.[378] Ne var ki, yaşlandıkça determinizm de çok fazla işe yaramıyor. Böyle bakıldığında, yaşlılık ve yalnızlık, birbirine paralel bir seyir izliyor galiba. Yaşlandıkça yalnızlaşıyoruz veya yalnızlaştıkça yaşlanıyoruz. Fakat buna engel olmanın bir yolu da yok. Siz bulabildiniz mi bilmiyorum, en azından ben çıkışı kolaylaştıracak bir yol bulamadım. Hırçınlığımın bir diğer sebebi de sanırım ki bu. Öyle ki, geçenlerde mülakat yapmak amacıyla gelen genç bir gazeteciye, kızımı ve Lamia Hanım'ı üzeceğini bile bile, "Çok yalnızım evladım" demekten alamadım kendimi.

Siz seyahat ederek hem ülkenizi kasıp kavuran yangınlardan uzak kalabiliyorsunuz, hem de körlüğünüzü bir rasathane feneri inceliğiyle ürpermeden taşıyabiliyorsunuz üzerinizde. Oysa ben yıllarca kör kelimesini telaffuz etmedim, edemedim. Başkalarından işittiğimde dahi dudaklarımı yakan bu kelimeyi nasıl kullanabilirdim? İtiraf etmekten ne çıkar ki, körlüğüme hiçbir zaman inanmak istemedim ben. Muhtemelen bu yüzden, gözlerimi yitirişimin gerisinde hikmetler arayanları da anlayamadım bir türlü.

---

378 *Jurnal 1*, 81. (Comte hakkında şunları söyleyen de Cemil Meriç'ten başkası değildir: "Auguste Comte'u küçümsemiyorum artık. Comte çağının en büyük zekâsı idi, Clotilde sokaktaki kadın. Serseri bir kocadan artakalmış, otuz yaşında bir dişi. Comte kırk beşinde idi. Seviştiler. Sert, hırçın, bir matematik formülü kadar katı, bir matematik formülü kadar şiirsiz. Comte, Clotilde'i tanıdıktan sonra peygamberleşti. Yeni bir din kurdu. Clotilde, Comte'un bütün şakirtleri için bir tanrıçadır. Comte'u Clotilde yarattı, Clotilde'i Comte." *Jurnal 2*, 50.)

Hayatımı ortasından bıçak gibi ikiye bölen bu trajedi, mânâsız tesellilerin göğsüne kapanmaktan mütemadiyen alıkoydu beni.[379] Evet, belki bir Spinoza olamazdım. Ama Batı yalnız Spinoza'dan mı ibarettir? İnsanlara kalbimin bahçelerinden renk renk çiçekler devşirdim ve kucağımdaki demetlerle kapılarını çaldım. Ne yazık ki, kapılar açılmadı. Coğrafî kader, biyolojik kader, sosyal kader. Bunların bir tanesi benden çok daha kabadayısını felce uğratmaya kâfi iken üçü birden çullandı üstüme.[380]

Bundan birkaç yıl önce, *Temps Modernes* Simon de Beauvoir'ın hatıralarını yayımlamıştı da Simon Ablamızın makyajsız hali bir hayli çirkin görünmüştü gözüme. Suratı çizgi çizgi ve çorapları düşüktü. Hele 46'da yazmaya başladığı bir jurnal var ki, bakkal defteri ile mukayese edildiğinde belagat yarışını kazanacağı şüpheli. Anlayabildiğim kadarıyla, insanlar yakınlaşınca mütemadiyen küçülüyor. Görünüşe bakılırsa, bizim başımıza da aynı şeyin gelmesi kaçınılmaz! Medeniyetin şalı sıyrılınca, *La Morale de l'Ambiguïté (Belirsizlik Ahlâkı Üzerine)* yazarının altından geveze, biçare bir hatun kişi çıkıvermiş ortaya. Demek ramp ışıklarının kraliçeleştirdiği birer aktristen başka bir şey değilmiş büyük yazarlar. Keşke hep sahnede ve keşke hep makyajlı kalsalar daha iyi olacak sanki. Cezayir'de veya Tunus'ta yaşadığı maceraları bir kocakarı üslubu ile ballandıra ballandıra anlatan bu

379 Başta Necip Fazıl Kısakürek olmak üzere pek çok kişi, Cemil Meriç'in gözlerini kaybetmesini, teselli yanı ağır basan zarafetlerle kapatmaya çalışmıştır. Necip Fazıl'ın, "Allah onun gözlerini, iç dünyasını daha iyi görsün diye aldı" sözleri de bir parçasıydı bunun. Ne var ki, Cemil Meriç'in bu tesellilerin hiçbirine itibar etmediği, tam tersine, neredeyse ömrünün sonuna kadar körlüğünü bir tür ceza olarak gördüğü gayet açık.

380 *Jurnal 1*, 129.

kadın, 46 *Temps Modernes*'lerinde yazılarını takdirle takip ettiğim Simon de Beauvoir mıydı sahiden de?[381]

Ben de nelerden söz ediyorum, kendini kaybetmeye gelmez. Yıllar ve yıllar var ki şuurum frenden ibaret. Ne zaman yaşadım? Ne zaman yaşayacağım? Yıldızları söndürmüş fırtına, batan bir gemidesin, senden ne kalacak yarına, kıyılardan imdat isteyen sesin...[382]

Dostluğunuzu esirgemeyin lütfen.

Cemil Meriç
İstanbul, 24 Nisan 1984

14.

Aziz dostum,

Size de oluyor mu bilmiyorum, kimi zaman, biraz gayret edersem eğer, yeniden görebileceğim duygusuna kapılıyorum. Sanki büyük bir şakanın yahut rüyanın orta yerinde birdenbire ayağa kalkıp kalan hayatımı gören gözlerle sürdürebilecekmişim gibi geliyor bana. Bilhassa, annem kendisini ölüme hazırlamak için çırpınırken çok sık hissettim bunu. Ah, size annemin ölümünü anlatmadım değil mi? 1975 yılının 8 Temmuz'unda, uğursuz bir salı günü, uzun yaşamanın beraberinde getirdiği bütün sıkıntılara metanetle göğüs geren annem Leonor Acevedo de Borges ölüverdi. "Ölüverdi" diyorum ama fiilin ifade ettiği ölçüde kolay olmadı aslında bu. Zira, Uruguay ve Arjantin kanı taşıyan annem, ailesinin asırlar boyunca oluşturduğu güçlü geleneklerine bağlı

381 *Jurnal 1*, 188.
382 *Bu Ülke*, 299.

bir insandı. Bana sorarsanız, doksan dokuz yaşına dek sabırla direnmesinin gerisinde de bu sağlam gelenek yatıyordu.

İşin asıl tuhaf yanı, bedeninin ve zihninin olanca yıpranmışlığına rağmen, *Kum Kitabı*'nın yayımlanmasını bekleyecek kadar kararlı bir tavır sergilemesiydi. Herkes şaşırıyordu ama ben onun döşeğinde ölürken dahi edebiyata saygısını yitirmediğini gayet iyi biliyordum. Su istemek dışında herhangi bir hasrete harcamadığı cılız sesiyle, kitabın kaderine dair küçük sorular sorması, oğluyla birlikte edebiyata duyduğu ilgiyi de somut bir biçimde koyuyordu ortaya. Söylemiştim size değil mi, annem, babamdan öğrendiği İngilizceyle çeviriler yapan bir kadındı. Babamın ölümünün ardından canı sıkılınca oturup William Saroyan'ın *İnsanlık Komedyası*'nı İspanyolcaya çevirmişti mesela. Bu çeviri basılmakla kalmamış, Buenos Aires'teki Ermeni kuruluşları tarafından da ödüllendirilmişti üstelik.[383]

Annemin ölümü pek de kolay olmadı ne yazık ki. Aile geleneklerinin mühim bir parçasını da ölümden önce çekilen acılar teşkil ediyordu. Babam hayli ıstıraplı bir ölüme hazırlık dönemi yaşamıştı, annem de ona özenerek hayatının son birkaç yılını acılar içinde geçirdi. Bu durum bazen öylesine dayanılmaz bir hal alıyordu ki, Katolikliğinden asla taviz vermeyen annem bile, işe yaramayan bedeninin çilesini nihayete erdirmesi gayesiyle Tanrı'ya yakarmak mecburiyetinde kalıyordu. Hatta, Leonor'u da en az benim kadar seven sevgili dostum Emir Rodriguez Monegal, onun feryatlarının telefon konuşmalarımıza yansıdığını dile getirmişti bir keresinde. İş o noktaya gelmişti ki, annem hizmetçiden kendisini kaldırıp çöpe atmasını rica etmek dışında bir çıkar yol bulamamıştı.

---

383 *Borges ve Ben*, 21.

Ölümün iyiden iyiye yaklaştığı ve Azrail'in pencere pervazına kolunu dayayıp sabırla beklediği son günler ise hakiki bir trajediydi. Neredeyse bir asır boyunca hayattaki her türlü badirenin üstesinden gelen o dirençli kadın kaybolup gitmiş, onun yerine sürekli mızmızlanan bir başkası gelip yerleşmişti sanki. Üstelik, kelimenin gerçek anlamıyla hayatiyetini yitirmiş buruşuk bir deri ve kırılmaya mütemayil birkaç kemikten ibaret bir harabeye dönüşmüştü artık. Tanrı beni affetsin, Kahire Müzesi'yle Louvre'da sergilenen mumyalanma işlemi yarım bırakılmış Mısır firavunları vardır ya, işte onlara benzediği söyleniyordu. Görmesem de, sadece gözleriyle yaşadığını sezebiliyordum.

Annemin minik bedenini Recoleta'daki aile mezarlığında toprağa verirken, magazine meraklı gazete muhabirleri, cenaze töreninden ziyade benim gözyaşlarımla ilgilenmişti. Her zaman duygularını kontrol altında tutmayı başaran o tunç yürekli Jorge Luis Borges, hayatında ilk kez gözlerindeki yaşlarla fotoğraflanıyordu. Arkadaşlarım beni engellemeye kalkışmasalar, hepsini bastonla kovalamam işten bile değildi. Buna mukabil, annemin benden daha ünlü olduğu da açıkça görülüyordu: Benim gözü yaşlı fotoğrafımı basmaktan Mecusi bir haz aldığını gizlemeyen gazeteler, annemin ölümünden saygılı bir dille söz ediyordu.[384]

Annemin ölümüyle birlikte, yeryüzünde bir insanın başına gelebilecek en büyük günahı işleyerek mutluluğu mütemadiyen ertelediğimi fark ediverdim. Bunu, annemin cenazesinden bir süre sonra yazıp *La Nación*'da yayımladığım *Nedamet* isimli şiirde de açıkça dile getirdim zaten. Beni ayakta tutan ise, María Kodama'ya duyduğum aşktı.[385] Bazıları beni ısrarla "Kör Bilge

384 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 373.

385 James Woodall, Borges'in hayatının son on yılını, *Nedamet* şiirinde dile getirdiği hatayı düzeltme çabasıyla geçirdiği kanaatindedir. Yazmaktan

Borges" diye tanımlasa da, bilgelik sahilleriyle aramda bir hayli mesafe bulunduğunu gayet iyi biliyordum. Bildiğim bir diğer şey de, Juan Domingo Perón'un ölümünden sonra yerine geçen karısı Isabel Perón'un bana zarar vermeye cesaret edemeyeceği gerçeğiydi. Neden derseniz, buna benzer bir tavrın dünya çapında büyük tepkilere yol açacağını nihayet öğrenmişlerdi.[386]

Ne var ki, Isabel Perón'u deviren generallerle gereğinden fazla samimi bir görüntü sergilemenin beni gözden düşüreceğini akıl edememiştim. Askerlerin 1976'da Isabel Perón'u devirdiği günlerde, General Videla ile öğle yemeği yedim ve gazeteciler sorduğunda da, yeni yönetimin beyefendilerden meydana geldiğini açıklama nezaketini esirgemedim.[387] Doğrusunu isterseniz,

---

vazgeçmemişti ama *Kum Kitabı*'nda da ortaya koyduğu gibi, kendi kurduğu labirentin kıvrımları arasında dönüp duruyordu. Her ne kadar birinci derecede belirleyici olmasa da, uçaklar, uluslararası konferanslar, telif gelirleri, gidilen her yerde kendisini kucaklayan şaşırtıcı ilgi tazeliğini koruyordu. Üstelik âşıktı. Bu coşkunun ve bir kadının tükenmeyen ilgisinin tadını çıkarmaya kararlıydı. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 373.

386 Borges, 10 Aralık 1973 tarihinde *Newsweek*'te yayımlanan söyleşisinde, "Yeni rejim tarafından tehdit ediliyor musunuz?" sorusunu şöyle cevaplandıracaktı: "Kesinlikle hayır. Hükümetle hiçbir temasım olmadı. Bana zarar verdikleri takdirde uluslararası arenada kıyamet kopacağını biliyorlar. Ben onlara yardımcı oldum. Dünya benim sayemde Arjantin'in daha çok farkında oldu ve Millî Kütüphane'deki görevimden istifa etmekle beni kovma utancından onları korudum."

387 Jason Wilson, Borges'in vurdumduymazlığının arkasında kasıt değil, bilgisizlik bulunduğu kanaatindedir: "Hiçbir zaman gazete okumadığı ve radyo dinlemediği için, bu generallerin aslında binlerce genç insanın (en az otuz bin kişi) hiç yargılanmadan ve gerçekten de sadist uygulamalarla ortadan kaybolmasına sebep olduklarını ve dolayısıyla, Arjantin'in *desaparecidos* (kayıplar) tabiriyle lekelendiğini fark edememiştir. 1985'te, bu konuyla ilgili davalardan birine katılıp gerçekte neler olup bittiğini öğren-

samimi kanaatim de buydu. Fakat bununla yetinmeyip yıl sonuna doğru Şili'den gelen bir davete icabet etmem tamamen benim hatamdı. Davet sahibi, General Augusto Pinochet'ydi ve beni Bernardo o'Higgins Ödülü'yle onurlandıracaktı. Ben kibarlık göstermiştim sadece. Bu iki masum davranışın Stockholm'deki Nobel jürisi tarafından hiçbir şekilde affedilmeyeceğini nereden bilebilirdim ki?[388]

İki kelin bir tarak uğruna kavga etmesinden başka hiçbir anlamı bulunmayan Falkland Savaşı, niye yalan söylemeli, çok fazla ilgilendirmedi beni. María Kodama ve sevimli kedisi Beppo, savaştan çok daha cazipti. Sevgili dostum Adolfo Bioy Casares ile akşam yemeklerinde yaptığımız uzun sohbetler ise her zamanki

---

diğinde şaşkına dönmüş, midesi bulanmış, mahkeme salonunu terk etmiştir (...) Borges'in saf siyasi görüşleri, yaşlı ve yorgun adamı, kör olmadan önceki maceracı Borges'le karıştıran entelektüellerin ve solcu okurların gözündeki imajını uzun yıllar boyunca zedelemiştir." *Jorge Luis Borges*, 141-142.

388 Nobel ödül komitesini öfkelendiren, Borges'in diktatörlerle şen şakrak yemekler yiyip övgüler düzmesi değildi sadece. Onun politik öngörüsüzlüğü kadar, bilge görüntüsüne yakışmayan bazı açıklamaları da rahatsız ediciydi. James Woodall'ın verdiği örnek bu açıdan son derece çarpıcıdır: "1972'de, Perón'un ülkeye dönmesi için yapılan çağrılar Arjantin'de doruğa eriştiği zaman umutsuzluğa kapılan Borges, María Esther Vázquez'e *La Nación* için bir röportaj vermişti. O röportajda Avrupa'nın siyasal aydınlanmasını övüp Arjantin'in geriliği için duyduğu üzüntüyü belirtirken, ağzından şunları kaçırmıştı: 'Atalarımız siyah kölelerin kalıntılarını yem olarak kullanmakla akıllılık etmişlerdir; ülkeyi Kızılderililerden temizlemek tarihî bir başarıdır; esef edilecek şey, geride kalan cehalet tohumlarının Perónizmin büyümesine neden olmasıdır.'" *Kitabın Aynasındaki Adam*, 375. (Her yıl ekim ayının ortalarında Stockholm'den gelecek haberlerin esintisiyle Borges'in yüreğinin nasıl kıpır kıpır ettiğini öğrenmek isteyenler şuraya bakabilir: *Senyor Borges, 39.*)

gibi heyecan vericiydi. Benim açımdan temel sorun, María'nın bağımsızlığını korumaktaki kararlılığıydı. Bu gerekçenin arkasına sığındığından, birlikte yaşamayı bir türlü kabul etmiyordu. İtiraf etmek lâzım gelirse, evlilik akdi yapılmadan beraber geçirilecek bir hayata ben de pek fazla iyi gözle bakmıyordum aslında. Hatta bir seferinde, "Ben Viktoryen bir adamım. Kendimizi dünyaya açacaksak, evli olmamız gerekir. Huzur içinde ölmem biraz da buna bağlı" dedimse de dinletemedim. Laf aramızda, asıl kararsızlık belki de bendeydi. Çünkü, María uzaklarda bir yerdeyken bir an önce gelmesini beklesem de, yanımdayken istediğim tek şey, saniyeleri katlanılmaz hale getirmeden bir an evvel gitmesiydi.[389]

24 Ağustos 1981 tarihinde seksen ikinci yaş günümü kutlarken, Tanrı'dan bana bir yıl daha tahammül etmesini dilediğimi gayet iyi hatırlıyorum. Zira, 1978'de geçirdiğim prostat ameliyatı kadar, hemen arkasından başlayan şeker hastalığı da beni yormakla kalmamış, bir hayli zayıflatmıştı da. Buna rağmen, *La memoria de Shakespeare / Shakespeare'in Hafızası* isimli hikâyemin yarım kalmasından endişe ediyordum. 1980 yılında İspanya Kralı Juan Carlos'un takdim ettiği Cervantes Ödülü veya ertesi yıl İtalyan Cumhurbaşkanı Sandro Pertini'nin kibarca uzattığı Balzan

389 María Kodama'nın, James Woodall'a yaptığı açıklamalar, bu tuhaf çiftin ilişkisi hakkında yeterince fikir verebilecek nitelikte aslında: "Şurası çok önemli: İkimiz de tamamen özgür bireylerdik. Ben onun beni bir ahtapot gibi sarmasına dayanamazdım, o da benim onu ahtapot gibi sarmama dayanamazdı. Zaman zaman sahiplenme duygularımız kabarmış olabilir; bu aramızda bir tür şakaya dönüşmüştü: *Octopus dixit* [Ahtapot der ki] derdik. Ne o ne de ben ahtapot olabilirdik; aramızda, özgürlüğe saygılı, her şeyin paylaşıldığı, yalana yer olmayan, birbirini seven iki insana yakışan güzel bir ilişki olmasını istiyorduk." *Kitabın Aynasındaki Adam*, 381.

Ödülü çok da fazla umurumda değildi doğrusu. Zaten dünyanın bütün üniversiteleri bana profesör ya da doktor unvanı vermek amacıyla çırpınıyordu. Hükümetler de onlardan aşağı kalmamak için muhtelif bahaneler bulup taltif ediyordu beni. Şımarıklık gibi olacak ama bu törenler, ödüle layık görülenden ziyade ödüle layık görenlerin kendilerini kanıtlamak amacıyla çabaladığı son derece sıkıcı ritüellerden ibaretti.

Bunlardan kurtulmanın tek yolu, gücünü çoktan yitirmiş kollarımla edebiyatın sakin sularında birkaç kulaç daha atmaktan geçebilirdi. Uygulamak bir hayli tedirginlik verici olsa da, ilerlemiş yaşıma rağmen hâlâ bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Başka bir konuda tecrübe edinemediğimden, kelimelerin giderek büyüsünü yitiren dünyasına bırakıyorum kendimi. Üstelik, kafamda hâlâ pek çok kitap tasarısı mevcut. Kaçına yetişebilirim, kaçı bana yetişebilir, hangileri sadece tasarı aşamasında kalır, en küçük bir fikrim yok. Kimi zaman, körlüğün sağladığı aydınlıkla yetinebilseydim, ziyadesiyle derinleşebilirdim gibi geliyor bana. Kimi zaman da, hayatın bu kaygıların toplamından ibaret bir yalnızlık ülkesi olduğunu düşünmeden duramıyorum.[390]

İnkâr ederek nankörlük yapmaya hiç mi hiç niyetim yok, insanlar bugüne kadar inanılmaz ölçüde iyi davrandı bana. Muhtemelen bu yüzden hiç düşman edinecek fırsatım olmadı. Bazıları düşmanlık yapmaya kalkıştı, ancak benim tepkisizliğim öylesine usandırıcıydı ki, bir süre sonra bu konudaki ısrarlarını bir kenara bırakmak mecburiyetinde kaldılar. Ne vakit bana karşı yazılmış bir yazı okusam, hem o yazıdaki düşünceleri en ince detaylarına

390 *Borges ve Ben*, 90. (Hem Borges, hem de Cemil Meriç, yaşlılığın tezahürlerinden söz ederken yalnızlığın altını bilhassa çiziyorlar. Kim bilir, belki de yaşlılık yalnızlığın bir başka türünden ibarettir.)

varana dek didik didik ederim, hem de ben o yazıyı çok daha mükemmel yazabilirdim duygusuna kapılırım. Bunun esasen meslekî bir hastalık yahut saplantı biçiminde algılanabileceğinin farkındayım elbette, fakat ne yapayım ki durum bundan ibaret. Sizden gizleyecek değilim ya, meselenin acıklı bir cephesi de mevcut: Benim beceremeyeceğim türden bir ustalıkla yazılmış yazılara rasgeldiğimde elimde olmadan kıskanıyorum. Bereket, sayıları hiç de fazla sayılmaz!

Bütün bunlara rağmen hâlâ üzerimden atamadığım birtakım üzüntüler de var ve mühim bir kısmı da sizin kaygılarınızı andırıyor. Beni eleştirmek amacıyla çaba harcayan insanlara yeterince yardımcı olamadığım için pişmanlık duyuyorum mesela. Hangi yazılarıma öfkelendiklerini önceden ifade etme inceliğini gösterselerdi durum farklılaşabilirdi. Böylelikle, fazla vakit harcamaktan kurtuldukları gibi, fikirleri de hakiki adresini bulabilirdi. Samimiyetime inanın lütfen, onlara bu konuda her türlü yardım ve desteği sağlamaktan asla çekinmezdim. Bu eleştirilerdeki zaaflar, kendime karşı takma adla acımasız yazılar yazma özlemini kışkırtmıştır hep bende. Maalesef bunu hiçbir dönemde yapamadım, bundan sonra da artık çok geç.

Benim yaşımda biri, sınırlarının farkına varmalı artık. Bu tür sınırlar, hareket kabiliyetini kısıtlamaz esasen, tersine, nelerle kuşatıldığını bilen insan daha özgür davranabilir. Gençliğimde edebiyatı hüner gerektiren, şaşırtıcı bir labirent oyunu biçiminde görürdüm. Şimdi aynı şekilde düşünmüyorum. Belki de, sonunda sesimi bulduğum yanılgısına kapıldığımdan oyun denklemini bıraktım bir kenara. Vaktimin mühim bir kısmını, yazdıklarımın sağını solunu onarmaya, kurcalayıp düzeltmeye ayırıyorum. Bunun hiç kimseye yararının veya zararının dokunacağını sanmıyorum. Galiba, oyalanma ihtiyacının da payı var bunda. Çok

önceden de dile getirmiştim ya, vaktin geçmesini kolaylaştırmak için bildiğim başka bir yöntem yok.[391]

Bioy, di Giovanni ya da Monegal'in de aralarında yer aldığı edebiyattan anladığına inandığım dostlarımın söylediğine göre, en iyi kitaplarımı çoktan yazmış bulunuyorum. Hiçbir art niyet taşımayan bu sözlere inanmanın sağladığı geçici huzuru sevdiğimi gizleyecek değilim. Ne yazık ki, çok çabuk kayboluyor bu duygu. Hemen arkasından, kendimi yeterince yazıya dökemediğim ve pek çok şeyi yarım bıraktığım endişesi gelip dolduruyor boşluğu.[392] Beni asıl şaşırtan, mutlulukla kurduğum ilişki aslında. Nicedir, erişilmez bir hedef olarak görmüyorum mutluluğu. Oysa bir vakitler, mutluluk, uğrunda ömürler tüketilecek ütopyanın mühim bir parçasıydı. Mutluluğun ilk fırsatta yoluma çıkabileceğini, lakin asla peşinden koşulmaması gerektiğini ancak bu yaşa gelince öğrendim. Başarı ya da şöhret ise bugün de pek fazla ilgilendirmiyor beni. Dostlarımla yaptığım sohbetler kadar, sizinle yazışmak yetip de artıyor bana.[393]

Her defasında yaptığım gibi, asıl sürprizi mektubun sonuna sakladım: Eğer büyük bir aksilik olmazsa María ile bu yaz so-

---

391 Borges yanılıyor elbette, yazdıklarını sürekli kurcalayıp sağını solunu düzeltmesi, eserleri üzerinde çalışanlar için büyük bir sorun teşkil ediyor. Aynı şeyi Cemil Meriç de sık sık yaptığı için, ne zaman ve neden fikir değiştirdiklerini, eski tavırlarına kıyasla yeni düşüncelerini hangi yöntemlerle meşrulaştırdıklarını anlamak bir hayli güç.

392 Yaşlandıkları halde yazmaya devam eden yazarların temel korkularından biri olan yarım kalmışlık, Borges'i de, Cemil Meriç'i de sık sık huzursuz etmişe benziyor. Oysa, her iki yazarın tecrübesi, ne yaparlarsa yapsınlar bir şeylerin yarım kalacağını kestirebilecek kadar derin aslında. Buna rağmen yarım kalma endişesini duymalarının gerisinde, insanın hiçbir zaman gizleyemediği yürek yakıcı çaresizliği mi yatıyor acaba?

393 *Borges ve Ben*, 92-93.

nunda İstanbul'a gelmeye niyetliyiz. Sizinle Üsküdar-Eminönü arasında küçük bir vapur yolculuğu yaptıktan sonra Boğaz kıyılarında karşılıklı oturabilme hayali şimdiden heyecanlandırıyor beni. Çocuksu bir heves aslında bu, fakat yaşlanmak insanın çocukluğunu yeniden hatırlaması değil midir zaten? Birbirimizi de, Boğaz'ı da göremeyeceğiz gerçi ama paylaşılmış bir zaman aralığının kıymetini görenlerden çok daha iyi muhafaza edeceğimiz de ortada işte. Çevremizdekilerin, gözleri görmeyen iki adamın dostluğuna hayran kalmaları da işin cabası. Az şey mi bu Tanrı aşkına?

Jorge Luis Borges
Buenos Aires, 7 Haziran 1984

BEŞİNCİ BÖLÜM

KARANLIĞA ÖVGÜ

1.

Ünü şimdiden edebiyat dünyasını tedirgin eden Cachafaz Café...

Esmeralda'nın gözbebeklerindeki esmer mavilik, büyük bir hayal kırıklığından beslendiği aşikâr olan netameli bir şaşkınlığı masanın orta yerine bırakmasa, mektupların yarım kalmışlığı o kadar da endişelendirmeyecekti beni aslında. Buna rağmen, "Bu kızın gözlerinin maviden laciverte yahut lacivertten maviye dönüşmesi için bir miktar öfkelenmesi ya da sevinmesi yetiyormuş demek ki" diye düşünmekten alamadım kendimi. Beyhude bir gayretle, Cachafaz Café'ye adım attığım ilk anda Esmeralda'nın gözlerindeki mavi ve lacivert şimşek kaymalarını fark edip etmediğimi hatırlamaya çalıştım. Ortaya çıkan netice, sıradan bir Alzheimer hastasının nezdinde bile birdenbire itibar kaybedeceğimi neredeyse bütünüyle kanıtlamakta gecikmedi. Bu kritik aşamada aklıma Iris Murdoch'un gelmesi hiç de hayra alamet değildi doğrusu.[394]

Esmeralda ise benim önümde eksildikçe onun önünde çoğalan ve nihayet küçük bir yanardağ oluşturan mektup tomarından ayırmıyordu gözlerini. Birazdan, o mektupların arasından Cemil Meriç ya da Jorge Luis Borges başını uzatıp birer şekersiz Kolombiya kahvesi ısmarlayacakmış gibi bir beklentiye kapılmıştı belki de. Gözbebeklerini giderek koyulaştırmakla kalmayıp yeryüzü haritalarını altüst etmeye niyetli görünen tuhaf şaşkınlığın başka bir açıklaması olamazdı herhalde. Halbuki ikisi de böyle ağır kahveler içecek yaşları çoktan geride bırakmıştı. Benden pek beklenmese de, akıllı sayılabilecek bir karar alarak, bu gerçeği

394 Bu cümle ile neyin kast edildiğini hakikaten merak edenler varsa, uzun yıllar boyunca Oxford Üniversitesi'nde görev yapmış Prof. John Bayley –ki kendisi Iris Murdoch'un eşi olur– tarafından kaleme alınan *Iris: A Memoir of Iris Murdoch* adlı biyografiye bakabilir ya da biyografiden hareketle Richard Eyre tarafından yapılan *Iris* filmini izleyebilirler.

Esmeralda'ya söyleme fikrini zihnimin arkasındaki mağaralardan birine iterek bir süre erteledim.

Galerias Pasifico'nun cam tavanlarına yansıyan, oradan da mimarın ustalığını müjdelemek istercesine ışık dilimleri halinde masadaki mektupların üzerine dökülen saydam görüntüler, Buenos Aires'in, karanlık bir kar yağışının koyulaştıracağı bir akşama hazırlandığını koyuyordu ortaya. Bu durumda, Haziran ayında gökyüzünü masal bahçesine çevirecek şenliğe ben de iştirak edebilecek ve Karacaoğlan merhumun yaz-bahar ayında top top kar isteyen yavuklusuna nispet yapabilecektim bir parça. Ne var ki, Galerias Pasifico'nun çabaları da Esmeralda'nın örselenmiş sevincinde hiçbir değişikliğe yol açmamıştı. Sabit nazarlarla mektup yığınına bakmayı sürdürüyordu.

Aramızdaki en istikrarlı insan, hiç şüphesiz ki Ramirez Eduardo Martinez'di. Biz orada mektuplarla boğuşurken, Tanrı bilir kaçıncı kez Atletico Boca Junior'un La Plata'dan yediği üç golü izleyip tuhaf sesler çıkarmakla yetinmişti sadece. Muhtemelen bu nedenle, bizim yapacak işimiz kalmamış gibi baş başa verip gözleri görmeyen iki adamın dolambaçlı hayatının ayrıntılarıyla oyalanmamızı umursamamıştı. Bir bakıma hiç de haksız sayılmazdı. Başını cep telefonundan kaldırıp bizimle birlikte kaygılansa, hatta, Arjantin'in ve San Salvador'un bazı yörelerinde yapılageldiği üzere kendini yerden yere atsa ne fark edecekti ki? Biz umursamıştık da ne değişmişti sanki?

Buna mukabil, tuttuğu takıma hastalık derecesinde düşkün insanların yalnızca Türkiye ve Brezilya topraklarında yeşerdiğine ilişkin parlak fikirlerimi bir kenara bırakmanın vakti gelmişti galiba. Çünkü Ramirez, yanıldığımı apaçık vuruyordu yüzüme, üstelik bununla da yetinmiyor, oturduğu yerden bir de meydan okuyordu bizim Beşiktaş'ın şöhreti buralarda da duyulan Çarşı

grubuna karşı! Anlayabildiğim kadarıyla, telefon ekranında ritmik hareketler yapan tombul parmakları da, La Plata'nın golcü futbolcusunun topuklarına küçük fiskeler indirerek dizginliyordu öfkesini. Cinayetlerin önhazırlık devresi böyle kritik hamlelerle yüklüydü besbelli ki!

Hazır fırsat bulmuşken Ramirez kardeşimden intikam almaya niyetlenmişim gibi görünecek gerçi ama ben bu çocuğun Buenos Aires Üniversitesi Felsefe ve Edebiyat Fakültesi'nde dört buçuk yıl gömlek çürütüp pantolon eskittiğine inanmakta baştan beri güçlük çekmiştim zaten. Hele fakültede Señor Borges üzerine çalıştığını söylemesi, ülkesinde yetişen dünyaca ünlü tek bir futbolcunun bile ismini bilmeyen, dahası, stadyumların çevresinde gezinirken işittiği gürültüye hiçbir zaman anlam veremeyen *Don Isidro Parodi* yazarına düpedüz haksızlıktı.[395] "Welcome to labyrinths of Borges" benzeri sevimli serserilikler neyse ne de,[396] Esmeralda'yı ve mektupları, Atletico Boca Junior'un yedek kalecisi ölçüsünde dahi umursamamasını ben olsam affetmezdim. Bereket Borges bu günleri görmemiş, futbol vesilesiyle kendisine yöneltilen suçlamaların mühim bir bölümünü işitmemişti.[397]

---

395 Borges futbola o kadar uzaktı ki, *VSD* dergisi adına kendisiyle söyleşi yapmayı üstlenen César Luis Menotti'yi bile tanımıyordu. Menotti, 1978 yılında dünya şampiyonu olan Arjantin Milli Takımı'nın teknik direktörüydü ve şampiyonluğu izleyen günlerde çalmıştı zaten Borges'in kapısını. *Senyor Borges, 30 Yıllık Emektarının Gözünden J. L. Borges*, Epifanìa Uveda de Robledo-Alejandro Vaccaro, İspanyolca aslından çeviren: Aylin Demirhan, Can, İstanbul 2008, 72-73.

396 Önyüzünde, 'Welcome to labyrinths of Borges' yazısının, arka yüzünde ise Borges'in Ulusal Kütüphane'de çekilmiş bir fotoğrafının yer aldığı kartın tamamıyla Esmeralda'nın fikri olduğunu çok sonra öğrendim.

397 Ramirez Eduardo Martinez'in yazılmaması kaydıyla verdiği birtakım bilgileri, edebiyata ve saygıdeğer memleket okuruna duyduğum saygı dola-

Gözbebeklerinin lacivertini *Boyalı Kuşlar Irmağı*'ndan ödünç almışa benzeyen Esmeralda, haklı olduğunu düşündüğüm birtakım sebeplerle Eduardo veya benimle değil, önündeki mektup yığınıyla meşguldü. "Meşguldü" fiili, durumu bütün çıplaklığıyla yansıtmıyordu aslında. Zira, meşguliyet, en basit ifadesiyle, herhangi bir şeyle iştigal etmeyi gerektiriyordu. Halbuki Esmeralda, Borges'in son mektubunu okuyup bitirdiğimiz andan itibaren duruşunu da, bakışını da değiştirmemişti. Mektuptaki birtakım cümleler mi yaralamıştı onu, yoksa Borges'in İstanbul'a gitme fikrine mi içerlemişti anlayamamıştım bir türlü. Anlayabildiğim tek şey, bir kriz atmosferinin olanca ağırlığıyla Cachafaz Café'nin en uzak köşesindeki masanın üzerinde gezindiği gerçeğiydi.

Buna rağmen Esmeralda üşenmemiş, nereden bulduysa artık, mektuplarda birkaç hata birden yakalamış, okuma kapasitesi hayli sınırlı eleştirmenlere yakışacak bir edayı da büyük bir maharetle yerleştirmişti yüzüne. Yine de, fırtınalı bir okyanusun ortasında yapayalnız kalmış insanlara özgü garip bir boşvermişlikle kuşatıldığını gizlemeye niyeti yoktu. Belki de birazdan, Galerias Pasifico'nun üçüncü katındaki *Centro Cultural; Borges*'e tırmanıp alelacele aşağıdaki mermer zemine bırakacaktı güzelim bedenini. Edebiyat tahsil ederken edindiğim lüzumsuz bilgilere göre, kitap kahramanlarının geleceğini düşünmek, sorumluluk sahibi yazarların temel görevleri arasındaydı. Bu bakımdan, Esmeral-

---

yısıyla açıklamak durumundayım. Ramirez'e göre, edebiyat penceresinden bakıldığında Señor Borges Arjantin'i uluslararası camiada büyük bir fedakârlık ve sadelikle temsil etmişti. Buna kimsenin itirazı olamazdı ve itiraza yelteneni de ayağının altına almaktan asla çekinmezdi. Ne var ki, siyaset ve futbol için aynı şeyi söyleyemeyecekti. Señor Borges, bu iki sahada sadece Arjantin'in değil, bütün bir Latin Amerika'nın yüzkarasıydı. *(13 Haziran 2014 tarihli dijital kayıt)*

da'yı bunca yaban yaşantı arasında kaderiyle baş başa bırakacak "yaratıcı yazar" tafraları bana uygun bir davranış tarzı sayılmazdı.

Halbuki, mektupların da gayet net bir biçimde ortaya koyduğu gibi, kendine zarar verme potansiyeli bakımından hiç kimse Cemil Meriç'le mukayese edilemezdi. Kuşkusuz, Borges'in de zaman zaman buna benzer teşebbüslere yeltendiği söylenebilirdi, ancak bunları bilinçli bir çabanın doğal uzantısından ziyade, kaçınılmaz bir sürüklenişin tabutlara direnişi biçiminde görmek lâzım geliyordu. Bu kadarı dahi, Borges'in durup dururken zihninin bir tarafını örseleme konusunda pek de tecrübe kazanmadığını seriyordu gözler önüne. Halbuki Cemil Meriç, eline geçen ilk fırsatta birkaç büyük aşama daha kaydediyor, minik cennetlere dönüşme ihtimali barındıran günleri bile elinin tersiyle bir kenara itiyordu. Hani olur da zarar verme ihtimali kazara biraz zayıflarsa, hemen harekete geçip başına yeni belâlar arayan da ondan başkası değildi. Mektuplar, aramakla yetinmeyip bulduğuna ilişkin içli satırlarla dolup taşıyordu zaten.

Her şeyi bir kenara bırakıp meseleyi sadece kendine zarar verme potansiyeli bağlamında ele aldığımızda dahi, Jorge Luis Borges ile Cemil Meriç'in iki ayrı hayat tarzını, iki ayrı kültürü, iki ayrı irfanı, iki ayrı iklimi, iki ayrı coğrafyayı ve nihayet iki ayrı ahlâkı temsil ettikleri ortadaydı. Üstelik bunların, öyle belirli tercihlerin, düşünülüp taşınılarak verilmiş kararların yahut bilinçli seçimlerin sonucu olduğu da söylenemezdi pek fazla. İçine doğdukları aile, kıyısına yerleştikleri ülke, düşüp dizlerini kanattıkları mahalle, bir parçası haline gelmekten kurtulamadıkları sosyal hâle böyle bir kavşağa getirip bırakmıştı onları. İşin asıl tuhaf tarafı, başlarını eğdikleri kitaplar, gönül verdikleri yazarlar, o kitaplarla ve yazarlarla kurdukları ilişki biçimleri de birbirine benzer nitelikler taşıyordu: Balzac ise Balzac, Dostoyevski ise

Dostoyevski, Hugo ise Hugo, Nietzsche ise Nietzsche, Hayyam ise Hayyam, Flaubert ise Flaubert, Marx ise Marx...

Bu durumda, Esmeralda'nın laciverti giderek koyulaşan gözbebeklerini bulutlandıran, benimse zihnimin bulanık yörelerini dalgalandıran bitmez tükenmez soru işaretleri meşruiyet kazanıyordu bir kez daha: Külliyetli miktarda ortak noktaya rağmen, birbirine taban tabana zıt iki ayrı yazar modeli nasıl çıkmıştı ortaya acaba? Jorge Luis Borges Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde, Cemil Meriç Arjantin'in başkenti Buenos Aires'te dünyaya gelse durum değişir miydi sahiden de? Borges, çok da çabalamadan evrensel bir yazara dönüşürken, Cemil Meriç, çok istediği halde neden Misak-ı Millî sınırlarının dışına taşamamıştı bir türlü? Dil miydi temel belirleyici olan, din mi, coğrafya mı, tarih mi, arkeoloji mi, antropoloji mi?[398]

Kendine zarar verme potansiyeli yazarın evreniyle sınırlı bir hal alsa, üzerinde çok fazla zihin eskitmeye gerek kalmazdı belki de. Oysa, metinler kadar, metinlere eşlik etsin diye yaratılmış kahramanlar da alıyorlardı bu kördövüşünden nasibini. Söz gelişi Esmeralda, Ramirez'le birlikte sıcak bir sinemanın geniş koltuklarına gömülüp *Relatos Salvajes* filmini izlemek ya

398 Bütün bu kitapların en büyük destekçisi, ilk okuru ve teşvikçisi durumunda bulunan Şavkar Altınel, buna benzer soruların da yılmaz takipçisiydi. Öyle ki, kitabın bu sorulara cevap verebildiği ölçüde amacına ulaşmış sayılabileceğini bile söylemişti bir keresinde. Buna karşılık, onun istediği netlikte bir cevaba ulaşabildiğimi iddia etmem mümkün değil. Ben bu farklılığı, insan malzemesinin zayıflığı ile açıklama yanlısıyım öteden beri. Bir de, memlekette aydın sıfatıyla ortalıkta dolaşanların hiçbir konuda bedel ödemeyi göze alamayışıyla. Sadece Osmanlı tarihi değil, Cumhuriyet tarihi de münevver-entelektüel-aydın denen insan tipinin riyakârlığının yol açtığı felaketler parantezinde okunabilir kanısındayım.

da televizyonun karşısına serilip Türk dizileri seyretmek yerine, varlığı kuşkulu birtakım mektupların önünde yıpratıyordu tahayyüllerini göz göre göre. Üstelik, metnin yazarının, kitabın kahramanlarının istikbaline baktıkça mücrim misali titremesi de zerre ilgilendirmiyordu onu. Kıyıda köşede okunmamış birkaç mektup kalmıştır umuduyla önündeki tomara gözlerini dikmesinin gerisinde nelerin yattığını bilebilseydim keşke. Fazladan iki ya da üç mektup daha eline geçerse, bütün sorunlar çözülecek, Eduardo Martinez, Atletico Boca Junior yerine onunla ilgilenecekti sanki.

Buna benzer acıklı durumlarda, metin yazarının tanrıları kıskandırabilme kapasitesine sahip otoritesini kullanarak, "Esmeraldacığım, bizim ihtiyarlara hazırlamayı düşündüğün kahveler vardı ya, hani bir koşu yapıversen de karşılıklı içsek diyorum, eğer istersen, yazılmış veya yazılması ihmal edilmiş mektupları da konuşabiliriz o esnada" diye seslenebilmesi bir hayli zorlaşıyordu.[399] Bu teatral talebi, zarafeti kendisiyle sınırlı bir üslupla öteki insana iletmek sorun sayılmazdı tabii ki, fakat yerine getirilme ihtimalinin zayıflığı, elini kolunu ve dilini bağlıyordu insanın işte. Durum böyle olunca da, masanın orta yerinde ağır bir ceset misali yatan mektuplar, iki insan arasında aşılmaz bir duvara dönüşüyordu bulduğu ilk fırsatta.

---

399 Ortalık biraz sakinleştikten sonra Esmeralda'ya o esnada zihnimden geçenleri anlattım elbette. *Boyalı Kuşlar Irmağı* esintisi taşıyan gözbebeklerini bir kez olsun kırpmadan, bunun yazar otoritesiyle değil, doğrudan doğruya 'erkeksi'likle ilgisi bulunduğunu söyledi. Tuhaf nazarlarla kendisine baktığımı görünce de, Arjantin maçoluğunun şöhretinin Türkiye'de duyulmamış olmamasına şaştığını ifade ederek, inanılması zor birtakım örnekler sıraladı. Ancak beni asıl çarpan, verdiği örneklerden ziyade, Ramirez Eduardo Martinez'e yönelik bir bakışını yakalamamdı. "Maçoluğun cisimleşmiş hali karşımızda oturuyor" demek istiyordu muhtemelen. *(13 Haziran 2014 tarihli dijital kayıt)*

Il Postino: Mario, Pablo Neruda'ya metaforun anlamını öğretiyor!

Durup dururken aklıma, Michael Radford'un yönettiği *Il Postino / Postacı* filmindeki o ünlü metafor sahnesinin gelmesinin sebebi de buydu işte. Hayır, Pablo Neruda'nın (Philippe Noiret) Mario'ya (Massimo Troisi) metaforun tanımını yapmaya çalıştığı didaktik sahneden söz etmiyorum. Tam tersine, deniz kıyısında Mario'nun Neruda'yı, "Kelimeler arasında sallanıp duran bir tekne gibi" sözleriyle bir hayli şaşırttığı sahne ilgilendiriyor asıl beni. Şilili şair, şöhretine yakışan bir sıradanlıkla, "İşte metafor bu" çığlığıyla durumu geçiştirmeye çalışsa da, sahiciliğini muhafaza eden Mario, "Bu sayılmaz, çünkü amacım bu değildi" mahcubiyetiyle ayaklarının ucuna kadar gelen zahmetsiz gururu geriye itecektir.

Buna mukabil, şairliğin şatafatlı şeytan uçurtmalarıyla yahut edebiyatçılığın dağınık yatak odası sendromlarıyla yaralanmamış zihinler açısından asıl çarpıcı olan bir sonraki sahnedir. Neruda'nın şaşkın bakışlarına aldırmadan, "O halde," diyecektir zira Mario, "o halde bütün dünya, gökyüzü, yağmur, bulutlar... bir başka şeyin metaforu mudur?" Bu derin soruya muhatap olunca

afallayan Neruda, cevabı düşünmek maksadıyla fanilasını bile çıkarmadan Akdeniz'in yakamozlu sularına bırakacaktır yorgun bedeniyle birlikte savrulan zihnini. Mario, hiç de farkına varmadan, günlerini Nobel beklentisiyle geçiren şaire metaforun hakiki çehresini göstermiştir aslında. Ne var ki, kafasını, *profesyonel devrimcilik*-ile nasıl bağdaştığı asla anlaşılmayan bir milyon dolara takmış bulunan Pablo Neruda, gölgelerden medet ummak hususundaki ısrarını sürdürecektir...

Filmi, Borges'e ve Latin Amerika edebiyatına dair edindiğim yeni bilgileri de yanıma alarak bir kez daha izleyince, o güne dek sır sandığım birkaç kördüğüm birdenbire çözülüverdi. Borges ve Neruda, yeryüzüne bakma alışkanlığının iki farklı cephesini teşkil ediyordu hakikaten. Neruda, komünistliğine rağmen, gizleme gereği hissetmediği bir hoyratlığın aynasından sesleniyordu insanlara. Balıkçı kasabasındaki saf Mario küçük bir örneğiydi bunun sadece. Laf aramızda, 1934'te ilk defa buluştuklarında, Neruda'nın dorukları doru küheylanlarla adımlama eğiliminden Borges de payına düşeni almıştı tabii ki.[400] Halbuki, yeryüzüne çekidüzen vermek türünden iri iddialara gönül indirmeyen Borges, insanlar karşısında, Neruda'yla mukayese kabul etmeyecek ölçüde zarif, anlayışlı ve eşitlikçiydi. "Şair"liğinin gerisine gizlenerek Mario'yu küçümsemesi mümkün değildi mesela. Şüphe mi var, Pablo Neruda'nın yanına yakışacak kişi Cemil Meriç'in ta kendisiydi.

---

400 Borges'le Neruda'yı muhtelif açılardan mukayese etmek, edebiyat çevrelerinin sevdiği sporlardan birisidir öteden beri. Türkiye'de ise komünizm ekseninde şekillenen ilginç bir faaliyettir bu. Neruda'nın komünistliğine karşılık, Borges'in komünizm düşmanlığı öne çıkartılır hep. Kafaları karıştırmak amacıyla bu kıyaslamaya biz de küçük bir katkıda bulunalım: Neruda, Şili hükümetinin büyükelçilik önerisini kabul ettiği halde, Borges generallerin Washington büyükelçiliği teklifini geri çevirmişti. (*Senyor Borges*, 38.)

Bütün bunlara rağmen, sanki bir kokteylde ayaküstü sohbet ediyormuşuz gibi Esmeralda'ya dönüp de, "*Il Postino*'yu seyrettiniz mi?" diye sormamın bağışlanabilir hiçbir yanı yoktu. *Kadın Kokusu* filmi yüzünden ağzımızın payını vererek hem Al Pacino'yu, hem de beni sinema salonlarıyla mesafeli bir münasebete mecbur bıraktığını bu kadar çabuk mu unutmuştum sahiden de?

2.

"Sizinki bizimkinin mektubuna neden cevap vermemiş acaba?"

Esmeralda, *Il Postino*'ya ilişkin sorumu, küçümsediğini gizlemek şöyle dursun, Galerias Pasifico ahalisinin tamamına sergilemeyi hedefleyen bir kaş hareketiyle geldiği yere iade ettikten sonra, aidiyetini esirgemeyen karanlıklara dönmüştü yeniden yüzünü. Mektuplarla sürdürdüğü gergin münasebeti de tam o sırada mecburen kesmişti galiba. Belki çok daha önceden kesmişti de, ben Neruda ile Borges'i kıyaslayıp hazır fırsat çıkmışken fotoğrafın bir köşesine Cemil Meriç'i de sıkıştırmak arzusuyla yanıp kavrulduğum için fark etmemiştim durumu. Dolayısıyla, filmin esas kahramanı edasıyla ortalıkta gezinen Beatrice'i (María Grazia Cucinotta) bir kenara itmekle kalmamış, Beatrice isminin çağrışımlarıyla ayrıca zenginleşen Dante değirmenine iki yudum su taşıma hevesimi de engellemişti işte. Bana neyse artık metafor münakaşasının gölgesinde geçirilen hayatlardan?[401]

401 Esmeralda, öfkesini geriye itmeyi başaran nadir kadınlardandı. Daha sonra *Il Pastino*'dan söz ederken, Beatrice'e ne kadar benzediğinin farkında olduğunu gizlemeyecekti. Çatık kaşları, bütün varlığına sinen ironisi ve metafor yorgunu âşıklarına eziyet etme biçimi öylesine aynıydı ki, Arjantinlilerin, damarlarında İtalyan kanı dolaştığı gerçeği bir kez daha kanıt-

Dante'nin Beatrice'inden Mario'nun Beatrice'ine uzanan gizli bir geçit vardır belki de

Doğrusu bu ya, bir meseleyi anlamaktan ziyade sınırları kesinleşmemiş bir kavganın *periferisi*ne sürüklemeye niyetli bu ses tonunun çok da yabancısı sayılmazdım. Londra, Viyana, Roma ve İstanbul'da çok sevdiğim bazı kadınlar tarafından ürpertici bir maharetle hazırlanmış birkaç cümlenin bataklığında göz göre göre boğulduktan sonra kazanmıştım söz konusu tecrübeyi. Kazanmıştım da ne olmuştu sanki, onların yepyeni şarkılara baş-

lanmıştı ne yazık ki. Anlayabildiğim kadarıyla, Esmeralda bundan asla şikâyetçi değildi. "Filmi Neruda'nın saçmalıklarını yüceltmek uğruna harcamasalarmış daha iyi bir sonuç elde edebilirlermiş" demekle yetinecekti. *(13 Haziran 2014 tarihli dijital kayıt)*

ladığı her durakta, ben Boğaz bahçelerinde teselli arayarak, *insan bir yalnızlıktır* sahillerine savrulup durmuştum sadece. Aşklara dair hayal kırıklıklarının üstesinden, "Nasıl olsa yaşlanınca, aşkın da hiçlikleri" mısralarına sığınarak gelebileceğimi zannetmek ise muhtemelen daha büyük bir hataydı.[402] Zira, gerek Cemil Meriç, gerekse Jorge Luis Borges örnekleri, tarih sahnesine erken çıkan bütün sevinçler gibi bunu da örselemekte gecikmemişti.

Esmeralda'nın taammüd sularında gezinen yakıcı sorusu, mektupların hemen sağına sığınmış, sakin sakin muhatabını beklemekteydi. Onun dört karış solunda ise burnumun ucuna düşmek gayesiyle fırsat kollayan gözlüklerimle birlikte ben oturuyordum. İçine çekildiğimiz büklümlü araziden Beatrice veya Dante'ye dönmek imkânsızdı artık. Esmeralda'nın soruyu hazırlama biçiminin dolaylı amaçlarından birisi de buydu besbelli ki. Yoksa durup dururken, "sizinkiler / bizimkiler" türünden mahiyeti belirsiz bir uçurumun kıyısına doğru neden koşacaktı ki? Çizdiği sınırlar kadar, o sınırların münasip bir yerine edebiyatçıları yerleştirme tarzı da, bunun bir alışkanlıktan ibaret bulunmadığını koyuyordu ortaya. Halbuki ben, erken solmuş bir gülün yaprakları arasında ömür eskitmekten yüksünmeyen bu çilekeş insanların "sizinkiler / bizimkiler" diye sınıflandırılmasına karşıydım öteden beri.[403] Pek çok kapıyı açan o şık kelimeyi

---

402 Yalnız aşk olmalıydı onların / Acı diye bildikleri / Nasıl olsa yaşlanınca / Aşkın da hiçlikleri, *Dar Çağ*, Behçet Necatigil, Varlık, İstanbul 1960.

403 Gerginlik geçtikten sonra Esmeralda ile kahvelerimizi yudumlarken, sorduğu bir soru üzerine, "çilekeş" sıfatını sadece nitelikli edebiyatçılar için kullandığımı belirtmek lüzumunu hissettim. Yoksa kokteyl kokteyl, gazete gazete gezinen, saç modellerini ve gözlüklerinin rengini değiştirerek fotoğrafçı ya da televizyoncu bekleyen, "Ayşe Arman bu hafta da kapımızı çalmadı" diye tasalanan "yaratıcı yazarlık kursu" mensupları ve mezunları

metne dahil etme çabamı bağışlarsanız eğer, bu tahin pekmezin kıvamı bir hayli *primitif* görünüyordu gözüme.

Cemil Meriç neyse ne de, Borges çocukluğundan itibaren Arjantin ulusal sınırlarını parçalamak uğruna uğraşıp didinmemiş miydi zaten? Hatta Avrupalı eleştirmenlerin çok sevdiği "Güney Amerikalı yazar miti"ne aykırı davranmak uğruna, Paris'ten Buenos Aires'e uzanan yayvan bir cephede herkesin saldırısını göğüslememiş miydi? Öyle ki, Borges'i Borges yapan, dünyaya açılmakla içine kapanmak arasındaki kördüğüme getirdiği labirent esnekliğiydi bir bakıma. O labirentin münasip bir yerine firketelerle tutturulan usta işi iki pencere, hem yeryüzüne bakmasını kolaylaştırmış, hem de bünyesinde gizlenen sıradağlarla erken yaşta tanışmasını sağlamıştı. Buenos Aires Üniversitesi'nde psikoloji tahsili görmüş bir insanın bunu bilmemesi mümkün müydü Allah aşkına? Hadi azgelişmişliğini dahi tamamlayamamış karikatürize *yazarokur* takımına sahip memleketler, kategorize etme kolaylığına doğru kulaç atma alışkanlığından vazgeçmiyordu ama Emeralda'ya ne oluyordu ki?[404]

---

zerre kadar ilgilendirmiyor beni. Esmeralda, çilekeşlikle edebiyatçılık arasında bağlantı kurmakta zorlandığını gizlememekle birlikte, bana hak vermekten de geri kalmadı. Ben de bir parça Susan Sontag okuyarak sorunun üstesinden gelebileceğini söyledim. *(13 Haziran 2014 tarihli dijital kayıt)*

404 Türkiye, edebiyatçıları kategorize edip muhtelif kamplara ayırma konusunda yetkinliğini kanıtlamış bir ülkeydi öteden beri. İşin güzel tarafı, bu sınıflandırmada edebiyatçıların ya da edebiyatçı kimliğiyle ortalıkta dolaşanların hiçbir fedakârlıktan kaçınmamasıydı. *Dergâh*'ın bastığı Tanpınar'lara yüz vermeyenlerin kapaktaki Mehmet Ulusel tasarımı *YKY* logosunu görünce "Kırtıpil Hamdi" hayranı kesilmeleri kadar, Ötükenci Cemil Meriç'e burun kıvıranların İletişimci Cemil Meriç'i bağırlarına basmaları da bu özverinin küçük örnekleriydi. Tabii ki en güzeli, kıymetli mütefekkir Oktay Akbal'ın, "Kemal Tahir sağcıların olsun, Cemil Meriç'i

Bolivyalı bilgeleri aratmayacak incelikteki bir nedamet hırkasını iki ucundan birden tutup mektup yanardağına doğru harmanladıktan sonra, Neruda'ya değil de Mario'ya yakışacak bir ısrarla Esmeralda'nın gözbebeklerine çevirdim bakışlarımı. "Cemil Meriç, Balzac hakkında bildiklerinin Fransız Akademisi'ni yerinden yekindireceğini söylüyordu sık sık. Borges de, Victor Hugo bilgisinin Sorbonne'da Fransız Edebiyatı Kürsüsü'nde kurumlanan profesörleri şaşırtacağından zerre şüphe etmiyordu" deyiverdim hiçbir anlam taşımayacağını bile bile. Hayır efendim, "Neler de biliyor kâtibimin arzuhali" veznindeki ansiklopedik bilgiler marifetiyle konuyu değiştirmek yahut Esmeralda'nın şaşkınlığından faydalanarak gözbebeklerine birkaç buğday başağı iliştirmek gibi bir niyetim yoktu.

Hayatının solgun sokak aralarını pamuk ipliği yerine buna benzer anlamsız cümlelere ya da böyle cümlelerin ağırlığından yorgun ciltlere bağlayan umudu eksik insanlardan birisi de Esmeralda'ymış meğerse! Yaşamaya heveslendiği yılların bütün açmazlarını bu cümlenin yardımıyla aşacağından en ufak bir şüphe duymayanlara has bir edayla gülümsemesinin farklı bir açıklaması yoktu çünkü. Sanki biraz önce basit bir soru yüzünden başlatmak istediği kavgayı Galerias Pacifico'yu dolduran ziyaretçilere duyurmak gayesiyle çırpınan bir başkasıymış gibi içtendi üstelik. Esmeralda'nın sürpriz gülümsemesi, zihnimin ücra köşelerine itina ile kaydedilmiş ihtimaller zincirinin son sırasında bile yer

---

bize versinler yeter" diyerek yaptığı akademik çağrıydı. Önce *Ekmekler Bozuldu* yazarının Kemal Tahir'i sağcı zannetmesinden ziyade, kendisini solcu zannetmesi, Türkiye'ye özgü nadide güzellikler arasında zikredilmeyi hak edecek zarafetteydi hakikaten de. (*İyi Okuma*, Sefa Kaplan, Gendaş, İstanbul 2002, s. 5-10.)

almadığından, nasıl davranacağını kestiremeyen yorgun şairlere özgü bir kararlılıkla ben de gülümsedim.

Yeryüzünde geçirdikleri zaman dilimlerini acıların nar şerbetiyle tatlandırmaya kalkışmış gözleri görmeyen iki insanın mektupları masanın ortasında öylece dururken, bizim gülümsememiz tuhaftı hakikaten de. Hani Jorge Luis Borges ile Cemil Meriç el ele verip ikimizi de kızılcık sopasıyla kovalasa kimse itiraz etmezdi herhalde! Zira, ışıltısıyla okuduğunuz satırları da aydınlatan bu tebessümler, *Il Postino* yüzünden sinema dünyasıyla birlikte edebiyat dünyasını da içinden çıkılmaz badirelere sürüklemeye hazırlanan iki insanın dudaklarından dökülüyordu. Esmeralda, zarif bir kadındı, nitekim, "Bu cümleler de nereden çıktı Tanrı aşkına" sözleriyle tebessümünü gramer açısından da desteklemekten geri durmamıştı. Cachafaz Café'de yaşanan orta büyüklükteki kıyameti umursamayan tek kişi, Ramirez Eduardo Martinez'di tabii ki.

Mutfakta sürüklenen aşk kırıntılarının yatak odasını terk etmesine henüz izin vermemiş üç buçuk yıllık evlilere nispet yaparcasına büyük bir kavganın eşiğinden dönmemizin en büyük faydası, edebiyat dünyasına dokunacaktı hiç şüphesiz. "İlkini Emir Rodriguez Monegal'de okuduğum, diğerini Ümit Meriç'ten dinlediğim o iki cümle" dedim Bolivyalı bilgelerden ödünç alınmış incelikli bir ses tonuyla, "yolu edebiyat arazisinden geçmiş insanları, Buenos Airesli veya Ankaralı generallere yakışacak şekilde 'sizinki / bizimki' diye sınıflara ayırmamanız için ayaküstü kayda geçirilmiş bir formüldü sadece. İnanın bana, işe yararsa eğer, benim kadar Cemil Meriç ve Jorge Luis Borges'in de sevineceğinden kuşkum yok. Muhtemelen bu sevinç kervanı sizi de etkileyecek ve ister istemez bütün varlığınızla katılacaksınız şenliğe."

Cümleler ağzımdan dökülür dökülmez, bunun Esmeralda'nın arzularına uygun yeni bir kavgaya mühimmat taşıyacağını çoktan fark etmiştim, ancak artık çok geçti. Tedirginliğimin engellenmesi imkânsız hassasiyetine yeni bir tebessümle eşlik etmesi rahatlatıcı olmaktan ziyade kaygı uyandırıcıydı üstelik. Buna rağmen, ne zamandır orman uğultusunu ihmal eden gözbebeklerine yerleşen şimşekler eşliğinde, "Sizinki bizimkinin mektubuna neden cevap vermemiş acaba?" diye soran o değil de María Esther Vázquez ya da Estela Canto'ymuş havalarındaydı. Şaşırtıcı olan, bulduğu ilk fırsatta nedamet hırkasını diğer ucundan tutup mektuplara doğru harmanlamayı ihmal etmemesiydi. Oyunun bir parçası haline gelmekten aldığı haz, geniş bir gülümseme biçiminde dudaklarında geziniyordu bir taraftan da.

Yüzümdeki tebessümün genişlediğini görünce, "Galiba aklınızın mühim bir parçası hâlâ Beatrice ciltlerinde geziniyor" dedi kıskançlığını gizlemeden. Anlaşılan, bilginin peşinde geçirilen yıllar, eşik atlamayı kolaylaştırmakla kalmıyor, kendiliğinden yakınlaştırıyordu da insanları. Farklı bir ifadeyle söylemek lâzım gelirse eğer, bilgiyle beslenen aşklar daha rahat direnebiliyordu zamanın saydam ihlâllerine karşı. Esmeralda'yla çok fazla konuşmadığımız halde, birkaç saate iki derin krizi, kavga aşamasına ulaşması engellenmiş iki büyük hayal kırıklığını, film eleştirisi yetersizliğinden kaynaklanan iki yanlış anlamayı sığdırmış ve nihayet geçeceği yollar çok önceden belirlenmiş bir dostluğa omuz vermiştik sahiden de. Antropologların, psikiyatrların ve uluslararası ilişkiler müptelalarının yaptığı bilimsel hesaplara göre, sadece bu güçlükleri bir kenara itmek için birkaç ömür birden gerekiyordu.[405]

405 Esmeralda, bilgiyle beslenen aşkların daha dirençli olabileceğine dair kanaatimi ciddiye almakla birlikte, diğer yorumlarıma itirazı da ihmal etme-

Buna rağmen, rüzgârların uğultusunu yanına yakıştırarak akıp giden bir metni, kırılgan aşk romanları yazarlarının parçalı bulutlu hikâyeleri düzeyine indirmeye niyetim yoktu doğrusu. Hem ben niyetlensem de muhtelif meydan savaşlarından geçerek keskinleşen tarihsel şartlar izin vermezdi buna. Hepsi bir yana, helâlleşilmesi icap eden o kadar çok insan vardı ki, *Boyalı Kuşlar Irmağı*'nın akşam serinlikleri bile sızıyı dindiremezdi büyük ihtimalle. Yıllar önce yazdığım şiirdeki vaadi yerine getirip Arjantin'e doğmuş olsaydım, belki durum bir miktar esneklik kazanabilirdi. Belki de zihnimin teselliye yaslanmak isteyen yorgun tarafları, travmatik bir avuntu icat etmişti hazır fırsat çıkmışken...

Israr etmenin ya da direnmenin anlamı yoktu. Bazı insanlar Arjantin, Brezilya, Afganistan, Antarktika, Türkiye, Saint Petersburg, Los Angeles yahut Newfoundland'de doğmuş olsa da hiçbir şey değişmeyecekti aslında. Başı ve sonu önceden belirlenmiş bir hayatta, aradaki boşluğu doldurmak uğruna sergilenen sefil iştahın gerisinde, birkaç kelimeyi yan yana getirebilme kabiliyeti mi yatıyordu acaba? Durum böyleyse eğer, Cemil Meriç Buenos Aries'te de dünyaya gelse aynı Cemil Meriç tahayyülünü üstlenecek, Reyhanlı doğumlu Jorge Luis Borges ise dünyayı bir ucundan tutuşturmaya devam edecekti. Tek boyutlu haritalara rağmen, bütün ırmaklar denizlere doğru akıyordu çünkü.

---

di doğrusu. Arjantinli erkeklerin maço nitelikleriyle öne çıktığını, bunun da ister istemez aşkları gölgelediğini hatırlattı öncelikle. Hemen arkasından da, "Bu ülkenin erkekleri annelerinin arzularının gerisine saklanmayı çok güzel becerirler. Kör kahramanınız Borges bunun en ünlü örneğidir" diyerek bambaşka bir pencere araladı önümde. *(13 Haziran 2014 tarihli dijital kayıt)*

Zihnimdeki bozgunlardan habersiz bir vaziyette tebessümünün hakkını veren Esmeralda, Borges üzerine tez hazırlamaya çalışanlara özgü bir sessizliğin gerisine çekilmişti kuştüyünden adımlarla. Sesi de, sessizliği de varlığının bir parçası kılan kadınları severdim öteden beri. Önemli olan, bu niteliklere sahip kadınların Paris, Lizbon, Barcelona veya Prag'da beni bulmasından ziyade, benim bir mıknatıs kararlılığıyla gidip bu insanların dizinin dibine konaklamamdı. Sigmund Freud ile iki sene mektep tatili, Türkiye'nin kendine özgü iklim şartları, ruhların erken yaralanmışlığının travmatik neticeleri, Batı medeniyetinin açık alan problemleri, Türkçenin ifade imkânlarının her gün biraz daha zedelenmesi, Avrupa dillerinin birbiriyle sürdürdüğü akrabalık ilişkileri, kilisede sosyalleşme faaliyetleri günden güne artarken caminin cemaatini giderek yalnızlaştırması, Cemil Meriç'in *Kitab-ı Mukaddes* konusundaki ansiklopedik bilgisinin derinliği ile *Kur'an* hakkındaki geleneksel bilgisinin sığlığının mukayesesi, önlenebilir bir aşka türkü söyleyen çocukların sığındığı son liman, "tez antitezin karşıtı değil tamamlayıcısıdır" diyen Borges'in titizliğinin kaynakları, Moskova'nın gözyaşlarına inanmamasının Budapeşte'deki yansımaları, Paris'te son tango, Nietzsche'den Che Guevara'ya uzanan gizli geçit, Anglosakson perspektifinde Magna Carta izleri, entelektüel bir kaynak olarak din, Trinity College'ın sekülerleşme serüveni, Auschwitz'den sonra şiir, Saraybosna'dan, Etiyopya'dan, Ruanda'dan, Gazze'den sonra biyografi yazılabilir mi... tarzındaki sıradan açıklama yöntemleri kan kaybını önlemiyordu ne yazık ki.

Bunca gürültü patırtıdan sonra Esmeralda'nın sorduğu haklı soruya nihayet sıra gelmişti: Hakikaten, Cemil Meriç neden cevap vermemişti acaba Borges'in son mektubuna?

3.

Jorge Luis Borges'in 7 Haziran 1984 tarihli mektubunu elinde tutan ve yüzünün kavrukluğunu pos bıyıklarıyla kapatmaya uğraşan Balkan göçmeni Postacı Mukadder'in pek fazla başarı sağladığı söylenemezdi. Orta yaşı geçtikten sonra buna benzer beyhudelikleri bir kenara itmeyi öğrenmişti gerçi, ama Göztepe'deki kör yazarın evinin kapısı açılmadığı zaman yüreğini yoklayan kaygıyı bastırmayı öğrenememişti bir türlü. Zira hemen her mevsimde o kapının arkasından birisinin başını uzatıp çantasındaki kitapları ve mektupları büyük bir heyecanla kucakladığını gayet iyi biliyordu. Oysa bu bezdirici Temmuz ikindisinde üçüncü kez çınlayan zil sesine rağmen kapılar duvar, pencereler pervane hükmündeydi. *Postacı Kapıyı İki Kere Çalar* filminin ismini duymadan harcanan bir ömür, onun kabahati değildi hiç şüphesiz.

Dedesinden, bir kez bile görmediği Dimetoka dağlarının güzelliğini dinleyerek büyüyen Postacı Mukadder, kör yazarın da Balkanlar'la bağlantısı bulunduğuna dair bazı şeyleri hayal meyal hatırlıyordu. Ya ayak üzeri yapılan sohbetlerden birinde kızı buna benzer bir laf etmişti ya da parkla sokağın kesiştiği köşede, Göztepe bir tarafa, Caddebostan ve Feneryolu'nun da dedikodu kaydını tutan geveze Laz Bakkal'dan duymuştu.[406] Çok da umursamamıştı doğrusu. Akraba çıksalar ne değişecekti ki? Elindeki

406 Postacı Mukadder, insanların kendi seçimlerine bağlı bulunmayan mensubiyetlerini dükkânlarına ya da mağazalarına isim olarak koymalarına bir anlam veremediğini söylemişti büyük bir ciddiyetle. Kendisinin göğsüne, 'Dimetokalı Postacı' etiketi asması kadar mânâsız bir davranıştı bu. Apartmanlara peynir ekmekle birlikte dedikodu servisi yapan Laz İsmail'e de itirazlarını söylediği halde dinletememişti bir türlü. Yoksa insanları aidi-

mektuba ve açılmayan kapıya son bir umutla yeniden bakmış, arkasından da iki yanında ortancaların ve güllerin boy attığı çini döşeli küçük yoldan geçerek caddeye ulaşmıştı.

Mecburiyetler yüzünden liseyi ilk senenin ortasında terk eden Postacı Mukadder, iki yıldır Göztepe'deki eve taşıdığı zarfların üzerinde gördüğü Jorge Luis Borges ismine pek fazla anlam yüklememişti o güne kadar. Elindeki mektubu çantasına tıkıştırmadan evvel dikkatli bir şekilde gözden geçirmiş olsaydı eğer, puldaki fotoğrafın altında incecik harflerle *Juan Domingo Perón (1895-1974)* ibaresinin yer aldığını görecek, ancak bunun sebepleri üzerinde düşünme zahmetine de katlanmayacaktı. Arjantin Posta İdaresi, Borges'i öfkelendirip Cemil Meriç'i neşelendirmek amacıyla böyle bir sürpriz hazırlamamıştı tabii ki. Sadece, Perón'un onuncu ölüm yıldönümüydü ve iki isim Okyanus'u aşıp gelen zarfın üzerinde tesadüfen buluşmuştu işte.

Dimetoka dağlarını dalgalandıran rüzgârlardan uzak geçen gençliğine hayıflanan postacının da tahmin ettiği gibi, Göztepe'deki evin kapısının açılmaması olağanüstü bir durumun habercisiydi. Mart ayında Cemil Meriç'in sol bacağında başlayan aksama iki gün önce yeniden nüksetmiş, bunun üzerine Lamia Hanım dahil bütün aile apar topar hastaneye taşınmıştı. Halbuki, Dr. Necla Erk'in tavsiyesine uyup Fevziye Hanım'ın ölümünün ardından bir kez daha varlığının ayrılmaz bir parçası haline getirdiği sigarayı tamamıyla bırakmıştı Cemil Meriç. Dr. Erk, muayenenin ardından Ümit Hanım'ın kulağına eğilip, yaşananların yaklaşan bir fırtınanın ilk adımları olabileceğini hatırlatarak dikkatli davranmalarını tembihlemekten kendini alamamıştı.[407]

---

yetlerine ilişkin sıfatlarla tanımlamak ona uygun bir davranış tarzı değildi. *(Postacı Mukadder'in biyografa gönderdiği 28 Mart 2013 tarihli mektuptan)*

407 *Babam Cemil Meriç*, 133.

Cemil Meriç'in hayatını altüst etmek tarzında ulvî amaçlarla bir araya gelmiş sıkıntılar ayak sürçmeleri yahut titremeler ile sınırlı değildi ne yazık ki. Hastanede sergilenen ihtimam neticesinde bir süre gerilerde bir yerlere gizlenen aksamalar, uygun fırsat çıkar çıkmaz bedenin diğer yörelerine sirayet etmekte gecikmeyecekti. O şahane belagatin insanı, konuşmanın en can alıcı yerinde cümleye neden başladığını veya birkaç kelimeyi birden unutuyordu mesela. Ümit veya Lamia Hanım'ın yardımı gecikirse şayet, evde bulunan herkes alıyordu öfkesinden payına düşeni. Kimi zaman da, geniş alnındaki ağrıları dindirmek istermiş gibi şakaklarına doğru tırmanan eli yarı yolda kalıveriyordu. Anlaşıldığı kadarıyla, Dr. Necla Erk'in sözünü ettiği fırtına pencerenin pervazında ya da hemen dışında hazırlıklarını tamamlamak üzereydi.[408]

---

408 Ümit Meriç'e göre, babasının bütün bu badirelere direnebilmesinin gerisinde kör olmadan önce güreş yapmasının, kör olduktan sonra ise yüzmeyi ihmal etmemesinin büyük tesiri vardı. Üstelik Cemil Meriç, değme yüzücünün cesaretini zorlayan Boğaz sularını kulaçlamaktaydı hemen her fırsatta. Gözleri görmeyen bir insanın nasıl bir cesaretle Boğaz'ın akıntılı sularında yol alabildiğini merak edenler için faydalı bir anekdot: "Meriçler yaz öğlelerinde mayolarını giyer, üstlerine de eski bir elbise çekip Nacak Sokak'ın denize varan toprak yollu uzantısından koşar adım geçip Boğaz'ın mavi serin sularına kendilerini bırakırlar. Cemil Meriç iyi bir yüzücüdür. Denizle karayı ayıran sınırdaki kocaman kare şeklindeki yeşil yosunlu taşa Fevziye Hanım'ın elini tutarak basar, sonra kendini balıklama suya atar. Deniz iki üç metre sonra uçurumlaşmakta ama Cemil Meriç kuvvetli kollarıyla beş altı kulaç açılıp, sahilden kendisine verilen 'sağa, sola' kumandalarına uyarak istikametini bulmakta ve suyun içinde boylarının elverdiği yerde kendisini bekleyen çocuklarının yanına gelerek yine aynı yerden sahile çıkmaktadır." (Boğaz'ın hırçın sularıyla oynaşırken nasıl boğulma tehlikesi atlattığını merak edenler kitaba müracaat edebilirler.) *Babam Cemil Meriç, 80.*

Nitekim Ağustos ayının sonlarına doğru bir pazartesi günü, otuz yıldır körlüğün şifa kabul etmez mağlubiyeti ile boğuşan Cemil Meriç, bir başka uçurumun kıyısında bulacaktı kendisini. Belki de hakikaten bazı insanları ayaklarından tutup aşağıda bir yerlere çeken kader diye bir şey vardı ve önüne çıkan her dönemeçte Cemil Meriç'le cebelleşmekten Mecusî bir haz alıyordu. Halbuki, havadaki bunaltıcı sıcağa rağmen gün gayet güzel başlamış, körlüğe ilişkin hayıflanmalar bile bir kenara itilmişti. Mahmut Ali, pazartesi günlerine özgü bir alışkanlıkla, sabahleyin erkenden gelerek babasını almış ve Caddebostan plajındaki evine götürmüştü. Hem göğsünü Marmara'nın esintisinde serinletip bir miktar çalışacak, hem de torunları Cem ve Sinan'ın cıvıltısını ruhunun mutena bir yöresine yerleştirerek, Ağustos göklerine birkaç fildişi kule ekleyecekti.

Bahçedeki iri ceviz ağacının altında yenen öğle yemeğine kadar her şey yolundaydı aslında. Alnına giderken yarı yolda kalan sol eli, bu kez dizinin üzerinde bekliyordu sırasını. Doktorun sözünü ettiği fırtına, su bardağına uzandığı esnada sarsmaya başlayacaktı bedenini. Tıbbın kriz, psikiyatrinin panik atak, sosyolojinin kötü geçmiş çocukluğun ve ilk gençliğin tezahürleri, inananların Allah'ın sevdiği kullarına tebelleş ettiği yeni bir bela diye tanımladığı bir baygınlık, bir çırpıda manzarayı tamamıyla değiştirmişti. Sadece Cem ve Sinan değil, onlardan bir miktar daha tecrübeli durumda bulunan Mahmut Ali de ne olup bittiğini anlayamamıştı ilkin. Buna rağmen, olağanüstü bir gayretle babasının ağır bedenini içeriye taşıyıp yatağa uzatmayı başaracaktı. Tıp tavsiye etsin yahut etmesin, bir parça dinlenmek, yolun yorgun yolcularına uygun gördüğü en sağlam yöntemdi.

Gerçekten de yatağa uzanıp derin derin nefeslenmek Cemil Meriç anatomisindeki aksaklıklarla birlikte evdekileri tedirgin

eden endişeyi de geri plana itecekti bir miktar. Hatta, alışılageldik müzevirliklerini sergileyip kaygıyla kendisine bakan torunları Cem ve Sinan'ı sakinleştirmek amacıyla yerinden doğrulmaya bile kalkışmıştı Cemil Meriç.[409] Kim bilir, tıbbî açıdan belki de asıl hata buydu. Zira, yataktan doğrulmak üzereyken, sırasını beklediği anlaşılan yeni bir kriz dalgası her şeyi altüst edecekti. Üstelik bu kriz bir öncekinden çok daha güçlü ve ıstırap vericiydi. Ağustos sıcağına rağmen Cemil Meriç'in bütün bedenini saran titreme, bunun önemli bir göstergesiydi zaten. Kızı Ümit Hanım'ın doktorlara dayanarak aktardığı bilgiye göre, ikinci nöbet ilkinden uzun sürmüştü.

Asıl zor durumda kalan ise, bir taraftan çocukları sakinleştirmeye çalışan, diğer taraftan da babasının vücudundaki titremeler karşısında ne yapabileceğini düşünen Mahmut Ali Meriç'ti. Titremelerin, eksilmek şöyle dursun giderek artması, baygınlığın da bir tür komaya doğru derinleşmesi Caddebostan plajındaki evde yaşanan paniği artırıyordu. O devirde, tıbbî konularda insanları bilinçlendiren televizyon dizileri modası henüz başlamamıştı, ama acilen harekete geçilmesi lâzım geldiği de ortadaydı. Mahmut Ali'nin, hem kız kardeşi Ümit Meriç'e telefon etmeyi, hem de olumsuz ihtimalleri düşünerek ambulans çağırmayı başarabilmesi, mucizeye doğru atılan ilk adımdı. Telâşla Caddebostan plajına koşan Ümit Hanım, kapıda karşılaşacaktı ambulansla.

---

409 "Kendisini ziyarete geldikleri zaman torunlarını arkasına alır, salonda deve olup dolaştırır. Küçükler gönülden kahkahalarla teşvik ederler onu, 'Dedeciğim sağa, sola' diye sırtından komut bile verirler. İlk torunu Cem, okula başlayıp da hecelemeyi söktü mü, hemen *Mağaradakiler*'i tutuşturur eline. 'Bi-iiir mağara düşün dooooostum, bi-ir mağara' diye kekeledikçe, bütün aile kahkahalarla güler. Öyle ya, henüz bir yazar değilse de, bir okur kazanmıştır aile. Küçük torunu Sinan, dedesinden şairliği almıştır. 'Bir tül perde gibi yağıyordu yağmur' diye peltek peltek söylenir." *Babam Cemil Meriç, 131.*

Haydarpaşa Hastanesi Asabiye Kliniği'ne yatırılan Cemil Meriç'in durumunda herhangi bir değişiklik yoktu. Baygınlığı sürüyor ve titremeler de belirli periyotlar halinde birbirini izliyordu. Genç nöbetçi doktorun söylediğine bakılırsa, belirtiler beyin yöresinde meydana gelen birtakım olumsuz gelişmelere işaret ediyordu. Beyin kanaması da ihtimal dahilindeydi, daha hafif bir sarsıntı da. Buna rağmen, bu müstesna beynin sorumluluğunu üstlenmek yerine, başkalarına havale etme yanlısıydı. Genç doktora göre, sabahı beklemek makul bir davranış tarzıydı. Çünkü omurilikten su alınması gerekiyordu ve bunu tek başına yapması bir hayli riskliydi. Hem şunun şurasında sabaha ne kalmıştı ki zaten?

Sabahın erken saatlerinde beline batırılan kocaman iğne, neredeyse yirmi dört saattir baygın yatan hastanın, derin iniltilerle yattığı yerden doğrulmaya çabalamasına yol açacaktı. Otuz yıldır perdeli gözlerini, çevredekileri görmesi mümkünmüş gibi yüzüne yaydığına bakılırsa, acı katlanılmaz olmalıydı hakikaten de. Acıdan daha tedirgin edici ihtimal ise Cemil Meriç'in akıl sağlığına yönelik kuşkulardı. Öyle ya, içten içe kanayan bir beyin veya bunca uzun süren bir baygınlık nelere yol açmazdı ki? Babasının üzerine eğilen Ümit Meriç, alçak bir sesle, "Ben kimim, beni tanıyor musunuz?" diye soracak, "Tabii, sen benim cici kızım Ümit'sin" cevabını alınca da bir parça rahatlayacaktı.

Rahatlama lafın gelişiydi elbette, yoksa böyle bir cevap, beyindeki kanama yüzünden felç geçiren bir babanın oğlunu ve kızını ne ölçüde sakinleştirebilirdi ki? Cemil Meriç'in felç geçirdiğini duyanların Haydarpaşa Hastanesi Asabiye Kliniği'nin koridorlarında anlamsız bir biçimde çırpınmaları da bir diğer asap bozucu manzaraydı. Bereket, aile dostu Prof. Recep Doksat da oradaydı ve duruma el koymakta gecikmeyecekti: Asabiye Kliniği'nde beklemenin kimseye faydasının dokunmayacağı or-

tadaydı. Üstat hiç vakit yitirilmeden Cerrahpaşa Hastanesi'nin Nöroloji Servisi'ne transfer edilmeliydi. Cemil Meriç, ilk göz ameliyatlarını da orada geçirdiği için Prof. Doksat'ın önerisi mâkul gelecekti herkese.

Ne var ki, Bolivyalı bilgelerin uğruna ömürler eskittiği Orta Şark trenleri, Sarayburnu açıklarında bir yerlerde aynaya dolunaylar iliştirmekle meşguldü. Cemil Meriç'e Cerrahpaşa'da daha fazla ihtimam gösterildiği doğruydu hiç kuşkusuz, fakat doktorların kullanmayı sevdiği ifadeyle, bir de hastalığın kendine özgü bir seyri vardı. Moleküler tıp, post-yapısalcı felsefe ve seküler ilahiyat bu konularda emekleme aşamasındaydı henüz. Bu bakımdan, mütemadiyen sırtüstü yatma mecburiyetinin zatürreye yol açabileceği gelmemişti hiç kimsenin aklına. Zatürre neyse ne de, hastanede tedavi gören bir insanın kalp krizi geçirebileceği hangi ihtimal haritasında yer alıyordu Tanrı aşkına?

Buraya kadar yazılanları dikkatle okuyan bir okurun hemen hatırlayacağı gibi, yeryüzündeki kör yazarlara ulaşmaya çalışan Jorge Luis Borges, Attilâ İlhan'la tesadüfen tanışan bir Ermeni dostunun yardımıyla duymuştu Cemil Meriç ismini. Cemil Meriç ise tesadüflerin önüne düşürdüğü bir diğer Ermeni'nin olağanüstü gayretleriyle ömrüne fazladan birkaç yıl eklenmesine ses çıkamayacaktı. 1915 trajedisinin yol açtığı derin travmaya rağmen ayakta kalabilen bir aileye kayıtlı bu mucizenin ismi Prof. Aram Sukyasyan'dı. Birbiri ardına felç, zatürre ve kalp krizi geçiren hasta Geriatri Servisi'ndeydi artık. Özel bir odada yüzü giderek daralan, dudakları sürekli kuruyan ve durup dururken dişleri kilitlenen Cemil Meriç'in yorgun ve hırpalanmış bedeni, konsültasyon defteri gibiydi. Serumlar, haplar, iğneler, gece nöbetleri, sabah umutları derken, Oğuz Atay'ın Türkçeye *Yoğun Bakım Ünitesi* diye tercüme ettiği *Intensive Care Unit*'te

tam iki ay kaybedilmişti.[410] İki ayın sonunda ayakta değilse de, bir kez daha hayattaydı işte. Prof. Sukyasyan, kitaplarına nazire yaparcasına teferruatlı bir ilaç listesiyle taburcu edecekti gözleri kadar gönlü de kararan hastasını.

O akşam Göztepe'deki evin mutfağında babasına salata hazırlamak için çırpınan Ümit Meriç'in yüreği, yağmur iriliğindeki damlalara yoldaş kılacaktı kendisini. Aylar süren hastane serüveninin ardından evinde yemek hazırlayabilmenin saadetiydi onu böyle duygulandıran. Salonda ise gözyaşlarını kalbinin ücra bir köşesine akıtan bir başka kadın, içi boşaltılmış bir çuval misali tekerlekli sandalyenin bir tarafına iliştirilmiş, gözleri görmeyen felçli adama dikmişti gözlerini. Cemil Meriç, Ümit ve Lamia Hanımlara bir yeryüzü emanetiydi artık... [411]

4.

Asıl şaşırtıcı olan, Esmeralda'nın pampaların delişmen rüzgârları tarafından biçimlendirilmiş dudaklarından dökülen, "Adamcağızın boş yere günahını almışım" hayıflanmasından ziyade, Ramirez Eduardo Martinez biraderimin Galerias Pasifico'nun cam tavanıyla mermer zemininde aynı anda çınlayan *compadrito*lara özgü çığlığıydı. Aklıma gelen ilk ihtimal, Eduardo'nun düşüp bir yerini sakatladığı ya da bir yolunu bulup döner kapıdan giren yorgun ve serseri bir kurşunun cep telefonuna küçük darbeler indiren işaret parmağının bir bölümünü alıp götürdüğü fikriydi. Gerçi Buenos Aires, Palermo, Jorge Luis Borges,

410 *Geleceği Elinden Alınan Adam: Oğuz Atay*, Sefa Kaplan, Doğan Kitap, İstanbul 2014, 75.

411 *Babam Cemil Meriç*, 133-134.

Ramirez Eduardo Martinez ve *compadrito* kelimeleri yan yana dizildiğinde kurşun yerine bıçak teamüle daha uygun görünüyordu, ancak insan metabolizması ile gelenek arasında antropolojik bir kopukluk yaşandığı da ortadaydı işte.[412]

Jorge Luis Borges ve biyografılarından Emir Rodriguez Monegal

Gelişme imkânı her seferinde harcanmış taşralı kabiliyetlerini nazar boncuğu misali Arjantin sokaklarına kadar taşımaktan yüksünmeyen saflığım, önüne çıkan fırsatı kaçırmaya niyetli değildi anlaşılan. Zira, Ramirez'in hakemin cinsel tercihleriyle

412 *Compadrito*, Arjantin ve Uruguay'da yasadışılığı kadar bıçak kullanmaktaki hünerleriyle de ünlü kenar mahalle kabadayılarına verilen isim. Tangolardaki keskin, sert ve şiddet dolu bazı figürler tamamıyla *compadrito*ların marifetiydi. Borges, Palermo'da rastladığı bu insanlara tuhaf bir hayranlık duyuyordu. Buenos Aires'te "compadre-şair" olarak bilinen Evaristo Carriego'nun hayat hikâyesini yazmaya karar vermesinin arkasında da bu hayranlık yatıyordu aslında.

lüzumsuz bir biçimde yakından ilgilenip endişelerini yüksek sesle dile getirdiğine dair ikinci ihtimal de ilkine paralel bir biçimde yoklayıvermişti zihnimi. Hakemlere yönelik mahrem kaygılar, Türkiye kamuoyunun da öncelikli faaliyet alanları arasında yer aldığı için, meseleden haberdar olmadığım söylenemezdi doğrusu. Bu bakımdan, burnumun ucuna düşen gözlüğün üzerinden şöyle bir bakmakla yetinmiş, açıkçası, çok da fazla ciddiye almamıştım bizim pehlivan tefrikasını.

Oysa, Esmeralda'nın gözbebeklerinde uçuşan ateşböcekleri, hatalı yorum ve analizler hususundaki ısrarımın, iki ülke ilişkilerinde diplomatik gerilimler yaratacak ölçüde keskinleştiğini seriyordu gözler önüne. Ateşböceklerinin kanatlarındaki ışıltılarla oyalanırken, hiç lüzumu yokken, Emir Rodriguez Monegal'in Arjantin'de kanarya bulunmadığına ilişkin uyarısını hatırlayıverdim. Monegal'in verdiği bilgilere bakılırsa, ateşböceklerinin çokluğuyla kıyaslandığında kanarya yokluğu tam bir muammaydı. Buna rağmen, Borges dışında herhangi bir Arjantinli pek de şikâyetçi değildi bu durumdan. Borges de, John Keats'in Londra'nın bahçelere hakkını veren semtlerinden Hamstead'de dinlediği bülbüllerin sesini bir türlü İspanyolcaya tercüme edemeyince, cırcırböceklerinin geceyi güzelleştiren uğultusunu önplana çekerek çözmüştü sorunu zaten. [413]

Halbuki, Esmeralda'nın gözbebekleriyle birlikte kirpiklerini de tutuşturan ateşböcekleri, Atletico Boca Junior'un yediği birbirinden nefis golleri izlemekten vazgeçen Ramirez'i nihayet

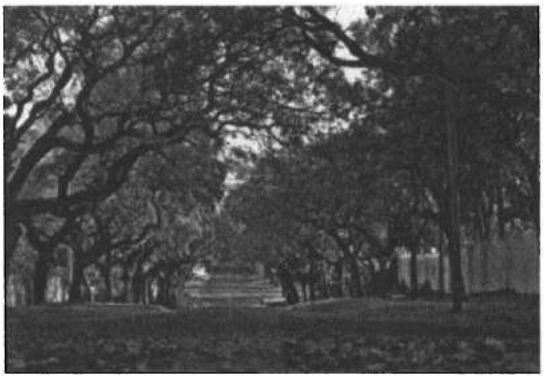
413 *Borges*, 63 (Monegal, Borges'in 'nightingale / bülbül' kelimesini 'bird / kuş' olarak çevirmek mecburiyetinde kaldığını hatırlatıyor. Gerçi İspanyolca sözlükler 'ruiseñores' kelimesinde ısrar ediyor ama Arjantin İspanyolcası ile İspanya İspanyolcası arasında muazzam farklar bulunduğu da ortada.)

edebiyatla ilgilenmeye karar verdiğini müjdeliyordu Galerias Pasifico ahalisine. Gözlüklerimi yerine yerleştirip kulaklarımı o tarafa doğru çevirdiğimde, Eduardo kardeşimin, otomobilinin ön panelinde sıralanan meleklerden ödünç aldığı kanatlarını kuşanarak cümleler arasında gezindiğini anlamakta pek fazla zorlanmadım tabîi ki. Bir yandan, "Señor Meriç, Señor Borges'in mektubunu okuyamadı besbelli ki" diye hayıflanıyor, diğer yandan da, sırada bekleyen itirazlarına yer açmak için çabalıyordu. Arada bıyıklarını yoklayan parmaklarının şakaklarına doğru yaptığı yolculuğa inanmak gerekirse eğer, felçli bir adamın mektup okuyamayacağını kestirebiliyordu, ama kör bir adamın da aynı konuda birtakım zorluklarla karşılaşabileceğini hesaplayamıyordu herhalde.

İki buçuk saattir cep telefonu ekranından takımının mağlubiyetini izleyen sanki bir başkasıymış gibi, önüne arkasına bakmadan konunun üzerine atlayıvermesi hem Arjantin'in, hem de Türkiye'nin edebî geleneklerine uygundu. Bu tavrıyla, Esmeralda'nın masumiyetinde birkaç çentik birden açmıştı gerçi, fakat işin o kısmı ailevî bir meseleydi ve karışmak bana düşmezdi. Endişe verici olan, bütün mektupları büyük bir dikkatle okumuş bir yardımcı doçent ciddiyetiyle hiçbir detayı atlamamasıydı. Borges'in cevabının neden geciktiğini veya Fevziye Hanım'ın ölümüyle *Boyalı Kuşlar Irmağı* arasındaki bağlantıyı neredeyse aynı kelimelerle tekrarlaması ilginçti hakikaten. Besbelli ki, Esmeralda, Cemil Meriç'in günahlarını üstlenirken, ben de vaktimi boşa harcamamış, miyop gözlerimi kırpıştıra kırpıştıra Ramirez Eduardo Martinez'in seyahat masraflarını omuzlamıştım!

Buna rağmen, benim anlayamadığım, Esmeralda'nın durup dururken neden bu ölçüde heyecanlandığıydı. Kim bilir, belki Ramirez'in meseleye müdahil olma aşamasında sergilediği

akademik yoğunluktan etkilenmişti. Bir ucundan yıkılmaya yüz tutan aşklarını, Cemil Meriç'in gayret ve desteğiyle bir parça onarabileceklerini düşünmeye başlamıştı belki de. Yürüttüğüm mantığın ilk bölümü doğruysa şayet, Eduardo ile akademik yoğunluk kavramlarını bir araya getirirken bir hayli zorlandığımı itiraf etmek zorundaydım. Eğer ikinci ihtimalse ateşböceklerinin kanatlarını tutuşturan, Bolivyalı bilgelerin, aşkların kolay kolay onarılamayacağına ilişkin teorilerini hatırlatmalıydım kendisine. Üstelik, bunu manevî mesuliyet sahasına sürüklemek gayesiyle Bolivya'ya kadar gitmek de gerekmiyordu. Durum ortadaydı.

Bir Latin Amerika mucizesi: Jakarandalar...

İkisinin de kaygı payı ertelenmemiş büyük bir dikkatle bana baktığını fark edince, zihnimden geçenlerin mühim bir bölümüne sesimle de destek verdiğimi algılamam fazla uzun sürmedi. Buenos Aires'in güzel parklarından birkaçını bünyesinde barındıran mutena bir Akıl-Fikir Hastanesi'nde birkaç gün geçirme düşüncesinin rahatlatıcı bir tarafı vardı. Bu ihtimal dahi Hüsrev

Gerede veya Bağdat Caddesi'ndeki çirkin binalarla akrabalık kurma gayretindeki çehremin aydınlanmasını sağlayıverdi. Eduardo'nun tuhaf bir ısrarla tekrarladığı, "Ben Señor Meriç'in mektubu gördüğünü hiç zannetmiyorum" cümlesi ise birkaç fırça darbesiyle manzaranın eksikliklerini tamamlamakta gecikmedi. Buna yol açan, zihnimdeki labirentlerin otuzunun birden aralanarak bir çırpıda otuz yıl öncesine kaymasıydı.

Omuzlarıma ağır gelen pejmürde bir çanta ile Göztepe'deki evin kapısını çaldığımda, Cemil Meriç hastaneden çıkalı birkaç ay olmuştu galiba. Ümit Hanım, tıpkı ilk seferde yaptığı gibi, "Safalar getirdiniz Sefa Beyciğim" cümlesini kapının önüne bırakmış ve arkasında kalan büyük boşluğa aldırmadan geri çekilmişti. Birazdan karşılaşacağım insanın otuz yıldır maruz kaldığı körlük çilesi yetmezmiş gibi, bir de tekerlekli iskemleye mahkûm olduğunu duymuştum elbette. Böyle durumlarda, acısını tenhalarda yaşamak yerine, hastane koridorlarında boy gösteren protokol adamlarıyla akrabalığım yoktu. Bu yüzden, hastanelere, cenazelere ve düğün salonlarına neredeyse hiçbir vakit düşmemişti yolum. Sebebini soranlara, "Ben kendi cenazeme bile gitmeyeceğim zaten" diyerek geçiştiriyordum durumu.

Ümit Hanım, artık babasının ayrılmaz bir parçası haline gelen tekerlekli sandalye ile geniş salona girdiği zaman ilk dikkatimi çeken şey, Cemil Meriç'in mütemadiyen titreyen sol elinden ziyade, yorgun çehresini gecikmiş bir yangın yerine çeviren bıyıklarıydı. Önceki ziyaretlerimde görmeye alıştığım insan uzun bir yolculuğa çıkmış, giderken de geride ona bir miktar benzeyen bir başkasını bırakmıştı sanki. Bıyıklarla birlikte yüzündeki çizgilerin kalınlaşıp sertleşmesi, salona sinen trajik atmosferi daha da yoğunlaştırıyordu. Öylesine şaşırmıştım ki, kıyısına iliştiğim gül

kurusu renklerle bezenmiş berjer koltuktan kalkmayı dahi akıl edememiştim bir türlü.

Netice itibariyle, tekerlekli iskemleyle bütünleşmiş bir kayıtsızlıkla oturan Cemil Meriç'in huzurundaydım işte. Elimi ayağımı nereye koyacağımı bilememek durumu güçleştirse de, onun bunu görmemesinin rahatlığına sığınacaktım bir müddet. Ümit Hanım'ın içeri girmesi, zihnimde sürdürdüğüm mücadeleyi erteleyip çay bardağına uzanmama yol açmıştı. Çay bardağını yanı başımdaki sehpanın üzerine koymaya çalışırken, Jorge Luis Borges imzalı birkaç kitabın da orada durduğunu fark ettiğim halde bu kez çok fazla yadırgamayacaktım. Bunlar, biraz önce kütüphanede gözüme çarpan kitapların devamı olmalıydı. Nedense, en üsttekini alıp karıştıracağım tutmuş, kapağında *Alef* yazan kitabın sayfaları arasında bulunduğunu geç fark ettiğim bir zarfı yere düşürünce de kıpkırmızı kesilmiştim. Henüz açılmamış bir zarftı bu.

Ümit Hanım farkına varmamıştı, ancak Cemil Meriç'in kâğıt parçasının yere düşerken çıkardığı gürültüyü işittiğinden zerre kuşkum yoktu. Eğilip zarfı yerden alırken ister istemez üzerindeki yazıyı da okumak mecburiyetinde kalmıştım. Zarfın üst kısmında, güzel bir kaligrafi ile "Mr. Cemil Meric, Tütüncü Mehmet Efendi Caddesi, 2 / 4, Göztepe, Kadıköy, Istanbul, Turkey" yazması şaşırtıcı değildi; şaşırtıcı olan, gönderici kısmında sehpanın üzerindeki kitapların yazarının, yani Jorge Luis Borges isminin yer almasıydı. "Demek ki mektuplaşıyorlar" diye düşünmüştüm ilkin, buna karşılık, zarfın açılmamış oluşuna bir anlam verememiştim doğrusu. Kapalı zarfın esrarının, tam otuz yıl sonra Buenos Aires'te, üstelik Ramirez Eduardo Martinez'in yardımıyla çözüleceğine dair bir ihtimal hangi filmin senaryosunda yer alabilirdi ki?

Anlaşıldığı kadarıyla, Postacı Mukadder, Cemil Meriç'in hastaneden eve döndüğü o kritik günlerde çantasındaki mektup-'la birlikte yeniden çalmıştı daha önce açılmayan kapıyı. Hane halkını sarıp sarmalayan telâş yüzünden Jorge Luis Borges'in satırlarını okumak kimsenin aklına gelmemişti besbelli ki. Geldiyse bile, beyin kanaması ve felç geçiren bir insanın yazılanları anlayıp anlamayacağına dair kuşkular yüzünden ertelenmiş olmalıydı. Ümit Hanım'ın veya Lamia Hanım'ın böyle bir riski göze alması nasıl beklenebilirdi ki? "Cemil Bey iyileştiği zaman okuruz nasılsa" denerek de, zarf Borges kitaplarından birinin arasına konmuş ve muhtemelen orada öylece unutuluvermişti.

5.

"Bütün bunlar, Cemil Meriç'in Borges'in İstanbul'a geleceğinden haberdar olmama ihtimalini kuvvetlendiriyor. Siz ne düşünüyorsunuz, haksız mıyım?"

Bu makul ve mantıklı soruyu masanın orta yerindeki mektupların kıyısına iliştiren Ramirez Eduardo Martinez değil, onun hiç vakit yitirmeden benimsediği yeni ruh halini acıklı nazarlarla izleyen Esmeralda'ydı tabii ki. Zira, şoförlüğü edebiyat tahsilini, edebiyat tahsili uzun yol sürücülüğünü aratmayan Ramirez, görevini tamamlamış insanları birdenbire bağrına basan iç huzurunu da koltuğunun altına kıstırıp cep telefonunun üzerine eğilmişti yine.

Zarif işaret parmağını daha da güzelleştiren manikürlü ve fakat ojesiz tırnağıyla mektupların kıyısını görünmez labirentlerle donatan Esmeralda, hayli hasar bırakan mücadelelerin ardından nihayet gideceği yolu seçmiş insanların tedirgin kayıtsızlığı içe-

risinde tekrarladı sorusunu. Bir taraftan da, dördüncü bölüm ile beşinci bölüm arasındaki küçük boşluktan istifade ederek hazırladığı kahveyi yudumluyordu. Bir süredir keskin bir dikkatle Esmeralda'nın parmak uçlarında gezinen tereddütlerimi geriye çekerek ben de bir yudum aldım önümdeki kahveden. Nedense, kendisine bol köpüklü ve tarçınlı oval bir *cappuccino* fincanını uygun gördüğü halde, benim *caffe latte macchiato* ile yetinmem gerektiğine karar vermişti. İtiraz edecek değildim ya...

Halbuki, zihninin işe yarar taraflarını Ramirez Eduardo Martinez'le meşguliyet sınavından geçirmek yerine *ortak* geçmişimize çevirseydi, karga motifinin peşi sıra gelip Cachafaz Café'ye kurulduktan hemen sonra, geniş ve dalgalı tebessümünü hayranlıkla izleyerek sade bir Kolombiya kahvesi ısmarladığımı hatırlayabilirdi. Kafasını karıştıran adam bir metre yetmiş beş santim ötesinde cep telefonuyla *sensitive / sensible* münasebetler geliştirirken, Esmeralda'nın hâlâ onunla ilgilenmesi insan haklarına aykırıydı elbette, ama durup dururken Amnesty International'i ya da Helsinki Watch'u devreye sokacak halim yoktu. Bolivya'nın kuzeyinde, La Paz ile Coroico'yu birbirine bağlayan Yungas Yolu'nun kıyısındaki yayvan yapraklı geniş bir çınar ağacının gölgesinde konaklayan Santa Cruz Üniversitesi Moleküler Biyoloji Bölümü'ne mensup bir grup araştırma görevlisinin isabetle teşhis buyurduğu üzre, ana caddelerde düşüp dizlerini kanatanların hıçkırıkları çok daha trajikti.

Konuyu ve atmosferi değiştirmek amacıyla Esmeralda'nın sorusunun masanın orta yerinde durduğunu görmezlikten gelerek, "Buenos Aires'in geniş avlulu eski evlerinde bulunan kuyularda hâlâ kaplumbağa besleniyor mu?" diye soruverdim. Esmeralda'nın gözbebeklerinden başlayıp manikürlü parmak uçlarına kadar sirayet etmekte gecikmeyen şaşkınlığına tanık olunca da, faz-

ladan buna benzer birkaç soru hazırlamadığım için hayıflandım doğrusu. Çünkü, esasen Arjantin arkeolojisinin eksik parçalarını tamamlamak üzere Vatikan'dan gönderilmiş mübarek bir manastır mensubuymuşum da, geçerken lütfedip Cachafaz Café'ye uğramışım gibi bakıyordu yüzüme. Belki de yanılıyordum ama bakışlarına bir miktar hayranlık da nakışlanmıştı sanki. Yine de, kendini çabucak toparlayıp "Siz bunu nereden biliyorsunuz Tanrı aşkına?" serzenişleriyle meseleye el koyması uzun sürmedi.

Borges, kaplumbağalı kuyularla ilgili anekdotu şair ve gazeteci César Fernández Morena'ya (ortada) anlatıyor. Monegal de heyecanla dinliyor.

Nereden bilecektim, tabii ki Jorge Luis Borges söylemişti! Hayır canım, Cenevre caddelerindeki son karşılaşmamızda eğilip de kulağıma fısıldamamıştı elbette. *Alçaklığın Evrensel Tarihi*'nin satırlarının arasında gizlenen esrarlı bilgiler ne güne duruyordu ki? Hatırlatmak biraz tuhaf kaçacaktı fakat ileride *Düşsel Yaratık-*

lar Kitabı'nı yazarak Arjantinliler'in kafasını bir hayli karıştıracağı yıllar önceden belli olan Borges, şu anda oturup kahvelerimizi yudumladığımız Galerias Pasifico'dan dört sokak ötede açmıştı gökyüzüne gözlerini. Hiç şüphesiz, Buenos Aires'e ilişkin bilgim onunkinden çok daha zayıftı ve zaten benim de onunla veya Eduardo ile bu konuda yarışmaya niyetim yoktu. Buna mukabil, Borges'in gökyüzünün mavisiyle tanıştığı Suipacha Sokağı'nın, Esmeralda'nın ismini gururla taşıyan sokağın bir blok arkasında bulunduğunu biliyordum işte!

Buenos Aires sokak isimlerinin konumuzla şöyle bir ilgisi vardı: Borges, annesinin ısrarıyla yıllar sonra doğduğu evi ziyaret ettiğinde, Jean Luc Godard filmlerinden ödünç alınmış gibi duran damalı karolarla döşenmiş yan avlularının birinde birdenbire bir kuyu çarpacaktı gözüne. Körlüğün bilgisine sahip çıktığı halde hakikatine uzak durduğu yıllardı. Annesi kuyuyu görür görmez, içinde yaşadığı suyu temizleyeceği inancıyla bir vakitler kuyularda kaplumbağa beslediklerini anlatmıştı büyük bir heyecanla. Leonor'un verdiği bilgilere inanmak gerekirse eğer, o devirlerde ev kiralanırken veya satın alınırken kuyuda kaplumbağa bulunup bulunmadığı soruluyordu hemen. Zira, kaplumbağaların sudaki böcekleri yiyerek bir filtre görevi gördüğü düşünülüyordu. Borges, kaplumbağanın suyu temizlerken bir taraftan da kirleteceğinin kimsenin aklına gelmemesinin kendisini bir hayli şaşırttığını söyleyecekti mahcup bir ifadeyle. Annesiyle birlikte yıllarca kaplumbağa suyu içmiş, üstelik bundan da asla rahatsızlık duymamıştı.[414]

414 Borges bu ilginç anekdotu, César Fernández Moreno'nun kendisiyle yaptığı bir söyleşide anlatıyor. 1919'da Buenos Aires'te doğan, 1985'te Paris'te ölen ve Borges gibi şair olan Moreno, 1969 yılının Nisan ayında

Esmeralda, sesine sinen hayal kırıklığına eşlik eden buruk bir tebessümü de yanına alıp uçarı bir hevesle çocukluğunun birkaç yılına birden taşınmış insanlara özenen berrak bir sesle biraz daha araladı gözlem gücünün kapılarını: "Maalesef, o evlerden kalmadı artık, o evlerle birlikte kaplumbağalar ve kurbağalar da şehri terk edip yerlerini gökyüzüne meydan okuyan yüksek apartmanlara bıraktı. San Telmo yakınlarında büyükbabamların öyle bir evi vardı. Dolunayın Buenos Aires göklerini Aztek tapınaklarına çevirdiği kimi gecelerde, kuyudan su çekilirken kovalardan kaplumbağaların döküldüğü anlatılırdı ışıltılı kelimelerle. Bilebildiğim kadarıyla, Gabríel Garcia Márquez'in *Yüzyıllık Yalnızlık*'ta sözünü ettiği türden büyülü masallara eşlik ederek yaşamışlar bir süre." Üzüntüsü belirgin bir ses tonuyla ekledi hemen ardından: "Doğrusu, ay ışığına aldanıp kovalardan dökülen kaplumbağaları görmek isterdim."[415]

Tartışmanın seyrini değiştirmek isteyen insanlara özgü bir samimiyet gösterisini de yanıma alıp, "Haklısınız" diyerek yıldız karayelden sokuldum *Boyalı Kuşlar Irmağı*'nın sahil şeridine. Haklıydı, zira mektup bir türlü açılıp okunmadığından Borges'in İstanbul'a geleceğinden haberi bile olmamıştı Cemil Meriç'in. Bir yandan birbirini izleyen hastalıklar, diğer yandan bu hastalıklara paralel bir biçimde sabahtan akşama değişik bir karaktere bürünen gündelik telâşlar imkân vermemişti buna. Evin içinde

---

Encounter'da yayımlanan söyleşide Borges'in labirentlerle ilişkisini de enikonu sorguluyor.

415 Esmeralda, *Yüzyıllık Yalnızlık*'ta gökten kurbağa yağdığını anlatan sayfaları okurken, ay ışığında kovalardan dökülen kaplumbağa görüntülerinin gözlerinin önünden gitmediği söyledi. O kadar heyecanlıydı ki, o sırada Buenos Aires göklerinden kaplumbağa yağsa, en azından ikimizin asla şaşırmayacağı ortadaydı. *(13 Haziran 2014 tarihli dijital kayıt)*

fırtınalar eserken, insanların zihninde, "Yahu Borges'ten gelen mektup şuralarda bir yerdeydi galiba" türünden bir pencere açılmasını beklemek zordu hakikaten de. Bir başka ifadeyle, Borges'in mektubunun *Alef*'in sayfaları arasında unutulmasında şaşırtıcı bir fevkalâdelik yoktu. Esmeralda'nın tahmini doğruydu, o mektup hiç açılmamıştı.

Cemil Meriç cephesinde yaşanan bu şaşırtıcı sessizliğin Borges tarafından nasıl karşılandığı da meçhuldü. Görüldüğü kadarıyla, yeni bir mektup yazarak İstanbul'daki suskunluğun arkasında yatan sebepleri sorgulama yoluna gitmemişti. En azından, hayli derli toplu bir görünüm sergileyen Jorge Luis Borges Vakfı'ndaki arşivde bu konuda hiçbir kayıt yer almıyordu. Son mektubu dikte ettirdiği tarihte seksen beş yaşını doldurmasına üç aydan az bir vakit kalan Borges, Cemil Meriç'in birdenbire bir sükût abidesine dönüşmesinin sağlık sebeplerinden kaynaklandığını sezmişti muhtemelen. Kim bilir, belki de, "Elimde adres var, İstanbul'a gidince arar bulurum nasıl olsa" diye düşünmüştü. Seyahat planında herhangi bir değişikliğe gitmemesi, biraz da bunun sonucuydu besbelli ki.

Ne var ki, María Kodama ile birlikte İstanbul'a gelen Borges'i kötü bir sürpriz daha bekliyordu: Cemil Meriç artık o adreste oturmuyordu. İstanbul'un coğrafyasıyla birlikte tarihini de belirli periyotlarla değiştirme görevini gönüllü bir biçimde üstlenen müteahhitlerden birisi Meriçler'in başına tebelleş olmuş, oturdukları binanın yerine bir gökdelen dikerek kendilerine yepyeni bir daire vermeyi önermişti. Üstelik, bir buçuk yıl sürmesi planlanan inşaat süresini geçirecekleri evin kirasını da ödeyecekti. Nasıl ki Cemil Meriç'in Borges'in İstanbul'a geleceğinden haberi yoksa, Borges'in de Cemil Meriç'in Feneryolu'na taşındığından haberi yoktu.

Gözleri görmeyen iki insanın, Kanlıca ya da Emirgân kıyılarındaki bir Boğaz lokantasında karşılıklı oturup edebiyat, körlük, insanlar ve nihayet hayat hakkında, Buenos Aires ve İstanbul'un *Molla Kasım*larını kıskandıracak zarafette eğlenmelerine zemin hazırlayacak biricik fırsat heba olup gitmişti. Borges'in İstanbul fotoğrafına apaçık yansıyan bir hayal kırıklığıydı aslında bu.

Borges Sultanahmet'te...

Kör gözleriyle birlikte yüzünün bir tarafını Sultanahmet Camii'nin Marmara kıyısına düşen iki minaresine çevirmiş, bütün

varlığına sinen hüznün gerisine gizlenerek beyhudeliklere içerliyordu besbelli ki...[416]

6.

Yanaklarını yadırgayan birkaç hırçın perçemin dudaklarımda gezinmesine aldırmayan Esmeralda, fotoğrafın üzerine benimle birlikte eğilmekten şikâyetçi değildi anlaşılan. Borges'in oturuşuyla veya cami ile ilgili muhtelif detayları incelerken, daha ziyade teknik bir meseleden söz ediyormuş gibi davranıyor, bu da parmaklarımızın temasını sıradan bir ayrıntı arayışına dönüştürüyordu. Borges'in başını neden minarelere doğru çevirdiğini sorarken mesela, benim Ayasofya'nın köşesine gizlenip onları izlediğimden kuşkusu yokmuşçasına doğallaştırıyordu her şeyi. Oysa, küçük kıpırtılardan fırtınalar yaratmaya meyyal tahayyül gücüm, birazdan biyografiyi bir kenara bırakıp birbirimizin

---

416 Jorge Luis Borges, María Kodama ile birlikte İstanbul'a geldiğinde kimse tarafından tanınmıyordu. *Ölüm ve Pusula* dışında hiçbir kitabı Türkçeye tercüme edilmediği gibi, ismini pek fazla duyan da yoktu. Bu bakımdan, Borges'in İstanbul günlerine dair hiçbir bilgi mevcut değil. Arjantin Konsolosluğu'na yaptığım başvuru da sonuçsuz kaldı. Dolayısıyla, *Atlas*'ta yer alan şu satırlarla yetinmek mecburiyetindeyiz: "Üç günde Türkiye'yi ne kadar tanıyabilirim? Benim gördüğüm, çok güzel bir kent, Boğaziçi, Haliç ve kıyılarında Runik alfabeyle yazılmış taşlar bulunmuş olan Karadeniz girişi. Kulağıma çalınan, yumuşak bir Almancayı andıran hoş bir dil. Buralarda, birçok değişik ulusun hayali dolaşıyor olsa gerek: Ben, Bizans imparatorunun onur kıstasını oluşturmuş olan ve Hastings'te olup bitenlerden sonra İngiltere'ye kaçan Saksonlar'ın katıldığı İskandinavlar'ı anımsamayı seçiyorum. Kuşku yok ki, keşfe başlamak için Türkiye'ye yeniden gelmeliyiz." (*Atlas*, Çeviren: Celâl Üster, İletişim, İstanbul 2003, 55-56.)

geçmişine doğru uzun bir yolculuğa çıkacağımızı düşlemekten yorgun düşmüştü.

Sorduğu sorunun cevabı, buna benzer tedirginlikleri gereksiz kılacak ölçüde basitti aslında. Büyük ihtimalle, fotoğrafın çekildiği esnada arkasındaki minarelerden gökyüzüne dalga dalga dağılan ikindi ezanını dinlemek maksadıyla o tarafa dönmüştü yüzünü Borges. Müslümanların günün o saatinde Tanrı'yla kurduğu samimi münasebet bir kenara, müezzinin tercih ettiği makamın zenginliği de büyüleyiciydi besbelli ki. Çığlıklarıyla hem Sultanahmet'in, hem de Ayasofya'nın kubbelerini yangın yerine çeviren birkaç martı da bu güzelim pozun görünmez müsebbibi olabilirdi pekâlâ. Fotoğrafı çeken María Kodama'nın böyle uygun gördüğüne dair yabana atılmayacak bir diğer alternatif teori de, sıranın kendisine gelmesini bekliyordu tabii ki.

Jorge Luis Borges ile Cemil Meriç, aradaki binlerce kilometreyi besleyip büyüten algılarla olguların aşılmazlığı prensibine rağmen, benzer kitapların üzerine eğilen başlarını yakın tutmuşlardı birbirlerine ve bu yakınlıktan aldıkları cesaretle sımsıkı kapattıkları pencereleri aralamaktan çekinmemişlerdi. Aynı fotoğrafın üzerine ortak dikkatlerle eğilenler için de faydalı bir formül geliştirilirdi herhalde günün birinde. Zira, Bolivyalı bilgelerin sık sık vurguladığı gibi, dünyaya birlikte bakma tecrübesi edinebilmenin en mühim adımıydı bu. Dünyaya birlikte bakma tecrübesi ise post-modern aşkların ilk rüzgâr kümelenmesinde yelkenlerinden vazgeçmesini engelleyebilecek yegâne direnç noktasıydı.

Fotoğrafta, Mimar Sedefkâr Mehmet Ağa'nın gökyüzüne serptiği nazar boncuklarını andıran yarım kubbelerin kademelenişi kadar dikkat çeken bir diğer şey de, seksen beş yaşındaki Borges'in kulaklarını kapatan beyaz saçlarına ve yüzüne vuran gün ışığına rağmen gizleyemediği yorgunluğuydu. Biri bitme-

den diğeri planlanan uzun seyahatlerin de etkisi vardı bunda hiç kuşkusuz, ancak esas sebep, giderek daha hüzünlü ve yalnız bir ülke görünümüne bürünen Arjantin'de yaşananların yol açtığı tedirginlikti. Latin Amerika'nın futbol düşkünlüğüne uygun bir metaforla anlatmak gerekirse eğer, generallerin bir futbol topuna dönüştürdüğü Arjantin, her türlü kuraldışı hareketin anavatanıydı artık. Plaza del Mayo'da bekleşen oğulları ve kızları kayıp analar da alıyordu bundan payını, karanlık binaların bodrum katlarında işkencecden geçirilen üniversite talebeleri de...

Tabii bir de ölümler vardı. Tanrı, uzun bir ömür bağışladığı kullarını, sevdiklerinin ölümüne tanık kılarak cezalandırmaktan garip bir zevk alıyor olmalıydı. Victoria Ocampo'dan başlayarak eski arkadaşlarının Recoleta'ya doğru uzun bir yolculuğa çıkması, yaşlı yazarın bezginliklerini besliyordu. Buna da tahammül edecekti, lakin kişiliğine yönelik eleştiriler ve saldırılar, artık canından bezdirmişti Borges'i. Bu bakımdan, yurtdışına çıkınca rahatladığını, en azından ölüm tehditlerinden uzak kalabildiğini gizlemiyordu kimseden. Bu yaştan sonra ölümden korkacak hali yoktu elbette, fakat kısa pantolonlu millî heyecanın öfkesi ürkütücüydü. Evinin kapısına konan bombayı unutabilmesi hiç de kolay değildi mesela.[417]

Esmeralda'nın gözbebeklerine kıvılcımlar armağan eden *Boyalı Kuşlar Irmağı*'na bakarak böyle bir şeyi dile getirmek ne ölçüde doğru olacak kestiremiyorum ama bir başka büyük sorun

417 1974'te annesi Leonor'la birlikte yaşadıkları evin kapısına bırakılan bombanın dehşeti, hiçbir zaman aklından çıkmadı Borges'in. Muhtelif röportajlarında konu gündeme geldiği zaman, "Ne denli korkak olduklarını görüyor musunuz? Bomba koyuyorlar, yukarı çıkıp bana saldırsalar daha kolay olurdu" diyecekti. (*Kitabın Aynasındaki Adam*, 368.)

da María Kodama'nın varlığıydı. Buenos Aires'in entelektüel muhitleri, Madrid'in kenar mahallelerinden kalma bir alışkanlıkla aralarındaki muazzam yaş farkını dillerine dolamış, bir tango ritmiyle masa masa dolandırıyordu. Seksen beş yaşındaki Borges'in giyinmesi gerektiğinde bir yardımcıya ihtiyaç duyması, üzerine örtülen tüllere rağmen mevcudiyetini hissettiren temel meseleydi. Sadece bu pencereden bakıldığında bile, María'nın varlığı Borges için büyük bir nimetti aslında. Yaşlılığını yalnız başına yaşama mecburiyeti yüzünden Palermo ve Asmalımescit esnafının diline düşen birçok yazarın aksine, zorluklara birlikte katlanabileceği birisi duruyordu işte Borges'in omuz hizasında. María Kodama, aşk değilse de hayranlık duyduğu adamın gözlerini kuşanarak etrafa göz gezdirmeyi ve gördüklerini ona anlatmayı da ihmal etmiyordu ayrıca.

Esmeralda, fotoğraftan başını kaldırıp sanki ilk kez görüyormuş gibi büyük bir dikkatle yüzüme bakınca, yalnızlığa yargılı yazarlarla ilgili hatalı bir şey söyleyip söylemediği düşündüm doğal bir içgüdüyle. O ise kuytu köşelerini uzun parmaklarıyla biçimlendirdiği tuhaf bir labirentin ortasında kaybolmuş insanların çaresizliğiyle çıkış yolu arıyordu sanki. "Bir insan, yüzünü bir kez olsun görmediği bir kadına nasıl bütünüyle teslim edebilir ki kendini?" deyişinin gerisinde, Borges'e yönelik bir hayıflanma mı, yoksa María Kodama'ya ilişkin bir takdir mi yatıyordu, anlayamamıştım doğrusu. Borges'in eski dostlarıyla arasına mesafe koymasına María Kodama'nın yol açtığını, Adolfo Bioy Casares'ten başlayarak hemen herkesi çevresinden uzaklaştırdığını bilmiyor muydu hakikaten?[418]

418 Eski dostlardan uzaklaşmak Borges'in tercihi miydi, yoksa iddia edildiği gibi María Kodama'nın adım adım uyguladığı bir planın sonucu muydu?

Bu soruya, Esmeralda'nın beklediği ölçüde mantıklı cevap verebilecek bir tecrübe edinememiştim ne yazık ki. Buna karşılık, çocukluğundan itibaren mahcubiyetinden fırtınalar yarattığı halde, hayatının tanzimini başkalarının eline bırakmaktan çekinmeyen birisinin, yüzünü görmediği bir kadınla mahremiyetini paylaşmaktan rahatsızlık duymayacağını kestirebiliyordum. (Yüzünü görse, üzerine kilit vurulması unutulmuş endişeler ve tedirginlikler altüst edebilirdi her şeyi.) Bir yandan prostat, bir yandan şeker ve yaşlılara musallat olma fırsatını asla kaçırmayan diğer hastalıklar böyle bir ihtiyacı meşrulaştırıyordu belki de. İstanbul'a geldikleri yıl, çok sevdiği kedisi Beppo'nun sırasını beklemeden ölmesi ise María Kodama'nın çoksesliliğini anlamlı kılan perdeleri aradan kaldırmıştı anlaşılan.

Buenos Aires'in insanı çileden çıkaracak ölçüde boğucu bir nitelik kazanan atmosferine rağmen, Borges'in doğduğu şehirde ölmekten vazgeçebileceğine hiç kimse ihtimal vermiyordu yine de. Bunun sebebi, Recoleta'daki yüz yıllık aile mezarlığı ya da vasiyetin çok önceden düzenlenip avukata teslim edilmesi değildi sadece. Borges'in gecelerini dolduran uzun Buenos Aires yürüyüşlerinin esrarına dahil olanlar, bu şaşırtıcı kararın arkasında farklı uçurumlar arıyordu haliyle. Oysa, üzerinde hayli düşünülmüş bir reddiyeydi aslında bu, kentini yaşanamaz hale getirenlere yönelik bir başkaldırıydı. Colombia Üniversitesi'nde annesine

---

Bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün değil. Bilinen, Borges ve Kodama ikilisinin vaktiyle Buenos Aires'te Fransız Kültür Ataşeliği yapmış Jean-Pierre Bernés ve Milanolu zengin yayıncı Franco María Ricci ile daha fazla vakit geçirdiğiydi. Hiç şüphesiz, Fransa ve İtalya'da giderek artan şöhreti de bu yakınlaşmada etkiliydi. Ricci'nin Borges'in 85. doğumgününde her bir yaşına karşılık seksen beş altın armağan etmesi ise tuhaf bir görgüsüzlük olarak geçecekti kayıtlara. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 382.

küfreden Porto Rikolu öğrenciyi düelloya davet eden kör adam, bu kez eldivenini fırlatıyordu mensubiyetinden gurur duyduğu kentin suratına. Öylesine kırgındı ki, 1985'in Kasım ayında İtalya'ya doğru yola çıktığında, karaciğer kanserine yakalandığını María Kodama dışında hiç kimseye söylememişti. Doktorun Kodama'nın kulağına fısıldadığına göre, karaciğer kanserinin tedavisine ilişkin iyimser tahminlerde bulunmak, kahve falından medet ummakla eşanlamlıydı. Bu bakımdan, hızla ilerlemesi kaçınılmazdı.[419]

Hastalığın seyrine aldırmadan İtalya seyahatini huzur içinde tamamlayan Borges'in, 1986'nın hemen başında Cenevre'de bir hastaneye yatmasında şaşırtıcı bir taraf yoktu bu nedenle. Şaşırtıcı olan, bütün bunların gizli servislere yakışacak incelikli bir planın yeni bir aşaması biçiminde algılanmasıydı. Zira Borges, Buenos Aires'te ölmeyi reddettiğini açıkladığı zaman, Cenevre'de ölmeye karar verdiğini de eklemişti sözlerine. Esmeralda, duyduklarına inanmakta güçlük çeken fedakâr bir Buenos Aires sakini edasıyla sandalyesine yaslanıp Galerias Pasifico'nun tavanındaki rölyefleri incelemeye başlasa da, hakikat buydu. En azından, Arjantin medyasının insanı çileden çıkaran baskısından uzak kalabildiği ölçüde güvende hissediyordu kendisini Borges. Zaten bir süre sonra hastaneden çıkacak ve María Kodama ile birlikte eski kentin kıyısındaki Hotel l'Arbalete'ye yerleşecekti.[420]

---

419 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 382. (Borges, bunun son yolculuğu olduğunu bilmese de seziyordu büyük ihtimalle. Buna rağmen, neredeyse hiç kimseyle vedalaşmadan düşmüştü yola. Bu büyük kırgınlığın arkasında nelerin yattığı, hiçbir zaman tam anlamıyla çıkmadı gün ışığına ne yazık ki.)

420 Türkiye, Arjantin'de Jorge Luis Borges'e reva görülen muameleye yabancı değil aslında. Orada kendini solcu sananların Borges'e yönelttikleri tehditlerin bir benzeri, burada kendini sağcı sananlar tarafından Orhan

Buenos Aires'le Cenevre arasındaki mesafe, Arjantin sahillerinde beslenip büyütülen sorunların Akdeniz kıyılarına ulaşmasını engellemediği gibi, And Dağları'ndan esen rüzgârların bir süre sonra Alpler'e çarpıp parçalanmasına da mani teşkil etmiyordu. Gazeteler, doğduğu şehirden kaçmak zorunda bıraktıkları edebiyatçının ölümünden sonra neler yaşanabileceğine dair ayrıntılı dedikodularla zihinleri karıştırmaya başlamıştı bile. Söz gelişi, dünyanın muhtelif dillerine çevrilen bu kadar kitabın telif hakları kime kalacaktı? María Kodama'nın Borges'in hayatındaki yeri neydi ve bu yer, Borges'in yokluğunda da önemini koruyacak mıydı? İri puntolarla takdim edilen buna benzer *cemiyet haberleri*nin Cenevre caddelerine düşmesi, çok fazla vakit almıyordu doğrusu. Tahammül sınırlarının yeterince zorlandığını *gören* Borges, radikal bir kararla, María Kodama ile evleneceğini çevresindekilere açıklayıverdi.[421]

İyiydi hoştu ama Arjantin hukukunda boşanma diye bir kavram bulunmadığından kâğıt üzerinde de kalsa Borges hâlâ Elsa Astete Millán ile evli görünüyordu. Bu durumda, Arjantin yasalarıyla köşe kapmaca oynamadan önce, Esmeralda'nın şaşkın bakışlarını yerine yerleştirmesini beklemek yahut biraz mola vermek gerekiyordu. Bereket, Paraguay ile Uruguay, en azından

---

Pamuk'a yöneltilmişti. Borges, iyi bir yazar olmanın cezasını ülkesinden uzaklaşarak ödemişti. Orhan Pamuk ise Nobel almanın bedelini, uzun yıllar yurtdışında yaşayarak ödemek mecburiyetinde kalacaktı.

421 Aradaki yaş farkından yola çıkanların, Borges'in aklına evlilik fikrini Kodama'nın yerleştirdiğinden en ufak bir kuşkusu yoktu. Üstelik, bu sefer koroya uzak ve yakın akrabalar da dahildi. Uzun yaşamak, sadece sevdiklerinin öldüklerini görmek bakımından değil, miras kavgasına tanık olmak açısından da bir büyük cezaydı. Buenos Aires'te kalsaydı, hiç şüphesiz, çok daha yıpratıcı bir sürece dönüşecekti bütün bunlar.

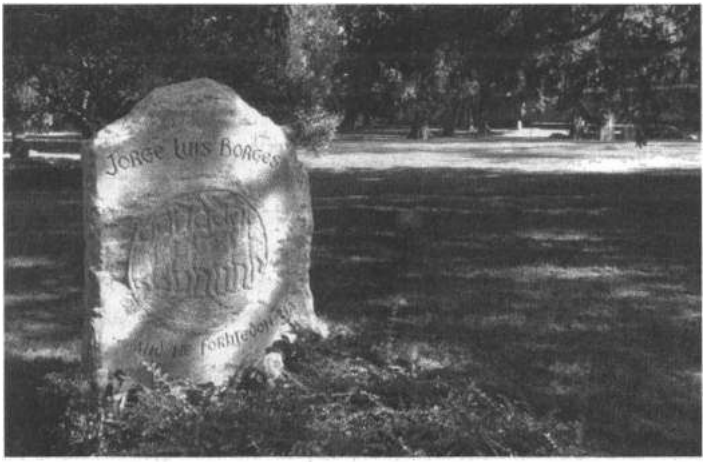
bu hususta Arjantin'i taklit etmemiş ve Medenî Hukuk'un bir yerine boşanma hakkını da yerleştirmişti. Karmaşık bir sürecin sonunda, Jorge Luis Borges ile María Kodama isimli iki Arjantin yurttaşının, Paraguay'ın Rojas Silva adındaki ücra bir kasabasında evlendikleri açıklanacaktı kamuoyuna. Nikâh defterine imza atması lâzım gelen çiftlerin o sırada Cenevre'de ikâmet etmesini hiç kimse umursamamıştı nedense. İşin asıl ilginç tarafı, Cenevre'deki Paraguay Konsolosluğu'nda da evliliğe ilişkin herhangi bir bilgi yer almıyordu.[422]

Borges, María Kodama'ya yasal bir statü kazandırmanın verdiği gönül rahatlığıyla en azından görünüşte huzur içindeydi. Bu ise yorgun bedenini ödünç aldığı yere artık teslim edebileceği anlamına geliyordu. 1986 Mayıs'ının son günlerinde kaldığı otelde Borges'i ziyaret eden Prof. Jaime Alazraki'nin gözlemlerine göre, yaşlı yazarın *diri* göründüğünü söylemek çok zordu. Sesi son derece boğuktu ve konuşması da sık sık uzun boşluklarla kesiliyordu. Fakat asıl rahatsız edici olan, başının aldığı tuhaf şekildi. Alın kemiği öylesine büyümüştü ki, sanki kafa derisini delip dışarı fırlayacakmış gibi duruyordu. Hayır, bu rahatsız edici görüntü, yılların yol açtığı doğal tahribattan ziyade, hastalığın doğal seyrinin bir neticesiydi. Anlaşıldığı kadarıyla, vücut çürürken beyin büyümeye devam ediyordu.[423]

---

422 *Kitabın Aynasındaki Adam*, 384. (Evliliğin yasal açıdan geçerli olmadığını iddia edenlerin en büyük dayanağı, Paraguay Konsolosluğu'nda herhangi bir kaydın yer almamasıydı.)

423 Borges'in son haline ilişkin bu tasvir, onunla konuşmalarından yola çıkarak *Borges and the Kabbalah* isimli bir kitap yazan Colombia Üniversitesi İspanyol ve Portekiz Edebiyatı Profesörü Jaime Alazraki'ye ait. 2014 yılında Barcelona'da ölen Prof. Alazraki, Latin Amerika edebiyatı hakkında yaptığı nitelikli çalışmalarla tanınıyordu. Ancak, Prof. Alazraki'nin, Bor-

Jorge Luis Borges: 14 Haziran 1986 tarihinden bu yana Plainpalais'de

Cümlelerin tanzim tarzından meselenin nereye doğru gittiğini fark eden Esmeralda, Galerias Pasifico'nun tavanında yaptığı gezintiyi yarıda kesip masaya dönmüştü bile. Seksen yedi yıllık bir hayatın son anlarına ilişkin kelimeleri beklerken rahatsızlığını dışa vurmaktan çekinmeyişi, yeterince can sıkıcıydı zaten. Hiç gereği yokken kirpiklerini kırpıştırması, dudaklarının belli belirsiz titremesi ve nihayet bilinçsiz bir hareketle serçe parmağını ağzına götürmesi, bütün ritüellerin tamamlandığı anlamına geliyordu. Buenos Aires'ten İstanbul'a uzanan düz bir çizgi üzerinde

---

ges'in ölmeden bir gece önce Katolik bir rahibe günah çıkarttığına dair iddiaları son derece kuşkuluydu. Zira, günah çıkartma, iki kişi arasında yaşanan bir durumdu ve üçüncü bir kişinin buna tanıklık etmesi mümkün değildi. Ayrıca, o yaşa kadar böyle bir ihtiyaç duymayan Borges'in birdenbire günah çıkarmaya teşebbüs etmesi inandırıcılıktan hayli uzaktı.

sıralanan hiçbir yetenekli biyograf, buna benzer hazırlıkların harcanıp gitmesine izin veremezdi.

Borges'le María Kodama'nın evliliklerinin üzerinden sekiz hafta geçmişti ve duvardaki takvim 14 Haziran 1986 tarihini işaret ediyordu. Günlerden cumartesiydi ve görünüşe inanmak gerekirse, Cenevre biraz geç kalmış bir baharın bereketine gebeydi sanki. Jorge Luis Borges cephesinden bakıldığında, hayal gücünden ibaret bir dünyayla vedalaşmak amacıyla bundan daha mükemmel bir zaman seçilemezdi herhalde. Cenaze töreni, Borges'in ilk gençliğini geçirdiği eski kentteki Saint-Pierre Katedrali'nde Katolik ve Protestan rahipler eşliğinde yapılacak ve arkasından da, yılların yıpratıcılığına tahammül eden yorgun bedeni, Avrupa'nın en güzel mezarlıklarından Plainpalais'de toprağa verilecekti. Bir porsuk ağacının altına gömülmüştü ve porsuk ağacı Fransızcada *If* kelimesiyle ifade ediliyordu. Oralarda bir yerlerde, Borges'in Rudyard Kipling'e ve onun *If* şiirine hayranlığını bilen birileri vardı demek ki.[424]

Esmeralda'nın gözyaşları içinse yapacak hiçbir şey yoktu ne yazık ki...

7.

"Eliniz alıştı artık, hazır başlamışken Cemil Meriç'i de öldürürsünüz şimdi siz. Arkasından da sıra bana ya da Eduardo'ya gelir herhalde" diyerek hıçkırdı Esmeralda. Bir taraftan uzattığım peçeteyle burnunu siliyor, bir taraftan da zihninde zincirleme trafik kazalarına yol açan kelimeleri yan yana getirerek

424 Borges'in cenazesine katılanlar arasında Hector Bianciotti, Margueritte Yourcenar, Julio Cortázar'ın eşi ve Franco Maria Ricci de yer alıyordu. *Kitabın Aynasındaki Adam*, 385.

canımı acıtacak cümleler kurmaya çabalıyordu: "Post-modern zamanlara o kadar laf ediyorsunuz ama onun sağladığı imkânları kullanarak Tanrı rolünü oynamaktan da vazgeçmiyorsunuz bir türlü. Kim bilir, belki de sizin bulunduğunuz yükseltiden ince bir lezzet yahut haz kaynağı şeklinde görünüyordur bu durum. Boşuna çaba harcayıp itiraza yeltenmeyin lütfen; yüzünüzdeki tebessümün burukluğu, yazarların nedamet anlarına ilişkin hiçbir şey söylemiyor bana. Nasıl bir açıklaması olabilir ki bunun, gözümün önünde öldürdünüz adamcağızı. Sizin memlekette yazılan sözlüklerde merhamet kavramı yok mu Tanrı aşkına?"

Fena halde yanılıyordu Esmeralda, yüzümdeki buruk tebessümün, İspanyol literatürüne, "yazarın nedamet anındaki coşkusu" biçiminde yanlış geçen Freudyen açıklama modeliyle zerre alakası yoktu. Biyograf olma gayretindeki eski bir şairi "yazar" katına yüceltmesi, hayli gönül okşayıcı nitelikler taşımakla birlikte, kırılgan gülümsemenin sırrını burada aramak da anlamsızdı. Tırmandığım mütevazı yükseltiden düşmeme yol açan, beni Borges cinayetiyle suçlamasından ziyade, akılları-fikirleri ahlat ağacına dizen varlığını sıradan bir roman kahramanı haline getirmesiydi. Romanlarda serpilip filizlenen pek çok ismin, kendilerine ömür biçen yazarlardan daha uzun bir hayat sürdüğüne dair örnekler gelmemişti hatırına anlaşılan. Yaratıcısının önüne geçen *Madam Bovary, Don Kişot, Anna Karenina, Eugenie Grandet, Dr. Jivago, Karamazov Kardeşler, Taras Bulba, Malina* gibi isimleri sıralayarak kafasını karıştırmak istemiyordum ama haksızlık yaptığı da ortadaydı işte.

Sosyoloji ve siyaset bilimi merakı giderek faciaya dönüşen edebiyat ahalisi, safiyet sarmaşıkları paçalarından sarkan insanları sevmezdi pek fazla. Buna rağmen, beni Borges'in ölümünden sorumlu tutmak yerine, yeryüzünün bu büyük yazarı hakkındaki

uluslararası çabalarımı takdir edeceği inancıyla az geri çekildim. Oturduğum sandalyenin yeni açısı, Esmeralda'yı, Ramirez Eduardo Martinez'i ve Galerias Pasifico'nun döner kapısından girip *Centro Cultural; Borges* yazısının kenarından merdivenlere yönelen üç beş kişiyi görmeme izin veriyordu. Şüphesiz en ilginci, o masada yaşananları zerre umursamadan cep telefonuyla yaşadığı münasebete farklı boyutlar ekleyen Ramirez'di. Nasıl oluyorsa artık, Esmeralda kadar ben de aldırmıyordum artık kendisine. Ölümlere kayıtsızlığın gerisinde gizlenen cinayet planlarını çözmek ise benden ziyade Buenos Aires polisinin işiydi.

Esmeralda, hiçbir espri amacı taşımayan bu yorumu duyunca, asık suratını Goya'nın karanlık tablolarına iliştirmekle katliamın seyrini değiştirmeden gülümsemek arasında yaşadığı kararsızlığı gizleyemedi. Yüzünün bir yarısı, okuduğu kitabın kahramanının başına neler geleceğini merak eden haşarı çocukların telâşıyla sayfaları birbiri ardına çevirirken, diğer yarısı, başta Eduardo, hemen herkesten vazgeçmişliğini ele veriyordu. Biraz daha böyle devam ettiği takdirde, ikiz biyografi sona ermeden benim ölebileceğime dair bir ihtimal, pek zihnini yoklamıyordu anlaşılan. "Yarım kalan kitabın kahramanı Esmeralda yazarını arıyor" türünden tuhaf isimler taşıyan garip filmlerden bir sonuç alacağını sanıyorsa eğer, yanılıyordu hakikaten.

Buna rağmen, Cemil Meriç'in durumunun hiç de umut verici olmadığını gizlemeye niyetim yoktu. Halbuki, bahçedeki güllerin üst kattaki balkona doğru tırmandığı Feneryolu'ndaki evde geçirdiği günler, hayatının en sakin ve huzurlu dönemine işaret ediyordu aslında. Öfkelerini, Hayyam'dan İbn Haldun'a uzanan gizli bir geçide sıkıştırmış insanlarda nadiren görülen kristal bir kürenin gerisinden bakıyordu hayata artık. Bunun tek sebebi, bütün eserlerinin İletişim Yayınları tarafından derli toplu bir biçimde yayımlanması değildi sadece. O da vardı hiç şüphesiz, fa-

kat asıl bahtiyarlık kaynağı, önceki yıllarda babasının kitaplarıyla arasına mesafe koyan oğlu Mahmut Ali'nin hemen her yazıyla bilhassa ilgilenmesiydi. Mahmut Ali'nin, *Bu Ülke*'nin beşinci baskısında yer alan, "Entelektüel bir otobiyografi" başlıklı yazısı ise o güne kadar Cemil Meriç hakkında kayda geçen en kapsamlı ve derinlikli araştırmaydı. Ziyaretine gelenlere bu metinden birkaç paragraf okutuyor, dinlerken de gözlerinin yaşardığını yahut dudaklarının titrediğini saklamıyordu.[425]

Mahmut Ali Meriç, Cemil Meriç ve Ümit Meriç

425 İletişim Yayınları, Cemil Meriç'in bütün eserlerini yayımlamaya başladığında, Mahmut Ali Meriç'in müdahaleleri birtakım tartışmalara yol açacaktı. 'Sağcı' yayınevlerinden çıkan kitaplara aşina olanlar, 'solcu' yayınevinin Cemil Meriç'in fikirlerini işine geldiği gibi yansıtacağından endişe ediyordu. Oysa, Mahmut Ali Meriç sayesinde, Cemil Meriç'in kitapları ilk kez editörlükle tanışıyordu.

"Entelektüel bir otobiyografi," hemen her babanın çocuklarından duymak isteyeceği türden lüzumsuz övgülerden veya insanı bezdiren can sıkıcı şikâyetlerden meydana gelmiyordu. Günübirlik hassasiyetlerin aynaya yansıması biçiminde ortaya çıkan mübalağalı övgüler, ufkunu daraltmıştı aslında Cemil Meriç'in. "Boşu'na bağırıyorum sağ okumuyor" dediği halde; Osmanlı, İslam ve Marksizm konularında hoşa gidip alkışlanacağını umduğu tespitlerle yetiniyor, daha ötesine geçmiyordu. Kimi zaman öfkeyle, kimi zaman kazara, kimi zaman da cehaletle eğlenmek için yazdığı satırlar ise ya görmezlikten geliniyor ya da ustaca kitapların gözden ırak köşelerine itiliyordu. Adına aldanıp *Işık Doğudan Gelir*'i alanlar mesela, *Kitab-ı Mukaddes*'e ayrılan yüz sayfayla karşılaşınca ne yapacağını şaşırsa da, susmayı tercih ediyordu.[426]

Oysa Mahmut Ali Meriç, kitaplarda, "biraz fraklı, biraz papyon kravatlı, biraz kasıntı" bir insanın bizi beklediğini açıkça yazmaktan çekinmediği gibi, babasının zihnindeki savrulmaları kayda geçirmekten de gocunmuyordu. Öyle ki, babasını yaralama ihtimali bulunan şu çarpıcı soruyu soran ve cevabını hiçbir mazeretin arkasına sığınmadan veren de Mahmut Ali Meriç'in ta kendisiydi zaten: "Cemil Meriç, Türk insanına, Türk düşüncesine verebileceğinin hepsini verebildi mi? Hem evet, hem hayır. Evet, çünkü otuz sekiz yaşından itibaren gözleri görmeyen bir insandır o. Okuması yazması mümkün değildir tek başına. Okunanları aklında tutması, ayıklaması, belli sentezlere varması, bunları yazdırması, yazdırdıklarından makaleler yapması, o makaleleri kitaplaştırması... nasıl güçlü bir hafızaya, nasıl kuvvetli

426 *Işık Doğudan Gelir*, 117-195. (Dücane Cündioğlu'na göre, Cemil Meriç'in İslam hakkındaki bilgisi, Kitab-ı Mukaddes'ten ibaretti. *Bir Mabed İşçisi*, 206.)

bir iradeye, çalışma, öğrenme ve öğretme azmine dayanır söylemeye gerek var mı? Bu şartlar altında yapabileceğinin azamisini yapmıştır Cemil Meriç."[427]

Karacaahmet'te yorgun bir yolcu

Tıp, kalp krizi, kalp ameliyatı, beyin travması veya felç benzeri ağır hastalıkların insanların kişiliğinde birtakım değişikliklere yol açabileceğini gizlemiyordu hiç kimseden. Benzer bir farklılık, Cemil Meriç'te de varlığını göstermeye başlamıştı bir süre sonra.

427 *Bu Ülke*, 14.

Kızı Ümit Meriç'in ifadesiyle, o sürekli yalnız, mütemadiyen tedirgin ve alabildiğine küstah insan felçle birlikte bir başka diyara göçmüş, onun yerine mütebessim ve şaşırtıcı ölçüde iyimser bir başkası gelip yerleşmişti.[428] Hemen her şeye isyan eden, hemen her şeyde karşı çıkılacak birkaç ayrıntı birden yakalayan o serazat zekâ, önüne çekilen barajların gerisine gizlenmişti belki de. Anlaşıldığı kadarıyla, hayatın kendine özgü monoton akışı da besliyordu bu sükuneti. Sık sık, Esmeralda ismini tarihin ve edebiyatın hafızasına özenle yerleştiren Victor Hugo merhumun, "Hayat mezarlıkların çözdüğü dolaşık bir yumaktır" sözünü tekrarlıyordu söz gelişi. Öfkelenmek için fırsat arayan Esmeralda'yı çileden çıkartmak pahasına ifade etmek lâzım gelirse, zihniyle birlikte bedenini de ölüme hazırlıyordu aslında.

Toprağın altına terk edilme korkusu da işte bu dönemde gelip yerleşecekti aklının bir köşesine. Yüzyılların ağırlığını omuzlarında taşıyan ölüm düşüncesinin muhtevasında yer alan belirsizlikler mi ürkütüyordu onu, yoksa toprakla koyun koyuna geçirilecek ilk gecenin zalimliği mi bırakmıyordu peşini? Buna benzer sorular cevaplanamamıştı bugüne dek ve görülen o ki, bundan sonra da cevapsız kalacaktı. Hem ilahiyat, hem felsefe, hem de sosyoloji vadilerinde izine rastlanmayan mahiyeti meçhul bir korkuydu bu. Gözlerini kaybetmeden önce de, gözlerini kaybettikten sonra da intihar düşüncesiyle iç içe yaşayan bir insanın artık intihar edemeyecek bir duruma gelmesi hüzün vericiydi hakikaten de. Hayyam'ın dediği gibi, efsane söylemişti ve çok geçmeden o efsanelere karışıp uykuya dalacaktı. Hayat, intihar ve inanmak dışında bir alternatif bırakmıyordu insana. İnanıp

428 *Babam Cemil Meriç*, 138.

inanmadığını bilemiyordu doğrusu, bildiği, Müslüman bir çevrede doğduğuydu sadece.[429]

Esmeralda'nın, birazdan kaşlarını çatarak soracağı, "Yapmayın Tanrı aşkına, Cemil Meriç, María Kodama şefkatinden mahrum muydu yoksa?" sorusunun memleketin hassas okurunun zihninde yapması muhtemel tahribatın önüne geçmek amacıyla hemen ifade etmeliyim ki, hayır! Sessizliğin onurunu zarif bir iğne oyası misali üzerinden eksik etmeyen Lamia Hanım, bilhassa pazartesi ve perşembe günleri, tam bir María Kodama hassasiyetiyle eğiliyordu Cemil Meriç'in üzerine. Doğal bir işbölümüydü bu. Ümit Hanım fakültedeyken, Cemil Meriç Lamia Hanım'ın emanetiydi. Sabahın erken saatlerinde *Cumhuriyet* gazetesini koltuğunun altına kıstırıp Feneryolu'na geliyor, yıllardır gönülden bağlı bulunduğu Cemil Meriç için yemekler hazırladıktan sonra, geceyi de başucunda geçiriyordu. Yaşlı ve yorgun yazarın ihtiyarlık günlerindeki en büyük tesellisi, kendisine dünyanın en güzel aşk mektupları yazılan bu zarif kadındı. Lamia Hanım'ı María Kodama'dan ayıran temel fark ise yaptığı her şeyin karşılıksız olmasıydı.

1987 yılında nihayet inşaatı biten Göztepe'deki eve taşındıklarında, Cemil Meriç olup bitenlerin farkında değildi ne yazık ki. Çoğu kez kendi kendine konuşuyor ve anlaşılmaz birtakım kelimeler yeni evin koridorlarında yankılanıyordu. Ümit Hanım, bunlar arasından "Allah, Allah" ve "Muhammed, Sevgilim" çığlıklarını ayırt edebildiğini söylüyordu.[430] Hemen hemen aynı günlerde yemek yemeyi bütünüyle reddedip sadece su ile yetinmesi ise Borges'in Buenos Aires'e vedasını andıran nitelikler

429 *Yazarlar Birliği Yıllığı*, 1987, Röportaj: Hüsamettin Aslan.

430 *Babam Cemil Meriç*, 141.

taşıyordu sanki. Borges, 14 Haziran'ı tercih etmişti ölmek için, Cemil Meriç ise mektup arkadaşına kinaye yaparcasına ondan tam bir yıl sonra ama bir gün önce, 13 Haziran'da kapatacaktı yeryüzüne gözlerini.[431]

Esmeralda haklıydı, ölümler asla tükenmiyordu...

431 Cemil Meriç'in cenaze namazı, 15 Haziran'da Üsküdar'da, bir zamanlar avlusunda ağladığı Yeni Valide Camii'nde kılınacaktır. Arkasından da, Üsküdar'ın alışkın olmadığı bir kalabalık tarafından taşınan tabut, Karacaahmet'te dört yıldır kendisini bekleyen Fevziye Hanım'ın hemen yanı başında verilecektir toprağa. İmam Efendi'nin, "Hakkınızı helâl eder misiniz" sualine verilen cevap dalga dalga son cemaat yerinin mermer zemininde erirken, arka saftan tok bir ses bölecektir sessizliği: "O hakkını Türkiye'ye helâl etsin!"

FASL-I TEŞEKKÜR

Behçet Necatigil, "Aşklar dostluklar, bir arada olmalar / Hangi birine yetiş, geçtim öderim / Eşler, çocuklar, ölmüşlerin yakınları / Sonradan katılanlar, kaçtım, öderim" diye başlayan o güzelim *Taşlı Yol* şiirinin finalinde, "Ki bugüne beni siz mi getirdiniz / Çıkar tanıyanları, vardır elbet bildiği / Kimleri boşladım, borçlarım kimedir / Ödedim, öderim" diyor ya, benimki biraz o hesap işte. Meçhul bir gergefte dokunan akşamların giderek daha derine nüfuz etmeye başladığı mevsim dönümlerinde, ödenmesi gereken borçlar hanesi bir hayli kabarık görünüyor insanın gözüne. "Öderim" tesellisini bağrında barındıran bir geniş zaman kipinin kollarına sığınmak için de pek fazla zaman kalmadı ne yazık ki.

Hikâyenin önemli bir kısmını metinlerde anlattım aslında. Zihin zafiyetleri ülkesinin kaldırımlarında yankı bırakmayacak bir ses tonuyla tekrarlayayım yine de: *Geç Kalan Adam*'da, bu satırların yazarını, ismine düşünce denilen yarı saydam varolma mazeretiyle birlikte, o düşünceyi kanatlandırma kabiliyetine sahip İstanbul'la tanıştıran Ahmet Hamdi Tanpınar'a olan gönül borcumu koymuştum terazinin bir kefesine. *Geleceği Elinden Alınan Adam*'da *Tutunamayanlar* kavramını dilinden düşürmeyenlerin bile sadece isterik kahkahalarına kılavuz kılmaya özen

gösterdiği Oğuz Atay'a adanmış yıllara ilişkin bir ağıttı satırların arasında saklanan.

Gözleri Görmeyen İki Adam ise karşısındaki berjer koltukta oturan yeryüzü vatandaşının hem körlükle hem de acıyla şekillenmiş çehresine çığlık ve çıkrıklarla ırmaklar taşımaya yeltenen bir edebiyat heveslisinin Cemil Meriç serüvenini seriyor gözler önüne. Bu kez yolun karşı kıyısında, Cemil Meriç'in aksine, körlüğünü neredeyse bir bağbozumu şenliğine dönüştüren Jorge Luis Borges yer alıyor. Perspektif kavramıyla yola çıkanlar kadar, kavramın derinliklerinde dolanırken yoldan çıkanlardan da çimenlerinin esintisini esirgemeyen *Yolları Çatallanan Bahçe*ler borçluyum Buenos Airesli bilgeye. Şayet ömrüm yeter de, *Sırtından Vurulan Adam* kitabını yazabilirsem eğer, karlı bir kış günü *Agos*'ta beni *Med Yeghern*'in hâlâ kanayan yaralarıyla barıştıran, elleri gibi yüreği de kocaman Hrant Dink'e olan borcumu bir parça ödemiş sayacağım kendimi.

Bir de yol yakınken ödenmesi gereken borçlar var elbette. Şavkar Altınel, her zamanki gibi sabırla katlandı sitem ve suskunluklarıma. Ergun Aşçı, yıllar içinde kaybolan Cemil Meriç ciltlerimi, Karabük'teki kitaplığından yüklenip gelmeme ses çıkarmadı mesela. Hem eski editörüm, hem de yetkin bir Borges çevirmeni olan Selahattin Özpalabıyıklar, kütüphanemdeki eksiklikleri tamamlamaktan yüksünmedi. Her zaman dost, her zaman müşfik, her zaman fedakâr Fahri Dilekcan, gönül gözünü eksik etmedi üzerimden. Edebiyata ve sinemaya olan tutkusuyla beni her zaman şaşırtan Elif Hopyar ise metinleri okuma inceliğini esirgemedi. İlk iki kitap hakkında ne yapmak istediğimi kavradığını ortaya koyan nitelikli ve anlamlı iki yazı yazan Ahmet Ergenç, *Gözleri Görmeyen İki Adam*'ın editörlüğünü üstlenme nezaketini göstererek sevindirdi beni. Bununla da kalmadı

üstelik, dikkat, tespit ve teşhisleriyle kitabın farklı bir zemine taşınmasını sağladı.

Oğlum Yağmur Gökhan, engin sinema ve müzik bilgisiyle Los Angeles'tan duruma müdahale ederek o iki sahadaki boşlukların doldurulmasını kolaylaştırdı. Brooklyn kaldırımlarına okunaklı ayak izleri bırakan diğer oğlum İlteriş Özhan'ın Rebecca'yla birlikte yeryüzüne armağan ettiği Adele İris, metne yeni bir yörünge kazandırdı. Israrlı bir İstanbul yorgunu sıfatını omuzlarına yük kılan kızım İren Özlem ise sadece Amazon'dan nefis bir Buenos Aires rehberi bulup buluşturmakla yetinmedi, bitmek bilmeyen şikâyetlerime de göğüs gererek yakınlığın bedelini fazlasıyla ödedi.

Hepsine teşekkür borçluyum.

DİZİN

A

Abramowics, Maurice 413
Açıkgöz, Halil 132, 419, 423
Adiller, Esat 445
Ağaoğlu, Adalet 81, 284
Aitken, John 186
Akat, Ahmet 229
Akbal, Oktay 190, 384, 444, 474
Akengin, Yahya 407
Ak, Mehmet Akif 423
Aksu, Mehmet 423
Aktay, Salih Zeki 38, 331, 332, 443
Alazraki, Jaime 508
Albarracín, Ricardo 429
Ali Haydar Bey 225
Ali İlmî Bey 159
Ali Milani Bey 419
Ali Rıza Bey 402
Alis (*Cemil Meriç*'in kız arkadaşı) 367
Allen, Woody 57
Alpay, Nurhan 422
Altınel, Şavkar 467
Anar, Armağan 106, 198, 359
Antuan Efendi 157
Anwar, Gabrielle 289
Aragon, Luis 112
Aramburu, General Pedro 341
Arendt, Hannah 311, 319
Aristoteles 154, 275
Arman, Ayşe 473
Armani, Horacio 397, 415
Arslan, Muzaffer 386
Asteta Millán, Elsa 429, 439
Atatürk 14, 91, 175
Atay, Oğuz 26, 83, 84, 256, 284, 446, 486, 487
Attar, Feridüddin 181, 184, 189, 192
Auerbach, Erich 193
Augusto Pinochet, General 453
Avcıoğlu, Doğan 428
Avni, Sakallı 346
Azmi, Radi 174

B

Bach, Johann Sebastian 310
Baki 40
Bakkalbaşıoğlu, Şafak 255
Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı 442
Balzac, Honoré de 52, 246
Barbarosoğlu, Fatma Karabıyık 325
Baykurt, Cami 445
Bayley, John 462
Beatrice (Il Postino'nun metafor şelâlesi) 471
Beauvoir, Simon de 448, 449
Beckett, Samuel 391
Bekir, Hacı Muhiddin Ali 38
Bektaş, Hacı 257
Bell, Alexander Graham 263
Bengisu, Murat 312
Benjamin, Walter 22, 23, 193
Beppo (Borgesler'in kedisi) 453, 505
Bergson, Henri 442
Bernés, Jean-Pierre 505
Bhagavad-Gita 143
Bianciotti, Hector 510
Biggs, James 317
Bilgin, Belçim 296
Birsel, Salâh 130, 190, 444
Blake, William 338
Blum, Léon 176
Bombal, Susan 188
Bonnier, Albert 415
Borges, Leonor Acevedo de 449
Borges, Norah 139, 148, 152, 183, 218, 219, 354
Bortone, Cristiano 315
Bovary, Emma 369, 440
Brahms (Johannes) 182
Braille, Louis 262, 263
Brest, Martin 288
Buda 233
Buğra, Tarık 407
Bulaç, Ali 423
Burgin, Richard 200
Büchner, Ludwic 175

C

Cagliostro, Alessandro 175
Caillois, Roger 237
Camus, Albert 284
Cané, Miguel 185, 198
Canto, Estela 199, 203, 204, 205, 209, 214, 215, 216, 217, 220, 238, 239, 326, 336, 353, 396, 397, 415, 416, 477
Carlos, Juan 454
Carriego, Avaristo 137, 138, 142, 144
Carriego, Evaristo 12, 167, 433, 488
Carroll, Lewis 136
Casares, Adolfo Bioy 11, 17, 183, 185, 204, 205, 220, 221, 222, 230, 232, 352, 371, 397, 416, 439, 453, 504

Castro, Fidel 412
Cazibe (Cemil Meriç'in kız arkadaşı) 367
Cemal Paşa 330
Cemgil, Adnan 403, 404
Cemgil, Nazife 404
Cervantes, Miguel de 18, 246
Cevat Ulunay, Refii 444, 445
Cevdet, Abdullah 159
Chaplin, Charlie 263
Charles, Ray 316, 317, 318
Charles Swinburne, Algemon 136
Chateaubriand (François-René de) 159
Churchill (Winston) 191
Clotilde (de Vaux) 447
Coetzee, John Maxwell 379
Cohen Biraderler 57
Colon, Jenny 348
Comte, Auguste 447
Condela, Anthony R. 273
Conrad, Joseph 204
Corneille (Pierre) 160
Cortázar, Julia 510
Cortés, Hernán 17
Cromwell (Oliver) 308
Crookes, Sir William 175
Cucinotta, María Grazia 471
Cündioğlu, Dücane 208, 226, 256, 343, 348, 364, 375, 419, 420, 422, 442, 514
Cyrano de Bergerac 54, 55, 159
Çarsancaklı, Şadi 423
Çavlı, Emin Ali 38
Çelikkol, İbrahim 296
Çelik, Özge 311
Çengeloğlu Tahir Paşa 329
Çınarlı, Mehmet 37, 407
Çulhaöz, Tonguç 44, 135

D

Damian, Pedro 336
Dante (Alighieri) 216, 239, 300, 308, 471, 472, 473
Darwin, Charles 28
Demirel, Muhsin 423
Demirel, Nadir 50
Demirhan, Aylin 464
Demokritos, Abderalı 310
Descartes (Rene) 196
D'herbemont, Guilly 317
Dırvana, Nesteren 428
Dickens, Charles 136
Doksat, Prof. Recep 485
Domecq, Bustos 17, 185, 220, 221, 416, 417
Dominguez, Oscar 372
Dona-Sol (*Hernani*'nin kahramanı) 386
Don Isidro Parodi 11, 17, 43, 464
Don Kişot 13, 14, 85, 136, 159, 369, 440, 511
Dumas, Alexandré 145
Dunham, Lowell 433

Durrell, Lawrence 245, 246
Durrell, Nancy 245
Dylan, Bob 340

E

Eco, Umberto 244, 245
Edelberg, Betina 397
Edhem, İbrahim 175
Edmundo Clemente, José 354, 396
Eflâtun 158, 389, 428
Eichmann, Adolf 311, 312, 313, 317, 318, 319, 320
Elektra 30
el-Ma'arri, Ebu'l-a'la 172, 308
Elverdi, Ezel 423
Emine (*Cemil Meriç*'in kız arkadaşı) 366, 367
Emin Mazlum Bey (Mitat Enç'in babası) 265
Enç, Mitat 265, 266, 267, 269, 279, 284
Engels (Friedrich) 52, 175
Erçetin, Candan 412
Erdem, Galip 422
Ergüden, Işık 314
Erişen, Necmettin 388
Erk, Dr. Necla 481, 482
Ersoy, Mehmet Âkif 146
Esat Siyavuşgil, Sabri 54, 193, 227, 385
Esmeralda 62, 63, 72, 74, 75, 93, 96, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 256, 257, 258, 259, 261, 263, 264, 265, 267, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 285, 288, 289, 290, 295, 298, 301, 302, 304, 305, 310, 312, 313, 462, 463, 464, 465, 467, 468, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 479, 487, 489, 490, 494, 495, 497, 498, 499, 501, 503, 504, 505, 506, 507, 509, 510, 511, 512, 516, 517, 518
Estrada, Ezequiel Martinez 234, 374
Eva Duarte / Evita 79, 199, 201, 202, 218, 219, 339, 340, 341
Eyre, Richard 462

F

Faik Ozansoy, Munis 407
Faik, Sait 190
Fâni, Mesut 159, 174
Farabi 39
Faulkner, William 135, 186
Faust 348
Fazıl, Enderunlu 310
Fazıl, Necip 428, 448
Fernández, Macedonio 167, 168, 199

Fevziye Menteşoğlu (Meriç) 212, 325
Fiennes, Ralph 291
Flaubert, Gustav 369
Foucault, Michel 314
Fouché, Madam 346, 347
Fox, Jamie 318
Francis Burton, Richard 136
Franco, General 148
Fresán, Rodrigo 44
Freud, Sigmund 30, 52, 479
Frías, Carlos 395
Fuantes, Carlos 18, 336
Fulano (*Borges*'in rüyasının kahramanı) 299
Fuzuli 145, 382, 401

G

Galilei, Galileo 306, 307, 308
Galip Sandalcı, Emil 425
Galip, Şeyh 329
Garcia Márquez, Gabríel 498
Garreau, Roger 176
Gaulle, Charles de 14, 412
Gaulle, General De 100
Geçer, İlhan 407
General Las Heras (Bulvarı) 78
Geothe 154
Gibbon, Edward 186
Gide, André 52, 81
Giovanni, Norman Thomas di 432, 433, 434, 439
Golding, William 312
Gordon, Arlene R. 273
Gorki, Maksim 191
Gökalp, Ziya 30, 369, 422
Gökçe, Enver 444
Gökçe, Enver Naci 444
Göle, Münir H. 139
Grandona, Adela 218
Grimm Kardeşler 136
Groussac, Paul 356, 358, 430
Guavera, Ernesto Che 95
Guerrero, Concepcion 170
Guerrero, Margarita 397
Guevara, Che 204, 479
Guiraldes, Ricardo 149
Gurion, Ben 417
Güleryüz, Dursun Selim 423
Günyol, Vedat 403
Gürbilek, Nurdan 22
Gürsoy Sökmen, Müge 187
Güvenç, Nedret 386

H

Hackford, Taylor 318
Haeckel, Ernst 175
Haldun, İbn 194, 389, 424, 441, 512
Hamit, Abdülhak 383
Hamlet 169, 170
Han Hyo-joo 295
Hanioğlu, Şükrü 91
Haslam, Fanny 181
Hayyam, Ömer 135
Hendrix, Jimmy 49

Hepburn, Andrey 290, 291
Heraklit 223
Heredotos 150
Heyd, Uriel 369
Highsmith, Patricia 254
Hikmet, Nâzım 193
Hilav, Selahattin 348
Hitchcock, Alfred 417
Hogg, Edward 292
Homeros 154, 172, 194, 262, 273, 282, 304, 305, 306, 395, 409
Hugo, Victor 52, 62, 129, 145, 231, 350, 384, 385, 475, 516
Hull, John M. 268, 272

I

Iberra, Néstor 237
Infante, Guillermo Cabrera 336
Istrati, Panait 191
Ivask, Ivar 433
Ivory, James 290
İlhan, Attilâ 38, 124, 427, 486
İnönü, İsmet 191
İren Özlem (Kaplan) 26
İsa, Nasıralı 42
İsa Peygamber 19, 43, 46, 94
İshiguro, Kazuo 291
İskender Fikret (Akdora) 38, 331, 444

J

Jackson, Michael 340
Jakimowski, Andrzej 122, 292
James, Henry 204
Jesus Christ 43
Jichlinski, Simon 413
Johnson (ABD Başkanı) 263
Joyce, James 309, 338
Juan Domingo Perón 199, 200, 326, 437, 452, 481
Jurado, Alicia 166, 397

K

Kabaklı, Ahmet 406, 407
Kadri, Yakup 332
Kafka, Franz 112, 135
Kant (Immanuel) 153
Karaca, Cem 49
Karaer, Mustafa Necati 407
Karay, Refik Halit 332
Kardashian, Kim 340
Keats, John 136, 489
Keller, Helen 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 294, 295
Kemal, Ali 330, 331
Kemal, Namık 145
Kemal, Yahya 29, 46, 332, 383, 442

Kemal, Yaşar 283, 407, 408
Kennedy (John F.) 263
Keskin, Ferda 314

Kılıçkaya, Fikret 54, 230
Ki-Duk, Kim 282
Kieslowski, Krzysztof 91
Kipling, Rudyard 184, 510
Kişot, Don 136, 159, 369, 440, 511
Kitano, Takeshi 295
Kodama, María 96, 105, 107, 111, 112, 113, 249, 253, 278, 300, 397, 436, 437, 438, 439, 451, 453, 454, 499, 501, 502, 504, 505, 506, 507, 508, 510, 517
Kolomb, Kristof 85
Kot, Ahmet 423
Kraliçe Sofia 166
Kutlu, Mustafa 423
Kuusisto, Stephan 312

L

Lacan, Jacques 255
Lama, Dalay 441
Lamia Hanım 212, 278, 280, 285, 298, 325, 347, 362, 363, 366, 368, 369, 403, 447, 481, 482, 494, 517
Lâmi Bey 157, 159
Lanson (Gustave) 160
Lanusse, Alejandro Agustin 437
Lara, Alexandra María 292
Lawrence, D. H. 135
Lee, Nan a 47
Lejune, M. 400
Linda (*Cemil Meriç*'in ilk aşkı) 365, 366, 367
Llosa, María Vargas 336
Llosa, Mario Vargas 358, 416
Lonardi, Amiral Eduardo 341
López, Vincente Fidel 186
Lorca, Federico García 18
Lugones, Leopoldo 149
Luis Ríos Patrón, José 396, 397

M

Macidi, Mecid 315
MacKay, Neill 413
Maggi, María 339
Magritte (René) 411
Mahmut Ali Bey 298
Mahmut Niyazi Bey 225
Makyavel (Niccoló) 441
Manguel, Alberto 182, 357, 358, 398, 409
Mansfield Sullivan, Anne 260, 261, 262, 263, 265, 295
Mardin, Şerif 425
Marie, Ulrike 49
Marley, Bob 49
Mármol, José 356
Martinez, Ramirez Eduardo 43, 45, 46, 48, 56, 58, 64, 75, 76, 88, 90, 94, 97, 105, 107, 243, 244, 251, 254, 256, 260, 301, 305, 311, 463, 464, 476, 487, 488, 490, 493, 494, 495, 512

Marx Kardeşler 417
Marx, Karl 30, 52
Meillet, Antoin 231, 400
Meinecke, Max 385, 386
Meirelles, Fernando 291
Melville, Herman 204
Menotti, César Luis 464
Mercedes Levinson, Luisa 397
Meriç, Cem 483, 484
Meriç, Mahmut Ali 278, 286, 368, 484, 513, 514
Meriç, Nezihe 345
Meriç, Sinan 20, 483, 484
Meriç, Ümit 38, 50, 69, 230, 249, 255, 269, 327, 331, 345, 349, 350, 368, 369, 382, 384, 385, 386, 402, 403, 419, 444, 446, 476, 482, 484, 485, 487, 514, 516
Meryem, Mecdelli 42, 46, 94
Mevlânâ (Celâleddin Rumi) 255
Michelangelo 73
Michelet, Jules 29
Mihailoviç Dostoyevski, Fyodor 41
Milena (Kafka'nın sevgilisi) 112
Miller, Kohan 219
Mill, Stuart 196
Milton, John 307
Mirco (*Gökyüzü Kadar Kırmızı*'nın kahramanı) 316
Miyasoğlu, Mustafa 423
Molière 160
Molla Kasım 27, 500
Montépin, Xavier de 145
Moreno, César Fernández 497
Moreno, Maríano 79, 80, 92, 247
Mozart (Wolfang Amedeus) 434
Mösyö Bazantay 160
Mösyö Fouché 346
Mösyö Nikola 145
Muhammed (*Cennetin Çocukları*'nın kahramanı) 315
Murdoch, Iris 254, 462
Murena, Héctor Alvarez 375
Mustafa Kemal Paşa 91
Mümtaz, Tarık 173, 174, 175

N

Nabi 145
Naipaul, Vdiadhar Surajpra 437, 438
Narkissos 327
Nasreddin Hoca 28
Natale, Dr. Amado 355
Nayır, Yaşar Nabi 191
Nazif, Süleyman 174
Necatigil, Behçet 34, 190, 191, 473
Nedim 145
Nemesis 32, 127, 254, 381
Neruda, Pablo 18, 183, 336, 469, 470

Nerval, Gérard de 348
Nietzsche (Friedrich) 100, 194, 388, 467, 479
Noiret, Philippe 469
Nordau, Max 175
Nostradamus 175
Nursî, Bediüzzaman Said 308

O

Oblomov 337
Ocampo, Victoria 183, 219, 234, 352, 374, 503
Oedipus 30
Orlando, Mariosa 104, 110, 252
Ortega Y Gasset, José 18
Osman Ağa (Camii) 55
Ömer Hilmi Bey 157
Örücü, İhsan 419
Özdenören, Rasim 420
Özel, İsmet 423, 424
Özgüven, Ali 229, 384
Özkaya, Cevat 423
Özpalabıyıklar, Selahattin 250

P

Pacino, Al 289, 290, 291, 471
Pamukciyan, Arsen 123, 126
Pamuk, Orhan 506, 507
Parra, Nicanor 435
Paz, Octavia 18
Pekkan, Ajda 412
Perón, Eva 28, 76, 79, 80, 92, 338, 339, 340
Perón, Isabel 339, 452
Pertini, Sandro 454
Piazzolla, Astor 64
Picasso, Pablo 14
Pizarro, Francisco 17
Plath, Sylvia 112
Platon 154
Plutarkhos 196
Poe, Edgar Allan 136
Postacı Mukadder 480, 481, 494
Prescott, William 273
Prometheus 125, 157
Puig, Manuel 336

Q

Quasimodo (Notre Dome'ın Kamburu'nun kahramanı) 304
Quinet, Edgar 157

R

Rabelais (François) 124
Racine (Jean) 160
Radford, Michael 469
Raskolnikof / Raskolnikov (*Suç ve Ceza*'nın kahramanı) 85, 87, 102, 169, 170
Rastinyak (*Goriot Baba*'nın kahramanı) 195
Rayegân (Cemil Meriç'in sınıf arkadaşı) 209, 367
Read, Herbert 135
Refik, Ahmet 159

Reşit, Harun 138
Reyes, Alfonso 182, 183
Reyes, Manuela 183
Ricci, Franco María 505
Rimbaud, Arthur 424
Rodriguez Monegal, Emir 199, 203, 234, 333, 334, 336, 359, 370, 412, 436, 450, 476, 488, 489
Rostand, Edmond 54
Rousseau (Jean-Jacques) 194, 196, 208, 384
Rousseau, Jean-Jacques 384
Rüstem Paşa (Camii) 23

S

Saat, Beren 293, 294, 295
Sabanoğlu, Alber 200
Sábato, Ernesto 234, 370, 371, 372, 374
Sacks, Oliver 267, 268, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 301
Sade, Marquis de 234
Sadi, Kerim 193, 209
Safa, Peyami 81, 442
Sahaf Nizamettin 228
Sait Kılıççı, Mahmut 230
Salih, İdris 175
Salman, Yurdanur 187
Sâmanoğlu, Gültekin 407
Sami Banarlı, Nihat 40
Saramago, Jose 291
Sarısözen, Muhittin 368
Saroyan, William 450
Sartre (Jean-Paul) 100
Schelling (Friedrich) 399
Schilemnn, Heinrich 306
Schopenhauer, Arthur 154
Schopenhaur (Arthur) 399
Schwob, Marcel 184
Seberg, Jean 18
Sedefkâr Mehmet Ağa 502
Selim, Memduh 159, 174
Sertel, Sabiha Zekeriya 444
Servatius, Robert 320
Sevgili, Soner 255
Sevim 367
Shafak, Elif 412
Shakespeare (William) 154, 301, 454
Shaw, Bernard 204, 216
Shelley, Mary 136
Shulman, Dennis 272, 273, 276
Sılay, Celâl 444
Simavi, Sedat 190
Simon, Saint 109
Sina, İbni 39
Solanas, Fernando 64
Sontag, Susan 22, 62, 187, 474
Sonya (*Suç ve Ceza*'nın kahramanı) 85
Spinoza (Baruch) 196, 388, 448
Stalin (Josef) 191
Stendhal 195

Sukyasyan, Prof. Aram 486
Sultan Mustafa (Camii) 40
Süer, Sökmen 366
Sülker, Kemal 175, 444, 445
Süreya, Cemal 407, 408
Şaik Gökyay, Orhan 408
Şazi Kösemihal, Nurettin 230, 401
Şen, Şener 294
Şevket, Sabih 329, 330, 331, 332, 443

T

Taberes, Albay Dionisio 336
Tagore 163
Tahir, Kemal 81, 444, 474, 475
Taine, Hippolyte 384
Tanju, İzzet 229, 230, 239, 326
Tanpınar, Ahmet Hamdi 26, 41, 46, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 95, 99, 101, 102, 276, 419, 442, 446, 474
Tanyol, Cahit 402
Tenberken, Sabriye 270, 271, 272
Tevfik, Rıza 157, 173, 175, 330
Torregi, Guillermo de 148
Torres, Esther Zemborain de 352
Troisi, Massimo 469
Tunç, Mustafa Şekip 442
Türkali, Vedat 425
Twain, Mark 167, 263

U

Urgan, Mina 312
Uveda de Robledo, Epifanìa 464
Uyar, Tomris 232
Ülken, Hilmi Ziya 442, 443
Üster, Celâl 136, 139, 150, 198, 255, 359, 501

V

Vaccaro, Alejandro 464
Valéry, Paul 167
Valjan, Jan 177
Vardar, Berke 230, 231, 350, 384, 400
Vautrin (*Goriot Baba*'nın kahramanı) 195
Vázquez, María Esther 200, 397, 414, 415, 416
Veli, Orhan 191
Verlaine, Paul 135
Veysel, Âşık 310
Vico, Giambattista 306
Vogt, Eskil 291

W

Wells, Herbert George 204
Whitman, Walt 154
Wilder, Thornton 369
Willard, Dr. Rudolp 410
Wilson, Jason 44, 135, 188, 200, 217, 219, 237, 239, 360, 372, 390, 395, 397, 434, 452

Woodall, James 106, 113, 151, 184, 187, 200, 201, 215, 218, 219, 238, 337, 338, 341, 354, 370, 376, 377, 391, 396, 397, 411, 415, 416, 417, 433, 436, 451, 453, 454
Woolf, Virgina 112

Y

Yavuz, Hilmi 425
Yazgan, Gültekin 267
Yerlikhan, Murat 423
Yesevî 90, 255
Yesevî, Ahmet 255
Yetkin, Suut Kemal 384
Yonat, Hakan 295
Young, Terence 290
Yourcenar, Margueritte 510
Yunus Emre 257
Yücel, Can 68
Yücel, Hasan-Âli 69, 332, 399
Yücel, Uğur 294

Z

Zenon 136
Zerdüşt 100
Zeus 104
Zola, Emile 81

Jorge Luis Borges, Buenos Aires'te geliyor dünyaya. Cemil Meriç ise Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde tanışıyor yeryüzü ve gökyüzüyle. Buna rağmen, ilkokuldan itibaren diğer çocukların zalimliklerine maruz kalmak dahil, öfkelerine ve ironilerine kadar sahiden de çok benziyorlar birbirlerine.

İkisinin de edebiyata şiirle başlaması, neredeyse aynı dönemde şiiri bırakması, kitapların üzerine benzer bir ihtirasla fakat biraz fazla eğilmesi, neredeyse aynı yılda körlükle tanışması ve nihayet birer yıl ve birer gün arayla ölmesi bu benzerliklerin sadece bir kısmı.

Hal böyleyken, neden birisi Cemil Meriç olmanın imkânlarıyla sınırlı kalırken, diğeri bildiğimiz Jorge Luis Borges sıradağlarına tespih taşıyabildi acaba? İspanyolca yazan Borges sesini dünyaya duyurabildiği halde, Türkçe yazan Cemil Meriç neden Misaka Millî sınırlarının dışındaki herhangi bir insan için hiçbir anlam ifade etmedi?

Jorge Luis Borges büyük bir tevekkülle beklediği körlükle nihayet karşı karşıya kaldığında, bunu Tanrı'nın kaçınılmaz bir ironisi olarak kabul edip şikâyeti aklına getirmezken; tevekkül bir yana, tahammül kelimesini de unutan Cemil Meriç, neden daha Paris'ten ayrılmadan Nemesis'le kavgaya tutuşuyordu ki? Klasik ölçülerde hangisi Doğuluydu, hangisi Batılı?

Dil miydi belirleyici olan, din mi, yoksa coğrafya mı? Belki de bunların dışında ya da üstünde bir başka unsur söz konusuydu, insan labirentini aydınlık sabahlara yahut karanlık uçurumlara sürükleyen...

Daha önce, *Geç Kalan Adam: Ahmet Hamdi Tanpınar* ve *Geleceği Elinden Alınan Adam: Oğuz Atay* kitaplarında da buna benzer muhtelif sorulara cevap arayan Sefa Kaplan, *Gözleri Görmeyen İki Adam*'la körlüğün tarihine çeviriyor bakışlarını.

Cemil Meriç'in doğumunun 100., Jorge Luis Borges'in ölümünün 30. yıldönümünde farklı bir borç ödeme çabası...

EVEREST DENEME

EVEREST DENEME TÜRLERARASI, CİNS, TANIMLANAMAZ YAZINSAL NESİL KURMACA-OLMAYAN YARATICI METİNLERİ BİR ARAYA GETİREN OKUDUĞUMUZ, TEKRAR OKUDUĞUMUZ, HATTA OKUMAYA DEVAM EDEMEDİĞİMİZ KİTAPLAR, YAŞAM VE DİĞER HER ŞEY HAKKINDAKİ BU GÜN OKUMA DENEMELERİ, KURMACA İLE DENEME ARASINDAKİ SINIRI İHLAL EDİP MELEZ BİÇİMLER YARATIYOR.

29 00 TL

EVEREST
www.everestyayinlari.com
f/everestyayinlari
/everestkitap
/everestyayinlari

9 786051 419794